Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DEN DANSKE HØJSKOLE

ET TIDSSKRIFT

UDGIVET AF

HOLGER BEGTRUP

FØRSTE AARGANG

1900—1901

AKADEMISK BOGHANDEL
ANTON ANDERSEN
KØBENHAVN · MCMI

INDHOLD.

		Side
Harpens Kraft, en Folkevise		1
Holger Begtrup:	»Den danske Højskole«	5
—	Morgiane	51
—	Et Blad af Grundtvigs Dagbøger	78
—	Aarene 1824—25	84
—	Otto Møller 1831—1901	163
—	Kasernen—Folkehøjskolen	234
—	Af Grundtvigs efterladte Papirer	314
—	Nogle Breve fra Fr. Paludan-Müller	462
—	Den 24. Juli 1901	478
—	C. Hostrup og Højskolesagen	481
—	Kulsviernes Sankt-Hans-Vise	559
Th. B. Bredsdorff:	Fra Firserne og Halvfemserne	497
Poul la Cour:	Et Langfredagsminde	42
J. P. Hansen-Kindvig:	Tre Digte	555
Helge Hostrup:	Kunsten i Hjem og Skole	401
N. A. Jensen:	En Familie fra Odsherred	252
N. P. Jensen:	Til Danmark	81
Anders Jørgensen:	En lille Berigtigelse	309
Jakob Knudsen:	Gjengjæld	280
J. P. Kristensen-Randers:	Den gode Viljes Orden og Love	104
Jannik Lindbæk:	Nytaarsnat 1900—1901	161
F. Linderberg:	En Tale	538
M. A. S. Lund:	Slægtminder	194
Chr. Lüth:	Et Minde om C. Kold	74
Jacob Marstrand:	F. F. Falkenstjerne	321
—	og Chr. Wad: Efterskrift	548
Grønvald Nielsen:	Tale ved en Skyttefest	187
Jørgen Nielsen:	Kold og de fynske Friskoler I—II.	123 og 431

Side
Rasmus Nielsen: Blicher paa Himmelbjerget 213
A. Nordahl-Petersen: Pehr Henrik Ling 408
Ludvig Schrøder: Om Shakespeares Liv og Gerning 17
— Ved Mindefesten for A. D. Jørgensen 241
V. Ullmann: Den norske Højskoles historiske Forudsætninger 95
Johs. Vedel: Fra en Skuffe med gamle og ny Papirer 158
— En ny Guldalder-Literatur 268
R. R. Vestergaard: Ungdom og Idealitet 513

Harpens Kraft.

Villemand og hans væne Brud
— Strengen er af Guld —
De legte Guldtavl i hendes Bur.
Saa liflig legte han for sin Jomfru.

For hver en Gang Guldtavl paa Borde rendte
Saa mangen Taare den Jomfru fældte.

»Hvad heller græder I for Guld saa rød?
Heller græder I, for I er bleven min Mø?

Hvad heller græder I, for jeg er ikke rige?
Heller I tykkes, jeg kan ikke være eders Lige?«

»Jeg græder ikke for Guld saa rød,
Det er og med min Vilje, jeg er bleven jer Mø.

Jeg græder ikke, for at I er jo rige,
Fuldvel maa I være min Lige.

Jeg græder langt mere for Blide,
Som jeg skal over ride.

Der sank neder mine Søstre to,
Den Tid de lod deres Bryllup bo.«

»I skal ikke græde for Blide,
Mine Svende skal med eder ride.

Mine Svende skal med eder ride,
Hundrede ved hver eders Side.

Det skal jeg eder til Ære gøre:
Tolv Riddere skal eders Ganger føre.«

Han lod lægge under hendes Ganger de røde Guldsko,
Og saa rider hun til Blide-Bro.

Da hun kom der midt paa Bro,
Da skrejned hendes Ganger i røde Guldsko.

Hendes Ganger den skred paa femten Søm,
Neder sank den Jomfru for striden Strøm.

Alle toge Riddere efter Sadelbue,
Men ingen kunde hjælpe den skønne Jomfrue.

Jomfru rakte op sin hvide Hand:
»Min ædelig Herre, hjælp mig til Land!«

»Hjælpe dig Gud og den hellig Aand,
Som jeg dig ikke hjælpe kan!«

Villemand taler til liden Smaadreng:
»Du hente mig ind Guldharpen min!«

Villemand tog Harpen i Hænde,
Han gaar for Strømmen at stande.

Han legte alt saa liste:
Der rørtes ikke Fugl paa Kviste.

Han slog Harpen saa saare,
Det hørtes over alle de Gaarde.

Barken sprak udaf Egetræ,
Og Kornet af det bøvende Fæ.

Barken sprak af Birke,
Og Knappen af Marri-Kirke.

Saa slog han Harpen af Harme:
Hans Brud ud af Troldens Arme.

Han slog Harpen til Bunde:
Den Trold maatte op af Grunde.

Op kom den Trold fra Grunde
Med Villemands Mø i Munde.

Ikke hans Brud alene
Men og baade hendes Søstre saa væne.

»Villemand, Villemand, tag din Mø!
Du lad mig selv volde mit Vand under Ø.«

»Gerne da tager jeg min Mø,
Men aldrig skal du volde dit Vand under Ø.«

Han slog over hende Skarlagen smaa,
Saa løfted han hende paa Ganger graa.

Villemand red sig under Ø,
— Strengen er af Guld —
Saa drak han Bryllup med sin Mø,
Saa liflig legte han for sin Jomfru.

Denne gamle Folkevise er her aftrykt efter *Axel Olriks* ypperlige *Danske Folkeviser i Udvalg* for at hjælpe Læseren til bedre Forstaaelse af *Niels Skovgaards* smukke Titelbillede til »*Den danske Højskole*«. Jeg er Kunstneren taknemmelig for den ædle, ansporende Tanke, som han har givet Udtryk i sin Tegning. Vi har en Harpe at slaa med Strenge af Guld. Gid vi maa kunne lege saa lifligt paa den, at Bruden frelses helt af Troldens Magt!

Holger Begtrup.

„Den danske Højskole".

Den grundtvigske Folkehøjskole har nu virket i over halv Hundrede Aar og har i den Tid vokset sig stor og stærk. Som et kraftigt Træ staar den dybt rodfæstet i Folkelivets Grund og har løftet sin Krone saa højt, at den øjnes vidt ud over Landets Grænser.

I lang Tid var den ugleset af de fleste saakaldte dannede, og endnu kan der vel findes nærsynede og stivsindede Personer, der virrer med Hovedet og gentager de gamle Krøniker: Paa Højskolerne lærer de unge kun at synge, snakke sort og blære sig, dér udklækkes radikale Sværmere og ulydige Tjenestefolk, som ikke gider bestille noget, naar de kommer hjem til det daglige Arbejde.

Men saadanne taabelige Domme af Folk, som ikke kender det, de taler om, bliver Aar for Aar sjældnere og høres nu næsten kun i Ravnekrogene. I de sidste Aar er der sket et kendeligt Omslag i den offentlige Mening, og vore Højskoler kan for Tiden glæde sig ved en ret almindelig, om end lidt kølig Velvilje i saa godt som alle Samfundslag herhjemme. De nævnes nu gerne som en af de Virksomheder, der gør vort Land Ære, og den Opsigt, de vækker i Udlandet, aabner mange Landsmænds Øjne for Værdien af denne ejendommelige Frugt af det særlig danske Aandsliv.[1]

[1] Den første fuldt forstaaende Artikel om Folkehøjskolen, som *Berlingske Tidende* har indeholdt, var en Oversættelse fra *Times!*

Det mangler som bekendt heller ikke mere paa officiel Anerkendelse fra Statens Side af vor Skolegerning. Vi sejler i alle Maader for en blid Medbør, og Faren, som nu nærmest truer, kommer netop fra den almindelige Velvilje og ydre Velfærd, der har afløst den tidligere Modstand og de knappe udvortes Kaar.

Det kunde være, at Højskolens Mænd blev øre af al denne Medgang og derved blev usikre i Fodfæstet paa den gamle folkelige Grund, at vi under alle de halvforstaaendes elskværdige Tilnærmelser kunde blive bange for at tone rent Flag og tale af Hjertet for dog endelig ikke at støde den sent vundne almindelige Gunst fra os igen.

Denne Fare er ikke saa lille. Der skal en bred Ryg til at bære gode Dage, og det kan blive svært nok at modstaa Fristelsen til at indlemmes blandt de offentlige Institutioner, der hviler trygt paa det bestaaendes Ret og Værdighed.

Men vi tør dog haabe, at vor frie Skole ikke vil tabe det Salt, som var dets Kraft i de trange Tider. Den har jo i en Menneskealder haft saa megen ydre Modstand, at den var tvungen til at leve helt paa sin indre Ejendommelighed, og det ses vel nu af alle, at det har været dens Lykke, at den maatte stride sig frem og ikke blev fristet til falske Forlig med de gamle udenlandske Skoleretninger, som den voksede op imellem. Derved har Højskolen lært at bygge paa sin egen Grund og slipper ikke let sin dyrekøbte Selvstændighed.

Nu maa den vel kunne taale en mere levende og venskabelig Forbindelse med sine Omgivelser uden at komme bort fra sin rette Bane.

Forøvrigt er det ingenlunde givet, at Højskolen herefter stadig vil beholde den Yndest hos alt Folket, som den for Øjeblikket nyder. Men ihvor det gaar, gælder det om, at den i Medgang som i Modgang vil blive sin

første Kærlighed tro, at den altid vil føle sig inderlig knyttet til det kristne Folkeliv og aldrig vil glemme, at det levende Ord, som gaar fra Hjerte til Hjerte og bærer Bud fra Guds og Folkets Aand, er dens rette daglige Levebrød.

Det er ved dette jævne danske Ord, Højskolen hidtil har vundet alle sine Sejre, som gør det klart, at Grundtvig ved at henvise sine Lærlinge til Brugen af Modersmaalets levende Tale har peget paa den rette Stormagt i Folkelivet. Selv de, der ængstes for Følgerne, har faaet Øjnene op for, at det er *det mundtlige Ord* med dets vækkende, dannende og vejledende Kraft, der har Æren for alle de Frugter, Højskolearbejdet har sat i Aandens og Haandens Verden.

Der er da heller ingen Fare for, at Højskolens Ordførere skulde lytte til dem, der i den sidste Tid har anbefalet os at sætte Samtaler, skriftlige Øvelser og Boglæsning *i Stedet for* det frie Foredrag i Skolestuen, thi hvor nyttige og nødvendige slige Øvelser kan være, maa de dog efter mange Aars Erfaring erkendes for underordnede Hjælpemidler ved Siden af den dannende Magt, der ligger i den mundtlige, fuldt personlige Meddelelse af Ordet.

Ja den fri, den stærke Tale
Om, hvad Haanden griber ej,
Men hvad dog fra dybe Dale
Baner sig til Stjerner Vej:
Ordet, som af Aanden føres,
Skaber Syn, hvor Røsten høres,
— Er vor Skoles bedste Kraft!

Med dette Ord virkes der ikke blot i vore Skoler, men det lyder til Vækkelse rundt om i vort Land. Gennem tusende Foredragsforeninger med ti Tusende Foredrag og hundrede Tusende Tilhørere spredes det ud i vort Folk.

Erfarne Talere har forlængst opgivet at bruge disse Folkemøder til ligefrem Kundskabsmeddelelse. Vi veed nemlig godt, at Tilhørerne meget snart vil glemme alle de enkelte, bestemte Oplysninger, som Talen maatte indeholde. Men vi veed ogsaa, at der sker en sjælelig Paavirkning, som efterlader Spor i deres indre Liv, som virkelig hører Ordet, og denne Sjæledannelse bliver da selvfølgelig den kyndige Talers egentlige Øjemed. Her gælder det gode svenske Ord, at Dannelsen er det, som bliver tilbage, naar man har glemt al det, som man har lært.

Derimod hører det til al sund Folketales Virkninger, at den fremkalder Lyst til nærmere Oplysning hos dem, der hører den, og herved opstaar der et frugtbart Vekselforhold mellem Folket og dets Højskoler, saa at disse Aar for Aar fyldes med videlystne Lærlinger, der siden gaar ud som Talsmænd for den Oplysning, de har faaet.

Saaledes fremkalder Ordets Forkyndelse de stærke Strømninger i det forhen stillestaaende Folkehav og vækker Livskræfterne til frugtbar Daad.

Mange Højskolelærere har gjort det til deres Livsgerning at virke med i dette Røre, og Arbejdet er vokset saa stærkt, at denne Foredragsvirksomhed næsten kræver al deres Kraft.

Naar en Taler foruden sin daglige Skolevirksomhed maa paatage sig at holde omkring 100 offentlige Foredrag om Aaret, kan man naturligvis ikke udarbejde et nyt til hvert Møde, men holder det samme adskillige Steder i Landets forskellige Egne. Der gives derfor en Række Foredrag af bekendte Højskolemænd, som har været hørte af flere Tusende Mennesker, og som derved har vundet samme Udbredelse som en meget læst Forfatters Bøger. Ad denne Vej er der opstaaet en stor utrykt Literatur, om jeg saa maa sige, der er Fælleseje

i folkelige Kredse, næsten som de gamle Sagaer var det paa Island.

Derimod er det meget sjælden, at Højskolens Mænd udgiver deres Foredrag i Trykken.

Det store Spørgsmaal er nu, om den Tid ikke er kommen, da det vilde være nyttigt og rigtigt at bringe en Del af disse folkelige Foredrags Indhold frem i vel udarbejdet Form for den danske Læseverden.

Uden at glemme det mundtlige Ords Førsteret og enestaaende Betydning kunde man vel gøre et Forsøg paa at skabe et paalideligt og fyldigt Skriftbillede af det aandelige Liv, der nu saa længe har været mundtlig meddelt og forplantet i Højskolens Vennekredse. Jeg tror, det vilde blive til Gavn og Glæde baade for Talerne og deres Tilhørere, om dette kunde ske. Jeg tror, vi har et Kald og en Pligt til at gøre en saadan Indsats i den danske Bogverden, og jeg har en levende Følelse af, at Øjeblikket nu er kommet, da det ikke længer uden Skade kan forsømmes.

Derfor har jeg vovet mig til at begynde dette Tidsskrift, som jeg kalder »Den danske Højskole«, fordi jeg ønsker, at dets Indhold maa blive en tro Afspejling af den Tale og de Forhandlinger, der hører hjemme paa de gode danske Folkehøjskoler.

Enhver er sig selv nærmest, og min første Tanke, da jeg fattede Planen, var unægtelig den, at jeg — som vel ogsaa andre Højskolelærere — vilde have godt af at udarbejde nogle af mine Foredrag til Trykken. En samvittighedsfuld Taler vil ganske vist som oftest nedskrive sine Tanker, før han fremsætter dem for andre. Men et saadant Udkast er noget andet end en gennemarbejdet Fremstilling, som den kan gives, naar Foredraget har været holdt flere Gange og trænger til at »afmønstres«. Hvis det blev almindeligt, at veltjente Foredrag i rette Tid blev udgivne i veludarbejdet og

gennemset Form, saa blev vi fri for den Fristelse »at rejse for længe med dem«. Vi fik med det samme en god Anledning til at afslutte den Tankekreds, som deri er behandlet, og komme ind paa andre Baner, hvor der var nyt for os at hente. Det er en gammel Erfaring, at Skriften støtter Tankeudviklingens Nydannelser. De, som ikke skriver deres Taler, føres meget let ind paa at gentage sig selv, køre ind i de vante Spor og gøre hver ny Tale til en Ragout paa Stumperne af de gamle. Og samme Fare i stor Stil kunde vel true hele vor folkelige Foredragsvirksomhed, om den ikke i rette Tid kommer ind paa at afsætte sig i Literaturen.

Det vilde ogsaa hjælpe mange Foredragsholdere til at faa Sansen skærpet for en smuk Form og for den rette Begrænsning, naar de lidt flittigere end hidtil brugte Pennen og udsatte dens Arbejde for Læseverdenens Dom.

Paa den anden Side vil sikkert mange Tilhørere være taknemmelige for at faa Lejlighed til rolig Gennemlæsning af de Foredrag, som de maaske har hørt med Glæde, men hvis Enkeltheder de umulig har kunnet fastholde i Erindringen. Og andre, der ikke har hørt netop disse Foredrag, men som kender Talerne og ligesom kan høre deres Røst, naar de læser Opskrifterne til deres Taler, vil være glade ved at møde deres Tanker under denne Form.

Endelig har det ogsaa sin Betydning, at mange udenforstaaende, der ønsker paalidelig Oplysning om Højskolernes Virkemaade, kan faa gode Prøver paa vore Foredrag at læse. Thi vel er det saa, at fremmede kun ved personlige Besøg kan faa en virkelig levende Forestilling om Højskolens sande Væsen, men ved Siden af de selvoplevede Indtryk vil det være dem til megen Nytte at have Skrifter at ty til, der giver et nogenlunde fyldigt Billede af de folkelige Grundtanker, der forkyndes paa Højskolen.

»*Den danske Højskole*« ønsker derfor først og fremmest at byde sine Læsere et Udvalg af folkelige Foredrag.

Men desuden vil Tidsskriftet give Rum for saadanne Afhandlinger, der kan have særlig Værdi for Højskolens Medarbejdere. Alt hvad der kan være passende Forhandlingsemne ved Højskolefolks Sammenkomster, maa kunne finde Plads i Tidsskriftet. For saa vidt stiler det paa at blive en *Fagtidende* for Højskolelærere.

Men da vort Virke heltigennem maa være folkeligt, saa vil det faglige Indhold ikke kunne skræmme almindelige Læsere bort. Tværtimod vil mange »Lægfolk« vist have en særlig Fornøjelse af at følge slige Forhandlinger og give deres Indlæg deri.

Højskolens Arbejdsplads er jo, som Ludvig Schrøder har sagt, dér, hvor Lærerens Evner mødes med Elevernes Trang. Maaske kunde en offentlig Forhandling paa rette Sted hjælpe til, at de fandt hinanden netop dér.

Selvfølgelig vil ethvert Spørgsmaal om Højskolens Stilling til Menighedslivet og Folkelivet, til Børneskolen og Fagskolerne, til Ungdommen og Hjemmene være tjenligt Stof for dette Tidsskrift. Men det siger sig selv, at alle Indlæg maa være vel overvejede og roligt formede, saa at de fortjener at læses med grundig Eftertanke, medens øjeblikkelige Indfald og hæftige Pennefejder langt bedre kan finde Tumleplads i Blade, der kommer ud med kortere Mellemrum og giver Anledning til hurtigt Gensvar, naar de æsker til Modsigelse.

En særlig Opgave for »Den danske Højskole« bliver det at samle historiske Oplysninger om vor Skoles Forudsætninger, Tilblivelse og Udvikling. Vi staar jo ved et højtideligt Hundredaarsskifte, og der vil være god Grund til at fejre det ved en Række Tilbageblik over den svundne Tid.

Jeg tror, at den grundtvigske Livsanskuelse lettest kan gøres tiltalende og indlysende for Ungdommen gennem

en livlig historisk Oplysning om, hvorledes dens Hovedtanker lidt efter lidt sprang frem af *Grundtvigs* egen Livsførelse, og jeg vil derfor gerne bidrage mit til en nøjere Belysning af vor store Lærers Levned, hvortil der endnu findes mange ubrugte Kildeskrifter.

Paa samme Maade vil Højskolernes og deres Hovedmænds Historie kunne fremdrages, og en Rigdom af personlige Minder ad denne Vej kunne overgives til Efterslægten. Hvilket Skatkammer for kommende Tider vil Tidsskriftet ikke blive, om det lykkes at faa mange slige Bidrag samlede i det!

Der kunde nævnes meget mere; men det er ikke min Hensigt paa Forhaand at røre ved alle Tidsskriftets Muligheder eller at drage nogen fast Grænse for det Stof, som det vil kunne modtage. Vor Højskoleundervisning har altid udmærket sig ved fuld Frihed i Valg af Emner. Der gives i Virkeligheden intet af Værd for Menneskelivet, der ikke kan give Stof til et folkeligt Foredrag. Vi holder jo heldigvis ingen Eksamener og har ingen forordnet Liste over vore Lærefag. Alt under Solen, under Aandens evige Sol, der lever af Lyset og stræber imod det, er kært for den sande Oplysnings Venner og derfor Talen værd, hvor de samles. Det er Aanden og ikke Bogstaven, der skal stemple vor Gerning. Maatte Tidsskriftet ogsaa i denne Henseende komme til at svare til sit Navn! Mit Forsæt er i al Fald at vise et gæstfrit Sind overfor alle Bidrag, der bærer Præg af den sande Højskoles Aand, og som i Formen er tjenlige til Offentliggørelse paa dette Sted.

Jeg har ikke bedet nogen indtræde i Tidsskriftets Styrelse sammen med mig, fordi jeg tror, at den personlige Ledelse vil være den heldigste, naar den ærligt følger de Grundsætninger, som jeg her har fremsat. Jeg er selvfølgelig beredt paa selv at maatte blive en flittig Arbejder i Tidsskriftet, og jeg har faaet Løfte om Hjælp

af adskillige gode Mænd. Men det er mit Haab, at Medarbejdernes Kreds efterhaanden maa udvide sig til saa mange som muligt, og jeg tilføjer her en varm Opfordring til alle duelige Højskolemænd om at støtte Sagen ved at sende mig Bidrag.

Jeg veed det meget godt, at her ligger Foretagendets største Vanskelighed. Der har hidtil været altfor faa af vore kendte Højskolelærere, der har brugt Pennen til Offentlighedens Gavn, og jeg veed af Erfaring, at det koster Overvindelse og Kraftanvendelse at omsætte de Tanker, man mundtlig har behandlet, i forsvarlig skriftlig Form. Den Kunst at være en god Forfatter er højst forskellig fra den at være en god Foredragsholder.

Men jeg tror at turde sige, at den Anstrengelse, det vil kræve af mine Kaldsfæller, at komme i Gang med skriftligt Arbejde, vil lønne sig for dem selv, og at der her foreligger en ny Opgave, som vi ikke paa nogen Maade har Lov at skyde fra os.

Vi bør heller ikke lade os skræmme af de Mangler og Svagheder, som de første Forsøg vil bære Vidne om. Fremfor alt haaber jeg, at vi maa faa Frimodighed til at skrive saa jævnt og ligefrem, at vi selv og vore sædvanlige Tilhørere kan kendes ved det Billede, som det skrevne giver af vort vante Ord, og at vi ikke skal komme ind paa kejtede Stilprøver i den moderne fremmede Literaturs Smag. Lad os kun være forberedte paa, at fine æsthetiske Kritikere trækker paa Skulderen af vort naive Sprog og bondske Tankegang; det har vor Lærer Grundtvig maattet døje hele sit Liv igennem. Og lad os huske, at *de* fremmede, der ønsker Besked af os om vore Tanker og Følelser, helst ser os fremtræde i vore egne Klæder og let forsoner sig med den troskyldige Form, hvis de kun møder et Indhold, som er værd at agte. Skal der komme en gavnlig Forbindelse i Stand imellem Højskolekredsene og den moderne Dannelse, saa

sker det ikke ved, at vi med mere eller mindre Held skjuler vor sande Mening under de andres evropæiske Talebrug. Nej, langt snarere tør vi gøre Regning paa Forstaaelse, naar vi taler vort eget jævne Sprog og lader dem lytte, som har Lyst dertil. Lad saa kun dem spotte, der finder, at sligt kun passer for Børn og Bønder, og som ikke veed, at netop Børn og Bønder er Danmarks Riges Styrke.

Dermed vil jeg langtfra sige, at der ikke bliver et Arbejde for os at gøre med Formen. Jeg ser tværtimod en stor Opgave for os i dette, at øve Pennen saa flittigt, at den omsider kan give et rent, smukt og levende Billede af vort Tankeliv. Men det skal være vort eget aandelige Indhold, der fastsætter Fordringerne for dette Arbejde. Det skal være en rigtig dansk, folkelig og personlig Udtryksmaade, vi skal søge at skabe os. Den Glans og Højhed, som al ædel Stil kræver, maa være en Udstrømning af det Lys, som har gjort vore Hjerter glade, og som giver os den mundtlige Veltalenhed, man ikke tør frakende os. Mange Aars Øvelse har givet vore folkelige Foredrag noget af den Festlighed, den Kraft og det Vid, som hører til Mennesketalens ypperste Egenskaber. Men det vil koste stort Arbejde, inden vi naar til at avle en Literatur, som bærer de samme Mærker. Gid da »Den danske Højskole« maatte blive en Hjælp dertil. Vor danske Bogverden trænger visselig til et saadant Tilskud i vore Dage.

* * *

Naar man skal tage fat paa en ny Opgave, har man Brug for et stort Haab. Vindens Strøg maa være bredere, end Sejlet rækker. Det vil derfor ikke undre nogen, at jeg sætter det lille Foretagende, som jeg her begynder, i Forbindelse med store Tanker om, hvad Fremtiden bærer i sit Skød.

Jeg har i lang Tid næret det Haab, at det nye Aar-

hundrede vil bringe os en Genfødelse af det danske Aandsliv, og jeg venter, at det nye i Tanke og Digt skal faa sine kraftigste Kilder i de Folkelag, som i det nittende Aarhundrede er hævede op til Deltagelse i det historiske Menneskeliv ved Højskolens Virksomhed. Jeg ser nemlig, at vor Guldalders Digtere og Videnskabsmænd var Fosterbørn af det attende Aarhundredes Borgerskole, hvis store Lærer var *Ludvig Holberg*. Skulde da ikke Bondeskolen, som *Grundtvig* har rejst, gøre et nyt Kuld myndigt til at træde i første Række som Forsangere og Vejvisere, hvor det gælder hele Folkets Fremgang i den kommende Tid?

Endnu har den danske Bondestand ikke hævet sig til at føre an paa Aandens Omraader, og *som Stand* naar den selvfølgelig aldrig andet end at hævde sine egne udvortes Rettigheder. Men hvis den gennem en god dansk Skolegang kunde komme saa vidt, at den fra en Stand kunde blive Udtryk for hele Folket, som Adelen var det i Frederik den Andens Tid, og Borgerskabet i Frederik den Sjettes, saa blev det Bondens Tid til at øve aandelige Storværker, og saa tør vi tro, at Danmarks Lykkestjerne vilde skinne klarere end nogensinde før.

Det er i Kraft af dette Haab, at den danske Højskole øver sin Gerning, og det er denne Stjerne, vi maa styre vor Kurs efter, hver Gang vi sætter Sejl paa en ny Skude.

Maatte da det ny Tidsskrift præges af dette Fremtidshaab og styrke det hos sine velvillige Læsere! — Vi maa og skal have en ny Literatur, som har Forholdet til det evige forud for den, der nu kaldes moderne, og Forholdet til det folkelige forud for den, der skrives af den gamle Dannelses Mænd. Vi maa have myndige Smagsdommere, der kan skelne Kornet fra Halmen og fastholde Sandhedens og Skønhedens Krav i levende Forening. Vi maa have nye Digtere, der af Sjælens friske Væld forkynder de evige Ideer med dejlige nye danske Ord.

Det staar ganske vist ikke til os at fremkalde en saadan aandelig Blomstring.

Guds Timer og Dage
Gaar frem og tilbage —

Det ligger i hans Haand, naar han atter vil forunde vort Folk en Aandens Time, hvor alle dets Evner skal straale i Himmellysets Glans.

Men der er en forberedende Gerning at øve, og for den er Timen nu inde.

Da Grundtvig efter 1814 holdt Nattevagt i Valmuetaage og klingrende Frost, men med et forunderlig levende Haab om, at det atter vilde blive Dag i Danmark, da greb han Pennen og begyndte sit første Tidsskrift »*Dannevirke*«, hvori han paa Mindernes Grund malede et storslaaet Billede af den Fremtid, da en ny historisk Anskuelse af Menneskelivet skulde udstraale som et Nordlys fra det lille foragtede Fædreneland. Og da han i *Nyaarsmorgen* hilste Solens første Straaler velkommen, følte han Aandens Kald til at vidne, at nu vilde det store Haab opfyldes:

Forkynd, at af Skolen
Der gøres nu brat
Det Værksted for Solen,
Du skimted i Nat!

Skulde da ikke vi, som ikke lever i Natmørke men i en overskyet Morgentime af den signede Dag, og som længe har staaet i Lære i »Solens Værksted«, aarvaagent og trøstigt vente paa Dagens fulde Gennembrud og berede os til at hilse den som Lysets Børn!

Holger Begtrup.

Om Shakespeares Liv og Gerning.

Et folkeligt Foredrag

af **Ludvig Schrøder.**

Hver enkelts Liv har sin Historie,
hvori de svundne Tider spejle sig.
Hver den, som agter vel derpaa, kan spaa,
og træffe Hovedgangen i de Ting,
som end ej kom til Live, men som ligge
i deres Frø og spæde Spirer gemte.
(Kong Henrik IV, 2. Del, III,1.)

Der er Sammenhæng i Menneskelivet.

Hvad der er til Stede i det som Frø og spæde Spirer, vil i Tidens Løb udvikle sig. I Muldjorden kan der være Plantefrø gemt fra lang Tid tilbage, som, naar den bearbejdes, kommer til Udvikling. Der kan være en Arv fra Slægten eller fra Folket, som er skjult til Stede hos et Menneske og engang bryder frem. — Vinden fører alskens Frø med sig, og det synes tilfældigt, hvor det falder til Jorden, hager sig fast og, hvis Forholdene begunstiger det, kommer til at spire; selv de omhyggeligste Forældre og Opdragere kan ikke raade over, hvilke Ord der skal møde Barnets Øre; det kan være gode Ord, og det kan være daarlige Ord, og hvad Indflydelse kan disse Ord ikke faa, naar de siden i Livet rinder Mennesket ihu? — Det store Havs Bølger skyller ind imod vore Kyster, og det sender sine Strømninger helt ind i Fjorde og Vige. Hvad føre de ikke med sig? Hvilke mangfoldige Indtryk kan de ikke faa, som giver

sig ud paa Dybet for at spejde de fjærne Kyster? Men en saadan dristig Sejlads følger tit med Ungdomsaarene. Det gælder, om de gode Ord er mægtigere end de onde Ord, — om de gode Aandsindtryk er stærkere end dem, der vil drage et Menneske ned i Afgrunden.

Shakespeare har i de anførte Ord tænkt paa dette. Men han har maaske endnu mere tænkt paa, hvordan et Menneskes Handlinger efterlader sig Spor i hans Liv; den ene Handling kan drage den anden efter sig. Er der øvet Uret, vil det ikke blot efterlade en Brod i dens Sind, som er den skyldige, men ogsaa en Frygt for den retfærdige Straf. Har nogen vundet frem til en ufortjent Stilling ved andres Hjælp, vil han siden være afhængig af dem, eller han vil finde Misundere og Modstandere i dem. Synden er Moder til en Slægt af Synder. Men hvad godt et Menneske øver, bærer velsignet Frugt.

Hvem der da kender alt dette, fra hvad Slægt et Menneske stammer, hvad Slags Ord, der har lydt for hans Barneøre, hvad Ungdomsindtryk han har modtaget, hvordan hans Færd hidtil har været, han kan ogsaa spaa om hans Fremtid.

Mennesket spaar; men Gud raader. Dette har Shakespeare ikke glemt; men det sidste har han ikke taget med i de anførte Ord. Han har der kun holdt sig til »Spaadommen«. Det har han ogsaa for det meste gjort i de Dramaer, hvori han har skildret Menneskenaturen, og disse blev hans Livs Hovedværk.

Men naar Shakespeare, inden han blev 40 Aar, havde et saa skarpt Blik for Sammenhængen i Levnedsløbet, saa maa han have været sig bevidst, at der ogsaa var en saadan i hans egen Udvikling. Der er da, naar man vil oplyse hans Historie, Grund til at dvæle ved, hvad vi véd om hans Slægt, om hans Barndom og om hans Ungdom, og ved, hvad der rørte sig i Samtiden, og

som kunde bringe Frø til ædle Planter *eller* Ukrudtsfrø ind i hans Sjæleliv og derved virke bestemmende paa hans Livsgerning.

William Shakespeare er født 1564 i Midt-England. Trækker man paa Kortet to Linjer, en fra London til Liverpool og en fra Hull til Bristol, da vil de skære hinanden i Warwick-Shire; i dette Grevskab eller Amt ligger Byen *Stratford,* som nu har en 8000 Indbyggere, men ved Midten af det sextende Aarhundrede kun havde 14—1500 Indbyggere. Navnet Stratford betyder »Landevejs-Vadestedet«; der er ogsaa danske Byer, som have deres Oprindelse fra, at Rejsende opholdt sig nogen Tid ved et Vadested, og som have Navn deraf.[1] Vandløbet, man kom over i Warwick-Shires Stratford, var Avon, en lille Flod, der efter et sydvestligt Løb forener sig med Severn inden dennes Udløb i Bristol-Bugten.

Williams Fader hed John Shakespeare og Moderen Mary Arden. De har sikkert begge været af gammel angelsaxisk Rod; havde de stammet fra Normanner, vilde det være kendt paa Navnene. John Shakespeare har ved sit Ægteskab faaet en Landejendom og har som saa mange andre engelske Landbrugere i de Dage dreven Faareavl; han har solgt Ulden af sine Faar, men ogsaa handlet med Uld, som han opkøbte; han har garvet Skindene af de Faar, han slagtede, og af de garvede Skind syet Handsker; Forskellen imellem at frembringe Raastoffet og at forædle det til Salg var i de Tider ikke saa gennemført som senere. William har i sin Barndom lært Landbrug og adskillige Haandværk at kende ved at se sin Faders Virksomhed; flere Sider

[1] Vejle (Vædel) betyder Vadested. Der er adskillige Vejleby'er eller Vejl'byer i Danmark. Man kan ogsaa sammenligne Bynavne, som ender paa »vad«, f. Ex. Estvad. Det er gamle Vadesteder, hvorefter de har Navn. Stundom var der Markedsplads i en saadan Landsby.

af Landbrugeres og Købstadborgeres Liv har traadt ham i Møde, naar han færdedes i videre Kredse. Hele det rige Apparat til Anskuelses-Undervisning, som den Dag i Dag staar til Raadighed for den, der voxer op mellem jævne Folk paa Landet, har ogsaa været medvirkende til William Shakespeares Opdragelse, og han har været et livligt Barn, der kunde »mærke Ord« og derfor tilegnede sig et *Ordforraad,* som var større, end de fleste Forfattere have ejet. Man antager, at en almindelig dannet Mand raader over 3000 Ord, og at der i de homeriske Digte findes 9000 Ord. Milton skal have brugt 7—8000 Ord, men Shakespeare 20,000.[1] Milton var udgaaet fra et velhavende Hjem i Englands Hovedstad. Shakespeare var halvvejs et Landsbybarn, halvvejs hørte han til den lille Købstad, der laa ved Alfarvej, og som derfor jævnlig saa alskens Fremmede færdes paa Gaderne. I hans første Barndomsaar var hans Forældre ret velhavende, og hans Fader naaede endog 1568 at blive første Borgmester i Byen; men saa gik det ned ad Bakke for ham, til han blev pantet for Gæld, og tilsidst ikke kunde komme i Kirke af Frygt for, at hans Kreditorer, naar de traf ham udenfor hans Hus, skulde gribe ham og sætte ham i Gældsfængsel. Det er rimeligt, at den store Forskel imellem de Kaar, hvorunder de to Digtere er voxede op, har havt Indflydelse paa deres Ordforraads mindre og større Rigdom; den af dem, som havde nydt en regelmæssig Opdragelse i Latinskole og paa Universitetet, var fattigere paa Indtryk af Naturen og Menneskelivet, end den anden,

[1] Th. Bierfreunds Shakespeare og hans Kunst, S. 22. G. Brandes skriver i sit Værk om Shakespeare (I, S. 360): »Allerede Max Müller har iagttaget Rigdommen af hans Ordforraad. En velopdragen moderne Englænder bruger i sit Omgangssprog sjældent mere end 3—4000 Ord. Shakespeare har anvendt over 15000 Ord i sine Digte og Skuespil.«

som kun »kunde lidt Latin og mindre Græsk«, men desto bedre havde tilegnet sig sit Modersmaal, som det taltes imellem Landboere og imellem Købstadfolk, — af Bysbørn og af Landsmænd fra andre Egne, — i den velhavende Borgerstand og iblandt Fattigfolk.

William Shakespeares Forældre havde slet ingen Skolekundskaber, og der var vel ingen af dem, som kunde skrive sit eget Navn. De har undet deres Søn at lære noget og har sat ham i den lærde Skole, som var i Stratford. Dér var det, han lærte latinsk Grammatik. Men naar en samtidig studeret Digter (Ben Jonson) kunde beklage, at det kun var »lidt Latin«, der var bleven hængende ved ham, og at han saa godt som slet ikke havde Kendskab til det andet klassiske Sprog, da staar det vel i Sammenhæng med de trykkede Kaar, hvorunder Faderen siden kom til at lide; han har trængt til Hjælp af sin Søn og har taget ham ud af Skolen. Der er gaaet Aar hen, i hvilke den vordende Digter har maattet arbejde med sine Arme; desto bedre lærte han den Tankegang at kende, som raadede imellem Fattigfolk. Imidlertid har han ogsaa havt Lejlighed til at opfatte Glimt af den fornemme Verdens Livsforhold. Ikke blot var der paa Stratfords Gader jævnlig Lejlighed til at se stolte Adelsmænd og deres Damer paa Rejser. Men i Nærheden laa det gamle Slot Warwick, hvorefter Grevskabet havde Navn, — Coventry, hvortil der knyttede sig historiske Minder, som Digteren engang skulde fremdrage, og Slottet Kenilworth, hvis Ejer under Shakespeares Opvæxt fejrede et Besøg af Dronning Elisabeth med overordentlig kostbare og prægtige Festligheder.

Særligt maa det fremhæves, at den, der voxede op i Stratford, havde rig Lejlighed til at se *Skuespil* blive opførte, om end under langt tarveligere Forhold, end vi ret vel kan tænke os det.

Det er ikke blot de malede Billeder i Kirkerne, der i Middelalderen var Fattigmands Bibel. Ogsaa »levende Billeder« brugtes i stort Omfang for at føre den hellige Historie nær til ulærde Almuesfolks Bevidsthed. Man brugte Navnet »*Mysterier*« om de gudelige Skuespil, og det var Præsterne, der fra først af opførte dem. Fra det trettende Aarhundrede benyttedes i England Modersmaalet ved disse ejendommelige Forestillinger, og snart blev det en Yndlings-Beskæftigelse for Haandværkslavene at indøve Mysterierne og at spille dem ved Jul, ved Paaske og ved Kristi Legemsfest, som indtraf om Sommeren. Det var *hele* den bibelske Historie, der blev gennemgaaet; hvert Lav havde sin Del deraf; det hele kunde være fordelt paa 20 til 30 Lav. Paa forskellige Steder i Byen stod Tilskuerne. Foran dem, der stod nærmest ved Udgangspunktet for det, der skulde foregaa, rullede et Stillads frem paa Hjul; det var delt i to Stokværk; det nederste var Rummet, hvor Skuespillerne iførte sig deres Dragter, og hvor de opholdt sig, til de skulde ind paa Scenen, det øverste, aabent til alle Sider, var Skuepladsen, hvor Himlens Skabelse og Englenes Fald blev fremstillet. Naar det var til Ende, steg Skuespillerne ned i det nederste Rum, og saa kørte de videre til en anden Holdeplads, hvor Tilskuerne var samlede. Imidlertid rullede en ny Kærre med et lignende Stillads frem for det første Hold Tilskuere, som nu kunde faa Lejlighed til at se Jordens Skabelse, med hvad dertil hørte. Og saaledes kom Kærre efter Kærre, hver med sit Lavs Skuespillere, der havde indøvet en enkelt Del af Bibelhistorien. Man kunde blive staaende paa samme Sted og se den hele Række af religiøse Skuespil. Men stundom var det fordelt paa flere Dage, hvad der skulde føres frem for Tilskuerne.

Det anses for en sikker Sag, at Shakespeare i sin

Barndom har set saadanne religiøse Skuespil blive opførte af Haandværkere. Borgermændene, der i »Skærsommernatsdrømmen« hædre deres Landsherres Bryllup ved at opføre et Skuespil for ham, har maaske haft deres Forbilleder i stratfordske Haandværkere.

Ved Siden af Mysterierne kom en anden Slags Skuespil frem, der kaldtes *Moraliteter,* hvor Hovedpersonerne var allegoriske Personer, som forestillede forskellige Dyder og Laster. Naar de stundom faldt lidt tørre, saa brugte man ved Siden af eller *i Mellemspil* et lille lystigt Stykke.

Den store Tilstrømning til de ved Lavenes Foranstaltning opførte Skuespil vakte naturlig den Tanke, at der var noget at gøre for Mennesker, der tog *Skuespillergerningen* op *som Levevej,* og det kom især frem i anden Halvdel af det sextende Aarhundrede. Men det er betegnende for den Maade, hvorpaa det begyndte, at enhver Skuespillertrup skulde staa *i en fornem Mands Tjeneste.* Det hele skulde da fremdeles være en privat Sag. Naar et Haandværkerlav før havde havt eller fremdeles havde sin Trup af Skuespillere, saa kunde Adelsmanden ogsaa have sin Trup. Medlemmerne af den bar hans Vaaben paa deres Kapper, og var der Skuespillere, som ikke havde et saadant Mærke, kunde man pidske dem ud af Byen som Løsgængere. Den Trup, som en Adelsmand havde givet sit Vaabenmærke, kunde ved en eller anden Lejlighed opføre et Skuespil for ham og hans Gæster. De fik da særlig Betaling af ham. Men ellers maatte de selv sørge for at skaffe sig deres Livsophold. De drog da omkring fra By til By; men i Stedet for at spille deres Stykker paa Gaderne eller paa Torvepladser som Lavenes Skuespillere, opstillede de gerne deres Stillads bag i en Gæstgivergaard. Tilskuerne samledes da dels paa Gaardspladsen foran Stilladset, dels paa de aabne Gallerier, som tjente i

Stedet for Gange i Herbergets forskellige Stokværk, idet der fra dem førte Døre ind til de Værelser, der lejedes ud til Nattegæster. Dette har været den almindelige Form for de Skuepladse, de rejsende Trupper benyttede, og den ligger til Grund for *de ældste faste Teaterbygninger;* i disse var der ogsaa omløbende Gallerier under Tag, medens Flertallet af Tilskuerne stod paa Pladsen midt i Bygningen, udsatte for Regn og Sne, hvis det gode Vejr ikke holdt sig under Skuespillet; men *foran* Stilladset eller »Skuespillernes Hus« med sine to Stokværk, hvoraf det øverste var forsynet med en Altan, som der tit kunde være Brug for i et Stykke, var *nu* den egentlige Scene; denne var Skuespillerne dog ikke eneraadige over; paa begge Sider af den sad eller laa henstrakte paa Gulvet unge Adelsmænd, hvis Tjenere maatte holde deres Piber stoppede med Tobakken, der nys var kommen i Brug i England. Disse Herrer kunde ikke sjælden gribe forstyrrende ind i Forestillingen. Minder Tjænesteforholdet til en Adelsmand om, at det endnu ikke ret var kommen ind i den almindelige Bevidsthed, at Mennesker kunde gøre det til en Livsopgave at deltage i Opførelsen af Skuespil, og minder de ældste Teatre om Gaardspladsers Benyttelse dertil med et flytteligt Stillads som det, Lavene førte omkring paa Hjul, saa er det ogsaa et Minde om Skuespillets Oprindelse fra Præsteskabets og Lavenes Mysterier, at *der aldrig var Tale om Skuespillerinder;* der skulde gaa Hundrede Aar hen efter Shakespeares Fødsel, inden Englænderne saa Kvinder paa Scenen; unge Mænd maatte spille de kvindelige Roller.

Den mindste gængse Mynt (en Penny) var gerne Betalingen for at komme ind paa Gaardspladsen; vilde man have Plads paa et af Gallerierne, maatte man erlægge en Extrabetaling; hvem der vilde have Plads paa selve Scenen, maatte betale endnu mere. Men i hin Tid, da

Færdigheden i Læsning var saa lidet udbredt, og da der heller ikke var megen Lejlighed til at faa noget at læse, var der overordentligt stort Tilløb til Skuespillene. Især var Gaardspladsen fuld af Mennesker af den jævneste Slags; de mere velhavende Borgere sad paa Gallerierne; naar deres Hustruer var med, havde de ofte Masker paa; der kunde falde Ord mellem Tilskuerne paa Gulvet eller fra Scenen, som agtværdige Kvinder ikke kunde høre uden at rødme; Masken hindrede, at man saa det; den kunde gøre, at vedkommende slet ikke blev kendt. Hvem der vilde undgaa Ubygget ved at være i Selskab med de ubehøvlede Personer, der fyldte Gaardspladsen, og ved at være udsat for et Uvejr under Skuespillet, som ikke blot var højst ubehageligt for dem, der ikke havde Tag over Hovedet, men ogsaa kunde volde dem paa Gallerierne Besvær, — han maatte lade Skuespillerne optræde i Festsalen i sit eget Palads; paa den Maade saa Dronning Elisabeth og mange fornemme Personer Skuespil, og da i Regelen ved Fakkellys, medens Skuespillene i de aabne Teatre opførtes ved Daglyset, i Reglen fra Kl. 3, da et Flag blev hejset over Bygningen til Tegn for de Skuelystne. Der blev naturligvis betalt godt for et Skuespil paa et fyrsteligt Slot. Men deres væsentligste Indtægt havde Skuespillerne dog sikkert af den store Mængdes Iver efter at se og høre, hvad de kunde byde.

Det er let ved nogle Kendsgerninger at oplyse, hvor stort et Omfang Skuespillernes Gerning havde i Dronning Elisabeths Tid.

London, som den Gang havde 300,000 Indbyggere, fik sit første faste Teater 1576. Det laa syd for Themsen, da Øvrigheden i Staden (City[en]) ikke vilde have noget saadant inden for sit Omraade, hvad saa Grunden har været dertil.[1] Aar 1600 var der ikke mindre end 11

[1] Man har ment, den var paavirket af Puritanerne.

Teatre, som Londons Beboere holdt oppe ved deres Søgning; 1633 var Tallet voxet til 19. Kjøbenhavn er større nu, end London var den Gang, og Kjøbenhavn har kun 4 virkelige Teatre, der bruges til Skuespil.

Mellem 1557 og 1610 var der 40 betydelige og 233 middelmaadige engelske Digtere, der udgav Samlinger af lyrisk eller episk Art, og samtidig strømmede et uhyre Væld af literær Produktion ind i den dramatiske Kunst. Denne Bemærkning kan man finde i G. Brandes' store Bog om Shakespeare (I, S. 211). Men den samme Forfatter har maaske givet det mærkeligste Bidrag til at oplyse, hvilken Plads Skuespilvæsenet havde faaet i alle Samfundslag, ved at meddele nogle Optegnelser af Kaptajn Keelings Skibsjournal, nedskreven i September 1607 paa Skibet *Dragon,* der ud for Sierra Leone da mødte et andet engelsk Fartøj, *Hektor* (Kaptajn Hawkins), paa Vejen til Indien (II, S. 290).

September 5. [Ved Sierra Leone] sendte jeg Tolken efter Opfordring ombord paa Hektor, hvor han spiste Frokost, derefter kom han ombord til mig, hvor vi gav *Tragedien om Hamlet.*

30te. Kaptajn Hawkins spiste til Middag hos mig, hvorpaa mine Kammerater spillede *Richard den Anden.*

31te (?). Jeg indbød Kaptajn Hawkins til en Fiske-Middag og fik *Hamlet* opført ombord hos mig, hvilket jeg tillader for at holde mine Folk fra Dovenskab og fordærveligt Spil og fra Søvn.

Det er engelske Orlogs-Matroser, der spille nogle af Shakespeares ypperste Dramaer. Deres Skibschef fornøjer sine Gæster med disse Skuespil. Han opfordrer dem til at øve sig derpaa, forvisset om, at de bruger deres Tid bedre paa den Maade end ved Kortenspil, Driveri eller Søvn.

Men ved at anføre dette, er jeg baade i Tiden og i Rummet kommen langt fra Shakespeares Opvæxt i Stratford. Da Skibene Dragon og Hektor mødtes ved Sierra Leone, havde Shakespeare naaet sin Kunsts Tinde,

da var Skuespillenes Betydning for England større end nogen Tid før, da fulgte Sansen derfor og Sysselen dermed Englænderne paa de Sørejser, som var deres folkelige Stordaad i Haandens Verden. 30 Aar før var Skuespillet allerede deres største Fornøjelse; det kendtes i London, og det kendtes i en stor Landsby som *Stratford*. Fra 1569 til 1587 har den lille By ved Avon havt Besøg af ikke mindre end 24 Skuespillertruper. Har Shakespeare havt Lejlighed til at se Haandværkslavene spille den bibelske Historie igennem fra Himlens Skabelse og Englefaldet til Dommedagen, da har han ogsaa set mere øvede Skuespillere opføre »Historier« med Æmner fra andre Tider saa vel som muntre Eventyrkomedier og Sørgespil, hvis Indhold laa den virkelige Historie mer eller mindre fjærnt.

Den Iver for at opføre Skuespil og for at se Skuespil, som havde grebet Englænderne i hin Tid,[1] maatte nødvendig paavirke det begavede unge Menneske. Den ene Gang efter den anden sendte denne Bevægelse i Tidens Hav sine Bølger ind i hans Fødeby, og disse Bølger førte Frøkorn med sig, som han optog og forarbejdede i sit Sind. Det fulgte ham under hans Manddomsgerning, at han greb, hvad han mødte i andre Forfatteres Skuespil, uddybede det og forædlede det. Noget saadant, er der Grund til at tro, har hans livlige Aand været optaget af, ogsaa naar han i Stratford saa de omrejsende Truppers Forestillinger.

Saa har vel ogsaa det Spørgsmaal meldt sig, om det ikke var værd at tage det op som en Livsgerning at virke gennem Skuespillet. Der var intet Sted, hvor der mødtes saa mange Mennesker med aabne Øjne og Øren

[1] Forøvrigt blev der ogsaa i det 16de Aarhundrede digtet en Mængde Skuespil i Tyskland, f. Ex. af Hans Sachs i Nürnberg, og i dette og det følgende Aarhundrede er den spanske Bogverden overordentlig rig paa den Slags Digtninger.

som i Teatrene. Det var vel værd at prøve, om man ikke kunde benytte denne Hunger efter Skuespil til at kalde paa det bedste hos dem.

Da Johannes Evald til sin store Sorg havde opdaget, hvor ringe det stod til med den danske Almues aandelige Liv, spejdede han efter, hvad der kunde gøres for at rejse den; han mistvivlede om, at Præsterne mægtede at gøre det; gennem Børneskolen ventede han heller ikke, at en grundig Forbedring kunde blive bragt til Veje; det var med en menneskelig Oplysning, der maatte begyndes, og det var med de Voxne, der maatte begyndes; og saa stod han stille ved den Læselyst, der fandtes rundt omkring, og ved Almuens Overtro paa, hvad der mødte den paa Tryk; hvad om menneskekærlige danske Forfattere i Forening benyttede denne Læselyst og gav dem, der overvurderede, hvad de saa paa Prent, saadanne Bøger i Hænde, der virkelig kunde løfte dem fra Vankundighedens og Vanartens Mørke?

I vore Dage er Dagspressen, hvad Skuepillerne var i Shakespeares Tid. Nu da Læsefærdigheden er saa vidt udbredt, vil selv de, der lever under de trangeste Kaar, følge med, hvad der sker i de nærmere og fjærnere Krese; nogle nøjes vel endnu med at følge *Ugens* Nyheder, flere og flere blive de, der vil have *Dagens* Nyt, saa friskt som de kan faa det. Alvorlige Mennesker har set med Bekymring paa den Magt over Sindene, som Dagspressen har vundet. Men det er endt med, at næsten alle, der har noget, de gerne vil vinde deres Landsmænd for, skriver i »Døgnbladene«. Der er ret mange af de Blade, der udkommer *udenfor* Kjøbenhavn, som Aar igennem har bragt trykte Prædikener eller Søndagsbetragtninger, hvis Forfattere oftest hørte til den grundtvigske Kres; nu udgiver Indre Mission »Kristeligt Dagblad« i Kjøbenhavn, og man kan vel engang om Ugen møde »den tredje Retning« i andre Hovedstads-

blade. Istedenfor at bekæmpe Dagspressen søger man at bruge den til at fremme Søndags-Opbyggelsen, og man benytter den paa mange andre Maader, naar der er noget godt, man vil vække Opmærksomhed for. Det maa have ligget nær for alvorlige Mennesker i Dronning Elisabeths Tid at tænke over, om ikke Skuepladsen kunde udnyttes til Folkegavn. Naturligvis gjaldt det ikke Puritanerne, der af bibelske Grunde maatte bryde Staven over Skuespillene. Men naar Flertallet af Englænderne, som hørte til den biskoppelige Statskirke, fandt saa stort Behag i Skuespillene, saa maatte det ligge nær for dem, der ikke vilde skille sig fra Statskirken og ikke være med at bryde Staven over Fornøjelser som Verdslighed og Djævelens Værk, at vise Puritanerne, at deres Dom var for haard, — at Skuespil kunde bruges til at vække Længsel efter ædle Livsmaal.

Shakespeare har kunnet overveje i sit Sind, om det ikke var værd at gaa til Skuespillet. Men der var meget, som talte derimod. Skuespillerne var ingenlunde nogen hædret Stand, og Skuespildigterne gik i Regelen i ét med Skuespillerne. At staa paa Linje med Landstrygere, som man kunde pidske ud af en By, var den Skuespillers Lod, som ikke var i en høj Herres Tjeneste. At bære en saadan Mands Liberi kunde ogsaa forekomme en fribaaren Mand nedværdigende. Dertil kom saa Raaheden hos Flertallet af Tilskuerne og Raaheden, som herskede i Skuespillerstanden i det hele, og Uhyget ved at optræde paa Scenen, naar de unge Adelsmænd skulde have Lov til at fylde Pladsen paa Siderne af den. Der er al Grund til at tro, at William Shakespeare var en i høj Grad ærekær Mand. Udsigterne til at leve som Medlem af en ringeagtet Stand og færdes mellem saa megen Raahed og Letsindighed har virket afskrækkende paa ham. Naar han alligevel valgte det, blev ligefuldt hans Ærekærhed det afgørende.

Det gik stadig tilbage for John Shakespeare, og Sønnen saa ingen Udvej til at redde ham ved at støtte ham i hans Erhverv, — desto mindre, da han selv var bleven Familieforsørger. Han havde forelsket sig i en næsten otte Aar ældre Gaardmandsdatter, *Anna Hathaway;* og han holdt Bryllup med hende, da han gik i sit nittende Aar; ¦et halvt Aars Tid efter kom deres første Barn til Verden i Maj 1583, og 1585 fødte Anna Tvillinger.[1] Baade Faderens fortvivlede Kaar og hans egne mørke Udsigter som Familieforsørger bragte Shakespeare til at bryde overtvært. Trods alt det ærekrænkende ved at være Skuespiller valgte han det *for at rejse sin Slægts Ære i Stratford.*

Han drog til London, hvor der var bedst Udsigter til at arbejde sig frem ved Skuespillet. Han fik fast Fod paa Scenen og viste sig skikket til at omdigte og til fra ny af at digte Skuespil. Men han tabte ikke sit Maal af Syne. 1597 kunde han købe det største og smukkeste Hus i sin Fødeby. To Aar efter skaffede han sin Fader Adelsskjold, saa han kunde sætte »gentleman« efter sit Navn. Mindst tre Gange udvidede han sine Besiddelser i Stratford. Hvert Aar plejede han at besøge sit Hjem, og Bymændene have mere og mere lært

[1] Man mindes om Shakespeares Ungdoms-Letsindighed, naar man i hans sidste Digtning læser følgende Tale, som en Fader holder til sin Datters Brudgom:

> Saa tag da nu min Datter som en Gave;
> men hvis Du løser hendes Jomfrubelte,
> før hver en hellig Vedtægt er fuldbyrdet
> med alle de højtidelige Skikke,
> da skal ej Himlen med sin milde Dug
> forunde Planten Vækst; men Had det golde,
> Foragten med det sure Blik og Tvedragt
> skal strø paa Pagtens Seng saa hæsligt Ukrud,
> at I skal begge hade den; thi vogt jer,
> hvis Hymens Lamper tændes skal for jer.

at erkende ham som den rige Mand, det var en Ære at have i deres Midte. Til Stratford trak han sig tilbage i Aaret 1611 for at leve i Ro, som Byens mest ansete Borger. Dér døde han 1616, 52 Aar gammel.

Kan det nu ikke ret godt rime sig sammen, at den, der stadig har havt til Maal for sin Virksomhed i London at rejse sin Faders og sit eget Hus fra det truende Fald, ogsaa har havt et andet Maal, som han med lige Ihærdighed har forfulgt, — at rejse sine Landsmænd fra Letsind til Alvor, fra Sløvhed til Selverkendelse, fra Snæverhjærtethed til Fællesskabsfølelse? »Kærligheden begynder hjemmefra; men den skal ud at tjene.« Det er et engelsk Ordsprog, som stemmer godt med den norske Digters Vers:

> Hvem ej kan bygge sit eget Hus,
> hvad stort han bygger, gaar og i Grus,
> med Sejr fra Moskva til Kartagena
> han dør dog ensom paa St. Helena —

men som tillige minder om, at det vil gaa paa Grund med Hjemkærligheden, dersom den ikke kommer til at tjene det større Samfund. Hjemmets Idyl mister sin Friskhed, om der ikke kommer et Pust derind fra det store historiske Menneskeliv udenfor.

Kort efter sit Komme til London oplevede Shakespeare, hvad der i høj Grad tjente til at udvikle *det* i hans medfødte Art, som stræbte ud over Fødebyens snævre Grænser. Han fik paa nært Hold Indtryk af en af de mægtigste Begivenheder i hans Fædrelands Historie.

Marie Stuarts Henrettelse 1587 bragte den spanske Kong Filip 2 til at ruste sig for at rette et dræbende Slag imod det engelske Rige og dets Dronning Elisabeth. Han udrustede den spanske Flaade saa godt, at man maatte finde, den med Føje kunde kaldes *den uovervindelige Armada,* og medens den gav sig paa Vej imod Nord, samledes en talrig Flaade af mindre Førsels-

skibe ved Nederlandenes Kyst for at tage den store spanske Hær ombord, som dér var under Vaaben. Mørkere Skyer havde ikke længe været oppe paa Englands politiske Himmel. Det truede 1588 med, at det stolte Ørige, Protestantismens stærkeste Værn, skulde blive et Lydland af det papistiske Spanien. Men da blussede Fædrelandskærligheden op, som det tit er set i de trangeste Tider for et Folk, — og særlig stærkt saas det i London. Regeringen havde opfordret Byen til at stille 15 Skibe til Landets Forsvar; den stillede 30 Skibe til Dronningens Raadighed, dertil 30,000 Mand og et Laan paa over 50,000 Pund Sterling. De engelske Sømænd trængte ind imellem Skibene i den spanske Flaade for at sætte den i Brand, og de vandt Navn som modige Mænd, der vovede Livet for Fædrelandet. Men det var Stemningen, der gik igennem hele Folket, da Faren var afvendt: *det var ikke sig selv, England kunde takke for sin Frelse;* det var den Almægtige, som havde udfriet Landet af Fjendens Haand; Stormen havde splittet den mægtige Flaade og tilintetgjort Landgangsplanerne. Og den uovervindelige Armadas Undergang trak den spanske Stormagts Undergang efter sig, medens England i en Grad som aldrig før vandt sig en Plads imellem Evropas Stater. Engelske Sømænd fik nu Mod paa de lange Rejser; de vilde fravriste Spanien dets Overmagt paa Verdenshavet og selv grunde mægtige Kolonier. Det store Opsving i Verdenshandelen kaldte ogsaa en mangfoldig Virksomhed frem i Hjemlandet. Alt dette maatte virke overordentligt paa et Menneske som William Shakespeare.

Slaget ved Rosbach i Aaret 1757 har havt Betydning for den tyske Folkevækkelse; det var første Gang igennem et langt Tidsrum, at en tysk-født Feltherre overvandt en fransk Hær; naar Ludvig den fjortende i den spanske Arvefølgekrigs Dage havde lidt Nederlag, da

havde der vel kæmpet tyske Hære imod de franske; men Overanførelsen havde været betroet den engelske General Marlborough eller Italieneren Prins Eugén af Savojen; men Sejerherren ved Rosbach var den prøjssiske Kong Frederik 2. Kunde en tysk Feltherre paa Valpladsen sejre over en fransk Hær, da maatte vel ogsaa i Bøgernes Verden tyske Mænd kunne unddrage sig de franske Ledebaand.

Slaget 2. April 1801 paa Kjøbenhavns Rhed har havt en endnu større Betydning for vort Fædreland; Henrik Steffens Foredrag paa Ehlers' Kollegium og Udgivelsen af Oehlenschlägers første Digtsamling fulgte saa hurtigt efter Kanontordenen paa Kongedybet, at de, der var vakte ved den, ikke havde faaet Tid til at falde i Søvn igen, før de modtog disse stærke Vidnesbyrd om et aandeligt Gennembrud.

Den uovervindelige Armadas Undergang, og hvad der knytter sig til den, har havt endnu mere at betyde for Shakespeares Udvikling til folkelig Skjald, end Skærtorsdags Kampen har havt det for Oehlenschläger.

Det er under Indtrykket af, hvad han har set af Fællesskabsfølelse og Villighed til at bringe Offer, da Faren truede, at han kunde lade sine Helte tale Ord som disse:

> Vort Land har aldrig ligget, skal ej ligge
> for nogen Sejerherres stolte Fod,
> naar ikke først det voldte selv sit Saar.
> Lad Verdens trende Hjørner staa i Vaaben,
> til Trods for dem vi værge skal vort Bo,
> naar England mod sig selv kun bliver tro.
>
> (Kong Johan II,1.)

> O England! Billed af din indre Storhed,
> et lidet Legem med et mægtigt Hjærte.
> Hvad kunde du paa Ærens Bud ej gøre,
> hvis alle dine Børn var tro og ægte?
>
> (Kong Henrik 5, II.)

En brændende Fædrelandskærlighed har faaet sit Udtryk i en Oldings harmfulde Udbrud, da han erfarer, at en ussel Konge har bortforpagtet Statsindtægterne:

Den stolte Kongestol, den Hersker-Ø,
det Majestætens Land, Krigsgudens Trone,
det halve Paradis, det andet Eden —
den lykkelige Slægt, den lille Verden,
den Ædelsten, i Sølverhavet fattet,
der tjener den til Ringmur og til Borggrav, —
den Lykkens Plet, det *Englands Rige,* Amme
og Moderskød for kongelige Fyrster,
hvis Æt er frygtet, og hvis Byrd berømt, —
det Hjem for disse dyrebare Sjæle,
det dyrebare Land, saa dyrebart
ved sit berømte Navn i Verden; det
er nu forpagtet bort, — jeg dør ved Ordet, —
ret som et Fæstegods, — en ussel Avlsgaard.

(Kong Richard 2, II,2.)

I England har Kong Henrik 5.s Navn en Klang som Kong Valdemars har i Danmark, og det blev en Hovedopgave for Shakespeare at digte en hel Række Skuespil, hvori denne Helts Liv kunde komme tydeligt frem for hans Landsmænd fra hans tidlige Ungdom, da han, ligegyldig for Folkesnak, færdedes mellem alle Slags Mennesker for at studere dem, han engang skulde herske over, til han stod paa sit Livs Højde i Slaget ved Azincourt 1415, hvor han med en lille engelsk Hær overvandt de flere Gange saa mange overmodige Franskmænd. Digteren maler hans Billede før dette Slag saaledes:

O, hvem har set den kongelige Høvding
for den fortabte Skare gaa omkring
fra Post til Post, fra Telt til Telt, — han maa
vel raabe: »Pris og Hæder over ham!«
Thi han gaar ud, besøger al sin Hær,
han byder med et roligt Smil Godmorgen
og hilser dem som Brødre, Venner, Landsmænd.

Hans kongelige Aasyn røber ikke,
hvor frygtelig en Hær ham har omringet,
og ej et Stænk af Rødme har han ofret
til Natten, som han modigt gennemvaaged;
frisk ser han ud og kuer al sin Træthed
med muntert Aasyn og med liflig Højhed,
saa hver en Stakkel, bleg og bange før,
idet han ser ham, trøstes ved hans Blik.
Som Solen spreder rundt omkring hans Øje
de rige Gaver til enhver og smelter
den kolde Frygt. (Kong Henrik 5, IV).

Det er jo muligt, at Shakespeare har mødt eller hørt om en Frimodighed hos nogle af Søheltene fra 1588, der har hjulpet ham til at faa dette Billede frem af Henrik 5., da han fandt sig i en for Mennesker at se haabløs Stilling. Men hos mange som i sit eget Hjerte har han efter »den uovervindelige Armadas« Undergang følt, hvad han lægger Kong Henrik i Munden efter Slaget ved Azincourt:

Gud! her var din Arm,
og ej os selv, men kun din Arm alene
skal alt tilskrives. Naar har, uden Krigslist,
i aaben Kamp og ærligt Spil man set
saa stort og dog saa lidet Mandefald
paa hin og denne Side? — Gud, tag Æren!
thi den er ene din.
(Kong Henrik 5, IV,8)

Hvad Shakespeare havde oplevet i 1588, har været ham et Ridderslag, der indviede ham til Virksomheden som Folkeskjald. Det blev hans Opgave at gøre, hvad han kunde, til at Aanden fra 1588 kunde blive nærværende hos hans Landsmænd ogsaa i Fredens Dage.

Men han fik mere at tolke for sine Landsmænd end den brændende Fædrelandskærlighed. Havde det hele Folk, stillet overfor Faren og Frelsen i 1588, al Grund til at ydmyge sig for den Gud, fra hvem Hjælpen var

kommen, saa gjaldt det ikke mindre for hvert enkelt Menneske at ydmyge sig for den samme Gud. Naar Polonius i »Hamlet, Prins af Danmark« lover at behandle Skuespillerne *efter Fortjeneste,* udbryder Hamlet:

»Guds Død, Menneske, meget bedre! Skulde enhver af os behandles efter Fortjeneste, hvem slap da for Pidsken?«

Det stemmer med, hvad Digteren siden lægger Prinsen i Munden:

»Jeg selv er saa nogenlunde dydig; og dog kunde jeg anklage mig selv for saadanne Ting, at det var bedre, min Moder aldrig havde født mig. Jeg er meget stolt, hævngerrig, æresyg, jeg har flere Forbrydelser paa rede Haand, end jeg har Tanker at iføre dem, Indbildningskraft til at give dem Skikkelse, eller Tid til at udføre dem i. Hvorfor skal saadanne Karle som jeg krybe omkring mellem Himmel og Jord? Vi er alle Erkeskelmer, tro ingen af os!«

Det syndige Menneske trænger til at have en naadig Gud, og er han sig for Alvor denne Trang bevidst, da vil det øve en afgørende Virkning paa hans hele Færd overfor andre Mennnsker:

Barmhjærtighed begærer vi,
og denne Bøn kan lære os at øve
Barmhjærtighedens Værk.
(Købmanden i Venedig IV,1).

Shakespeares Livsgerning falder i den anden Menneskealder, efter at Talen om Synd og Naade var kommen frem med Styrke paa Luthers Læber. Vi ved ikke, om den engelske Digter har staaet i Forhold til fromme Præster i sin Samtid eller i det hele til nogen gudelig Vækkelse. Men det dybe Blik paa Menneskets sædelige Afmagt, der saa ofte kommer frem i hans Tragedier, og det Vidnesbyrd om Guds Naade imod Synderen, som han stundom giver Udtryk, har vel lige saa vist sin Grund i hans personlige Liv som det, han har mindet

om med Hensyn til, at hans Folk maa takke Gud for Hjælp i Faren. Og nærmest ligger det at tænke paa en Paavirkning fra Reformationstidens Ordførere, hvem der saa ellers har været Mellemmændene. —

»Skuespillets Opgave har fra Begyndelsen været og er fremdeles at holde saa at sige et Spejl op for Naturen, at vise Dyden dens egne Træk, Skændselen dens eget Billede og den nulevende Slægt, der er ligesom Tidens Legeme, dens Skikkelse og udtrykte Billede.«
(Hamlet III,2.)

Den Opgave, Shakespeare paa denne Maade har stillet, er der al Grund til at tro, han selv har taget i fuldeste Alvor. —

Der er ikke lidet i hans Skuespil, der kunde vække Latter.

Saaledes er nu engang Menneskelivet, at det latterlige er blandet ind i det alvorlige. Begge Dele maa med, om Spejlbilledet skal være rigtigt. Det kan jo ogsaa være, at Shakespeare har gjort noget for at faa »den store Hob«, »Millionen«, til at komme. Han maatte have den i Teatret, om han ved sin Virksomhed som Skuespiller og Skuespildigter skulde naa til at bygge sit eget Hus; men han maatte ogsaa have denne »Mængde« samlet, om han skulde kunne bidrage til at forvandle den til »et Folk«. Var der nogen, der trængte til at se sig i Spejl for at lære sig selv at kende i sin Trang, saa var det denne Mængde, som flokkedes for at forslaa Tiden, naar Flaget meldte, at nu begyndte Skuespillet i Globe-Teatret. —

Men lad det blive ved disse Vink om Shakespeares Skuespildigtning i Almindelighed. Opmærksomheden skal endnu kun fæstes ved hans sidste Digtning, »*Stormen*«, der sikkert med god Grund er sat i Forbindelse med hans egen Livshistorie.

Dette Skuespil handler om en Hertug i Milano, som fører Navnet Prospero, »den lykkelige«, men hvis Lykke

staar i en stærk Modsætning til den Skæbne, han har lidt. Han har mistet sin Trone, og hans Liv har været i Fare, og naar han er bleven frelst, da er det kun for mange Aar igennem at leve paa en ensom Ø med sin lille Datter. Ved sin Visdom har Prospero imidlertid vundet Herredømmet over Alfer og andre overnaturlige Væsner, og derved er der kommen Indhold i hans Liv, som forøvrigt samler sig om den Opgave at give Datteren en god Opdragelse, hvad der da lykkes saa vel for ham, at hun kommer til at svare til sit Navn Miranda, »den beundringsværdige«.

Shakespeare har følt sig fordreven fra Stratford og er kommen ene ind under vildfremmede Forhold. Men han har faaet en Tryllestav, hvorved han har hersket over de smaa Alfer, hvis Spor er paa Strandbredden, naar Havet, som har skyllet op over den, viger tilbage, — som danse i Maaneskin paa Græsset og »lade Svampe voxe frem ved Midnatstid«, til »Tidsfordriv«, — som forlystes ved »Aftenklokkens højtidsfulde Klang«, — Alferne, ved hvis Hjælp han har formørket Middagssolens Glans og manet Stormen frem paa Havet.

Han har mangen Gang følt sig lykkelig under dette Digterliv, og han har udrettet noget med det. Det er lykkedes for ham at bygge sit Hus og vel at udrette noget for et større Samfund end dette.

Prospero har en Ven, Gonzalo, hvem han kan takke for sit Livs Redning, og ham lader han skildre et Folkeliv af den Slags, man kalder et »Utopien« eller »Ingensteds«. Deri skulde *ikke* være *Rigdom* og *ikke Fattigdom*, ingen være Tjener,

> Køb, Arv, Hegn, Markskel, Pløjeland og Vingaard
> ej være til, Metaller ikke bruges,
> ej Korn, ej Vin, ej Olje, intet Arbejd,
> hver Mand gaa ledig, hver en Kvinde med,
> men alle dog uskyldige og rene.

Alt skulde der frembringes af Naturen
til fælles Brug foruden Sved og Møje.
Oprør og Højforræderi, Sværd, Spyd,
Kniv og Kanon og alt sligt Dødens Værktøj
forviste jeg derfra; Naturen skulde
frembringe selv al Overflod og Fylde
til Føde for mit uskyldsfulde Folk.

Naar Prospero omfavner Utopisten og Fredsvennen Gonzalo som sin »ædle gamle Ven«, hvis »rene Hæder er uden Maal og Grænse«, saa maa man ikke slutte, at denne Gonzalo har udtrykt Prospero-Shakespeares egen Tankegang. Men det kan man være vis paa, at Shakespeare har villet udtrykke, at han sætter høj Pris paa det menneskekærlige Hjærte, der ligger bag ved disse Ønsker om et Lyksalighedens Land i denne Verden. Han har da ogsaa, da han svang Kunstens Tryllestav over Alfehæren, ikke blot søgt at oplive Kærligheden til Fædrelandet og den indbyrdes Barmhjærtighed — som der før er anført Exempler paa —; men han har ogsaa særlig søgt at vække Medlidenhed med de mange, der lide udvortes Nød. Da »Kong Lear« selv faar det at prøve, hvordan det er at færdes til Fods og i tynde Klæder paa den øde Hede, medens Uvejret raser over hans Hoved, udbryder han:

I nøgne Stakler, hvorsomhelst I findes,
som denne Storm saa ubarmhjærtig slaar,
hvor skal I, uden Ly for eders Hoved,
forsultne, klædt i Pjalter, Hul for Hul,
hvor skal I finde Værn mod sligt et Vejr?
O, jeg har alt for lidet tænkt paa sligt,
brug denne Kur, og føl, hvad Armod føler,
kast af din Overflod en Skærv til den,
og vis, at Himmelen har delt retfærdigt.
(Kong Lear III,4.)

Prospero har ikke naaet at virkeliggøre Gonzalos Drømme. Shakespeare har ikke naaet at faa Kong Lears

Tale indbrændt i saa mange Sind, som han kunde ønske at paavirke dermed. Og i det hele kan han staa lidt tvivlende overfor det Kunstnerliv, han har ført. Det er ham selv, der igennem Prospero tager Afsked med Alfehæren. Og dog — er der virkelig saa stor en Forskel imellem de Drømmebilleder, han har givet sig af med at fremstille, og selve Menneskelivet?

> Ret som dette Blændværks løse Bygning
> skal stolte Borge, skybekranste Taarne
> og høje Templer, ja den hele Klode
> med alle dens Beboere forgaa,
> og som det tomme Luftsyn, der forsvandt,
> ej efterlade sig det mindste Spor.
> *Vi er af samme Stof som Drømmene,*
> *vort korte Liv omfattes af et Blund.*

Hele Menneskelivet er Forfængelighed, og som *det* er Kunsten, der har fyldt Prospero-Shakespeares Dage. Det gælder om at bygge paa en Evigheds Grund, som bestaar, naar det ene Blændværk med det andet synker i Grus. Shakespeare havde adskillige Aar før lagt Henrik 5. i Munden, at det gjaldt for Krigsmanden at være beredt til Døden ligesom for den syge, der gaar i sin Seng; »dør han da saaledes, er Døden ham en Vinding; dør han ikke, da er den Tid anvendt til Velsignelse, hvori han vandt en saadan Forberedelse, og den, der slipper derfra, gør ikke Synd i at tro, at siden han har gjort Gud saa frit et Tilbud, har *han* ladet ham overleve den Dag for at se hans Storhed og for at lære andre, hvorledes de skulle berede sig.«

Digteren, der kunde lægge sit folkelige Ideal disse Ord i Munden, har mangen Gang tænkt paa Døden. Og nu — 1611 — skulde det være Alvor med at samle sig derom.

Prospero har ved Alfernes Hjælp vakt Stormen, der fører hans Fjender til Øen, hvor han lever. Men den

samme Storm har ført en ung Mand sammen med Miranda, der er værdig til at blive hendes Ægtefælle. Naar deres Bryllup er holdt, ser han den Daad afsluttet, han vilde fuldbyrde ved Alfernes Hjælp, og

saa vil jeg drage hjem til mit Milano
og ofre der min Grav hver tredje Time.

Shakespeares Søn var død, hans ene Datter var gift, og den anden blev gift 1616, samme Aar som han døde i »sit Milano«.

Et Langfredagsminde.

En Legende

af **Poul la Cour.**

En Lejr i Gallien med dæmpet Lejrblus,
hvor tvende Romerkrigere har Vagt,
en gammel og en ung. Den gamle sidder
og støtter Ho'det tungt i begge Hænder,
mens Lansen ligger henslængt ved hans Fod.
Den unge staar med Haanden højt paa Skaftet
med lige Tillid til sin Arm og Lanse.

»Naa, gamle Graaskæg, er du træt af Striden,
hvad heller hovedør af Dagens Hede?
Det kunde være dog paa Tiden snart,
at du blev hjemme, skøtted Fredens Dont;
det passed bedre dine gamle Lemmer.
Du er dog særest Kriger, jeg har kendt.
Jeg ved i Grunden ej, hvorfor du slaas.
For Kejser Titus? Nej, begejstret aldrig
du talte om vor unge smukke Kejser.
For Byttet? Nej, jeg saa dig aldrig plyndre
den Kriger, som du »hædred« med din Lanse.
— Du »hædred«, ja, du sære gamle Karl:
med raske Stormskridt løb du gerne forrest,
som tørsted vildt du efter Fjendeblod;
men naar hans Falanx bøjed sig tilbage,

hvor du skred frem, du leged med din Lanse,
som vilde du blot lege; og naar én
for Alvor først det tog — du »hædred« ham.
Du sære Gamle, jeg forstaar dig ej. —
Hvad tænker du nu paa, som der du sidder?«

»Paa Jødeland!«

»Paa Jødeland? Men nej!
du var slet ej jo med, da nys vi afsved
hin Stad paa Bjerget og røg Mikkel ud.
Humør der var deri. — dog av! jeg selv
min Finger sved paa Ilden, som jeg tændte.«

»Naa, saa fortæl!«

»Aa nej! jeg har ej Lyst;
helst for sig selv man gemmer visse Ting.«
Ved Vagtblusskæret saa den gamle grant
det ellers aabne Ansigt lukkes til.

»Jo Cajus, sig det frem! Din gamle Ven
skal intet røbe, hvad det end mon være.
Vel sandt! Det sømmer sig ej for en Krigsmand
at klage sig af Smerte, naar det svider.
Og dog, én Smerte ved jeg, som for evigt
ej lindres, hvis den ikke raabes ud,
saa nogen hører det, og helst en Ven.
Sig derfor frem — her ærlig Vennen sidder.
Og da jeg lover dig, jeg skal fortælle,
nej, lover mig det selv, fortælle, jamre,
ja, raabe ud af Smerten i mit Indre.«

»Saa var det bedst, du lagde for, du gamle,
og — som i Striden — at jeg følger efter.«

»Nej! *her* er jeg den spage; du gaar forrest,
saa sandt du er saa ærlig Ven som jeg.«

»Velan da! uhørt er min Sag vel ej
for gamle Krigerøren; tidt de hørte,
at Kvindesmil slog om til Kvindeskraal.
Saa gik det ogsaa i Jerusalem,
da vi i Templet fulgte en Flok Jøder
og brugte Sværd og Lanser paa det bedste,
saa ingen undslap, som var flygtet did.
Men da saa alle Mand var gaaet ud,
og sidst *jeg* gik, jeg sparked til en Kvinde,
et Lig, jeg tænkte, men jeg tog nok fejl;
ved Sparket altfor tydelig hun røbed,
at hun forstilte sig — hun fejled intet,
skønt hun laa næsten dækt af fæle Lig.
»Herud!« jeg raabte og trak hende frem.
Hun bange skælved og saa bønligt paa mig.
Min faste Haand holdt om den bløde Arm;
hvor smuk hun var! og aldrig Kvindeøjne
saa dybt er gaaet ind i mig som hendes.«

Den gamle Kriger sukked.

»Thi, du gamle,
du har vel og som Dreng kvalt Duer stundom,
og kender nok det Blik, som de kan sende,
det sidste, før de helt opgiver Aanden.
Men kunde fristes jeg at slippe Duen, —
skønt halvkvalt vilde det den baade lidet
— saa tænkte jeg: den skønne Kvinde her,
der intet fejler, som jo vel kan bødes,
hun leve skal, hvis disse Øjne ofte
vil sænke sig i mine dybt som nu,
men ej med Smerte, kun med Tro og Tillid.

Se, det forklared jeg, som bedst jeg kunde;
thi Sproget kunde hun vel ej forstaa.
Men da hun først forstod mig, hvad jeg mente,
alvorlig traadte hun et Skridt tilbage
og peged paa sit Liv og paa sit Bryst.
Da skønned jeg, jeg fejled; hun var ikke
en Pige mer, men alt en Jødes Brud.
Des mer hun kvindelistig havde skjult sig,
og intet Gemmested var mer for ækelt.
»Til Helved da!« jeg raabte, og min Lanse
fandt Vej til det derinde, som jeg haded.
— Desuden gjorde jeg jo kun min Pligt.«

En Trækning ved hans Mund ej undgik Brutus.

»Du sagde nys dog, Cajus! »du dig brændte« —«

»Vel saa, det Kvindeblik jeg bli'r ej kvit;
men det er dumt: det anstaar ej en Kriger.«

»Hvad! anstaar? Cajus! Har du ikke mærket:
en Kriger tjener andre end sin Kejser.
Usynlig er den Magt, som raader stærkest
her inde i vor Barm. Uvægerlig
det sker, hvad *Viljen* givet har sit Ja.
Og sker det ej, fordi vi hindret blev,
det er alligevel, som var det sket.«

»Hvad Snak! Var ej den fæle Hindring kommen,
jeg havde levet Livet med den Skønne;
saa blid som Duen skulde hun mig elsket.«

»Stop! Endelig det var af Pligt nok ej
mod Kejser Titus, at du dræbte hende.
Nys røbed du, det *Had* var mod den Jøde,

hun havde givet hen sin Tro, sit Hjærte.
Se, Had, min Ven, er just en af de Røster,
der hersker stærkere end Kejser Titus.
Du vilde — ja, du vilde to Ting:
for Livet vilde du den Kvinde elske;
til Døden hade det, hun havde elsket —
og Handlingen blev af dem begge præget.
Saa blev og Virkningen: for hele Livet
du glemmer hende ej, ej hvor hun kunde
forsøde Livet for den Mand, hun elsked;
og Hadets Spydstik imod hendes Liv,
det blev et Spydstik imod det, du elsked.
Jo, Viljen, ser du, Cajus, den det gælder,
naar Røsterne herinde bejler til den.
Den Røst, vi gav vort Ja, dens Værk fuldbyrdes,
om ej det sker saa lige, hvad vi ønsked.
Hvad du har *villet*, bli'r du aldrig kvit.

O, rædselsfulde Tanke! den mig bøjer
mer tungt end Vægten af de seksti Aar
med al sin Strid og alle Livets Tab.
Tænk, Cajus, om jeg nu mit halve Liv
har *villet* andet, end jeg ubesindig
et Øjeblik har villet, ej det bødes kan
— gav jeg og hen mit kæreste, mig selv.«

Her sank han sammen, og, hvad før ej hændtes,
den stærke Kriger faldt i heftig Hulken.

Tavs stod den unge ved det Syn en Stund —
saa mæled han: »Fortæl mig heller, Gamle,
hvad *vilde* du da i usalig Stund?
Fortæl! thi selv du sagde det jo nys,
det lindrer, naar en Smerte raabes ud.«

»Ja! jeg vil raabe ud i Nattens Mørke
den Smerte, jeg har følt de mange Aar.
— Det var i Jødeland; jeg Pontius Pilatus
til Haande gik, da han en Dag en Dom
lod falde i en Sag, en underlig,
en Hastværkssag, saa hurtig den forløb,
at Klage, Forsvar, Dom, Henrettelse
— alt blev besørget førend Klokken ni.
Jeg kendte næppe Pontius hin Dag.
Han, ellers dog besindig og retfærdig,
ej kunde holde Stand mod gamle Ræve,
som tuded Øren ham saa grundig fulde
med Træskhed og med Trusler fra den Kejser,
som selv de haded. — Dog det Had var større,
de bar til ham, der kaldte sig en Konge.
Ham haded de, og langt de foretrak
at hylde Kejseren, og ham alene
at hævde som sin Herre, som retmæssig.
Det daared Pontius, saa han gav efter.
Om han end siden tvætted sine Hænder,
jeg tror ej, sligt kan vadskes af saa let.

Saa drog vi ud da, Kongen at korsfæste;
og da til Retterstedet vi var kommen
og lagde Korset først paa Jorden ned
for saa at nagle fast dertil den dømte,
vi ej behøved ham at tvinge ned;
han lagde sig, og da jeg greb hans højre,
den greb og min, et stille Tryk jeg følte,
et Haandtryk, som jeg aldrig glemte siden.
Det var, som noget talte mig til Hjærte.
Dog — stærkere var Krigerærens Røst.
Jeg handled hurtig, slog en Nagle kraftig
igennem Haanden dybt i Træet ind.
Jeg skotted til hans Ansigt; hvilken Smerte

stod præget dybt deri — og dog saa stille
han vendte Ho'det om mod mig, som slog ham;
han banded ej; han saa mig ind i Øjet
saa inderligt; men — Lignelsen om Duen
vil ej forslaa om dette. Blikket bad ej,
det bad ej, nej, det gav, som var det ham,
der kunde give Naade. Ja, jeg syntes,
den Arm, som nys jeg strakte ud langs Træet,
mod mig var udstrakt som til kærligt Favntag.
Saa vendte han sit Blik mod Himlen, raabte
— ja, hvad han raabte, det forstod jeg ej —
men han afvæbned mig, jeg Ham'ren tabte,
jeg saa knap, at de andre det fuldbyrded.

Da Korset nu var rejst, vi sad der sammen,
og snakket blev der vistnok løst og fast,
jeg sansed lidt deraf, før brat jeg hørte
Antonius udraabe: »Sover Brutus,
at ej han mærked, Loddet faldt paa ham;
den Trøje er just ej et daarligt Bytte.«
Han slængte den til mig, jeg tog den op,
vist ej saa meget af Begærlighed,
som for at Trøjen skulde ej vanæres.

Jeg siden trak den paa; men aldrig har
en Dragt, en Ting en saadan sælsom Magt
udøvet paa mit Sind, som denne Trøje.
Vel var den brugt, dog renere end ny;
det var, som havde Kongen renset den
ved den at bære. Altid følte jeg
hans stille Haandtryk, saa hans milde Øje.
Vel smerted det; men dog jeg vilde Smerten
undvære ej; thi midt i Smerten Mindet
dog havde Dragning, ja, selv Sødme i sig.
Naar jeg hans Trøje bar, den sære Konges,

det var for mig, som skulde ham jeg tjene,
og paa hel anden Vis end Kejser Titus.
Ja, mer, det var som om usynlig Haand
mig værned mer end selv den bedste Skjoldborg.

Hør, Cajus! før jeg talte til dig om
de Herrer, som regere i vort Indre.
Dér raader Kejser Titus ikke inde,
men kun saa vidt, vor Vilje staar ham bi.
Men Kongen da? han raader, naar han er der;
og naar han ikke er der, er der tomt.

Nu har jeg siden tjent saa mangen Kejser;
og ærlig, tror jeg, tjente jeg mit Brød.
Kun Sejr — ej Mord — vor Kejser trængte til;
og dertil hjalp jeg vel, saa godt jeg kunde.
Men stærkest hørte jeg dog Kongens Røst,
den Røst, som laa i Haandtryk og i Blik.
Se, derfor stod jeg og saa tryg i Striden,
og jeg stod fast og gjorde, hvad jeg gjorde,
og ramte sikkert netop det, jeg skulde.
Det er det sære just ved denne Konge:
han og hans Trøje gav mig Fred i Striden;
— han Fredens Konge være maa forvist; —
ej Fred for Vaabengny, men Fred i Hjærtet,
dog — ak! — —«
her faldt den gamle atter sammen;
hans Hulken hørtes gennem Nattens Stilhed.

Tavs lytted Cajus, bøjed mod sin Lanse;
ej voved han at spørge, ej at tale,
den gamle Hæderskriger ej at krænke.

Men da en Stund var gaaet, løfted Brutus
sit Hoved langsomt op og peged fyndigt

paa Jorden mellem Baalet og sin Fod:
»Dér ser du, Cajus, dér, den sidste Lap
af Trøjen, jeg har baaret lige siden.
Forlængst den opslidt var; dog blev tilbage
endnu en liden Krans om Hals og Bryst.
Nu brast og den; den sidste Rest faldt af
just her ved Baalet nys; og ej det nytter
at prøve mer at holde Stykket sammen.
Min Lanse lagde jeg saa ned ved den;
det er, som selv jeg drages, drages mod den.
Ak, Herre Konge! maa ej mer jeg tjene
hos dig og dækkes naadig af din Trøje?
Ak jo! du kan ej sige Nej til nogen,
der beder dig af al sin Sjæls Formue:
Du sagde ikke nej — selv til hin Røver.
Jeg be'r dig, ja, jeg raaber efter dig;
nu kommer jeg, o, hold mig ej tilbage!
Men jeg er nøgen, Herre, klæd mig! — klæd mig!«

Her sank han ned paa Kluden ved sin Lanse.
Men Cajus bøjed sig og greb hans Haand
og laa paa Knæ en Stund og sig forvissed,
at det var sket, som maatte ske med Brutus.
Saa stak han Kluden ind ved Brutus Bryst,
gik til sin Høvedsmand og meldte Brutus Død.

Morgiane.

Et folkeligt Foredrag

af **Holger Begtrup.**

Da Oehlenschläger digtede *Aladdin,* var det hans Hovedtanke at fremstille Modsætningen mellem to Livsanskuelser, som han gav Udtryk i Ynglingen *Aladdin* og Troldmanden *Nureddin.* Han vilde vise, hvorledes det ungdommelige Geni i Pagt med Aandens evige Kræfter lykkelig overvinder den aandløse Verdenskløgt med dens hjerteløse Selviskhed.

Dybere set peger Digtet hen paa den stedsevarende Strid imellem to Aandsretninger med hver sit Maal paa Menneskets inderste Værdi: *den,* hvis Ideal er det intelligente Overmenneske, der kan hæve sin Pande højt over Hoben og ikke standses af Medlidenhed med de svage, og *den,* der dømmer efter Hjertet, og som derfor sætter den enfoldige med det gode Hjertelag langt højere end den kloge og stærke, som er døv for Kærlighedens Bud.

Skilsmissen har sin Rod i selve Gudsforholdet, thi den, som ikke tror paa en levende Gud, maa nødvendigvis komme til at forgude Mennesket selv i dets højeste Udvikling; men den, som tror, kender Kraften i at tjene den højeste og søger at rette sit Liv derefter.

Verdenshistorien har viist, at Israels Hyrdekonger med de ydmyge Hjerter vandt mere Magt i Tidens Løb

end de stolte Hoveder, der byggede Babelstaarnet og Verdensrigerne til deres egen Forherligelse, og det skal nok stadfæste sig i Fremtiden, at de gudfrygtige vil staa med Palmerne, naar Overmennesket er gaaet til sit Sted.

Den anelsesfulde Betegnelse af denne evige Strid og det ægte danske Billede af Lykkens Yndling i sin Storhed og Svaghed giver Oehlenschlägers Aladdin sin enestaaende Betydning i den danske Digtning.

Men der findes i dette dramatiske Eventyr en tredje Skikkelse, der i kunstnerisk Henseende er langt bedre udført end Helten og Trolden, en dagligdags Figur, der har faaet Lov at staa i sin levende Ejendommelighed, fordi den ikke er skikket til at være Udtryk for nogen højere Idé, og som netop derfor ligner et virkeligt Menneske mere end begge de andre, — i det hele vistnok den ypperste Skabning af Digterens Kunst.

Det er ingen stor Personlighed, men kun en lille fattig Kone: Aladdins Moder, den gamle *Morgiane*.

Hun er saa vist hverken nogen Trold eller noget Geni, men hun er en fortræffelig jævn og skikkelig Morlille, hentet ud af det virkelige Liv, ikke i Persien men i Danmark, fra Smaaborgerstanden i Kongens København, og malet saa livagtig, at man selv uden Digterens Vink vilde være paa det rene med, at han her har brugt en levende Model, som han kendte ud og ind, og som han har taget saa hel, at der er fulgt mange karakteristiske Træk med, uden at han selv som Kunstner har været sig det klart bevidst.

Forbilledet er som bekendt Farverenken *Madam Møller* fra Vestergade, der holdt saa meget af at snakke med »de onge Mennesker«, som spiste ved hendes Bord. Digteren har flyttet hende ned i fattigere Kaar og har i Erindring om sin afdøde Moder lagt noget rørende ind i Fremstillingen, som Madam Møller næppe gav Anledning

til. Men i alt væsentligt har han taget Sjælebilledet og Talesproget fra den gode Farverenke og dermed givet os en poetisk Figur med nogle af selve Livets bedste Egenskaber.

Morgiane har historisk Betydning som Type paa den københavnske Almue for hundrede Aar siden; men hun har tillige en vedvarende Værdi som Billede af en jævn lille Arbejdssjæl i smaa daglige Forhold, som den vil fremtræde næsten ens til alle Tider, fordi den lever uden Berøring med de Strømninger, der stadig omdanner den historiske Del af Menneskesamfundet.

Jeg veed i det mindste af Erfaring, at man endnu den Dag i Dag kan have det Held at træffe slige Koner midt inde i den store »evropæiske« Hovedstad. De hører just ikke til de toneangivende, men de maa visselig regnes til det Selskab, der gør det københavnske Samfund mere solidt og livskraftigt, end det vilde være uden denne Undergrund.

Jeg tilstaar ogsaa gerne, at jeg holder mere af Morgiane end af hendes Søn, og at det skulde glæde mig, om jeg kunde give den brave Kone en saadan Omtale, at hun kunde blive lidt mere almindelig yndet. Thi hun fortjener det.

Naar man skulde give hende et forsvarligt Skudsmaal, som hun selv vilde være tilfreds med, saa maatte det lyde paa, at hun var en lille *stræbsom, ordentlig* og *from* Kone.

Navnlig er Stræbsomheden hendes Styrke og Stolthed.

> Den stræbsomste, min hjerte, kære Søn!
> Er jo dog altid den agtværdigste.

Allerede i første Scene træffer vi hende ved Spinderokken, mens den gamle Mustapha sidder og syr paa Bordet ved Siden af.

Denne Rok med sin ensformige, lidt kedelige, men

retskafne Snurren er et fortræffeligt Billede paa gammeldags Arbejdsflid. Stadig og jævnt maa Hjulet trædes og Fingeren vædes for at uddrage Traaden af Totten, uden at den brister. Den gamle Haand glider op og ned, og de gamle Øjne følger trolig med for at vogte paa, at ingen Ujævnheder løber ned ad Traaden. Ved et saadant stadigt, trofast Slid fra Morgen tidlig til sen Aften kan der udrettes saa meget, at den knappe Spindeløn kan skaffe det nødvendige Brød til næste Dag. Men der bliver intet tilovers. Hver Dag maa det snurrende Hjul gaa sin rappe Gang. — Et levende Billede paa, hvorledes mange, mange Mennesker udspinder deres Liv med et trættende Arbejde, der netop skaffer Føde nok fra Haanden og i Munden.

Dér sidder nu Morgiane. — Vi maa tænke os hende halvgammel, lille og mager, med et gulladent Ansigt, fuldt af fine Rynker, der tyder paa, at hun en Gang har haft et kønt lille glat Ansigt, da hun endnu var ung og letsindig.

Det er mod Aften, og hun begynder at blive søvnig. Som Hænderne vil synke i Skødet, folder de sig uvilkaarlig til en Aftenbøn, mens Hovedet nikker. Saaledes er hendes Fromhed! — Her er ikke Tale om Hjertets dybe Rørelser, som gør et Menneske aarvaagent i Syndserkendelse og Tak for Naaden. De religiøse Stemninger, som gæster Morgiane, er snarere som blide Drømme, der danner Overgang imellem Dagens Slid og Nattens Hvile. Det er en søvnig Bøn, hun mumler til Allah, men den hører for hende med som et lille Gudsfred, naar man gaar fra Arbejdet. Hun er ikke religiøs i dybere Forstand, men hun er en lille from, andægtig Kone.

I de følgende Scener kommer denne Side af hendes Natur tydeligere frem, idet hun stilles overfor Dødens Alvor.

Den gamle Mustapha sætter som bekendt Livet til under et Forsøg paa at lange Aladdin et Rap med sin Skrædderalen. Han ligger Lig i den lille Stue, og Morgiane staar grædende ved Baaren, omgiven af en Del Nabokoner.

Disse Nabokoner bør man lægge Mærke til. De hører nøje ind i Billedet af Morgianes daglige Tilværelse. Enhver, der selv har levet i Ægtestand paa Landet eller i en lille Købstad, kender disse Nabokoner, der kommer med et nysgerrigt Øre og en hjælpende Haand, hver Gang der er noget særligt paa Færde, i Lyst og Nød, ved Barsel og ved Begravelse. Kedlen maa over Ilden til en Taar Kaffe, men til Gengæld for denne billige Drik er de gode Koner rede til at hjælpe til med alt i Huset. Deres Hjælp er mange Gange under smaa Kaar aldeles uundværlig, og den er bedre end den velstaaendes Almisse, fordi de giver sig selv, deres hele Arbejdskraft og Medfølelse. Sligt er trods Kaffe og Bysladder en Kærlighedsgerning, der gør mere Gavn end alle nedladende Medborgeres rundelige Pengegaver.

Det er et godt Videsbyrd om Morgianes retskafne Vandel, at hendes Nabokoner saa villigt strømmer sammen for at hjælpe hende med at klæde Liget. Hun er ogsaa midt i sin Sorg taknemmelig derfor og villig til Gentjeneste.

> Endnu en Gang hav Tak, I gode Kvinder,
> Som hjalp mig med min stakkels gamle Husbond,
> — — — —
> Hav Tak, min gode Mirza! Du, Amine!
> Hav Tak! I Fald Profeten skulde kalde
> Snart en af eders Mænd, skal Morgiane
> Sig vise redebon, som I har vist jer,
> Med Vaskning, Tvætning, Kistelægning, Pyntning.

Imidlertid kommer Ligbærerne, og Morgiane giver dem følgende Formaning med paa Vejen:

Ak, I gode Mænd!
Saa tag da Kisten, men tag ej for haardt,
Det er en gammel Mand, ak, bær ham varlig,
Han taaler ikke mange flere Stød!

Disse Ord, der er lige saa rørende, som de er komiske, giver et udmærket Indblik i Morgianes Tanker om Døden. Som en from Kone tvivler hun ikke om et Liv bag Graven; men hendes jordbundne Sjæl kan ikke hæve sig til Forestillingen om et aandeligt Liv i en usynlig Verden. Al hendes Følelse er bundet til Liget i Kisten. Mustaphas gamle Legeme er ikke for hende en forladt Bolig, en Rede, som Fuglene er fløjet fra, nej det er ham selv, som ligger der og sover.

Det er ham selv, der nu skal hvile ude paa Kirkegaarden, godt gemt, med Blomstertæppet over de gamle Lemmer, i en lang, dyb og velfortjent Søvn efter den strenge Arbejdsdag.

Hendes Fantasi evner ikke at løsrive sig fra Støvet, og hendes gode Hjerte følger derfor med dette. Den kære Mustapha, der altid har været saa ilde plaget af Gigten, maa bæres forsigtig til sit sidste Hvilested.

Rigtignok giver hun straks efter en anden Forskrift, der strider imod dette Paalæg. Hun siger nemlig til Ligbærerne:

Og vend hans sølvgraa Hoved imod Mekka
Og Fødderne, koldt udstrakt, mod Medina.

Da Vejen fra Ispahan til disse to hellige Steder næsten falder i samme Linje, vilde den arme Mustapha blive skrækkelig krumbøjet, hvis hendes Befaling blev nøjagtig efterlevet. Men selvfølgelig har hun ingen Anelse om dette Misforhold. Hun er indskrænket i sin geografiske Viden som i alt andet og kender kun til Profetens Byer fra Koranen.

Naar Morgiane senere nævner sin afdøde Mand, taler

hun vel om, at han nu er i Paradis, men alligevel dvæler hendes Forestilling altid ved hans jordiske Tilværelsesform, og stadig har hun en kærlig Tanke for hans haardnakkede Gigt.

— Min brave Ægtefælle —
Nu er han i Profetens Paradis,
Hvor unge Huris, smukkere end jeg,
Omfavner ham og klær ham af og paa
Og stryger ham med Multum for sin Gigt;
Ak, lad dem det, jeg er kun lidt jaloux.«*

Dette med Multummet er kosteligt! Hvilken begrænset Forestilling om Lyksaligheden rummer ikke disse Ord! At Mustapha, som har haft Gigt i alle de Aar, Morgiane har kendt ham, skulde slippe aldeles for denne Plage i den anden Verden, er for hende utænkeligt.

Det er derfor det højeste Udtryk for det paradisiske Velvære, at der straks er en ung Pige tilrede, som gnider den gamle Ryg med en rigtig blød Multumsklud, naar Pinen bliver for slem! Ak, ja!

Trods denne lille Forestilling om en Tilværelse i Paradis, er Mustapha dog stadig — efter Morgianes Mening — derude i »den hellige Jord« paa Kirkegaarden. Dér søger hun ham i sine Stemninger, og der lister hun ud, naar hun har Lejlighed, for at sidde under Hyldetræet ved hans Grav og græde lidt, mens alt er mildt og kønt omkring hende. — Kirkegaarden er hendes Kirke. Hendes Religion er en Slags Kirkegaardsreligion. Den finder sit reneste og sandeste Udtryk, naar hun græder sødt vemodigt ved sin Mands Grav. I saadanne Øjeblikke falder den travle Arbejdssamvittighed til Ro. De tusinde Smaapligter i Hjemmet svinder for Bevidstheden. Alting i de dødes Have minder om, at en Gang er Travlheden forbi, og da staar vi overfor det evige.

Dette evige møder ikke i Lovens og Naadens Ord,

* læs: skalú.

som et dybere, mere virkeligt Liv end Døgntilværelsen. Men det vifter som en blid Vind gennem Hyld og Hængepil. Det nærmer sig som en sød tungsindig Anelse til det trætte Sind, der for en Stund har lagt sit daglige Aag fra sig; det drager med lyse Skyer og svage Tonestrømme over Sjælen, som i Stilheden har udvidet sin Overflade og ladet dens Taageflige henflyde i det uendelige, det evige, der er udenom og ovenover det snævre Rum, hvori den daglige Gerning indeslutter Bevidstheden. Man føler Guddomslivets Nærhed og føres sødt bevæget frem af dets brede Vingeslag.

Slige dunkle, vage Sjæledrømme kalder et kristent Menneske ikke for Religion. Men skulde der ikke være meget af den Andagt, der øves i vore Kirker, som er i nær Slægt med Morgianes Drømme paa Mustaphas Grav?

De, for hvem Orgelspillet er det mest gribende i Gudstjenesten, de, for hvem Præstens strømmende Veltalenhed selv er som et skønt Musikstykke, der vugger Sjælen i fredeligt Blund, de, der vaagner af Drømmen med en god Samvittighed, naar Præsten siger Amen, og først »kommer til sig selv«, naar de er naaet hjem til Kaffebordet efter Kirketjeneste, — de har ikke mere Kristendom i deres Religion end lille Morgiane, og hun har dog den Undskyldning, at hun lever i et muhamedansk Land. Men hun har grumme mange Søstre i det kristne Danmark.

Det er ingenlunde min Mening, at disse Stemninger i sig selv er fordømmelige. De hører tværtimod til de smukke Sider ved den naturlige Fromhed. Og det maa kun beklages, at de skal forveksles med en levende og alvorlig Kristendom, der ikke er Drømmeliv paa Overfladen, men et vaagent Liv i den inderste Personlighed. Paa sin rette Plads er de fromme Stemninger derimod at prise; men denne er ikke i Kirken under Ordets

Tjeneste; den er langt snarere paa Kirkegaarden under Hyldebusken eller paa en Skrænt ved Søens Bred, naar Solen gaar ned, og en Ingemannsk Aftensang toner ud over det stille Landskab.

Morgiane vilde sikkert synes særdeles godt om Sangen: »Fred hviler over Land og By, Ej Verden larmer mer!«

Men lad os vende tilbage fra Kirkegaarden og iagttage hende i det daglige Liv, hun nu skal føre sammen med sin kære Søn Aladdin.

Denne lange, dovne Dreng er hendes et og alt, og det eneste i hendes Sjæl, som ikke er begrænset, er Moderkærligheden overfor ham. For ham kan hun ofre alt, ogsaa sin egen kære »Mundportion«, og for ham kan hun haabe alt, han er i hendes Øjne god nok til at blive Sultanens Svigersøn.

Desværre er der noget i deres Forhold, der minder om den lille Fugl, som fodrer Gøgeungen, der sidder stor og tyk og doven med aabent Næb, mens dens magre Plejemoder flyver utrættelig til og fra med Bidder til den graadige Slughals. Men det daglige Liv frembyder jo utallige Sidestykker til dette Misforhold. Hvor ofte ser man ikke en lille mager og tør Kone slide trofast for Føden, medens hendes lemmestærke Søn, der kunde og burde bære Moderen paa sine Hænder, ligger hjemme paa Sofaen og lader sig mætte af hendes Møje.

Morgiane gør dette uden Knur, ja som en selvfølgelig Ting. Men hun tillader sig rigtignok til Gengæld at holde Hus med Drengen over rene Ubetydeligheder. Hendes Opdragelse er i det hele meget upædagogisk. Snart skælder hun for ingen Ting, og snart kæler hun altfor galt for ham. Saadan er jo tit de kærlige men uforstandige Mødre.

Jeg husker fra min Barndom, at jeg har staaet bag Gærdet i Præstegaardshaven og forundret lyttet til en hæftig Ordstrøm ude fra Gaden. Ved at titte ud gen-

nem Hegnet er jeg bleven klar over Stillingen. Midt paa Vejen ligger der en Dreng og roder. I et Hus paa den anden Side ser man gennem den aabne Halvdør en travl Kone med bare Arme færdes rundt om det aabne Ildsted, hvis Pindebrænde lugter saa godt paa Afstand. Hun farer hen til Døren og raaber med en Ed til Ungen, at han skal komme hjem straks, ellers skal hun slaa ham halvt ihjel. Men Drengen rører sig ikke. Lidt efter samme Trusel med stærkere Ord, men uden Virkning. Omsider kommer hun farende ud fra Huset, og jeg venter at faa et blodigt Skue at se, naar hun lemlæster den ulydige. Dog nej, hun griber ham kun ved Armen og siger helt mildt: »Kom nu, min Dreng! saa skal du faa et Stykke Sukker!«

Saaledes bærer Morgiane sig ad. Og der er mange flere Inkonsekvenser i hendes Metode. Naar der er fremmede, som viser Venlighed imod hendes Søn, saa skænder hun idelig paa ham for at »gøre Honnør«. »Hvad siger du?« (Barnet skal sige Tak, naar den fremmede rækker det en Brødkrumme fra Moderens eget Bord!)

»Fluks hen, dit Afskum!
Og kys Herr Fætteren smukt paa sin Haand,
Og tak ham!«

Det er jo almindeligt, at Mødre især ved Bordet skænder saa ihærdigt paa Børnene i de fremmedes Paahør, at Gæsterne tilsidst sidder som paa Naale, fordi de ikke er sikre imod selv at begaa en af de mange Smaasynder, der paatales saa strengt.

Men selv naar Moder og Søn er ene, lyder der idelige Formaninger over Bordet.

Min hjerte Søn! vær langsom, giv dig Tid,
Spis ej for hastig, pust imellem lidt,
Drik til din Mad og spild ej paa Salveten,
Skær dig med Kniven ej i Fingrene.
Ak Gud! man har dog idel Kval og Kummer
af sine Børn!

Paa den anden Side maa man ikke tro, at den gode Kone tilsteder andre at hjælpe hende med Sønnens Opdragelse. Intet er en større Forbrydelse, end om man vil »røre« den kære Dreng. Dette er noget, som Børnelærere i Reglen har Erfaring om. Det kan hændes, at en Lærer efter Skoletid faar Besøg af en opbragt Kone, der giver ham en ordentlig Ekstratime, fordi han har vovet at give hendes Barn »en Haandsrækning« for hans Uartigheds Skyld. Sligt taales ikke, selv om det for uvillige Dommere kan synes nyttigt og nødvendigt.

Ogsaa herpaa giver Morgiane et rørende og komisk Eksempel.

Da Aladdin ved Hjælp af Ringens Aand er sluppen ud af den underjordiske Hule, fortæller han sin Moder om Nureddins stygge Adfærd. Først har han givet Aladdin en Lussing, da han blev bange for at løfte Stenen fra Hulens Indgang, og bagefter har han lukket ham inde med Udsigt til en rædselsfuld Hungersdød, bare fordi han ikke vilde lystre ham og række Lampen op til den gamle Trold.

Mens Aladdin sidder i sin Moders Stue og fortæller alt dette og samtidig spiser, alt hvad han kan, forefalder der følgende Ordskifte:

ALADDIN:

Ja, Moder! var det ikke skændigt gjort,
At lukke i for mig og overlade
Mig grusomt til den visse Hungersnød?

MORGIANE (opbragt):

Og hvad som værre var: slaa dig paa Øret
Saa nær du næsten havde tumlet om.
Den Næsvis! hvem har givet ham vel Lov til
At tugte fremmede Forældres Børn?
Den slette Karl!

Moderens Harme er saare vel begrundet; men det forbavser vist adskillige Læsere, at den netop kaster

sig over det Ørefigen i Steden for over den meget større Forbrydelse, som følger efter. Og dog er dette i sin gode Orden.

Sagen er, at hun ikke har Fantasi nok til at forestille sig Eventyret i den underfulde Hule og derfor ikke heller faar noget rigtig levende Indtryk af den Dødsfare, der har truet hendes Søn dernede. Hendes Synskreds er for begrænset til at følge ham paa denne mærkelige underjordiske Rejse, og hun gribes kun af en ubestemt Uro ved at høre derom. Men netop denne Uro kræver en bestemt og fattelig Kendsgerning at slaa ned paa, og derfor bruser hun op over den Lussing, som gik forud.

Det kan hun forstaa, og det samler hun sit opskræmte Sinds Vrede om: at Knægten har vovet at slaa hendes egen Dreng. Hun bliver en hel Løvinde i Anledning af denne Krænkelse.

Imidlertid har Aladdin spist al den Mad, hun har gemt til ham, og forlanger mere. Hun kan dog ikke hjælpe ham.

> Ak, hjerte Søn, jeg har ej mere til dig,
> Jeg gemte dig min egen Mundportion
> Og tænkte, der var nok. Og Penge har
> Jeg heller ej at købe noget for,
> før jeg faar solgt mit sidste Bomuldsspind.

Da kommer Aladdin til at tænke paa den gamle Kobberlampe, som han har liggende i en Krog blandt alt det »malede Glas« fra Hulen. Glasset, som i Virkeligheden er en uhyre Skat af Diamanter, Safirer og Smaragder, regner han for intet. Det lille Hjems Synskreds er for trang til, at slige Herligheder kan vurderes dér. Men Lampen er dog et Stykke Husgeraad, der maa kunne udbringes til et Par Skilling ved at sælges til en Marskandiser.

Altsaa gaar Morgiane hen og tager den frem af

Bunken. Men da hun ser, hvor irret og anløben den er, udbryder hun:

> Det maa dog være nogle Svin,
> Som bo i disse Bjerge!

Denne Sætning er mange Penge værd! Lad os huske, hvad det er, hun taler om. Denne underfulde Lampe, der har hængt i den underjordiske Hule i umindelige Tider, og har lyst med sit matte Skær paa alle Hulens uvurderlige Skatte, mens vældige Kraftaander har været bundne til dens Lue og ventet i Spænding paa det Øjeblik, da Lykkens Yndling skulde stige ned i Bjergets Skød og hæve Lampen op i Lyset for at udføre Vidundere ved dens mægtige Hjælp — dette Udtryk for Naturens samlede Kraft i Menneskeaandens Tjeneste takseres nu af vor lille Morgiane som et Stykke Køkkentøj, der trænger til at poleres!

Man maa imidlertid undskylde hende med, at hun ikke aner, hvilke Kræfter der er gemt i den ringe Genstand, — det faar hun tidsnok at vide. Og saa for Resten røber hendes Ord en ny og meget hæderlig Egenskab hos den gode Kone. Hun holder strengt paa Orden og Renlighed.

Rimeligvis forestiller hun sig, at der nede i Bjerget findes nogle Kælderlejligheder, hvori der bor fattige Koner som hende selv. Aladdin har faaet fat paa en af deres Lamper, og den er i en højst uanstændig Forfatning. Det kan jo gerne være, at der er fugtigt dernede, men en ordentlig Kone vilde dog sørge for, at hendes Lampe ikke saa saadan ud. Hvad skulde det blive til, hvis man ikke gjorde rent og holdt Orden i den Smule, man har.

Der er her en næsten farisæisk Stolthed i Morgianes Ord. Men de peger ogsaa hen paa en af de uundværligste Dyder hos en retskaffen Kvinde. Ordenssansen

er jo eet med den kærlige Vilje til at holde sammen paa Hjemmet. Hvor den Sans er slappet hos Konen i Huset, dér synker Tilværelsen ned under Linjen, der skiller Menneskers Hjem fra Dyrenes Huler. Det er Kvindens Ordenssans, der gør Skel imellem disse. Derfor er Uorden i Virkeligheden en stor Synd, ligesom al Synd i Grunden er en stor Uorden.

Men Morgiane er en ordentlig Kone. Hun er nok fattig og maa leve fra Haanden i Munden og har kun en lille Stue. Men hun svarer enhver sit, og der er ingen, der skal træffe Griseri paa hendes Bord eller Væg. Dette er hendes Ære, ligesom Arbejdet er hendes Liv, og Bønnen hendes Hvile.

Nu tager hun altsaa en Klud, godt dyppet i Sand og Vand, og begynder at skure Lampen med denne retskafne, selvfølende skarpe Albu, som Fruentimmer viser frem, naar de er ved Vadsken.

Lampens Aand, en stor, men velskabt Kæmpe, skyder sig op af Gulvet og siger med Tordenrøst:

> Nu hvi gnider du voldsomt? Se, jeg lystrer jo
> dit Vink.
> Herskerinde! naar du kalder, kommer jeg
> som Lynets Blink!

Hvad har Morgiane at gøre overfor denne mærkværdige Fremtoning?

Naturligvis falder hun i Afmagt. Stiv som en Pind dejser hun om paa Gulvet og taber Lampen.

Men nu viser Aladdin, at han er et Geni, thi han griber Lampen og siger til Aanden:

> Ak, jeg er mægtig sulten, kære Djævel!
> skaf mig et Maaltid Mad!

Man kan vel ikke kalde det aandfuldt at forlange Mad; men genialt er det dog, at bede om noget at spise, naar man er sulten. Det er Geniets som Barnets

Ejendommelighed at gaa lige til Sagen, nævne hver Ting ved sit rette Navn og kræve netop det, som man i Øjeblikket trænger til. Det er da ogsaa, dybere set, »den lige Vej fra Jord til Himmel«.

Aanden bringer fluks et herligt Maaltid, hvis overdaadige Sammensætning røber en lille Svaghed hos vor Helt eller rettere — hos vor Digter. Og imens Aladdin tager for sig af Retterne, ligger den arme Morgiane fremdeles i Besvimelsen.

Endelig slaar hun sine Øjne op og siger:

Ak, naadigste Herr Gejst! ak, spar mit Liv.

I denne Replik er Oehlenschläger naaet til at betegne hele Morgianes Forhold til Aandens usynlige Verden med et eneste Ord. Det er af den Slags Poesi, som man efter Peers Ord i Jakob v. Tyboe ikke kan veje op med Penge. Morgiane kalder Aanden *Gejst,* deri ligger det hele.

Vel betyder Gejst paa Tysk det samme som Aand paa Dansk, men naar man hos os bruger Udtrykket, ledes Tanken uvilkaarligt hen paa noget uhyggeligt, spøgelseagtigt, næsten ligesom ved Ordet Gespenst. Og det er højst betegnende for Morgiane, at hun kun ser det uhyggelige ved Aandens Tilsynekomst.

Hun ræsonnerer som saa: Hvis man staar tidlig op til sit Arbejde og gaar i Seng i borgerlig Tid, naar man er træt af sin retskafne Haandtering, saa kan man sove roligt i den mørke Nat, og saa resikerer man ikke at faa Gejster at se. Men hvis man driver om Dagen og turer paa gale Veje efter Sengetid, saa kan det nok hændes, naar man ved Midnatstide kommer forbi Kirkegaarden, der er saa hyggelig om Dagen, men fæl om Natten, at der kan vise sig en Gejst, og det kan være godt nok til Advarsel for de løse Fugle.

Gejsten betegner Mørkets uhyggelige Magt, som den

retskafne højst kender fra et Mareridt, der kan komme, naar man har været uforsigtig med, hvad man spiste til Aften. Men det er en stor Uretfærdighed og Urimelighed, at en Gejst vil aabenbare sig midt i hendes Stue ved højlys Dag. Hun hører dog ikke til dem, der render gal eller føjter om ved Nattetide. Hun burde virkelig være forskaanet for at faa Besøg af Gejster.

Morgiane er baade fornærmet og forfærdet over dette Indbrud af Nattens Rædsel i hendes travle, dagklare Tilværelse. Hun bliver ved at føle sig overmaade urolig overfor Lampens Aand. Da hun hører, at Gejsten har bragt den dejlige Mad, vil hun have Aladdin til at kaste den i Rakkerkulen.

Og dette Forhold bliver ikke siden forandret. Det hele er hende saa fremmed, at hun stadigt glemmer at tage denne Tingest med i sine Beregninger, og da Aladdin en Dag i hendes Nærværelse vil gnide Lampen, faar hun straks travlt med at komme afsted for ikke at faa det fæle Syn at se igen.

— — Bi lidt,
Min Søn! jeg skal et Ærende i Byen.

Der ligger en sørgelig Sandhed i Morgianes komiske Frygt for Gejsten. Der gives i Virkeligheden en Mængde Mennesker, for hvem den aandelige Verden kun er en uhyggelig Nattilværelse, som de alene forholder sig til igennem den rent naturlige, nærmest fysiske Rædsel, der stundum kan gribe os, naar vi f. Eks. vaagner i en bælgmørk Nat af en Drøm, som har været saa fæl, at vi ikke tør lægge os til at sove igen.

Denne Gru i Sjæledybet for det uforklarligt skræmmende er Kilden til alle Spøgelsehistorier og til adskillig Afgudsdyrkelse, men det er trist, at saa mange Mennesker ikke kender andet Indtryk fra den usynlige Verden. Vel er Frygten kun altfor naturlig, naar Syn-

dere mødes med den evige Aands Aabenbaringer; men den burde virke forberedende for en dybere Modtagelighed. Det gennemrystede Sind kan fyldes med Fryd og opløftes til Kraft; men hvor det bliver ved Skrækken, taber det hele sin høje Betydning.

Her ligger da Morgianes allerstørste Begrænsning. Den hele herlige Aandens Verden er hende fremmed, hun har knap nok en Anelse om det, der egentlig først giver et Menneskeliv sit rette Indhold.

Men lad os paa den anden Side lægge vel Mærke til, at hun i al sin Begrænsning har et ejendommelig sundt og virksomt Forhold til meget af det, som giver Livet Værdi.

Er hun begrænset til sit lille Omraade, saa træder hun til Gengæld med sikker Fod paa den Plet af Jorden, som hun kender. Bevidstheden om hendes ærlige Arbejde og oprigtige Hjælpsomhed mod Næsten giver hende en Værdighed og Soliditet, som mange, der har faaet et Indkig i den højere Verden, aldeles har tabt i deres forfjamskede Iver efter at skikke sig lige med deres nye Omgivelser.

Morgiane er et ærligt Arbejdsmenneske. Derfor kender hun det rette Forhold mellem Ord og Gerning. Og hun er en kærlig Sjæl, derfor tør hun bygge paa andres gode Hjertelag.

Med disse Egenskaber kan man komme vidt i Verden.

Det er jo en dagligdags Begivenhed i vor Tid, at en gammel Morlil, som aldrig har været længere end i den nærmeste Købstad, ganske alene rejser en Tur til Amerika og kommer godt derfra.

Lille Ane bor ene i sit Hus paa Landet. Hun har voksne Børn; men de er spredte rundt omkring. Et Par af Sønnerne er i Vestamerika. En Dag kommer der Indbydelse til Ane derovre fra, og gode Rejsepenge følger med. Ane bestemmer sig til at rejse over til

sine Sønner, mens Folk i Egnen ryster paa Hovedet: Hun kender jo ikke en Gang Verdensdelene og kan lige saa godt lande paa Afrikas Kyst som i New-York. Men Ane tager sit Tøj i et Tørklæde og laaser Hyttens Dør og begiver sig til nærmeste Jernbanestation, hvor hun kommer en Time før Togets Afgang. Et Par Maaneder efter faar Folk i Landsbyen Brev om, at Ane lykkelig og vel er ankommen til sine Sønners Farm i Vesten. Et Aars Tid efter kommer hun maaske spadserende fra Stationen til sit Hjem med et større Tørklæde under Armen og lukker sig ind i den gamle Stue. Hun kunde alligevel ikke finde sig i Forholdene derovre. Men hun har godt nok fundet Vejen baade frem og tilbage.

Hvorledes gaar dette til?

> Det er en ordentlig Begivenhed,
> Hvor alt gaar til foruden Hekseri.

Sagen er, at mens andre Amerikafarere tit drager derover med den Tanke, at alle Amerikanerne er Eventyrere og Bedragere, som det gælder at snyde i det snedige Spil om de mange gode Dollars, og derfor gerne bliver behandlet efter Fortjeneste og trukne ordentlig op, saa har lille Ane en langt fornuftigere Forestilling om Folkene i det fremmede Land, idet hun dømmer fra sig selv til andre. Hun mener ikke, at alle Amerikanerne er Gavtyve. Hun tænker som saa: Der er vel ogsaa skikkelige Folk derovre, der lever af deres Arbejde og hjælper deres Nabo, naar de kan. De kan vel ogsaa nok forstaa, at en Mor gerne vil se til sine Sønner, og vise mig Vej, naar jeg spørger mig for. Saadan vilde jeg da gøre, og hvorfor skulde de være mindre retskafne.

Det vil vist være sjældent, at en saa velbegrundet Tillid bliver skuffet, thi der er en Slags Frimureri

imellem alle ærlige, menneskekærlige Arbejdsmennesker over den hele Jord, som man godt kan bygge paa, en jævn Broderkærlighed, der fører den gamle Kone fra Haand til Haand, indtil hun naar sine egne. Men for at bruge Hjælpen, som ligger heri, maa man selv høre til Lavet. Det giver sikre Skridt at være et flittigt og ærligt Menneske. Selv under fremmede Omgivelser finder man nok en Plet at sidde og staa paa i Fred, naar man under andre samme Ret.

Det maa derfor heller ikke forbavse os, at Morgiane, da hun paatager sig at fri for Aladdin til Sultan Solimans Datter, efter en Del Forfjamskelse hurtig finder Ligevægten igen og snart taler næsten fortroligt til Hans Majestæt om Børnenes Fremtid.

Derimod vilde hun aldrig kunne finde sig i selv at blive overflyttet fra sin lille Stue til Sultanens Palads.

Det er derfor meget viist af Digteren, at han lader Morgiane dø, førend hendes Søn kommer til sin høje Værdighed.

Allerede Lampen er nær ved at bringe hende ud af sit gode Skind, og naar hun haardnakket glemmer dens Tilværelse, saa ligger der et uskyldigt Selvbedrag i dette Træk, som egentlig er en nødvendig Selvopholdelse. En Kone af hendes Natur kan ikke leve uden at bestille noget. Hun vil have Lov at knurre over, at det er besværligt med alt det Slid, men hun vilde blive rent fortvivlet, hvis hun paa een Gang blev fritaget for det hele. Hendes Tilværelse er bygget paa, at hun skal leve af sit Arbejde. Derfor vilde det være dræbende for hende, om hun skulde flyttes fra sin Rok op i Paladsets Højsale for at sidde paa en blød Løjbænk Dagen lang.

Det hører til de hæderligste Træk hos vor agtværdige Morgiane, at hun ikke ønsker at leve paa Aftægt eller sidde paa Stads, saa længe hun kan røre sine Lemmer til Gavns Gerning.

Hvilen tager hun langt hellere paa Kirkegaarden. — Det er rørende at se, hvorledes hun paa det sidste er optaget af »at komme godt i Jorden«. Da hun i Folketrængselen tager Afsked med sin Søn, der føres til Retterstedet, udbryder hun:

O, Gud! min Søn! skal vi nu skilles ad?

ALADDIN:

Vi findes snart.

MORGIANE
(brister i Graad og omfavner ham):

Ja snart. Farvel saalænge!
Jeg har alt ved Moskeen, hisset ude
ved Hyldetræet bag den gamle Mur,
Hvor du saa ofte legede som Dreng,
Bestilt os tvende Grave, jeg paa højre
Og du paa venstre Side af din Fader.

Disse Ord fortæller os, hvad Morgianes Tanker har drejet sig om i hendes sidste Dage. — Hun har længe sparet sammen for at købe dette Gravsted. Skilling paa Skilling af hendes Spindeløn er lagt til Side, indtil hun havde de Dalere, som Jorden kostede, og da Købet var gjort, har hun været lige saa tryg og glad ved sin Ejendoms Mark, som vi andre er, naar vi har købt Jord til at bygge Hus paa.

Dernæst har hun naturligvis sørget for sit Ligtøj, og her skulde der ikke spares. Hun har taget det bedste og fineste Lærred og selv med de gamle krogede Fingre syet hvert et Sting paa Lagen og Ligsærk. Siden har hun vadsket og bleget Tøjet og luftet det en Gang imellem, inden hun sidste Gang lagde det ned i en af sine Dragkisteskuffer.

Og som hun lukkede for det, har hun tænkt: Naar jeg nu ikke kan bestille noget mere, saa haaber jeg da, at jeg faar Lov at dø med det samme og ikke kommer

til at ligge hen paa min Seng til ingen Nytte. Saa vil en af Nabokonerne, Amine eller Mirza, en Morgen opdage, at min Dør er lukket, og komme hen for at se til mig og finde mig død i Sengen. Og saa vil hun kalde de andre sammen, og de vil stille sig om mig og græde over mig. Men saa skal de til at gøre mig i Stand og klæde mig, og naar da en af dem trækker denne Skuffe ud, saa vil hun slaa Hænderne sammen og raabe til de andre, at de skal komme og se. Saa bliver hvert Stykke taget op og efterset, og de vil nok sige, at det er godt og pænt Arbejde, at det er en Fornøjelse at klæde et saadant Lig. Og Amine vil sige: »Det havde jeg nok ventet, at naar vi skulde klæ' gamle Morgiane, saa vilde vi finde Ligtøj og det hele, som det skal være, for hun *var* en ordentlig Kone, det er vist og sandt!«

Det var den Ligtale, gamle Morgiane helst vilde have, og den var vel fortjent.

Og naar nu alt dette var gjort i Stand og lagt til Side, og de gamle Hænder var trætte af deres Arbejd, saa er hun listet ud paa den kære Kirkegaard og sat sig under Hyldetræet ved Mustaphas Grav, mens Solen straalede mildt paa Træer og Hække, og den sagte Vind suste i Hyld og Pil og bar Duften af Lavendler og Buksbom forbi hende, og Blomsterne paa Gravene skinnede saa pænt, og en lille Fugl sang.

Og saa har hun tænkt: Ja, Mustapha, du hviler godt dernede, og her er kønt ovenover. Du har ogsaa ærlig fortjent det, for du var en stræbsom Mand, saa længe du levede. Du kan nok sove i Ro herefter. — Jeg trænger ogsaa snart til at komme i Seng, for jeg kan snart ikke arbejde mere. Jeg har stridt ærligt, saa længe jeg havde Kræfter, nu faar jeg vist snart Lov til at gaa til Hvile. — Det vil blive dejligt at sove rigtig godt og længe efter den lange, travle Dag. —

»Hvil i Fred!« skal der staa paa min Gravsten. — Det er dog rart at vide, at naar jeg ligger dernede, saa vil Blomsterne ogsaa gro paa min Grav, og Solen skinne, og Hækkene dufte, og Fuglene synge som nu. — Ak, ja! Gid det ikke maa vare for længe. For jeg er træt, og nu gør jeg dog ingen Nytte mere.

Og gamle Morgiane har listet sig hjem igen og er blevet i sin Stue, indtil de har baaret hende ud med Fødderne forrest og klappet hende ned i Jorden ved Siden af hendes Husbond, den forhenværende Skræddermester Mustapha her af Staden.

Kort efter kommer Aladdin i sit ensomme og forvirrede Tungsind ud til Kirkegaarden. Han sætter sig under Hyldetræet og tænker paa sin trofaste Moder, tænker paa, at der alligevel var noget godt og ægte menneskeligt ved denne gamle Skabning, der havde bevaret et underlig barnligt Sind under sit lange Livs Kummer og ensformige Stræb. Hans Hjerte stemmes til et mildt Vemod, mens han synger for hende:

Visselulle nu, Barnlil!
Sov nu sødt, og sov nu længe,
Skønt din Vugge stander stil
Uden Dun og uden Gænge.

Nattergalen nærmer sig;
Fryde dig, dens blide Klukke?
Du har ofte vugget mig,
Nu skal jeg dig atter vugge!

Digteren har med Rette følt, at der er noget højtidsfuldt og skønt ogsaa ved et saadant dagligdags Menneskes Bortgang, fordi der, trods alt det komiske og snævre ved hendes Tilværelse, dog er visse store, enfoldige Livsfordringer, som hun har gjort Fyldest. Det turde være, at det ikke er helt imod Naturens Orden, at et Geni som Aladdin har netop en saadan Moder som Morgiane. Naar kun Muldet i Urtepotten er sundt og

rent, saa kan Blomsten, der gror deri, vokse sig saa høj og bred ved Næring af Lys og Luft, at det synes mærkeligt, at den er spiret op af saadan en lille Jordklimp. Den kunde dog aldrig skyde sin Vækst, hvis den blev revet løs fra sin Jordbund!

Mange Tusinders Liv forløber under de samme jævne smaa Kaar som Morgianes. Deres Synskreds er trang, og deres Tanker altfor jordbundne; men virker de i Troskab som hun, da danner de en gavnlig Undergrund i Folkelivet, og da kommer der vel ogsaa for dem en Tid, da de opløftes til et klarere Syn paa Menneskelivets evige Maal.

Saa meget er i alt Fald sikkert, at de, som slipper det daglige Livs ærlige Pligtarbejde for at flyve som løse Fugle i Aandens Verden, de gør et meget daarligt Bytte, og at sande Menneskevenner maa være taknemmelige overfor de gammeldags Mænd og Kvinder, som har bygget vort Land ved deres trofaste og stræbsomme Livsgerning.

Gid vi da kunde takke dem ved at skaffe dem en Oplysning, der gjorde dem rige paa Aandens Goder uden at svække deres Dyd, deres store, taalmodige og opofrende Arbejdskraft, hvorved de virker for den kommende Slægt, saa længe der undes dem Helsen.

De, som har faaet bedre Kaar og større Oplysning, maa ikke blive saa stolte, at de overser deres gamle Moder derhjemme. Vi kan alle have godt af at følge med Aladdin og

> Henvandre uden Porten hist og sætte
> Os eftertænksomt ned et Øjeblik
> Paa Morgianes Grav ved Hyldetræet.

Et Minde om C. Kold.

Det her meddelte Brev er skrevet af en gammel dansk Dame, Fru *Lüth*, født *Fischer*, der i sin Ungdom var gift med den tyske Hofpræst hos Kong Otto af Grækenland, og som tilbragte sin lange Enkestand herhjemme i Danmark uden at staa i nogen Berøring med Folkehøjskolerne. Hun var en velbegavet Kvinde, der lige til sin Død i dette Foraar bevarede en ypperlig Evne til at beskrive sine Oplevelser, og da jeg for et Par Aar siden tilfældig fik at vide, at hun i sin Ungdom havde truffet C. Kold i Smyrna, bad jeg hende meddele sit Indtryk af denne Mand. Fru Lüth svarede mig i nedenstaaende Brev, hvis enkelte Træk ses at være hentede fra en Dagbog, som hun har ført samtidig med de omtalte Begivenheder.

Jeg tænker, at Kolds mange Venner vil glæde sig over dette nye Bidrag til hans Historie, ikke mindst, fordi det stammer fra en Iagttager, der stod Kolds Aandsretning fjærnt, men dog havde Dannelse nok til at forstaa det væsentlige ved denne mærkelige Mand.

Holger Begtrup.

Asminderød 23—5—98.

Da vi paa en af vore aarlige Rejser med Kong Ottos Lystkutter Leon i Aaret 1846 kom til Smyrna, traf vi der en Landsmand, Kold fra Thisted. Han var nu Bogbinder og havde, efter orientalske Forhold, en meget god Forretning, der ikke indbragte ham saa lidt, da han var dygtig i sit Fag. Han havde flere unge

Arbejdere, og det lod til, at han agtede at blive her endnu i nogen Tid, inden han rejste hjem til Danmark. Der saa' ikke rigtig pænt ud i hans Atelier, hvis man kan kalde det saaledes, og han sagde selv, at det ikke havde været gjort rent i hans Tid. Han var en Særling, tør morsom, langsom i sin Tale, ejendommelig i Anskuelser og indskrænkede sine Fornødenheder til det mindst mulige, saa han almindelig blev kaldt »den danske Diogenes«. Hans Klædning den Dag var aparte: en ulden Trøje med Selerne overkors paa Ryggen. Han lod til at være godt begavet, religiøs, men ved Siden af skarp kritisk overfor andres Fejl.

Vi traf oftere sammen med ham, saaledes ogsaa en Aften, hvor han tillige med os og flere var indbuden til et Selskab ombord paa en norsk Skonnert »Sylphiden« af dennes meget unge Kaptejn Lund. For at forherlige Festen havde Lund lejet en Musikbande fra en offentlig Have, der, mens vi spiste, spillede italienske Operamelodier. Senere blev Dækket ryddet, og da gik det lystigt med Dansen. Den Aften var Kold pæn og saa' ud som andre Mennesker.

Imellem de indbudne var en Enkemand, forlovet med en 16aars, ikke særlig begavet, stilfærdig Pige, et underligt Par, da han var 20 Aar ældre end hun og meget livlig. Mens »hun« stillede sig op og saa' paa Maanen, dansede »han« som rasende. Straks var Kritikeren parat til at afgive sin Kendelse: »Han er en gammel Laps, og hun er et lille Fæ! ja saamæn er hun saa.« Han kom derved til at tale om en Pige, han havde kendt i Hjemmet og holdt af, men til Forlovelse var det ikke blevet, da han ikke troede, at hun formaaede at følge hans Fantasi paa dens Flugt i de højere Regioner. Derfor vilde han forblive Ungkarl, indtil han traf paa en Kvinde, der syntes ham værdig til at dele Glæder og Sorger med ham. Hans Tilkommende

skulde ikke alene være i Besiddelse af et dybt religiøst Gemyt, men tillige være bevandret i den danske, men tillige i den tyske Literatur, tilmed meget nøjsom, da hans Stilling i Livet ikke vilde tillade ham at gøre store Spring. Ikke alene vilde han have en Kone, der kunde holde hans Hus rent — det trængte det unægtelig til, — men en Livsledsagerinde i Ordets egentlige Betydning. Uagtet det ikke lod til, at hans gamle Flamme opfyldte alle de Fordringer, han stillede til sin Fremtidige, drejede han altid Talen hen paa hende, saa jeg ikke kunde lade være at sige: »Dog hænger Hjertet stedse ved sin første Kærlighed«. — Da han havde udtalt sig om de Anliggender, der laa ham mest paa Hjertet, følte han sig saa let, at han gav sig til at danse, og her opdagede jeg, at han ikke alene var Diogenes, men tillige en taktfast Danser.

De Tyske, som var bosatte i Smyrna, opfordrede indtrængende min Mand til at holde Gudstjeneste i den hollandske Kirke, hvor der ellers kun blev prædiket Fransk. Han henvendte sig i den Anledning til den hollandske Konsul Van Lenneps og Præsten Verweide, der med stor Beredvillighed gik ind paa hans Anmodning, og Gudstjenesten fandt Sted 2. August for en Forsamling af omtrent 50 Personer, hvoriblandt flere romersk-katholske. Orgel var der ikke, men vi stolede paa, at Kold, som var jydsk Seminarist, nok var i Stand til at lede og holde Sangen. Da han endelig kom, som St. Peder med sin store Portnøgle i Haanden, erklærede han kun at kunne huske een Melodi. Da den passede til den første Psalme, tog vi den, men det gik ikke, som det burde. Da de tilstedeværende var fra alle Hjørner og Kroge i Tyskland, og hver lille Stat i den Tids Forbundsstater havde sin ejendommelige Maade at synge en Melodi paa, overdøvede de snart den nordiske Sanger. Min Søster og jeg haabede et lille Øjeblik

paa at kunne komme ham til Hjælp og lede Tonernes Strøm ind i den rigtige Retning, men vi indsaa snart vor Vildfarelse. Vore svage Stemmer formaaede intet imod den germaniske Overmagt. Paa dette lille Uheld nær var Gudstjenesten meget smuk, og Menigheden meget opmærksom, og de Haandtryk og Taksigelser, Præsten fik af ham aldeles ubekendte Personer, var ikke faa.

Den sidste Aften vi var i Smyrna, kom Kold ud til os paa Kutteren i sin Arbejdsdragt — vi kendte saa godt Trøjen og Selerne — og fik sig en lang Passiar om Skolevæsen osv. Han afsagde endnu sin strenge Dom over den stakkels 16aarige Forlovede, som vi søgte at mildne lidt ved at indvende, at hun var saa ung og havde Tiden for sig til at lære i, men han blev ved sit »hun er et lille Fæ!«

Vi tog nu en venskabelig Afsked med Ønske om snarligt Gensyn i Danmark. Det skete aldrig. Vi afrejste samme Nat.

Dette er hvad min, i al Enfoldighed skrevne, Dagbog indeholder om Kold.

— — — —

Venlig Hilsen osv.

Chr. Lüth.

Et Blad af Grundtvigs Dagbøger.

N. F. S. Grundtvigs efterladte Papirer, som gemmes i Rigsarkivet, omfatter mere end 500 Pakker, hvoraf de fleste indeholder Stof til Bøger paa flere Hundrede Sider. Skønt hele Samlingen er fortrinlig ordnet, og Grundtvigs Skrift ikke er svær at tyde, vil det dog koste nogle Aars Flid at gennemlæse hele denne Skat. Og saa findes endda ikke Haandskrifterne til de trykte Bøger her. Man forstaar næsten ikke, hvorledes et enkelt Menneskeliv har kunnet forslaa til en saadan Virksomhed.

Det er en Selvfølge, at en fuldstændig Levnedstegning af Grundtvig først kan skrives, naar alle disse Kilder er grundig undersøgte, og at der blandt de efterladte Papirer er mange, som bør udgives i Sammenhæng. Medens vi lever i Haabet om, at begge disse Opgaver en Gang maa blive løste, vil jeg gerne igennem »Den danske Højskole« give et og andet Indblik i, hvad der venter os, naar Skatten kommer for Lyset.

Jeg begynder med et Dagbogsblad, som har den særegne Interesse, at det giver os et selvtegnet Billede af Grundtvig, som han gik og stod, netop *for hundrede Aar* siden, da han i Efteraaret 1800 som ung Student første Gang kom til København.*

Optegnelserne stammer fra 1802, men handler, som Indholdet viser, om Forfatterens første Indtrædelse i det københavnske Selskab to Aar forud.

Hvis man sammenligner den her afmalede jydske Student med Aandshøvdingen N. F. S. Grundtvig, som han nu, hundrede Aar efter, staar for vor Bevidsthed, da har man et godt Maal paa, hvad Gud har virket i og ved denne Mand i det Aarhundrede, som nu udrinder.

Holger Begtrup.

* Stykket er ogsaa trykt i min lille Bog om Grundtvig som Bibelkristen. Jeg tillader mig her at henvise Læserne til dette Arbejde, der indeholder ikke saa faa nye Oplysninger om Grundtvigs aandelige Udvikling, hentede fra de efterladte Papirer.

»I *Professor Bangs* Hus spiste Frederik daglig, og der havde han sine kedsomste Timer, ej blot i Førstningen, men bestandig. Grundene kan være forskellige, nogle vil han give til Prøve. Da han kom fra Jyllands til Sællands By, var hans Garderobe i en meget mislig Forfatning, rent ud sagt.

Jeg kan gerne i Stilhed give et Register, thi jeg veed det. Han havde 1) en blaa hjemmegjort Kjole med jydsk Snit, denne maa som General staa i Spidsen og syne lidt, thi det var, mellem os, hans eneste hele Yderstykke, 2) en gammel gul med ditto, som stumpede ved Rumpen og Albuerne, 3) en rødprikket Kasimirs Vest, der alt tjente ham hartad tre Aar som sin anden Herre, 4) et Par sorte Bukser, vendte og luslidte, samt stoppede paa det ene Knæ, 5) en hjemmegjort Frakke, som havde været brun. Læg nu hertil en sort Kjole og ditto Vest, som begge Dele i lang Tid havde bedækket hans Faders Overkrop og nu i to Aar hver Søndag og ved andre Solenniteter hans, samt et Par dygtig fedtede Skindbukser, og betænk nu, at de unummererede Artikler samt Frakken, den gule og sorte Kjole var ganske ubrugelige, da har du et Klædeforraad, salig Diogenes ej skulde skamme sig ved, og det brugelige deraf skulde vist ej — i det mindste for sin Pragt — gøre Opsigt.

Tænk dig nu et Menneske — for Nemheds Skyld kan du tage den nysomtalte — i hin Klædning komme indtraskende med et Par durable brednæsede Støvler i en Cirkel af lutter paa Hovedstadsvis velklædte Personer, og, hvis du ikke har megen Tilbøjelighed til Skuet af komiske Situationer, forlanger du vist ikke nogen latterligere Figur tegnet for din Indbildningskraft.

Vend nu Hr. Frederik om paa den anden Kant, og du vil se, han ved denne Omsnoelse vinder saare lidet. Her finder du et Menneske, sytten Aar gammel, som ved ottes Sæde i Jydepotters Land har samlet de til

Akademiet udfordrede Kundskaber, hvis Forstand just ej kan kaldes ganske udyrket, og som har faaet Smag paa og Lyst til de skønne Videnskaber; men du vil tillige finde et Menneske, blottet for al den udvortes Kultur, der paa ethvert Sted anbefaler, men som især i de københavnske Familier ej kan undværes af den, som skal være taalelig. Glem ikke, at en god Portion Undseelse hindrede ham fra at lade den Smule indvortes Kultur, han besad, trænge ud i den ydre Gestalt. Husk, at ethvert Ord, han sagde, maatte af de positiv og negativ vittige Hoveder, blandt hvilke han befandt sig, vente Kritik, endog blot fordi de bugseredes frem i en ikke for et vist Stødende fri, jydsk Dialekt!

Hvad Under, at dette betog ham alt Mod til at prøve en Nærmelse mod hine fuldkomnere Væseners Konversationstone. Kort, han maatte tie; der var en hel Verden som Skillerumsvæg mellem dem og ham.

Deraf kom det, at Grundtvig — jeg tør ej kalde ham Frederik, siden han er bleven Student — i dette Hus af alle og enhver maatte anses som et Stykke Træ, hvis store udbugnede Knorter ej engang var bortskaffede af Bredøksen, og at de derfor lod deres Munds Glathøvl glide over hans knudrede Skikkelse, ej saa meget for at prøve Umuligheder og søge at danne et Menneske efter deres Lignelse som for at lade ham føle, — hvis han kunde føle noget — hvor dybt han var under dem. Ikke besynderligt, om Grundtvig i Følge denne Behandling blev, i det mindste tilsyneladende, hvad man ansaa ham for: en Klods.«

Til Danmark.

Vær hilset rige, danske Kyst
ved Øresund,
hvor fjernt fra Stadens Døn og Dyst
de tavse Skove skygge tyst
for Hjemmets Lykke, Hjemmets Lyst!
Hil Øresund,
hvor Skibe gaar med rige Last,
med Dannebrog paa højen Mast
i Straaleglans, i Bølgekast
hver Stund!

Saa være Dig vor Hilsen bragt,
o Vesterhav,
hvor skarpe Klitter staar paa Vagt,
hvor Helte bo, der uforsagt
gaar mod Din Brænding med Foragt,
trods Død og Grav,
og bryder kækt med Baadestavn
Din fraadende og vilde Favn,
naar Nødraab kalder dem ved Navn
fra Hav.

Vær hilset frodig-rige Muld,
Ødaners Hjem,
hvor Danmark staar med Favnen fuld
af dagligt Brød, saa moderhuld;
i Blomstersmykke, Markens Guld
hun træder frem.
Her er vort Hjertes Odelsgrund,
her fik vort Maal sin bløde Mund.
Vær hilset nu og allen Stund,
vort Hjem!

O, Jylland! Du vor Hilsen tag,
trofaste Land!
Hil Dine djærve Bakkedrag!
Hil Dine Sønners Nævetag!
I Kamp mod Lyngen Dag for Dag
de vinder Land.
I Fylkingspidsen, Faren nær,
vort Fremgangsmærke Jyden bær,
saa rolig-støt, saa jævn i Færd:
en Mand.

Og nu, o Sønderjylland, Du,
vor Hilsen tag!
Med stolt, om end med sorgfuld Hu
vi mindes Dybbølnattens Gru.
Der staar en Kamp om Dig endnu
trods Nederlag.
Thi endnu Danmarks Grænse gaar,
saa langt den danske Tunge naar,
saa langt som danske Hjerter slaar
i Dag.

Du blev en Baggrund, alvorsstor,
for Danmark, Du:
De mange Graves Blomsterflor,
det Hjerteblod, som sank i Jord,
de Taarestrømme fra vor Mo'r
har tændt vor Hu,
saa Dybbølnattens Tordenbrag
har vakt os til en Arbejdsdag,
der gav os Sejr trods Nederlag
endnu.

Du i en Sum vor Hilsen faar,
Du danske Folk.
Du fristede saa strenge Kaar;
tidt gav Du selv Dig Ulivssaar.
Din Fremtids Vægtskaal tvivlsom staar.
Hvo er dens Tolk?
O, maatte jeg i Lys og Løn
Dig tjene som Din ægte Søn!
Det er mit Ønske og min Bøn! —
Mit Folk!

Ombord paa Damperen Melchior, Kattegattet, Aug. 1900.

N. P. Jensen,
Ekkodalen.

Det aandelige Gennembrud
i Aarene 1824—1825.

I ethvert Overblik over det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede fremhæves med Rette 1802 og 1848 som særlige Mærkeaar, det ene for den ny poetiske Genfødelse, det andet for den folkelige Opvækkelse.

Men det har hidtil næsten været ganske overset, at der nøjagtig midt imellem disse to Aar ligger *et stort aandeligt Gennembrud* i 1824—25, der danner Overgangen fra den rent digteriske Aandsrørelse i Aarhundredets Begyndelse til den historiske Folkebevægelse i dets Midte.

Man taler ofte om, at det nittende Aarhundrede herhjemme begyndte med en straalende Solopgang, da *Henrik Steffens* efter Slaget paa Reden kom hjem og ved sit begejstrede Ord forløste Ungdommens bundne Kræfter, saa de vaagnede til en herlig Morgensang ved Dagens Frembrud. Men nøjere beset var det nok med Oehlenschläger og de andre Digtere som med Lærkerne om Sommeren: de sang om Solen, længe før den var staaet op. Der skulde endnu gaa et langvarigt, nattekoldt Uvejr over Landet, inden det virkelig blev Dag i Danmark.

De store Ulykker i 1807—14 virkede som et uhyre Blodtab, der bragte det udmattede Folkelegeme til at nedsynke i en dødlignende Dvale. Den borgerlige Virksomhed var lammet for lange Tider. Den haabløse

Fattigdom lagde et knugende Tryk over alle Sind, og den aandløse Rationalisme var ikke i Stand til at bringe den rette Trøst i Nøden.

Selv de æsthetiske Interesser, der var vakte ved *Oehlenschlägers, Grundtvigs* og *Ingemanns* første Fremtræden, døde atter hen hos de fleste. Kun Studenterungdommen viste en overfladisk Livlighed i Anledning af *Jens Baggesens* vittige Angreb paa *Oehlenschläger.* Men det tomme Væsen i hele dette Fastelavnsspil røbede tydeligt, at det dybere Sjæleliv laa i Vinterdvale. De aandelige Kar syntes bundfrosne, mens »Drengene«, som Grundtvig kaldte dem, slog Skred og kastede med Fjerboldte for at holde Varmen.

Tilsidst døde ogsaa denne Fejde hen, og Folk gad næsten hverken læse eller skrive andet end Døgnblade. Selv den sørgelige Skinkristendom, der afløste Revolutionstidens dristige Spot med det hellige, syntes kun at være et Dødsmærke. Det maatte for de enkelte, der virkelig var vaagnede, tage sig ud, som om det gamle, men nu afmægtige danske Rige var ved at glide ned i sin Grav.

Da kom der, midt i Tyverne, en Vending og en virkelig Solopgang for en signet Dag, der siden har lyst for vort Folk og gjort det vaagent i Medgang og Modgang som aldrig før.

Saa vidt jeg veed, viser der sig netop ved denne Tid de første svage Tegn til et Omslag i økonomisk Henseende. Prisnedgangen ophører, og en lille Fremgang begynder at spores i Handel og Landbrug, skønt den store Rejsning først bliver kendelig efter 1830.

Ved samme Tid kan man iagttage de første bevidste aandelige Rørelser i de brede Folkelag, idet Samvittighedslivet begynder at vaagne og ytre sig i Uro, Sjælekampe og kristelige Opvækkelser. Da den gamle fromme *Ole Henrik Svane* lukkede sine Øjne i Sommeren 1825

kunde han gøre det med Tak til Gud for den Vækst, han havde givet Ordets overvintrede Sædekorn. Svanes Discipel, den fynske Evangelist *Kristen Madsen,* stod den Gang i sin bedste Kraft, og hans gudelige Forsamlinger vakte Røre over hele Øen. De kunde tælles i Tusindvis, som var staaet op af Søvne for at lade Kristus lyse for sig.

Ved denne kristelige Opvækkelse, der snart forplantede sig til det øvrige Land, skabes der Betingelser for, at ogsaa Almuen kan faa Sansen vakt for aandelig Tale; og i denne Folkelivets første svage Morgenrøde er det nu, at de danske Digtere løfter deres Røster til en ny folkelig Sang, som bringer Bud til de brede Lag om Aandslivets Herlighed.

Her kan desværre ikke være Tale om »Hovedskjalden« *Adam Oehlenschläger,* thi det er jo en sørgelig Kendsgerning, at han aldrig i sine Manddomsaar svang sig op til de aandelige Højder, hvorpaa han havde vandret i sin fejre Ungdom. For ham var den æsthetiske Kunst blevet den eneste Livsopgave, som han endda for det meste ikke drev med tilstrækkelig Flid og Alvor. Under Tidens store Sovesyge lærte han altfor godt at hvile paa sine Laurbær, og maa fristes til at sige, at det danske Folk ikke vilde have tabt synderlig meget derved, hvis han var død i 1809 i Stedet for i 1849.

Mange havde været ved Teltets Dør for at vække den sovende Høvding, først Grundtvig, siden Baggesen, tilsidst J. L. Heiberg. Men det hjalp intet. Oehlenschläger kunde og vilde ikke mere gaa i Spidsen for Aandens Hær. Hans Tid var omme med hans Ungdom og Danmarks smilende Dage i Aarhundredets Begyndelse. Og de enkelte skønne Værker, han nu og da frembragte, kan ikke tildække det sørgelige Skue af en Mand, der har svigtet Aandens Kald og gjort en magelig Æsthetik til Livets Indhold.

Mærkelig nok var det i Grundtvigs Tanker, da han levende fornam den nye Tids Frembrud, at gøre et sidste Forsøg paa at kalde Oehlenschläger op af Dvalen. Der findes nemlig blandt hans Papirer fra Begyndelsen af 1825 et ufuldført Digt, trykt i *Poetiske Skrifter* V. S. 60—62, der maa opfattes som et Bjarkemaal for den indsovede Kongeskjald.

Skal jeg tie, eller skal jeg tale?
Skal jeg bryde kæk mit Tungebaand,
Eller kun i Løn dig Gud befale
Venlig, fjendtlig stemte Broderaand!
Skal jeg stum se Bjergene sig hæve,
Vandene sig brede mellem os,
Eller skal, om Tonerne end bæve,
Røsten byde Verdenslarmen Trods!

Jeg vil tale, thi jeg maa ej tie,
Om hvert Ord var end et Dolkestik;
Jeg maa haste, thi jeg kan ej bie;
Dyrebart er sidste Øjeblik;
Derfor, blev end dette Ord mit sidste,
Skulde dog det dønne over Vang!
Thi nu bære maa det eller briste
Mellem os med Kæde-Syn og Sang.

Medens end sig gamle Moderbelte
Slynger venlig om vor Hjertevang,
Medens end fra Sø om Nordens Helte
Toner kærlig Danmarks Havfrusang,
Medens end dig ligger blidt paa Tunge
Vort det fælles, favre Modersmaal,
I dit Øre Nordens Brag maa runge,
Som Rimturser nævne Vanvidsskraal.

*

Ej for *mig selv* jeg lader Braget dønne,
Ej for *mig selv* jeg ager under Sky;
Hvad for os *selv* vi gør, skal Døden lønne,
Og Rallen kun er sligt et Vaabengny;

Hvor er en Aand, for hvem ej klart som Solen
Det staar i Glans, at vi er intet *selv*,
For hvem det dønner ej fra Kongestolen:
Vær min, vær med, vær i mig, eller skælv!

Ej for mig selv, men for min Drot jeg kæmper,
For Sejersdrotten, som er ogsaa din:
For ham, som tvinger, men som helst dog lemper
Hver Røst af Aander vældig efter sin;
For ham jeg løfter højt mit Kæmpemæle
Og ænser ej, hvad Verden nævner Kunst,
Lad Verdens Skjalde kun for Skøgen kæle!
Ej derfor dønner dog mit Kvad omsonst.

Her har vi en Tone af den mandige Alvor, der var spildt paa Oehlenschläger, men som genklinger hos flere af dem, der nu traadte frem i første Række.

Det var det Digterkuld, der var saa meget yngre end Oehlenschläger, at deres modtageligste Ungdomstid ikke faldt som hans ved Aaret 1801, men ved Aaret 1807. Først og fremmest det folkelige Trekløver: *Blicher*, *Grundtvig* og *Ingemann*.

De havde faaet et dybt Indtryk af Danmarks store Ulykke, og de følte sig som Skjalde indviede til at trøste og styrke Folket efter Nederlaget. Derfor tog de deres Digterkald som en alvorlig aandelig Opgave, og derfor fæstede de tidlig Blikket paa de store Kredse, der hidtil havde levet uden Forhold til Poesien og Historien.

Oehlenschläger har den uvisnelige Fortjeneste at have skabt en ny dansk Digtning; men han synes slet ikke at have haft Tanke om, at der ogsaa kunde skabes en ny dansk Læseverden. Det var og blev det gamle dannede Publikum, han skrev for.

Men disse tre Præstesønner fra Landet følte sig kaldede til at synge for det menige Folk, i hvis Midte de havde henlevet deres Barndom. Hjemmets Minder og Landets

tunge Skæbne gjorde dem til noget mere end Kunstnere. De blev Forkyndere, Præster i Poesien. Og deres Forkyndelse var i Begyndelsen fuld af streng Formaning, indtil de med Aarene lærte at kende det mildes Magt, saa de kunde trøste Folket i evangelisk Tone.

Oehlenschläger var ypperst i sin Ungdom, men disse tre Mænd var alle i en modnere Alder, da de naaede at yde det bedste. Det hænger sammen med, at der hørte mere Vilje og flere Prøvelser til for at fylde det Kald, som de fulgte. De digtede ikke blot, fordi Begejstringen kom over dem, men fordi de af hele deres Hjerte higede efter at gavne deres Folk med deres Værker.

For disse tre og for flere af de endnu yngre Digtere blev 1824 det lykkelige Gennembrudsaar, da de fandt de ægte danske Grundtoner og skrev deres Hovedværker, som siden har staaet Prøven som almindelig Folkelæsning i stedse videre Kredse.

Størst i sit Udslag og sine Virkninger var *Grundtvigs* Oplevelse. Hans »*Nyaarsmorgen*«, der vældede frem i Skærsommer 1824 efter syv Aars poetisk Goldhed, er et vidunderligt Forspil til hele hans senere kirkelige og folkelige Livsgerning. Det forkynder som en dejlig Dagrøde den opgaaende Sol, og det aabner os et dybt Indblik i dette stærkt bevægede Hjertedyb, hvis Strenge nu alle var spændte til Klang for Aandens sagte Pust. Det var Orgelspillet forud for den Ordets Tjeneste, hvormed han Aaret efter blev Redskabet til at sprede et dagklart Lys over Kirkens gamle Grundvold, ret en folkelig Gerning, der gjorde Menigheden fri for den farlige Afhængighed af Lærdommen i de theologiske Studerekamre, hvis Lamper havde oset fælt paa det sidste. — Denne kirkelige Opdagelse er den første rene Straale af den Sol, som bragte vort Folk »den signede Dag«, hvori vi nu lever. Den burde staa for alle danske Kristne som den største og glædeligste Begivenhed i det Aarhundrede, som nu udrinder.

Men om denne aandelige Solopgang samler der sig en Mængde andre Tegn og Toner, der tydelig viser, at Nattens Taager nu endelig er ved at hæve sig.

Det var i Begyndelsen af Aaret 1824, at Præsten i Torning, *St. St. Blicher*, skrev sin første Novelle, *En Landsbydegns Dagbog*. Han regnede den knap selv for noget synderligt. I et Brev til Ingemann fra 25. Februar 1824 skriver han som i Forbigaaende: »Jeg har ellers givet mig i Tjeneste hos Elmquist for 5 Rdl. pr. Ark for dog imellem at kunne pynte mine otte Børn med Vadmelskofter og Træsko.« — Bogtrykker Elmquist i Aarhus optog Blichers første Noveller imellem det tarvelige Gods, som fyldte hans »Læsefrugter, samlede paa Literaturens Mark«. Men det har jo senere vist sig, at disse jydske Smaafortællinger er stegne i Omdømmet, indtil de nu agtes for nogle af vor Digtnings aller kosteligste Perler, lige beundrede af vore Kunstdommere og af det jævne Folk, mens de ædle, opmanende Digte i den høje Stil, som Blicher tidligere havde udsendt, lød for døve Øren og aldrig slog ret igennem. Først i Novellen fra 1824 fandt han den folkelige Grundtone, der gør hans Kunst saa dyrebar for Efterslægten.

Det var i 1824, at *Ingemann* med *Valdemar den Store og hans Mænd* aabnede Rækken af sine historiske Romaner. Hans Ungdomsdigte og romantiske Dramaer som ligger forud, læses nu kun af Fagmænd, men hans fædrelandshistoriske Fortællinger er jo den Dag i Dag trods al fornem Kritik en overmaade yndet og værdifuld Folkelæsning. Indledningsdigtet til *Valdemar den Store*:

> Aarhundreds-Stjernen for tolvte Gang
> Sig over Golgatas Kors opsvang,

kan med Rette kaldes Indgangskvadet for hele den historisk-poetiske Folkeoplysning, som de næste Aar

bragte. Derfor hilste Grundtvig det med Jubel i Nyaarsmorgen; Ingemann havde allerede tidligere været for ham som en enlig Svale, der spaaede Sommer. Men nu var han ikke ene længer, da han kom med et Følge af Danmarks gamle Heltekuld, opvakt fra de Døde ved Skjaldens Kunst.

Ja nu faar vi Sommer,
Og nu faar vi Dag,
Da mandstærk du kommer
Med Dannemarks Flag;
Med Aksel hin hvide
I Bøgenes Ly
Havheltene ride
Nu Sommer i By;
Med Æsben hin snare
Og Veteman fare
Nu Daner til Bryllups med Fryd.

Saaledes ser vi de tre store Folkeskjalde samtidig finde de ægte danske Toner, der snart fandt Genklang i opvaagnende Landsmænds Bryst.

Men ogsaa i det københavnske »Formskærerlaug«, som Blicher kaldte det, blev der kort efter gjort et Mesterstykke, da *Joh. Ludvig Heiberg* i 1825 skrev sin første *Vaudeville, Kong Salomon og Jørgen Hattemager*.

Heiberg var som bekendt en meget aristokratisk Person, og han var paa denne Tid stærkt optagen af den fornemme Hegelske Filosofi. Derfor er det desmere pudsigt, at det blev ved en ny Art Folkeskuespil, han kom til at gøre sin Lykke. Men Hegel havde heldigvis lært ham, at Komedien er den højere Enhed af det naive Drama og Tragedien, og at Lystspillet er den højeste af alle Digtformer, med andre Ord, at det fornemste Standpunkt for Digteren ikke er at græde med den lidende Menneskeslægt, men at se Sagen ovenfra og le ad Verdens Daarskab.

Skønt denne Theori kan have sine betænkelige Sider, kan det ikke nægtes, at den hos Heiberg fik et meget lykkeligt Udslag, da denne overlegne Skønaand paa een Gang gav sig til at skrive folkelige Lystspil, hvori jævne Borgere fik Lov til at se ind ad deres egne Vindeverre.

Virkningen var storartet. Theatret, som i den døde Tid havde staaet tomt, fyldtes til sidste Plads, og mange Mennesker, der før aldrig havde søgt derhen, fik nu Øjnene op for Kunstens Betydning. Heiberg fortæller selv derom i en Afhandling »Om Vaudevillen« fra 1826: »Min første Vaudeville, som var og burde være den mest populære, behagede ikke blot Hoffet og de højere Cirkler, men den blev sungen paa Gadehjørnerne og i Kælderne, og skaffede Theaterkassen en Indtægt, selv fra den Klasse, som aldrig eller sjælden besøger Komedien, medens tillige en stor Mængde dannede Mennesker, som i mange Aar havde trukket sig tilbage fra Theatret og dets Interesser, forførtes ved dette Stykke til at komme tilbage — —. Det er ikke Praleri, men ligefrem et Faktum, at jeg, da min første Vaudeville endnu var ny, blev paa Gader og andre offentlige Steder anholdt af Folk, jeg aldrig havde set, men som takkede mig, fordi jeg endelig havde givet dem Anledning til at more sig i Theateret, og at jeg af Folk af de lavere handlende Klasser modtog Taksigelser, fordi min Vaudeville ogsaa til deres Profit lokkede fremmede fra Provinserne til Hovedstaden.«

København var den Gang mindre end den er nu. Der var en anden literær Begivenhed, der samme Aar havde bragt hele den gode Residensstad i Røre, det var Udgivelsen af »Kirkens Genmæle«. Student C. F. Balslev, den senere Biskop, skriver hjem til sin yngre Broder om den Opsigt, denne lille Bog gjorde ved sin Fremkomst. »Paa Børsen blev den Dag ikke handlet stort,« fortæller han, »Talen var om Grundtvigs Bog.«

Hvor forskellige Heibergs og Grundtvigs Skrifter var, saa havde de altsaa begge det Held at sætte Røre i de døde Vande og at bringe Samfundskredse, der hidtil havde været temmelig ligegyldige for aandelige Sager, i stærk Bevægelse.

Det vidner om, at en ny Tid bryder og gærer i Sindene, at Dagens første Straaler falde paa de sovende og gør dem urolige.

Det maa sikkert ogsaa regnes for mere end et tilfældigt Sammentræf, at den nybagte theologiske Kandidat *Christian Winther* ved Slutningen af 1824 digtede sit første *Træsnit, Henrik og Else*. Vel kan man ikke tillægge denne kælne Sanger nogen alvorlig Tanke om at ville kalde Folket op af dets Dvale. Men netop derfor bliver dette Greb i Strengen et nyt Vidnesbyrd om, at en folkelig Digtning ligesom laa i Luften, siden ogsaa han uvilkaarlig valgte sine nye Emner fra Bondens Liv og ophængte »sit Kontrafej af Kærlighed paa Landet« i Kunstens Tempel.

Heller ikke bør det glemmes, at den alvorlige *Carsten Hauch* i Aaret 1825 fjernt fra Danmark gennemgik de tunge Lidelser og haarde Sjælekampe, der gjorde ham til Digter.

Samler man nu alt, hvad her er omtalt, og sammenholder det med den aandelige Fattigdom, der præger de foregaaende Aar, saa synes det mig iojnefaldende, at der virkelig i Aarene 1824—25 skete et aandeligt Gennembrud i Danmark, der i Betydning kan maale sig med ethvert andet i det nittende Aarhundrede.

Som dette Dobbeltaar i Talrækken ligger lige midt imellem 1802 og 1848, saaledes er det ejendommeligt for denne aandelige Nydannelse, at den betegner den frugtbare Overgang fra Morgendrømmen til Dagens Daad. Den har sine Forudsætninger i Henrik Steffens' Tale og Oehlenschlägers Sang, den faar sine rige Virkninger i det Folkeliv, hvis Mærkeaar er 1848.

Dybere set er alle de nye Toner et Fuglekor i Mor genrøden, der uden selv ret at ane det, hilser *den signede Dag,* hvis første, stærke Straale falder ind ad Kirkevindvet paa Font og Alter i Koret.

Derfor toner det med Tak fra Grundtvigs Læber ved det følgende Aars store Jubelfest:

Den signede Dag med Fryd vi ser
Af Havet til os opkomme.
Den lyse paa Himlen mer og mer
Os alle til Lyst og Fromme!
Det kendes paa os som Lysets Børn,
At Natten hun er nu omme!

Med denne Sang vil danske Kristne hilse det nye Aarhundrede. Thi den bedste Forberedelse til at gaa dette i Møde med et godt Haab, er Takken for det Lys, som det svundne har bragt os.

Holger Begtrup.

Den norske højskoles historiske forudsætninger.

Den norske højskole peger i sine forudsætninger tilbage på begge de to hinanden så modsatte strømninger, som gaar igennem vort århundredes åndsliv, ikke mindst her i norden.

Den ene er den, som fremfor noget andet vil søge at forlige de åndelige modsætninger, modsætningen mellem tro og viden, mellem religion og filosofi, mellem kristeligt og menneskeligt. Det er denne bestræbelse, som i århundredets begyndelse kommer frem i Hegels filosofi. For Hegel bevæger verdensudviklingen sig frem gennem modsætninger. Den ene modsætning fremkalder den anden, og opgaven er da at finde forligelsen mellem disse modsætninger, så der fremkommer harmoni og enhed. Bliver man stående i et modsætningsforhold, da ser man bare den ene side af sagen, man er hildet i ensidighed og udvorteshed; hvad det gælder om, er at finde den højere enhed og derved livets harmoni. Ganske særskilt gælder det at finde denne harmoni i forholdet mellem kristendom og tænkning. Ret forstaaet har de samme indhold, der er bare den forskel, at tænkningen, filosofien, taler på en anden måde end kristendommen, den ene bruger den abstrakte tænknings sprog, den anden følelsens og fantasiens; hvad kristendommen kalder historiske begivenheder, det er for filosofien evige sandheder, evige love. Kristendommen

siger f. eks., at gud er blevet menneske i Kristus, filosofien udtrykker dette lidt anderledes, idet den siger, at det er udtrykket for den sandhed, at i alt det åndelige lever og rører det guddommelige sig.

Hvad Hegel siger ud fra et filosofisk stade, siger Schleiermacher ud fra et religiøst. Heller ikke for ham finder der et modsætningsforhold sted mellem det kristelige og det menneskelige; alle kristendommens trosgenstande er for ham billedlige udtryk for følelser i mennesket, de er ikke udvortes, virkelige kendsgærninger, men følelseslivet har skabt dem for at give udtryk for hvad der bor i menneskers indre.

Det er denne Hegelsk-Schleiermacherske stræben efter harmoni og forsoning af livets modsætninger, som med J. L. Heiberg og Martensen kommer til Danmark, og som her i Norge er Velhavens og den Velhavenske kreds's standpunkt. Fejlen ved standpunktet er let at forstå. Kristendommen forflygtiges til billeder og symboler, harmonien fremkommer alene derved, at på den ene side filosofien, på den anden side den menneskelige følelse opløser det, der er genstandene for kristentroen, som historiske kendsgærninger; selv Martensen, som så denne fare, strandede kun altfor ofte paa det samme skær. Ad denne vej lader ikke livets harmoni sig skabe.

I modsætning til denne bevægelse, hvis mål er at bringe harmoni i livet, fremkommer da en anden strømning, som ud fra højst forskellige standpunkter hos de enkelte erklærer, at denne harmoni lader sig slet ikke frembringe. Man skal aldeles ikke forbinde kristendom og menneskelighed, de lader sig ikke bringe i harmoni; tværtimod er der mellem dem et enten-eller. I sin navnkundigste skikkelse møder vi denne opfatning i norden hos Søren Kierkegård, for hvem det at være kristen, i retning opad, er lige saa forskelligt fra det at være menneske, som det at være menneske, i retningen nedad,

er forskelligt fra det at være dyr. Der findes ikke længere kristendom på jorden, ti kirken har afskaffet modsætningsforholdet til verden, til verdens goder og verdens opgaver. Lad der derfor blive helhed og sanddruhed — grib enten den æstetiske livsanskuelse, livet som nydelse helt ud, eller også stå som den enkelte overfor den forfærdelige gud, i højeste lidelse og højeste skyldbevidsthed. Ti fremfor alt, livet er ikke harmoni, det er den skærende modsætning mellem timelighedens og evighedens krav.

Begge disse retninger, harmoniens og disharmoniens, kender vi godt i Norge. Ikke mindst har den sidste øvet sin indflydelse, på den ene side ved umiddelbar indflydelse fra S. Kierkegaard, paa den anden side indirekte fra ham gennem Henrik Ibsens tidligere digtning, fornemmelig gennem *Brand,* som ikke er andet end S. Kierkegård sat på vers. Ejnar og Agnes, som danser hen ad fjeldvidden langs sluget, det er Kierkegårds »æstetiske stadium«, hvorfra Agnes med det »spring«, som Kierkegård kræver, for at man kan komme over fra det ene stadium til det andet, når over til Brands stadium, det religiøse, hvor kravet er alt eller intet, og hvor mennesket, stående enkeltvis, i kraft af mandeviljens *qvantum satis* skal nå forbilledet, guden, som kræver alt, og for hvem alt skal ofres — som jo da også Brand ofrer alt, moder, barn, hustru, gærning, lige til han står overfor det umulige. Det er sikkert nok, at som Kierkegårds stærke tanker slog ned i Ibsen, så har de gennem ham øvet en vældig indflydelse på det norske folk.

Til de åndsretninger, som ikke kan finde harmonien i tilværelsen, hører også pietismen, og ikke mindst den som fra 60årene af rådede her i Norge i henved en menneskealder, og som — omend ligeledes noget paavirket af S. Kierkegaard — dog egentlig skrev sig fra

de teologiske professorer ved det norske universitet, som fra Tyskland havde fået det meste af sit åndsindhold. Denne retning hos os var en af de besynderligste blandinger, man kunde tænke sig, af stram luthersk ortodoksi — umiddelbart udsprunget af det teologiske rædselsherredømme, som Hengstenberg samtidig udøvede i Tyskland — og af verdensflugt, skræk for alt menneskeligt; i sine sidste udslag gik den over i stram politisk og højkirkelig konservatisme; en af dens lederes, professor Johnsons, senere offentlige handlinger var under vetostriden at stille sig i spidsen for det opraab til kristendommens venner, hvori disse for guds og kristendommens skyld anbefaledes at støtte kongens absolute veto.

Samtidig med alt dette bliver imidlertid Bjørnson den store talsmand for det menneskeliges sag, idet han i sin ungdomsdigtning påvirkes af og går ud fra Grundtvig. Hos Grundtvig var det jo, at hin stræben efter livets harmoni, efter den fuldeste forligelse mellem kristentro og menneskelighed fandt løsningen på gåden og nåede sit mål. Og her har for os Bjørnsons digtning og virke fra tidligere dage været formidleren.

I alt det, jeg ovenfor har nævnt, har den norske højskole sine historiske forudsætninger. Både den kierkegårdske og den grundtvigske livsanskuelse passer i virkeligheden for norske folk, ti lidt efter lidt kommer man til at forstå, at også her har på godt hegelsk den ene modsætning fremkaldt den anden, men begge tilsidst gået op i en højere enhed. Af begge retninger har de norske højskoler været præget, nogle mere af den ene, andre mere af den anden, men dog altid således, at grundpræget er blevet det samme. Der kan vel således ikke være tvivl om, at Christopher Bruuns højskole særlig var præget af Kierkegårds ånd og tanker, Sagatun derimod overvejende af Grundtvigs. Men med denne nuance er det vel gået de fleste norske højskole-

lærere, omtrent som det gik mig i min ungdom, da jeg, påvirket af den bevægelse, Bjørnson havde sat i gang blandt studenterne, en vinter igennem besøgte de danske højskoler Askov, Testrup og Vallekilde, og der fik, hvad jeg endnu regner for den rigeste del af udbyttet ved dette besøg, det stærke indtryk af, at det kristelige og det menneskelige så godt kan forenes, så der mindst af alt ligger noget svælgende dyb befæstet mellem de to ting. Visheden om, at vi har en alkærlig gud, som giver os lov til at svinge os så højt, vi vil og kan, i historien, naturvidenskaben, i kunst og literatur, i udfoldelsen af alle vore menneskelige kræfter — at det netop er mennesker, kristendommen vil gøre os til, det er det, vi har lært i den skole, hvori Grundtvig gik, og som han har lært os andre, at vi må gå i. At således det kristelige og det menneskelige godt kan forenes, og at det må forenes, det er den første og fornemmeligste forudsætning for, at den norske ungdomsskole har kunnet virke, som den har gjort. Og forsåvidt går den i flugt med hele den bevægelse i vort århundrede, som har søgt at finde harmonien i livet og tilværelsen; men derfor lukker den ikke sine øren til for de dybe toner, som kommer fra den anden lejr, og som styrker den i følelsen af, at livet er alvor og skal tages som alvor.

Blot en af de retninger, som ovenfor er nævnte, er af den art, at den norske højskole ikke kan anerkende den som dannende en af dens forudsætninger, undtagen på den negative måde, at den stadig har ligget i kamp med den, og det er den tyske teologi. Denne teologi mødte fra første øjeblik af højskolen med den største uvilje, og de mænd, som var paavirkede af den, gjorde alt for at slå højskolen ned. Da det ikke kunde gå på anden måde, lykkedes det dem at få stortinget til at oprette statsunderstøttede ungdomsskoler, de såkaldte amtsskoler, med hvem de vilde knuse den lille, svage

højskole. For en stor del lykkedes det også; af økonomiske grunde blev det næsten umuligt at oprette nye folkehøjskoler, og de gamle førte for det meste en kummerlig tilværelse, og flere af dem måtte standse. Men det skete også, hvad vel ingen af dem havde drømt om, som vilde bringe amtsskolen til at slå højskolen ihjel, at lidt efter lidt blev de fleste af amtsskolerne i virkeligheden højskoler, allermest derved, at de yngre kræfter, som ellers vilde have oprettet højskoler, nu nødsagedes til — ellers kunde de ikke leve — at søge over i amtsskolens tjeneste. Højskolen anerkender derfor amtsskolen som sin ven og som medarbejder, og det skyldes ikke mindst amtsskolens dygtige arbejde, at der blandt den unge slægt er kommet op den bevægelse, som atter har rejst højskolen i vort land og dét højere op, end den nogensinde har været. Amtsskolen fortjener da vor tak for det arbejde, den har gjort, og for den stilling, den har indtaget i det folkelige oplysningsarbejde. Hvad jeg for min del endnu har at sige på mange af amtsskolerne, det er, at de ofte tager eleverne altfor unge, men deri har jo lærerne ingen skyld, de må rette sig efter, hvad vedkommende myndigheder i så måde bestemmer.

Siges må det også, at flere af dem, som udgået fra den tyske teologi var højskolens ivrige modstandere, senere har skiftet standpunkt og både villig og glad har indrømmet såvel Grundtvigs uvurderlige betydning for menigheden som de grundtvigske højskolers værd for den kristelige og folkelige oplysning; de har indrømmet, at de tog fejl, den gang de så ivrigt bekæmpede alt, hvad der gik ud fra Grundtvig, og at den norske kirke har havt skade af, at den ikke kom under indflydelse af dette den tid, da det netop var den belejlige stund. Særlig gælder dette pastor Klaveness, som vi har al grund til at bringe vor varmeste tak for, hvad han i så måde har sagt og gjort.

Men foruden hvad der således hænger sammen med det, vi har lært af Grundtvig og af den danske højskole, har den norske højskole noget, som er ejendommeligt for den, nemlig den indflydelse, som den nationale rejsning har havt på den. Vi har det således, vi nordmænd, at vi lider under, at vi har fået så meget, som ikke er vort eget, og det både udadtil overfor vor selvstændighed som folk og indadtil overfor vort sprog. Det, vi vil, er at vinde tilbage af det tabte, hvad der kan genvindes. Politisk vil vi knytte tråden der, hvor den brast ved den sidste norske konges død i 1319, ikke netop ved hjælp af nogen ny konge eller lignende, men ved at oparbejde den nationale selvstændighedsfølelse i vort folk, indtil den tid kommer, da knuden på en eller anden måde løses; ti på bunden er der kanske ikke den store uoverensstemmelse i denne sag mellem højre og venstre, som det på overfladen og i døgnets kampe kan synes — trods alt er der dog noget, som forbinder alle nordmænd, og det er trangen til at vinde den selvstændighed, vi alle føler, at vi mangler, denne trang, der går som en dyb understrøm gennem hele vort nutidsliv som folk. Denne trang må det være en af højskolens opgaver at nære og klarne hos ungdommen; derfor behøver man ikke at drive politik på højskolen, nogen agitationsanstalt vil ingen af os have den skal være. Og som vi vil vinde vor selvstændighed udadtil, så vil vi vinde den indadtil, idet vi også der vil knytte tråden, hvor den brast. Det sprog, som vore gamle fædre talte, og som endnu, med den udvikling tiden har ført med sig for det som for alle sprog, fremdeles lever sit liv rundt omkring i bygderne, det sprog vil vi atter sætte i højsædet. Måske er heller ikke her partierne så uenige, som det på overfladen kan se ud til; inderst inde vil vi nok alle det samme, men kan bare ikke blive enige om midlerne; hvad vi alle vil,

er dette: vort særpræg som norsk folk vil vi vinde gennem et norsk sprog — og i den sags tjeneste må vor højskole virke, så sandt den skal have sin rod i vor inderste og dybeste nationale følelse. Vort eget liv må vi leve, og sit eget liv må den norske højskole leve, først og fornemmeligst. Hvis der derfor fra svensk eller fra dansk side skulde komme røster, som sagde: det og det bør I ikke befatte eder med, arbejdet for Norges selvstændighed eller arbejdet for målsagens fremme bør I ikke have noget at gøre med på eller udenfor højskolen, så svarer vi: Nej, det går ikke an, at andre blander sig i den sag, som for os er vor livssag. Vi anerkænder så villig det fælles nordiske, og vi vil så gærne være med paa alt, som fremmer samarbejde og samfølelse mellem de nordiske folk, men dette er vor egen sag, dette er vort nationale løsen, som danskerne har sit, svenskerne sit og ikke mindst finnerne sit. Og det er på denne vor folkelige grund, at vi lægger og må lægge vor højskole, fra denne nationale stræben må den gå ud, til dette nationale mål må den arbejde. Alene da kan vi føle os lykkelige, og det er det, vi i så måde forlanger: at være lykkelige på den måde, vi selv synes vi bliver lykkelige på, ikke på den måde, andre synes på vore vegne vi burde være det.

Ved siden af dette nationale arbejde tror jeg de norske højskoler har den ejendommelighed fremfor de andre folks, at vi gennemgående mere end disse bestræber os for at få tidens store kulturtanker gjort levende for ungdommen. Dette kommer vel for en del af, at vi nordmænd som en gammel søfarende nation stadig har stået i levende forbindelse med den store verden. Det var jo allerede Henrik Vergelands råd til den norske ungdom at plante sine fødder fast på Dovrefjæld, men også derfra se vidt ud over verden. Og så kommer dertil, at vi lever under stærkt indtryk af vore

to store digteres åndsgærning, og den har jo i høj grad bestået i at sætte under debat de spørgsmål og problemer, som bevæger hele den dannede verden. Først og fremmest er det den moderne naturopfattelse, udviklingslæren, som vi i denne henseende beskæftiger os med. Det står for os som en opgave af første rang at indforlive denne naturopfattelse i hele vor kristelige livsanskuelse; ti vi forstår ikke andet, end at naturopfattelsen er rigtig og svarer til, passer sammen med beviste og bevislige kendsgærninger, og da er den en del af det menneskelige, som det gælder at bringe i samklang med kristentroen. Denne sidste kan jo ingen skade have af det; alt, som sandt er, kan ikke andet end gavne den, min erfaring er det ialfald, at siden jeg fik fat i den opfatning, som brød igennem med Charles Darwin, er der mangt og meget indenfor kristendommen, som jeg synes jeg ud fra udviklingslæren har fået ganske anderledes forståelse af og klarhed over, end det lader sig gøre ud fra den gamle naturopfatning. Men først og fremmest for vore lærlingers skyld må vi højskolelærere stille os i et forstående forhold overfor den moderne naturanskuelse. De unge møder stadig i bøger og blade den moderne naturalisme — som er noget helt andet end den moderne naturvidenskab — og de kommer til højskolen mere eller mindre påvirkede af den. Så gælder det da her om at retlede, at sætte skel mellem naturgrunden og åndslivet og vise, hvad forhold der er mellem dem — hvad det kristne menneske kan lære og tilegne sig af naturalismen og hvori dens overgreb består.

Men uagtet således den norske højskole har og må have sine særegenheder, så er naturligvis også for den hovedsagen det, som den har fået af Grundtvig. Æres den, som æres bør!

V. Ullmann.

Den gode Viljes Orden og Love.

Et Foredrag af **J. P. Kristensen-Randers.**

I.

Da den mægtige Perserkonge *Xerxes* for henved 2400 Aar siden drog over mod Grækenland med en umaadelig stor Hær, dvælede han en Tid i den lilleasiatiske Stad Sardes. Her var der en rig Lyder, *Pythios,* som med stor Overdaadighed optraadte som Vært for Kongen og hans nærmeste Følge. Undrende sig over al den Rigdom og Pragt, Lyderen udfoldede, spurgte Xerxes ham: »Hvor mange Penge har du da?« Pythios svarede: »Herre! jeg vil intet skjule for dig, men sige dig den hele Sandhed. Da jeg hørte om dit Tog, fik jeg Vilje til at støtte din Krig med Penge og fandt, at jeg i Sølv havde 2000 Talenter og i Guld 4 Millioner Staterer paa 7000 nær.* Alt dette vil jeg nu give dig; i mine Slaver og Godser har jeg nok tilbage at leve af«. Xerxes glædede sig over denne Tale og gjorde Pythios til sin Gjæsteven. Penge vilde han ikke have; men det smukke Tilbud gjengjældte han med en Gave paa 7000 Staterer til Afrunding af Pythios's Millioner i Guld.

Endnu var alt godt og vel. Men da Kongen var paa Vej mellem Sardes og Strædet Hellesponten, lod han udgaa det Bud, at alle krigsdygtige Mænd skulde komme at øge hans Hærstyrke. Nu nærmede Pythios sig Kongen og bad om en Naade. Saa snart han havde faaet

* Mer end 50 Millioner Kroner i alt.

Lov til at fremsætte sin Bøn, sagde han: »Herre! jeg har fem Sønner, som, efter dit Ord, alle skal drage i Krigen med dig. Hav nu, o Konge, Medlidenhed med en gammel Mand, og fritag min ældste Søn; de fire andre skal følge dig«. Da bruste Vreden op i den østerlandske Tyran, og han raabte: »Aa, du slette Menneske! du vover at bede om Frihed for en af dine, naar jeg og mine nærmeste rykker i Kamp! Du skal faa din Straf, dog mindre, end du har fortjent. Dig og dine fire Sønner redder Gjæstevenskabet; men den ene, som ligger dig mest paa Hjærte, skal miste sit Liv«. Og Xerxes bød, at denne Pythios' Søn skulde dræbes, hans Lig parteres og dets blodige Stykker lægges paa begge Sider af Hærens Vej, saa Folk kunde se, hvordan det gik den, der ikke helt bøjede sig for den store Perserkonge.

Den Art Menneskevilje, vi her lærer at kjende, er ikke uddød endnu, men træffes tvært imod hyppigt, selv om den sjælden optræder saa ondartet som hos det gamle Verdensriges Hersker. Perserkongens Vilje er en *lunefuldt springende* og derfor *uberegnelig Vilje.*

Et Par Smaatræk fra vor egen Tid viser os Menneskeviljen fra en anden Side.

Den bekjendte Skolemand *Kristen Kold* kom i sine unge Dage i Strid med Myndighederne, fordi han ikke vilde lade sine Skolebørn lære Balles Lærebog paa Ramse. Biskoppen i Ribe kaldte ham ud til sig, efter at han først havde faaet en Erklæring fra ham, hvori der stod: »Dersom danske Børn skal blive ved at lære Balles Lærebog udenad paa Ramse, saa kommer de aabenbart til at ligne den Slægt af Israels Børn, om hvilken Herren sagde, at den var uduelig til at indgaa i Kanaans Land.« Da Kold stod overfor Bispen, den elskelige Tage Müller, sagde denne til ham: »Ja, De er et haabefuldt og begavet ungt Menneske. Og jeg vil

saa gjærne tro, at De kunde undervise Børn, ja jeg er vis derpaa, uden at lære dem Balles Lærebog udenad paa Ramse; men hvordan skal det saa gaa med alle de andre Skolemestre?«

Dertil sagde Kold: »Hvad kommer de mig ved?« »Jo,« sagde Bispen, »*det skal være ens.*«

I Flugt dermed lader sig fortælle, hvad jeg engang hørte skulde være foregaaet i et Land, der ligger et Steds i vor Verdensdel. En Underofficer fik fra sin overordnede Befaling om at lade sit Mandskab gaa i Kirke førstkommende Søndag, saaledes at den lutherske, den reformerte og den romersk-katholske Kirke i Staden fik hver sine Folk. Efter det Syn paa Livet, Underofficeren havde, udførte han Ordren saaledes, at han efter Nummer inddelte Mandskabet i 3 Hold, med lige mange i hvert, og kommanderede, naar Holdene var talte af: »Luthersk Kirke!« »Reformert Kirke!« »Katholsk Kirke!« Paa denne Maade kom rigtignok adskillige hen i en Kirke, hvor de ikke følte sig hjemme. Men det gamle Underofficershjærte har følt sig tiltalt af den mathematisk nøjagtigt gjennemførte ydre Orden. — Den samme Underofficer — eller maaske var det en aandelig Helbroder til ham — skulde en anden Gang føre sine undergivne ind i en Kirke, for at de kunde bede. Efter at Mandskabet havde faaet givet de nødvendige Forkundskaber, blev det ført ind i Kirken, stillet i Række op ad Gulvet og med Hovederne drejede til Siden, saa alle kunde se Underofficeren, som stod Koret nærmest. Han gav et Tegn, og derpaa knælede han og alle de andre. Lidt efter rejste alle sig i et Nu, gjorde omkring og marscherede i smuk Orden ud af Kirken. Denne mønsterværdige Fællesoptræden kunde gjennemføres, uagtet hver maatte bede, som han vilde, altsaa med egne Ord, fordi der til de givne Forkundskaber ogsaa hørte den Oplysning: »Under Bønnen skal

den bedende i al Stilhed tælle til 100, strax naar dette Tal er naaet, rejse sig op, gjøre omkring og forlade Kirken«.

Som Bispen og Underofficeren viser sig i det nys fortalte, er de klare Afbildninger af den Menneskevilje, som kan kaldes *den juridisk regelrette, hvis Linjer gaar efter Snor eller Lineal.* Denne Viljes Valgsprog er egentlig det samme som det, der tillægges *Ferdinand I.:* »Fiat justitia, pereat mundus« — »Retten bør have sin Gang, selv om Verden skulde gaa til Grunde derved.« Hvor stor Forskjel der end er paa den lunefuldt springende og den stift regelrette Vilje, er der dog et betydningsfuldt Fællesskab imellem dem. Begge glemmer at tage Hensyn til Livets Tarv. Saa vel den ene som den anden undlader at spørge, før de træder i Virksomhed: Er Livet tjent med din Færd?

II.

De to Slags Menneskevilje, af hvis Virksomhed vi nu har set Prøver, er som en mørk Baggrund, der klart fremhæver en herligt lysende Ejendommelighed ved Guds Vilje.

Han kjender ikke til Luner. I Henseende til dette: at ville Livets Gavn og Glæde, er Gud i Gaar og i Dag og i al Evighed den samme. Derom er det ikke nødvendigt at bruge flere Ord.

Men Guds Vilje gaar lige saa lidt op i en ydre Orden og Regelrethed. Han er »*de levendes Gud og ikke de dødes.*« I al hans Viljes Værk kan det spores, at han har spurgt, før han handlede: »Hvad er Livet bedst tjent med?« Den eneste Orden, han vedkjender sig, er Livets Orden. Tit falder denne sammen med det i ydre Henseende regelrette; men ikke sjældent vover den et Brud, en Undtagelse, en tilsyneladende Uorden.

Kun et Par Træk, hentede fra det haandgribeliges Verden, og et enkelt Træk af Frelserens Historie vil være nok til at vise, at den Orden, Guds Vilje følger, har som første Hensyn Livet selv, ja i den Grad, at meget iøjnefaldende Afvigelser fra den ydre Regelmæssighed faar Lov at passere.

Enhver Lærebog i Naturlære, selv den mindste, nævner i Varmelæren den »Lov«, at alle Ting udvider sig, naar de opvarmes, og sammentrækker sig, naar de afkøles. Hvis De, mine Tilhørere, eller jeg skulde have skabt Verden, vilde vi vist have sagt: »Orden helt igjennem — ingen Krumspring! Har vi begyndt med at tænke os Stofferne skabte saaledes, at Forøgelse af Varme betyder Udvidelse, og Formindskelse i Varmegrad Sammentrækning, saa skal Tanken ogsaa gjennemføres til det yderste.« Men Gud har tænkt anderledes. *Vandet* danner nemlig en stor og — overfladisk set — grov Undtagelse fra den næsten almengyldige Lov om Opvarmning og Udvidelse, Afkøling og Sammentrækning. Vand, som holder en Varme paa 4° Celsius, har knebet sig sammen paa saa lidet et Rum, som vedkommende Vandmasse i fri Tilstand kan indtage. Afkøles det videre, tager det mere Plads. I Forhold til Rummet, det fylder, er 4 Graders Vand det, der vejer mest af alt Vand eller det tungeste, som der siges i daglig Tale. Hår et Vands forskjellige Lag ulige Varmegrad og deriblandt ogsaa et Lag paa 4 Grader, vil dette ligge ved Bunden.

Hvad det fremstillede Forhold har at betyde ved Vintertide, indses let. Vande, som ikke har altfor liden Dybde, kan vanskeligt bundfryse. Ved Bunden kan der ikke let blive under 4° Varme. Vandet er nemlig en slet Varmeleder, saa den Kulde der findes ved Overfladen, er den end nok saa haard, kan kun meget langsomt naa ned i Dybet og svække Varmen dér. Og

netop saaledes maa det være for Livets Skyld. Sank det koldeste Vand, ogsaa naar der var Tale om de laveste Varmegrader, vilde endog store Vande bundfryse, Livet i Vandet selv vilde blive dræbt, og Vejrlaget over Landet omkring Vandene blev alt for koldt for Planter, Dyr og Mennesker.

Og hvilken Betydning har ikke det samme Forhold ved Vaartide! Lad et Vand være frosset i Bunde. Naar Solen faar nogen Magt, kan det Vand, der fremkommer ved Isens Smeltning, let blive 4° varmt paa Overfladen. Men aldrig saa snart faar det denne Varmegrad, før det gaar til Bunds og smelter løs paa Isen der. Gjaldt derimod den samme Lov for Vand som for andre Ting, vilde det gaa uhyre smaat med Isens Smeltning, om ogsaa Varmen ved Overfladen var 22°. Nedenunder ville saa følge 21°, 20°, 19° o. s. v., og underst, ved Isens Overflade altsaa, vilde vi have 0°, en Varmegrad, som ikke kan smelte Is. Vi forstaar, at foregik Isens Smeltning meget langsomt, vilde det være til stor Skade for Livet.

Som Regel kan det siges, at naar et flydende Stof størkner, trækker det sig sammen. Et Exempel er Tin, og af den Grund er Tinsoldater alt andet end skarpe i Præget. Det vilde tage sig ud som en smuk Orden, om Reglen var gjennemført, saa den kunde ophøjes til en almengyldig Lov. Men der er Undtagelser. Smeltet Jærn udvider sig, idet det størkner, og giver derfor smukt Støbegods. Den mærkeligste Undtagelse er imidlertid atter Vandet. Naar 10 Potter Vand fryser, bliver det til 11 Potter Is. Ved denne Egenskab bliver Vand og Is vigtige Avlsredskaber i Skaberens Hænder. Klipper smuldrer hen, og gamle Planterester findeles derved, at Vandet i dem udvider sig, naar det bliver til Is. Hvor ilde saa det ikke ud for Livet, hvis det gik anderledes.

Ogsaa i anden Henseende var det galt, hvis Is ikke

i Forhold til sit Rumfang var lettere end Vand. Hver en Isnaal sank da til Bunds, og selv store Have blev da let rene Issamlinger.

I Menneskelegemet findes der et mærkeligt Vidnesbyrd om, at Guds Orden er Livets og ikke den ydre Regelretheds.

Vore Muskler, eller, som vi siger i daglig Tale, vort Kjød, henføres til to forskjellige Hold: Vi har *tværstribede* og *glatte* Muskler. De første er mørkerøde, de har sorte og røde Striber, som gaar paa tværs af deres Længderetning, og naar de paavirkes gjennem Nerver, trækker de sig strax sammen, ligesom de ogsaa strax slappes, naar Paavirkningen hører op. Derfor har de faaet Navnet: de *hurtige*. De staar under Viljens Herredømme og er af den Grund bleven kaldte de *frivillige*. Det er ved Muskler af denne Art, at jeg bevæger mine Lemmer og min Krop. Den anden Slags Muskler er glatte, altsaa uden Striber, de har et blegrødt Udseende, de bevæger sig ved Hjælp af Nerver, som ikke staar under vor Viljes Kommando, og de modtager Paavirkningen af deres Nerver langsomt, ligesom de ogsaa slipper Paavirkningen langsomt. Naar de tværstribede Muskler er at ligne ved livlige Italienere, saa kan man ligne de glatte ved træge Hollændere eller sejge Jyder.

En mægtig Undtagelse er der nu at fremhæve her. Og det er *Hjærtet,* hvis Sammentrækninger aldeles ikke paavirkes af Viljen, men hvis Muskler dog for største Delen er tværstribede. Det ser ud, som om her var en Uorden, men tvært imod: det er Livets Orden, som raader. Det indses let, at Hjærtet bør kunne passe sig selv; det gik jo aldeles ikke an, at det ligesom Arme og Ben skulde bevæges under vor Viljes Tilskyndelse. Men lige saa lidt gik det an, at det var en langsom Muskel; vi er indrettede paa, at det skal slaa 60—80

Gange i Minuttet hos et voxent Menneske. Ellers kan den store Ernærings-Skaffer Blodet ikke komme hurtigt nok rundt omkring i Legemet.

I Markus's Evangelium 2, 23—28 læser vi, at Herrens Disciple paa en Hviledag, da de gik gjennem en Kornmark, plukkede Ax og spiste Kjærnerne. Dette blev set af nogle Farisæere, som var den døde udvortes Ordens Folk, og de gik løs paa Herren med Spørgsmaalet: »Se, hvorfor gjør de paa Hviledagen noget, der ikke er tilladt?« Men han sagde til dem: »Hviledagen er bleven til for Menneskets Skyld, Mennesket ikke for Hviledagens.« Altsaa med andre Ord: Sagen er ikke den, at Gud først havde lavet den Orden: sex Arbejdsdage og saa én Dag, da der slet ikke maa arbejdes, og derpaa skabte nogle Mennesker at praktisere denne Orden paa; men Sagen hænger saaledes sammen, at først var der Mennesker til, og dem gav Gud en Hviledag ovenpaa sex Arbejdsdage, og at saaledes skal Hviledagen forstaas, at Mennesket kan være tjent med den. Hviledagsbudet skal opfattes saaledes, at det rent ydre: *intet legemligt Arbejde*, bliver det underordnede, og at Aanden i Budet: *Livets Gavn og Glæde,* bliver det væsentlige.

Et Spørgsmaal, som kan kaldes brændende i vore Dage, bør tages op i Sammenhæng med det foregaaende. Mange Mennesker, ogsaa Kristne, har ondt ved at forlige sig med Undergjerninger. Disse staar for dem som en Uorden, et Brud paa det sædvanlige, paa Reglen eller Loven. I god Overensstemmelse med den alt givne Udvikling siger jeg: Naar Menneskelivets Lykke kræver et Under, en Gjerning ud over det almindelige, saa vilde det være en Uorden, om Gud ikke gav os et Under. Hvis det betød Menneskelivets Undergang, at ingen fødtes til Verden uden at have en syndig Mand til Fader og en syndig Kvinde til Moder, saa er det i Guds

Viljes og Livets gode Orden, at et Barn fødes, som er undfanget ved Helligaanden.

III.

Vil vi have Øjet ret opladt for Gud som de levendes Gud, gjør vi godt i at fæste Blikket paa Loven. At kjende Loven er ikke blot at kjende Guds Vilje; men det er tillige at kjende vort eget Liv. Alle ti Bud, ikke mindst de, som man har sagt indeholdt Pligterne mod Gud, drejer sig om Menneskelivets Ve og Vel. Gud klarer sig nok, selv om vi bryder hans Bud; det er os selv, Lovbruddet gaar ud over, og vistnok er det til hans Glæde, at hans Bud følges, men det maa aldrig glemmes, at Lovtroskab er til Velsignelse for os selv. Det gamle jødiske Værk Talmud kalder Loven et Hegn. Et Hegn er til for at værne de omgærdede Marker mod ondt Vejr og Skadedyr. Saaledes har Gud rejst Loven som et Værn om det Liv, der leves indenfor den. Skal Bud og Pligt ikke lyde i Nutidsmenneskers Øren som noget »stikkende« — for at bruge et Henrik Ibsensk Ord —, maa der lægges Vægt paa, at de ikke er et udenfra kommende Kommandoraab, hvis Ophav er koldt og ligegyldigt for Menneskers Vel og kun nidkjært for egen Ophøjethed, Myndighed og Ære, men at de er skarpt formede Udtryk for Menneskelivets Tarv og Trang.

At det er saaledes, lader sig godtgjøre ved et Eftersyn af enkelte af »de ti Bud«. Jeg vælger dem, fordi de er saa kjendte, som de er, og fordi de, uagtet de kun er Lov for Jødefolket, dog indeholder noget, som er optaget ogsaa i Nutidens mest udviklede Samvittighedsliv hos andre Folkefærd.

Den som — praktisk taget — sætter mange Ting eller en enkelt Ting over Gud eller ved Siden af Gud, har i Grunden sit Liv ude paa aaben, uindhegnet Mark, og dér

er der utrygt. Han faar megen Uro, mange Sorger, bliver let utilfreds med Verden og føler sig sjælden oplagt til at takke for Livet. Det Menneske derimod, som ikke paa Skrømt, ikke for at tage sig ud, men for fuldt Alvor og i Ydmyghed vælger sig Himlens Gud som sin over al Sammenligning høje Værge; det Menneske, som ikke i sin Nød løber omkring fra Herodes til Pilatus og sidst, naar endelig ikke andet hjælper, kommer til Gud, men derimod tyer til ham baade først og sidst — et saadant Menneske har det lunt. Han gjør den Erfaring Gang efter Gang, at »Gud giver sine elskelige alt som i Søvne« og »mildner Luften for de klippede Lam«. Han har højt og stærkt Hegn omkring sig. Vil nogen læse en god Bog med talrige Vidnesbyrd om, at Manden med én Gud, og det den eneste sande Gud, er vel faren og rig paa Velsignelse trods al Fattigdom, kan jeg henvise til Richard Petersens »*Jung-Stilling*«. Ja, at ihukomme Budet: »Du skal ikke have andre Guder for mig«, er at leve bag et herligt Hegn.

»Du maa ikke tage Herren din Guds Navn forfængeligt«, staar der. Lad os til Forstaaelse af det andet Bud gaar ud fra et helligt menneskeligt Forhold, Forholdet mellem Mand og Kvinde. Har et Menneske ved egen eller andres Skyld eller ved dem begge faaet sit Indre smittet med stygge, forfængelige Forestillinger om dette Forhold, eller er det kommet dertil, at han tager Forholdet forfængeligt i Ord og Gjerning, da farer der ondt Vejr og Skadedyr hen over hans Sjæl, og en kostelig Evne hæmmes i sin Vækst. Kommer den Dag, da denne Mand bindes til en Kvinde med Kjærlighedens Baand, da bliver det hans dybe Sorg, at Kraften til at gribes helt og skjønt er lammet. Der kan gaa lange Aar, inden han nyder den Lykke, at de fagreste Ord, der klinger i Kjærlighedens Rige, lyder rent i hans Øren. Men den Mand, som hjalp sig selv og blev hjulpen af

andre til at respektere det nævnte Forholds Hellighed, han har sin Sjæl omgærdet, og bag Gærdet voxer den Kraft, der strømmer i Ord som disse, naar de synges kjønt og føles dybt:

»Der var en Svend med sin Pigelil,
— de sang, saa det klang
over Mark og Vang,
de gik ad den grønne Rugmark til, —
i den unge Vaar,
naar Ringe byttes, og Hjærter slaar,
naar Fuglene gynge
paa Kviste og synge:
Jeg fæster min Brud i Vaar!«

Lykkelig det Menneske, der kjender denne Kraft som noget stort og sundt i Sindet! Men uendelig større Lykke er det fra lille af at have taget alvorligt paa Guds Navn og hans hellige Ord; dér er der Betingelser for at opleve de Timer, da »Sjælen af By over Stjærnerne farer«. Men hvor fattig paa inderlig Hengivelse i det hellige bliver ikke den, der har vænnet sig til at bruge Guds Navn tankeløst og hellige Ord til flove Vittigheder.

»Kom Hviledagen i Hu, at du holder den hellig«. Disse Ord rejser et nyt Hegn om vort Liv. Det vidste den udmærkede Digter (Fr. Paludan-Müller), som har sunget: »Man aner ej, skjønt man belært er bleven, det høje Værd af ensom stille Leven.« Det tredje Bud værner om en dybtliggende Ejendommelighed i den menneskelige Sjæl: Trangen til Frihed en Gang imellem fra den udadvendte travle Virksomhed. Arbejde og Hvile har begge Ret til os. Det første hører med til dagligt Brød, saa vist som det var Guds Søns Mad og Drikke at gjøre Faderens Vilje. Hvis der drives og dovnes, bliver Livet sygt, og da griber den syge ikke sjælden til Arbejdet som til en gavnlig, men ildesmagende

Medicin. Forældre og Opdragere! væn Børnene og de unge til Arbejdet paa en saadan Maade, at det smager dem som god Mad! Men vi trænger ogsaa til stille Hviletimer, da Sjælen kan være ene med sig selv, med sin Gud og med det nærmeste Menneske eller de nærmeste. Ud af disse stille Hviletimer hentes der Velsignelse til den daglige Virksomhed. Ingen Gjerning fik i bedste Forstand rige Følger, uden at den hellige Ensomhed lyste sin Velsignelse over den. *Moses* maatte, inden han kunde blive den store Lovgiver og Folkefører, være Hyrde i Ørken i 40 Aar; i denne vide, høje, tavse Skolestue dannedes han til at blive »sagtmodig fremfor alle Mennesker paa Jordens Kreds« og til at stole mer paa Gud end paa sin egen Kraft og sin fuldendte ægyptiske Dannelse. *Elias,* Lynildsmanden med det haarde og heftige Sind, hvis opblussende Lidenskab drev ham til at fælde Modstandere i Hundredvis med Sværdet, maatte ind under Paavirkning af den stille sagte Susen, inden han kunde øjne de 7000, der ikke havde bøjet Knæ for Baal. *Frelseren* selv maatte gjennemleve 40 Dages Ørkenensomhed, før han kunde tage fat paa sin verdensomfattende Gjerning. Ud af Stilheden fulgte ham Himlens Engle. I *Pauli, Luthers* og *Grundtvigs* Levnedsløb har ogsaa Stilheden, Hvilen fra Verdens Larm, Ensomheden, en Plads, der ikke kunde fyldes af noget andet.

Hvad enten vi tjener i en aandelig Gjerning, som Ordførere f. Ex., eller vi nærmest er henviste til Haandens Gjerning — Hvilen er en uafviselig Nødvendighed, ikke blot Søvnens Hvile, men den stille, vaagende, underlig levende Ensomheds Hvile. Vi skjønner vel, at det var for at omgærde vor Udvikling, Herren gav Sabbatsbudet, ikke paa Sinai alene, men i vor Samvittighed.

Der kan være Tider og Slægter, som ensidigt søger det indadvendte Liv og glemmer Arbejdets Krav. Der

er andre Tider og Slægter, som har for travlt udadtil. Vor Tid og vor Slægt er i det store og hele blandt dem. Det skulde være en underlig Dødbider, som i vore Dage kunde komme af Sted med at gjemme sig helt bort fra Arbejdet. Fra mange Kanter blæses der til Udrykning for Kræfterne, og det kan i og for sig være godt nok. Men naar der tit kommer mindre end lidt ud af de travle Manøvrer i Tidens mangfoldige Lejre, turde det hænge sammen med, at der er for lidt Øre for Musikken i saadanne Ord som disse:

»Du Slægt, der som en Storm i Høst
hen over Jorden haster,
men aldrig i dit eget Bryst
til Bunden Loddet kaster;
du, som vil granske Livet ud,
men glemmer Livets Kilde,
søg dog en Gang dig selv og Gud —
vær stille!«

»Du skal ære din Fader og din Moder«. Et Hegn, der værner mod ondt fra mange Sider og giver Ly for meget godt, er rejst i dette Bud. Opmærksomheden skal her efterhaanden henledes i tre forskjellige Retninger.

Den gamle Vismand *Sokrates* havde en Søn, der tit var uærbødig mod sin Moder *Xantippe,* hvis Gnavenhed og Urimelighed er blevne Ordsprog i Verden. Faderen talte ham da en Gang saaledes til: »Hustruen bærer, naar hun er frugtsommelig, denne sin Byrde med megen Møje og med Fare for sit Liv; hun meddeler Fosteret af den Mad, hun selv nyder, og naar hun har fuldbaaret det og har med Kummer og Smerte født sit Barn til Verden, da opdier og plejer hun det med Omhu, endskjønt Barnet ej har gjort hende nogen Velgjerning, ikke kjender den, der er saa god imod det, eller kan til-

kjendegive, hvad det mangler; men den omhyggelige Moder gætter sig til, ja gaar paa Spor efter, hvad der kan være Barnet tjenligt; hun opfostrer det i lang Tid — sig selv til stor Uro baade Nætter og Dage —, og alt dette gjør den gode Moder uden en Gang at vide, hvad Tak hun i Fremtiden skal faa for al denne hendes store Møje og Omhu. Derfor min Søn! er du fornuftig, da raab først til de udødelige Guder, at de vil forlade, hvad som helst du kan have forsyndet dig mod din Moder, paa det at ikke ogsaa de udødelige skal anse dig for et utaknemligt Menneske og derfor unddrage dig deres Naade og Velgjerninger; men tag dig tillige paa den anden Side i Agt for Menneskenes Domme, at ikke ogsaa de skal mærke, du er ligegyldig mod dine Forældre. Faar man først den Tanke om dig, min Søn, at du er uskjønsom mod dine Forældre, hvilket Menneske kunde da vel tro, du vilde vise dig taknemlig mod ham, om han gjorde dig en Velgjerning; nej, du bliver foragtet af alle Mennesker og forladt af dine Venner.« — Mon det ikke er en tit stadfæstet Kjendsgjerning, stemmende godt med hin dybsindige Grækers Ord, at den, som ringeagter Fader og Moder, lukker Forbandelsens Magter ind over sit Liv, medens den, som ærer Fader og Moder, er han end skrøbelig i mange Henseender, omgærdes af Guds og Menneskers Velbehag?

Af alt Kjendskab til det, som findes paa Jorden, er Selvkjendskab det vigtigste. Mangel paa Selvforstaaelse skaber Narre og hovne Daarer, og de spilder baade egne og andres Kræfter; hvor er de uhyggelige at arbejde sammen med! Men det velsignelsesrigeste Selvkjendskab er en Plante, der gror i Ly af det fjerde Bud. Selvkjendskab er Grundlaget for Menneskekundskab, og det lader sig i mange Tilfælde paavise, at de store, kjærlige, paa Virksomhed rige Menneskekjendere, var Folk, som

ærede Fader og Moder og gjennem dem Slægten og Folket, de tilhørte. Tænk paa to hinanden saa ulige Aander som *Søren Kierkegaard* og *N. F. S. Grundtvig!* Der er utvivlsomt en nøje Sammenhæng mellem den førstes enestaaende Indsigt i *den enkeltes Sjæleliv* og *den* dybe kjærlige Ærbødighed, han nærede for sin Fader. Det er ikke alene rørende, som Biskop Mynster har skrevet, at Søren Kierkegaard tilegnede sin Faders Minde det ene opbyggelige Skrift efter det andet. De tit gjentagne Ord: »Mindet om min afdøde Fader, Michael Pedersen Kierkegaard, forhen Hosekræmmer her i Byen, helliges disse Taler«, er en Nøgle til Forstaaelse af, hvorledes Søren Kierkegaard blev viet til Mester i Sjælekundskab. — Ligeledes er det aldeles vist, at Grundtvigs uovertrufne Kjendskab til *Folkesjælen* udsprang af hans varme Kjærlighed til sit Barndomshjem, særlig da til Moderen, en Kjærlighed, der har givet sig mageløse Vidnesbyrd i de mange Digte, han skrev til sit Hjems og sine Forældres Pris, og om hvilke det med Sandhed kan siges: »For sit Hjem vel aldrig satte Søn en bedre Mindesten«.

Det fjerde Bud er den stærkeste Skanse om Folk og Fædreland. Budet har jo den Forjættelse: »at det maa gaa dig vel, og du maa leve længe i Landet, Herren din Gud giver dig.« Det var ikke hen i Luften, men med god Grund, at *Laurids Skau*, da han i sin Tale paa Skamlingsbanken 1844 vilde gjøre sit til at hegne vort Land, fremdrog netop disse Ord. Et lille Folk som vort er ikke viet til Undergang, saa længe det har mange Sønner og Døtre, der er i Stand til at sige som han: »Jeg véd, at naar nogen ringeagter og forhaaner mit Modersmaal, saa er det for *mig*, som om de ringeagtede og forhaanede mine Forældre, mine Søskende, min hele Familie, forhaanede mine Venner og Kammerater, alle mine Bysbørn, hele Sognet, hele Nationen,

med ét Ord: forhaanede alle dem, som mit Hjærte hænger ved; thi det er *Modersmaalet,* som knytter mig til dem alle. Det er Modersmaalet, som har bragt deres Tanker og Følelser over til *mig,* og *mine* over til dem; det er *Modersmaalet,* som bestandig gaar frem og tilbage imellem dem og mig som *Glædens* eller *Sorgens, Haabets* eller *Bekymringens* Budskab, som bringer det, der ligger allerinderst, allerdybest i deres Sjæle, det bedste, det sandeste, det ægteste, de eje, til mig, og fra mig til dem. Jeg har ikke formaaet at udgrunde, hvori Modersmaalets egentlige Væsen og Hellighed bestaar; men jeg føler, at naar *Herrens* Bud lyder til mig: »*Ær din Fader og Moder, paa det du kan leve længe i Landet!*« da har jeg kun slet agtet paa Guds Lov, naar jeg ikke holder min Faders Sæder og min Moders Maal højt i Ære.«

Dette maa være nok til at vidne om, at Guds Bud er en Livets Lov til levende Menneskers Tarv.

IV.

Den samme Gud, som med den allerbedste Grund kaldes »*de levendes Gud*«, bærer med lige saa stor Ret Navnet »den levende Gud«. Dette Navn betyder, at han ældes ej og svækkes ej, men er Livet selv i Almagtens Fylde.

Der er en nøje Forbindelse mellem de to Navne. *I Grunden og i Længden er den gode Vilje ogsaa den stærke Vilje.*

I Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Hundredaar levede der en Stormand, som virkede med en tilsyneladende mægtig Vilje, skjønt han nok som oftest glemte at spørge: »Er Livet tjent med de Udslag, din Vilje gjør?« Men til sidst blev hans Viljes vidtfavnende Vinger stækkede, og da gav han den gode Vilje det Vidnesbyrd, at dens er Magten og Æren og

Riget, naar alle andre Viljer brister. Denne Mands verdenshistoriske Navn er *Napoleon den store.*

Paa St. Helena udtalte han: »Alexander, Cæsar, Karl den store og jeg har stiftet store Riger: men hvad har vi støttet vort Genis Skaberværker paa? Magten! Jesus alene har grundfæstet sit Rige paa Kjærligheden, og endnu den Dag i Dag vil Millioner af Mennesker dø for ham.« »Ligesom Cæsar og Alexander bliver ogsaa jeg hurtig glemt; en Erobrers eller Kejsers Navn gjør snart kun Tjeneste paa de højere Skoler, og efter som en tør og stiv Skolemester finder for godt, bliver det gjennemheglet eller lovprist. Om ikke lang Tid er det forbi med mig; langsomt pint til Døde af Englands høje Adel dør jeg før Tiden, og mit Legeme vil blive givet tilbage til Jorden og dér blive Ormeføde. Det er den store Napoleons snart forestaaende Lod! Hvilken uhyre Afstand mellem *min* dybe Elendighed og *Kristi* evige Rige, der bliver prædiket, elsket og tilbedt, og som strækker sig over den hele Jord! Kan det kaldes at dø? eller maa det ikke snarere hedde at leve? Kristi Død er en Guds Død!«

Deri har Napoleon Ret, at allerede paa Jorden kan det ses, at den Vilje, som ikke ydmygt og kjærligt tager Tjeneste hos Livet, er dømt til Afmagt. Men fuldt ud klarer denne Kjendsgjerning sig først paa den Dag, da Jorderige skal dømmes med Retfærdighed. Da skal de sagtmodige arve Jorden; men alle Aander, hvis Vilje er Livets Fjende, ender i en fortærende Ild, viser sig at være som Avner, der let kan opbrændes.

Der er i vore Dage ikke faa Mennesker, der skraaler op om, at Livets Byrder ikke er til at bære. De faar undertiden én til at tænke paa de Tiggere, Holberg omtaler, som gik rundt og bad om Brød, skjønt der sad en god Portion Mel som Pudder i deres Parykker. Hvis den Kraft, der lægges i Skraalet over Livets Byrder og

Menneskets Afmagt, blev brugt som Bæreevne, saa maaske Byrderne ikke blev saa overvældende store i Forhold til Kræfterne. Tiden har dog ikke alene mange højrøstede »trætte Mænd«; den har ogsaa adskillige, som er tavse og trætte.

Afmagten skulde vel ikke hænge sammen med Viljens Sygdom? Det skulde vel ikke være det, der er i Vejen, at Viljen enten har andet at tage Vare end at bruge sig til Livets Gavn og Glæde eller er saa sløv, at den ikke gider røre sig?

Saa meget er vist, at Verdens reneste Viljer kun har kjendt forholdsvis lidt til Træthed og Klynken, men derimod meget mere til Livsmod, som giver Magt til at leve. Tænk paa en Mand som Apostelen *Pavlus*. Han var *Guds Medarbejder* (1. Kor. 3,9), og han fik for Alvor store Byrder at bære. Derom mindes vi eftertrykkeligt, naar vi læser 2. Korinterbrevs 11. Kap. 23—33, hvor han, ved sine Fjenders Forsmædelser, drives til mod sin Vilje at træde frem med Selvros. Saaledes hedder det i det Stykke, som man har kaldt »Lidelsernes Iliade« (Heltedigt): »Jeg har været mange Gange i Fængsel og tit i Dødsfare; af Jøderne er jeg fem Gange bleven straffet med [de bekjendte] 40 Slag, mindre end et; og jeg er tre Gange bleven straffet med Piskning; jeg er bleven stenet én Gang, har tre Gange lidt Skibbrud og har tilbragt et helt Døgn [paa et Vrag] ude i rum Sø; hyppigt har jeg maattet ud paa Rejser og har udstaaet mange Farer, snart ved Overgangen over Floder, snart fra Røveres Side, snart fra mine Landsmænd, snart fra Hedninger. Farer i Byerne, Farer i Ørkenerne, Farer paa Havet og Farer, hidført af falske Brødre; jeg har døjet Anstrængelse og Møje, hyppig Nattevaagen, Sult og Tørst, hyppig Faste, Kulde og Nøgenhed; og foruden alt det øvrige har jeg saa det daglige Overopsyn og den daglige Omsorg for alle (mine) Menigheder.« Lad os

lægge Mærke til, at det ikke er Lyst til at hyle og klage, der faar Pavlus til at tale saaledes. Som Regel har han aldrig gjort Væsen af sine Byrder. Dette kan sluttes deraf, at »Apostlenes Gjerninger«, hvis Forfatter dog vist en Tid fulgte Pavlus, undlader at omtale ikke mindre end elleve af de Farer og Mishandlinger, som ovenfor er nævnte. Apostelen vidste, at Guds Kraft fuldkommedes i hans Skrøbelighed, og derfor kunde han sige, at den nærværende Tids Trængsler var for intet at regne mod den Herlighed, der skulde krone Levnedsløbet til sidst.

Det gjælder om, at vi hengiver os til »de levendes Gud«. Da glemmer vi mer og mer at spørge, f. Ex.: Hvad giver flest Penge? eller størst Nydelse i Øjeblikket? Og da kommer vi bedre og bedre i Gang med at spørge om Menneskelivets Tarv og Trang. Deraf følger saa, at vi, alt som Aarene gaar, faar en stadig voxende Erfaring om, at Gud ogsaa er »den levende Gud«, som, idet han selv er uendelig rig paa Kraft og Mod, fylder sine Tjenere og Tjenerinder med Livslyst og fornøden Kraft til at leve Livet og gaa fra Liv til Liv gjennem Dødens Port.

Kold og de fynske Friskoler.

Et Bidrag til Friskolens Historie.

Af **Jørgen Nielsen.**

—•—

I.

Den danske Friskole har nu virket i omtrent 50 Aar. Den har haft og har da den Dag i Dag trofaste Venner og Arbejdere i sin Tjeneste; men den har ogsaa haft og har fremdeles ivrige Modstandere. I ét er dog nok saa godt som alle enige, og det er, at den har haft Betydning og det god Betydning for vort Skolevæsens Udvikling i det hele. Men nu, da Almueskolen ikke længere er den samme men en hel anden, er der ingen Trang til Friskolen mere, siger man. Friskolens Venner, de Mænd og Kvinder, som har virkelig Forstaaelse af Friskolesagen, er derimod af den Mening, at der nu som før, ja til enhver Tid vil være god Brug for Friskolen. Herom er Meningerne fremdeles delte og vil vedblive at være det.

Imidlertid vil det nu — 50 Aar efter Friskolens Fremkomst — være rigtigt at kaste et Blik tilbage paa dens Fremstaaen og se, hvilke der var Grundene dertil, og følge den i dens Udvikling i Barndoms- og Ungdomsaarene, indtil den i Firserne træder ind i sin Manddomsalder.

»Skolen er Kirkens Datter,« er der bleven sagt, og det er rigtigt. Hvor det kristne Menighedsliv har blomstret, er det ogsaa bleven efterfulgt af et dygtigt Skole-

arbejde, af et stærkt Liv og Røre paa Skolens Omraade. Flere af Kirkens ypperste Mænd har været varme og ivrige Skolevenner. Man kan saaledes pege paa Mænd som Benedikt fra Nursia, Morten Luther m. fl. Men har Kristenlivet ligget i Dvale, eller har det ligefrem været Vantroen, der har ført det store Ord — ja, saa har man nok raabt højt paa Oplysning og Opdragelse og prøvet paa at faa Gang i Skolevæsenet; men det er saa ogsaa bleven en Oplysning derefter. Hvor Klarheden over de højeste Ting i Himlen og paa Jorden har manglet, har man ikke kunnet bygge en Skole op, der kunde blive til Velsignelse for de yngste i Menigheden: Børnene, som hvor man, om end i Skrøbelighed, ærlig og alvorlig har bekendt den kristne Tro og søgt at føre et Liv, der svarede dertil. Dette sés klart, naar man betragter vort offentlige Skolevæsen i Danmark i første Halvdel af dette Hundredaar.

Det var i »Rationalismens Tidsalder« eller i Slutningen af forrige Hundredaar, man talte saa meget om og virkede saa meget for Oplysningens Udbredelse, ikke alene til de Lærdes Kreds, men til hele det store, menige Folk, til Almuen. Tidligere havde man saa godt som ingen Skoler haft for Menigmands Børn. Frederik den fjerdes 240 Skoler fik ingen Efterfølgere eller i alt Fald ingen, som er værd at nævne. Skolevæsenet paa Landet var nærmest afhængigt af Godsejerne, og største Parten af dem havde ingen Interesse for Skolesager, Præsterne i Almindelighed heller ikke. Skolevæsenet var i en elendig Forfatning. Da vaagnede der i Slutningen af det 18. Hundredaar hos mange en Længsel efter og vaktes en Begejstring for, at Landalmuen ogsaa kunde faa Del i Oplysningens Goder. Man var paavirket af Mænd som Rousseau, Basedow og Pestalozzi, og her i Landet blev det Mænd som begge Reventlowerne, A. P. Bernstorff, Balle og Bastholm, der kom til at arbejde

for Skolesagen. En Kommission til Almueskolevæsenets Forbedring blev nedsat 1789; men dens Arbejde blev først afsluttet 1814. Man begyndte dog at oprette Seminarier, og man fremkom med Forslag til en Skolelov; men først 1814 fik man en saadan gennemført. Man maatte i den Tid som nu væbne sig med Taalmodighed. Den 29. Juli 1814 blev Loven om vort Almueskolevæsens Ordning paa Landet udstedt og Skoletvangen indført her i Landet. Det hele blev nu lagt i Statens Haand. Kong Frederik den sjette og hans Raadgivere mente det naturligvis godt; men de kom dog til at gøre megen Skade med den tit omtalte Skoleanordning af 1814. Hvad der skulde læres i Almueskolen, var ikke saa grumme meget; for den Begejstring, der tidligere havde været for Oplysningens Udbredelse blandt Almuen, var for en stor Dél »dunstet bort«, og man indskrænkede det hele til, at Børnene skulde lære: Religion, Læsning, Skrivning, Regning, Sang og Gymnastik. Historie, Geografi, Naturhistorie o. s. v. var der ikke, som i et tidligere Forslag, Tale om at faa frem som Fag i Skolen. »Det var kun en mager Erstatning for de strøgne Fag, naar det bestemtes, at man skulde bruge saadanne Læsebøger, som kunde give Anledning til at danne Børnenes Sindelag, og som indeholdt et kort Begreb om deres Fædrelands Historie og Geografi, samt meddele dem Kundskaber, der kunde tjene til Fordommes Udryddelse og blive dem til Nytte i deres daglige Haandtering.« Det var, som om en kold og klam Haand var bleven lagt over hele Almueundervisningen paa Landet. Dette, at Staten tog sig for ene at sørge for Folks Oplysning »svækkede, hvad man har mange Vidnesbyrd for, Ansvarsfølelsen hos Forældrene for Børnenes og de Unges Undervisning.« Den Iver, der i den Retning tidligere havde været oppe hos Folk, kølnedes mærkelig, og Børnene lærte nu næsten ingen Ting hjemme og lidt nok i

Skolerne. Der var mere end én, der gjorde den sørgelige Erfaring, at de, der efter 1814 lærte at læse, lærte det med mindre Forstand, end de, der havde lært det tidligere.*

I Skolen med sin »indbyrdes Undervisning, Balles Lærebog og Thonbos Bibelhistorie, Nummere, hvormed Barnet maatte ombytte sit Navn, reglementeret Pegepind, Tamp og Fløjte«, stod det saare ringe til. En forfærdelig Død herskede i de fleste Skoler. Virkelig Lærdom mærkedes der kun lidt til, men saa meget mere til det døde Ramseri og tom Udenadslæsning. Tørt og kedsommeligt var det hele. Hvad der optog en stor Del, om ikke den største Del af Tiden, var, hvad man kaldte for Religionsundervisning. Noget goldere og mere ørkesløst end dette kan man næppe tænke sig. At det var i »Rationalismens Tidsalder«, man havde faaet Skolevæsenet ordnet, mærkedes rigtigt. Mange af de gamle Rationalister var paa deres Vis fromme Mænd, f. Eks. P. O. Bojsen, der saa ivrigt virkede for Skolesagen. En Mand som den ædle N. E. Balle havde jo stillet sig som et Bolværk mod den fremtrængende Vantro; han var vel heller ikke egentlig Rationalist, men dog smittet af Tidens Tankegang, og han og de andre, som havde været virksomme for Almuens Undervisning, havde kun megen liden Forstand paa, hvad der tjente til Børns Baade. Den Lærebog i Religion, som han havde udgivet, og som blev indført i Landets Almueskoler, og som vore Fædre har været plagede med, egnede sig aldeles ikke til Børnelæsning (hvad forresten ingen Lærebog i Religion i det hele taget gør), og naar dertil kom, at den hele vantro Tankegang, som havde været fremme i Slutningen af forrige Hundredaar, nærmest hos de

* Om den danske Almueskole kan man læse i L. Kochs Bog »Den danske Landsbyskoles Historie til 1848«. (Jvnfr. »Dansk Folketidende« 1882.)

Lærde, nu ogsaa trængte ud til Lærerne paa Landet, der bravt tyggede Drøv paa det modtagne og følte sig langt mere tiltalte af en Bastholm end af en Balle — saa kan man forstaa, hvordan en saadan Religionsundervisning maatte blive. Og saa den elendige Bibelhistorie af Thonbo! Noget mere fladt og aandløst kan man næppe tænke sig. Ja, hvor har det været forfærdeligt: Religionsundervisning af tit vantro Lærere, Ramseriet — man skulde kunne sin Lærebog først og fremmest — og saa Pryglene, der vankede, om man ikke kunde det forlangte; ja, var der noget, der var skikket til at gøre Børnene lede og kede af Kristendom, saa maatte det da være dette: Prygleriet! Som der blev pryglet i den gamle Almueskole. Slag, Puf og Stød vankede der rigelig af — saa det var ikke underligt, at det var med Gru og Bæven, Børnene gik i den Skole. For menneskekærlige og troende Forældre var det en skrækkelig Tanke at tænke sig deres Børn gaaende i saadanne Anstalter. De vaandede sig tit derunder. Men hvorledes faa det anderledes? Hvorledes faa en Undervisning i Gang for Børnene, der svarede til alvorlige Folks Tarv og Trang?

Da fremstod den Mand, der skulde faa Held og Lykke til at føre en saadan Skole og Undervisning, som der trængtes til, og som man længtes haardt efter, ud i Livet. Manden var, som alle véd, *Kristen Kold* (f. 1816 † 1870). Hans Levned, vel kendt af alle, som interesserer sig for Skolesager — skal ikke her nærmere omtales. Af sin Moder i Hjemmet og senere paa Snedsted Seminarium havde han lært Ordets Magt at kende. Nu omkring ved 1840 var han bleven Huslærer hos »den rige Knud Knudsen« i Forballum. Her var det, som han selv har fortalt det i sin mesterlige Tale ved Vennemødet i København 1866, at det gik op for ham, »hvorledes man skulde holde Skole for Børn for at

naa Maalet, at faa dem saaledes oplivede og give dem en saadan Lyst, Drift og Kraft, at man kunde faa dem til at tro paa Guds Kærlighed og Danmarks Lykke.« Blandt Børnene i Skolen var der en lille Pige, som han holdt meget af, men hun var tungnem og havde urimelig svært ved at lære sine Lektier — for det skulde her som alle Steder gaa med Udenadslæsning. Hun »læste og græd, læste igen og græd«. Da kom Kold til at tænke: »Mon det dog ogsaa virkelig er Guds Vilje, at Børn skal pines med en saadan Udenadslæsning? Jeg kan ikke forstaa det, da han dog elsker Menneskene. Mon da dette at lære en Bog udenad kan føre til at elske ham? Nej, syntes mig, det kan det ikke. Ja, men hvad Nytte er det da til? Det er, for at de skal kunne blive konfirmerede. Men, tænkte jeg, kunde vi ikke indrette det saaledes, at de blev konfirmerede paa en anden Maade, det er dog en forskrækkelig Maade, man nu bærer sig ad paa.« Da slog det ned i ham: »Du kan jo fortælle Børnene det, som de skal lære udenad; du kan jo fortælle dem det, som du fortæller Æventyr! Aldrig saa snart var dette gaaet op for mig, førend der kom en saadan Lyst og Drift hos mig, at jeg ikke havde Tid til at vente, jeg syntes, det var en uendelig lang Tid, først om Aftenen og saa hele Natten, indtil næste Dags Morgen, da jeg kunde begynde at prøve det, og jeg vilde have givet meget til, at der ingen Nat havde været, saa at vi straks kunde have prøvet det. Jeg syntes, at dersom det kunde lade sig gøre, saa havde vi vundet Verdens Guld og grønne Skove, og jeg havde nær sprunget ud paa Gaden, ligesom Arkimedes gjorde, og raabt: nu har jeg fundet det, men det gjorde jeg ikke, thi jeg var en Jyde og ingen Græker. Om Morgenen begyndte jeg straks at fortælle Børnene et Stykke af Bibelhistorien, og det vilde de gærne høre, men Spørgsmaalet var nu, om de kunde

huske det, naar de skulde til Konfirmation og Eksamen. Saa blev jeg ved en fjorten Dages Tid at fortælle dem noget af Bibelhistorien, det var netop Historien om Josef, den fandt jeg, var den bedste at begynde med. Derpaa prøvede jeg, om Børnene kunde huske det, og til min store Forundring kunde de fortælle det ordret, som jeg havde fortalt for dem. . , . Jeg tænkte altsaa, nu har vi fundet det, nu skulde vi have alle Børn underviste paa den Maade, det er det bedste Middel til at faa Danmark til at blive, hvad det tidligere var. . .

Nu gik det fortræffeligt i Skolen; der var en lille Dreng — en lille udmærket Fyr, som jeg traf, da han havde hørt Historien om Abraham, staaende i en lille Have ved et Træ; han saa opad og sagde: hør lille Abraham, du skal ikke være bange for at gaa hen og ofre din Søn, Vorherre giver dig ham med hjem igen, for jeg har læst videre. Da han var kommen hjem fra Skolen, havde han nemlig taget sin Bog og læst videre, og faaet det at vide, hvormed han vilde trøste Abraham.«

Kold »vilde nu for alt i Verden gærne have oprettet en fri Børneskole af den Slags, men det kunde han ikke, da alle Love og Forordninger var derimod. Han maatte i en saadan Friskole ikke have mindre end 6 og ikke over 21 Børn, og han kunde ikke tænke, at de faa Familjer, der var der, kunde føre det igennem. Saa søgte han et Degnekald,« men da han ikke vilde lade Børnene lære Balles Lærebog udenad paa Rams, blev der stænget for ham alle Vegne.

Han rejste da til Smyrna, hvor han opholdt sig i fem Aar og ernærede sig ved Bogbinderarbejde; men han tænkte stadig paa de danske Børn, der maatte pines med Udenadslæsning, og han lærte at elske sit Fædreland ganske anderledes, end han havde kunnet komme til det her hjemme, for han savnede det saa skrækkeligt.

I 1848, Frihedsaaret, kom han hjem. Han gik frivillig med i Krigen det første Aar, men paa Krigshaandværket havde han ikke noget særligt Greb. Men det var en Frihedstid og en Begejstringstid, og han mærkede, at hans Tid var kommen. Han »vilde gennem *Skolen* ved Ordet virke til, at alle danske Folk kunde blive varig begejstrede.« Han følte sig kaldet til at være Folkeoplyser. Efter en kort Tid at have været Huslærer hos Pastor Østergaard i Sønderfelding kom han til Ryslinge og blev Huslærer for Pastor Birkedals Børn; men desuden fik han Lov til at tage en 3—4 Bønderkarle i Huset for at prøve, om det var muligt at »beaande« dem. Prøven lykkedes, og han fik Mod til at fortsætte. Ved gode Venners — frem for alle Grundtvigs — Hjælp fik han en Højskole oprettet i Ryslinge 1851, og her begyndte han nu sin velsignelsesrige Virksomhed, der skulde faa saa stor Betydning for hele vort Folk.

Men ved Siden af Højskolen begyndte han ogsaa her med den Skole, hvis Fader han maa kaldes, nemlig den fri Børneskole. Han havde dog kun nogle faa Børn at undervise, og hans Børneskole fik ikke her nogen videre Betydning. Det var først, da han i 1853 fik sin Højskole flyttet til Hindsholm, hvorfra han havde faaet sine fleste Elever, at der kom Fart i hans Skole, baade den for Voksne og den for Børn. Allerede 1852 havde han taget fast Ophold der og faaet en Friskole oprettet i Dalby. Det var efter Opfordring af Gaardmændene *Kristen Larsen* i Dalby og hans Broder *Morten Larsen,* Kold oprettede Friskolen der. I Begyndelsen maatte man nøjes med et lejet Lokale i Byen, men allerede næste Aar, da Kold flyttede sin Skole til Dalby, fik man Fod under eget Bord. Børneantallet var at begynde med 11, men i Sommerens Løb voksede det til 18, og senere steg det endogsaa til — 76.

Som alle véd, var Kold en meget ejendommelig og

original Mand med friske og klare Tanker, som han forstod at udvikle paa en højst tiltalende Maade. Jævnt, men alligevel smukt og poetisk, klart og skarpt fremsatte han sine Skoletanker baade i Tale og Skrift. To Ting indskærpede han Folk tidlig og silde, og han gjorde det med en Kraft og Dygtighed, der maatte slaa igennem: *Forældrene har Ansvaret for deres Børns Opdragelse og Undervisning;* men de har ikke alene Ansvaret, de har *tillige Retten og Pligten til at lade dem undervise paa den Maade, som de nu synes, er den bedste.* Og saa gjaldt det da om, at Hjem og Skole kunde komme til at arbejde sammen Haand i Haand, om der skulde komme noget ud af Skolesagen. Det var det ene. Men det andet var, *at det mundtlige Ord kunde komme til sin Ret i Børneskolen,* saa det blev Lærerne, der kom til at fortælle, og Børnene, der kom til at høre og spørge, ikke som i Almueskolen, hvor det omvendt var Læreren, der spurgte, og Børnene, der maatte svare. Kold, der selv mere end de fleste var en Ordets Mand, paaviste Gang efter Gang det mundtlige Ords Magt ved Undervisningen. Han kendte det jo selv af egen Erfaring.

Vil man lære hans Tanker om Børneskolen at kende, kan man læse hans lille ypperlige Afhandling »Om Børneskolen«. Den er skrevet paa den Tid (1850), da han netop stod i Færd med at føre sine Tanker ud i Livet, men først udgivet efter hans Død af Folketingsmand Harald Holm. Efter Kolds Mening maa Almueundervisningen undergaa en Grundforandring og bygges paa ganske andre Grundsætninger end nu. Den maa afpasses efter Børnenes Evner og Trang. *I Almueskolen havde man næsten udelukkende søgt at tiltale Barnets Forstand, medens Fantasien, Indbildningskraften, havde været saa godt som forbigaaet.* Dette maatte forandres. Og man maatte bort fra »den meget brugelige

kateketiske Maade ved Religionsundervisningen. Den kunde maaske passe til Tyskere og andre Folkeslag, men den passede ikke det danske Folk, hvis Forfædres Begreber baade om det guddommelige og det borgerlige Samfund findes indklædte i Billeder, skabte af Fantasien og skikkede til at tiltale den.« Ved Religionsundervisningen maa den »*mundtlige Fortælling af Bibelhistorien, som er den, de Smaa kunne have mest Gavn og Glæde af, træde i Steden for den systematiske, filosofiske og kateketiske Udvikling.* Er Læreren et poetisk Gemyt, uden hvilket han aldrig bør være Lærer for danske Børn, da vil hans Fortælling, som bør være omstændelig og livlig, uden al Tvivl finde Indgang.« Han giver saa en lille udmærket Prøve paa, hvordan han tænker sig, Fortællingen om Herrens Besøg hos Abraham bør være for at kunne tiltale Børn paa 7—8 Aar. Naar Børnene skal drages op og løftes op fra det lavere til det højere, da maa man tale til dem gennem Fortælling og gaa bort fra den kateketiske Maade. Undervisningen skulde i det hele tages paa en folkelig Maade og drives saaledes, at Børnene kunde faa Lyst til at komme i Skolen, saa at det ikke længer skulde være dem det glædeligste Ord, de hørte hele Dagen, naar Læreren sagde: »Nu kan I gaa hjem.« Ligesom den bibelske Historie skulde *Fædrelandets Historie fortælles mundtlig,* og ved Siden af skulde Læreren gøre Børnene kendt med Mytologi og Sagnhistorie, Ingemanns historiske Romaner, Holbergs Komedier, Baggesens Komiske Fortællinger, Øhlenslægers Tragedier o. s. v. Vore Digtere burde være det samme for os, som Homérs Iliade for Grækerne. De tre Færdigheder: Læsning, Regning og Skrivning skulde indøves paa en sund og forstandig Maade, og naar man havde begyndt Undervisningen med det mundtlige, vilde Børnene med forholdsvis Lethed tilegne sig de saa meget

omtalte Færdigheder. Sandhed og Virkelighed var, hvad man altid i Undervisningen burde tage Hensyn til, og dens Maal maatte være: at det danske Folk maa erhverve sig Klarhed til at indsé, Liv, Lyst og Kærlighed til at ville, Dygtighed og Selvstændighed til at udføre, enhver efter bedste Evne, hvad der kan gavne og glæde dem baade i Himlen og paa Jorden. Der maatte altsaa meddeles Børnene Oplysning om det kristelige og menneskelige, men man maatte vogte sig for at paatrykke Barnet noget bestemt Stempel ved at paanøde det vor Undervisning; man maatte overlade til det selv at modtage, hvad og hvor meget det vilde deraf. At forlange Regnskab af Barnet for, hvad det har modget af Undervisningen, er en daarlig Maade, og man maa være meget varsom med Overhøring — den kan komme ved Lejlighed, men ellers ikke. Han skriver skarpt mod Eksaminerne og Lektievæsenet samt Udenadslæsningen. Kun de døde Kundskaber egner sig ret til at bruges ved en Eksamen; mens f. Eks. Kristendommen, der er en Livssag, i saare ringe Grad er en Læresag. »I Almuesskolen eksaminerede man rask væk i Religion: de vise spurgte, og de énfoldige svarede; det blev jo længere jo dunklere og tilsidst et ægyptisk Mørke. De smaa gik hele Skoletiden igennem som med en ond Samvittighed: man har Lektie for og frygter for Regnskabsdagen, et Aag hviler paa Sjælen, som efter min Mening og Erfaring forhindrer den fri og glædelige Udvikling, som ellers kunde finde Sted. Dertil kommer, at Lektievæsenet og Skolens Haardhed for tidlig berøver Barnesjælen sin Poesi og paa unaturlig Maade fører dem ind i Livets Prosa. Det er ikke godt, at Skolen er det første ubehagelige, der møder Mennesket i Verden; ti det Indtryk, der derved gøres paa Barnehjærtet, forsvinder sent eller aldrig. Det har altid noget stødende ved sig, at Skolen i Forældrenes Munde

bruges som en Bussemand; men værre er det, at den som oftest svarer dertil. Vel gives der visse Genstande, der kan læres som Lektier; men iblandt dem er hverken Kristendomskundskab eller de Sager, som vedkommer Fædrelandet.«

En Affødning af Eksamensvæsenet, og endnu værre end dette, er *Udenadslæsning*.« Den »er maaske nok avlet paa dansk Grund, men stammer sikkert fra Rom, der i samme Maal og Maade bar Løgnens og Falskhedens Præg som Norden Sandhedens og Virkelighedens.« Kold gør nu vældigt Nar ad Udenadslæsningen, som saa let volder, at Folk kommer til at læse tankeløst, men som »tillige er et skrækkeligt Aag at lægge paa Børnenes Skuldre. Dette indsés let, saa snart man tager det paa sine egne. Jeg skal f. Eks. blot ønske de Herrer, der endnu er dens Talsmænd, at de maatte blive tvungne til at lære Fyns Avis udenad, blot en Aargang, med alle de glædelige Udsigter til Skældsord, Hug og Slag for indtraadt Forsømmelse, som Almueskolen aabner, og dersom de endda skulde have noget til overs for den, er de i Sandhed haarde Hjærter og Halse; men jeg haaber, at de fleste vil betænke sig paa at begynde til næste Aar. . . . Udenadslæsningen og hele Skolevæsenet er et Aag, et tungt Aag, der hviler paa den danske Ungdoms Skuldre og trykker Folket dybere og dybere ned, medens et Oplysningsvæsen, indrettet efter Folkets Tarv vil kunne hæve det til at være det frieste og lykkeligste Folk paa Jorden.« »Men skulde Skolens Arbejde blive til Gavn og til Glæde for dens Disciple, skulde man naa til at danne og beaande, hvad der dog maatte være Hensigten — da skulde der tages fat paa en anden Maade. Istedenfor at lade Børnene lære Lærebog og Bibelhistorie skulde man *fortælle* Bibelhistorien, Kirkehistorien, Legender o. s. v.; ti saa vil man finde aabent Øre hos Barnet. Istedenfor de almennyttige Læsebøger skulde

man fortælle danske Folkesagn og Æventyr, for saa meddelte man Børnene Stof til Eftertanke og satte deres Sjæl i Virksomhed, medens den bestandige Opplapren af Læsebøgerne kun bevirker Kedsomhed.«

I sin Bog har Kold dernæst et Forslag at gøre med Hensyn til Lærernes Valg og Uddannelse. Denne skulde være anderledes folkelig end hidtil, i Stil med den Uddannelse, man kunde faa f. Eks. paa Rødding Højskole.

Bogens sidste Afsnit handler om Skolens Ydre. Heri findes ogsaa mange fortrinlige Bemærkninger. Bl. a. giver han da ogsaa et »Omrids« af, hvad han ansér for det *mindste,* der kan forlanges af et Barn paa fjorten Aar, for at Samfundet, det kirkelige som det borgerlige, kan være tjent med at optage ham som Medlem.

»I den yngste Klasse, hvor Drenge og Piger følges ad, bør fortælles Bibelhistorie og de for Børn fornøjeligste Dele af Danmarkshistorien, Mytologien og Sagnhistorien, hvorved der, navnlig med den sidste, ikke tages noget Hensyn til, hvor meget der huskes, kun at det finder Indgang hos dem og fornøjer dem. Indbildningskraften bør være den Evne, der hovedsagelig tages i Beslag, hvortil saa vel Bibelhistorien som Danmarks Sagnhistorie er saa overordentlig vel skikkede. Naar man levende stiller sig for Øje, at Undervisningen i den Alder kun skér for at vække Kærlighed hos Barnet til det himmelske og jordiske Fædreland og for at meddele dets Sjæl et Indhold, hvorved Udviklingen kan ske, saa vil man let begribe, at om egentlige Kundskaber kan her ikke være Tale, men kun om Aandens og Sjæleævnernes Udvikling. I den Skole altsaa, hvor Børnene er mest livlige, hvor der af dem gøres de fleste Spørgsmaal, hvor de indfører det lærte i deres Lege, og hvor de har mest Iver for at fortælle hjemme, hvad de har hørt, der har Undervisningen nærmest naaet sit Maal. Naar et Barn er tolv Aar, maa det kunne læse

indenad i Bog og forstaa, hvad det læser; men om Læsningen er flydende, eller om det har nødig at stave en Del af Ordene, bør ikke komme stort i Betragtning, kun at de, naar Stykket er oplæst i en ubekendt Bog, kan fortælle Indholdet med deres egne Ord. Regningen bør indskrænke sig til at kunne løse lette Hovedregningsopgaver, som forefalder i det daglige Liv, og Skrivning bør i den Alder være en fri Sag. Derpaa begynder Konfirmationsundervisningen, som bør meddeles i tvende Vintre, hvilket ogsaa adskillige af vore nidkæreste Præster allerede har indført, og bliver Konfirmationsundervisningen da at betragte som den egentlige Religionsundervisning, og ved dens Begyndelse er Pigernes Skoletid forbi. Drengene bliver alene tilbage, og Elevantallet synker ned til det halve. Nu fortælles ikke mere Bibelhistorie, men Fædrelandshistorie fortælles i Sammenhæng; dertil hørende Digte som Brandts fædrelandske Rim og Sange læres udenad og synges til dels, Geografi efter Globus, og for Resten kun Danmarks, læres uden Bog kun efter Kort. Stykker af Holberg, Øhlenslæger, Ingemann o. s. v. forelæses for at meddele Sans for Poesi og Lyst til Læsning. Af Regning læres de fire Regningsarter tilgavns, og Skrivning saa vidt, at de kan opskrive en dem nylig fortalt Historie. Paa Skønskrift sés kun lidt, mest paa Stilens Oprindelighed. Er nu disse Dele lærte saaledes, at Barnet er dannet i det, han har lært og *beaandet til Liv,* da vil han gaa videre, og det borgerlige Samfund kan ikke alene være tjent med at optage ham som Medlem; men han vil som et levende Lem virke til dets Gavn og Hæder.

Ved Siden af denne, om man vil kalde den offentlige Undervisningsanstalt, bør der aabnes Plads for *privat* Undervisning, idet der uden for denne gives enhver Mand Lov til at sørge for sine Børns Undervisning, som han bedst kan og vil, naar han blot beviser, at de ikke

staar tilbage i Dannelse og Udvikling for de Børn, der undervises i den offentlige Skole. Men for at denne Frihed kan blive mér end Skin og Skygge, maa saa mange Mænd, som derom kan blive enige, have Lov til at holde en Lærer i Forening, og den eller de, som gør det, maa have Lov til at udvælge en Præst og en vederhæftig Bonde til at bedømme Børnenes Standpunkt, hvilke dem selv lyster, og skal denne Prøve ske en Gang om Aaret, hvorpaa de af deres selvvalgte Tilsynsmænd modtager Attest, udstedt paa Ære og Samvittighed om, at Børnene ikke har lidt nogen Forsømmelse, hvilken Attest enhver Fader overleverer til sit Sogneforstanderskab, hvis Børn fra andre Steder bliver underviste i Privatskolen. Om Læreren er eksamineret, samt hvor megen Skoletid o. s. v., bør ikke komme i Betragtning. . . . .«

Afhandlingen slutter med følgende Ord: »Men i hvad der saa gøres for Oplysningsvæsenet i vort Fædreland, vil vi bede og haabe, at *Sandhed og Virkelighed* ikke tabes af Sigte; ti selv det mindste Gran deraf har mere Virkning end hele Læs af Skin og paaklinet Visdom.«

Saaledes var altsaa Kolds Tanker om Børneskolen. Men tilbage til hans Skole i Dalby. Som tidligere nævnt havde han begyndt at holde Skole her i 1852, men næste Aar flyttede han til Hindsholm og tog fast Ophold der ude paa Halvøen. Da han søgte efter Byggeplads, kneb det med at faa en saadan; for næsten al Jorden var Fæstegods, og deraf kunde han intet faa at købe. Langt om længe lykkedes det dog at faa en Plet Jord hos den eneste Selvejer, der var i Dalby. Mens Byggeriet stod paa, var Kold plaget af Koldfeber; men ikke desto mindre ordnede han al Ting selv; han tænkte sig Muligheden af, at han ikke blev paa dette Sted, og indrettede derfor sit Hus saaledes, at han kunde flytte det. Det blev beklædt med Fjælle, som igen kunde tages ned,

og det regnede blandt Folk med Spottegloser over »Fjællekassen«.

Med en sjælden Dygtighed holdt han nu selv baade Børneskole og Højskole. En trofast og dygtig Medhjælper havde han i *A. C. Povlsen Dal* eller Povlsen, som han den Gang kaldtes. Med utrættelig Iver og Dygtighed hjalp denne gode Mand i tolv Aar Kold med hans Skolegærning, og hans Navn skal mindes med megen Tak af alle, der har Friskolen kær. Disse to Mænd udfyldte paa en Maade hinanden: den ene (Kold) var den stærke Aandens Mand, den anden (Povlsen) havde sin Styrke i det hjærtelige. Med sit venlige og ligefremme Væsen vandt han sig mange Venner. Og saa var han en kundskabsrig Mand. Men han var ingen Førernatur, hvad derimod Kold saa afgjort var. Saa længe han arbejdede sammen med Kold, gik det godt; da han senere skulde til at arbejde paa egen Haand — ja, da slog hans Kraft ikke rigtig til.

Til Børneskolen i Dalby søgte Børnene med den største Lyst og Glæde. Og det var en Skole, som man længe skal lede om Magen til. At høre Kold fortælle Bibelhistorie eller anden Historie var en sand Fryd og Glæde for Børnene. Ligeledes at høre ham fortælle Æventyr og Fabler, som han var en stor Mester til, og hvoraf han selv digtede enkelte som: Historien om lille Mis og Lærken og Papegøjen. Han kunde fremstille de Personer og Begivenheder, han fortalte om, saa levende, at man ligesom saa det hele foregaa for sine Øjne. »I mine bedste Øjeblikke,« sagde han en Gang, »skal jeg kunne fortælle saaledes for mine Elever, at de skal huske det helt ind i den anden Verden.« Børnene blev ikke let trætte af hans Fortælling, selv om han fortalte længe. Han søgte ogsaa at undervise Børnene f. Eks. i Regning, men det blev dog ikke til saa meget. Kundskabsfagene blev mest overladt til Povlsen, hos hvem

de ogsaa var i gode Hænder. Kold prøvede paa ved Samtale at komme i nærmere Berøring med Børnene; men det vilde ikke ret lykkes. Den alvorlige Mand, der med bidende Vittighed revsede hos sine Elever, hvad der trængte til at revses, havde de smaa ikke rigtig Mod til at henvende sig til. De havde stor Respekt for ham, og han kunde holde udmærket Orden i Skolen. Povlsen havde man derimod meget lettere ved at henvende sig til. Han kunde ikke fortælle som Kold; men han var udmærket god til at lære Eleverne de praktiske Færdigheder; han kunde spille for dem og synge med dem; han havde altid noget at vise dem, og med sin store Elskværdighed vandt han deres Hjærter. Men han kunde ikke holde Orden i Skolen, som Kold kunde det.

Naar man har sagt, at Kold ikke brød sig om, at Børnene skulde lære noget, og at der ikke i den Tid blev lagt nogen Vægt paa, at Børnene i Friskolen kom i Berøring med, hvad der hedder Kundskaber — da er dette aldeles forkert.

Kold har ganske vist en Gang stillet Sagen paa Spidsen og sagt det Ord, som mange har angrebet ham for: »Børn skal kun lære, hvad de har Lyst til!« Blev denne Sætning taget lige efter Ordlyden og uden Kolds medfølgende Forklaring — da vilde den vistnok føre til et galt Resultat. Men hans Mening med denne »Paradoks« var den, at Børn skulde kun lære, hvad der tjente til deres Tarv og Trang, hvad de paa deres Stade var i Stand til at modtage. Naar denne Forklaring følger med, da er der ikke længer saa stærk Grund til at falde i Forundring. Læg blot Mærke til, hvordan han selv og Povlsen holdt Skole for Børn!

»Det gik livligt og fornøjeligt i hans Skole; men baade han og Povlsen holdt paa og sørgede for, at Børnene fik noget lært, og det ikke saa helt lidt endda. Der herskede Strænghed og Orden i Kolds Skole for

Voksne og Børn,« og efter at Bispen havde været paa Visitats der, fik Skolen ogsaa hos Myndighederne et godt Lov paa sig. Vel havde Bispen ikke kunnet faa de reglementerede Svar, da han spurgte Børnene om, hvor mange Slags Tro de kendte; men da han hørte dem med Liv og Lyst fortælle Bibelhistorie og Danmarkshistorie, og da han hørte de mange Salmer, de kunde udenad, blev han højlig forundret. »Her maa De have brugt Bog?« sagde han. »Nej,« sagde Kold, »jeg har kun fortalt, og Salmerne har vi sunget med hverandre.« »Hvor mange Gange har De da fortalt det?« — »Aa, det, som Børnene nu blev spurgt om, har de yngste kun hørt én Gang og de store to Gange.« — »Det var mærkeligt.« Og saa roste Bispen Skolen i stærke Ord, og den fik Lov til at gaa sin egen Gang. Af og til rejste Kold eller Povlsen ud for at begynde Friskoler i andre Egne, og blandt de første var en i Tarup og en i Trunderup, hvor Folketingsmand Jens Jensens Hustru allerede en Stund havde holdt Skole for sine egne Børn.

Der blev i disse Aar ført en livlig Kamp mellem Friskole og Statsskole, særlig efter at »*Selskabet for den danske Almueskole*« var bleven stiftet i 1856. Det var for at støtte de bestaaende Friskoler og for at virke for Oprettelsen af flere, at Selskabet blev oprettet. Blandt de Mænd, som havde givet Stødet dertil, kan foruden Kold og Povlsen nævnes: *Victor Bloch, Vilh. Birkedal. Viborg, Kristen Larsen* og *P. Nielsen.* Selskabets Formaal »skulde, støttende sig til den vaagnende Trang til et frit, folkeligt Skolevæsen,« være det, »at befordre *Oprettelsen af fri Almueskoler,* som gennem en livlig og naturlig, danske Børn tiltalende Undervisning tilsigter en hjærtelig og folkelig Dannelse, og hvor Religionen ikke behandles som Skolefag, men foredrages med Tro og Kærlighed til fri Tilegnelse, samt, om fornødent, vedblivende at støtte saadanne Skoler. I

Forbindelse hermed vil Selskabet virke hen til en *Reform i Statens Almueskolevæsen* « . . .

Dette sidste var »Endemaalet«, men det »nærmere Formaal« var at støtte de i de sidste Aar, navnlig paa Fyn, oprettede fri Almueskoler (Friskoler). . . . »der havde vist, at de kunde tiltale det danske Hjærte, og at de blev baarne af Folkeaanden.« Selskabet følte sig opfordret til at »fremme Oprettelsen af saadanne Friskoler og vedblivende at understøtte dem for gennem disse dels midlertidig at fremhjælpe en folkelig Undervisning, dels at forberede den forønskede Udvikling af det hele Almueskolevæsen i vort Fædreland. Til Selskabets Styrelse, der skulde bestaa af fem Medlemmer, blev valgt Præsterne Bloch og Birkedal, Redaktør af »Fyns Avis« *Tauber,* Gaardejer *Povl Rasmussen,* Sanderum, og Kold. Styrelsen valgte Bloch til Formand for Selskabet, Birkedal til Næstformand og Tauber til Kasserer.

Allerede paa Selskabets første Aarsmøde i Odense blev det efter Forslag af Birkedal bestemt, at Selskabet, der kun talte 108 Medlemmer, skulde indskrænke sin Virksomhed til Oprettelsen af Friskoler. Og saaledes blev det. Hvert Aar i Juni Maaned holdt Selskabet sit Aarsmøde i Odense og forhandlede Friskolesagen og uddelte sine Pengemidler til Støtte for Friskolerne. Selskabets Medlemsbidrag var en god Støtte for flere Friskoler.

Men »Selskabet for den danske Almueskole« gjorde mere Gavn: det vakte Opmærksomhed for Friskolen. Der blev skrevet i adskillige Blade om Sagen, som hidtil ikke havde været kendt ret langt uden for de faa (6) Kredse, hvor man havde oprettet Friskoler. Navnlig fremkom der i »Fyns Avis« flere Artikler baade for og imod Friskolen, ligesom Provst Bloch udgav en lille Pjece, hvori han varmt forsvarer Friskolen. »I den varme Tilslutning, Kolds Friskole har fundet hos Bonde-

standen paa Hindsholm,« ser Bloch »et slaaende Bevis for, at den er en ægte *Folkeskole* efter den danske *Almues* Hjærte, og at den selv om den stod *ene,* dog maatte siges at staa som en talende Kendsgærning, hvor fra »Selskabet for den danske Almueskole« kunde være bekendt at gaa ud. Men nu kommer hertil, at den allerede har vist, at den har Kraft til at *forplante sig i lignende Friskoler.* Til denne Kendsgærning havde Selskabet sluttet sig, idet det har stillet sig det Formaal at befordre Oprettelsen af saadanne »fri Almueskoler«, og om fornødent vedblivende understøtte dem. Selskabet vil altsaa *ikke selv* oprette og holde saadanne Skoler, men hvor Sansen derfor er vakt, hvor Trangen til at faa en saadan Skole føles, hvor Viljen til at gøre de fornødne Ofre derfor, men Evnen ikke i samme Grad er til Stede, og hvor en dertil velskikket Lærer er at finde, *der* vil Selskabet befordre Skolens Oprettelse og fremme dens Virksomhed med Raad og Daad og navnlig med et Pengetilskud til de dermed forbundne Udgifter. . . . Vi kalder disse Almueskoler *fri,* dels fordi deres Oprettelse, Underholdning og Benyttelse ganske hviler paa Frivilligheden, dels fordi deres hele Virksomhed hviler paa den Grundsætning, at kun *den* Undervisning, som med varm Hengivelse og med Kærlighed til Børnene levende meddeles til fri Modtagelse og Tilegnelse, fører til en *virkelig* Oplysning og Dannelse, medens de derimod, for saa vidt der betales for Undervisningen, ikke kan kaldes fri i samme Forstand som de faste Sogneskoler.«

Kold selv deltog ikke i denne Bladstrid, men Povlsen skrev et meget godt Stykke i »Fyns Avis«. Fra omtrent samme Tid er ogsaa en lille ypperlig Artikel af ham, den har til Overskrift: »Bør Religionen læres uden ad i vore Almueskoler?« Dette Spørgsmaal besvarer han naturligvis med Nej og retter saa for Resten de

skarpeste Angreb paa Udenadslæsningen, denne »Plage aand, som i 40 Aar har pint de danske Børn og Mødre .... og gjort vore Børneskoler til Fængselsanstalter, Skolebænkene til sande Pinebænke for de smaa.« Han gør Løjer med det Forsvar, der har været ført for Udenadslæsningen, og navnlig med en Bemærkning, som Provst Gad var kommet med ved et Møde, og som gik ud paa, at Udenadslæsning var aldeles nødvendig for en, som skulde blive en dygtig Latiner, Sproggransker, Skolemester og Skuespiller!.....Man har gjort en stor Synd mod Børn, da man fandt paa at forlange, at de skulde lære Kristendom udenad. Ja, den Stund, da dette blev bestemt, da har der været Glæde i Helvede, ti Løgnens Fader har aldrig nydt større Triumfer, aldrig bedre haft Haand i Hanke med Menneskene, end da han fik dem lokkede til under Kristendommens Skin at lære de smaa at lyve (for det maa man have Lov til at sige, det er, naar man fordrer, at Børn skal, som det hedder, svare med »Bogens Ord«, istedenfor at svare, eftersom de med deres egen Forstand eller efter deres eget Hjærtes Tilskyndelse føler sig drevet dertil). Man sige ikke, at der kan være en *god* Udenadslæsning, for det kan der ikke være Tale om, *naar Meningen er at lære Religion udenad.* Med ældre Folk, der véd, hvad og hvorfor de læser, er det en anden Sag, og med Børn, naar det kommer an paa at lære f. Eks. Grammatik eller saadanne Kundskaber, der ikke vedrører Hjærtet.«

Stykket er skrevet saa skarpt, og der findes i det saa mange djærve og stærke Ord — at det ikke var saa underligt, at Johannes Vedel, da han i sin Tid stødte paa det, kunde tro, det var Kold, der havde skrevet det. Povlsens Mening havde været at faa det optaget i »Dansk Kirketidende«, det fik han imidlertid ikke, og først mange Aar efter kom det for Dagens

Lys, da Joh. Vedel fik det optaget i »Højskolebladet« (1882).«

»Der var Grøde i den Gærning, der var begyndt i Dalby.« Men alligevel blev Kold nødt til at flytte sin Skole fra Hindsholm. Den havde ikke mange Elever, og den vilde ikke rigtig gaa fremad. Den mødte stærk Modstand og blev meget stærkt bekæmpet. Der blev endogsaa af hans Modstandere stiftet en hel Forening, der kaldte sig »Hindsholm Landboforening«, og hvis Hovedformaal, som det blev udtalt ved dens Stiftelse, ligefrem skulde være at ødelægge Kolds Skole. Derfor indsendte den en Skrivelse til Ministeriet og udviklede deri, at den saakaldte Højskole langt fra svarede til sit Navn, da Eleverne kun lærte at synge Salmer og bede Bønner, hvorfor Ministeriet ikke for Fremtiden burde understøtte den. Og samtidig blev en Skrivelse om, at Kolds Skole var aldeles ødelæggende, baaret fra Hus til Hus og fik talrige Underskrifter. Det førte til en heftig Avisfejde, og Povlsen fik sig en Proces paa Halsen.

Sidst i Marts 1858 modtog Kold en Skrivelse fra Provsten i Bjærge Herred, Præsten Rohmann i Rønninge; den lød paa, at om faa Dage vilde han og Provst Hald i Stige samt Stiftamtmanden møde hos ham og undersøge Skolens Tilstand. Kold blev ved denne Skrivelse sat i stor Misstemning, og i flere Dage hverken spiste eller sov han meget. Den ene Plan efter den anden krydsede hans Hoved. En Dag sagde han til Povlsen, at han vilde skrive til de Herrer og bede dem blive borte, saa kunde de selv beholde deres Penge. Men Povlsen svarede dertil: »Nej, gør ikke det, saa ser det ud, som De ingen Tro har paa Deres Sag.« Den næste Dag sagde Kold: »Nu er jeg paa det rene med, at de kan komme, og saa maa de gøre, lige hvad de vil, lad det saa gaa saa galt, det kan.« »Nej,« svarede Povlsen, »tag heller ikke den Beslutning, for de Herrer

har ingen Ret til at handle efter Forgodtbefindende.« Kold og Povlsen blev saa enige om at tage mod de høje Herrer, men de vilde ikke tillade dem at eksaminere den enkelte.

Otte Dage før Skolens Slutning mødte saa de tre nævnte Herrer, Dalby Sogneraad og Sognepræsten i Dalby for at undersøge den. Den Dag, sagde Kold siden, krøb Folk op paa Diger og Tage for at se Fjællekassen ramle sammen. Dog gik det helt anderledes, end man havde tænkt; thi da Provsten i en myndig Tone vilde begynde at eksaminere Nr. 1 i Geografi, stod Kold frem og sagde efter Aftale med Povlsen paa sin ejendommelige bestemte Maade, at han ikke vilde modsætte sig det, hvis man vilde nøjes med at prøve alle Eleverne under ét, men var det Ministeriets udtrykkelige Ønske, at de skulde eksamineres én for én, saa blev der intet af; og han var i saa Fald rede til at opgive den Statsunderstøttelse, han hidtil havde modtaget. Det kom med en forunderlig Vægt, og Provsten sank ligesom sammen og svarede meget spagfærdigt, at det paa ingen Maade var Ministeriets Mening, og at man var rede til at adspørge Eleverne under ét. Derved var i Grunden Slaget vundet; ti alt som Provsten blev spagere, voksede Elevernes Mod; de havde Dagen i Forvejen lovet hverandre at gøre deres Bedste, og det lykkedes ikke Provsten at sætte dem i ét eneste Spørgsmaal hverken i Geografi eller Verdenshistorie, skønt han gik meget i Enkelthederne. Èn Gang kneb det, da der var Spørgsmaal om en gammel General med et vanskeligt Navn; men en Jyde, der havde en Jærnhukommelse, reddede Skolens Ære. Tilhørernes Forbavselse var stor, og større blev den, da Povlsen begyndte at eksaminere i Kemi, som var en fuldstændig ny og ukendt Videnskab for alle de tilstedeværende. »Det var forskrækkeligt, saa meget som de havde lært,« sagde siden

ét af Sogneraadets Medlemmer, »jeg forstod ikke det allermindste af det.« Saaledes stod den Eksamen af. Da den var endt, udtalte Provsten sin Tilfredshed med og sin Anerkendelse af Skolen og takkede dens Lærere Kold og Povlsen. Derefter udbetalte han Kold 800 Rdl. som Statstilskud for 1857—58. — Fjællekassen blev altsaa staaende, og Højskolen havde vundet et saadant Ry, at den næste Vinter fik 32 Elever (tidligere havde den kun haft mellem 15 og 20). Men da var den for lille, og Kold besluttede sig saa til at flytte til Hjallese Mark ved Odense, skønt han iøvrigt nu gærne vilde være bleven paa Hindsholmen, særlig for Børneskolens Skyld. I Hjallese viste der sig ingen Trang til en Friskole; den blev derfor opgivet, og Kold holdt sig da ene til Højskolen, som her vokste i den Grad, at han tilsidst havde over 100 Elever paa sin Skole.

Skønt Begivenheden i Dalby egentlig hører med til Højskolens og ikke til Friskolens Historie, er den her omtalt, fordi den giver os et særdeles godt Billede af den Modstand, som Kold havde at sejle op imod, da han begyndte sin Skolevirksomhed — en Modstand, der lige saa vel gjaldt den fri Børneskole som Højskolen.

Det var saaledes i Dalby paa Hindsholm, Friskolen tog sin Begyndelse. Men herfra forplantede Bevægelsen sig i Løbet af nogle Aar til store Dele af Fyn. Kold arbejdede fremdeles for den fri Skole — Børneskolen saa vel som Højskolen —, og den lille, ved første Øjekast saa uanselige Mand, der allerede nu bar paa et skrøbeligt Helbred, gjorde det med en Kraft og Uforfærdethed, som maa slaa én. Han foretog i Sagens Tjeneste mange Rejser, mest til Fods, til de forskellige Egne af Fyn. Han holdt Møder her og der, og hvor man tænkte paa at oprette en Friskole, søgte man gærne til Kold om Raad og Daad, og man søgte ikke forgæves. Man har mange Fortællinger om hans Oplevelser paa

disse Rejser, ligesom man har mange mærkelige Udtalelser fra ham vedrørende den Skole, han saaledes fik ført ud i Livet. Her meddeles enkelte af dem:

»I Almueskolen er det Avtoriteterne, der raader; men i Friskolen er Forældrene Herrer, og det bør de være. Skolen er Faders og Moders Bihjælp og ikke andet; en Sag af den Vigtighed bør Forældrene selv tage i deres Haand og ikke overlade til Staten eller Kommunen. — I Almueskolen har Læreren Statens og Avtoriteternes Baand paa sig; men i Friskolen staar han frit, han kan undervise efter sit Hjærtes Overbevisning, og først da kan Undervisningen blive rigtig frugtbar. — Til Almueskolen tvinges Børnene hen ved Mulkter; men til Friskolen kommer de frivilligt; dette har mere at sige, end de fleste tror. — Almueskolen skal tage imod og beholde alle de Børn, der efter Loven hører Distriktet til, hvordan de saa er; men Friskolen kan vrage, baade naar det gælder om at tage imod og at beholde. Denne Ret har Friskolen, og aldrig nogensinde maa den give Slip derpaa, skønt det har vist sig, og tit nok fremdeles vil vise sig, at den ikke tit behøver at gøre Brug deraf. Det er jo nemlig saa, at det i Reglen er de bedste, fremmeligste og livligste Hjem paa en Egn, der sender deres Børn til Friskolen. Og dernæst kan Friskolelæreren lægge den gamle pinagtige og urimelige Undervisningmaade paa Hylden og gøre Undervisningen tiltalende og fattelig, saa Børnene bliver fri og glade, føler sig hjemme i Skolen og vendes med deres Tanke bort fra virkelige Skarnsstreger; ligesom der ogsaa ved denne Maade at tage Sagen paa kommer i Stand et velgørende Kærligheds- og Tillidsforhold mellem Lærer og Børn. Heraf følger saa, at en god Tone bliver herskende i Friskolen; men ske kan det, at et enkelt Barn ikke vil bøje sig for denne gode Tone, og at det gør alle de andre Børn Fortræd ved at øve en afgjort uheldig

Indflydelse paa Samfundslivet i Skolen; da maa Friskolen benytte sin Ret, da maa dette enkelte Barn, for de mange andres Skyld, vises bort.....Det er visseligt ikke nok, at Læreren er en dansk og kristelig Mand, at han er en Børneven og underviser paa en god Maade, skønt alt dette nødvendigt maa til; nej, Forældre, som vil have et Barn i Skole, maa gaa videre og spørge: Hvad er det nu for et Selskab, vi sender vort Barn hen i? Hvordan er Tonen, Aanden, Samfundslivet mellem Børnene, i Skolen, paa Legepladsen og paa Hjemvejen? Sidder det raa og daarlige til Højbords med Hat paa, og maa det gode skjule sig i Krogene, ja maaske gaa Spidsrod, eller er det omvendt? — Ja, saaledes skal Forældrene med Alvor spørge, her drejer deres Tale sig ikke om Smaating; Samfundsaanden i Skolen har lige saa stor Betydning som Lærerens Person og Undervisningsmaade, ja maaske mere. Prøv at spørge saaledes med Almueskolen for Øje!.....Tonen er ikke god. Vi ældre véd...saa godt, at Samfundsaanden i det Selskab, hvori vi i længere Tid bevæger os, øver mer eller mindre Indflydelse paa os; men hvad skal vi saa sige om Børnene, der endnu er som Røret, let modtageligt for det gode, men ogsaa for det onde! Frit og hjemligt, barnligt og troskyldigt bevæger de smaa sig i Friskolen. Men send dem blot i Almueskolen en Maaned...., og deres Barnlighed og Troskyldighed vil da allerede have faaet et Knæk. Ja, hør, hvad jeg til Slutning vil sige: Om saa en Engel med fire Vinger staar derude i Almueskolen, saa skal De dog ikke sende Deres Børn der ned!« (Kold har talt disse Ord til en Friskolekreds.)

Ikke alene de Forældre, som selv havde Børn at sende i Friskolen, men ogsaa alle andre, der havde

Syn for Sagen, skulde efter Kolds Mening støtte den, for »vi maa betragte Friskolen som en Samfundsopgave.«

»Det skete en Gang, at en Friskolelærer kom paa Kant med de Ældre i Skolekredsen og efter adskillige Bryderier rejste han. Noget efter sagde Kold: »Det vilde saa ikke gaa for N. N. paa den Egn; han tog paa de Folk med alt for megen Fantasi, grumme lidt Følelse og slet ingen Forstand «

»Naar Børn bliver forknytte, saa er det ikke rigtigt at stoppe dem med Sukker og Æbleskiver for at faa dem glade; det er meget bedre at tale med dem, synge og fortælle for dem. Ordet kan bedst faa os til at glemme Hjærtets Suk og Sorg, Ordet forstaar bedst at glæde et Menneske; og at det er saa, det har det lille Barn godt af at lære.«

»Vil man vise Børn f. Eks. bibelske eller fædrelandske Billeder, da maa disse være smukke, ellers maa vi helst lade dem nøjes med deres egne Fantasibilleder. Jeg har en Gang vist en lille Dreng et daarligt Træsnit, hvorpaa Frelseren var afbildet; men jeg skulde helst have ladet være; den lille slog nemlig Hænderne sammen og udbrød: »Nej, var han ikke kønnere!« Siden den Tid har jeg ikke kunnet lide at vise Børn daarlige Billeder.«

»Lad kun den raske Dreng fantasere! Lad ham kun sætte Maalet højt! Menneskelivets Maal er jo dog i Virkeligheden et højt Maal. Den Dreng, der ikke naar

videre med sin Fantasi end til at staa bag ved en Disk, spise nogle Rosiner og sælge Resten, han bliver næppe til noget i Verden.«

»Naar Drengen er i den saakaldte Lømmelalder, naar han slaar sig for Brystet og siger: »Jeg stikker ikke op for en raadden Kartoffel!« saa har han godt af at arbejde med Hænderne og slide i Kundskabsfagene; men Hjærtet er i den Tid mindre modtageligt for aandelige Indtryk, end det var i Barnealderen og senere kan ventes at blive igen.«

»De fleste Børn lære at læse alt for tidlig. Maatte bare de smaa høre i nogle Aar, førend de begyndte at læse; saa skulde De se en Slægt vokse op, der kunde tro og handle.«

»Børneopdragelsen er Forældrenes Sag.« Mere udviklede Folk, mente Kold, kunde nok holde Skole for deres Børn. De større Børn, som trængte til flere Kundskaber, maatte søge til Skolen.

»Skolen maa være hjemlig for Børnene, saa de kan føle sig fri og være naturlige. Ogsaa den ydre Udstyrelse har en Del at sige i denne Retning. Det er ikke heldigt, naar det lille Barn kommer i Skole og straks føler sig sat ligesom ind i en anden Verden, idet der ikke er eneste Stykke Møbel, der ligner Faders og Moders der hjemme. Skolestuen bør saa meget som muligt ligne en almindelig Dagligstue.«

»Det er jo den grundtvigske Retning, der har begyndt paa Friskolerne; men naar de andre Retninger faar sét lidt paa os, saa tager de ogsaa fat paa deres Vis, og vi faar da Friskoler af forskellig Slags. Dette er i sin gode Orden; men en Fordel er det for os, at vi kom først, vi faar nemlig derved den bedste Del af Folket paa vor Side.«

»Det gør ikke noget, at vi overhører Børnene i Regning, Læsning, Landkort og slige Ting; men de Ord, der tales til Hjærtelivet, maa ikke pumpes op igen ved den utidige Overhøring. Barnet skal have samme Ret som de ældre til at høre og gemme; Eksamen i Hjærtesager er en skrækkelig Uting.«

»De unge Mennesker, som vil være Friskolelærere, bør ikke søge deres Uddannelse paa vore Seminarier. Eksamensaanden, som der er raadende, kan ikke forliges med Friskolens Aand. Nej, de skal helst ty til en god Folkehøjskole, hvor Friskolens Aand er raadende. Naar de da der har rustet sig til at tage fat, saa ser de ind til ældre Friskolelærere, som er i Gang med Sagerne, lærer noget af dem, og derefter begynder de. Men saa efter nogle faa Aars Forløb vil de føle Trang til at komme nok en Gang paa Højskole; de véd da, hvad de mangler, og dette sidste Højskolebesøg kan blive meget frugtbart for dem.«

Ved sine Samtaler virkede Kold meget, og han var i en saadan særdeles overbevisende. Han vilde gærne tale med Børn, ligesom han gærne vilde tale med Statsskolens Lærere »for at overbevise dem om, hvor forkert

Statsskolens Undervisning var.« Paa sine Rejser indlod han sig gærne i Samtale, med hvem han traf paa. Da han saaledes en Gang gik gennem Aarslev, kom han til nogle Børn; han siger da til dem: »Naa, skal I i Skole?« — Ja, det skulde de. Derpaa siger Kold: »Har I nogensinde i den bibelske Historie hørt tale om en Mand, som hed Abraham?« — Jo, det havde de. »Kan I da sige mig,« spørger Kold, »enten var det i denne Gaard eller i Aarslevgaarden, Abraham boede?« Børnene saa nu helt forundret op paa Kold, men saa sagde han til dem: »I skal ikke se saa forbavsede ud, sig I mig kun, hvis I véd det, enten var det i den Gaard eller var det i Aarslevgaarden, Abraham boede?« — »Det var i den Gaard der,« sagde Børnene. Saadan et Svar benyttede nu Kold til ret at lade det gaa ud over Statsskolens Undervisning.

En anden Gang kom han ind til en Kone, som var saa meget glad ved sin lille Søn, fordi han, efter hendes Sigende, var saa dygtig i Skolen. »Han er dog endnu kun lille,« sagde hun, »og alligevel kan han Bibelhistorien fra Ende til anden.« »Det var jo bravt,« sagde Kold, og idet han vendte sig mod Drengen, tilføjede han: »Saa kan du vel fortælle mig lidt om Abraham?« Nej, det kunde Drengen ikke. »Jo,« sagde Kold, »naar du kan Bibelhistorien fra Ende til anden, saa maa du kende Abraham.« Nej, hvad det var for en Mand, det vidste Drengen ikke det mindste om. Men da kom Moderen sin Søn til Hjælp og sagde: »Du tænker dig ikke rigtig om, du kan jo nok den ottende Historie. »Ja,« sagde Drengen, og saa begyndte han at læse som Kæp i et Hjul og i den bekendte syngende Tone: Abrahams Lydighed o. s. v. — — Historien kunde han læse, men at der havde været en Mand i Verden, som hed Ahra-

ham, det havde han ingen Anelse om. Dette Træk drog Kold frem blandt andre, naar han vilde vise det taabelige og skadelige ved Ramsevæsenet.

Naar han traf sammen med Almueskolens Lærere, maatte de ret holde for. Han var ikke nem at bides med i en Forhandling; og naar hans Modstander forivrede sig, bevarede Kold sin Rolighed. »Det gik med Kold som med Sokrates, om hvem det jo fortælles, at han søgte at bringe dem, han talte med til at modsige sig selv.«

(Disse Træk — med Undtagelse af et enkelt, der er hentet fra F. Linderbergs Bog om Kold — er meddelt efter Kr. R. Stenbæks lille fortrinlige Bog: Bidrag til Kolds Levnedstegning.)

Den ene Friskole rejser sig nu efter den anden, og allerede inden Kold flyttede sin Skolevirksomhed til Dalum, var der ikke mindre end 10—12 Skoler paa Fyn. Tit var det under meget smaa og trange Kaar, en saadan Skole fremstod: Kredsen var meget lille, kun et Par Gaardmænd og Husmænd, Børneantallet lille og Lærerens Løn lille, Skolestuen ringe og uanselig, tit kun en Stue, som man havde lejet i en eller anden Gaard eller Hus. Men der var Liv og Vækst i Arbejdet, og de fleste Steder voksede Kredsen, Børnetallet steg, og man byggede selv en Skole, saa det hele kunde faa en mere anselig Skikkelse. Med Glæde søgte Børnene til Friskolen for at nyde Gavn af dens livlige Undervisning. Der var god Sang i disse Skoler, og Lærerne forstod ved deres Fortælling at fængsle Børnenes Opmærksom-

hed. Foruden Bibelhistorie, Danmarks Historie og Geografi fortalte man Æventyr. Denne Digtning, som alle ædle Folkeslag har sat Pris paa, havde man i Rationalismens Tid, da alt drejede sig om det nyttige og forstandige, kastet Vrag paa og kun regnet for noget Ammestuesnak, som oplyste Folk ikke kunde være bekendt at have med at gøre. Man havde da slet ingen Sans for dette skønne Billedsprog. »Løgnehistorier«, var det smagfulde Udtryk, man brugte og mange Steder endnu bruger om Æventyrene. Hos vore store Digtere fra »Guldalderen« kom dog Æventyrdigtningen til Ære og Værdighed igen, og Øhlenslæger og Ingemann, men frem for alle H. C. Andersen gjorde Brug af denne Digtform. Og i Halvtredserne begyndte Svend Grundtvig med megen Iver at samle Folkeæventyr, Folkesagn, Folkeviser m. m. Men i Friskolerne blev de taget frem til levende Brug. Hvor kunde Læreren glæde Børnene med at fortælle dem et Æventyr! Maaske gjorde man i den Tid en vel udstrakt Brug af Æventyrene, der anvendte med Maade dog til alle Tider har sin gode Betydning, særlig hvor det gælder de mindre Børn.

Naar det blev sagt, at man i Friskolen ikke brugte Bøger, da er det ikke rigtigt. Det var Tilfældet i alt Fald i flere af disse Skoler, at Børnene var forsynede med hver sit Eksemplar af en Bibelhistorie og en Sangbog. Navnlig blev Brandts Bibelsk Billedbog og Tangs Bibelshistorie kære Bøger for mange af Børnene. Ogsaa en lille Geografi blev man da nok adskillige Steder forsynet med. Ved Siden af blev Børnene i Friskolerne ogsaa hurtig kendt med gode Bøger; Ludv. Kr. Müllers Danmarks Historie, Sakse og Snorre fandtes flere Steder, og Ingemanns historiske Romaner og Æventyr havde man vel paa denne Tid i alle de fynske Friskoler. Den gamle elskelige Digter havde for-

resten selv skænket sine Bøger til Friskolerne, og i dem alle havde han egenhændig skrevet sit Navn. Til Povlsen, som en Gang besøgte ham, udtalte han, at han vel ikke kendte stort til de nævnte Skoler, men han saa med venlige Øjne paa deres Virksomhed. Hans Bøger, stærkt indbundne og let kendelige paa deres graa Omslag, blev naturligvis meget læste baade af de større Børn og af de unge, saa da en 10—15 Aar var gaaet, var vist de fleste af dem slidt op. Nu vil det vel være vanskeligt at opdrive nogle af disse gamle Eksemplarer af Ingemanns Romaner.

Skønt Friskolen havde mange Fjender og mødte megen Modstand, havde den dog ogsaa en Del Venner, og det ikke alene i de grundtvigske Kredse, men ogsaa blandt Folk, der stod uden for. Det viste sig i 1855, da Regering og Rigsdag vedtog en Lov, som ligefrem »tager Sigte paa den«, og hvis første Paragraf lyder saaledes: »Forpligtelsen til Skolegang bortfalder for de Børn, hvis Forældre eller Værger erklærer selv at ville sørge for deres Undervisning og regelmæssig efter Tilsigelse lader dem møde til Overhøring i Distriktets Skole ved hver ordentlig Eksamen, saa længe Børnene ved disse Prøver af Skolebestyrelsen, navnlig Skolekommissionen, skønnes at besidde samme Grad af Kundskab og Færdighed i de foreskrevne Undervisningsgenstande, som Børn af samme Alder i Gennemsnit opnaar i Skolen. Dog kræves Skolebestyrelsens Indvilligelse, for at en saadan Fritagelse for Skolegang paany kan gives Børn, der ved Prøven i Skolen er befundne utilstrækkeligt underviste eller uden bevislig uovervindelig Forhindring er udeblevne fra Prøven, og en saadan Indvilligelse af Skolebestyrelsen er ligeledes nødvendig for de Børn, der er vedbleven at søge Skolen til det fyldte tolvte Aar.«

Den samme Velvilje over for Friskolen kom atter til

Syne i det Tillæg til Loven af 2. Maj 1855, som udkom den 30. September 1864. Efter dette Tillægs Bestemmelser blev Friskolen fritaget for at møde til Overhøring i Distriktets Skole, naar der i Friskolen var mindst 10 Børn. Sidstnævnte Lovs Ordlyd er følgende: »§ 1. De til Folkekirken henhørende Børn, som ikke søger den offentlige Skole, skal, naar de i Følge Lov af 2. Maj 1855 møder i Distriktets Skole for at prøves ved Eksamen, være aldeles fritagne for at overhøres i Religionskundskaber, Bibelhistorie derunder indbefattet, saafremt de for Distriktets Skolebestyrelse fremlægger skriftligt Vidnesbyrd fra en i Folkekirken ansat Præst eller residerende Kapellan om, at de i Forhold til deres Alder besidder tilstrækkelig Kundskab i saa Henseende..... § 2. Naar en privat Skole uden for København ønsker de befalede halvaarlige Eksaminer afholdt paa selve Skolen, da maa den Lærer eller Lærerinde, som forestaar samme, mindst tre Maaneder før Eksamenen anmælde Skolens Tilværelse for Distriktets Skolebestyrelse, godtgøre, at den stadig besøges af mindst 10 Børn, samt for samme Skolebebestyrelse fremlægge saadanne Vidnesbyrd om Duelighed, som denne maatte finde tilstrækkelig, hvortil dog ikke udfordres, at den paagældende skal have underkastet sig den befalede Skolelærereksamen. Skolebestyrelsen er da forpligtet til at afholde Eksamen paa selve Skolen, ved hvilken Skolens Lærer selv eksaminerer efter Skolebestyrelsens Opgivende. Andre Indberetninger om Skolens Tilstand, uden for saa vidt de angaar statistiske Oplysninger, kan ikke fordres. Skolebestyrelsens Kendelser, saa vel om Lærernes Duelighed som Undervisningens Tilstrækkelighed, kan indankes for Skoledirektionen samt Kirke- og Undervisningsministeriet.«

Saaledes havde Friskolen ogsaa fra Lovgivningsmagtens Side mødt venlig Anerkendelse. Den havde op-

naaet at blive værnet af Loven over for Modstandere, som vilde antaste dens Selvstændighed og gaa hele dens fri Virkemaade for nær. Den fri Stilling, Friskolen ved disse Lovbestemmelser opnaaede, er senere uden nogen som helst Indskrænkning bleven bevaret.

(Fortsættes.)

Fra en Skuffe med gamle og ny Papirer.

Meddelt af **Johannes Vedel.**

Breve til en ung Pige.

I.

»..... Jeg har jo ikke Lov til at lade mig magte hverken af Glæde eller Mismod.....«

Saadan skriver Du virkelig, og det blot en halv Snes Dage efter at Du har forladt os. Der ser man, hvor vanskeligt det bider paa og bliver siddende fast, hvad jeg nu har gaaet og præket for Dig et helt Aar.

Med Mismodet har det sin Rigtighed, det skal Du ikke lad dig magte af. Men for at undgaa det er det nok bedst, Du ser at gøre dig gode Venner med Glæden, og ikke ængstelig stænger den ude, naar den mælder sig. Det er jo det, vi er skabte til: at være glade, *al Tid glade,* siger endogsaa Pavlus.

Det var Teksten, Præsten brugte paa min Bryllupsdag for mange Aar siden, saa den maa jeg sagtens huske —. Ja, selvfølgelig, der er daarlige Glæder; men det er jo ikke den Slags, Du tænker paa eller sukker efter. Du vil jo da ikke gaa hen og drikke Dig fuld, hverken i sød Vin eller i noget andet sødt, som din Samvittighed slaar Kors for.

Men ellers: er der noget, Du ikke véd Rede paa, hvor det hører hen, af det, der glæder Dig, saa læg blot Mærke til, om det beriger din Sjæl eller gør den tom. Alt hvad der fylder Sjælen, varmer den og gør Dig til et bedre, dygtigere Menneske, det kan Du trøstig tage

til Dig af — selv om det just ikke kommer agende til Dig ad den avtoriserede Landevej.

»Alt hvad Dig lyster, hvad Du tænker
og véd ej, hvor det har sin Rod,
det klarer sig, naar Du det sænker
i Aandens Bad og Herrens Blod.
Hvad dér ej druknes og udbrændes,
af Himlens Gud for ægte kendes.«

Saadan synger Grundtvig, og det er god Levevisdom for et kristent Menneske, som føler Trang til at leve et fyldigt Liv. Men ganske vist, der skal somme Tider lidt Mod til for at leve sit Liv saadan, som man føler Trang til. Og saa skal der jo ogsaa Tid til for at anstille Prøven. Endelig skal der Taalmodighed til. Men Taalmodighed er en Urt, som ikke gror i hver Mands Have. Skal det lykkes, at faa denne Urt til at gro, maa der begyndes hjemme fra: man maa begynde med at have Taalmodighed med sig selv.

II.

Din bedste Veninde har sveget Dig, klager Du, og det er gaaet Dig saa nær til Hjærte, at Du af den Grund har tabt Tilliden til Mennesker. »Denne Mistillid er et Spøgelse, som jeg stadig har at kæmpe med,« skriver Du.

Ja, det er rigtigt, det er et Spøgelse. Men derfor skal Du ogsaa behandle det, som man behandler Spøgelser: gaa lige løs paa det, saa forsvinder det som Luft og tom Indbildning. Det er heller kun Indbildning, at Du unge Pigebarn har tabt Troen og Tilliden til alle Mennesker, fordi Du har gjort den bitre Erfaring, at der er et upaalideligt Menneske til. Jeg skal nemlig sige Dig: man taber ikke Tilliden til alle Mennesker, førend man har tabt Tilliden til sig selv. Man mistror ikke alle andre og mener, de er upaalidelige, førend man selv er

upaalidelig. Tyv tænker hver Mand stjæler, siger Ordsproget. Og det er sandt. Man kan ikke tro, andre er sikre der, hvor man selv er en Pjalt. Men er man selv trofast og paalidelig i sit Venskab, saa mister man ikke sin gode Tro om Mennesker i det hele taget, selv om man bliver skuffet baade to og ti Gange.

Og det er godt, at det er saaledes; thi jo bedre man kan tro om sine Medmennesker, des bedre kommer man ud af det med dem, og jo lykkeligere lever man. Bliver man ogsaa snydt en Gang imellem, det gør ingen Ting; man bliver maaske lidt fattig i Øjeblikket og kan ærgre sig en lille Tid, men sit gode Humør og sin gode Tro giver man ikke til Pris for saa lidt.

Tænk en Gang, hvordan skulde det dog gaa med os, hvis Gud havde det paa den Vis?

Vi narrer ham og skuffer ham saa tit, saa tit, og endda mister han ikke sin gode Tro til os eller taber Taalmodigheden, men bliver ved at holde ud med os, om igen og om igen, i det gode Haab, at han nok i det lange Løb skal sejre tilsidst og faa os saadan, som han vil have os: trofaste og paalidelige, som han selv er.

Dette kan Du nu tænke over paa og anstille Prøve med. Jeg tænker, Du da vil faa det til at passe, om ikke lige straks saa efterhaands, som Du bliver klog paa Dig selv og derigennem paa Livet hos andre og paa det, der rører sig uden om Dig.

Nytårsnat 1900—01.

Nu tusind klokker trindt om land
fra bjerg til dal, fra skov til strand
i midnatsmulmet runger;
det er, som om den gamle jord
en mægtig salme uden ord
på seklets tærskel sjunger.

Det *kirken* er, der laaner røst
til jordens trang og jordens trøst
med slægtens haab i følge, —
en evighedens klang, der slaar
udover tidens havdyb, hvor
århundrederne bølge.

Klart lød den i det hundredår,
der fostred Grundtvig, Kierkegård
og nu mod nedgang stunder;
derfor endnu, trods ulivssår,
med livskraft Danmarks hjerte slaar
— det skyldes troens under.

Så gid og i den nye Tid
— i lykke krank, i lykke blid —
den malmklang ej forstumme!
Som en velsignelsernes dåb
henover folkets fremtidshåb
dens tonebølger skumme!

Jannik Lindbæk.

Otto Møller.

1831 — 20. Februar — 1901.

Der bliver sandsynligvis intet offentligt Festmaaltid foranstaltet i Anledning af, at Præsten Otto Møller i Gylling fylder sine 70 Aar. Det ligger ikke for hans Smag og passer ikke med hans daglige Vaner at være med til sligt. Derfor bliver der heller ikke Brug for nogen officiel Festtale med de almindelige Lovprisninger af Jubilaren, som ganske sikkert ogsaa vilde være ham selv højst ubehagelige.

Derimod haaber jeg, at det ikke maa være Otto Møller imod, at »Den danske Højskole« griber den festlige Lejlighed til at give sine Læsere et kort Overblik over hans hidtilværende Forfatterbane og samtidig sender ham en hjertelig Hilsen og Tak for alt, hvad vi skylder ham »til Alvor i Skole og Folkeliv«.

*

Vi kan i vore Dage daarlig tænke os en Fremstilling af en Mands literære Virksomhed, uden at der dertil knyttes Oplysninger om hans personlige Liv og Forhold. Vor psykologiske Nysgerrighed higer efter et Indblik i Sammenhængen mellem Manden og hans Værk, og der er ingen Tvivl om, at denne nye Maade at bedømme Literaturen paa har hjulpet meget til en bedre Forstaaelse. Men det lader sig heller ikke nægte, at Interessen for det rent personlige tit har ført paa Afveje og

stundom aldeles har vendt Øjnene bort fra de aandelige Sandheder, som vedkommende Forfatter har ofret sin Livskraft paa at opklare for sine Læsere.

Overfor Otto Møller forledes man dog ikke let til saadanne Misgreb. Hans Privatliv har altid været saa omgærdet, man fristes til at sige indemuret, bag Hjemmets Vægge, at der ikke bliver meget derfra at bringe til Torvs. Og har man haft den Lykke at sidde hos ham i hans egne Stuer og nyde lidt af hans Fortrolighed, saa maatte man være en ualmindelig fræk »Interviewer« for at kunne diske op for Offentligheden med Enkelthederne i en Livshistorie, der ganske vist er langt mere indholdsrig og dybt bevæget, end den ydre Livsførelse lader formode.

Her skal derfor kun meddeles nogle faa Oplysninger om hans Barndomshjem og Ungdomstid, som jeg har en af hans gamle Venner at takke for, og som jeg tror, hører med til et helt Billede af hans Livsgerning.

*

Lars Otto Møller er født den 20. Februar 1831 i Dalsgaard Præstegaard i Taarup Sogn i Fjends Herred. *Hans Fader, Hans Larsen Møller,* var den Gang Sognepræst til Taarup, Kvols og Borris, men blev en halv Snes Aar senere forflyttet til Gylling, hvor han døde 1870. Som personel Kapellan i Spjellerup havde han lært sin Hustru at kende. Hun hed *Sidse Marie Lang* og var en Datter af Kantoren paa Vemmetofte, som ligger i Spjellerup Sogn. I deres Ægteskab havde de en stor Børneflok, hvoraf Lars Otto var det næstældste Barn og den ældste Søn.

Præsten H. L. Møller var en højst ejendommelig og kraftig Personlighed, der tilbragte sin meste Tid i Studerekammeret, og hvis husfaderlige Myndighed blev anerkendt i tavs Ærbødighed. Han havde tidlig sluttet

sig til *Grundtvig*. Man finder saaledes hans Navn paa Subskribentlisten i første Del af *Søndagsbogen* fra 1827. Og han brugte megen Flid paa at stadfæste Grundtvigs kirkelige Syn gennem bibelske Studier. Derimod var han ingenlunde, hvad man kalder en *folkelig* Grundtvigianer.

Otto Møllers Moder var en elskelig og from Kvinde, en ydmyg Hustru og den kærligste Moder for sine Børn. Hun overlevede længe sin Mand og boede til sin Død hos Sønnen i Gylling Præstegaard tilligemed flere af sine Døtre. Man fejler vist næppe ved at antage, at Otto Møller især fra hende har arvet sit dybe Hjertelag; medens hans solide Forstand vel nærmest er arvet fra Faderen og siden blev stadig uddannet under dennes Vejledning.

Faderen vilde nødig have ham for tidlig i Latinskolen og underviste ham derfor selv, til han var bleven voksen. Senere kom han nogle Aar i Horsens lærde Skole, hvis rationalistiske Rektor, F. C. Birch, daarlig kunde døje den alvorlige, orthodokse Præstesøn, som formodentlig heller ikke har været let at dreje. 21 Aar gammel blev Otto Møller Student. Muligvis har der en Tidlang gæret Lyster hos ham efter at slaa ind paa en anden Livsbane end den nedarvede; thi han havde og har endnu mange aandelige Interesser udenfor de theologiske. Men slige Tilbøjeligheder blev i al Fald let overvundne af Hoveddriften i hans Sjæl, som førte ham frem i Faderens Fodspor. Efter halvsjette stille Studenteraar med nogle faa gode Venners Omgang, især vel sammen med Skat Rørdam, Laurberg og Niels Lindberg, blev han theologisk Kandidat 1858 og to Aar efter Kapellan hos sin Fader, som han fulgte i Embedet 1870.

Otto Møller har altsaa nu i over 40 Aar siddet som Præst paa dette afsides Sted, og da han tilmed i de

sidste 29 Aar næppe har gjort nogen længere Rejse fra Hjemmet, saa slutter i Grunden hermed hans udvortes Historie.

I Oktober 1868 ægtede han Præstedatteren *Johanne Frederikke Holm*, om hvem det maa være nok at sige, at hun er ham en udmærket Hustru. Af deres Børn lever kun een Søn, som nu er Student.

Lige fra den Tid, Otto Møller blev voksen, gjorde hans Fader ham til sin fortrolige med Hensyn til hans kristelige Grundtanker og bibelske Studier. Det var vist med en Del stille Beundring, at Søstreflokken ved deres Haandarbejde hørte, hvor frit Lars Otto som Student kunde forhandle med sin Fader om theologiske Emner. Præsten H. L. Møller, der ikke selv følte sig kaldet til at optræde som Forfatter, har vel næret det Ønske at give Udbyttet af sine mange Aars ensomme Granskning i Arv til Sønnen, og det lykkedes saa vel, at vi efter dennes Vidnesbyrd møder hans Faders Tanker i flere af hans betydeligste Værker.

Det har gjort Otto Møllers Skrifter dobbelt vægtige, at der i dem er nedlagt saa mange Tanker, der er prøvede igennem to Slægtled, inden de er komne frem for Offentligheden. Saa dyb en Pælerod har kun grumme faa aandelige Frembringelser i vore Dage. Derfor smager dette Træs Frugter ogsaa lifligt som de ægte Graastener fra en gammel Præstegaardshave.

Saa vidt jeg veed, er Otto Møllers *første* offentlige Penneprøve en Artikel i »*Dansk Kirketidende*« for *21. November 1858*, kaldet »*Bidrag til Forhandlingerne om Skriftemaal og Absolution*«, hvori den unge theologiske Kandidat forsvarer Dr. H. C. Rørdams Ønske om Afskaffelse af den tvungne Absolution før Altergangen imod Dr. Ludv. Helwegs Indvendinger. Stykket er

just ikke betydeligt, men bærer dog Mærke af Forfatterens ejendommelige Udtryksmaade og stærke reformatoriske Tilbøjeligheder. Spørgsmaalet, som Dr. Rørdam havde rejst, blev længe forhandlet i kirkelige Kredse. Den 6te November 1859 findes der et nyt Stykke i »D. K.« af Otto Møller, kaldet: »*Nok et Par Bemærkninger om tvungen, ubetinget Absolution.*«

I samme Aargang, den *20de November* 1859, skrev han, med langt mere Kraft og Klarhed, et hvast og muntert Angreb paa *Professor H. N. Clausen,* der i sit Skrift om »det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid« havde udtalt sig meget haanligt om den kirkelige Anskuelse. »*Professor Clausen baade for og imod Grundtvig*«, saaledes lyder den uærbødige Titel paa den unge Kandidats Indlæg imod hans gamle Universitetslærer. —

I September 1863 skrev han i »Dansk Kirketidende« atter imod *Professor H. N. Clausen* i Anledning af dennes lille Bog: *Om Skriftordet og det »levende Ord«,* som han kalder »Professor Clausens *Mindeskrift* i Anledning af den 9de og 10de September.« Grundtvig og hans Disciple, der havde faaet denne højst uelskværdige Hilsen fra den gamle Modstander midt under deres store Vennemøde, maatte nok lykønske sig til den fyrige Medkæmper, der her fremtraadte, thi Otto Møller splitter med djærve Hug den rationalistiske Professors Opstillinger og levner ikke en Sten i den »evangeliske Kirke«, som Clausen sætter op imod Grundtvigs kirkelige Anskuelse. Der er en Kraft i Slaget, som minder om den unge Sokrates i Kamp med Sofisterne, og der er en Selvstændighed i Sprog og Tankegang, som man i de Tider sjælden traf hos Grundtvigs yngre Venner.

Halvtredje Aar senere skrev han i »Dansk Kirketidende« for 1866 en Artikelrække »*Om Daaben*«, der

samme Aar blev udgivet i Særtryk under Navn af »*Smaabidrag til at oplyse den kirkelige Anskuelse.*« — Det vilde være ønskeligt, om disse klare og gode Oplysninger kunde blive tilgængelige for Nutidens Læsere, ligesom det i det hele er at haabe, at Otto Møller vil give os en samlet Udgave af de vigtigste Bladartikler, han i Tidens Løb har skrevet. Maatte der ogsaa blive noget i de første Ungdomsarbejder, som han ikke længere fuldt kan vedkende sig, saa kan han vistnok rolig stille dette hen til Historiens Dom.

Det var dog først efter Faderens Død, da han selv var bleven en moden Mand paa 40 Aar, at Otto Møller for Alvor kom ind paa Forfatterbanen.

Ved denne sene Begyndelse er der vundet den Fordel, at de Tanker, som hans Bøger rummer, i Regelen har været godt modnede, inden de er satte frem, og derfor har kunnet staa deres Prøve. Men ikke desto mindre hører det til Ejendommelighederne ved hans Forfatterskab, at han med Hensyn til flere af sine tidligere Bøger selv er bleven sin strengeste Dommer, idet han har bestemt, at de ikke maa udkomme i nye Oplag, fordi han ikke længere anser deres Indhold for fuldt forsvarligt. Hans Rigdom paa nye Tanker forklarer, at han saaledes trods al Forsigtighed med Offentliggørelsen, stundom — efter sin egen senere Dom — er kommen for tidlig frem med dem, selv om hans Arbejder tit har ligget færdige i hans Pult nogle Aar, inden han slap dem ud*.

Da han selv altid har vist sig saa samvittighedsfuld, uden dog at undgaa Bebrejdelsen for radikal Ubesindighed, kan man let forstaa, at det i Tidens Løb har voldt ham adskillig Ærgrelse, at andre, som ikke nærer hans

* Saa vidt jeg veed, er Skriftet »*Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri*« det eneste, som er gaaet i Trykken aldeles frisk fra Pennen.

Frygt for Overilelse, Gang paa Gang har ladet mindre fuldbaarne Tankefostre, der søgte deres Ophav i hans Lærdomme, flyve ud over Landet. Han har da ogsaa nogle Gange fundet Anledning til at sende en skarp Salut efter de unge Fribyttere. (Undertegnede kan tale med derom af Erfaring). Men det er en glædelig Kendsgerning, at hverken Frygt for de ældres »Forargelse« eller Ærgrelse over de yngres »Kaadheder« har standset ham paa hans faste og frisindede Skribentbane, der helt igennem betegnes ved Værker af ægte reformatorisk Aand. Og har han, som sagt, selv fundet et og andet uforsvarligt i sine første Skrifter, saa er det ikke, fordi han er bleven reaktionær med Aarene, men fordi han stadig har gjort Fremskridt i sin levende Anskuelse af Kirkens og Bibelens Lærdomme og er bleven klarere over sine egne »kristelige Visheder«.

I 1871 udkom hans første Hovedværk: »**Det faldne Menneskes Genfødelse ved Daab og Nadver.**«

Med Udgangspunkt fra Grundtvigs Ord: »Da han, som skabte det *udvortes*, skabte ogsaa det *indvortes*, maatte han slet forstaaet sin Kunst, hvis det ene ikke svarede til det andet«, — søger han her, efter Skriften og med stadigt Blik paa Sakramenternes udvortes Form, at oprede, »hvad de hellige Naademidler *efter Herrens Indstiftelse* har Forjættelse om at udrette.« Han fremhæver som det første, *at vi skal tage Herren paa Ordet,* men han dvæler derefter særligt ved den Betydning, som de ydre Midler: Vandet, Brødet og Vinen, har til at vejlede os i Forstaaelsen. Han hævder, at det ikke kan regnes for tilfældigt, at Naadevirkningen er knyttet til disse haandgribelige Ting, men at de som mere end et Billede oplyser os om den Velsignelse, der med dem er givet os i Guds Ord. Og det samme gælder de Lignelser, hvormed Herren selv har betegnet sine Sakramenter. Vi maa have Ret til at følge Lignelsen og

undersøge Sakramentets Form i fuld Fortrøstning til, at vi ikke kommer paa Afveje, naar vi drager vore Slutninger fra Form og Lignelse til det levende Indhold. Paa dette Grundlag foretager han sit »Forsøg«.

Vor Herre kalder selv Daaben for en *Genfødelse.* Altsaa tør vi tro, at dette Billede fuldtud svarer til Sakramentets aandelige Naadevirkning. Ved Daaben fødes Mennesket paa ny. Den uigenfødte ligger bunden i Syndens Moderskød, men »ved Daaben afrives den Livsforbindelse, hvori Mennesket (ved Synden) er kommet til hele Mørkets Rige, idet det her forhjælpes til en virkelig *Forsagelse* af *Djævelen* og alt *Djævelskab*«. Og som Barnet, naar det er løsrevet fra den bundne Fostertilstand, kommer ud i Dagens Lys, hvor det efterhaanden lærer at røre sig i fuld Frihed, saaledes sættes Mennesket ved Daaben »i og med *Troen* i *Livssamfund med den levende Gud,* sættes ind i *Lysets Rige*, sættes i fri Besiddelse og sættes i Stand til frit Brug af sine Naadegaver«. — *Fødsel* er ikke det samme som *Skabelse* eller Undfangelse. Fosteret maa være til, før det fødes, og Fødselen er ikke en Forvandling af Barnet, men en fuldkommen Forandring af Omgivelserne. Man maa derfor ikke sige, at der ved Daaben skabes et nyt Menneske. Det er tværtimod det oprindelige, i Guds Billede skabte Menneske, som her genfødes, d. e. løses af Syndens Lænker og vinder sin fulde Frihed, føres fra Mørkets Vold ind i Guds Rige. — En Fødsel er fremdeles en Handling, som sker een Gang for alle. Derfor er det Misbrug af Ordet, naar man taler om en fortsat eller endog om en gentagen Genfødelse, og naar man blander senere Opvækkelser med den eneste virkelige Livsbegyndelse ved Daabens Bad.

Denne Betragtning er strengt gennemført hos Otto Møller, og om der end ytrer sig nogen Ensidighed i de hvasse Ord, hvormed han søger at nedfælde alle andre

Synsmaader, saa skal det nok mere og mere blive erkendt blandt kirkelige Kristne, at han i det væsentlige har set ret og givet os en Klarhed over denne store Sag, som vi maa være meget taknemmelige for.

I Udviklingen af *Nadverens* Betydning er hans Hovedtanke den, at naar Herren her har knyttet sit Naades Ord til *Brød* og *Vin,* saa har han derved tydelig givet os til Kende, at Sakramentet er et helligt Maaltid til Livsnæring og Fornyelse for det genfødte Menneske. — Naar de lutherske Theologer har tillagt Nadveren syndsforladende Kraft, saa er dette et Fejlsyn, der stammer fra en urigtig Udskiftning af Arven efter Bodens falske Sakrament. Syndsforladelsen hører helt ud til Daaben, og den har i Nadverlæren til stor Skade overskygget Synet for *Livsvæksten,* som her er Naadegaven. Derimod er Nadveren et Middel til at faa Bugt med Synden, den er ikke syndsforladende men syndsfordrivende. Det er nemlig al Nærings Betydning at forny Legemets egne Stoffer og uddrive alle Fremmedstoffer. Som det evige Livs Næring virker Nadveren saaledes til lidt efter lidt at udskille de Synder, der endnu bor i det genfødte Menneskes Kød, med andre Ord, den er Guds Middel til vor Helliggørelse. — Otto Møller mener yderligere at kunne skelne imellem Maaltidets to Dele, den egentlig nærende, som er *Sandhedens* Brød, og den varmende, som er Velsignelsens eller *Naadens* Kalk, netop paa samme Maade som Videnskaben deler de naturlige Næringsmidler i disse to Arter.

Ogsaa heri har han sikkert truffet det rette, om han end muligvis har fejlet i adskillige Enkeltheder. — Jeg kan i det mindste ikke tilbageholde det Vidnesbyrd, at denne Bog af Otto Møller om Daab og Nadver, som var det første af hans større Skrifter, jeg læste i min Ungdom, aldeles bestemt har vejledet mig til en opbyggelig Forstaaelse af vor Herres Naadegaver, og at jeg igen-

nem mange Aar har følt Velsignelsen af det Lys, som derved er givet mig over den hellige Nadver. Jeg *veed* derfor, at han ikke har forfejlet sit »Sigte paa Sakramenternes Annammelse *til Opbyggelse*«, hvad saa han selv og andre vil dømme om Udenværkerne i den indholdsrige Fremstilling.

»Daab og Nadver« vakte ved sin Fremkomst en Del Opsigt, og første Oplag blev hurtig udsolgt. I 1872 kom den i andet Oplag, som nu ogsaa er udsolgt.

Efter seks Aars Forløb udsendte Otto Møller i 1877 sit næste Hovedværk: »**Det genoprejste Menneskes Tjeneste i Ordets Forkyndelse og Bekendelse**«, med Motto af Grundtvig: »Naaden vil høste, hvad den saar, vil ikke nøjes med mindre.«

Dette Skrift er udarbejdet i Sammenhæng med det foregaaende og danner et Sidestykke til det. Medens han i Bogen om Daab og Nadver har beskrevet *Guds* Gaver til os i Kristus, saa vil han her udvikle, hvorledes *Mennesket* skal tjene Gud med Hjertets og Mundens Offer til Tak for Gaverne. »Ligesom Gud i Sønnen ofrer sig selv evigt til Mennesket, saa skal Mennesket ved Modtagelsen af dette Offer føle sig nødt til og salig ved at ofre sig selv til Gud gennem Sønnen.« Dette Menneskets Takoffer ses helt igennem som en Ordets Tjeneste, dels i Forkyndelsen og dels i Bekendelsen. I første Afsnit, som handler om Forkyndelsen, bliver den særlige »Lærerstand«s Kald og Adfærd selvfølgelig et Hovedemne, og der vanker mange drøje Bemærkninger mod dem, der pukker paa »Embedet«. Desuden findes der et helt Arsenal af lette og svære Vaaben imod al død Kirkeskik, som senere — især i et vist Tidsrum af Firserne — maaske er bleven brugte lidt mere, end han ønskede, der havde smedet dem. — I Bogens anden Del, »*den skønne Bekendelse*«, kommer Forf. bl. a. ind paa Konfirmationen, som han for-

dømmer stærkt i sin nuværende Form fra 1736. Maaske har han selv syntes, at Ordene herom faldt vel haarde; thi i 1880 udgav han et særligt lille Skrift om *Konfirmationen*, der vel ogsaa blotter Svaghederne ved denne menneskelige Opfindelse, men som dog øjensynlig lægger an paa større Maadehold i Angrebet. I det hele er der i Værket fra 1877 et Krigshumør og skarpt Vid, der tyder paa overskydende Kraft hos Forfatteren, og som sikkert maa have udæsket de konservative Støtter, som f. Eks. Biskop Martensen, særdeles stærkt.

Men de følgende Aar skulde lægge en Dæmper paa denne Side af Otto Møllers Natur og binde hans Evner mere helt til Løsning af de alvorlige Opgaver, som laa for ham. Til al Lykke mistede han dog ikke sit rige Lune, men det ytrer sig senere mere stilfærdigt.

I Begyndelsen af Firserne gennemgik han store Sorger og fik derigennem en dybere kristelig Erfaring at tale af.

Dette kom i høj Grad hans *tredje Hovedværk* om den kristelige Troslære til Gode.

I 1884 udkom hans mærkelige Bog: »**Genløsningen** eller *Jesu Kristi Liv, Død og Opstandelse* til Verdens Frelse«, — uden Tvivl den vægtigste og ejendommeligste Frugt af dansk kristelig Videnskab siden Grundtvigs Dage. Han har heri skaffet »de dogmatiske Vidtløftigheder« til Side, der siden Middelalderens skolastiske Dage har omspundet Vorherres Værk til Menneskenes Frelse og gjort det pinligt for Troens Eftertanke at sysle med sin vigtigste Genstand. Idet han gaar tilbage til den apostoliske Lære og til den gamle Kirkes Syn paa Frelsens Kendsgerninger, er det lykkedes ham at give en sammenhængende Fremstilling af Herrens Gerning, der dybt og styrkende forbinder sig med den levende Tros enfoldige Vidnesbyrd. Men det kendes let paa hele Tankegangen, at han har vundet dette klare Syn gen-

nem tung Erfaring af Dødens Alvor og ved den Trøst i Trængsel, som Guds Aand har skænket ham. Vi maa her sande hans egne Ord i Bogen om Daab og Nadver, at Vorherres Ord i den hellige Skrift »kun for saa vidt tjener os til Rettesnor og Vejvisning, som vi har kunnet finde dem stadfæstede i vor egen enten indre eller ydre Livserfaring«, og »at den forstaar Skriften bedst, som *lever* bedst«. Vi møder nemlig her en *Hjertets Theologi,* der har sin Visdom og Klarhed deraf, at han har læst den hellige Skrift »med Øjne vaade«.

Naar Hjertet raader for Tankerne, saa svinder uvilkaarlig alle dogmatiske Systemer og Distinktioner for den evige Forskel mellem *Liv* og *Død,* thi vort Hjerte hader Døden og elsker Livet. Og har man ret lært at grue for Afgrundsmørket, hvor Døden og Djævelen hersker over Syndens Trælle efter Syndens og Dødens forfærdelige Lov, saa klares Synet bedst for Gud Faders Naadegave i Kristus Jesus vor Herre, som er det evige Liv, og saa faar man ingen Trang til at sysle med de sære Grublerier om, hvorledes Guds Ære oprettes ved, at Kristus maa sone sin Faders Vrede ved at bære Menneskeslægtens Forbandelse, thi saa har man Brug for Faderens evige Kærlighedsraad, og saa ser man, at det var Byrde nok for vor Frelser at vriste den faldne Slægt ud af Djævelens og Dødens Vold ved sin uskyldige Død og sejerrige Opstandelse.

Det er dette Grundsyn, som Otto Møller gennemfører i sin storslaaede Udvikling af Guds Raad til Menneskets Frelse, og der er ingen Tvivl om, at han dermed har aabnet mange alvorlige Kristnes Øjne bedre for en stor Livssandhed. Lad saa være, at de ældre Theologer, som har været hildede i den rent formalistiske Retfærdiggørelsestheori, som Lutheranerne slæbte med sig fra Middelalderens mørkeste Tidsrum, raaber Vagt i Gevær mod et formentligt nyt Kætteri. Lad ogsaa være, at det nye

Syn paa Genløsningen har voldt nogen Uro hos adskillige ærlige Kristne, der ved Theologernes Lære og især ved visse Kirkesalmers uheldige Anvendelse deraf har vænnet sig til at søge en Slags Trøst i, at Gud lod sin Vrede hvile over sin kære Søn, for at vi skulde vinde Fred.

Sligt kan mane til Varsomhed under Arbejdet for en bedre Oplysning. Men jeg ser ikke rettere, end at Otto Møller netop har været saa nænsom og hensynsfuld mod fromme Fordomme, som hans Sandhedskærlighed har tilladt. — For ydermere at klare sit Standpunkt udgav han i 1886 en Undersøgelse »*Om Forstaaelsen af nogle Bibelord*« og i 1888 »Nogle fornyede Overvejelser: *Om vor Frelse fra det onde*«.

I Begyndelsen mødte den »nye Anskuelse« en Del offentlig Modsigelse. Blandt andre skrev Vilhelm Birkedal imod den, inden hele Otto Møllers Bog endnu var udkommen. Men Stormen synes at have lagt sig, og det tør formodes, at de fremsatte Tanker er sunket dybt i Bevidstheden hos mange yngre Præster og Lægfolk, saa at der her er vundet en stille Sejr af stor Betydning. Det er sikkert ogsaa den bedste Vej, at slige Overvejelser tages til hjertelig Eftertanke og prøves gennem Erfaring. Thi det drejer sig her om saa alvorlige Spørgsmaal, at umoden Tale derom let kan afstedkomme Fortræd. Otto Møller har selv skrevet et Sted, at »hvor det kun gælder om at rive overleverede Forestillinger over Ende, kan enhver munter Natur hjælpe til; der behøves ikke øvede Murere til at rive et Hus ned som til at bygge det op«. Men han har tydelig nok betakket sig for saadanne Haandlangere, fordi *hans* Maal altid har været at opbygge, og fordi han vedkender sig den Sætning, at det forældede altid falder bedst, naar det falder af sig selv. Derfor behøvede han dog maaske ikke at at se saa strengt paa de yngres Iver for

at forhandle de Tanker, han har fremsat; men jeg tror, at der heri blander sig nogen Misfornøjelse med, at det stundom siges ham af hans jævnaldrende, at det er ham, der støber alle de Kugler, som den letsindige Ungdom skyder ud. — Og der er jo »noget om det«.

Han bør imidlertid trøste sig med, at han har givet sine unge Venner et smukt Eksempel paa, at der maa fares i Mag, naar det gælder at reformere, og det er jo visselig en vanskelig Kunst, naar man har et varmt Hjerte, en klar Tanke og et skarpt Blik for Skrøbeligheder ne ved det bestaaende. Han har i Aarenes Løb øvet en Selvtugt i saa Henseende, der har baaret bedre Frugt paa andre, end de stærke Hib, som han undertiden har fundet det nødvendigt at give sine »løse Eftersnakkere«.

*

I hele Otto Møllers reformatoriske Gerning har der været en tung Ballast af grundig Bibelkundskab. Han kender fra Barndommen de hellige Skrifter, som kan gøre viis til Frelse ved Troen paa Kristus Jesus, thi heri var han oplært af sin Fader.

I 1879 udgav han »**Den evangeliske Historie** *eller Herrens Liv paa Jorden, fremstillet efter det apostoliske Vidnesbyrd* og ledsaget af vejledende Oplysninger«.

Grundtanken deri har han efter sit eget Udsagn »arvet fra sin i Aaret 1870 afdøde Fader, H. L. Møller«, og denne har vistnok atter været paavirket af Grundtvig i sin Opfattelse. Den ejendommelige Synsmaade er nemlig her, at der maa sættes et afgjort Skel imellem de to Evangelier, som er skrevne af Herrens Apostle, Matthæus og Johannes, og de to andre, som kun er Fortællinger paa anden Haand af to Aposteldisciple, hvem Herren ikke havde lovet en særlig Vejledning af Aanden.

Naar man derfor vil have en fuldt paalidelig Fremstilling af Herrens Liv paa Jorden, maa man holde sig til de to Apostles Udsagn og kun i anden Linje udfylde disse med Markus' og Lukas' Beretninger.

Otto Møller søger i Henhold hertil at vise, at Matthæus' og Johannes' Evangelier i ingen Henseende kommer i Strid med hinanden, men at de tilsammen giver en fyldig historisk Skildring af Jesu Liv, der saa i Enkelthederne kan oplyses nærmere af de to andre Evangelister, for saa vidt de lader sig forene med de to apostoliske. Hvor derimod Lukas og Markus kommer i aabenbar Strid med Matthæus eller Johannes, maa deres Vidnesbyrd vige for Øjenvidnernes Udsagn.

Efter denne Regel har han samlet alle 4 Evangelier til en sammenhængende Fortælling med indskudte oplysende Bemærkninger og bagefter tilføjet en omfangsrig historisk Indledning.

Bogen er skikket til Skolebrug og til opbyggelig Læsning. Den udkom 1892 i et nyt Oplag og maa vel altsaa være i Brug paa sine Steder. Men Otto Møller klager i Fortalen til anden Udgave med Rette over, at dette grundige, paa een Gang videnskabelige og folkelige Arbejde endnu ikke har vundet den almindelige Anerkendelse, som det fortjener.

Ti Aar senere, 1889, udgav han sit mærkelige »*Forsøg til en kort Forklaring over* **St. Johannes Aabenbaring.**«

Ogsaa heri bygger han paa sin Faders Forarbejde; men det var dog først en personlig Oplevelse, som gav ham den fulde Klarhed over det dunkle Emne. Begyndelsen af hans *Forord* oplyser dette saaledes:

»Dette Forsøg til en Forklaring over Aabenbaringen er, hvad Hovedsagen angaar, skrevet i Foraaret 1882; men den hele Grundbetragtning har dannet sig under forskellige Indvirkninger gennem en lang Aarrække. En

meget væsentlig Del skylder jeg min i Aaret 1870 afdøde Fader, Sognepræst H. L. Møller. Navnlig fra den Tid, da Grundtvig lod sine første Digte om Aabenbaringsbrevene trykke (1841), var min Faders Opmærksomhed stærkt henledt paa Aabenbaringsbogen; men han kom mer og mer til den Erkendelse, at den Hjælp, der blev tilbudt af store tyske og mindre danske Forklaringer, var ikke meget værd. For omtrent 40 Aar siden søgte han allerede at vække min Interesse i samme Retning og gennemgik Begyndelsen af Bogen med mig under Henvisning til Grundtvigs »Hyrdebrevene«. Da jeg senere i de 12 sidste Aar af hans Liv daglig var sammen med ham, vendte han ofte tilbage til det samme Emne, hvortil jo Grundtvigs »Syvstjerne« gav rig Anledning. Min Fader gennemgik da de første 10 Kapitler af Aabenbaringen med mig og fremsatte omstændelig sine Tanker derom; og fra ham har jeg i Hovedsagen Forstaaelsen af 6te, 8de og 9de Kapitel. — — Udover Kap. 10 turde han ikke udtale sig om noget. — — Det er mig klart, at uden Grundtvigs Digte over Kap. 1—3 var min Fader ingen Vegne kommen; men det er mig lige saa klart, at uden min Faders Hjælp til de nærmest følgende Kapitler var jeg aldrig kommen videre end dertil, hvor Grundtvigs Syn standsede. Naar jeg tænker tilbage paa de Timer, da min Fader først talte med mig om Aabenbaringen, ligner det Oplevelserne fra den Tid, da min Moder tog mig ved Haanden med ind i den dunkle, brogetmalede Landsbykirke. Jeg forstod ikke stort af nogen af Delene, men havde mest Fornemmelse af det underlige. Lidt efter lidt begyndte noget at klare sig ud, og tilsidst var jeg helt fortrolig med det, min Fader mente at forstaa. Efter hans Bortgang gik jeg ofte den samme Vej om igen, men standsede, hvor han standsede; Kap. 10—19 stod for mig som Gaadetale, og at jeg ikke fæstede videre Tro til de nyere Fortolkeres

Tanker derom, hænger jo vel sammen med, at min Fader havde kendt deres Forklaringer og ikke kunnet bruge dem.«

»I Foraaret 1882 blev jeg atter ført til at fordybe mig i den gamle Helligdom og var i flere Uger helt nedsunken deri. Hvad der i den Tid foregik i Yderverdenen, har jeg kun bevaret ringe Indtryk af. Men da jeg atter med Løvspringet kom tilbage til det almindelige, satte jeg mig straks til at nedskrive denne Forklaring, som den havde dannet sig for mig under indre Oplevelser, hvor Haabet stred for at række frem til Oprejsningen i Riget. Jeg mener, at denne Forstaaelse er givet mig som Trøst i en trang Tid; men uden min Faders Vejledning havde jeg vist ingen Vej fundet; og uden Grundtvigs Vejledning havde han vist heller ikke vovet sig over Tærskelen til Haabets store Billedsal. — Naar jeg lader denne Bog, der i alleregentligste Forstand er skrevet til egen Trøst, udgaa, saa er det for at dele denne Trøst med andre Kristne, som maatte trænge til den. (2. Kor. 1—4).«

Han lod dog sit Arbejde ligge i syv Aar, inden han udsendte det.

Naar man læser denne Redegørelse, faar man en god Tro til, at en Bog, der er saa dybt forberedt, maa være en sand Skatkiste til Opbyggelse for Medkristne, og jeg tænker heller ikke, at Læseren, som møder med en saadan Forventning, vil blive skuffet.

Jeg tør ikke regne mig for dygtig til ret at vurdere Otto Møllers Udlægning af Aabenbaringen; men jeg kan dog se, at hvis dette Skrift er en gudbeaandet Profeti, saa maa dets Gaader løses af en beslægtet Aand, og skal en Forklaring nogenlunde ramme det rette, saa maa den gaa ud fra den Synsmaade, som her er gennemført. Johannes' Syner kan ikke dreje sig om Samtidens Begivenheder alene, de kan heller ikke med Overspringelse af

hele Mellemtiden alene være vendte mod Verdens sidste Dage og endnu mindre spaa om allehaande verdslige Hændelser i Tidens Løb; men de maa være *en Billedtale om Menighedens Levnedsløb fra Herrens Dage og indtil hans Komme i Himlens Skyer,* en opbyggelig og manende Skildring af Kirkens Kaar under hele Verdensløbet, netop saaledes som Otto Møller har søgt at eftervise det. Det er den eneste Synsmaade, der gør Aabenbaringen til en værdige Slutsten paa de hellige Skrifters Vidnesbyrd om Frelsens Kendsgerninger.

Forordet viser, at dette Skrift lige saa vel som Genløsningen er udsprunget af personlige Oplevelser under en dyb Hjertesorg. Og har han heri fundet Trøst over Døden ved at fæste Blikket paa de store Forjættelser, som Gud har givet sin Menighed, saa kan det aldrig fejle, at hans tankerige og aandfulde Arbejde jo vil komme til at styrke andres Livshaab, naar de med Trang til Opbyggelse læser denne Bog.

Otto Møller har senere i et Par Smaaskrifter fra 1893 og 1899 gjort sig Umage for at klare et Par andre vigtige Spørgsmaal for Bibellæsere, nemlig Stillingen til Kritiken over *det gamle Testamente* og Striden om *vor Frelsers Dødsdag.*

I de sidste ti Aar har han stadig udsendt tankevægtige Bøger om vigtige kristelige Lærdomme: *Den kristelige Vished* eller »Troens fulde Forvisning (1892), *Noget om Determinisme og Frihed* (1893), *Guds sanddru, forstaaelige og evige Ord* (1896), *En Opdrager til Kristus for dem, »som ikke have Loven«, en Betragtning af de 10 Buds Forhold til Hedningernes Sandhedslov og Forsøg til Fremstilling af »Danske Lov«** (1900) og *Tro og Gerninger, i Strid og Fred* (1900). Men alle disse Værker er saa nylig udkomne,

* Den lange Titel burde forkortes til de to sidste Ord.

at jeg vist næppe behøver at omtale dem nærmere i denne Oversigt.

Derimod maa det endnu nævnes, at han ved Siden af sine mange Læreskrifter om kristelige Ting har forfattet en lang Række »*Lejlighedsskrifter*«, hvoraf det ligger nær at fremhæve hans varme Indlæg for »*Den danske Højskole i Sorø*« (1878) og hans forskellige Foredrag om Skolespørgsmaal, der viser, at den grundtvigske Skole altid har haft en varm Ven i ham, og at han netop derfor har følt sig kaldet til at sige dens Arbejdere adskillige alvorlige Sandheder.

Andre Flyveskrifter har handlet om Forholdet mellem *Politik og Kristendom,* og det er jo bekendt, at han tit har fortørnet os, der er Venner af folkeligt Selvstyre, ved sine drøje Slag mod Flertalsregimentet. Men jeg tror, de fleste af os i Tidens Løb har maattet indrømme, at det ikke var helt ubeføjet, naar han talte om den Løshed, som saa tit har gjort sig gældende under den politiske Kamp herhjemme. For saa vidt Modstanderne af Folkepartiet har villet tage ham til Indtægt for sig, har de aabenbart gjort Fingrene for brede; thi Otto Møller er heller ikke i denne Henseende reaktionær og har fremfor alt ingen Smag for Lovbrud, selv om de sker fra oven. Men han har set en Fare i, at kristne Mennesker har ladet sig hvirvle ind i usande Stemninger og tillærte Talemaader, og hvem tør egentlig sige, at vort Folk ikke har trængt til en Tugtemester til »Alvor i Skole og Folkeliv«.

Fritænkerne har faaet en skarp Overhaling i Bogen »*Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri*«, og Nygrundtvigianerne et haardt Vennenap i »*Lyst Syn og Bibelstorm*«.

Endelig har Otto Møller i sønderjydske Blade, i Tidsskriftet »Vægteren« og i Særtryk meddelt en stor Mængde

Prækener og *opbyggelige Smaastykker,* og for to Aar siden har han udgivet en værdifuld Aargang Prækener, kaldet: **Fra Gylling Kirke.**

Vi mindes derved om, at han ikke alene har virket som Forfatter, men at han har haft en frugtbar Gerning som Ordets Forkynder. Ogsaa i den Henseende har Pennen været ham en trofast Hjælper; thi han har altid skrevet sine Prækener helt igennem, inden han har holdt dem. Selve hans Postil er simpelthen en Samling Opskrifter af Prækener fra et af de sidste Kirkeaar, hist og her ombyttede med enkelte af en tidligere Aargang, og saa vidt jeg veed, er de sendte i Trykken uden nogensomhelst Omarbejdelse, saa at man deraf kan slutte, hvor omhyggeligt han forbereder sig til sin sædvanlige Søndagsgerning. Det er ikke ualmindeligt, at han tager fat paa sin næste Præken, naar han kommer hjem fra Kirken Søndag Eftermiddag og er kommen i Aande under Gudstjenesten. Derfor lider han heller ikke af Præsternes sædvanlige Lørdagsfeber, der gerne skyldes en anden Sygdom, som huserer fra Mandag til Fredag.

Otto Møller skelner mellem *Skolens* og *Kirkens* Tjeneste i Ordet. Skolegerningen er den forberedende, der forkynder *Loven,* ikke Moseloven, som hører hjemme i Jødernes Synagoger, men »Danske Lov«, »Menneskehjertets eget Ord« i Samvittigheden, Mindet og Længselen. *Kirken* forkynder *Evangeliet,* Guds Ord til Menneskehjertet. Men han har ogsaa sagt, at »i Stenhusene, der kaldes Kirker, *der* maa meget høres, som ikke er *egentlig* kristelig Forkyndelse eller Evangelium, — — og det kan gerne være i sin gode Orden, at det meste, *der* forkyndes, egentlig er *Lov,* egentlig er *en alvorlig Skoletale.*«

Jeg tror, at disse Ord kan anvendes paa hans egen Præken. Han er paa sin Prækestol som i sine Bøger

først og fremmest *en Lærer i Kristenheden*. Hans Tale er rig paa korte, kærnefulde Visdomsord, altid jævn og aldrig stemt i falske Toner. Man vil overhovedet ingensteds hos ham træffe en uægte Klang i Foredraget, saa naar han røber Mathed, viser det sig snarere i tør Prosa end i forloren Pathos. Men naar han er i Aande, gennemglødes hans velbetænkte Sprog af en velsignet Hjertevarme, som opbygger langt mere end højtflyvende Drømmesyner, og da kendes det let, at hans Sind ikke mangler den Poesi, som gør Ordet og Synet levende og frydefuldt. Det behøver derfor knap at siges, at den, som ikke har *hørt* Otto Møller, maa savne det bedste Indblik i hans Personlighed, hvor megen Evne han saa end har til at gøre sin Ejendommelighed gældende i sine Skrifter.

*

Otto Møllers Manddomsgerning falder i den sidste Menneskealder af det nittende Aarhundrede. I Tidsfølgen og efter det aandelige Indhold er han en Fortsætter af Grundtvig, hvis Virksomhed strakte sig over Aarhundredets to første Menneskealdre. I alt væsentligt bygger Otto Møller paa Grundtvig; men han kan ikke uden videre kaldes Grundtvigianer og har flere Gange udtrykkelig frabedt sig dette Tilnavn. Han har Ret til at hævde sit selvstændige Stade, fordi han aldrig har været Grundtvigs Eftersnakker, og fordi han paa sin ejendommelige Maade har ført den kirkelige Oplysning videre uden at fornægte det Syn, som han skylder sin Mester. Hvis man betragter Grundtvigianismen som et Træ, hvis Hovedstamme er Grundtvigs Livsværk, saa vil hans Disciple indtil denne Dag for det meste kun være at regne for Smaagrene og Blade paa Træet; men i Otto Møllers Arbejde har vi en Forlængelse af Stammen, eller i det mindste en ny Hovedgren, der vel er tynd, naar den

maales med Grundtvigs mægtige Gerning, men dog har gjort sit til at udvikle Træets Form paa kendelig Maade, og som har givet Næring til mange mindre Skud, idet han har haft noget af den Aandens Myndighed, der samler Disciple om sig.

Han er i mine Øjne den eneste *kirkelige Lærefader,* vi har haft siden Grundtvigs Død. Og lad mig kun tilstaa det: han er den eneste nulevende, overfor hvem jeg føler en sønlig Ærbødighed, hvis Ord har en *særlig Myndighed* for mig i Kraft af, at det er ham, som udtaler dem.

Otto Møller er vel paa sin Maade en lærd Theolog, men hans Tale er ikke som de skriftkloges.

Det er derfor intet Under, at han har lidt samme Skæbne som Grundtvig: ikke at blive synderlig paaagtet af vore Theologer af Faget. Han har visselig heller ikke bejlet til deres Gunst. Selvfølgelig er hans Værker, theologisk set, videnskabelige. De ejer nemlig den Grundighed og Selvstændighed, som kræves af den ægte Videnskabsmand. Men de mangler den Façon, hvori man her til Lands efter tysk Mønster plejer at udbyde sin Visdom fra de høje Stole.

Derimod har han den i manges Øjne forkastelige Egenskab, at han kan tale *folkeligt* om de dybe Troslærdomme. Ja, han har dristet sig til at skrive: »Den, der ikke er i Stand til at skrive saaledes, at enhver alvorlig Kristen kan læse det, maatte navnlig i vore Dage helst lade det være; det er virkelig en Mangel og slet ingen Fuldkommenhed kun at kunne udtale sig i det lærde Pluddervælsk.«

Hans Sprog er fyndigt og solidt. Uden at ligne Grundtvigs har det den Egenskab tilfælles med hans, at det falder med en djærv Vægt af virkeligt Indhold, siger hvad det skal og aldrig svinder bort i Talemaader. Man

møder overalt en Mand i Ordet, en betydelig Personlighed, der træder sit eget Spor og kendes igen paa hvert Blad, han skriver.

Man ynder i vore Dage at nusle med Sprogformen og tillave sig en ejendommelig »gennemført« Stil. Men disse Sprogkunster kan aldrig erstatte Præget af en levende Sjæl, der kun vælger sine Udtryk for at faa det sagt, som ligger ham paa Hjertet. Jeg tænker ikke, Otto Møller har brugt ret megen Tid til at file paa Formen, og dog har han sin egen Stil, der er i Slægt med det ægte folkelige Tungemaal, med noget af de gamle Ordsprogs Kraft, tilsat med lidt Røgtobak fra den hyggelige Præstegaards Studerekammer.

Derinde mellem de mange Tusende Bøger har han nu siddet i mere end 40 Aar som en Eneboer midt i vor travle Tid. Han har givet sig Stunder til at fordybe sig i Bøgernes tavse Verden og har især studeret tidlig og sent i Bøgernes Bog. — Besynderligt nok, at han ikke er forstenet i sit Bo! vilde mange sige, der henter deres Livsindtryk fra den travle Samfærdsel, som kendetegner vor Tid. Der kan kun svares: Gud maa have skabt ham for disse Kaar, siden han under dem har kunnet holde sin Sjæl frisk og endnu er i en levende Udvikling, frisindet, trods sit skarpe Blik paa Menneskenes Uvaner, hjertelig, trods sit stærke Tankearbejde, barnlig, trods sine hvide Haar.

Hvis vi havde haft en dansk videnskabelig Præsteskole, som er vort store Savn, vilde Otto Møller have været selvskreven til at sidde i dens Lærestol. Nu er han bleven siddende i sin egen Stol, og det har vel saa været det bedste. Han har ogsaa *der* fundet mangt et villigt Øre, som ikke har været mindre aabent, fordi man maatte gøre en »Valfart« til det ensomme Næs forat lytte til hans kærlige og erfarne Tale.

Vi, som har fundet den Vej, maa fremfor andre sende ham en hjertelig Tak paa hans 70 Aars Fødselsdag.

Gud give ham en lykkelig Alderdom og megen Glæde af sin trofaste Gerning i Ordets Tjeneste.

Ja, styrk din Tjener med Kraftens Aand
Og Børnene hans tillige,
Lad Værket lykkes ved deres Haand,
Lad blomstre med os dit Rige!

Holger Begtrup.

Tale ved en skytte- og gymnastikfest.

Af **Grønvald Nielsen.**

I byen Emmerlev paa Sønderjyllands vestkyst levede midt i forrige århundrede en boelsmand, der var bleven ret velhavende ved at handle med kniplinger. Han havde en from, munter og arbejdsom hustru, og 1762 fødtes deres ældste søn, som fik navnet Peter Outzen Bojsen. Denne dreng fik i sin opvækst lyst til at studere og røbede gode anlæg. Moderens håb stod til, at han skulde blive en Guds ords forkynder; hun anså det for at være det højeste kald for en mand. Til at begynde med troede faderen nok at kunne bære omkostningerne ved sønnens studium, men familjens økonomiske kår forandredes pludselig. Der var hvert år bleven sendt en betroet mand til forskellige lande med kniplinger til en værdi af flere tusende kroner. Et år sendtes en handelsfuldmægtig til Norge; dér var god købelyst, men pludselig udeblev alle efterretninger; kniplingskræmmerens hele velfærd stod på spil. Med vanskelighed fik han samlet saa mange penge, at han selv kunde rejse til Norge, hvor han opdagede bedragerens spor; men disse tabte sig mere og mere. Efter at han længe havde flakket om i det vidtstrakte land,

vendte han tilbage til sit hjem som en økonomisk ruineret mand. Da sønnen voksede til, bad han om at måttte komme til Kiels universitet for at studere dér. Faderen sagde da til sin hustru: »Vi kan jo ikke sende ham afsted uden penge«. Moderen svarede: »Jo, lad ham i Guds navn rejse, der skal nok komme hjælp«. Under bøn og tårer lavede hun hans hvergarnsklæder i stand. Afrejsens dag blev bestemt; men dagen før blev en prøvelsens stund for den fattige familje. Alle faderens forsøg på at skaffe penge havde været frugtesløse. Han stod med børnene omkring sig, hensunken i sorg. Ved siden af sovekammeret havde moderen et lille lukaf, hvor der kun fandtes en pult med en skammel foran. Her tyede hun ind morgen og aften og lukkede døren til for sig. Fra dette rum trådte hun hin aften ud til den sørgende familje med et glædestrålende ansigt og sagde: »I skal være ved godt mod, Gud har svaret på min bøn, han vil hjælpe«. Faderen troede det ikke og lagde sig til hvile med et tungt sind; moderen derimod var frejdig og glad. Næste morgen kom der et brev fra Holland, ledsaget af en betydelig pengesum. Det var fra handelsfuldmægtigen. Brevet, som fulgte med, var vistnok sandfærdigt; det fortalte om, at da han havde solgt kniplingerne, lod han sig friste til at flygte bort fra Bergen med et sejlfærdigt skib, som lå der. Samvittighedsnaget havde fulgt ham. Nu vilde han sende, hvad han kunde, der skulde siden komme mere. Faderen brast i tårer, moderen jublede. »Dér Per«, sagde faderen, idet han rakte pengeposen til sønnen, »tag den, Gud har sendt den!« Så rejste P. O. Bojsen til Kiel, hvor han tog den teologiske eksamen med udmærkelse. Han kom senere hjem til Danmark, oprettede seminariet i Vesterborg og blev en ivrig og nidkær arbejder for folkeoplysning.

Hvis man nu tydelig kunde se de tråde, som fletter menneskelivets sammenhæng, da vilde man nok komme til at forstå, at det arbejde, som denne hustru udførte i det stille, har båret mangefold frugt til velsignelse. Hvad der er og har været af livslykke i hendes udbredte og indflydelsesrige slægt i Skandinavien, det er rimeligvis grundlagt i dette lille kammer.

»Alt, hvad fædrene har kæmpet,
mødrene har grædt,
har den herre stille lempet,
så vi vandt vor ret!«

Hvad jeg her har fortalt Dem skal ikke være nogen indledning til en prædiken. Vi er jo ikke i kirke. Vi er samlet om ungdommelig idræt på en af vore nationale mindedage. Jeg har draget disse træk frem, fordi jeg er overbevist om, at skal ungdommen i Danmark blive en sejrende slægt, så kan den ikke nøjes med noget mindre end det, der var den fromme og arbejdsomme vestjyske kvindes sjæleeje.

Thi landet stander i våde!

Skyttesagen skylder jo året 1864 sin oprindelse. Da flyttedes grænsepælene. Sorgen over det tabte blev et ridderslag for vort folk, som én af vore digtere sang. Vel var fyrrerne en skøn tid, og den slægt, som da levede her paa disse danske sletter, løste med hæder en stor og dobbelt opgave. Med våben i hånd værgede den vort land mod fjenderne syd på, og samtidig byggede den en fri forfatning. Den gav ordet fædreland en hellig klang i alles munde. Men når vi ser på, hvad der i befolkningen fulgte efter krigene, så må det vel siges, at ånden fra 64 har været mere frugtbar end ånden fra 48. Arbejdet for folkets oplysning, dets materielle og åndelige kår, skød raskere fart. Der vågnede en lyst til at stålsætte slægtens vilje. »Mænd

med faste hjærter« og »fromme, stærke kvinder«, det blev Danmarks mål. Skyttesagen samlede blomsten af vor ungdom til hæderlig idræt i mange af landets egne. Man flokkedes på højskolerne. Dalgas fik de jyske heder plantet til — i flugt med den tankegang, som var hans og alle gæve danskes, at »hvad udad tabtes, det skal indad vindes«. Der kunde nævnes meget mere, dersom den materielle og åndelige vækst her hjemme siden 1864 klart og fuldt skulde karakteriseres. Det vilde derfor ikke blot være klædeligt og smukt, men et godt tidernes tegn, hvis de, der nu er unge i Danmark, kunde komme i et rigtigt varmt taknemlighedsforhold til den travle slægt, der har bragt så store ofre for deres skyld. Men glemmes må det ikke, at endnu stander landet i våde!

Glæd Dig kun, Du danske ungdom, hvis dit øje kan se, at dit folk er vokset i de svundne år og dit øre kan mærke, at »ånden flyver over sletten lavt som aldrig før«. Men lad aldrig denne glæde blive til en sovepude. Den største forbrydelse, som vor ungdom for tiden kunde begå, det var den at falde i søvn, blive blaseret og forlystelsessyg. Tiden er vanskelig. Den trofaste danske sønderjyde sidder i sit eget hjem som en jaget fugl, mens udvisning på udvisning viser os en lavhed i tankegang og en råhed i følelsen hos de tyske myndigheder, som selv det store Evropa er bleven opmærksom på. Indadtil har kampen mellem mestre og svende raset som en broderkrig. Literaturen, som skulde styrke folkets sundhed og kraft, højne dets skønhedssans og sædelige alvor, forflades og udvandes hos de begavede penneførere, der har lidt skibbrud på deres tro, til noget kællingevissent pjat om silkestrømper og dameskørter. For dem synes kærligheden at være det samme som kønsdrift og kvindenydelse. Det er fattige folk.

Der er bleven sagt, at for ungdommen især er det en dårlig tid, den vi nu lever i. Den mangler begejstring, stemning, lidenskab. De unge må blive blaserede og trætte, når de aldrig kan mærke opgang og sejr på noget område. En sådan tale er overfladisk og gør fortræd; thi den bedste gave, som en tidsalder kan skænke sin ungdom, det er hverken feststemning eller sejersrus, men store opgaver at tjene. Og det er netop, hvad vor tid har at byde de unge: en hel favn fuld af uløste opgaver! Henrik Ibsen kunde ellers nok lide — sagde han en gang — at få sin søn opdraget i Rusland, fordi al den undertrykkelse der ovre skaber så velsignet megen frihedsfølelse. I denne udtalelse ligger digterens forståelse af, hvilke livsværdier trange tider kan avle i unge hjærter. Ussel bliver først tiden for de unge, dersom de ser opgaverne, men øjner ikke hjælp til deres løsning, må udbryde som Hamlet:

»Tiden er af led, ak hvilken nød,
at jeg just til at rette den blev fød.«

Hvis håbløshedens matte tåge sænker sig over livet, så det bliver nødvendigt at spørge: hvad kan det nytte? Ja, da kan den unge ikke længere nynne med Paludan-Müller:

»Iblandt alt, som stiger og som daler,
og som på denne jord går op og ned,
ej noget skønnere jeg nævne véd
end livet i sin opgang, når det maler
sig for dit blik i lys af idealer,
forgyldt af drømmen om lyksalighed.
Når dødens stund jeg sætter blot til siden,
hvad har da ild og glans som ungdomstiden?

Ære være derfor enhver livsrørelse i landet, som kan dæmme op imod det blaserte, det håbløse og trætte

i tiden. Idrætterne, som de danske skytteforeninger har båret frem, står her i første række. De er en sundhedskilde at ty til for en nervøs slægt, de udvisker standsforskel, styrker det gode humør og er blodfattige følelsers og sygelig elskovs svorne fjender. For hver en ung mand og kvinde, som lærer at sky de fyldte bægre, den leflende elskov og at slutte sig til dem, der flokkes paa idrætsmarken, bygges der videre på Danmarks håb, »det lille æg, vi har frelst af striden«. Når vi ser sundhedens blussende roser paa gymnastikernes kinder og hører dem synge til en taktfast marsch:

»Stol på Gud,
om det end ser broget ud!
Om så hele verden slipper,
vi kan klare alle klipper,
blot Vorherre selv er skipper,
og vi ærligt holder ud —«

da har vi lov til at tænke: Her er materiale til nogle flere af disse muntre, arbejdsomme hjem, som vel også får plads til en lille fredelig plet til stilhedens kampe.

Dersom det er sandt, hvad biskop Monrad en gang sagde, at »den dag alle jordens børn i ånd og sandhed kunde bede Gud om dagligt brød, da var det sociale spørgsmål løst«, så må det også være sandt, at hvis der fra alle danske hjem kunde stige en varm bøn op til den Gud, der over Danmark våger, og som brød det vej fra død og tåger, så blev vort nationale spørgsmål løst.

Den ædle Læssøe, som idag for et halvt århundrede siden lukkede sine øjne paa Istedhøjen, sagde jo til sine officerer, som vilde bære ham bort: »Lad mig ligge, men vil I gøre Eders oberst en tjeneste, inden han dør, så tag skoven!« — Der er glædeligvis unge mennesker i vort land, som en sådan udødelig døds-

hilsen går til hjerte den dag i dag. Lad os håbe, at der må blive flere af dem, for hver dag, der skrider.

For den ungdom, som søger de skyldløse glæder, opøver sig i mandig idræt og bygger et bedekammer for Danmarks håb i sit hjem, beder jeg forsamlingen om et trefoldigt hurra.

Den leve!

Slægtminder

af **M. A. S. Lund,** Vium Præstegård.

Jeg har et Par Gange, især for Samlinger af unge, fortalt det, som er Hovedindholdet af dette lille Stykke, og da nogle af dem, som har hørt det, har opfordret mig til at opskrive det og lade det komme frem på Tryk, har jeg nu fulgt denne Opfordring om end med lidt Tvivl, om det, der har Betydning for mig, også kan have så megen Interesse for andre, at det kan hævde sin Ret til at offentliggjøres.

Jeg har det Par Gange, da jeg mundtlig har fortalt følgende, eller i det mindste en enkelt Gang, indledet Fortællingen med at sige, at den vilde komme til at dreje sig om det næstbedste for mig; ti det bedste er Vorherre og hans Ord, det næstbedste min Moder, og hun er Hovedpersonen i min lille Fortælling, om den end vil omtale andre; og den begynder da med hendes Forældre.

Min Moder hed Johanne Sophie Carstensen og var født i Kjøbstaden Thisted d. 18de Maj 1792. Hendes Fader Christian Ehrenfried Carstensen var først residerende Capellan i Mariager, derpaa Præst i Sæby, endelig fra 1789 til sin Død Sognepræst i Thisted og Tilsted, i en Aarrække tillige Amtsprovst. Han har været en ret mærkelig Mand. Der er ingen Tvivl om, at han som Theolog hørte til den rationalistiske Skole, det vidnede både min Moders Ytringer om og enkelte Be-

mærkninger af ham, som jeg har set i Bøger, der var i mine Forældres Værge. I så Henseende var han altså Barn af sin Tid, men jeg véd en lille Tildragelse, som viser, at det var med ham som med så mange, at Hjertet var dybere end Oplysningen. Hans ældste Datter Anna Cathrine var gift med Præsten Johannes Vogelius Steenstrup (først et Par Steder i Thy, sidst i Skelund Nord for Mariager Fjord) og ved ham Moder til en stor Børneflok, hvoraf de bekjendteste er den berømte Zoolog Japetus Steenstrup og Dr. Matthias Steenstrup, som en Tid var Statens Tilsynsmand for Højskolerne og som en Gang i et lille Skrift tog de grundtvigske Højskoler i Forsvar imod Beskyldningen for at drive »politisk Agitation«. Efter et af sine Børns Fødsel var Anna Cathrine Steenstrup angrebet af Barselfeber i den Skikkelse, som medfører Sindsforvirring, og der var Frygt for, at hun ikke vilde komme sig. Da skete det en Dag, at hendes Fader trådte ud af sit Værelse, og da han på Gangen traf en betroet Tjenestepige, der længe havde tjent i Huset, sagde han til hende: »nu véd jeg, at min Datter kommer sig, Gud har på min Bøn givet mig Svaret i mit Hjerte«. Denne Tildragelse er mig ikke kjendt gjennem min Moder, men gjennem Højskoleforstander Kristen Kold, som har fortalt en af mine Søskende det, ti den omtalte Pige var hans Moder, og han havde det fra hende. Og det er mig meget kjært, at jeg har fået det at vide, fordi dette Træk åbner et Blik ind i min Morfaders Hjerte og vidner om, at Hjertets Krav er stærkere end Skoleoplysningen, ti efter sin Skole-Retning vilde han vistnok have erklæret det for Sværmeri at tro på et sådant Forhold til Gud, at han gav Hjertet Svar på dets Bøn, men bag Skole-Theologien lå en barnlig Tro på Gud. Et andet Træk véd jeg om ham, som ikke er til Skam for ham, og det fra min Moder. Han nægtede en Gang

en Kvinde Adgang til Nadveren, fordi hendes Sædelighed var mindre end tvivlsom, og denne Kvinde var Byens fornemste Dame. Efter alt hvad jeg véd om ham, har han været en klar, ædel, noget myndig Personlighed. Jeg minder om de djærve og morsomme Ord, hvormed han indførte Kold i hans første Lærergjerning i Fårtoft Skole (se Fr. Nygårds Bog om Kold Side 17).

Min Mormoder Ane Marie Schytte var Datter af en Smedemester i Odense, men opdraget i et Præstehus. Min Moder kunde morsomt fortælle om en anden thylandsk Provstinde, som rympede Næse ad denne Smededatter, der blev Amtsprovstinde. Gjennem min Moders Fortællinger om hende har jeg det Indtryk, at hun var en from og stilfærdig Kvinde, og i en lille Kalender, der er i mit Eje, hvori hun har indført sine Børns Fødsel og andre Familiebegivenheder, er der gjerne føjet et fromt Ønske til, især for Børnene. Hun var i sine sidste Aar — jeg troer otte — lammet af Apoplexi, kunde ikke klæde sig selv af og på, ikke gå eller tage sig videre for med Hænderne. Det var i de Aar en stor Del af min Moders Gjerning at være om hende og hjælpe hende. Om Aftenen spillede hun ofte et Kortspil med hende, som hedder Piquét, det kan spilles af to. Det er på en Måde bleven en Familiearv; min Moder, der ellers lige så lidt som sine Børn var Kortspiller, lærte os det, jeg troer for Mindets Skyld, og vi har atter lært vore Børn det; det samme, troer jeg at vide, er sket i min Moders Søskendes Huse. Når hendes Børn syslede med hende, kunde min Mormoder sige: »I skal se, lille Børn, jeg slipper bort, inden I véd af det«. Og således gik det. En Dag, min Moder var ene hjemme hos hende, hendes Fader og ældre ugifte Søster var taget en Tur ud til en af de gifte og bosatte Børn, og min Moder var ved at hjælpe hende

i Klæderne, blev hun min Moder et Svar skyldig, og da hun så til hende, var hun sunken sammen og død. Der blev i Hast sendt Bud til Byens Apotheker, en Ven af Huset, og denne prøvede de Oplivningsmidler, han kjendte, men Livet var og blev udslukt. Det var i Året 1818.

Fra min Moders Barndoms- og Ungdomsliv har jeg følgende at fortælle. Som lille Pige lærte hun at synge Sangene af Thårups Syngestykker: »Høstgildet« og »Peters Bryllup«. Så var det en Søndag, hendes Moder havde taget hende med i Kirke, hvor hun sad i Præstegårdens Stol på en Skammel ved Moderens Fødder. Da Salmesangen begyndte, blev denne opmærksom på, at den lille Pige sang trøstig med, og da hun ikke kunde tro, at hun kunde Salmens Ord, bøjede hun sig ned for at høre, hvad Barnet sang, og da sang hun af fuldt Bryst: »Nys fyldte skjøn Sired sit attende År«. Sangene af Thårups Syngestykker vedblev hele hendes Liv at være hende kjære, og »I Østen sølvblå Dagen smiler«, »I Dalens Skjød en Hytte lå« o. s. v. var nok tilligemed Baggesens »Der var en Tid, da jeg var meget lille« det første, jeg lærte at kjende af dansk Digtning gjennem min Moders Sang. — Min Moders ældre Brødre, som gik den studerende Vej (Jørgen Peter Carstensen, død som Præst i Rårup ved Horsens, og Christian Brandt Carstensen, død som Præst i Boddum i Thy), holdtes i Herlufsholm Skole, og min Moder mindedes, at når de i Sommerfriheden havde været hjemme, kjørte hendes Faders Heste og Vogn dem i det mindste til Aarhus, men ogsaa undertiden helt til Herlufsholm, idet de så sejlede med Smakken mellem Aarhus og Kallundborg, et — synes mig — ret mærkeligt lille Træk til Oplysning om det sidste Hundredårs Fremgang på Samfærdselslivets Område. — Et andet Minde er, at min Moder var ganske vis på, at hun som hel ung havde

set og danset med Peter Willemoës. Det må vel have været i Eftersommeren 1807, da han rejste i Jylland for at få de værnepligtige unge samlede og — om muligt — førte over til Kjøbenhavns Forsvar mod Englænderne. På denne Rejse kan han vel have været i Thisted. Dog er det vel heller ikke umuligt, at han sidst på Vinteren har taget den Vej for at slippe over til Norge og melde sig på »Prins Christian«. — Foruden Sognepræsten var der ved Thisted Kirke en residerende Capellan (tillige Præst for Annekssognet Skinnerup). Denne Post beklædtes i en Del af min Moders Ungdom af en Peder Brandt, den samme, som senere blev Sognepræst og Provst i Ringkjøbing, og om hvis Særheder fortælles en Del i Birkedals »Livsførelse«. Brandt havde, før han kom til Thisted, været i Randers samtidig med Jens Hornsyld og syntes at ville efterligne dennes ligefremme og tit humoristiske Måde at tale på, også på Prædikestolen, men uden at eje den Alvor og Åndsmyndighed, som bar det op hos Hornsyld. Min Moder mindedes følgende Træk. Ved Reformationsfesten i 1817, som holdtes i to Dage, havde min Morfader prædiket første Dag, Brandt skulde prædike anden Dag. Og da begyndte han omtrent saaledes: Nu har I hørt nok om Luther igår, idag vil jeg prædike om alle Eders Pligter efter 6te Kapitel i Balles Lærebog, det kan I trænge til. — En Gang havde Brandt på Prædikestolen talt om unge Kvinders Husholderiskhed og andre Dyder og sluttede så med at sige: kort sagt, I skal alle være som min Mette (hans Husholderske). — En anden Gang, Brandt prædikede, var der mange forkølede Mennesker i Kirken, hvis Hosten forstyrrede ham, og han havde en Gang holdt op lidt og beklaget sig over Forstyrrelsen. Imidlertid kom han selv til at hoste og sagde da: nå, host nu med det samme alle I, som har Krop (Krop kaldes i

Jylland en Forkølelsessygdom hos Hesten). Min Moder levede i det hele et stille Ungdomsliv, efter de stille Aar om Moderen sammen med Faderen og den nævnte ældre ugifte Søster; den gifte Søster og Brødrene var længst fra Hjemmet. Hun har næppe mærket meget til, hvad der kom op i Tiden, jeg tror således at mindes, at hun først senere i sit Liv kjendte noget til Oehlenschlägers Digtning; »Aladdin« var hende i al Fald ny, da jeg som Discipel i Randers Latinskole læste den for hende. Derimod var hun kjendt med de da brugelige Selskabssange. Men Napoleon havde hun fulgt i sine Tanker, dog aldrig beundret ham, hun gruede for alt det Blod, hvis Udgydelse han var Skyld i. Hun mærkede i al Fald så meget til de religiøse Forskelligheder, at hun hørte, at Agerbek af andre thylandske Præster blev omtalt som »en Hernhuter«, Selv var hun neppe berørt af nogen egentlig åndelig Bevægelse men levede i en barnlig hjertelig Tro på Gud og hans Forsyn; hendes Yndlingssalme fra Ungdommen var »o Gud, med stille Sind jeg giver mig ganske i din Faderhånd« (i evangelisk-kristelig Salmebog), og den blev ved at være hende kjær, også da hun på sine gamle Dage fik Kjærlighed til nogle af Grundtvigs Salmer og især til Ingemanns Morgen- og Aftensange. Således var hun bleven henved 30 Aar, da hun blev forlovet med min Fader, og jeg troer at vide, at hun til den Tid aldrig havde følt sig draget af nogen Mand; han var hendes eneste Kjærlighed, og den bevaredes trofast til det sidste gjennem Ægteskabet og hendes lange Enkestand.

Min Fader Niels Bay Lund var født i Randers den 22de Juni 1788. Hans Fader hed Rasmus Lund, Bondesøn fra Landsbyen Lund i Grenå-Egnen, hvis Navn han optog, da han kom i Handelslære; han blev Kjøbmand i Randers og levede og døde der. For Kjendere af den gamle Stad ved Gudenå bemærkes, at han boede

på Hjørnet af Gaden Hovmeden og Rådhustorvet — hvor nu Niels Ebbesens Statue står — i den gamle Kjøbmandsgård lige over for det tidligere Rådhus. Min Farmoder var af den da og længe efter i Randers udbredte og ansete Familie Bay, hendes Navn var Sophie Cathrine Bay, efter hendes Fader var min Fader opkaldt. Hun skal have været en dygtig og viljekraftig Kvinde, der overlevede sin i flere Aar svækkede Mand. Min Fader blev Student i 1805; jeg véd, at han i 1807 efter Sommerfriheden var på Vej til Kjøbenhavn for som Medlem af Studenterkorpset at deltage i Byens Forsvar men kun nåede til Fyen, da Store Belt var fyldt af engelske Krigsskibe. Om hans Studentertid véd jeg kun dette, at han var med i den Bevægelse i Studenterverdenen, som efter Nyår 1814 affødte to Henvendelser til Kong Frederik d. 6te, hvori Studenterne tilbød at ville møde for at hjælpe til at værge Nørre-Jylland mod den russiske og svenske Hær og forebygge Norges Afståelse, og at han hørte til dem, der fulgte Grundtvig og i deres Henvendelse hævdede, at det kun var i Tro på den levende Gud, der så ofte havde holdt sin Hånd over Danmark, at de turde gjøre deres Tilbud (se Grundtvigs lille Skrift »Helligtrekongerlyset«).

Min Fader blev først theologisk Candidat i 1817, de urolige Aar har rimeligvis optaget ham, svag af Helbred var han vist også i sin Ungdom, som han da aldrig blev nogen legemsstærk Mand; han morede siden os Børn med, at vise os et Pas, hvorpå han en Gang havde rejst mellem Jylland og Sjælland (det skulde der da og længe efter haves Pas fra Øvrigheden til), og hvor han betegnedes som »liden af Vækst og mådelig af Bygning«. Efter at være bleven Candidat tog han først en Huslærerplads på Herregården Sødringholm tæt ved Indløbet af Randers Fjord; dennes Ejer, for hvis

to Sønner han var Lærer, Over-Krigscommissær Markus Ancher Secher, holdt min Fader meget af, jeg er opkaldt efter ham. Derpå blev han personel Capellan hos min Morfader i Thisted og blev forlovet med min Moder. Han var ikke rigtig rask, mens han var der, Thylands Klima var ham for barsk, og han søgte så snart som muligt Præste-Embede, han og min Moder var jo heller ikke unge og kunde nok ønske at sætte Bo. Han søgte da og fik Sognepræst-Embedet i Brande 5½ Mil Nord-Vest for Vejle, og på min Moders 32 Aars Fødselsdag, d. 18de Mai 1824, holdt de Bryllup. Bryllupsrejsen fra Thisted til Brande (naturligvis med egen Hest og Vogn) gik mellem Limfjorden og Vesterhavet gjennem Agger og Harboøre Sogne; da mine Forældre 4 Aar efter med deres to ældste Drenge besøgte Thisted til den gamle Amtsprovsts 50 Aars Præstejubilæum, var den Vej spærret, 1825 var jo Agger Kanal brudt igjennem, da gik deres Rejse vistnok over Mors, jeg véd, at de overnattede i Grønhøj Kro. Rejsen ned gjennem Vest- og Midtjylland var den Gang meget besværlig; tunge sandede Veje og for det meste Vadesteder, ikke Broer, at færdes på over de store Åløb; ved Holstebro var ganske vist Bro over Stor-Åen, men den var så skrøbelig, at man i de Aar foretrak at tage udenom og slippe over Åen, hvor man ellers kunde. Bryllupsrejsen kunde iøvrigt let have taget en sørgelig Ende. Da de skulde kjøre over et Vadested i Holtum (Skjern) Å, tog Kusken fejl og kjørte ud i et dybt Hul, og Agestolen, hvori mine Forældre sad, gik løs fra Vognen. De kom dog velholdne i Land, og en skjøn Sommerdag ved Solopgang nåede de Brande Præstegård.

Brande er nu en ret anseelig Landsby ved Landevejen mellem Herning og Vejle; den Gang bestod den af Kirke, Præstegård, Skole, Kroen og en Gård til, en

Kjøbmandshandel, Fattighuset og endnu et Hus. Den ligger på den nordre Del af Randbøl Hede omgivet af sandede Marker og den Gang store uopdyrkede Hedestrækninger. Men Præstegårdens Beliggenhed er venlig, Syd for Stuehuset skråner Haven i Terasser ned mod en Eng, hvorigjennem Brande Å, som siden flyder ud i Skjernå, løber, og hinsides denne en Kratskov; og da min Moder i Sommermorgensolens Lys fra Havedøren så ud over Haven, Engen og Krattet, syntes hun, at hun havde aldrig set så smukt et Sted. Heri har vel den ny Ægtekjærligheds Glæde og det, at det var hendes og hendes Mands fælles Hjem, haft sin Del. I dette Hjem levede mine Forældre i over 14, min Moder, som blev der Nådensåret ud, over 15 Aar, og de levede glade ved Livet og Gjerningen. Brande er et vidtstrakt Hedesogn, et af de største i Udstrækning i Danmark, men ad lange trælsomme Veje kom Beboerne og fyldte hver Helligdag den rummelige Kirke til sidste Plads, der var gammeldags Ærbødighed og Hengivenhed for Præsten og gammeldags Gudsfrygt, måske nok nogen Misbrug af Brændevin, men stræng Sædelighed; og der knyttedes et kjønt Bånd mellem mine Forældre og deres Sognefolk. Et Par enkelte Træk fra Livet der må jeg tage med. Den Gang brændte endnu mange af Beboerne selv deres Brændevin, uagtet det var ulovligt, men det var gammel Vane. Øvrigheden, der var langt borte — i Vejle nemlig —, sendte stundom Politi (i Folkets Tale »Spedere« d. v. s. Spejdere) ud for at søge og finde »Brændevinstøj« d. e. Redskaber til Brændingen. Hvor det fandtes, faldt der Mulkt. Men man fandt sjelden noget, fordi forud for Politiet gik Ilbud fra Sted til Sted, og når det kom, var alt omhyggelig skjult. En Søndag, min Fader stod på Prædikestolen, så han, at en Mand kom ind i Kirken og hviskede nogle Ord, som derpå gik videre, der blev en urolig Bevægelse, og flere

rejste sig og gik ud. Han standsede da i sin Prædiken og spurgte, om der var Ildebrand eller anden Ulykke på Færde, men fik til Svar: »det er æ Spedere«. Følgende i sig selv ubetydelige Historier kan give Fingerpeg om Hedeboernes ensomme Liv og det lille Kjendskab til mere moderne Levevis. En lille Juledag kom en gammel Kvinde, der boede ensomt på Heden, vandrende til Kirke, hun havde taget en Dag fejl, troede, det var Juledag, havde Aftenen forud spist sin Julemad og formodentlig læst sin Julesalme og kom nu og vilde i Kirke. En anden enligt boende Kvinde besøgte min Fader en Gang; hun havde ventet Præstens Besøg og vilde opvarte ham med det bedste; det havde hun hørt skulde være Kaffe, men hun kjendte ikke denne Drik. Hun havde dog fået Bønner, havde fået dem brændt og knust, såvidt var hun med, ja også kogt Kaffen, men så satte hun Grumset frem i en Kop og »Kaffevandet« i en anden og bad »Fa'er« tage det tykke eller det tynde, hun vidste ikke, hvilken af Delene det var, der smagte så rart.

Ensomt var der naturligvis i Brande, men der var Arbejde nok, min Fader måtte overtage Præstegårdsavlingen, om Bortforpagtning kunde ikke være Tale, og min Moder havde en ikke lille Husholdning at føre. Dog uden god Omgang — også foruden Hedebønderne — var mine Forældre ikke. To Præstefamilier, Adolph i Nykirke (sidst i Hesselager på Fyen) og Gjellebøl i Ringgive (sidst i Stenløse ved Odense) dannede med dem et lille Convent, vist nærmest Familiebesøg, de kom sammen og knyttede Venskab med hinanden. Og Herremanden Peter Tetens Hauch på Hastrup i Tyregod Sogn var mine Forældres gode Ven. Han var i mange Stykker en underlig Original, kunde nok være lidt stolt af sit Adelskab, men beskjæftigede sig med meget jevne Ting, bandt selv Fiskegarn til Brug i Hastrup Sø o. s. v.

Den Sommer, min Fader var kommen til Brande, blev han meget overrasket ved, at der kom en Flok Får — jeg troer tyve — med Lam drivende til Præstegården. Driverne havde den Hilsen med fra Hauch, at nu kunde Præsten beholde Lammene og, når de kunde undvære deres Mødre, sende ham Fårene tilbage. Det var hans Bidrag til den endnu ukjendte Præsts Besætning. Men et inderligt Venskab kom til at sammenknytte de to højst forskjellige Mænd. Og da min Fader efter at være flyttet bort fra Brande besøgte det gamle Hjem og med sin Eftermand Ludvig Blædel besøgte Hastrup, og Blædel førte min Fader ind til Hauch med de Ord: »her bringer jeg Dem en Mand, som hedder Niels Bay Lund«, udråbte Hauch: »det er den største Kjeltring, der er til«, og dermed faldt han grædende min Fader om Halsen.

I økonomisk Henseende var det trangt at leve i Brande. Tienden var omtrent 100 Tdr. Rug, og i disse for det danske Landvæsen allermest trykkede Aar var det godt, når en Tønde Rug kunde gjøres ud til 8 Mark (d. e. 2 Kr. 65 Øre). Min Fader drev som sagt Avlingen, men den opdyrkede Mark var skarpsandet Jord, og Heden, som han brød op, kostede meget Arbejde og mange Penge, inden den gav noget. Det var derfor også et overmåde tarveligt Liv, mine Forældre levede, og for min Moder et strængt Liv. Som Børnene voksede til, skulde de jo have Klæder, og dem syede hun for en stor Del selv, ikke at tale om, at hun lappede og holdt sammen på det gamle, og mangen Aften efter fuldt Arbejde i Huset — Pigerne var jo om Sommeren tit i Marken — sad hun langt ud på Natten over sådant Arbejde. Ikke blot Børnenes Klæder var af hjemmegjort Tøj, den store Fårebesætning gav Uld, min Moder og Pigerne spandt den, Hjemmevævere vævede Tøjet, og det blev syet i Huset, men min Moder

selv fik i de 15 Aar, hun levede i Brande 1 — én — Kjole af Kjøbestof, hvad hun ellers fik var forarbejdet hjemme; også min Faders Klæder, selv hans Præstekjoler — på en nær af Klæde, som han vel havde fra sin Kjøbstadtid — var hjemmegjorte af Gårdens Uld. Men jeg har også set min Moder som gammel Kone gå til Stads i sin Brudekjole. Intet Under, at min Moders Klavér snart kom til at stå ubrugt, men hvad der ikke blev opslidt var hendes gode Humør, jevne Sind, Tro på Guds Forsyn og livfulde, tit skjælmske Blik på Livets Møje og dets Pudserligheder, som bar hende over meget.

Trods Fattigdom og Møje blev — som nævnt — mine Forældre i Brande i 14—15 Aar, min Fader blev i Efteråret 1838 forflyttet til Øster Tørslev 2¼ Mil N.-Ø. for Randers, hvorhen min Moder og vi Børn drog i Juni 1839, jeg — den yngste — var da i mit 7de Aar. Jeg antager, at min Fader kunde være bleven forflyttet før, han var anset for en brav og dygtig Præst og vel set af sine Foresatte, men Kjærligheden til Brande har bundet ham så vel som min Moder; måske han også søgte på et noget indskrænket Område, ti hans Hu drog ham til Randers-Egnen. Om han ventede noget på et givet Løfte, véd jeg ikke, dog antager jeg det ikke. En Frue, som ejede Herregården Himmestrup mellem Randers og Viborg, der den Gang havde Kaldsret til Hjermind Sognekald, havde ladet min Fader vide, at hun vilde kalde ham, når Consistorialråd Bjerregård, som var Præst i Hjermind, døde. Men Bjerregård (kjendt som ivrig for Træplantning og desuden lidt theologisk Forfatter) overlevede længe både min Fader og den private Kaldsret. I al Fald kunde nu mine Forældre dårligt holde ud i Brande længere, deres ældste Søn (Christian Ehrenfried, sidst Præst i Øsløs i Hanherred) var da 13 Aar, den næste, Rasmus (Valg-

menighedspræsten på Mors) henved 12, så der måtte snart kostes noget på deres Undervisning, og dertil var ikke Råd. Så søgte og fik min Fader da Præstekaldet i Øster Tørslev.

En lille Tildragelse i min Moders stille Liv skal her fortælles. I Vinteren 1838—39, da min Fader var i Øster Tørslev og hun i Brande, var det naturligt, at hun længtes både efter ham og efter at se det ny Hjem. Men af Frygt for, at Snevejr skulde hindre en Rejse ad Midtjyllands Hedeveje, opsatte hun den til en Tid, man kunde vente, at det var omtrent Forår, nemlig til Slutningen af Marts. Men da indtraf et voldsomt mange Dages Snevejr, så hun både på Hen- og Hjemrejsen blev sinket meget. Navnlig måtte hun — vistnok på Tilbagevejen — ligge tre Døgn i Funder Kro, hvor der ikke var andre Rum med Kakkelovn end Skjænkestuen og Krofolkenes Sovekammer; min Moder og hendes to ældste Drenge, som hun havde med, sov i en iskold Storstueseng, og om Dagen sad hun i Skjænkestuen og arbejdede på Strikketøj, hun lånte af Krokonen. I Skjænkestuen samledes Snekasterne, når de havde været ude at rydde Vejene, og når min Moder klagede sig for, når hun skulde komme hjem, trøstede de hende med, at »Madamen skulde have blevet hjemme til Sct. Hans Dag«. — Om Tiden i Øster Tørslev Præstegård har jeg ikke meget at fortælle. Det gik mine Forældre, som det er gået så mange Præstefolk, at de savnede Hedeboerne, når de var flyttede til frugtbarere Egne. I Øster Tørslev var kun ringe Kirkegang (skjønt en By — rigtignok med to Navne, Øster Tørslev og Ilshøj, men omtrent sammenbyggede — på 30 Gårde ligger lige omkring Kirken), og Sædeligheden stod meget lavt; Bønderne gjorde endnu det i så høj Grad demoraliserende Hoveriarbejde til Gjessinggård, noget, Hedebonden aldrig havde kjendt. Økonomisk bedredes mine

Forældres Kår ejheller betydeligt, de to Sønner kom i Latinskole, Embedets Hovedindtægt, en Gård på 13 Tdr. Hartkorn, var bortforpagtet for en ringe Afgift, og inden Gjælden fra Brande var hel afbetalt, medens nogen ny var stiftet, døde min Fader d. 18de Marts 1845, han led af en Leversygdom, men fik det sidste Stød ved at blive smittet af Tyfus i et Hus i Sognet.

Min Moder overlevede ham i næsten 21 Aar. Hun søgte og fik Tilladelse til af en til Præstegården hørende Toft for Livstid at få 4 Skpr. Land til Have og byggede sig et lille Hus på Fællesjord, hun fik overladt af Bymændene, lige op dertil. Der boede hun til sin Død med min eneste Søster Sophie Cathrine, som trofast ofrede hele sin Ungdom til min Moders Pleje.

At min Moder levede i små Kår, vil man let forstå, en Enkepension og noget Tilskud fra Enkekassen rækker ikke langt; jeg kom efter min Faders Død også i Latinskolen, og de ældre Brødre blev Studenter i 1845 og 1846. Ganske vist blev vi — navnlig jeg — støttet af Venner og Kyndinge, og i rede Penge modtog vi ikke meget af vor Moder, men til Klæder hjalp hun os, og mangen Krukke Smør, salt Kjød og Ost gik fra det lille Hus i Øster Tørslev til Kjøbenhavn til vor »tørre Kost«. Og vore Ferier — fra Kjøbenhavn kun Sommerferien — tilbragte vi hos hende. Det var ikke sært, om min Moders Indtægter havde ondt ved at slå til, og når hun fik sin Pension og regnede ud, hvad Kjøbmand, Møller, Skomager o. a. skulde have, vilde Regningen sjælden gå op, men da udtalte hun sin Trøst i de Ord: det er ikke så slemt at have et Hul, man ikke véd andet at fylde med end Guds Velsignelse. Hendes Enkestands Aar bragte også megen legemlig Svaghed. Gigten, som hun længe havde mærket til, tog mere og mere Overhånd, og hendes Læge (Møller i Randers, den »unge Mirakelmand«, som St. Blicher

omtaler i sit Levned) kunde ikke hjælpe hende af med den. Men med alt dette blev det en glædelig og velsignet Tid for hende og for os, hendes Børn. Få Børn har måske haft så glade Ferier og modtaget så gode Indtryk, som vi i vor Moders fattige Hjem. Og det var ikke blot os Børn, også andre fik Gavn og nød Glæde der.

Min Moders barnlige Forsynstro, Arven fra hendes Hjem og inderlig delt med min Fader, blev efter Hånden og især i hendes Alderdom forenet og underbygget med en mere bestemt og bevidst kristen Tro og Oplysning, der aldrig fik noget mørkt eller tungt Præg men gik skjønt sammen med hele hendes frejdige og muntre Natur. Hun savnede ikke heller gode Venner, som kunde være hende til Hjælp, og jeg vil navnlig nævne tre Præster, der var hende til stor Gavn og Glæde.

Først Karl Frederik Hassenfeldt (om hvem der findes et Mindedigt i Birkedals Livsførelse), der var Præst i Øster Tørslev fra 1848 til 1852. Den stille og alvorlige Mand og hans unge (anden) Hustru blev min Moders kjære Venner, de to Hjem delte trofast Sorg og Glæde med hinanden; i hans Hus så min Moder og hendes Børn første Gang Bekjendelsen og Lovsangen indført i et Hjem sammen med Livsglæden. Når Hassenfeldt havde Juleselskab, lød »et Barn er født i Bethlehem« (den Gang i sin nuværende Skikkelse temmelig ny, det var jo kun få Aar efter, at den første Gang var sungen i Vartov) over Borde, og derfor legedes de gammeldags Julelege lige muntert. Det var lidt fremmed for min Moder, der var vant til at holde Ytringerne af ens åndelige Liv meget tilbage i det daglige, men hendes eget Hjem fik snart den samme Tone.

Dernæst Hans Knudsen, Præst i Nabosognet Gjerlev (tidligere i Trankebar, flyttede fra Gjerlev til Brejninge

ved Kallundborg men fik som afgået Sognepræst den Gjerning, der især vil bevare hans Navn, nemlig i »Hjemmet for Vanføre« i Kjøbenhavn). Da der efter Hassenfeldt var kommen en Præst til Øster Tørslev, hvis Prædiken ikke kunde opbygge min Moder og Søster, gik min Søster gjerne hver Søndag til Gjerlev Kirke og fik ved Knudsen sin bevidste Livsvækkelse, men han lod også jevnlig sin Vogn hente min Moder, og da Gigten begyndte at hemme Brugen af hendes Ben, bar han hende gjerne fra Vognen ind i Huset. Hans Knudsen havde en hård Skal om et varmt og blødt Hjerte, der slog i inderlig kristen Tro. Hans Forkyndelse, i gammelluthersk Aand men noget buldrende, kunde ikke rigtig tiltale min Moder, men hun skjønnede på, hans Venskab og skattede hans fromme Alvor, og gjennem min Søster blev han meget for Hjemmet.

Og endelig Hans Christian Slamberg, Præst i Støvring og Mellerup, som ved sin Forkyndelse samlede Stammen til den Kreds, der siden grundede Mellerup Højskole og dannede Mellerup Valgmenighed. Hos ham — i Mellerup især — kom min Søster til at søge Kirke, da Knudsen var flyttet fra Egnen, min Moder var da bleven for svag til længe at nyde godt af Kirkebesøg hos ham, men han besøgte hende oftere, og disse to, den hårdt prøvede, tungsindige Mand og den barnlig-glade fromme gamle Kvinde, var meget for hinanden.

At samle sine Børn var min Moders største jordiske Glæde, og hun kunde forud nyde Forventningens Glæde, når Ferierne stundede til, men hendes virksomme Natur fik hende ofte til, når hun havde fået os alle samlede, at sige: »gid I nu var hver på sit Sted i god Behold igjen«, hvad vi jo godt forstod ingenlunde var Udtryk for, at hun længtes efter at komme af med os,

men at hun vilde sige til sig selv og os, at Hovedsagen er dog, at man er hjemme, hvor man har sin Gjerning. Men hendes lille Hjem blev også et Sted, der drog andre. Enkelte unge fra Øster Tørslev By, der begyndte at føle Længsel efter »noget bedre«, kom om Aftenen og sad hos min Moder og Søster, som læste for dem, sang med dem og gav et Par unge Karle Stødet til at søge til Kolds Højskole. Mathilde Bøggild, siden gift med Povlsen-Dal, tjente en Tid i Nærheden, men følte sig ikke hjemme, hvor hun var i Huset, hun søgte stundom Oplivelse i min Moders Stue. Theodor Blicher, Steen Blichers Søn, en Tid Lærer i Ø. Tørslev, kom mangen Aften, fornøjede min Moder med sin Sang, han havde en smuk, blød Stemme, og befandt sig vel i det lille Hjem. Det var således i hjertelig Henseende ikke noget fattigt Liv, min Moder førte. Og så sad hun barnlig mild trods Sygdom og hvad der ellers kunde trykke, var glad ved Guds Gaver de små og kunde med et lille Smil ad sig selv spørge, om vi ikke nok troede, hun kunde få Lov at få sin Kaffe i Himmerig.

Under Påvirkning af de nævnte tre Præstevenner, vel også af sine Børn, der dog altid vil tilstå, at de fik meget mere af hende, end hun af dem, kunde hun godt mærke, at det Liv, der efter Hånden voksede frem i hende, var forskjelligt fra det, hun tidligere havde kjendt, men det ny kom ikke som et Brud, men som en Udvikling og Uddybelse af, hvad der før havde været hendes Eje. En Måde, hvorpå dette kom frem hos hende, skal jeg fortælle om. Hun havde som så mange ikke været vant til at bruge Fadernavnet om den almægtige Skaber, men kaldt ham »Vorherre«; (»Vorherre bevare eder«, sagde hun til sine Børn). Som det nu ved bestemtere Liv i Troen gik op for hende, at »Vorherre« er et af Frelserens Kjendings-

navne, og Fadernavnet ikke rigtig vilde falde for hendes Tunge, kaldte hun tit Gud Fader »den gamle Vorherre« (d. v. s. den hun havde været vant til at kalde med dette Navn), og når hun i sin sidste Svagheds Dage gruede lidt for at skulle op af Sengen — hvad hun vilde, så længe hun kunde — har jeg hørt hende, når hun troede sig ubemærket, sige: »å, gamle Vorherre, hjælp nu dit stakkels Barn!«

Ti hendes Svaghed blev stor, Gigten trak Knuder, især på Hænder og Håndled, Benene nægtede deres Tjeneste. Så længe de var nogenlunde raske, gik hun hver Dag til Kirkegården til min Faders Grav ledsaget af sin Hund og sin Kat, der plejede godt Kammeratskab; så måtte dette opgives, og der kom en Tid, da hendes Vandring indskrænkede sig til at gå fra Sovekammeret ind i sin Stue, og det var besværligt nok; når hun skulde have Foden over Dørtrinet, sagde hun tit med et Smil: »mons montis, et Bjerg« — så meget Latin kunde hun. Så længe som muligt blev hun ved at spinde, hun syntes, det holdt Liv i Benene, ja endnu da min Søster måtte løfte hendes Fod op på Rokken. Endelig svandt den sidste Rest af Evne til at bruge Benene, men hun blev hver Dag klædt på, sat i en Stol på Ruller og kjørt ind til sit Dagligstuebord, hvor hun strikkede lidt, sålænge hun kunde, siden læste og iøvrigt sad glad og taknemmelig for Solen og Dagen og sit lille Hjem og voksede i Himmeriges Håb. Hendes Søndagslæsning var Albert Leths Postille, min Søster læste for hende i Bibelen, hendes Yndlingssalmer var Ingemanns Morgen- og Aftensange og barnlige Julesalmer. Der blev også læst meget i anden god Læsning, men af den tror jeg nok, at H. C. Andersens Eventyr var hende det kjæreste.

Tilsidst, men kun kort Tid, kunde hun ikke forlade Sengen, hendes ældste Søn Christian, som da var Præst

i Viborg, var hende den Gang nærmest af Sønnerne, og denne trofaste Søn spadserede flere Gange de syv Mil fra Viborg til Øster Tørslev om Natten for at se til sin Moder, når hans Forretninger ikke havde tilladt ham at komme med Toget til Randers, og han snart skulde tilbage igjen.

D. 27de Februar 1866 lukkede hun sine Øjne, d. 7de Marts blev hun jordet i et voldsomt Snevejr, som næsten ikke tillod udenbyes boende at komme, dog enkelte slog sig igjennem. Hendes Sønner talte over hende, vi var bleven samlede Dagen før, inden Vejret blev så hårdt. Det slog altså til, hvad Pastor Hans Knudsen i Spøg havde sagt til hende, at hun kunde glæde sig til at have tre Præstekjoler nærmest bag sin Kiste.

Efterskrift. Pastor Hans Knudsen var lidt af en Digter. Til en Begravelse havde kan, medens han var Præst i Gjerlev, digtet nogle Salmer. En af dem, to Vers at synge over Graven, synes mig værd at kjende i videre Kredse og at bruges mere almindeligt:

»Om Hvedens Korn sig ikke dølge
I Furens Dyb og fange Død,
Skal aldrig Høstens gyldne Bølge
Bedække Agrens rige Skjød.
Men Grøden bølger som et Hav,
Hvor Korn er gjemt i Furens Grav.

Halleluja, hav Tak for Ordet,
O Jesu Christ, på det vi gå,
At Hvedens Korn kan vorde jordet
Og herliggjort igjen opstå
Med Modning for dit Paradis,
Dit Frelsernavn til Lov og Pris.«

Blicher paa Himmelbjerget.

En Tale af **Rasmus Nielsen.**

———

Folk, som færdes ude i naturen, har sikkert ofte lagt mærke til, hvorledes solen efter en mørk og sludfuld dag henimod aften kan bryde igennem.

Skyerne spalter sig som havis i store flager.

Den blå himmel danner brede bugter og dybe vige ind imellem de mørke masser. Snart efter lysner det så småt på solens side. Skyrandene breder sig som mangefarvede bræmmer, indtil de omsider stråler som ildsluer, og solen sejler majestætisk ud i det dybe himmelblå.

Da glinser og glimrer den dyngvåde jord. Regnvandet, der i dagens løb faldt som kolde og klamme dryp, gyldner i solglansen. Alle de mørke dråber er blevne til lyse perler.

Og fra træernes kroner rasler ved hvert vindpust en guldregn ned.

Et sådant syn kan også vise sig i menneskenes færden, og der er det særlig smukt at skue.

Thi det sender et forsoningens smil henover skylagene, der dækkede for glædens lys således, at det sågodtsom aldrig trængte ind til en sorgfuld sjæl, som levede i angst og våndede sig i klage.

Og det er om et lignende gennembrud i et menneskes liv, jeg her vil meddele lidt.

Mandens navn bør være godt kendt af alle danske. Selv har han engang på prent ytret det beskedne ønske, at man stundom ved spillebord i salen vilde lade talen falde på den døde præst i Spentrup.

Men vi kan udmærket godt være bekendt at mindes ham ved andre og bedre lejligheder som den levende digter.

De fleste ved vistnok god besked om, at hans himmel var formørket af mange skyer.

Miskendelse fra oven, ligegyldighed fra neden og ingen forståelse i hjemmet bidrog i høj grad til at gøre ham livet surt.

Dertil kom desuden bestandige pengevanskeligheder, muligvis også følelsen af, at han ikke var den pladsvoksen, han havde valgt sig for at opholde livet.

For han var vistnok ikke nogen dygtig præst.

Dog bør han vel roses for, at hans prækener i reglen var priselig korte.

Men hvordan skulde han egentlig få tid til at forberede sig på lange taler, han havde jo så mange jærn i ilden.

Og ikke alt det blev smeddet, som glødede i hans esse.

Noget fik han naturligvis udrettet, meget endogså, men det varede så skammelig længe, inden folk fik brug for det, syntes han.

Det forekom ham, at han altid måtte stå tilbage, medens derimod hans jævnaldrende og jævnlige fik alting til at gå, gik frem i anseelse, i velstand og i selvbevidst sejersglæde.

Men han selv. Ja, han følte sig som den, der tager kraftigt tilløb, men ikke kommer over, bliver hængende såret på det pigtrådshegn, der skellede mellem ham og hans drømme.

Men så var det, at han henimod sit livs aften slog

igennem for en gangs skyld med folkefesterne på Himmelbjerget. Thi disse sammenkomster fandt tilslutning af folket hos både høj og lav. Efterårets og hedens vemodige sanger hilstes med jubel og bragende bifald, når han i høstsolens skær viste sit bredladne jydske ansigt over talerstolen for de festglade tusender.

Disse hurraråb, som da tordnede ham imøde, gjorde godt i det gamle skjaldehjærte.

— Den, der lever sin meste tid hen på tilværelsens skyggeside, er taknemlig for solen, når den en enkelt gang viser sig.

Men førend vi nu følger ham til tops, må vi se lidt nærmere på, hvad der fortrinsvis optog ham i det år, da han fik den første fest i stand.

2.

1839 var et i flere henseender ret mærkeligt år. Den gamle kong Frederik d. 6. lukkede i dette sine landsfaderlige øjne for stedse. Og med ham gik enevælden i graven. Ganske vist spøgede den under hele Kristian den ottendes regering. Men den skræmmede ingenlunde folket fra at bryde ud i høje frihedsråb. Og røsterne, der råbte om folkelig selvstændighed, blev tilsidst så stærke, at de ikke kunde overhøres.

Nede i Sønderjylland kæmpede brave dansksindede mænd mod tyskeriet, som i Frederik den sjettes tid havde fået en altfor uhyggelig magt. 1838 var der rejst et åndeligt Dannevirke i et blad af dette navn, som Peter Kristian Koch udgav i Haderslev. På denne skanse stod de tapre førere slagfærdige for modersmålets ret i grænselandet.

Herhjemme ulmede frihedens hellige ild, som før antydet, også meget kraftigt. Den første flamme, der brød igennem, gnistrede af den ivrige Orla Lehmann,

da han dagen efter Frederik den sjettes død mødte hos den ny konge med en adresse fra studenterne, hvori de fremførte krav om en fri forfatning.

Denne raskhed gør, ialfald på mig, et tiltalende indtryk.

Alting plejer jo ellers hertillands at gå tungt og trægt, når noget skal fremmes. Derfor: Ære være dem, der har evne til at plante fanen på muren uden lange kedsommelige omsvøb.

Der er heltemod i en sådan dristighed.

— Om det så var selve vejret, artede det sig ikke helt almindeligt i nævnte år.

Vinteren havde taget glubsk fat og været meget langvarig.

Og sommeren var bygefuld i store måder.

Men værst rasede et forfærdeligt tordenvejr, som d. 9. Juli trak hen over Jylland, hvor brændte gårde, splintrede træer, dræbte dyr og ihjelslagne mennesker betegnede dets hærgen. Bønderne gik, som rimeligt var, og så sure ud, thi udsigterne til en god høst var langtfra strålende. Alligevel blev den trods alle viderværdighederne ret ordentlig. Det kan, som hvermand ved, se gråt ud og endda blive godt i gamle Danmark.

Blicher havde under de forskellige omskiftelser i naturen og folket meget mellem hænder og mange besværligheder. Men han var først og fremmest optaget af tidens offentlige spørgsmål.

Nogle artikler i »Jyllandsposten«, som nu findes trykte i en ypperlig lille bog (udgivet af Evald Tang Kristensen) kaldet Skizzer og bladartikler af St. St. Blicher, viser dette klart og tydeligt. — Han ivrer for en retfærdig politik, en dansk og skandinavisk politik. Hvis blot de nordiske folk vilde stå sammen og slå sammen, da var de efter hans mening stærke nok til at trodse ethvert angreb.

— Han tiljubler »Dannevirke«s redaktør sit bifald og

maner alle danske til at række denne hædersmand broderhånd.

Folket burde ligervis som i gamle dage ile mod syd for at stå vagt ved landets grænseled.

Men han synes, at de fleste er så kolde og ligegyldige overfor de sønderjydske spørgsmål.

Det er i det hele taget velgørende at lægge mærke til, hvor kraftigt han i disse avisindlæg slår på de danske strænge.

— Han finder det ikke alene naturligt men ligefrem ønskeligt, om vi fik en nationaldragt, som et synligt tegn på, at dens bærere var danske.

— Han skriver om almindelig værnepligt, viser dens nødvendighed for et folks bestående, advarer mod den utidige frygt for de mange omkostninger.

Tillige anbefaler Blicher at rejse et mindesmærke i Randers by for Niels Ebbesen, en plan der også viser hans danske sindelag, men som ikke fandt nogen synderlig tilslutning. Ganske vist siges der, at den fik Grundtvig til at skrive sangen: »Om Danmarks kvide osv«., men folket var den gang ikke stemt for at rejse den mand et synligt minde, der gjorde blodsugeren Grev Gert et hoved kortere. Det gjaldt vel om i de dage at bevare venskabet med de elskelige stammefrænder i Nord-Tyskland.

Først efter nederlaget i 1864 mandede vi os op til at rejse et standbillede af den »dansker helt« fra Nørreris.

Han skæmter i en artikel under mærket Peer Spillemand over titler, mener forøvrigt, at vi bør have en hel del flere, særlig med råd til beslutning.

Han foreslår, at klokkere og branddirektører skal udnævnes til sovekammeråder, fattige skribenter til kvistkammerråder, og de embedsmænd, hvis papirer var mængede sammen som hø og halm, burde hedde pul-

terkammerråder, medens han for sit eget vedkommende ønskede at være spisekammerråd.

Det er ligefrem en ren fornøjelse at læse disse hans skriverier. Stilen er livlig, lunefuld spøgende, tankerne dristige, ofte digterisk malende, men straks efter mere afdæmpede, thi læserne skal forstå, at det ikke er en brusende ungersvend, men en erfaren og moden mand, der siger et fornuftigt og borgerligt ord om det, der kan gavne fædrelandet.

Angående Blichers huslige sager da så de alt andet end lyse ud. Med ham og konen gik det vel endda an. De havde den gang prøvet at være fra hinanden; hun var rejst til Randers. Men efter tre måneders forløb kom hun tilbage igen. Der fortælles endogså, at gamle Niels Blicher i den anledning holdt en takkebøn fra prækestolen. Det må, synes jeg, antages, at de efter den historie læmpede sig lidt mere efter hinanden end forhen. Nu havde de prøvet, at af to onde ting var det den værste: at være adskilt. Så med dem gik det vel saa nogenlunde.

Men hans pengesager var i en jammerlig forfatning. Han sad i borg og gæld til op over begge ørene.

Det vilde ikke lykkes for ham at låne penge på sit indbo, endskønt det efter hans mening var dobbelt så meget værd, som gælden var stor. Dernæst forsøger han at få tegnet bestillinger på nogle småfortællinger, der skulde udkomme en gang med det første. Men det førte heller ikke til målet. Dels red Blicher ikke den dag, han sadlede, så det varede syv lange og syv brede, inden historierne blev trykte. Desuden fandt hans digtning ikke ualmindelig mange købere, hvorfor der kun var lidt at tjene ved den.

Blichers kamp med pengenøden minder om et menneske, der er sunket i kvægsand til midt på livet; jo mere den ulykkelige anstrænger sig for at komme op,

des dybere synker han. 1839 i Marts måned døde hans gamle fader stille og smærtefrit efter kun en måneds sengeliggen og uden forudgående sygdom. Han blev omtrent 91 år gammel. De sidste 6 år af hans liv havde han været blind, men hørelsen og fornuftens fulde brug bevarede han lige til det sidste.

Gamle Niels Blicher var i sine velmagtsdage en hel karl. Han kunde både skyde vildt og lave vers. Af dette vil det ses, at sønnen slægtede ham noget på. Thi St. Blicher var al sin tid en ivrig jæger, ligesom han jo heller ej var istand til at afholde sig fra pennens brug. Det sidste våben benyttede han langt hyppigere og bedre end faderen. Med hensyn til bøssens benyttelse, da kunde deres færdighed vel være omtrent éns.

Siden gamle Blicher tog sin afsked fra præstegerningen, havde han opholdt sig hos den unge, først i Thorning, siden i Spentrup præstegård.

Og jeg antager, at den gamle »udtjente« præst og den aldrende veltjente digter er komne udmærket godt ud af det med hinanden.

Det er ikke umuligt, at den gamle har været til stor trøst og støtte for sin tungsindige søn, når denne syntes, at alting så sort ud. Veteranerne fra livets slagmarker har ofte et langt klarere blik for det, der kan fri af fare, end de, der blussende af kampiver deltager i våbendansen.

Men nu blev altså denne støtte, dette gode rygstød taget bort fra ham.

Hans gamle faders hjærte var bleven stille, og sønnen mere ene end før.

Desuden bidrog Niels Blichers død også til at forværre pengevanskelighederne i Spentrup præstegård; thi den gamles præstepension har nok været anvendt til at dække adskillige af digterens gældsposter.

— Det vil vistnok indrømmes, med henblik på det ovenanførte angående hans huslige forhold, at Blicher ikke havde synderlig grund til at være i feststemning. Men når han alligevel tog sig sammen og stævnede til møde på Himmelbjærget, så vidner det om, at dagens byrde og hede ikke kunde kue hans ånds kraft. Når det gjaldt om at øve et værk til folkegavn, så var han mand for at træde sorgerne under fødder — for en tid. Ja, skyerne på hans digterhimmel gløder formelig i disse dage af glansen fra hans digterild. Og snart vil denne stråle som et lysende vartegn fra lyngbakkens tinde.

3.

Men med selve festen gik det ellers saaledes til.

Nogle unge mennesker havde i året 1838 besluttet at mødes med hinanden på Himmelbjerget, hvad de også gjorde.

Blandt disse var der en rask student, en degnesøn fra Hammel, ved navn Vilhelm Schøler. Og ham var det nok egentlig, der fandt på, at denne udmærkede plads vilde være fortræffelig egnet til afholdelsen af større folkemøder.

Det var efter hans mening ønskeligt, om sådanne kunde blive afholdte.

Imidlertid var han fuldkommen klar over, at der måtte en velkendt mand til at sætte sådan noget i gang.

Thi en ukendt students navn battede ikke stort, hvor det gjaldt begyndelsen af et nyt og større foretagende.

Han besluttede derfor at henvende sig til Blicher og begav sig i den anledning paa sin fod til Spentrup, hvor han godt nok traf præsten hjemme.

Den unge mand blev meget venlig modtagen, og hans forslag om afholdelsen af en større folkefest på Himmelbjerget fandt Blicher ikke så ilde. Men han var for-

resten slet ikke så vis på, om folk vilde tage videre hensyn til en indbydelse af ham. Han var jo slet ikke sådan ualmindelig anset. Imidlertid kunde det være rart at prøve. Han skulde tænke over sagen. Med dette måtte Schøler lade sig nøje.

Dog forlod han sikkert Spentrup med følelsen af, at festen nok vilde komme istand, for Blicher var, det havde han mærket, trods sine forbeholdne udtalelser alligevel stemt for planen. Men vi har af det foregående set, hvorledes året 1839 blev ham vanskeligt og besværligt, hvisårsag det trak i langdrag, inden han fik noget gjort i retning af festforberedelse.

Og da det omsider skete, var det lakket så langt frem i tiden, at det næsten blev for sent at feste.

Festdagen fastsattes til d. 1. August, et meget uheldigt tidspunkt, finder jeg. Thi er høsten end ikke begyndt allevegne i Jylland til den dato, så er folk alligevel de fleste steder stærkt optagne af dens komme og har hverken lyst eller lejlighed til at beskæftige sig med udenomssager.

Det var imidlertid ikke alene i det år men også i de nærmest følgende, at Himmelbjerg-festerne afholdtes i begyndelsen af høstmåneden, ja i 1843 på d. 18. Aug., hvorfor der også ved sidstnævnte lejlighed kom få bønder.

— Det gælder ikke alene om at finde det passende sted, men også den belejlige tid, når man vil have folk samlet. Blicher var heldig i valget af stedet, men højst uheldig i valget af tiden.

Men hvorom alting er, han havde kundgjort, at mødet 1839 skulde afholdes d. 1. August.

Han bekendtgjorde ikke i bladene, men muligvis, som Nutzhorn gætter på, ved hjælp af præster og andre, der havde let ved at få bud til folk.

Det var altså bleven bekendt rundtomkring i Jylland, at der skulde være møde på Himmelbjerget. Men det

tegnede rigtignok ikke til at blive friluftsfestvejr. Det regnede stadigvæk, ja den 31. Juli formelig øste det vande ned. Blicher var desårsag sandsynligvis i dårligt humør. Han havde måske følelsen af, at selve naturkræfterne var ham imod, når han vilde have noget fremmet. Dog det gamle mundheld om, at det kan se gråt og blive godt, stadfæstede sig på en smuk måde, da solen d. 1. August fra en ren og klar himmel lyste 600 glade mennesker, der kom ridende, kørende og gående ad forskellige veje og stier fra nær og fjærntliggende egne, til Himmelbjergets top.

Og det syn fyldte den gamle præsts hjærte med fryd. Hans øjne tindrede af glæde. Hans tanke havde slået an. Han vilde her vinde en sejr, og solen skinnede over hans held.

Regimentsmusikken fra Horsens var tilstede og spillede den ene melodi efter den anden.

Og når tonerne tav, hørtes den underlige summen af de mange stemmer. Pludselig tier imidlertid også den, thi Blicher står frem for den samlede skare. Hører vi ikke i denne forventningsfulde højtidelige stund en hedelærkes klokkerene triller i den lyse luft. Jeg synes det.

Før Blicher talte, blev den sang, han i dagens anledning havde digtet, rimeligvis afsungen.

Den er så jævn og ægte i tonefald, at den fortjener at kendes af alle, og lyder i sin helhed således:

Danmark, fostermoder kære,
hør vor frydesang!
Himlen disse toner bære
over sø og vang!
Ryst jert løv, I bøgeskove,
hav, du krumme stolt din vove!
Lytter, nu den danske tunge
glædeligt skal sjunge.

Græs og korn og ved gi'er jorden
føde, ly og lyst;
Dannemark bespiser Norden
af sit rige bryst.
Trindt på hav og sø og strømme
rigtbeladte snekker svømme,
uden tal de fiskestimle
underneden vrimle.

Er ustadig end vor sommer,
og vor vinter lang.
Engen har dog sine blommer,
frugt har Dannevang.
Kolde storme, hjærter varme,
kærlighed i ædle barme,
troskab under sorg og glæde
har i Danmark sæde.

Dine sønner, elskte moder,
ofte sværdet svang,
værnede om dine goder,
værged for din vang.
Enighed gør kæmper stærke,
mod er rette Danneværke:
Hegnes så den danske have,
ledet er i lave.

Da sangen var tilende, talte Blicher om folkefesternes betydning til bestyrkelse i fædrelandskærlighed og samfundsfølelse.

Han mindede om de olympiske lege i det gamle Grækenland og udtalte, at ingen regering og intet kongeråd havde haft så vældig en indflydelse som disse folkelige sammenkomster.

Her i det gamle Norden holdtes der også folketing, i Lejre, Urnehoved og Viborg, men disse sank ned til at blive landsting, herredsting og birketing. Da dette skete, sov folket ind.

Der kom mørke og trange tider som følge deraf. Men

nu bør vi vågne og slutte os sammen om vort jordiske fædreland.

Vi bør stævne til folketing, hvor skjaldekvad, vismandstale og ungdomsidræt kan oplive, oplyse og gennemvarme vore hjærter, så de alle slår i samme glade takt for modersmål og minder.

Og kommer alting i den rette gænge, da mødes ej alene danske, men også brødrene bag sund og fjælde i fælles glæde og ved fælles fest. Ja, hil jer alle, danske mænd og kvinder, som her i dag er stævnet frem til møde, thi mulig har I lagt i jord en grundsten til et forsamlingstempel her i Norden af åndelig natur og evig art. Dette var ikke ordlyden, men ånden i Blichers tale, som sikkert er bleven hørt med opmærksomhed, vel også nok med nogen forståelse. Thi forsamlingen må have haft følelsen af at have oplevet noget betydningsfuldt, der vilde mindes længe.

Efter festens alvorlige afsnit spiste man af medbragte madkurve, hvorefter dansen gik livlig til regimentsmusikkens toner.

Henimod aften drog de seks hundrede så hver til sit.

Og solen slørede den vestlige himmel med rødgyldent skarlagen, mens myggene summede i luften, og bøgetræernes blade bævede for høstvinden.

Om natten kunde Blicher hvile roligt med bevidstheden om at have udført en god dagsgerning. Selv om også sorg for næring og tanken om huslig kvide har gæstet ham, da han lagde sit hoved til puden, han behøvede ikke at ængstes, det var kun fnug, som vinden vilde vejre bort over hans grav, medens denne dag derimod blev stående som en bavtasten ham til evindelig ære.

Snart sov han ind den grånende sanger, og drømmenes brogede billeder vekslede i hans sjæl.

Oldtidskraft og heltefærd forædlet og forklaret i nutidens åndsliv viste sig for ham.

De fløj forbi i lynsnar flugt, som svalen flyver let i sommerluften, og stod i åndens spejl lig ranke stammer i en stille sø.

For efter en sådan dags dåd følger en nat med stærke drømme.

Og planerne til den fest, han agtede afholdt i 1840, er set i disse drømmes røde lys.

For det kan ikke nægtes, at Blicher slog stort på, da han kundgjorde sin festforskrift i Dannevirke.

Han støder ret for alvor i basunen, thi nu skal Kanannittens mure falde. Skillevæggene mellem de forskellige stænder rives ned, alt være borger og borgerinde i nationaldragt, mændene bærende sidskødet overspændt frakke og lange vide bukser, kvinderne hedelige og pyntelige klæder, hvis snit var af egen opfindelse og ikke efter parisermoden.

Og når den skare danskklædte mennesker aftenen før den egentlige festens dag bestiger bakkens tinde, skal skraldet fra de der opplantede kanoner forkynde dette glædens budskab viden om. Siden, når morgenen frembryder, vil det danske løsen vække de sovende i miles omkreds til vidnesbyrd om, at nu er det danske folk enigt og vågent.

Thi ræddes de alle de riser!

Glædesbål afbrændes om natten til troldenes gru, til gammen for lysets børn, til inderlig sjælefryd for en halvgammel digterpræst i overspændt frakke og med store hornbriller for et par lyse øjne.

Selve festdagen skulde henrinde som det herligste ridderspil med tale og sang, løben og springen, brydning, svømning og skydning på fri land.

Mens kongen og folket samdrægtelig hyldede alle de ypperste, løbere, springere, skytter og skjalde, som kvad.

Thi Blicher vilde indbyde både Kristian den ottende og dronningen til festen.

— Når så endelig omsider slutningstimen slog, skulde kanonerne atter bragende give en jordrystende slutningssalut. Det var et festudkast, som man den dag i dag kan blive stakåndet af at tænke på.

Derfor må det heller ikke undre nogen, om håret rejste sig på hovedet af de bønder i Ry, da de blev bekendte med dette verdensvejr, som truede med at trække opover deres fredelige egn.

Ja, det var undskyldeligt, synes jeg, om de lod budstikken løbe fra nabo til nabo med tilsigelse om at møde mand af hus for at værne agre og arne.

Thi fyrster og præster med det sværeste skyts og et følge af flere tusende mænd i overspændte frakker vilde dennem til sommeren gæste.

Op da, I bønder af Ry og strid mandelig!

Der mødte også en af dem med indsigelse, og det var festpladsens ejer Peder Nielsen.

Blicher havde nemlig glemt i sin ivrighed at spørge om forlov til at afholde festen på Himmelbjerget. Han havde vel aldrig drømt om, at det skulde være nødvendigt.

Men nu kommer virkeligheden rusende ind ad dørene til ham i form af følgende kundgørelse i »Aarhus Stiftstidende«:

Undertegnede, der er ejer af Himmelbjerget i Ry sogn, Tyrsting herred, tror at burde herved bringe til offentlig kundskab, at intetsomhelst besøg, endnu mindre nogensomhelst forsamling på bemeldte bjerg retmæssigen kan have sted uden hans minde og samtykke.

Himmelbjerggård pr. Ry, d. 4. Februar 1840.

Peder Nielsen.

Blicher blev i allerhøjeste grad både forbavset og forbitret over denne streg i regningen.

Han slår i sit gensvar om sig med hidsige og hensynsløse ord. Han raser lig en løvehvalp, der er sat i bur. Han er ikke langt fra i sin galenskab at sammenligne den skikkelige gårdmand med selve den sorte Judas.

Han anbefaler de Ry bymænd at sky Himmelbjerggårdens ejer som pesten, den skammelige karl, han er.

Tænk, nu er denne lyngbakke bleven en spekulationsgenstand.

Den var til salg under mødet for 50 rigsdaler, siden er der forgæves budt 1000 rigsd. Det er forskrækkeligt.

Den brave digter hugger i sin vilde bersærkergang om sig med ikke helt sandfærdige påstande, dem Peder Nielsen ganske rolig gendriver som løgn. Bjerget har aldrig været fal, og der er aldrig bleven budt ham en skilling for det. Men ellers kan det så udmærket godt fås for de 1000 rigsdaler.

Forresten henstiller Peder Nielsen til folk at afgøre, hvem der er mest foragtelig, enten han eller hans modpart.

»Blicher sidder i et af Jyllands allerbedste præstekald, og dog skal der i offentlige blade tigges til ham. Jeg har kun en lille gård, men svarer enhver sit.«

Dette svirp hentyder til indsamlingen, som venner af Blichers digtekunst havde sat i gang for at fri ham fra den ydmygelse at sælge sit bohave. Han havde besluttet sig til det for at klare en af de værste gældsposter. Men ved venners hjælp slap han altså fri for det.

Du var imidlertid ikke dum, Peder Nielsen, da du slog på denne kile. Folk forstod din mening, og vor fa'er i Spentrup følte svien måske i årevis. Det var såmænd heller ikke den eneste gang, han gik ud af en kæpryggedans med blå rimper på skindet.

Men hvad skal man sige til det, når han sådan skabte sig!

Striden mellem Blicher og Peder Nielsen udartede temmelig hurtigt til et ordentligt avisslagsmål, hvori ad-

skillige mænd, mer eller mindre højrøde i kammen, deltog. Nogle holdt med den ene og fandt, at han havde den mest soleklare ret, andre var ligeså trofaste mod den anden, hvisårsag der ret kom liv i spillet.

Der var dem, der fandt, at Blicher var i sin gode ret, når han uden ejerens tilladelse samlede i tusindvis af mennesker på dennes mark. Bondens modstand her vidnede om snæversyn og ringe forståelse af det åndens arbejde, digteren havde stillet sig i spidsen for.

Men vittigst og forstandigst skriver han, den skælm Niels Pedersen. Hvad mon Blicher vilde sige, spørger han, hvis Peder Nielsen uden Blichers vidende indbød til fest på præstegårdsmarken i Spentrup, hvor derefter nogle hundrede mennesker kom sammen og forlystede sig med at brænde glædesild i hans havre og skyde på fri hånd mellem kreaturerne.

Striden endte, som bekendt, med, at Kristian den ottende købte Himmelbjerget for 1000 rigsdaler.

Og nu kunde Blicher feste frit af hjærtens lyst på »bemældte bjerg«. Kampen var endt, og skjalden kommandant på fæstningen. For så vidt var jo alt godt.

Men fjendskab var der kommet ind mellem to danske mænd, og det var slemt. Hvor let kunde det ikke have været anderledes. Bare Blicher istedetfor at fare i harnisk var gået til Peder Nielsen og havde sagt som så: Goddag, min gode mand! Jeg har nok båret mig galt ad overfor dig. Jeg erkender min uret og beder om undskyldning.

Ja, da var de to blevne perlevenner, det er jeg vis på. Der skal så grumme lidt til for at vække vrede, men heller ikke ret meget for at fremkalde venskab. Hvis vi alle huskede tilstrækkeligt derpå, så tror jeg, at meget var anderledes — og bedre.

— Festen d. 1. Aug. 1840 blev vel nok en skuffelse for Blicher. Den svarede så lidt til sejersdrømmene fra

vinteren. Kun 300 mennesker var mødte. Og denne ringe tilslutning skyldtes formodentlig dette, at Kristian d. 8. med dronningen og stort følge gæstede Himmelbjerget d. 29. Juli.

Ved denne lejlighed var der mødt en mængde mennesker. Det forstår sig også af sig selv, at folk havde langt mere lyst, rimeligvis også større udbytte af, at se en statelig konge og høre ham udtale sin tak til de tro Jyder for deres elskværdige modtagelse, end lytte til, hvad en halvgammel drømmer af en landsbypræst talte om noget så jævnt som vækkelsen af almensansen.

1841 var der så til gengæld en meget stor forsamling, som bestod af folk fra forskellige egne af hele landet. Der mødte de vilde Vendelboer og deres støtte frænder derovre fra Thy, brede Sjællændere og rødmussede Fynboer gik arm i arm med de alvorlige kraftkarle fra Sønderjylland. Der var folk tilstede så godt som af alle stænder. Og Blicher må den dag have været ret i sit es. For her var de samlede fra øst og vest, som han ønskede det. Han talte om almindelig værnepligt, en sag, der lå ham stærkt på sinde, og om, at danske folk burde være dus med hinanden over en bank eller ind ad en kant — for at bruge to jydske udtryk.

1842 stævnede Blicher til et nyt møde på samme sted, og det var nok sidste gang, han stod for festerne. Andre kunde jo også lige så godt træffe forberedelserne som han, nu der en gang var stødt i luren og »blæst til samling«.

Ved denne sammenkomst holdt han en tale om soven og drømmen. Den gengives her, for at folk kan få en mundsmag af, hvad det var, han bryggede på, den gamle.

Som det vil ses, er den på rim. Han yndede nemlig at tale i den form. Men det kneb ham at huske, hvad han havde skrevet, hvorfor han havde sit håndskrift gemt i huen, som han holdt foran sig, mens han talte.

Det var vist vanskeligt at få vendt blad, uden at tilhørerne mærkede det.

Talen lød således:

Til søvn er natten af naturen givet:
men åndeligen at hensove livet,
det er en hæslig sovesyge.
Nå, der er emmer dog, som ryge
og viser, ilden er ej slukt, men dulmer,
hvad er det da, som udi asken ulmer?
Å, det er ild, og det er ånd!
Ih, det er bravt, kom så dog med en hånd,
pir op i arnen! — Hm, det er lidt silde.
Om Spentrup præst endogså vilde
til ilden puste, han bli'r lidt for gammel,
i verdensløbet er han stedse fammel,
han gør dog bedst nu i at pakke ind.
Jo pyt, på det lav, nej han er en stikkenpind;
han rager op endnu i skorstensskødet.
Ja, sveden grøden, mullent er ham brødet,
og hvad så mere? — nu så går han hen
og sover, søvnen er hans bedste ven,
og den, som sover, synder ej.
Ih, så er søvn jo dydens vej!
Der muligt dog kan syndes svært i søvne,
og mer, som Jyden siger, end med åbne øvne.
— Ja, ja, herinde er der sovet dygtig,
imedens dage, år henglede flygtig,
og soverne opvågned lidt for sent.
Hu! hvad og hvem er hermed ment!
Ah, det er ikke vanskeligt at finde;
bombardementet drages end i minde,
da sov man flåden, sov man Norge hen;
er noget deraf kommet hid igen?
Såmænd, det er der ikke!
Og nu begynder syd fra man at prikke
for rent at løse og opløse resten.
Fra østen og fra vesten
det trækker op til torden
at ødelægge Norden.
Er ingen oppe? Sover alle mand?
Hvad, snorker gamle Dan?

Ha, du kan vækkes frygtelig med fart,
det folk, som sover, sover hen ret snart.
Vågn op, o Dannefolk, ryst søvnen af,
thi ellers kastes dig en grav,
hvori til evig søvn man ned dig lægger.
Her er et råb, som dig af slumren vækker:
Stat op og ryst dig,
til egen kraft fortrøst dig,
så est du endnu stærk;
kraft, mod og enighed, det er dit Danneværk.
— Hm, før jeg sov. Nu drømmer jeg en smule
om et forynget Tule.
Jeg drømmer, at de tre, som stode
med sværd i hånd og slog hverandre ned for fode
i mange hundred' år, nu vare kede
af dette slagteri, og lede
ved brodermord.
Jeg drømmer, at udi vort stærke Nord
er styrken samlet; Øresund
er som et færgested imellem fjæld og lund.
Jeg drømmer Frejr, Odin, Thor —
kraft, visdom, velstand herske her i Nord!

Det var den store, gamle tanke om en nordisk sammenslutning, som fremdeles bevægede ham. Allerede 1839 havde han slået på de samme strænge, og de blev længe ved at klinge hos ham, ja, sitrede vel egentlig først af ved hans død. Han var en ildfuld og forstandig skandinav.

1843 afholdtes festen på den mest ravgale tid, som tænkes kunde, nemlig d. 18. August. Det siger sig derfor selv, at mellem de forsamlede 2—3000 var der få landboere. De havde i den tid nok med at bjærge sæden. Men ellers var denne sammenkomst forresten præget noget af digterdrømmene fra begyndelsen af 1840.

For: Bønderdrenge løb om kaps på sletten.
Og dengang aftenrøden var forsvunden,

blev der tændt glædesblus på bakkens tinde;
tilsidst lød trende dundrende kanonskud,
som meldte folk, at nu var festen ophørt.

1844 afholdtes det sidste store folkestævne på Himmelbjærget, ved hvilket Blicher var tilstede.

Ved dette møde var der samlet mellem 5 og 6000 mennesker, men det var et forskrækkeligt vejr.

Regnen strømmede ned fra morgenstund til aftensende. Den trængte igennem både lærredstelte, vadmelsfrakker og paraplyer. Den trommede lystig løs på høje, stive hatte og gjorde dem uldne i filten.

Den samlede sig i små uklare pytter, hvori både fedtstøvler og blanklæderssko dannede ynkelige spejlbilleder. Den overøste alle, både præst og bonde og degn, hvisårsag den vist må kaldes en meget folkelig regn. Men den var højst ubehagelig såvel for tilhørere som for talerne. Gennemvåde blev de alle tilhobe.

Blicher talte på denne våde dag manende ord til stændermændene om at bøde gamle Danmarks brøst.

Og det blev så det sidste, den gamle digter fik sagt en offentlig forsamling på dette sted.

Imidlertid havde han også sagt og udrettet tilstrækkeligt ved at give stødet til disse frilufts-folkeforsamlinger, der snart blev efterfulgt af lignende på andre steder, og som forhåbentlig aldrig nogensinde vil gå af brug her i landet.

Han opnåede altså den store lykke, at folket fulgte ham, da han stødte i luren, fulgte ham én eneste gang på åndslivets højder.

Derfor synes jeg også, at han står i størst glans for os ved disse fester, så navnet »Himmelbjergpræsten« omstråler hans hoved med en berømmelsens gisel, som aldrig vil blegne.

— Ja deroppe på et af vort fædrelands højeste steder står den grånende sanger med åndens lys over sit

blege ansigt, med håbets lyn i det lune, jydske, tungsindige digterøje.

Der står han som en bondejævn profetskikkelse og peger for folket på den enighedens, jævnhedens og samdrægtighedens vej, som det må vandre for at vinde lykken. Over dets fremtog skal »danskhedens mærke« vaje som en svanehvid åndevinge, lysfarvet af solen.

Og det samme sejrstegn må bæres synlig i sind og i skind, i sæder og klæder, i hjærtets grund og i ordet på den rørlige tunge.

Hvor er det ikke tiltalende at se ham der.

Udaf mismod, huslig sorg og gammel smærte styrer han sit digterskib; og det glider en kort stund over folkedybets blå vande med sejlene fyldte af den friske medbør, med Dannebrog vajende fra stormasten, ombrust af jubel i toner og sang.

Sorgskyerne på hans livs himmel gløder i glansen af hans ære, og alle de tårer, han har fældet på sin vej, tindrer som perler.

Men det varer kun så kort.

Snart efter hylles hans tilværelse atter i kolde og klamme tåger, bag hvilke digteren næsten bliver borte, og kun den lidende mands blege skikkelse utydelig tegner sig. Fra dette jordiske mulm hævede hans ånd sig d. 26. Marts 1848, da han i stilhed blev taget bort fra denne verden og op til de evige høje.

— Til minde om hans dåd på Himmelbjerget er der rejst en simpel granitsten med en hedelærke på toppen og følgende indskrift:

Digteren Steen Steensen Blicher stævnede her for første gang til dansk folkemøde 1839.

Kasernen — Folkehøjskolen.

Under denne Overskrift har Højskoleforstander Teodor Holmberg skrevet et Stykke i Svenska Dagbladet for 7de Januar d. A., som fortjener at kendes ogsaa her i Danmark, hvor Spørgsmaalet om »Hæren og Højskolen« er blevet brændende siden Mødet i Strib d. 1ste December f. A.

Vore svenske Brødre synes at frygte, at deres lange Fredstid skal blive forstyrret ved et Overfald fra Østen, og nærer derfor et stærkt Ønske om at faa deres militære Forsvar bragt i Stil med de evropæiske Stormagters, selv om det vil medføre svære nye Skattebyrder for Folket. — I denne Vinters Rigsdag har Regeringen forelagt Forslag til en Hærordning, hvorved der indføres almindelig Værnepligt med gennemsnitlig Tjenestetid paa 1 Aar for alle vaabenføre unge Mænd.

Holmberg er som ivrig Forsvarsven glad ved dette Forslag. Men han er dog ikke blind for, at Kasernelivet vil medføre adskillige Farer for den mandlige Ungdom. Han fremhæver særlig, at det kan vække Bekymring i sædelig Henseende, naar de unge saa længe skal leve udenfor Indflydelse af Hjemmets Sæder og Vaner, og at Kulturvenner vil frygte for, at Militærlivets nivellerende Indvirkning kan komme til at hæmme Udviklingen af de højere Sjælsevner hos Ungdommen.

For at bøde paa disse Misligheder og for at gøre den

militære Tjenestetid gavnlig baade for Sjæl og Legeme fremsætter han det geniale Forslag, at der skal holdes Folkehøjskole paa Kasernerne, saaledes at Hæren og Højskolen kommer til at arbejde »til Hælvten« med hinanden.

»Et virkeligt og ægte Nationalforsvar kræver en vaagen, sædelig-religiøs, svensk Nationalaand, og denne kommer ikke flyvende af sig selv, men forflygtiges til Skum, hvis man blot søger at fremkalde den ved en saakaldt patriotisk Festtale nu og da. Nej, den skal fremelskes og næres ihærdigt og planmæssigt fra Dag til Dag, ikke blot ved Skydning og Eksercits, men ved aandelige Emner, der afmaler og beskriver Fædrelandet, dets Minder, Personligheder og Samfundsorden. Hele det rent menneskelig-borgerlige Freds- og Kulturarbejde — baade Sjæls- og Legemsarbejdet — skal ogsaa i Kasernen gøres levende og kært for de unge Krigere; Sveriges og Hjemmets Aand skal bo indenfor dens Vægge. Sker det ikke, da vil mange frygte, at det vil gaa nu som i vor krigerske Storhedstid, at Fredens Arbejde bliver ringeagtet. Og hvad der kan blive Følgen af en blot militær Opdragelse, kan ses af de russiske Troppers og tyske »Hunner«s Adfærd i Kina.«

»Jeg tænker mig Folkehøjskolen i Kasernen væsentlig ordnet som Aftenskole og syslende dels med praktiske Øvelser som Regning og Skrivning, dels med Foredragsrækker i Historie, Geografi, Kommunallove og Statskundskab, og disse Fag bør ikke tages hver for sig, som paa Lærerkurser, men samles om en bestemt, levende Sag: Fædrelandet. De er kun forskellige Midler til at bygge dette i de unges Tanke, Følelse, Fantasi og hele Karakter. Læg hertil fædrelandsk og anden smuk Sang efter Øret med Ledsagelse af Messinginstrumenter. Lad der fremdeles hver Uge blive holdt et sædeligt, religiøst Foredrag i passende Form og nu og da blive ord-

net Fester med Sang, Foredrag, Deklamation, Oplæsning, Lysbilleder — og Folkehøjskolen er der i en ret antagelig Skikkelse!«

»Lærerkræfter, især i de rent praktiske Fag, findes dels blandt Underofficererne og Officererne, dels blandt de værnepligtige selv. Saa mange dannede unge Mænd findes der altid i disses Rækker, som har Evne og sikkert ogsaa Vilje til at vejlede deres Krigskammerater. Men jeg tror, at den egentlige borgerlige Undervisning, Kasernens Folkehøjskoledannelse, væsentlig burde lægges i civile Hænder. Den kan kun øves med fuld Kraft, naar kundskabsrige, talentfulde Mænd, der er Herrer over det mundtlige Ords Kunst, helt ofrer sig til denne vækkende Lærergerning, Mænd med tilstrækkelig Livserfaring, der kan give deres manende Ord tilbørlig Vægt. Mundtlig Fremstilling, »det levende Ord«, maa spille en Hovedrolle ved denne Undervisning. Der behøves vist ingen Lærebog, og allermindst vilde en saadan kunne træde i Steden for Lærernes Personlighed. For denne, der er en saa værdifuld aandelig Kraft, burde der gives frit Spillerum, naar den kun gik op i at tjene Fædrelandets store Sag. Jeg tror, at dette civile Lærerkorps — det behøvede ingenlunde at være stort (og derfor heller ikke i det hele kostbart) da man jo kan tale til Hundreder af Mennesker paa een Gang — kraftig vilde besjæle og derved støtte hele den militære Organisation, styrke Kærligheden hos de unge Krigere til Konge og Land og Tilliden til Officererne, vedligeholde den hellige Ild i deres Bryst og derved hindre, at den lange Værnepligt blev taget koldt som en tom Form, som en ildeset, tør Pligtsag. Det militære og det civile Element burde kunne arbejde udmærket sammen og støtte hinanden.«

»Ordnedes Kasernelivet paa denne Maade og i denne Aand, da fik den fattigste Yngling i vort Land Lejlighed

til at tilegne sig baade en militær og en borgerlig Dannelse af meget høj Værd. I Løbet af ti Aar blev mindst 200,000 Personer nationalt vakte, varmede og oplyste, og det vel at mærke i en Alder, da de kunde have fuld Nytte af en saadan virkelig borgerlig Livsoplysning, som har Ærinde baade til deres Hoved og Hjerte. En sand Højskole for Menigmand var dermed grundlagt og vilde gøre Kasernen fuld af Liv, elsket og populær. Da blev Skolens store Maal: »en sund Sjæl i et sundt Legeme«, til Virkelighed. Hos mange fattige Knøse slumrer der store Kræfter, som paa den Maade vilde vækkes. Den højere Almendannelse, som nu for en stor Del er et Pengespørgsmaal og derfor utilgængelig for de ubemidlede, blev da en Sag for alle. Hvad den tvungne Folkeskole har grundlagt, fortsatte den tvungne Depothøjskole, uden Betaling, i god Samklang med et ædelt og gammelsvensk Skoleprincip. Samfundet vilde i uendelig større Grad end nu drage Nytte af Kræfter og Anlæg i de brede Lag, som nu for en stor Del ligger døde. Vaagner Sjælen kun en Gang i den unge Mand, klarer han sig selv senere. Dette er en Erfaring, som er gjort af hele den nordiske Folkehøjskole.«

Holmberg fremhæver endvidere, at en saadan Højskole for de værnepligtige vilde gøre dem bedre skikkede til at bruge den almindelige Valgret, som mange ønsker indført sammen med den almindelige Soldatertjeneste. Han venter sig derigennem en national Genfødelse af stort Omfang for hele det svenske Folk og minder om, at den gamle, ægte svenske Forsvarsordning fra Karl XI.s Tid derved vilde genopstaa i fornyet Skikkelse. »Kasernehøjskolen vilde ikke være en tysk Efterabelse, men en kraftig svensk Skabelse. — Vor gamle Frihed og Selvstyre vilde faa et nyt Værn og et nyt Organ.« Selv i den dybeste Fred vilde det kostbare Forsvarsvæsen lønne sig rigelig!

Naar jeg har meddelt Holmbergs begejstrede Fremstilling af hans ejendommelige, ægte svenske Idé, saa er det ikke, fordi jeg tror eller ønsker, at hans Plan kunde gennemføres her i Danmark. Muligvis kan der i Sverige, hvor Hærordningen er ny og Folkestyret gammelt, gøres noget i denne Retning. Muligvis er Aanden i den svenske Hær og i den svenske Højskole (der ikke er helt som den danske) saa beslægtet, at de kan finde hinanden i Samarbejde for »medborgerlig bildning«. Men her i Danmark er det en Kendsgerning, som maaske nogle kalder sørgelig, at den militære Aand og Folkehøjskolen er fødte Modsætninger. Ingen ægte Officer vilde give en rigtig Højskolelærer Lov til Aften efter Aften at tale virkelig frit til hans Rekruter, og ingen ægte Højskolemand kunde i Længden finde sig i at tale om aandelige Ting med Mundkurv paa.

Jeg tror derfor ogsaa, at de Højskolelærere, der i den sidste Tid har indledt Forbindelse med et Udvalg af vor Hærs højtagtede Officerer, bør holde sig skarpt for Øje, at det Omraade, hvorpaa de i Sandhed kan samvirke med disse, er meget lille; thi det vilde kun skabe gensidig Fortrydelse, hvis man traf indbyrdes Aftaler, der ikke blev tagne i samme Mening af begge Parter.

For mit Vedkommende modtager jeg gerne Besøg af Officerer, som jeg personlig kender, eller som af personlige Grunde ønsker at lære min Skole at kende, og lader dem gerne fortælle for mine Elever, naar det fra begge Sider er klart, at Talen ikke skal dreje sig om Tidens brændende Spørgsmaal, ligesom jeg selvfølgelig gerne taler i Officerernes Kreds, naar jeg nyder den Ære at blive indbudt dertil. — Vi er jo alle Mennesker. — Men jeg vil ikke have Del i noget Samarbejde imellem Hæren og Folkehøjskolen, og jeg frygter meget, at ethvert Forsøg i den Retning vil blive til Skade og Skuffelse for begge Parter.

De af mine Kaldsfæller, som ikke deler denne Frygt, bør dog overveje, om ikke et organiseret Fællesskab, der peger i Retning af den Kasernehøjskole, som Teodor Holmberg saa smukt har afmalet, vilde komme i Strid med Grundtanken i den danske Folkehøjskole.

Jeg tror de fleste grundtvigske Højskolemænd vil indrømme dette, helt bortset fra vore højst forskellige Meninger om den bedste Ordning af Landets Forsvar.

Forsvarssagen er nemlig et rent politisk Spørgsmaal, hvortil enhver dansk bør tage sin Stilling som Borger i Fædrelandet, men som det hverken kan eller maa blive en Opgave for Folkehøjskolen som saadan at blande sig i. Grundtvig har jo da lært os, at Staten og Skolen er to Livsomraader, der bør holdes klart ude fra hinanden.

Det synes overhovedet at være en Fare, som vokser med Folkehøjskolens stigende Anseelse herhjemme, at vi fristes ind paa at ville gøre os gældende som en sluttet Samfundsmagt, der træder i Underhandling og maaske slutter Pagt med andre Korporationer i vort Land, i Steden for at holde os paa vort eget og lade al Forbindelse med Omgivelserne blive en rent personlig Sag for den enkelte efter hans borgerlige Samvittighed.

Man har for Eksempel i de senere Aar talt ikke saa lidt om at »bygge Bro mellem Folkehøjskolen og Universitetet«. Men jeg er vis paa, at dette er en Umulighed. Selvfølgelig kan og bør enhver Højskolemand lære meget af de lærde ved Københavns Universitet, og vi maa hilse det med Glæde, naar en Professor eller en Flok unge Studenter af Ærbødighed for Højskoletanken faar Lyst til at se indenfor hos os. Men naar Samkvæmmet faar den mindste Smag af et Samarbejde mellem den latinske Højskole og den danske, saa er vi

inde paa en falsk Alliance, som uundgaaelig vil bringe os Skade og Skuffelse.

Højskolen har sin egen store Opgave, som kræver fuld Frihed og Selvstændighed, og vi tjener alle Parter bedst ved at holde os fra Kompagniskaber, der vil indskrænke denne Frihed. Lad os som Mennesker mødes venligt med Landsmænd paa ethvert Omraade, hvor vi kan have Gavn deraf eller gøre Gavn dermed. Men lad os som Højskolemænd blive paa vor egen folkelige Grund, hvor den gode Aand, vi tjener, kan raade uden Indskrænkning, og hvor vort Ord kan lyde saa frit og saa hjerteligt, som en Mand kun kan tale, hvor han selv er Herre i Huset.

Holger Begtrup.

Ved Mindefesten for Rigsarkivar Dr. A. D. Jørgensen

i Universitetets Solennitetssal, 13. December 1897.

Af **Ludvig Schrøder.**

Adolf Ditlev Jørgensen hørte paa mødrene Side til en Slægt, der har talt betydelige Videnskabsmænd imellem sine Medlemmer: Holbergs Samtidige, den kongelige Historiograf *Andreas Højer,* — Linnés Discipel, Entomologen, Professor *J. Chr. Fabricius,* — Thorvaldsens geniale Lærer, *Georg Zoega.* A. D. Jørgensen har selv fra sin Ungdom af havt Anlæg til at være Videnskabsmand: »*Evne og Lyst til boglig Syssel, Skarpsindighed og Veltalenhed, Flid og Taalmodighed.*« Men som det saa tit gaar betydelige Mennesker, han vaklede i Valget af sit Livsmaal. Da han, efter at have forsøgt sig som Avlsbruger, 1859, nitten Aar gammel, kom til Kjøbenhavn for at blive Polytekniker, opgav han snart dette for at sysle med dansk Literatur. I Forvejen var han godt hjemme i tysk Digtning; men skønt han var opvokset i et udpræget dansk Hjem, var han ukendt med, hvad betydeligt der var skrevet paa hans Modersmaal. Det siges, at han gav Professor *N. M. Petersen* Æren for, at han ikke blot blev fortrolig med Nordens Myter, som han hidtil kun havde kendt som »tysk Mytologi«, men ogsaa med dansk Digtning og dansk Tænkning. Alt dette optog ham saa stærkt, at han ikke blot opgav Naturvidenskaberne, men,

fire Aar efter, vel forberedt kunde paatage sig en Gerning som Lærer i Dansk ved Flensborg lærde Skole, med Udsigt til dermed at forene Bestyrelsen af et Bibliotek, hvis Oprettelse var besluttet.

At han gjorde *et dygtigt æstetisk og literært Studium,* mindes man ikke blot om ved hans Skrifter om Brorson og Evald, men ogsaa ved mange Enkeltheder i hans andre Bøger og ved spredte Afhandlinger som den, han ifjor skrev om Grundtvigs »Nyaarsmorgen«. Fra hans sidste Leveaar har man den Ytring af ham, at han tænkte, naar han var færdig med vort Fædrelands Historie i den nyere Tid, at ville tage fat paa sin Ungdoms æstetiske Studier. Et efterladt Arbejde af ham om Ambrosius Stub har delvist set Lyset.

A. D. Jørgensens Liv skulde imidlertid faa en anden Retning. »*Til at blive Historiker*«, har han skrevet, »*kræves først og fornemmelig en* **Indvielse af Historiens Aand!**«[1] Og en saadan timedes ham. *I 1864 mødte selve Historien ham,* da han ikke blot blev afbrudt i sin Gerning, men da han tillige saa det Aarhundreder gamle Baand imellem Sønderjylland og det øvrige Danmark, Blodets Baand imellem de forskellige Dele af det danske Folk, voldsomt sønderrevet, og da han — for atter at bruge et Udtryk fra Afhandlingen om Saxe, Absalons Klerk, — blev »*grebet af Folkesjælens Dødsangst.*«

Han kom paany til Kjøbenhavn, men nu med det Forsæt at granske over sit Folks Fortid, for derfra at hente Svar paa Spørgsmaalet, om det, der var sket, bebudede den nære Død for dette Folk, eller om der kunde haabes paa en Oprejsning.

Den, der bliver Historiker paa denne Maade, maa gaa sin egen Vej. A. D. Jørgensen kunde *ikke* slaa sig til

[1] For Idé og Virkelighed, 1870, I, S. 248. I »Bidrag til Nordens Historie« er »Historiens Aand« rettet til »Historien selv«.

Ro med at studere *et enkelt Tidsrums* Historie; han maatte gaa hele Tiden igennem fra først til sidst. Han ønskede ganske vist særligt at være »Sønderjyllands Historieskriver«; men han kunde ikke oplyse sin egen Landsdels Historie uden at tage *hele* Fædrelandets Historie op. Og han kunde ikke studere Danmarks Historie uden at komme ind paa hele *Nordens* Historie. Derfor blev hans første store Bog en Fremstilling af »den nordiske Kirkes Grundlæggelse og første Udvikling«, og derfor sluttede Fortællinger af Nordens Historie sig til de 40 Fortællinger af Fædrelandets Historie. A. D. Jørgensen kunde imidlertid ikke lade det blive ved at granske Nordens Historie. Netop fordi han gik til Historien med det ængstelige Spørgsmaal, om hans gamle Folk kunde »*hævde sin Plads i Verdens Udvikling*«, maatte han søge at trænge ind i hele Verdens-Historien. Alle hans Skrifter bærer Vidne om, at han i en sjælden Grad havde vundet Evne til at sammenligne det fremmede med det hjemlige, og hvad der hørte Øjeblikket til, med det svundne.

Lad mig minde om, hvordan han har fremstillet *Odin* som Tilværelsens og Menneskelivets Herre. To Ravne flyver hver Dag ud over Verden; naar de kommer tilbage, sætter de sig paa Odins Skuldre for at meddele, hvad de har iagttaget. De kaldes *Hugin* og *Munin*. Hugin er den, som tænker, og Munin er den, som ihukommer. Hvad der ligger til Grund for disse Forestillinger, er den Tanke, at Menneskeaanden for at kunne hævde sit Herredømme, stedse med Opmærksomhed maa følge med, hvad der sker i Øjeblikket, men lige stadig maa mindes Fortiden og dens Idrætter.

»Hver Morgen stirrer Odin hen over Verden fra sit »skjulte Sæde paa Gudeborgens Tinde — da taler han »med Hugin —, og hver Aften søger han ud til Ver»denstræets Rod for i dens Kilde at se Fortiden og

»Fremtiden mødes; da hvisker Munin sine Frasagn til »den høje Gud. For dem, som kun ser det nærværende, »bliver Livet let smaat og tomt og forvirrende ved sin »Mangfoldighed; for dem, som mindes det store, der har »levet, de store Tanker og de store Idrætter, faar ogsaa »det nærværende en større Fylde, og der lægger sig »en Glans over Tilværelsen, som det dybere Sind higer »efter og ikke vil miste.«

Hugin, der har med Øjeblikket at gøre og med, hvad der sker i Øjeblikket, i det nære og i det fjærne, og Munin, der udtrykker Folkets egne dyre Minder, hører begge til, hvor Livet skal være sundt.

»Hugin og Munin flyver hver Dag hen over den vide »Verden,« siger Odin i Gaadesangen; »ræd er jeg for »Hugin, at han ej kommer tilbage; dog frygter end mer »jeg for Munin.«

I Slutningen af Middelalderen, bemærker A. D. Jørgensen, da Forbindelsen mellem den store Verden og Island ophørte, da rugede Munin »som en Valravn« over Øen; Hugin bragte ikke mere Bud til den om, hvad der var oppe i Tiden. I Nordens tre Kongeriger var det omvendt; det blev vel ofte vanskeligt at vinde med i Livets raske Gang; men det gik dog; Mindet om Fortiden blev derimod næsten fuldstændig tabt. — Odin havde ikke uden Grund ængstet sig for Munin.

Den Tanke, A. D. Jørgensen har gjort gældende ved Tydningen af det gamle Billedsprog om Odins Ravne, kommer ogsaa frem i hans Vurdering af de to Digtere, *Evald* og *Grundtvig,* som han vel før nogen anden har stillet sammen i deres hele Gerning.

»En fyldig Genfødelse af det nationale i et Folks »Kultur,« skriver han, »vil ikke nøjes med at søge til»bage til dets tidligere Historie og de i dets Sagn ned»lagte Idealer, den vil ogsaa gaa til Nutidens Folkeliv »og dettes Ejendommeligheder.«

Kun ved baade at fremhæve Idealerne og Folkelivet i Øjeblikket kan man vise Folkets sande Natur; tager man kun den ene af Delene, faar man et ensidigt Billede. I Sagnet og de fjærne historiske Minder har Folkeaanden frigjort sig fra Virkelighedens snærende Baand og fremstillet, hvad den anser for det ypperste og mest attraaværdige; men en ensidig Fordybelse heri fører til en Miskendelse af det virkelige Liv. Paa den anden Side gaar det gærne saadan, at naar man stadig fordyber sig i Nutidens Forhold og særlig i Almuens Liv, saa ser man kun det, der hæmmer Udviklingen, og har svært ved at opdage, hvad der ligger paa Bunden af Folkets Karakter, dets kun halv bevidste eller ubevidste Længsler efter et højere, friere og fyldigere Liv, — det Liv, som giver sig Udtryk i dets Sagn og Sange.

Oehlenschläger var rig paa ideale Syner fra Nordens Fortid; men det var forholdsvis faa, han kom til at paavirke. Mange af de saakaldte *realistiske Digtere* kan give naturtro Skildringer af Samtidens Folkeliv; men det er kun en begrænset Virkning, de gør. Baade Idealisten Oehlenschläger og disse Realister er ensidige. *Han* svæver for højt: men *de* tager Sagen overfladisk.

»Naar *Grundtvigs* Navn og Personlighed,« skriver A. D. Jørgensen, »har faaet en saa enestaaende Betydning »i det nationale Livs Udvikling, da er det først og for»nemmelig derved, at han paa samme Tid har givet de »historiske Idealer et saa stort Raaderum og har for»staaet at sætte sig i Forhold til Samtidens Mennesker, »som de er, og som de lever med en dunkel Trang til »at delagtiggøres i dem [Idealerne] uden i det daglige »Liv at bære dem til Skue.«

Johannes Evald, som var den første, der for Alvor tog de historiske Helteskikkelser op paa ny i vor Digtning, var da ogsaa den, som først med en forstaaende Kærlighed søgte at sætte sig i Forhold til den danske

Almue og at kaste Poesiens Slør over dens Liv og daglige Færd.

Det er vel værd at overveje, om A. D. Jørgensen har Ret i, at Oehlenschläger savnede Forholdet til »Hugin«, og at de Digtere, der udelukkende lægger Vægt paa Virkelighedsskildringen, savner Forholdet til »Munin«, og at Ensidigheden i den ene eller den anden Retning svækker deres Indflydelse. Det er ogsaa værd med hans Bemærkninger om Grundtvig i Tanke at gaa til hans Afhandling om »Nyaarsmorgen«. Man vil da forstaa, hvorfor han kom til at skatte dette Digt saa højt. Det forkyndte jo Grundtvigs Forsæt at føre de folkelige Idealer frem for sine jævne Landsmænd, idet han nærmede sig til dem, som de var, og talte til dem paa deres jævne Maal.

Men hvordan det end har sig med Vurderingen af disse Digtere, klart er det, at *A. D. Jørgensen med sin Opfattelse af, hvad der hørte med til »en fyldig Genfødelse af det nationale i et Folks Kultur«, selv maatte søge at forene et vaagent Øje for Tidens Tarv og Trang med et levende Forhold til de Minder, hvori Idealerne har faaet Udtryk, — han maatte søge at forene, hvad han kaldte »Hugin« og »Munin«, i sin Tale og Skrift, naar han vilde virke for Genfødelsen af det nationale, — og* dette *var frem for alt den vidtfavnende Historikers Livsmaal. —*

Det er vist nok et Særsyn, at nogen i den Grad paa én Gang har udmærket sig ved videnskabelig Grundighed og ved Evne til at tale og skrive fatteligt som A. D. Jørgensen. I den Kreds af Sønderjyder, som han jævnlig kom sammen med sidst i Treserne, og hvor han vel har holdt sine første folkelige Foredrag, har han engang vakt stor Opmærksomhed ved den Erklæring, at det var hans Maal at indføre en grundig historisk Kritik her i Landet. Men at han virkelig blev »*den egentlige Banc-*

bryder for den moderne Kildekritik i Danmark«, er for adskillige Aar siden bleven gjort gældende af en Mand, der fremfor de fleste er sagkyndig paa dette Omraade.[1] Den Embedsgerning, A. D. Jørgensen fik at røgte, knyttede ham paa det nøjeste til det ypperste Gemmested for *Kilderne til dansk Historie,* og ingen har gjort mere end han for at udvide Samlingerne[2] og lette Adgangen til deres Brug. Hvad han har følt ved at blive knyttet til og ved at blive Leder af vore Arkiver, kan man læse i hans Værk om Griffenfeldt, hvor han fortæller om dennes Ansættelse i Gemmestedet for de gamle Breve og Aktstykker: »Ingen Mand med aaben Sans »for aandelige Formaal i Livet, lærd eller læg, kan stil»les overfor denne Rigets dyrebare Skat, uden at be»tages af det umiddelbare Indtryk fra svundne Dage, »som her træder ham imøde. Disse Breve og disse Segl »bære Bud fra Fortiden saa haandgribeligt og saa veder»hæftigt som intet andet. Lad være, at det kun er lidet »og ringe, uanseligt i sig selv og et Minde fra langt »ringere Forhold, end dem vi kender fra andre Tider og »Steder, saa har det dog dette ene forud, dette ufor»lignelige: det tilhører vor egen Slægt, det er et Arve»gods fra vore Fædre.«

A. D. Jørgensen var glad ved sin Virksomhed som Embedsmand i Arkiverne; men han blev ikke derved reven bort fra Livet i Nutiden. *Havde han ved at blive »grebet af Folkesjælens Dødsangst« vundet dens »Fortrolighed«, saa at han virkelig forstod Fortiden, saa var det Opgaven at tolke denne Fortid »med Myndighed«*, — det var Opgaven »at vække de henfarne Slægter, for at de kunde styrke Aanden

til dansk, til stor og til herlig Id,
til Danmarks Frelse i Nødens Tid!«

[1] Prof. Kr. Erslev i Hist. Tidsskr., V, 2, S. 219. [2] Oprettelsen af Provinsarkiverne.

Han skulde ikke lade det blive med at »stirre mod den straalende Top, hvorfra vi er komne, og hvor vi skal op;« det gjaldt om at »gribe Pennen i sin Haand for at indgyde Nutid Oldtids Aand.« Han har brugt disse Udtryk, naar han skildrede Saxes Gerning. Men Saxe var hans Ideal. Som Saxe vilde han med sikkert Fodfæste i Videnskaben og Kunsten paavirke sine Læseres *Personlighed.* —

Man vil erindre, at Folkehøjskolen i Rødding — ved et lykkeligt Greb af dens første Forstander, Wegener, — blev aabnet i 1844 med Fremsigelsen af den storslaaede Indgang til Ingemanns »Valdemar den store og hans Mænd«, som er det ene Digterord, hvormed A. D. Jørgensen skildrede Saxes Livsgerning — *og* sit eget Livsmaal. Det er ikke underligt, at han følte sig draget til *den* Gerning mellem Danmarks Ungdom, som havde faaet et saadant Løsen. Det er ikke underligt, at han, da han ikke selv blev Folkehøjskolelærer, blev en varm Ven af Folkehøjskolerne. Gærne fulgte han Kaldet til at gæste dem eller tale ved Møder, de bragte i Stand. Det var i rigtig Erkendelse af det Forhold, hvori ogsaa hans *Skrift* stod til denne Gerning, at vi bad ham om at holde Hovedtalen ved Folkehøjskolernes Halvhundredaarsfest. Jeg skal ikke komme ind paa Foredraget, han der holdt om den Konge, som havde givet sit Minde til Oprettelsen af Skolen i Rødding. Derimod er der et Højskoleforedrag, som han for henved en Snes Aar siden offentliggjorde i »Ude og Hjemme«, som der idag er Grund til at dvæle ved. Det handlede om de to Islændinger *Sæmund Frode* og *den hellige Biskop Jon.*

Sæmund Frode drog vidt ud — som Hugin — for at tilegne sig alskens Vidskab iblandt de Fremmede, og han blev saa betaget deraf, at han glemte sit Hjem og sin Slægt, sit Fædreland og sit Modersmaal, ja endog sit eget Navn. Jon Øgmundson var »Hjemmets Mand«, der

førte Island med sig, ogsaa naar han færdedes i fremmed Land. Han kaldte Minderne frem hos Sæmund, da han traf ham i Udlændigheden, og fik ham med sig hjem. De levede nu paa Island som gode Venner og Naboer; senere skiltes deres Veje, om end Venskabet holdt. Sæmund blev en nordisk Videnskabsmand som faa i de Dage. Jon Øgmundson blev Biskop og fik en stor kirkelig Indflydelse paa sine Landsmænd. Efter deres Død fjærnedes de fra hinanden, som om de havde tilhørt forskellige Verdener. Sæmund fremstilledes som den, der havde bortlovet sin Sjæl til de ondes Fyrste, Jon blev erklæret for en Helgen. »*Vi,*« sagde A. D. Jørgensen, »*har begyndt med Adskillelsen,*« og dermed sigtede han til, at det i en Del Aar saa ud, som om den videnskabelige Højskole og Folkehøjskolen skulde gaa hver sin Vej uden Forstaaelse. Men saa tilføjede han: »*Lad os haabe, at Udviklingen hos os maa gaa den modsatte Vej, at alt kan ende i Venskab og Forstaaelse.*«

Paa det Møde af nordiske Højskolelærere, hvor 50 Aars Mindet fejredes for Rødding Højskoles Stiftelse, blev Beslutningen taget om, at danske Højskolelærere skulde søge at formaa Universitetslærere og andre Videnskabsmænd til at holde Forelæsninger for dem i hvert Aars September, og allerede næste Aar blev det virkeliggjort. Universitetet imødekom med stor Velvilje vort Ønske, og dets Æresdoktor, A. D. Jørgensen, var en af de første, som medvirkede ved denne Lejlighed. Han har glædet sig over dette Tegn paa, at *Udviklingen førte fra Adskillelse til Venskab og Forstaaelse.*

Den Maade, hvorpaa Mindefesten for ham, der saa gærne vilde slaa Bro imellem Videnskaben og Folkelivet, idag fejres i den videnskabelige Højskoles Højtidssal,[1] er vel ogsaa et godt Varsel om, at han ikke forgæves har virket for, at der kunde komme et godt Samarbejde

[1] Prof. *Høffding* havde holdt den første Mindetale.

imellem Dele af vort Folk, der til daglig Brug har en meget forskellig Livsgerning. —

Der er andre Dele af vort Folk, han fremfor alt har ønsket, skulde mødes, som han ikke har naaet til at se forenede, — dem, der trods Aarhundreders Fællesskab, trods Modersmaalets og Blodets forenende Baand, blev skilte for en Menneskealder siden. Det stod for A. D. Jørgensen, som denne Deling af det danske Folk maaske kunde være undgaaet, om Rigets Styrere i de svundne Tider altid havde havt tilstrækkelig *historisk Sans*. Det var i hans Øjne en Pligt for gode danske Mænd i de kommende Tider at holde Tanken fast om *den gamle historiske Ret*. Efter hans Død er der i et engelsk Tidsskrift kommen et Vidnesbyrd frem om, hvordan han selv til det sidste har søgt at klare dette Retsforhold for Udlændinger, der ikke har forstaaet det. Maatte hans ufortrødne Arbejde for at oplyse Sønderjyllands Forhold i det gamle danske Rige vinde Indgang hos sandhedskærlige Mennesker og engang bære sin Frugt! Da skal det ses klart af alle, hvad hans nærmeste Venner véd, at *Sønderjyden Adolf Ditlev Jørgensens* Kærlighed til Barndomshjemmet var Sjælen i alt, hvad han udrettede, saa hvor højt vi end prise hans videnskabelige Arbejde og hans Gerning i Folkeoplysningens Tjæneste, vil vi dog først og sidst mindes ham som *Sønderjyllands kærlige Søn*.

Efterskrift.

Da A. D. Jørgensens Jordefærd fandt Sted i Frederiksberg Kirke den 11. Oktober 1897, var jeg den ene af de to, der talte ved hans Baare. Hans trofaste Ven, den i Flensborg fødte, varmhjærtede Murmester *Karl Kruse*, havde bedt mig om at tale efter Præsten *J. H. Monrad*, i hvis »Dansk Kirketidende« begge Taler blev offentlig-

gjorte. Karl Kruse fik mig atter til at tage Ordet om den afdøde ved Mindefesten, som to Maaneder senere blev holdt paa Universitetet. Det var hans Ønske, at en Beretning om denne Fest skulde være udkommen i Trykken. Af en mig ukendt Grund blev det ikke sat i Værk. Efter hans Død ifjor fik jeg Opskriften til min Tale tilbage.

Naar den nu bliver offentliggjort i »Den danske Højskole«, kan den være et Udtryk for danske Højskolelæreres dybe Taknemlighed overfor *den* historiske Gransker, af hvem mange af os har lært mere end af nogen samtidig Videnskabsmand.

Personlig skylder jeg ham Tak for den Maade, hvorpaa han har opmuntret mig til historisk at oplyse »Danmarks Hjælpekilder og Næringsveje«. Han fandt min første som Manuskript trykte Bog om dette Æmne »i højeste Grad tidssvarende og vel egnet til i vide Kredse at aabne Øjet for det ønskelige i overalt og i alle Forhold at gøre sig Rede for Nutidsforholdenes historiske Udvikling.« Han vilde gærne hjælpe mig til at udvide mine Kundskaber om Æmnet ved Studier i Rigsarkivet. Der er adskillige andre Højskolelærere, der i videre Omfang end jeg har kunnet drage Nytte af hans store Velvilje i denne Retning.

Efter hans Død er udkommen fire tykke Bind med »historiske Afhandlinger«, der har været spredt om i en Mængde forskellige Tidsskrifter, og »En Redegørelse« for hans Udvikling og hans Forfatterskab, hvoraf noget er skreven i Paasken 1888, noget kort efter Regenburgs Jordefærd 1895, men det meste i Marts 1896. I Forbindelse med hans i Bogform udgivne talrige Arbejder udgør disse i de fire sidste Aar udgivne Skrifter en kostbar Arv til danske Historieskrivere og Historiefortællere.

Men det maa ønskes, at særlig nogle af de imellem de »historiske Afhandlinger« optagne folkelige Foredrag maatte blive tilgængelige for en større Læsekreds, og dertil vil der forhaabentlig blive Udveje.

Askov Folkehøjskole, 16. Marts 1901.

Ludvig Schrøder.

En familie fra Odsherred.

Syttende søndag efter trefoldighed år 1767 blev efter endt prædiken i *Højby kirke* (Odsherred) to børn bårne ind for at indlemmes ved den hellige dåb i Herrens menighed. Det var to husmandsbørn fra landsbyen Gudmandrup, præsten hr. Laurentius Stub den dag skulde døbe; men de havde — iøvrigt efter tidens skik — helt velfornemme gudmødre; ti de to unge piger, der nu trådte frem til dåbskilden med de små, var ingen ringere end *jomfruerne fra Anneberg,* kammerråd Hansens vel kendte steddøtre, den 19årige Katrine Marie og den kun 16årige Susanne Kirstine. — Det var iøvrigt ikke første gang, de røgtede denne smukke og alvorlige lille menighedsgærning. Tværtimod, trods deres ungdom og trods det, at familien kun havde boet der i sognet i 3—4 år, var det endog ualmindelig hyppigt, at godtfolk i Højby sogn havde bud på Anneberg, når de skulde have »barn i kirke«. De unge døtre synes da hurtigt at være bleven kendte, og det *vel* kendte, i det hele sogn, særlig nok den ligefremme og livlige, men tillige fromme og gode jomfru Katrine Marie. For året 1766 finder vi således hele 6 gange »jomfru Bang på Anneberg« som gudmoder ved dåb i Højby kirke. (Skønt kirkebogen ikke har forbogstaverne hver gang, kan det — af andre grunde — kun være nys nævnte K. M.)

Disse to søstre skulde senere blive mødre til to af Danmarks mærkeligste mænd: N. F. S. Grundtvig og Henrik Steffens.

— — Vi skal i disse linjer dvæle lidt ved dem og deres familie, især den tid, der hører Odsherred til, særlig ved jomfru Katrine, der synes at have været en af vort folks bedste kvinder. Hendes hovedgærning i den modne alder falder vel udenfor Odsherred og således til dels udenfor nærværende ramme, men også små begivenheder fra barndom og ungdom kan have værdi og oplysende betydning; de er som flodens spæde kilder på bjærgene.

* *

Inde i Ulkerup skov (Egebjærg sogn, Odsherred) ligger en lille sø, egentlig kun et kær; i nærheden rundt om står enkelte frugttræer og sammensunkne diger — sparsomme minder om *landsbyen Ulkerup,* som lå her endnu ved midten af forrige hundredår.

Til denne by kom i året 1728 en ny mand. Han hed *Niels Kristian Bang* og var søn af præsten i Vorbasse (Ribe stift) Jørgen Bang og dennes hustru Dorte Mariche Koch. En mandhaftig præstekone forresten, samme madam Bang; krøniken fortæller, at »hun selv kørte med sin plov, røgtede selv sine høveder og var undertiden borte 2—3 døgn om føde til sig og sit hus.« Hendes søn var det altså, der nu bosatte sig i Ulkerup. Han var nemlig bleven udnævnt til opsynsmand (inspektør) over de kongelige godser i Odsherred, og i denne gærning finder vi ham lige til hans død. Ved samme tid ægter han en *Katrine Marie Kjær;* men den nærmere forbindelse (om der ellers er nogen) mellem bosættelsen i Ulkerup, udnævnelsen til opsynsmand og så giftermålet — om hun f. eks. bragte ham »stedet« — har jeg ikke kunnet efterspore. Hun fødte ham i årenes løb 10 børn, hvoraf dog 4 døde som små. Vi ved iøvrigt intet om dem fra

Ulkerup-tiden; men år 1738 finder vi dem boende i sognets kirkeby, på *Egebjærggården,* nabo til præste gården. Dette tyder på betydelig økonomisk fremgang, da Egebjærggården nærmest er at kalde en herregård. Nogle få år efter har Bang da også fået kammerrådstitlen. Han har da været en mand med virkelyst og megen dygtighed, ventelig en arv fra den ejendommelige moder. Men han turde have fået mere arvegods fra hjemmet: vi får det indtryk, at kammerråd Bang også har haft hjærtet åbent i tro for den kærlighed, som hans dattersøn engang skulde kalde den »rolige kilde for kræfternes elv«, og at hans dygtighed derfor var af så ædel art, som den var dybt hentet. Vi tør tro, at livet på Egebjærggården er bleven ført i den gudsfrygt, som ikke blot er al visdoms, men også al dybere dygtigheds begyndelse.

Med den nærliggende præstegård er der plejet hyppigt samkvem, og livet er ført jævnt og muntert i den lykkelige enkelhed, som nu om dage er så sjælden.

Men i året 1743 sker heri en afbrydelse: Bang mister sin hustru og står nu ene med sine 6 børn, af hvilke det ældste kun er 13 år. Dog, endnu samme år gifter han sig igen. — Man kan finde et så hurtigt nyt giftermål påfaldende; men dels tænkte tiden lidt anderledes den gang end nu, dels kan et sådant hurtigt skridt netop være bevis på stor lykke i det første ægteskab: samlivets velsignelse har været så stor, at enlighed synes umulig. Nok er det, den 46årige enkemand ægter den 16årige *Ulrikka Eleonore Swane,* datter af kommerceråd Peder Swane til Anneberg og Ellinge, to herregårde i det nærliggende Højby sogn. Man tør vel slutte, at det må have været en ualmindelig, ung pige, siden Bang turde bede hende være stedmoder til 6 børn! — I årenes løb skænkede hun sin mand 9 børn til — der har været arbejde til bægge hænder for den unge moder med at passe det

store hus og saa stor en børneflok! Men hun gjorde ikke sin mands tillid til skamme.

— — Et par ord om de mest kendte af disse mange børn, inden vi særlig dvæler ved den ene af dem:

Jørgen Andreas B. blev præst. Var først kapellan i Vig (nabosogn til Egebjærg), senere sognepræst i Store og Lille Fuglede og døde som sognepræst i Korsør 1791.

Oluf Lundt B. gik den juridiske vej og nåede denne stiges højeste trin. Blev adlet 1777 (de Bang) og døde som justitarius i hof- og stadsretten.

Peder Swane B. (den første af andet ægteskab) blev præst. Var som sin halvbroder først kapellan i Vig, derefter sognepræst flere steder i Norge og endte som sognepræst i Vig[1]. † 1792.

Vibeke Margrete B. — mest nævneværdig formedelst sin ejendommelige skæbne. Hun blev som 15årig gift med en ældre præst, Hans Toneby i Nykøbing S. og — enke året efter! Giftede sig senere to gange til, men disse ægteskaber var ogsaa kortvarige.

Frederik Ludvig B. — den bekendte læge ved Frederiks hospital. Gennem sit ægteskab med enkefru Mynster blev han stedfader til (den senere) biskop Mynster. Grundtvig og Mynster blev således en slags fættere.

Den førnævnte Susanne Kirstine. Hun blev 1770 gift med lægen Henrik Steffens (Stavanger—Helsingør) og moder til den berømte Henrik S., der som tænker og ildfuld taler skulde få en så mægtig indflydelse på sin tids ungdom. Bekendt er jo især hans vækkende og befrugtende indflydelse på Oehlenschläger som og på den 10 år yngre fætter fra Udby.

Joachim Emilius blev købmand i Hillerød og senere i Holbæk, hvor han spillede en fremtrædende rolle. Han byggede slotsmøllen på det gamle Holbæk slots ruiner

[1] Hans søn Jakob Bang døde som domprovst i Roskilde 1841 og var fader til minister P. G. Bang.

og anlagde den i sin tid bekendte have. Han døde 1827 som den sidste af kammerråd Bangs nitten[1] børn.

* * *

Den fjortende i rækken af disse nitten, den tredie af de ni fuldsøskende, var *Katrine Marie*. I Egebjærg sogns kirkebog står under året 1748: »Den 1. Julii Kl. 4 om Morgenen blev Hr. Kammerraad Niels Bang og Fru Ulrikka Eleonore Swane født en Daatter, som d. 7. ejusdem blev døbt [ɔ: fremstillet] og kaldet Katrine Marie.« Blandt fadderne nævnes bedstefaderen på Anneberg.

— — Det har været et rigt og sundt liv, der udfoldede sig på gården ved foden af Egebjærget i 50-årene, og den livlige, begavede Katrine Marie sugede honning af det altsammen. De ældste brødre kom hjem i ferien som studenter; den ene blev snart præst i nabosognet (Vig), søstrene blev trolovede, den ene gift ind til det nære Nykøbing; hjemmet udvidedes så at sige til alle sider og berigedes derved. Og i året 1758(—61) kom så dertil, at den gamle provst Arctander i Egebjærg tog sig en medhjælper, *Johan Ottosen Grundtvig* hed han og var søn af præsten i Vallekilde. — Et par ord om hans slægt: den hører Odsherred til i mange led. Den ældst kendte hed Morten Tuesen, skal være født i nærheden af Rørvig (Nykøbings anneks) på et sted, der hed Grundtvig — deraf navnet. Han blev borgmester i Nykøbing. † 1618. Hans søn Jørgen Mortensen døde ligeledes (1657) som borgmester i Nykøbing. Denne havde to sønner, der også blev knyttede til Nykøbing, den ene, Hans Jørgensen, som byfoged. Disse to brødre er de første, der antager Grundtvig-navnet. Blandt Hans G.s sønner er atter den ene, Morten G., knyttet til Nykøbing som byfoged, således altså at slægten i fire led

[1] Hvor stor Grundtvigs familie er, kan man slutte deraf, at han alene på sin moders side har haft 69 halv- og hel-søskendebørn!

hører denne by til, mens en anden, hr. Jørgen, døde som præst i Kregome og Vinderød (ɔ: Frederiksværk). Han er fader til hr. Otto, præsten i Vallekilde, hvis søn Johan Ottosen vi nu møder som kapellan i Egebjærg. (N. F. S. Grundtvig stammer således fra Odsherred, ikke blot på mødrene, men fuldt så meget på fædrene side.) — Ved den unge kapellans ankomst har præstegården sikkert fået forøget værdi som naboskab for familien Bang. Vi kan tænke os, at han rigtig har passet ind i selskabet på Egebjærggården, hvor der altid var ungdom. Den kvikke og frimodige Katrine Marie (11—13 år) er da ventelig snart bleven hans yndling. De har snakket både løst og fast dernede i haverne ved foden af kirkebakken og fulgtes ad op ad »bjærget«, når klokkerne kaldte. Hvorom alting er, de to skulde senere gennem et langt liv blive hinandens trofaste venner og ledsagere, både når livet var at ligne ved en leg i en have, og når det blev tungt som en vandring på bjærge.

To alvorlige ting kom de iøvrigt til at opleve sammen allerede her, idet hendes fader, den nu 63årige kammerråd, døde sidst på året 1760, og den gamle provst ind i det følgende år. En ny præst, Møller, kaldedes til Egebjærg, og den unge kapellan måtte søge sig virksomhed anden steds. Vi træffer ham som medhjælper hos den Nykøbing præst 1762—66, hvorefter han blev sognepræst på Sjællands Odde 1766—76.

Imidlertid ændredes livet på Egebjærggården ikke mindre. Det hørte huset til med hurtige giftermål: fem måneder efter kammerråd Bangs død ægtede enkefru Ulrikka Eleonore »velædle og velbyrdige hr. kammerråd *Jacob Ulrik Hansen*« — et ægteskab, der skulde blive 30årigt og meget lykkeligt og smukt. Det blev velsignet med to børn, så der altså nu var tre kuld børn (sytten levende); men de fleste var nu allerede »fra hånden«. Det vides iøvrigt, at Jacob Hansen var en omsorgsfuld

fader for alle dem, der endnu trængte til hans faderlige godhed. Katrine Marie kom således til at nyde meget godt af ham. N. F. S. Grundtvig siger i sin ligtale over sin moder, at hun og hendes søskende har haft en stedfader, der intet sparede, for at de kunde komme til at leve deres navn, og især deres kristennavn, værdigt.

Egebjærggården skulde imidlertid ikke længe blive deres hjem. I oktober 1762 konfirmeredes Katrine Marie her fra; men et af de følgende år flytter familien til Anneberg, mulig ved fruens fader, kommerceråd Peder Swanes død. År 1765 træffer vi »jomfru Bang fra Anneberg« som gudmoder ved dåb i Højby kirke (og senere meget ofte, som nævnt i begyndelsen).

* * *

Det er da *på Anneberg, at Katrine Marie* og hendes yngre søskende *tilbringer deres ungdomstid.* Her havde deres moder levet sine første seksten år, indtil hun, knap fuldvoksen, indgik sit første ægteskab. Nu vendte hun tilbage hertil med sin anden mand og sine børn — et langt, lykkeligt liv ventede hende endnu. Her havde hun leget og drømt; her fik nu hendes døtre lov at drømme — på den skønne plet ved Issefjorden — en kort, men smuk ungdomsdrøm på de vuggende vover, inden de gik i land til de ægteskaber, i hvilken de skulde blive mødre til to af vort lands navnkundigste mænd. Når da Steffens' og Grundtvigs mødre skulde fortælle deres sønner noget rigtig smukt fra deres »unge dage«, da er det bleven noget om grønne bøge og røde tage, om blånende bølger og blinkende sejl, når skibene stod fjorden op og gik fra den gamle kongestad ud gennem snævringen — ud paa det åbne hav. — Sønnernes liv blev en sådan sejlads.

Men livet på Anneberg er ikke gået med drømme alene; alt tyder på, at der har været ført et liv i den

gudsfrygt med nøjsomhed, som er den store vinding, i det arbejdets og bønnens yrke, som har de rige forjættelser. — Intet under, om folk i sognet snart kom i venligt forhold til familien og bad døtrene med ved deres fester i kirke og hjem. Især synes det da at have været Katrine Marie, som med sine sjældne egenskaber har vundet folks hjærter.

Vi tør tegne hendes *ungdomsbillede* således: klog og viljekraftig, ualmindelig åndelig begavet, kæk og rådsnar — »heller død end rådvild« blev hendes valgsprog i senere år; hun forstod både at føle sig og føre sig, som den ædelbyrdige kvinde hun var; og dog, eller just derfor, tillige jævn, venlig og forstående overfor alle, »folkelig«, for at bruge et ord, hendes søn har lært os at elske; i besiddelse af den finfølelse og ægte dannethed, der forbyder at indlade sig på noget simpelt af nogen som helst art, men tillader at gøre det usædvanlige, når forholdene byder det, fordi en øvet og sund samvittighed — og ikke folks tit uheldige meninger — er det sikre kompas, hvorefter der styres. På sine ældre dage røg hun således flittigt tobak af lange lerpiber, fordi hendes broder, lægen, tilrådte det. (Hun havde et skrøbeligt helbred størstedelen af sin levetid forresten). — En ærlig og djærv natur, der kunde sige folk sin mening ind i ansigtet, men ikke bag deres ryg, fordi det er så ufint og så lidt kristelig sømmeligt. Og alt dette som en foldrig afgrøde af ordets sæd i »et smukt og godt hjærte«, thi hun var først og sidst en from og ydmyg, gudhengiven sjæl, en *gudfrygtig* ung kvinde (for at bruge et ord, der desværre er i ringere kurs nu om dage end for 100 år siden). — Katrine Marie Bang må have haft adskilligt af det, vi beundrer hos naturer som fru Hall, Poul Møller og Mathias Claudius — frisk, fri, from, fro. — — —

Alt dette havde nu også den unge præstemedhjælper

i Nykøbing øje for. Han kendte hende jo som det kvikke barn fra Egebjærg. Nu havde han atter lejlighed til jævnlig at se hende, da Anneberg kun ligger 1/4 mil fra Nykøbing. Vel blev han allerede 1766 præst på Odden, men hans hjærte er nok allerede da fangen, og hendes til alt held med. Under året 1768 læser vi i Højby sogns kirkebog:

»Den 4. Oktober [en tirsdag] copuleredes velærværdige Hr. Johan Grundtvig, Sognepræst til Oddens Menighed, og Jomfru Katrine Marie Bang paa Anneberg, foreviste Kongebrev og Copulationsseddel, samt til Forlovere velærværdige Hr. Grundtvig, Sognepræst til Vallekilde og Hørve Menigheder, og velb. Hr. Cammerraad Hansen paa Anneberg.« —

Så drog Katrine Marie som *præstekone til Sjællands Odde.*

* * *

Otte år tilbragte hun med sin mand derude. Og vi tør tro, hun har bragt både friske kræfter og god vilje med sig til sin gærning. Hun var sin mand inderlig hengiven, styrede hans hus med stor dygtighed, forstod sig både på pengesager og gårdens drift (vi mindes hendes plovkørende farmoder fra Vestjylland!); hun har dog sikkert ikke anvendt sine kræfter udover hus og have, hvilken sidste vi ved, hun havde megen omsorg for; de ældste træer i haven skal stamme fra hendes tid. I mangt og meget var hun klogere end sin mand, og han erkendte det. Ofte, når folk kom og spurgte ham om et eller andet af mere praktisk art, svarede han: »Det ved jeg sandelig ikke! Gå til min kone!« Hos hende gik de ikke fejl, hverken i det ene eller det andet anliggende.

Det var et afsides sted, de var komne til derude *på Odden* »mellem tvende have«, *og det daglige liv er gået jævnt og stille.* Med undtagelse af en køretur engang imellem til hjemmet på Anneberg, til Nykøbing,

hvor to søstre boede, til Vig, hvor en broder var kapellan, er de sikkert kun sjældent kommen udenfor deres smalle landstrimmel af et pastorat, men har levet med og for deres menighed, optaget af deres gærning; levet det stille hjemmeliv, som er så gunstigt for sindets videre uddybelse, for sædens vækst i hjærtemulden. Iøvrigt turde den simple nødvendighed have gjort sit til, at det blev et stilleliv, de førte; ti deres kår var meget knappe. Man vil forbavses ved at høre, hvor småt det stod til. Måske en og anden kunde have lyst til at få et lille indblik i de tiders præstekår; så træffer det sig så heldigt, at Johan Grundtvig, der var meget skrivende, har givet al ønskelig oplysning derom. I kaldets embedsbog har hans flittige fjer bl. m. a. nedtegnet følgende m. h. t. præstegården og indtægterne i det hele:

Kaldets indtægter, vist og uvist, småt og stort, kan beregnes, det ene år imod det andet, til 300 rdl. [!] foruden det lidet overskud til udgifter, som præstegårdens ypperlige avling kan give af sig [Marken fandtes på — 121 steder, mest 1 ager hvert sted; så det har jo været et net landbrug!]. Efter sådan indtægt svarer jeg årlig i pension til min formands enke 24 rdl.. ...Til kaldet ligger ellers ingen herligheder....skov, olden, rør- eller tørveskær; men er vel af de mindste præstekald i dette ganske stift; og må man her med megen besværing og bekostning anskaffe sig andetstedsfra både gravtørv, storbrænde og hjultømmer. Den meste ildebrand her ved steden består af lyngtørv, hvoraf jeg årlig har skåret 90 à 100 læs, hvortil jeg og efter forrige skik får to læs lyngtørv af hver gårdmand i Yderby, imod at jeg derfor giver dem ½ tønde øl og 2 potter brændevin. Samme mænd leverer af marsvins- og sælhundefangsten 16 potter tran. Derfor ½ tønde øl..... Hver juletid giver hver gårdmand en høne, hver påske 1½ snes æg. hver mortensdag 1 skp. byg kaldet grisekorn, i st. for grisetiende. Så giver de og i juni noget komælk, ved mikkelsdag fåremælk, og alle de, som fisker, sild. De udage præstegårdens gødning og ellers giver adskillige rejser. Hver husmand og -kone gør sin høstdag, hver husmand sin møgdag.....Hver gårdmand betaler mig 24 skilling i st. for ost... Offeret kan give 19 rdl., men kun hvis jeg sender sedler. [!] — —

— — Stakkels præstemand! I vore dage vilde man blive lidt lang i ansigtet ved sådan bespisning. — At han heller ikke boede alt for herskabeligt, får man indtryk af ved at læse, at han ved sin ankomst har måttet anvende 3—400 rdl. på gårdens istandsættelse, »efterdi den da var forfalden og forsømt.« Og så er han endda så skikkelig med rørende samvittighedsfuldhed at tegne op, hvad der fandtes af »herligheder« gården tilhørende ved hans komme:

Gården medfølger 2 vinduesrammer med gardiner, en solskive, et brøndværk, hylder i fadeburet, en jærnplade, 7 protokoller, en aflang hylde, nogle forordninger og en kornskæppe. — —

Men så var der da heller ikke mere. — — —

Ja, vore forfædre kendte »gudsfrygt med nøjsomhed«. Dette var nøjsomhed. Nu lidt om gudsfrygten hos vort præstepar.

Der findes i omtalte embedsbog flere optegnelser, der kan vejlede os også i så henseende og give os glædelige oplysninger om, at de stilfærdige præstefolk *ikke* har været *så fattige til sjælen som til kroppen.* På ikke mindre end tre steder giver Johan G. meddelelser om sit »vita« — små tilløb til en selvskildring.

Straks efter sin ankomst til Odden har han således skrevet et længere vita, som slutter smukt således: Min Gud, som har lært mig fra min ungdom og hidindtil underlig bevist sin miskundhed mod mig, hvor jeg har været en fremmed og en gæst, være fremdeles i mine udlændigheds dage med mig og [være] min, som mine fædres, Gud, og frugtbargøre både for mig selv og mine tilhørere, mine embedsforretninger, at jeg omsider måtte med glæde fuldende mit løb og aflægge mit regnskab. —

Et par år før sin afrejse fra Odden har han på et andet sted i bogen optegnet kaldets hele præsterække (series pastorum) og atter der givet en lille selvskildring, som han slutter således: Herren, mine fædres og min

Gud, velsigne min ind- og udgang i hans og mit hus, så længe jeg skal tjæne hans råd, og derefter annamme mig og mine til ære. — — Der er en gammeltestamentlig højhed og alvor over disse ord, noget, der minder os om patriarkernes storstilet-enfoldige måde at tage livet på, og tillige noget af deres ensomheds-følelse (»udlændighed«), sådan som man vel netop kan vente det hos virkelig alvorlige kristne fra hine dage, der vel endnu ikke var bleven så »ringe«, som de blev i de følgende årtier, men dog altid var ringe nok.

Endelig findes der på et løst blad, gemt i samme embedsbog, et mærkeligt hjærteudbrud fra de allersidste dage af den 10årige præstetid derude på Odden. Det er, efter at de har fået den glædelige meddelelse om forflyttelsen til Udby, at præsten skriver (og dermed så slutter sit vita på dette sted) således:

1776 10. juli kaldte Gud og kongen mig herfra til at være sognepræst for *Udby og Ørslev* i Bårse herred. *Gud, som kom mig i hu og lod buen briste, da den hårdest var opspændt, lyksaliggøre denne vej for mig, mine og dem, som skal høre mig. Amen!* —

Der forekommer mig at være dobbelt bund i disse smærte- og glædefyldte ord. I første linje angår de selvsagt forflyttelsen: kårene har været *så* trykkende, det daglige brød *så* sparsomt tildelt, at livet er blevet dem som en opspændt bue. Daglig er der bleven bedt om lidt tåleligere forhold — og så er forflyttelsen kommen som et såre kærkomment svar fra den fader, der ikke blot klæder markens liljer, men og »meget mere de lidet troende«. — Men alligevel er ordene mig *vel* højtidelige til kun at have denne adresse. Mon Johan Grundtvig og hans ædle hustru ikke under stillelivet i Oddens præstegård også undertiden har oplevet at have buen opspændt på anden vis — sjælens bue under tunge tankers tilskikkelse? Legemlig nød og sjælenød kan jo nok

finde vej til samme bo. Og under sådanne prøvelser — anfægtelser —, hvor pinefulde tanker og forvirrede fantasier stiger op fra uanede, mørke dybder i sjælen, føles tilværelsen også som en hårdt opspændt bue, og det bliver hjærtets angstfulde råb til Herren, at han vil lade buen briste. Og når så Gud har prøvet sin ven, strækker han hånden ud og rører ved buen, så den søndres, stiller stormen på den oprørte sø — og så er menneskehjærtet bleven beriget med en velsignet og dyrebar erfaring. Mon ikke hin lille optegnelse skulde gemme minder også af den art? Den prøvede præstemand ser tilbage på sit liv; ofte og på forskellig vis har buen været spændt, men altid kom Gud ham i hu, når byrden tungest lå, og fandt udvej af mørket. Så skal det da være den ærlige kristenmands sidste gærning på dette sted at give Gud det vidnesbyrd ud af et takkefyldt hjærte og dertil at føje bønnen om, at han vil følge ham også til det »fremmede« land og være ham hjælpens Gud på det ny sted, så gærningen og livet i det hele må lykkes og blive til velsignelse for »mig, mine og dem, som skal høre mig.«

Det være nu, som det vil; det er jo altid vanskeligt at bestemme, hvor meget eller lidt der ligger i sådanne ord; men så meget ved vi, at det præstepar, der i året 1776 flyttede ned til Sydsjælland var ikke af de helt almindelige. I den tid, da frafaldet fra gammel kristentro blev så almindeligt, stod de to fast på *underets* kristendom — vel fordi de havde erfaret underet i deres eget liv. De lokkedes ikke af rationalismens lygtemænd, endda de måtte høre megen spot for deres »enfold« af deres »oplyste« samtid. Og derfor kunde da deres søn give dem et såre skønt vidnesbyrd ved deres båre, som mennesker, der altid havde vandret i Jesu Kristi tro »Nidkær, retsindig, gudfrygtig, arbejdsom, uegennyttig og gavmild som få,« kalder han sin fader. Og om sin

moder siger han bl. a.: Hun tugted, formaned, læste og underviste os trolig i barndoms år, lærte os at have altid for øjne den levende, som ser os, tidlig at læse og bede hans ord og berede ham pris af de gamle højtidssalmer. En gudfrygtig og forstandig moder var hun, ind- og udvortes en præstemoder, som fader Johan en præstefader. Gudsfrygt var det eneste arvegods, de ventede at efterlade os, og det var i deres øjne langt mere end guld og sølv, og deres højeste ønske var, at alle sønnerne måtte vorde ordets tjenere — som da og skete. — — Ja, sådan talte sønnen over dem, og skønt har han[1] sunget om dem og det barndomshjem, de havde beredt ham. Og man tro nu ikke, det er en søns overdrevne udtryk uden rod i virkeligheden. Der turde være »virkelighed« bag hvert et ord. Stærkest havde han vel erfaret deres velsignede hjælp, da han syg og hjælpeløs var kommen til dem i julen 1810, og det havde vist sig, at de nok kendte den sindstilstand, deres søn var stædt i. »Gud ske lov! så lider han af anfægtelser,« havde den gamle fader udbrudt — som den, der af egen erfaring kendte til velsignelsen af dette. Og når det lykkedes for hans moder, som for 27 år siden havde født ham »til verden« — lykkedes hende nu at føde ham »til Gud«, da skyldtes det nok, at hun var den forfarne kristinde alt fra de unge år. Sønnen gyser ved tanken om, hvor vild han fo'r i ungdoms dage, men ser, at det let kunde være bleven end værre, om han

var udsprungen
af en vantro moders skød.

Men til lykke var han ikke det. Mange år efter hendes død sang han om hende:

[1] Man læse blot de dejlige digte: »Til min fader« (fra 1808) og »Til min moder« (fra 1815). De turde vel i det hele høre til Grundtvigs aller smukkeste.

Min moder Katrine Marie Bang,
hvis *hjærte genlød af Guds engles sang,*
hvis *øje var klart,* og hvis *tro var stor,*
som takked for smuler ved Herrens bord,
hun troende lagde i støvet sig ned,
af støvet opstår hun med herlighed.
Vil nogen slynge en blomst om min stav,
han plante den på min moders grav.

Men der skal gennemleves et og andet, inden et hjærte genlyder af Guds engles sang. Og noget af dette tør vi tro, at også hun gennemlevede den tid, da buen var opspændt i Oddens præstegård.

*

Da Johan Grundtvig og hans hustru i året 1776 brød op fra Sjællands Odde tillige med deres to smådrenge for at flytte teltpælene til Udby ved Vordingborg, da har de ejet mere end de fleste i de tider af den *store tro* og det *klare øje* og det *sangrige hjærte.* Og er det ikke netop det, vi ser gå i arv til den søn, som syv år senere skulde blive skænket dem der nede? Meget andet tog han i arv fra slægten i Odsherred: det djærve og kraftfulde, det folkelig-jævne; men da også hine sjælens ædlere ævner: *den store tro* — han flyttede adskillige bjærge med den; *det klare øje* — han så med det både det store og det skønne hernede, som og det, der til daglig kaldes det usynlige; og han så med det — seerblikket — slægternes sammenhæng og vilkårene for deres sande og sunde udvikling; og endelig og ikke mindst *det sangrige hjærte* — han gav os ud af det vel den mægtigste salmesang, der har tonet fra nogen salmedigter i kristenheden. — — —

-- Hvad om hans forældre, den dag de sagde farvel til Oddens præstegård og kirkegård, hvor de havde måttet begrave deres førstefødte søn, kunde læst det skønne mindevers, som deres sidste, endnu ufødte, søn

en menneskealder senere skulde sætte netop på denne kirkegård:

De snekker mødtes ved kvæld på hav,
og luften begyndte at gløde.....

Eller hvad om de, i de dage, da de tog afsked med Odsherred og dets kirker, som de kendte så godt, kunde hørt lidt af den salmesang, som et hundredår efter skulde lyde i dem og skyldes deres sangrige søn.....

— — Men vi, som hører den og er glade for at lægge stemme til hans ord, vi vil mindes både ham og hans ædle slægt fra Odsherred og mest den moder, som han selv mindedes med så stor kærlighed og tak, den »dybsindige« moder, som fader Johan engang kalder hende i brev til sønnen. — For hun er dog vel den blandt mennesker, der har haft dybest indflydelse på ham. Hende var det, der »lærte pogen stavene at tyde« og bad og græd med ham, til den svære kunst var lært. Hende var det, der beredte ham det »aftensæde ved det vakre, lille bord,« som han siden mindes med så dyb en glæde, at han udbryder: O! hvad var vi, om vi glemte slig en hellig gammenstid!

Men den allerskønneste gammenstid har hun nok beredt ham i den årlige julefest. Når hendes bløde hånd vækkede ham på julens festlige morgen, når hendes lyse øje tindrede ned i hans, da har hun vakt *den* barnlige julefryd i hans sind, som han længst måtte mindes, og om hvilken han som gråhærdet skjald måtte synge:

Mens som barn på landet jeg var hjemme,
julemorgen var mit himmerig.

Derfor vil alle Danske, som føler sig i gæld til N. F. S. Grundtvig, også mindes hans moder med tak, ihukommende sønnens ord:

Vil nogen slynge en blomst om min stav,
han plante den på min moders grav.

Lumbsås, januar 1901. **N. A. Jensen.**

En ny Guldalder-Literatur.[1]

Der er for nylig, ved Vennemødet i Odense, af *H Begtrup* udtalt Haabet om en ny Guldalder-Literatur, med Kildespring fra Folkehøjskolen. Jeg vil gerne dele dette Haab. Jeg tror ogsaa nok, at Højskolens Gærning skal komme til at give sig saadanne Udslag i Poesiens Verden, saa her vil komme til at lyde ny Toner, skønne og dybe og mere hjemlige, end vi i lang Tid har hørt.

Og dette Haab er jo ikke fra i Gaar eller noget splinternyt her i Danmark, som visse Folk har villet paadutte Begtrup. Nej, det er ældre end baade Begtrup og alle nuværende Højskoler. Allerede for 50 Aar siden sang Grundtvig om, at en saadan Tid var i Vente, naar »Skolen for Livet« først havde udfoldet sig. I sit Digt: »Danmark om hundrede Aar«, siger han:

»Om hundrede Aar er den danske Skrift
et Aandens Vidunder af Hjærtets Drift.«

Da er »Hjærternes Klang i Modersmaalet, dets Lys er som Luens paa Arnebaalet«, og som Musik skal Modersmaalet tone i danske Øren, ja, mere end det, det skal blive saa inderligt i sin Klang, saa ømt og smeltende i sit Udtryk, at det lyder som Vuggesangen over den Lille, der diende slumrer ind ved sin Moders Bryst.

[1] Skrevet kort efter Mødet i Odense 5—6. September 1900.

Der er i dette Digt en saadan Lovprisning af Modersmaalet og de Udslag, det vil give sig med Mund og Pen, at det maa varme enhver Dansker om Hjærtet, »som har Øre for Klang her oven fra«.

Det bedste, som Jorden ejer, skal da opstige forklaret i Aandens Glans, og her skal »med »sort paa hvidt« skabes for Hjærtet et Gaadespejl, med Yndigheds Slør over Flid og Fejl.«

Men i alle disse Vendinger og Billeder, som Grundtvig bruger, for at udtrykke det Haab, der lever hos ham, lyser det igennem, at det fortrinsvis er Kvinden, han tænker paa som den, der skal virkeliggøre hans Haab. Det passer i det mindste bedre paa Kvindens hele Anlæg og Natur end paa Mandens, at faa Poesiens Verden til at lukke sig op, netop saaledes som Grundtvig udmaler det. Og det kan vel ogsaa være i sin gode Orden, at det bliver saaledes.

Der har været adskillige Gisninger oppe, og der er fremsat forskellige Meninger om, hvad der særlig vil komme til at præge det tyvende Aarhundrede. Der er bleven nævnt Elektriciteten. Ligesom det har været Dampen i det nittende, skulde det blive Elektriciteten i det tyvende. Og det er jo meget rimeligt, at denne Naturkraft vil blive medvirkende til at omdanne og forandre mange Forhold og give Jordlivet et andet Udseende i den ydre Verden, efterhaands som Mennesket lærer at haandtere Kraften og anvende den paa bedste Maade.

Men i Aandens Verden, paa Sjælelivets Omraade, vil der ventelig ogsaa gøre sig en ny — vi kan gerne sige elektrisk — Kraft gældende.

Ja, Kraften er for saa vidt ikke ny, den er gammel og godt kendt; men det er først nu, at den, ligesom Elektriciteten, træder ud af det hemmelighedsfulde, uforstaaede og derfor ogsaa i mange Retninger ubrugte eller misbrugte Forhold, den har staaet i til Livet.

Kort og godt: det er Kvinden, eller den Kraft, som ligger gemt i hendes Sjæl, der nu vil blive aabenbaret og komme til at paatrykke Totusindaaret sit Stempel.

Aldrig før, saa længe Verden har staaet, har der været Udsigt til, som nu, at Evas Arvetagere skulde faa Lov til at indtage den retmæssige Plads, som blev *hende* lovet og tilsagt i Begyndelsen.

Vi husker alle, hvordan Skaberens Ord faldt til hende, baade de milde og de strænge. De strænge og straffende, som lød over hende, fordi hun lod sig daare, de er rundelig gaaet i Opfyldelse. Lidelsen ved at være »alle Levendes Moder« har hun maattet føle saa stærkt og smærtefuldt, at Manden ikke her, med sin bedste Vilje, kan lodde Bunden i denne Lidelse. Og det andet, om Mandens Misbrug af sin Magt, saa, endskønt hendes Hu stod til ham og hun intet højere Ønske havde, naar hun ret fandt sig selv, end faa Lov til i Hengivelse og Kærlighed at være ét med ham, saa skulde han alligevel herske over hende, — dette Ord mangler heller ikke paa Opfyldelse. Manden har hersket over Kvinden med et Jernspir.

Vi behøver ikke at gaa saa langt tilbage eller saa vidt ud, som til Hedninger og Vildmænd, for at faa Beviser herfor i Hænde. Vi kan godt holde os til Nutiden og endda blive hjemme hos os selv, Man tænke blot paa dette ene himmelskrigende Skændselsværk, at vi i et gammelt kristent Land som vort endnu fremdeles, uden nævneværdig Indsigelse fra Kirkens Side, behandler Kvinder som Slagtenød, syner og stempler og avtoriserer dem ved beskikkede Fagmænd og holder dem med Lovens Arm omgjærdet i offentlige Stutterier — hvor der føres Kontrol og Tilsyn med dem i Lighed med det, der af Statskonsulenter føres med Husdyrene — for at have dem til Nydelse og Tilfredsstillelse af Mandens dyriske, utøjlede Lidenskaber. Et System, som

fuldstændig berettiger Mefistofeles' Ord om »Verdens lille Gud«, der bruger den Smule »Fornuft«, han har faaet forud for Dyrene, saa daarligt, at han »*kun mere dyrisk bli'er end noget Dyr*«.

Jo, Manden har hersket over Kvinden, saa det kan forslaa noget; han har misbrugt sin Magt ud over alle Grænser.

Og nu komme man ikke og sige, at Kvinderne til Gengæld har ødelagt mange Mænd. Thi hvor sandt dette end er, saa tjener det ikke i mindste Maade til Undskyldning, langt mindre til Retfærdiggørelse af Mandens Handlemaade. Kvinden har nemlig aldrig haft hverken den stærkestes Magt eller Lovens Ret til at tyrannisere Manden. Naar han saa alligevel kommer under Tøflen, da sker det med hans egen Vilje. Men hvad Mandfolk frivillig gaar ind til eller roder sig ind i, det kan og skal den samlede Kvindeslægt ikke bære Ansvaret for.

Det var altsaa de strænge Ord til Kvinden, som Manden har været mere end en villig, ja en skrækkelig Fuldbyrder af. Men de milde Ord, Tilsagnet om, at hun skulde være Mandens Medhjælp, hans Ven og Kammerat, Stalbroder, eller hvad man skal kalde det, vi mangler desværre et fyldigt og godt Ord, som rummer hele Tanken — den Tanke, at Kvinden er den halve Del af *Mennesket* — det Tilsagn er endnu ikke bleven opfyldt eller i nogen Maade kommet til sin Ret.

Men nu kommer det tyvende Aarhundredes Morgenrøde og kaster sit Skær ud over ny uopdyrkede Egne af Menneskelivet, disse Egne, som hedder: Kvinden indsat i sin retmæssige af Gud bestemte Plads.

Skulde vi saa ikke kunne vente os noget nyt og ualmindeligt?

Jo, det kan vi sikkert. Vi vil faa nyt at se og høre

i mange Retninger og ikke mindst i Poesiens Verden. Thi hvem er vel poetisk anlagt som Kvinden?

I den Henseende har hun faaet sin rundelige og gode Del, som ikke kan tages fra hende. Men hidtil er hun bleven stænget ude og berøvet de fleste Muligheder for at kunne komme til at udnytte disse herlige Gaver. Faar hun nu Lov — og det faar hun, Manden kan simpelthen, om han vilde, ikke holde hende ude længere — faar hun nu Lov til at dyrke sin Aand og sine sjælelige Anlæg, som hun vil og føler Trang og Lyst til, og bliver hun, i Stedet for at hun tidligere blev hindret, nu hjulpet til Rette af Manden efter bedste Evne, hvad vil hun da ikke kunne glæde Verden med?

Navnlig til *Udrensning, Oprejsning* og *Retfærds Løb* i Menneskelivet, vil hun yde saa overraskende Bidrag, at det vil dages for Opfyldelsen af hvad Grundt vig sang:

»Om hundrede Aar er et Lys der oppe,
som kaldes »det danske«, af Læg og Lærd,
det skinner ej over Bøgetoppe,
men drejer sig ene om Livets Værd
og alle dets Aarer her indenlands,
hvor Freden er Fylde og Glæden Glans!

Og dermed det bedste, som Jorden ejer,
opstiger forklaret i Aandens Glans!«

Men det bedste, som Jorden ejer, ligger gemt i Kvindens Sjæl. Der blev det nedlagt i Tidernes Morgen, da hun skabtes af det forædlede Muld i Mandens Side; der var det bevaret i Tidens Fylde, da hun fandtes værdig til at være Moder til det Barn, som aldrig lærte at synde, og derfra vil det nu, ved Totusindaarets Frembrud give sig saadanne Udslag, at det mere end nogen Tid før vil klares, hvad det vil sige, at:

»Hjærtet er Livets Kilde,
og Moder i Løn til hvert Kraftens Ord.«

Hjærtet er Livets Kilde! Det Ord hører til vor Børnelærdom. Og at Hjærtet er rigest hos Kvinden, hører med til den Livsanskuelse, som er gaaet os i Blodet gennem Opdragelsen. Kvinden er Hjærtets Repræsentant, som Manden er Aandens. Denne Inddeling hører med til Grundtvigianernes A B C.

Og Inddelingen er vistnok ogsaa god nok, naar blot der holdes aaben Plads for Undtagelser, og Delingslinjen ikke gøres for skarp. Men der kan være en vis Tilbøjelighed dertil.

Der er en Sang af Grundtvig, som alle Højskolefolk kender:

»Ser til Fuglene i Luften,
hvor de svinge sig med Sang,
ser til Blomsterne med Duften,
hvor de pryde Eng og Vang.
Ser, og lægger det paa Sinde,
som et Spejl for Mand og Kvinde.«

Og saa forklares der videre om dette Spejl.

At: »Manden, naar han er i Aande
er som Fugl i Luften fri,
staas i Velmagt og i Vaande
kraftelig af Aanden bi.
— — — — — —
— — — — — —«

og: »Kvinden med det ømme Hjærte,
dybt bevæget som et Hav,
bundet er i Fryd og Smærte
til det Muld, hun fødtes af.
— — — — — —
— — — — — —«

Det er en køn, poesirig Sang, og Spejlbilledet er ogsaa godt at se paa og skikket til at faa Forstand af, naar det forstaas ret. Men Billedet kan imellem blive slemt misforstaaet, ja fordrejet saa grundigt, at det forvandles til en Prokrustesseng. Man vinger en Hæl og klipper en

Taa, strækker Manden og stækker Kvinden, for at faa dem til at passe ind deri. Jeg har hørt kloge Folk forklare denne Sang saaledes, at det kun var Manden, som Aanden gav Flyvekraft, hvorimod Kvinden skulde, som den blysomme, jordbundne Blomst hun er, staa duftende dernede i Engen og med himmelvendte Øjne fryde sig ved at se paa, hvordan Mand-Ørnen tumlede sig højt i Sky, og taalmodig vente paa den Stund, da han kongelig dalede ned til hende. Kvinden havde ikke Aanden i samme Forstand som Manden. Den Aand, hun kunde faa til Bihjælper, var ikke af Ørneæt; det var kun en lille bitte tam Piphans med stækkede Vinger.

Dette er en noget fri Gengivelse af Forklaringen, men Tankegangen er der sikkert nok. Og denne Tankegang gaar adskillige Godtfolk omkring med, om det end mangen Gang ikke er dem selv klart.

Men at disse Tanker ikke er Grundtvigs Tanker eller i Overensstemmelse med hans Syn paa Kvinden og hendes Forhold til Aand, behøver ingen lang Forklaring. Naar han f. Eks. skriver om *Dannekvinden*, at hun er:

»vidunderlig øm og dog stærk i Løn,
med Roser ej ene paa Ungdomskinden,
med Ild ej alene i Kys og Bøn:
med Skjoldmøens Rødme i ædel Harm,
med Heltemods-Ild i sin Skjoldmøbarm!«

saa giver det et helt andet Billede.

Men det er ikke blot i skønne Billeder og Digterord, at Grundtvig sætter Kvinden paa Dronningestol. Hvad der har mere Værd, fordi det ikke kan mistydes, er hans eget Forhold til Kvinden. Deraf lyser det klart, hvilke Tanker han havde om hendes Evner og Anlæg, og hvordan hans Forstaaelse var af det Ord, at »Kvinden skal være Mandens Medhjælp.« Læser man den Tale, han holdt ved sin anden Hustrus Jordefærd, saa ser man, hvilken Plads hun indtog i hans Liv.

Han siger:

». . . . . Saadan en sjælden Lighed var der imellem vore Hjærter og Sjæle, vore Tanker og Følelser, vor Betragtning af Menneskelivet i denne Verden, dets Øjemed, Kamp og Sejer, saa vi fra det første Øjeblik til det sidste kunde tale derom ud af hinandens Hjærte, som to Barndomsvenner, skabte til at leve og dø med hinanden. Derfor vidste vi sjælden, hvem af os der først skulde udsige, hvad vi begge tænkte, og derfor kunde vi saa dejlig gaa sammen paa alle vore Veje. . .«

Vil man sige: Ja, dette kan altsammen være meget godt, men det beviser bare ikke det, der var Tale om: at Kvinden ligesaa vel som Manden kan blive Aandens Redskab og Budbringer gennem Digtning, saa mener jeg dog at disse Ord: »Vi vidste sjælden, hvem af os der først skulde udsige, hvad vi begge tænkte,« rummer en saadan Tanke. Men er man ikke fornøjet dermed, saa lad os gaa til andre Sagkyndige, hvis Ord Menneskeslægten gennem Tidernes Løb har lært at skatte og bøje sig for.

Der er nu f. Eks. den gamle jødiske Profet *Joel,* som Apostlen *Peter* henviser til i sin store Pinsetale. Hos ham hedder det, som bekendt: »I de sidste Dage, siger Herren, vil jeg udgyde min Aand over alt Kød, saa Eders Sønner og Døtre skal profetere o. s. v.«

Disse Ord er da tydelige og bestemte nok. Det er ikke alene Sønnerne, men ogsaa Døtrene, som skal faa den profetiske Gave, det vil sige den Gave, vi i vor nuværende Sprogbrug forstaar ved Evnen til med Mund eller Pen at kunne skildre Livet, som det rører sig i og uden for Mennesket; skildre det baade som det har været, som det er, og — hvad der jo særlig forstaas ved at profetere — skildre det, som det vil komme til at udfolde sig i Fremtiden.

Det strider altsaa ikke imod Livets Love, efter det

Herren siger, at Kvinden bliver Redskab for Aand, saa hun med Mund eller Pen kan fremstille Livet og skildre dets Kampe, Fald og Sejre.

Men, at denne Fremstilling maa blive saaledes, som hun oplever det, eller som det tager sig ud for hendes Øjne, følger af sig selv. Og heri ligger saa den Forskel, der maa blive paa Mandens og Kvindens Digtning, en Forskel, som væsentlig vil bestaa i, at Mandens Digtning viser, hvor *højt* Menneskeaanden kan svinge sig, medens Kvindens navnlig vil bære Vidnesbyrd om, hvor *dybt* den formaar at trænge ind i den Verden, som Menneskehjærtet rummer.

Denne underlige Verden, der, lig et Havdyb, al Tid drager Menneskebørnene til sig, og som vi aldrig bliver trætte eller kede af at se paa, forske i og hente Perler — eller Dynd — op fra Bunden af.

Det er til dette Perlefiskeri, denne Ransagen af Menneskehjærtets Dybheder og Opklaring af dets Gaader, at Kvinden vil vise sig særlig skikket, fordi hun bedre end Manden kan taale at gaa i Dybden uden at forvilde sig i Dyndet. Hendes Fantasi- og Følelsesliv bliver i Reglen ikke saa let smittet som Mandens; hun kan f. Eks. paa indgaaende Maade skildre Forholdet mellem de to Køn, uden at Sansegløden brænder igennem, hvad den som bekendt let vil gøre, selv hos de store Digtere blandt Mændene.

Men hélt undgaa denne Fare eller Fristelse gør de selvfølgelig ikke, alle de kvindelige Digtere. Det er ikke Mandfolk alene, som drikker af den urene Suttungsmjød. Ogsaa Kvinder kan lade sig drage til dette uhumske Kar. Og saa bliver det jo først galt for Alvor. Thi naar Kvinden er den, der kan komme videst i Renhed, saa er hun selvfølgelig ogsaa den, der kan søle sig mest til. Og med det samme mange andre. »Saa grynte Grise som gammel So,« siger Ordsproget, og Soen grynter gerne for at faa de andre Grise med i Sølen.

Men ellers, som Regel, skal det nok passe, at den kvindelige Finfølelse vil lede hende udenom eller gennem de Sumpe og Skær i Hjærtets Irgange, som de mandlige Digtere forvildes i eller strander paa.

Og dernæst, saafremt det passer — hvad vi jo tror, det gør — at Kvinden har det rigeste Hjærtelag, saa maa hun vel ogsaa bedst selv vide, og derfor ogsaa selv bedst kunne fortælle om, hvad der bor i dette Hjærte.

Men her kan man møde den besynderlige Tankegang hos Folk, at Manden alligevel er den klogeste, ikke alene paa sig selv, men ogsaa paa Kvinden, saa han er den, der bedst kan give Besked om hende og fortælle, hvordan hun er og ser ud, baade naar hun er yndig, og naar hun er syndig. Vel at mærke, ikke blot som hun er i sine Ord og Handlinger — hvad der kunde have Rimelighed — men ogsaa som hun har det i sine Tanker og Følelser og inderste Skabning.

Der er imidlertid en Mand, som har fremsat en anden Mening om dette Spørgsmaal, og endskønt det er mange Aar siden, han levede, plejer hans Ord endnu at blive respekterede eller dog i det mindste tillagt en vis Vægt. Manden hedder Pavlus.

Han skrev til sine Venner i Korint:

»Hvem iblandt Mennesker véd, hvad der bor i Mennesket uden Menneskets Aand, som er i ham o. s. v.«

Saaledes som det staar der i Korinterbrevet, er der ingen, der gør Indsigelse imod det. Tværtimod, det lyder saa soleklart og selvfølgeligt, at derom kan der ikke tvistes. Men naar man vil anvende det i det daglige Liv og gøre gældende, at Mennesket bedst selv maa kunne gøre Rede for, hvad det gemmer i sit Indre, saa stejler mange, saa snart der ved Mennesket ikke blot skal forstaas Manden, men at det ogsaa kan gælde for Kvinden.

Det var ikke et stort og mægtigt Skjaldskab, Grundtvig ventede paa. Det Lys, han profeterede om skulde komme, kendetegner han saaledes:

»det skinner ej over Bøgetoppe,
men drejer sig ene om Livets Værd.«

Med dette Lys tænker han jo nok først og fremmest paa den ny Skole, »Skolen for Livet«. Og at det Lys ikke var en Lygtemand, har det første halve Hundredaar, som nu er gaaet, siden han skrev Sangen, klart nok vist. Folkehøjskolen har allerede gjort en saadan Gærning, at der kan være godt Haab om, det vil slaa til, hvad der videre staar:

»Om hundrede Aar er den danske Bonde
langt bedre oplyst om de bedste Ting
end nu Professorerne er om det onde
og alle Tyskeres Bukkespring.«

Men i det Lys, »som skinner ej op over Bøgetoppe«, indbefatter Skjalden ogsaa *den danske Skrift.* Den skulde, siger han, blive »*et Aandens Vidunder af Hjærtets Drift.*«

Det skulde altsaa ikke være en Digtning, der fløj højt til Vejrs over Skov og Skyer og Menigmands Hoved, men en Digtekunst med Hjærternes Klang i Modersmaalet, et poetisk Forfatterskab, som tager Sigte paa alt, hvad der kan tjene til at oplive, oplyse og forklare Menneskelivet, hæve dets Værd og mildne dets Kaar og:

»skabe for Hjærtet et Gaadespejl,
med Yndigheds Slør over Flid og Fejl.«

Til Makker og Medskaber af en saadan ny Literatur er det, Kvinden vil vise sig at være vel skikket. Og endskønt denne Tanke endnu til Dels ligger i Svøb og ikke er kommen saa langt frem til Virkeliggørelse som

den førstnævnte om Skolen, saa er der dog »spraaet« for den, og der er gode Tegn til, at den nok i de følgende 50 Aar skal fjedres og flyve ud som fri Sangfugl. Vi har allerede nu om Dage Kvinder, som skriver godt, Kvinder, som i poetisk Begavelse og i Evne til at kunne udtrykke sig kønt og klart paa Modersmaalet næppe staar synderligt tilbage for nogen nulevende mandlig Digter her hjemme. Jeg skal blot nævne et saadant lille Digterværk som Fru J. Blicher-Clausens »*Violin*«, hvori Modersmaalets Toner klinge saa dybt og skønt og tillidsfuldt, at det lover godt for fremtidige Opfyldelse af Grundtvigs Spaadom:

»Om hundrede Aar er den danske Skrift
et Aandens Vidunder af Hjærtets Drift.«

»Totusind Aar har det danske Hjærte
i Skjaldenes Øre genfødt sin Klang,
om hundrede Aar med forvundet Smærte
det føder den klarest til Svanesang,
saa længe *den* lyder med Bølgeslag,
saa længe og sejrer den danske Sag!«

I denne Svanesang af blandet Kor vil Kvindens Røst tone igennem med inderlig, ren og højtidsfuld Klang.

Johannes Vedel.

Gjengjæld.

En Afhandling af **Jakob Knudsen.**

Ord som »*Gjengjæld*«, »*Løn*«, »*Betaling*« o. lign. har i Folks Øren ofte en vis materiel, grov Klang; de lyder saa uaandelige, hører kun hjemme i den haandgribelige Verden, synes man; de svarer til Ordsprog som: »Gi'er Du mig Dit Æble, faar Du min Pære,« eller: »Lige for Lige, om Venskab skal holdes.«

Disse Fornemmelser hos Folk kunde jo synes meget fine, men har dog sikkert snarere deres Aarsag deri, at Menneskene i Almindelighed kjender saa lidt til den usynlige Verden; kan om den fortælle sig selv og Andre Fabler og Æventyr, hvis Intethed straks vilde opdages, hvis de berettedes om den haandgribelige Verden, hvor man er helt anderledes kjendt og saa nogenlunde véd, hvad der kan, og hvad der ikke kan passere.

Dette, siger jeg, er vistnok Aarsagen til, at man kan fable om Handlinger i Sjælens Verden, som skulde være uden Gjengjæld, Løn, Betaling. Det er, som hvis en Sømand vilde fortælle, at der i Australien fandtes Mennesker, som ingen Skygge kastede. *Gjengjæld* er jo nemlig kun den Form, hvorunder Aarsag og Virkning viser sig i den bevidste Verden, hvor Hensigt og Vilje spiller en Rolle. Af Intet kommer Intet. Lige saa vist er det, at uden Gjengjæld øves ingen Handling af nogen Moders Sjæl, ihvor aandelig end denne Handling maatte være.

I denne Afhandling har jeg i Sinde at gjøre Jagt paa forskjellige Røverhistorier, der fortælles fra Sjælens Verden, dels om rent gjengjældsløse Handlinger, som dér skulde finde Sted, dels om Handlinger, hvis Gjengjæld slet ikke svarede til, stod i noget væsentligt Forhold til Handlingen.

Denne Fabel (om de gjengjældsløse Handlinger) skylder sin Opstaaen til forskjellige særlige Grunde:

De Mennesker, der saa at sige slet ikke véd noget om en usynlig Verden, kan have bidraget ikke saa lidt til, at den er fremkommet. — Sæt, at en Neger fra Afrika, der slet ikke kendte Seddelpengenes Værdi, kom til Hestemarked i Randers og saa' en smuk jydsk Hest blive solgt for nogle snavsede Lapper Papir. Han vilde jo sige, at den smukke Hest blev givet bort for slet ingen Ting. — Sæt, at et Menneske, der slet ikke kjendte til Kjærlighed, saa' et Arbejde blive udført, der kun fik Kjærlighed til Løn; han vilde jo sige, at det Arbejde var sket uden Gjengjæld, for slet ingen Ting. Og han vilde udbrede Snakken om de gjengjældsløse Handlinger, og, hvis han kunde have Fordel deraf, vilde han sikkert godt gaa ind paa, at det var netop den allerfineste Slags Handlinger, naar han blot selv maatte være fri for at udføre dem.

Her har vi da vistnok én af Aarsagerne til denne Røverhistories Fremkomst.

Men der er desuden to andre Aarsager (maaske der er flere endnu, jeg véd det ikke): en gudelig Aarsag og en verdslig.

Den gudelige Aarsag er den gudelige Snak, som de Mennesker, der fører den, egentlig ikke selv kan tro paa: *at vi Mennesker skulde kunne elske Menneskeheden for Guds Skyld.* — Det kan vi naturligvis ikke: vi kan ikke elske eller handle udaf Kjærlighed overfor Mennesker, vi aldrig har set eller kender noget til, —

for Guds Skyld. Vi kan overhovedet ikke elske én Person for en anden Persons Skyld. — Ganske vist: véd jeg, at min Fader har holdt grumme meget af den eller den Mand, som jeg ikke kjender, saa vil jeg møde denne Mand med Tiltro paa Forhaand; men viser det sig saa, at han ikke har noget for *mig* tiltalende ved sig, saa bliver der alligevel intet Venskabsforhold imellem os. — Jeg véd ganske vist, at Gud elsker alle Mennesker, men dette kan ingenlunde bringe mig til at elske Menneskeheden; for det første kjender jeg den jo ikke, og for det andet véd jeg, at om jeg f. Ex. lærte en Neger at kjende, da staar jeg slet ikke i det Forhold til Negeren, hvori hans og min himmelske Fader staar til ham; Gud har jo skabt Negeren og kender Vejen til hans Hjærte, men det gjør jeg ikke. — Medens min jordiske Faders Kjærlighed til et Menneske giver mig stor Sandsynlighed for, at jeg ogsaa vil synes godt om Vedkommende, hvis jeg lærer ham at kjende — saa er der derimod slet ingen Sandsynlighed for, at jeg skulde komme i Venneforhold til et Menneske, blot fordi han er skabt af Gud, og Gud elsker alle Mennesker. — Vil man saa sige: ja, men i Jesus Christus er dette blevet muligt, han er død og opstanden for alle Mennesker, og i ham har vi faaet Evnen til at elske Menneskeden; — saa svarer jeg: nej, vi har ikke. Det er jo nemlig hverken Dig eller mig, men Jesus Christus, som er det levende Guddomsord, om hvilket Johannes skriver: alle Ting blev til ved Ordet, som var Gud, og uden det blev ikke én Ting til, som er bleven til. Jesus Christus kunde elske Menneskeheden, thi den er bleven til ved ham, han er *i Slægt med Menneskeheden* paa en saadan Maade, at det — endogsaa medens han vandrede her paa Jorden — kunde siges om ham: Jesus havde ikke behov, at nogen skulde vidne for ham om Mennesket; thi han vidste selv, hvad der var i Mennesket. — Det er en Miskjendelse

af Vorherres enestaaende Stilling, af Jesus som Guds enbaarne Søn, naar nogen tror, at vi — mens vi lever her som Syndere — kan gjøre ham det efter: at elske Menneskeden. — Han elskede Menneskeheden, fordi han kendte den[1]; vil vi elske Mennesker, maa vi ogsaa lære dem at kjende — og det gaar langsomt; thi kun de Mennesker, som vi kjender, kan vi elske. Derfor kan vi ogsaa undertiden elske vore Fjender, som vi kjender — saaledes som Jesus byder det; thi det hænder, at Mennesker kan misforstaa og miskjende os, medens vi derimod »kjender dem bedre«, og kan sé, at det er Mennesker, som alligevel elsker Lyset og det gode. — Vorherres de store Fuldkommenheds-Bud i Bjærgprædikenen om at *taale, lide, laane ud eller lade sig alt fratage* — det er ikke Bud om at *elske,* men Pligtbud, Samvittighedsbud, dem vi dog aldrig kommer til at opfylde, før Kraften er bleven os given dertil i Kjærligheden, ikke til Menneskeheden, men til Mennesker, vi kjender; det vil netop sige: den Art Kjærlighed, som Guds Enbaarne følte overfor hele Menneskeheden. Christenkjærlighed vil da heller ikke sige en Kjærlighed ins Blaue hinein til Menneskeheden — for Christi Skyld; Christenkjærligheden er dette: at vi hos og i Mennesker, vi personlig kjender, elsker Christi Væsen, ja Christus

[1] Vil nogen sige, at det ikke var som Guds enbaarne Søn, men som det fuldkomnne, syndefri Menneske, at Jesus (gjennem Bøn til Faderen) havde dette underfulde Kjendskab til Mennesker, han aldrig havde set, denne fuldkomne Kjærlighed til den hele faldne Menneskehed, saa vil jeg svare, at det jo gjærne kan være; men det forandrer ikke Sagen; thi dels var han jo fuldkomment og syndefrit Menneske, fordi han var avlet af Helligaanden (altsaa Guds enbaarne Søn); dels er *vi* hverken syndefri eller fuldkomne, saa vi kan ikke gjennem Bøn til Gud erholde et saadant underfuldt Kjendskab til Menneskeheden eller Kjærlighed til den. Hvad Evne vi i saa Henseende kan faa, naar vi engang bliver fuldkomne, det er jo en helt anden Sag.

selv. — Der ligger i Virkeligheden en rationalistisk Tankegang til Grund for denne Snak om, at vi, ligesom Jesus Christus, skulde kunne elske Menneskeheden, — trods det at vi er jordbundne Syndere; det er en uchristelig Ligestilling af ham og os — og det hjælper ikke, om man tilføjer, at vi kan elske den: *for Christi eller for Guds Skyld.* — Dette er nu imidlertid bleven gudelig Talebrug; og da man dog samtidig godt føler, at det passer ikke, saa foregaar der hos Mennesker i Almindelighed en ubevidst Begrebsforskydning: at elske Mennesker for Guds Skyld bliver af sig selv ensbetydende med det meningsløse: at elske og øve Kjærlighedsgjerninger uden Gjengjæld, uden Vederlag. — Det er den gudelige Aarsag til Fablen om de gjengjældsløse Handlinger.

Den verdslige Aarsag er den verdslige (humane) Snak, som de, der fører den, egentlig heller ikke tror paa: *at vi Mennesker skulde kunne elske Menneskeheden for dens egen Skyld.* Det passer naturligvis heller ikke. Thi enten er Kjærligheden personlig, og da elsker vi kun bestemte os bekjendte Personer for disses egen Skyld (det er, hvad man egentlig forstaar ved Kjærlighed), eller ogsaa gaar Kjærligheden paa *Sager,* paa Livsformer (denne Kjærlighed har jeg Pag. 292 benævnt »virksom Begejstring«); men en saadan Sag maa da enten med Livets Magt gribe mig selv som Enkeltmenneske (som et Livskald), eller ogsaa maa den have virkelig Betydning for min personlige Kjærlighed, for det lille Samfund, hvori jeg staar; thi har den ingen saadan Magt eller Betydning for mig, da kan den hos mig aldrig fremkalde virksom Kjærlighed, virksom Begejstring, den kan kun blive til en Grille, en Indbildning i min Hjærne. — »Menneskeheden« kan aldrig blive til andet end en saadan Grille; »Menneskeheden« er for Dig og mig kun et tomt Begreb, ingen levende Tanke,

dens Sag *i mig, for mig* ingen levende Sag, intet Livskald — lige saa lidt som f. Ex. Hottentotternes Skjæbne for Dig eller mig enten er Livssag eller har nogen Betydning for Dit eller mit Kjærlighedsliv i det lille Samfund af Venner. — Imidlertid, Snakken gaar jo lystigt, den humane Snak, at vi kan magelig elske hele Menneskeheden og det for dens egen Skyld, og da nu dog de højædle Menneskevenner i Grunden godt føler, at det *er* Snak, saa foregaar der ogsaa hos dem en ubevidst Begrebsforskydning: at elske Menneskeheden for dens egen Skyld bliver af sig selv til det meningsløse: at elske og at øve Kjærlighedsgjerninger uden Gjengjæld, Vederlag. Det er den verdslige Aarsag til Fablen om de gjengjældsløse Handlinger.

Man vil nu forstaa, hvorledes denne Fabel har kunnet danne sig, og tillige vil man af dens Aarsagers Art kunne begribe, hvorledes det kan være gaaet til, at de Handlinger bliver regnet for de allerfineste og mest ophøjede, for hvilke det er vanskeligst at paavise nogen som helst Gjengjæld eller Løn, eller dog en Gjengjæld, som staar i et rimeligt, væsenligt Forhold til Handlingen. Thi naar to saadanne ophøjede Fantasifostre som *vor Kjærlighed til Menneskeheden for Guds Skyld,* og: *vor Kjærlighed til samme for dens egen Skyld* — bliver Forbillederne for alle gjengjældsløse Handlinger, da maa disse jo nødvendigvis stige svært i Cours.

Vi gaar nu over til at betragte en Række særlige Tilfælde, til at omtale en Række Exempler paa vrange Forestillinger, frembragte af Fablen om de gjengjældsløse Handlinger og deres særlige Fortjenstlighed.

Man er meget tilbøjelig til at betragte en Missionærs Bortrejse til et fremmed Land, hans Ophold blandt de Vilde og Arbejde blandt dem, som en langt større og ædlere Handling end en fattig Skomagers livslange Slid og Slæb for at skaffe det Nødvendige til sin Kone, sine

Børn og sig selv. — Hvorfor? — Fordi man maa bryde sin Hjærne, som oftest helt forgjæves, for at udfinde, hvad Missionæren skulde blandt de Sorte, hvorimod det ligger saa lige ud ad Landevejen, at Skomageren arbejder for at skaffe Brødet til dem, *han har kjær.* Saa siger man: ja, men det er jo netop det fine af det, at Missionæren arbejder for dem, han slet ikke kjender, og slet ikke kan nære en saadan menneskelig, forstaaelig Kjærlighed til. — Skomageren! — hvad er der ved det, han gjør? han faar jo fuld Gjengjæld for sit Arbejde i sin Kones og sine Børns Kjærlighed! — Jeg siger: ja, derfor er Skomagerens Gjerning en god og ædel Gjerning; thi han arbejder for en god og ædel Løn; hvorimod Missionærens Arbejde — meget ofte er en ret tvivlsom Affaire. Gjengjæld for sit Arbejde *maa* han og *skal* han have; *det er det givne;* men faar han den ikke ad en Vej, som man kan begribe og anerkjende som god, saa vokser Sandsynligheden for, at han faar den ad en ringere Vej, som man blot ikke kan faa Øje paa. Derfor behøver han naturligvis ikke at have noget slet Motiv; mange Gange kan det være særdeles godt i og for sig; men jo vanskeligere det er at opdage, des større Sandsynlighed er der ogsaa for, at det i hvert Fald ikke staar i noget væsenligt Forhold til Opgaven. — Det, der driver ham ud, kan f. Ex. være Lysten til at se den vide Verden og dens Underligheder, det samme, som ofte driver den unge Gut til at blive Sømand; det er jo et meget kjønt Motiv, men uden væsenligt Forhold til Missionærvirksomheden. — Eller det kan være en Hjærtesorg, som han helst vil bære helt alene. — Men det *kan* naturligvis ogsaa være daarlige Motiver: Ærgjærrighed, Lyst til at slippe for det haarde, daglige Arbejde i Hjemmet. — Eller endelig den rimeligste Grund til at blive Missionær: Trangen til at kjende Christendom i dens mest barnlige, enfoldige

Form, saadan som man i hvert Fald med nogen Grund kunde gjøre sig Forventning om, at den vilde vise sig hos nyomvendte, halvvilde Folkestammer.

Men Folk spørger i Almindelighed slet ikke om Grundene til sligt; sligt sker, mener de, for Guds eller for Menneskehedens Skyld, og saa staar de og stirrer sig blinde paa denne straalende Umulighed, med Tanken om de gjengjældsløse Heltegjærninger *in mente*.

Et nyt Exempel, eller en ny Gruppe af Exempler:

At tale de Fattiges, de Fortryktes Sag var i ældre Tider en Virksomhed, der lønnede sig meget daarligt; de Fattige blev mishandlede, og deres Talsmænd taaltes ikke af de Mægtige. — Nu til Dags har de Fattige, de Smaa, faaet sig organiseret, de udgjør, naar de holder sammen, en meget imponerende Magt; adskillige Mennesker mener endogsaa, at det ikke vil vare længe, inden de mange Smaa har taget Magten fra de faa Store. Derom kan jo tvistes. Derimod er det sikkert nok, at det i vore Dage særdeles ofte er en ret velløn-net Virksomhed at være Talsmand for de Smaa. Det er derfor blevet til en Levevej, som saa meget andet, ogsaa for ganske almindelige Dusinmennesker, at kjæmpe i Skrift og Tale for de Smaa's Rettigheder overfor de Store. Sligt faar man Løn for, ligesom en Skomager faar Betaling for at lave Sko. — Det er der naturligvis ikke noget at sige til; de Smaa vil have nogle, der kan føre deres Sag ved alle Lejligheder; og naar det nu gjøres efter bedste Evne og paa hæderlig Vis, er det jo ogsaa rimeligt, at Vedkommende faar sin Betaling derfor. Men her begaas nu ofte den Fejl af disse de Fattiges Talsmænd, at de søger at omgive deres Virksomhed med et Uegennyttens, et Opofrelsens, ja, et Martyriets Skjær, som i vore Dage kun existerer i slige Folks egen Indbildning. Forstaa mig vel: jeg er saa saare langt fra at dadle de Menneskers Virksomhed:

Arbejder-Førere, socialistiske Politikere eller Journalister — deres Virksomhed er sikkert meget gavnlig, ja, nødvendig overfor Overklassernes Havesyge; men naar de vil fremstille deres Arbejde som mere ædelt eller uegennyttigt end f. Ex. enhver Skomagers eller Skræders Virksomhed, da snakker de hen i Taaget. De faar jo fuld Løn for deres Arbejde, og det er ofte ikke nær saa anstrængende som Skræderens eller Skomagerens.

Ved al Partivirksomhed er der naturligvis Fristelse til Løgn; men der gives baade mulige og umulige Løgne; der gives Løgne, som *kunde* være sande, idet de nemlig ikke opdigter umulige Ting; men der er andre Løgne, hvis Indhold er en Meningsløshed, og som derfor ikke blot narrer Folk, men tillige forvirrer deres Begreber. Til denne sidste Slags hører Løgnen om det Arbejde, som gjøres af Kjærlighed til Menneskeheden; og det bliver ikke bedre, om man i Steden for Menneskeheden siger f. Ex. de Fattige, de Smaa. At man kan komme til at elske Mennesker uden Hensyn til, om de er fattige eller rige, det forstaar sig; men elske en Person, *fordi* han er fattig! — jeg véd slet ikke, hvad det vil sige. Jeg kunde for min Part omtrent lige saa godt elske en Person, *fordi* han gik med Næseklemmer eller med ombøjede Manchetter. — Det er af den Slags Usandheder, der opstaar, fordi en hel Del Mennesker har Brug for dem; og da i Virkeligheden ingen ret tror paa dem, saa bidrager de, ved »Begrebsforskydning«, mægtig til Udbredelsen af Fabelen om de gjengjældsløse Handlinger.

Men kan det da ikke tænkes, og sker det ikke ofte, at Mennesker, uden Haab om materiel Vinding, tager sig af de Fattige, de Smaa? Jo, visselig! Men da sker det ikke af Interesse for de Fattige, de Smaa ganske i Almindelighed. Det sker, fordi man ved stærkere Baand, Baand af anden Art, er knyttet til disse Mennesker,

saa at de staar for En ikke blot som Fattige, men som noget andet og mere.

Vi kan først se paa den Hjælp, der ydes af Medlidenhed.

Der er to Slags Medlidenhed: en sygelig og en sund.

De Handlinger, der udspringer af sygelig Medlidenhed, er dem, som mest skuffende tager sig ud som Handlinger, hvis eneste Motiv var Interessen for Fattigdommen som saadan: Man ser rige Folk vende sig bort fra Rigdommen, fatte Afsky for deres hidtidige magelige, luxuriøse Liv, og blive fanatiske Menneskevenner, ofre sig ganske for de Fattige, for fattige Mennesker, som de ikke kjender til, blot véd det om, at de er fattige. — Ja, men man sér ogsaa overmætte Folk, der har indtaget i Aarets Løb for mange splendide Middage, rejse til Karlsbad og holde Diæt, leve som de største Asketer og finde Behag deri, fordi de har ødt deres Appetit, er bleven syge af Forslugenhed paa Livets Goder. — Der er rige Folk, der har misbrugt saaledes ogsaa deres sjælelige Evner, deres Evne til sjæleligt at nyde, saa at de en Stund trænger til at »leve af Luften«, af denne luftige Forestilling om at øve godt mod de Smaa saadan ganske i Almindelighed. Der er jo nogle, der bliver ved dermed hele Resten af deres Liv, men i Almindelighed er det vel nok en Overgang; naar de har levet af Luften en Tid, tager de fat paa Livets splendide Middage igjen. — Og hvis nu den *store* Skare af de Fattiges lønnede Talsmænd vilde sige: ja, Du omtaler nu som en Sygdom, hvad vi ansér for det allerædleste; men vi er netop af den Slags Mennesker, der har opgivet vort eget for at fremme de Fattiges Sag; — saa vilde jeg svare: nej, saamænd er I ej; jer Appetit paa Livet er upaaklagelig; I trænger ikke til at holde Diæt, og I gør det ikke heller.

Det første er altsaa en Sygelighed, det sidste vilde være en Usandhed.

Men derfor bliver det lige sandt, at der findes sund og stærk Medlidenhed blandt Mennesker, men, som sagt, de Folk, overfor hvem man føler en saadan, staar da for En ikke blot som Fattige, men som beslægtede paa én eller anden Maade; man er knyttet til dem ved anderledes solide og levende Baand. Hvad der driver En til at øve vel, er da det, at disse Baand strammes, truer med at briste, hvis man ikke hjælper. Man kommer da ingenlunde til at øve nogen gjengjældsløs Handling; Lønnen for den gode Handling bliver den, at Baandet holdt, at det bevaredes, ja, bliver stærkere. Exempel: i gammeldags Sogne, der endnu ikke helt er blevne til blotte Communer, kan man, især hos Gaardmandskoner, træffe en saare skjøn og stærk Medfølelse overfor de Fattige. Gaardmandskoner, der betragter Sognets Fattige som *deres* Fattige. Fordi der endnu hos slige Kvinder er en Følelse af Sognet, eller Byen, som en stor Husholdning, hvor de Fattige er Tyendet, og hvor der ikke er noget altfor stort Spring fra Tyendet til Børnene. Det er Livets, Samlivets, Samarbejdets mange Traade, der knytter en saadan Kvinde til sine Fattige. Andre Sognes Fattige, som hun ikke kjender noget til, har slet ikke den Magt over hende. Hun kan ofte gjøre store Ting for de Fattige, en saadan Kone, ogsaa fordi hun gjør det saa stadig og med saa indgaaende et Kjendskab. Og det er ingen gjengjældsløs Handling, hun dér øver; det er snarere en sjælelig nødtvungen Handling; det blev værst for hende selv, om hun lod være — f. Ex. til Julen at give efter hendes Sædvane. Hun vilde nemlig ikke faa en glad Time en saadan Jul igjennem — for sit eget Sind, som ved saa mange Traade er knyttet til Sognets Fattige. — Et andet Exempel paa sund og stærk — ikke just Med-

lidenhed, men — Samfølelse: en Mand kan være saa dansk af Sind, saa fangen af Modersmaalets bløde, rislende Lyd, hans Sjæl saa gjennemvævet af Modersmaalets Tanker, at alt, hvad der skader det danske Folk og dets Sprog, er aldeles for ham som en Ulykke, der ramte ham selv. Selv for meget skeptiske Mænd, skeptiske ogsaa over for sig selv, kan det staa ganske klart og afgjort, at for Danmark var de villige til at ofre lige hvad det skulde være. Og sligt kan jo drage mange Følger med sig. Mener en saadan Mand f. Ex., at Landets Kraft svækkes ved de Overgreb, som de Rige begaar overfor de Fattige, da kan han blive en ivrig Forkæmper for de Fattige — ikke fordi de er fattige — han kjender dem jo ikke personlig — men fordi de er danske, fordi det Hele lider ved ethvert socialt Misforhold. — Hvis derfor Nogen siger: jeg kjæmper for de Smaa af ren og pur Kjærlighed til mit Fædreland; da vil jeg svare: ja, det *kan* være sandt, det er i hvert Fald ingen umulig Løgn; det har tilvisse lige saa megen Sandsynlighed for sig som Storborgerens Ord, naar han staar og udbreder sig over det Emne, at han holder paa sin Stand og dens Interesser af Kjærlighed til sit Fædreland.

Fædrelandskjærlighed er eñ *virkelig* Magt, den kan yde Gjengjæld for de største Opofrelser; den har Tag i hver enkelt af os gjennem Sproget, gjennem Minderne, gjennem den folkelige Hjemfølelse, gjennem Kravet hos enhver af os paa, at vi maa og skal være Herrer i dette vort eget Landehjem, — og den har Tag i os gjennem den personlige Kjærlighed, som vi føler til vore Venner, thi *alt* vilde jo være os frataget, om vi mistede vort Sprog. — Ja, tilvisse, Fædrelandskjærlighed er en virkelig Magt; men den almene Menneskekjærlighed existerer slet ikke,[1] og man vilde heller ikke anføre

[1] En Mand som afdøde Lars Kruse har ikke udført sine Helte-

den som Aarsag til nogen Handling, hvis man ikke gik med den Idé i Hovedet, at det ingenlunde var nødvendigt med Gjengjæld for enhver Handling, at tværtimod de gjengjældsløse Handlinger var de allerfineste.

Christelig Menighedsfølelse er en virkelig Magt; thi ikke alene er det personlige Samfunds- og Kjærligheds-Liv i de smaa Kredse afhængigt af hele Menighedens Skjæbne, men den Hellig-Aand kan fylde den Enkelte med »virksom Begejstring« for det omfattende Hele: Guds Menighed, dens Sprog, dens Fællesskab, dens Hjem. Dog vil ogsaa her det folkelige Modersmaal sætte Grænser, der bliver desmere uoverstigelige, jo længere vi kommer bort fra vor egen Folkestamme. Menneskeheden kan den christelige Menighedsfølelse aldeles ikke omspænde endnu; dertil er den en altfor virkelig Følelse. Hellig-Aanden kan fylde og oplive det Menneskelige; det Uvirkelige derimod vil Hellig-Aanden intet have med at gjøre.[1] — —

gjærninger af »almen Menneskekjærlighed«. Han har udført dem af høj Pligtfølelse, maaske tvungen af Gud i sin Samvittighed (jeg kjendte ham ikke), og dernæst dreven af den stærke Medlidenhed, der hos ham vaktes ved at se og sanse skibbrudne Menneskers Nød. Ja, men denne Medlidenhed, vil maaske nogle sige, var den ikke netop almen Menneskekjærlighed? vidnede den ikke netop om Kjærlighed til Menneskeheden? — Paa ingen Maade! svarer jeg. Medlidenhed er en saare mægtig Følelse; den kan jo, selv overfor et fremmed Menneske, men som vi *sér* og *sanser* i Livsfare, betage os saa stærkt, at vi uden Betænkning sætter vort eget Liv i den samme Fare. »Den almene Menneskekjærlighed« eller »Kjærligheden til Menneskeheden« er derimod virksom i os, naar vi ved vor Eftermiddagskaffe læser i Aviserne om de umaadelige, de ganske utrolige Lidelser, de kolossale, fænomenale Tab af Menneskeliv og andre Værdier, som af Europæerne, Pesten, Frosten, Varmen er tilføjet de usalige Kinesere — og Kaffen paa Grund af den kraftige Lekture smager os netop saa meget desbedre.

[1] Læg Mærke til Grundtvig med hans udprægede Sans for aandelig, sjælelig *Realitet:* Menighedsfølelsen og Fædrelandskjærligheden er de to store usynlige Magter, han venter sig alt af, hvor Talen

Kunde man bare faa denne Snak om Kjærlighed til den ganske Menneskehed eller til de Fattige — *blot fordi* de er Fattige — slaaet ihjel, da vilde en Mængde moderne Narre komme slemt i Vinden for et ideelt Motiv, og ganske jævnt sige: vi arbejder for de Fattige og Smaa, fordi de giver os 1000—2000—3000 Kroner for det om Aaret.

Jeg kunde endnu have Lyst til at omtale en Snak, som meget almindeligt føres i Højskoleverdenen, og som vist heller ikke vilde høres, hvis der i den almindelige Folkebevidsthed var den *horror vacui,* den Skræk for det Indholdsløse (her: de gjengjældsløse Handlinger), som der burde være. — Det hænder ofte en eller anden folkelig eller christelig Taler, at han finder det tjenligt at »pege paa« den store Betydning og Værdi af det jævne, hverdagslige, navnlig det legemlige Arbejde. En Malkepiges, en Grøftegravers Arbejde bør æres og hædres, fordi det paa en Maade er lige saa meget værdt som den største aandelige Begavelses, det største Genies Arbejde. — *Det er jo meget sandt.* — Men det er rigtignok en løjerlig Maade, hvorpaa man i Almindelighed hører denne Sætning begrundet. Der henvises som oftest til de bjørnsonske Ord: »hvad du evner, kast af i det nærmeste Krav« etc., og der fortsættes: at naar et Menneske altid blot udretter, hvad han kan, og stadig kaster af i det nærmeste Krav, da er det ligegyldigt, om det er nok saa ringe en Gjærning, han udfører, blot det er gjort ærlig og tro — en Grøftegraver med sin Spade, en Stuepige med sin Støvekost, en Tærsker med sin Plejl, en Malkepige med sine ti Fingre — blot det er gjort ærlig og tro, da er det et Led i den store Kjæde, en Sten lagt til Menneskehedens Lykkeslot; Helheden,

er om Samfundsanliggender; — den almene Menneskekjærlighed (eller den abstrakte Fattigkjærlighed) har han vist aldrig nævnt, endsige stolet paa.

det Store, Udviklingen vilde lige saa lidt kunne undvære Grøftegraverens, Stuepigens, Tærskerens, Malkepigens Arbejde, som den kan undvære de store Førere saa vel paa det aandelige som det materielle Omraade. — — Kom man til en almindelig Grøftegraver med denne Tale, da vilde han jo svare: »Aa, rejs Pokker i Vold med Din Helhed og Din Udvikling; jeg arbejder ikke for Udviklingens Skyld, men for min Dagløn, og Udviklingen fandt vel ogsaa en anden til at grave Grøfter, hvis den ikke havde mig.« — Og jeg vilde i det væsentlige give Grøftegraveren Ret, thi det, der kan stille hans Arbejde lige med enhver Stormands Virksomhed, er ikke den verdenshistoriske Betydning af de Grøfter, han graver, men væsenlig derimod den Brug, han gjør af sin Dagløn. Lever han f. Ex. et kjærligt Familieliv og bruger, hvad han tjener, til Bedste for sit Hjem, da faar han derigjennem en Gjengjæld for sit Arbejde, der staar lige med og ofte overgaar, hvad Stormanden faar ud af sit. Thi Stormandens Virksomhed frister altid til Fortabelse i Arbejdet, hvilket atter let bliver det samme som Egenkjærlighed; Grøftegraverens Arbejde har derimod ikke noget som helst bedaarende eller fortroldende ved sig; hvorfor der ogsaa gives saa mange kjærlige Grøftegravere og saa mange ukjærlige Genier. — *I anden Række* kommer saa sædvanlig for Grøftegraveren — naar Talen er om Betydningen for ham selv af hans Arbejde — den gode Samvittighed overfor Gud og Mennesker, den mandige Ærlighedsfølelse, den styrkende Bevidsthed om at være en retskaffen Arbejder og ingen uhæderlig Dagtyv. Men i tredje Række kommer for ham slet ikke Tanken om den Betydning, som hans Grøfter skulde have for »Menneskehedens Lykkeslot«, »Helheden«, »Udviklingen«, »den store Kjæde« — thi denne Betydning vilde kun kunne sés i rént urimelige, teleskopisk forstørrende

Briller, og en Grøftegravers Øjne er jo gjærne sunde og normale, han gaar slet ikke med Briller.

For Alt kræves Gjengjæld, uden den skér slet intet. Men ligesom denne Sandhed undertiden glemmes, hvor Talen er om Forhold mellem Mennesker indbyrdes, saaledes skér det heller ikke sjældent, at den oversés, hvor Talen er om Menneskets Forhold til Gud. Det er den vanvittige Tanke om de gjengjældsløse Handlinger, som ligger og dæmrer i al Tale om, at Mennesket skulde tro paa Gud — *for at* gjøre ham en Tjeneste dermed, og ikke derimod *fordi* Mennesket umulig kan undvære Gud, er tvungen til at tro af sin egen Trang, faar en uendelig Gjengjæld derfor i Guds Naade. Gud yder Mennesket en Gjengjæld for dets Tro, som vel paa én Maade maa siges at overgaa Troen uendeligt i Værdi, men som dog tillige svarer nøjagtig til Troen, idet Menneskets Tro paa Gud slet ikke vilde opstaa uden netop denne Gjengjæld. Fra denne Side er det, jeg hér vil se paa Guds Gjengjæld for Menneskets Tro. — Ligeledes vil Straffen fra Gud altid svare til Menneskets Brøde. Det kommer jeg siden til.

At tro paa en Person er at blive evig Et med ham: at blive forbunden med ham ikke ved timelige, ydre Baand, men blive Et med ham *i det Evige*, det vil sige: *i Hjærtet* Et med ham. Det eneste, den eneste Gjengjæld, som kan bringe Mennesket til evig at hengive sig til Gud, er dette, at Gud evig[1] hengiver sig til Mennesket.

[1] Hvis nogen skulde stødes over det Ord »evig« i denne Forbindelse, da vil jeg svare, at det modsigende i Udtrykket vist aldrig virkelig kan undgaas, hvor Talen er om Bevægelse i det Evige, hvad enten denne bestaar i Skabningens Forening med Skaberen i Tro og hans med den i Kjærlighed, eller om dens Adskillelse fra ham i Oprør og Vantro.

Det er jo det rent Underfulde. At Jesus Christus har brudt Vej for os igjennem Synden til Guds Hjærte, er ikke mindre underfuldt, end at han har banet Vej for os gjennem Døden til et evigt Liv. Og skjønt Menneskets Trang og Guds Gjengjæld her svarer nøjagtig til hinanden, saa at begge endogsaa kan udtrykkes med ganske de samme Ord, saa vil jo den evige Forening imellem Mennesket og Gud dog netop sige det absolut ulige Forhold, idet Mennesket som den afmægtige Synder i alle Dele og Stykker maa bøje sig for Gud den almægtige og retfærdige. Mennesket bliver af frit Valg — det vil sige: tvunget af det Evige i Mennesket selv — Guds Træl.

Dette Forhold er vel paa en Maade meget simpelt, men dog tillige saa absolut vidunderligt, at man helt paa Forhaand kunde være sikker paa, at det frembringes ikke ved rent udvortes, usjælelige, hjærtefremmede Midler. Sligt kan aldrig være Gjengjældelse for Menneskehjærtets Hengivelse i Tro.

Alligevel véd vi, hvor almindeligt det er, at man som Gjengjæld for Troen paa Gud byder Mennesker: **enten** *Fritagelse for at brændes i Helvede,* **eller** *Udsigten til timelig Velfærd;* og da man alligevel aldrig i Grunden kan mene noget med enten det ene eller det andet, bliver Følgen, ved »ubevidst Begrebsforskydning«, at den meningsløse Forestilling opstaar, at Mennesket egentlig slet ingen Gjengjæld behøver eller skal have for sin Tro: *at man tror paa Gud for hans Skyld*, for at gjøre *ham* en Tjeneste, og ikke for sin egen Skyld. Af de to Urimeligheder opstaar den tredje.

Vi vil se lidt paa disse tre Urimeligheder. Først altsaa Helvedesdispensationen som Løn for at tro paa Gud:

I Olav Trygvesøns Saga findes følgende Fortælling: »Ejvind blev bragt frem for Kong Olav og adspurgt, »om han vilde lade sig døbe som andre skikkelige

»Mennesker? men han sagde nej, og hvor mange gode »Ord end Kongen gav ham, og hvor mange Beviser for »Christendommens Sandhed Kongen og Biskoppen endog »anførte, saa gjorde det dog ikke mindste Indtryk paa »Ejvind. Kongen bød ham store Gaver og Forleninger, »men det var ikke Ejvinds Sag; saa truede han ham »paa Liv og Lemmer, men det brød Ejvind sig heller »ikke om. Da lod Kongen tage et Ildbækken og sætte »paa Ejvinds Mave, saa længe til det brændte Hul, og »saa sagde Ejvind: »tag mig det Bækken af Vejen! jeg »har noget at sige, førend jeg døer.« — »Nu, Ejvind!« »sagde Kongen, »vil Du nu tro paa Christus?« — »Nej,« »sagde Ejvind, »Daab og Christendom er ikke for mig »etc.« Derpaa døde Ejvind.«

Denne Historie gav for kort Tid siden Anledning til en Samtale mellem to Mænd — af omtrent følgende Indhold:

Den Første: Jeg véd jo godt, at Du finder denne Omvendelses-Methode aldeles forkastelig; men lad mig engang høre, hvad Du har at indvende imod den udfra *Dit* Standpunkt.

Den Anden: Det var jo timelige, udvortes Midler, Kongen brugte, for at bringe Ejvind til Gud.

Den Første: For et Menneske, der ikke *igjennem aandelig Oplysning og Erfaring* har lært det Evige at kjende, vil den evige Helvedespine staa som en lige saa timelig og udvortes Lidelse som t. Ex. det at knibes med gloende Ildtænger.

Den Anden: Ja, maaske.

Den Første: Men saa er det jo i Virkeligheden en udvortes Lidelse, hvormed Du vil kyse et Menneske til at tro paa Gud; Du bruger samme Middel som Olav Trygvesøn, kun at Helvedes-Rædselen for adskillige Mennesker kan være en langt forfærdeligere Pinsel end Ildbækkenet, hvormed Ejvind blev brændt.

Den Anden: Det er jo ikke mig, der bringer denne Angst-Lidelse over Mennesket, men Gud, hvis evige Sandhed jeg forkynder.

Den Første: Selv om Læren om en evig Helvedespine er sand — hvilken Mulighed jeg ikke tør benægte — saa vil Gud ikke have denne Sandhed paanødt et Menneske, saa længe dette Menneske nødvendig maa opfatte den ganske forkert; heller ikke Gud kan eller vil kyse Mennesker til sig — med en gloende Ildtang.

Den Anden: Gud bruger dog ofte timelig, udvortes Ulykke og Lidelse til at bringe Folk til at tænke paa det Evige i Alvor. Hvorfor skulde han da ikke ogsaa kunne bruge Helvedes-Angsten som Vækkelsesmiddel, selv om denne virker nærmest som en rent legemlig Rædsel paa den Vantro?

Den Første: Fordi den Vantro derved vilde komme til at se paa baade Himmerig og Helvede paa rent udvortes Vis, og som paa rent timelige, udvortes Ting. Jordisk Trængsel kan vel hæve et Menneskes Sind mod det Evige, *men saa maa selve det Evige ikke i det samme laves om for Mennesket til noget jordisk,* til en timelig, udvortes Modsætning mellem Pinsel og Nydelse. Derved frembringes hverken sand Forsagelse eller sand Tro, men kun overtroisk Forkysthed eller Sikkerhedsfølelse. Man bringer derved kun et Menneske længere bort fra Frelsen; thi selve Saltet har for ham mistet sin Kraft; selve det Evige har man for ham lavet om til noget jordisk. Og da han nødvendig *maa misforstaa,* har man ingenlunde forkyndt ham evig Sandhed, men i Grunden en Løgn, der timelig kan ødelægge, ja dræbe ham, og som kun vanskeliggjør hans evige Frelse.

Jeg for min Part er ganske enig med »*den Første*«. For en udvortes, timelig Gjengjæld faaes kun en udvortes, timelig Ydelse; men at slippe for Helvede bliver for den aandelig Uoplyste altid kun en timelig, udvortes

Behagelighed, ihvor meget der saa end tales til ham om et *evigt* Helvede. —

Vi kommer nu til den anden Urimelighed: at Udsigten til timelig Velfærd anses som Gjengjæld for Christentro. Ingen vil erkjende dette for sin Anskuelse, det er sandt nok; man handler blot derefter. —

Det er saaledes baade bedrøveligt og lærerigt at sé, hvorledes det Gjengjældsforhold, som adskillige christelige Forældre mere eller mindre bevidst etablerer for deres Børn imellem Christentro og timelig Velfærd, paavirker Betragtningen af Christendommen hos slige unge Mennesker, og bl. a. gjør dem næsten værgeløse, naar Vantroen kommer til dem med sin Fristelse. Man sér det saa ofte hos unge Bønderkarle, i hvilken sørgelig Grad udvortes Myndighedsmisbrug (timelig Lokken og Truen) fra Statens eller Forældrenes Side har gjort dem værgeløse i Kampen mod Fritænkeriet, naar dette i deres voksne Alder møder dem; man ser det bedst ved den ejendommelige Stilling, de næsten ligestrax kommer til at indtage over for deres egen begyndende Vantro, en Stilling, som netop kun Myndighedsmisbruget kan være Skyld i. Et saadant Menneskes Sind ses nemlig hurtigt under den indre Kamp at blive delt som i to stridende Lejre, og Fordelingen af de stridende Kræfter i disse to Lejre er det ejendommelige; paa den ene Side staar nemlig oftest for Vedkommendes egen Bevidsthed: Fritænkeriet, det ungdommelige Mod, den hensynsløse Sandhedskjærlighed, Martyriet, — paa den anden Side: Christendommen, Madstrævet, Hykleriet, Kryberiet overfor Forældrene og Myndighederne. — Med den Fordeling af Stridskræfterne er Troens Sag jo hurtig tabt i et saadant Menneskes Indre. — Atter her glemmer Folk saa let, at ihvor velment end Anvendelsen af ydre, hjærtefremmede Tilskyndelser kan være overfor de Unge: hvad der er født af Kjødet, er dog Kjød; for haand-

gribelig Løn faaes kun haandgribeligt Arbejde, det vil her sige: Bekjendelse med Læberne uden Tro i Hjærtet, hvilket atter af den Unge, naar Tiden kommer, faar sin fortjente Dom: som Løgn. — Ethvert ungt Menneske kan jo i vore Dage blive fristet af Vantroen, der har saa dygtige Talsmænd. Men hos en ung Person, over for hvem der ikke i Barndommen i de aandelige Ting er brugt Trusler eller udvortes Myndighed eller Lokkelser med timelig Madding, staar Sjælsmagterne under den indre Kamp mellem Tro og Vantro helt anderledes fordelt, saaledes f. Ex.: paa den ene Side: Christendom, lyse Barndomsminder, Hjærtefred og Glæde; paa den anden Side (for den Unges egen Følelse): Fritænkeriet, »den haarde Virkelighed«, det skyldbetyngede Sind, der skyer Barndomsminderne, den flotte Blaserthed, Ansvarsløsheden. Her er Kampens Udfald langtfra paa Forhaand afgjort. Et saadant Menneske vil i sine bedste Øjeblikke være ganske klar over, at han aandelig taber ved at opgive Troen og vælge Vantroen. — Det andet unge Menneske tænker saa vanvittig lidt paa sig selv, paa, hvad han taber eller vinder personligt; han er mest kun optaget af Harmen over alt det Myndighedsmisbrug, der er øvet imod ham.

Det er i det Hele meget kjedsommeligt at se den store Forskjel paa Dygtighed (d. v. s. Indsigt i Forholdet mellem Formaal og Midler, Arbejdet og dets Gjengjæld, Aarsag og Virkning), der ofte viser sig hos de Ældre (Opdragerne), eftersom de arbejder med timeligt Formaal eller med Guds Rige for Øje. Og det gjælder baade Forældre og Lærere over for deres Børn, og Præster over for deres Menighed. Arbejdet for sig selv udfører de flinkt og dygtigt, ofte visende stor psykologisk Indsigt; Arbejdet for Gud ligner undertiden et dovent Hoveriarbejde udført af sanseløse Maskiner eller Taaber. — Sé f. Ex. til to Forældrepar, der ønsker, at Sønnen

fra den ene Gaard og Datteren fra den anden skal fatte Godhed for hinanden, og som ikke vil tvinge de unge sammen, men ønsker, at de virkelig af god Vilje skal tage hinanden: hvor fint de véd at manøvrere, hvilken Dygtighed og Forstand paa de Unges Sjæleliv de kan lægge for Dagen, — — og hvor træklodsagtig dumme kan de samme Forældre ikke være, naar det gjælder om at føre deres Børn til Gud: trumfer for dem og tumler med dem, indtil de gjør alle Dikkedarerne efter — og er hjertelig kjede af Forældrenes Christendom. — Jeg takker min Fader i hans Grav, fordi han ved selve sin Optræden over for mig som Barn har lært mig rent umiddelbart Forskjellen paa udvortes Tvang og aandelig Frihed. Han var i alt Ydre ofte en barsk og streng Mand, og fordrede af sine Børn, ikke blot at de skulde lyde men ogsaa lystre; — men blev Talen om Christendom, om de aandelige Ting, da forvandledes hans Væsen ganske, saa jeg ordenlig kunde blive forlegen over for ham: thi han var da som min Tjener, eller som Tjeneren eller Agenten for et stort Handelshus, der ydmyg kom og tilbød mig sin Herres Varer. Tydeligere har jeg aldrig fornummet Forskjellen mellem Haandens og Aandens Verden, det vil sige: Tvangens og Frihedens Verden. — —

Ja, alt Arbejde er skjønt, hvad enten det hører til Haandens eller Aandens Verden, blot det gjøres saaledes, at man kan se, der *menes* noget med det: at der er det rette Forhold mellem Handling og Gjengjæld, mellem Arbejdet og det, man vil opnaa ved sit Arbejde.

Ude i Skoven sér jeg om Vinteren Skovmændene i Færd med et Arbejde, som de har paa Accord; som der vistnok ikke er meget at tjene ved; hvor de derfor maa tage Tiden i Agt, at de ikke anvender den unyttigt — thi saa bliver det Tab. — Om Efteraaret er de store Træer bleven fældede og ført bort, eller Brændet af

dem sat i Stabler til Skovauktionerne. Men efter sidder Rodstykkerne af de store Bøgetræer i Jorden. En Skovmand tager sig da paa at grave Roden op og faa den bort samt dække Hullet efter; saa er Roden hans — naar han desforuden gjør en Dags Arbejde paa Gaarden. — Som sagt, her maa passes paa, at der ikke spildes Tid med Narrestreger, om det Arbejde skal give noget af sig. — Men det er ogsaa en Fornøjelse at se paa saadan en Skovarbejder, der jo dog sjælden har saa farlig meget Omløb i Hovedet, hvor han forstaar at bruge sin Tid. Hvor han forstaar at finde Stedet i Rodstykket, hvor Kilen skal anbringes, om den skal gjøre• Virkning. Og har han taget fejl; mærker han, at han har faaet den anbragt paa et ufremkommeligt Sted, da staar han ikke i Timevis og hamrer paa den med Slag, som der ingen Drift eller Klang er i; han overvejer paany, finder det rette Sted, hvor Hammerslaget mod Kilens Hoved faar denne synkende Lyd, som viser, at hér er Fremgang. — Det er et skjønt Arbejde, i hvert Fald at sé paa, fordi det er tydeligt, at der menes noget med det, med hvert eneste Hammerslag; der *skal* komme noget ud af det, fordi det gjælder det daglige Brød.

Men hvor kjedsommeligt er det ikke at se paa en Præst, der *hele sit Liv igjennem* staar og driver paa den samme Kile med Slag, som maaske gjør Rabalder nok i Kirken, men er uden synkende Klang, fordi det er en helt forkert Kile, han driver paa, — og som saa oven i Kjøbet kalder sig en alvorlig Arbejder, ja, sædvanlig des mere alvorlig, jo mere vanvittigt han griber Arbejdet an, jo mere han fornægter, at en Handling altid ligner sin Løn, jo mere han raaber paa Menneskehjærters Tro og som Gjengjæld derfor udlover — Helvedesdispensationer.

Vi kommer nu til den tredje Urimelighed: at vi Mennesker ikke for vor egen men for Guds Skyld skulde

tro paa ham — for at gjøre ham en Tjeneste. — Ja, en saadan Tankegang fremkommer, naar den almindelige Bevidsthed er gennemtrængt af de (førnævnte) meningsløse *Grunde* til Christentro — saa hænder det undertiden, at disse svinder hen i den Tomhed, hvor de hører hjemme, og saa staar »af sig selv« det rene Ingenting tilbage i Bevidstheden, saa bliver dét Aarsagen til Christentroen: vi skal tro paa Gud, men faar Ingenting for det, det vil sige: Vi tror for Guds Skyld og ikke for vor egen. — Naturligvis: jo mindre Brug et Menneske har for Gud, des mere raader denne Tankegang hos det. Den kan findes hos mangen uskyldig lille Skolepige, der endnu saa grumme godt kunde leve paa sit eget Sinds naturlige Munterhed: hun synes, det er en stor Skam, at hun ikke er mere gudfrygtig — en stor Skam mod Gud! — Den grasserer særlig hos en Mængde ældre, pæne, velanstændige Skatteborgere med udviklet Æresfølelse og passende Embonpoint: de finder det absolut stødende over for Gud og christelig sét aldeles taktløst, naar et Menneske gjør Vanskeligheder i Troessager. — Den findes hos militært anlagte Personer, der taler om Livet som en Slags Parade-Marche til Christi Ære.

Sandheden er dog, at vi Mennesker kan hverken tro eller gjøre andre Ting »*for Guds Skyld*«; prøver vi derpaa, da ædes Forsøget op af et ti Gange større Hovmod, end Tingen var værd. Overfor Gud maa vi altid handle, fordi vi er *nødte* dertil for vor egen Skyld; vi maa tro paa ham, fordi vi ikke kan undvære ham; vi maa gjøre hans Vilje — saa vidt vi nu naaer dermed — fordi vi ellers vilde miste Samfundet med ham, som vi ikke kan undvære. Han maa *nøde* os dertil. Paa den Maade virker Gud i os baade det at ville og det at udrette efter sit Velbehag. Kun igjennem Christenkjærligheden kan Gud bringe os til Handling, som vi

udfører, ikke for vor egen, heller ikke for hans, men for andre Menneskers Skyld: virkelige Kjærlighedsgjerninger.

At ville tro paa Gud for at gjøre ham en Tjeneste er i Virkeligheden ogsaa en Bespottelse af Guds Kjærlighed. Thi den Stolthed har enhver, som elsker, frem for alt da Gud, der *er* Kjærlighed, at han vil modtages som den, der ikke kan undværes. Gud skjænker ikke sin Kjærlighed til det Menneske, som vil modtage den for derved at gjøre ham en Tjeneste.

Jeg har hidtil talt om den nøje Overensstemmelse imellem Handlingen og dens Gjengjæld, hvor Handlingen (enten paa Skrømt eller i Sandhed) var rettet mod det Gode. Den samme Overensstemmelse finder imidlertid ogsaa Sted, hvor Handlingen er rettet mod det Onde, hvor altsaa Gjengjældelsen fremtræder som Straf. Men Forholdet er her ganske vist mere dunkelt, hvilket kommer af, at naar vi handler ilde, da angiver vi aldrig klart vor Hensigt, *hverken for os selv* eller for Gud; vi hyller altid vor Synd i Mørke; Gjengjældelsen fra Gud svarer dog nøjagtig til vor Handling; Gud drager netop vor Synd frem for Lyset, forklarer Synden, idet han straffer den; han siger i Straffen til os: »saaledes sér dét ud i Virkeligheden, dét, som Du vilde: naar det Mørkespind, hvori Du hyllede Din Handling, er taget bort.«

Jeg tror ganske vist ikke, at naar en Mand vælter med sin Vogn og brækker Arme og Ben — at da dette er en speciel Straf for en bestemt, specielt dertil svarende Brøde. Men i samme Øjeblik, som vi ikke tør lægge vort hele Liv, i alle Dele og Stykker, i Guds Haand — og hvem tør eller gjør det? — i samme Øjeblik, og i samme Grad som vi ikke tør det, overgiver vi os selv til *denne Verden og dens Tilfældigheder*. Gud har Ret til at sige til os: »Du véd jo, hvordan Verden er:

som en Valplads, over hvilken Fjendens Pile suser; Du véd, hvordan *jeg* er: en Borg for Dig imod alle Farer, et Skjold for Dig mod alle Fjendens Pile, om Du helt tør give Dig selv og Din Skjæbne i min Haand. Naar Du da ikke gjør dette, men i verdslig Bekymring og Selvhjulpenhed vover Dig ud i Verden paa egen Haand, da véd Du, hvad der *kan* hænde, og maa tage Skade for Hjemgjæld.« — Straffen for ikke at stole paa den levende Gud, som er Kjærlighed, er den: at komme i den døde, blinde Tilfældigheds Vold. — Denne Straf maa *nødvendigvis* bære *Tilfældighedens* Præg; thi Brøden er jo netop den at bygge paa det blinde Tilfælde (eller den blinde Naturnødvendighed, hvad, hjærtelig sét, er det samme) i Stedet for paa den levende Guds Kjærlighed. Og vi er alle — men ganske vist mere eller mindre — undergivne denne Straf, fordi vi alle — mere eller mindre — regner dobbelt: dels med Guds Kjærlighed, dels med det blinde Tilfælde, hvis Spil vel ikke Satan kan lede, men som det sikkert er hans bedste Tidsfordriv at se paa. Mænd som Apostlene, der helt turde lægge deres Liv, i Stort og Smaat, i Guds Haand, har sikkert Intet kjendt til det blinde Tilfældes Magt.

Men hvor vor Synd ikke netop er denne Mistillidens Synd, der giver os Tilfældet i Vold, vil vi altid kunne iagttage Gjengjældelsens specielle Overensstemmelse med Brøden paa hvert enkelt Punkt: Straffen fra Gud, der kun er en Forklaring af Brøden, Synden sét i Sandhedens Lys.

Lad mig nævne nogle Exempler herpaa: Et Menneske har øvet en slet Handling i det Skjulte; han vil ikke gaa til Bekjendelse deraf; men hans Samvittighed piner ham, øder hans Liv, gjør Nuet uleveligt for ham, gjør ham hjemløs i hans egen Erindring, dræber hans Haab, saa hans Tanke intetsteds har at hvile. Det er Brøden, der forklares, simpelthen ved at Forbryderen tvinges af Gud

til vedblivende at erindre, at betragte, at sé den. Straffen er i selve dette den onde Samvittigheds Syn, i denne Forklaring af Brøden.

Eller: en Kvinde er koket; hendes Lyst er den Magt, hun kan faa over Mænds Hjærter, uden at hun nogensinde giver sit eget Hjærte hen. Hendes Straf bestaar blot i, at hendes Brøde fra at være en frivillig Handling bliver en stadig, en tvungen Tilstand; hun *vilde* ikke give sit Hjærte hen, tilsidst *kan* hun ikke mere elske eller tro paa Andres Kjærlighed. — Det er Straf fra Gud.

Eller: En Kvinde levede af Sladder, for det Interessante; hun kunde i en Samtale ofre sine bedste (fraværende) Venner paa Grinagtighedens, Sladderens Alter, blot for at spille første Violin, være den Interessante i Selskabet. Naar man havde talt til hende om noget, der laa En paa Hjærte, da kunde man næste Dag sé det spigret paa hendes Gadeport, som et Kalveskind, der er hængt til Tørre — med Vrangen udad. — Efterhaanden taler naturligvis Ingen til hende om, hvad der ligger dem paa Hjærte. Hun forraadte sine Venner til »de Andre« for Interessanthedens Skyld; saa forvandles alle hendes Venner til »de Andre«, og »de Andre« bliver ikke hendes Venner; hun beholder kun »de Andre« tilbage, og de er ikke engang interessante. Hendes Sjæl døer af Tomhed. — Det er Straf fra Gud. — —

Derimod sidder Gud *ikke* (undtagen i visse dumme Christnes Fantasi: thi ogsaa hvor Gjengjælden er Straf, laver man Røverhistorier om en Gjengjæld, der ikke ligner Handlingen (Brøden) mér, end en Ko ligner en Vejrmølle) og *lurer* med sin Straf, som en Jæger paa sit Bytte, og siger, naar Døden som en Fælde er klappet sammen om os: »se saa! nu har jeg Dig endelig, Menneskebarn! nu skal Du evig pines i Helvedes Svovlpøl for de Synder, Du i Tiden begik; og om Du aldrig saa meget ønskede Dig ud derfra, Du skal dog

blive der i Evigheders Evighed!« — Thi en saadan Straf vilde slet ikke staa i noget væsentligt Forhold til Brøden; ikke heller kunde den stamme fra en kjærlig Gud.

Jeg tør ingenlunde sige, at der ikke kan være evig Helvedes-Pine. Der er noget i min egen Tankegang, som gjør, at jeg ikke kan benægte denne Mulighed. Jeg troer nemlig, at vi Mennesker udaf noget Evigt, noget Frit i vort Indre, kan vælge Gud, paa en saadan Maade, at vi maa føle og sige: at hér var det *os selv,* der valgte; det var ikke Drifter eller sligt, ikke Kjød og Blod, ikke Forholdene, der valgte for os; vi valgte Gud udaf vort Hjærtes Inderste, *evige,* fri Trang. Men kan vi evigt og frit vælge Gud, saa maa vi vel ogsaa evigt og frit kunne sige Nej til ham— skjønt jeg aldrig i Verden har sét noget Menneske, der paa mig gjorde Indtryk af allerede at have sagt saaledes; og Stedet, hvor Mennesker, der evigt hader Gud, opholder sig — ihvor det saa er — maa nødvendig være et Helvede, et Pinested, hvor de dog, trods Alt og paa Trods af Gud, evig **vil,** uafladelig vælger at forblive. — For slige Mennesker er et evigt Helvede en Gjengjæld, der væsenlig svarer til Brøden. Om det kan kaldes »Straf«, véd jeg ikke. Her er maaske Brøde og Straf fuldstændig identiske. — Men det er jo maaske ogsaa muligt, at der er Udslettelse for slige Væsner. Jeg ønsker hverken at sige eller vide noget bestemt derom.

Vorherre Jesus taler jo engang til Jerusalem og varsler om Stadens Undergang, og han siger: »de skal ikke levne Sten paa Sten i Dig til Gjengjæld for, at Du ikke kjendte Din Besøgelses Tid.« — Paa denne Maade vil vel Gjengjældelsen altid vise sig over Mennesker i det kommende Liv: jo mindre vi har levet med Gud, levet evigt, her i Verden, des mindre vil der kunne bruges af os, naar vi skal opbygges af Døde til det nye Liv. —

En Gaard, der er bygget af gode, stærke Sten — selv om dén brænder af, kan dog alt Murværket benyttes; saa snart Taget er rejst igjen, kan Kransen hejses. En Gaard derimod, som er bygget af Bindingsværk eller vindtørrede Sten, eller klinet op af Flinter og raat Lér, den maa jo rejses helt af Nyt, hvis den undergaar Ildsvaade.

Saaledes ogsaa med mange af os Mennesker, naar Dødens Ildsvaade er gaaet over os. Véklagen, der da vil lyde, er den: om der ikke kan levnes Sten paa Sten i os; der er intet, eller kun saa lidet, der kan bruges igjen, det var altsammen Lér og Straa og Forgjængelighed, det var alt, evig sét, forgjæves. — Det er en Straf, der staar i væsentligt Forhold til Brøden, den nemlig: om vi ikke vilde kjende vor Besøgelsestid. Og som al guddommelig Straf har den været at kjende, *imens* selve Brøden blev begaaet. Vi har, mens vi levede her i Verden, følt vort Livs Tomhed: at der *egentlig* (thi det er det samme som *evigt)* ingen Ting var ved det.

Har vi derimod allerede her i Verden levet i Samfund med den Evige, ja da er Døden virkelig kun en Overgang; *det bedste* i vort Liv her i Verden bliver ogsaa *det bedste* i vort tilkommende Liv, vi kan kjende Gud og os selv igjen: fordi han *var* i os, som han *er* til evig Tid.

Da fuldender Gud vort Hjærtes Hus, ja Menighedens Hus, bygt af de levende Stene, som trodsede Dødens Ildsvaade. Da rækker han os Salighedens Krans.

Der er heller ingen Glæde for Mennesker ved at bygge, naar det ikke kan evig blive staaende; ellers synes vi ingen ret Gjengjæld vi faar for vort Arbejde.

Paa Jerusalem det ny,
Paa den store Konges By,
Lad os alle bygge,
Med Guds Aand og med Guds Søn,
Under Sang og Suk og Bøn,
I Guds Vingers Skygge!

En lille Berigtigelse.

I sin — iøvrigt fortrinlige — Bog »Kristen Kold« har Fr. Nygård fortalt om den Eksamen, der blev afholdt på Kolds Højskole i Foråret 1858. Og det er vel hovedsageligt efter denne Kilde, Jørgen Nielsen i sin Artikel »Kold og de fyenske Friskoler« i nærværende Tidsskrift har fortalt om samme Begivenhed. Jeg, der var Elev hos Kold den Vinter og altså selv overværede denne Eksamen, føler imidlertid Trang til at fremkomme med nogle små Berigtigelser af ovennævnte Beretninger, så meget mere, som denne Begivenhed flere Gange senere under vanskelige Forhold har fået stor Betydning for mig selv.

Som fortalt af Nygård og Nielsen var der i Januar 1857 af »Hindsholm Landboforening« bleven klaget til Ministeriet over Kolds Skole. Så vidt jeg mindes, bestod Dalby Sogneråd af 11 Medlemmer; de 6 af disse indgav nu i Løbet af Vinteren 1857—58 en ny Klage til Ministeriet over Kolds Skolevirksomhed; men så indgik de 5 andre Sogneråds medlemmer med en Modforestilling til Gunst for Kold. Der var således rigeligt Fængstof, og en ringe Gnist var tilstrækkelig til at fremkalde et Udbrud.

Hen på Vinteren indgav Kold så Ansøgning om Understøttelse og tilføjede, at vel var der Året forud bleven tilstået ham 400 Rdl., men endnu havde han ikke modtaget disse Penge. Ministeriet havde imidlertid for længe siden afsendt dem til Amtet; derfra var de gået videre til Provsten, som igen havde tilstillet Præsten i Dalby

dem, og denne havde ganske rigtigt Pengene liggende; men undskyldte sig med, at han havde modtaget dem på et Tidspunkt, da han, der var Rigsdagsmand, netop skulde afrejse til Kjøbenhavn; han havde derfor foreløbig gemt dem i sit Skrivebord og senere — glemt dem. Men forøvrigt, føjede han til, var det et Spørgsmaal, om Skolen i det hele taget fortjente Understøttelse. Han vilde derfor tilråde, at der, forinden nævnte Understøttelse udbetaltes til Kold, blev afholdt en Eksamen på Skolen. — Følgen heraf var, at Stiftamtmanden og Provsten bestemte sig til at tage derud, og herom fik Præsten Unretning samt Anmodning om at tilkendegive Kold dette.

(Således, som her meddelt, fortaltes Sammenhængen i de Dage.)

Jeg husker godt, at Præsten kom ud på Skolen (Nygård og Nielsen fortæller, at Meddelelsen tilflød Kold pr. Brev), og at Kold efter hans Bortgang kom og fortalte os, at om otte Dage vilde Stiftamtmanden og Provsten komme og holde Eksamen; ligeledes husker jeg, at Kold og Povlsen i de følgende Dage overhørte os i det, vi i Vinterens Løb havde gennemgået. Derimod kender jeg naturligvis ikke til, hvad Kold og Povlsen har forhandlet indbyrdes med hinanden i den Anledning; men jeg tvivler dog meget på, at Kold skulde have været så modløs og vægelsindet, som Nygård og Nielsen fortæller; hans Karakter var dog vist bleven for stålsat gennem Livets Prøvelser og Kampe til, at han skulde tabe Modet for så ringe et »Stød«. Han og Povlsen samt vi 16—17 Elever havde jo nyttet Vintertiden godt, så vi tillidsfuldt kunde imødese den store Dag.

Endelig kom den så og med den først de fem Sognerådsmedlemmer, der var Skolens Venner (Nygård siger hele Sognerådet), og lidt senere Stiftamtmand Unsgård, Stiftsprovst Rohmann, Rønninge, Provst Hald, Lumby samt Pastor Møller, Dalby. Efter at de høje Herrer var

kommen til Sæde ved et lille Bord, hvorpå lå en Liste med Elevernes Navne og Oplysning om, hvad der i de enkelte Undervisningsfag var gennemgaaet, skulde Eksaminationen begynde med Overhøring i Geografi.

Povlsen tog den store Globus frem og begyndte — lidt rystende — at spørge »Fløjmanden«. Men da denne tav, kom Svaret — vistnok samtidigt — fra en Jyde og en Fynbo lidt længere nede. Da var det, at en af »Censorerne« — jeg husker ikke længer, hvem — sagde: »Nej, een ad Gangen!« (Sammenlign hermed Nygårds noget forskellige Fremstilling.)

I dette Øjeblik følte sikkert de fleste tilstedeværende, at her skulde Slaget stå. Thi skulde hver enkelt eksamineres for sig, vilde den frie Højskole synke ned til at blive en Kundskabsskole med tilhørende Eksaminer o. s. v. Men da var det, medens Povlsen tav, og Spændingen var på sit højeste, at Kold trådte frem, langsomt, stilfærdigt, med Hænderne i Bukselommerne, og — idet han stillede sig med Ryggen op imod en Skrivepult — på sin rolige Måde udtalte, at hvis det var Betingelsen for at kunne få Understøttelse, at Eleverne skulde lade sig eksaminere een for een, så vilde det ende med, at de, der trængte hårdest til at komme på Højskole, nemlig de mest forsømte og de i åndelig Henseende mest søgende, vilde blive borte. Men da det netop var den Slags, han særlig ønskede til Elever, »så,« sluttede han, »lader jeg hellere Understøttelsen fare.«

Da imidlertid Stiftamtmanden hertil svarede, at det slet ikke var Meningen, men at det kun skulde være en almindelig Overhøring, så sagde Kold, henvendt til os: »Ja, så kan I svare, Karle, hvem der vil.«

Vi følte, at med dette Ordskifte var der vundet en Sejr for os, og derfor kom Svarene nu med Liv og Lyst.

Når det fortælles, at det under Overhøringen i Historie engang kneb med Navnet Aëtius, så var det, om jeg ikke

husker fejl, Valpladsens Navn, de katalauniske Marker, og Årstallet 451, der voldte Vanskeligheder.

På den egentlige Eksamen fulgte forøvrigt et lille Efterspil, som jeg ønsker at tilføje: Overhøringen var gået meget afmålt, og vi Elever følte Trang til at »få Luft«. Da derfor Povlsen spurgte, om Herrerne havde Lyst til at høre en Sang, og der dertil svaredes ja, gav vi en trestemmig Sang tilbedste af fuldt Bryst. Povlsen havde nemlig i Vinterens Løb indøvet nogle flerstemmige Sange; og da Stemmerne gennemgående var ret smukke, lød Sangen vistnok ikke så ilde. Da nu denne Sang var til Ende, spurgte Povlsen Gæsterne, om de ønskede at høre een til, så svarede Pastor Møller hurtigt: »Nej Tak!« Men Stiftamtmanden sagde: »Jo, lad os bare få een til.« Og hvad vi ikke havde sunget den første Gang, det sang vi den anden i den glade Følelse af fuldstændig at have vundet Slaget. Derefter rejste — jeg tror nok — Stiftamtmanden sig (Nygård siger rigtignok Provst Rohmann) og sagde, at det havde været ham en stor Glæde at overvære denne Eksamen, og at han derfor vilde bringe os alle en venlig Tak.

At vi Elever holdt en glad Eftermiddag oven på, tilmed da Kold bag efter havde fået udbetalt to Års Understøttelse, er vel overflødigt at bemærke.

Når Nygård fortæller, at der på en Bænk sad nogle Karle, som ikke kunde fortælle noget, og at Kold på en af Provsternes Spørgsmål om, hvordan det kunde være, svarede, at de ikke kunde høre, men på Provstens Beklagelse herover tilføjede, at de under hans Behandling nok skulde få det lært, vil dette for de fleste Læsere vistnok være faldet lidt dårligt i Tråd med den øvrige Skildring af denne Eksamen. Det er da også en Fejltagelse, der har henflyttet nævnte lille Optrin til denne Lejlighed. I Virkeligheden forefaldt anførte Ordskifte engang i *Begyndelsen* af Vinterhalvåret (thi var Kold

nået helt hen i Marts uden at have fået Eleverne lært at »høre«, var der jo ikke stor Udsigt til, at han skulde nå det den Vinter), og Spørgeren var en besøgende, vistnok en svensk Herre, om jeg husker ret.

I Nielsens Fremstilling findes der en lille Unøjagtighed, som jeg måske må have Lov at rette med det samme. Han siger, at den Dag, da de fremmede kom, krøb Folk, efter hvad Kold siden sagde, op på Diger *og Tage* for at se Fjællekassen ramle sammen. Saa højt krøb de dog ikke. Nygård siger kun, at de krøb op på Gærderne *og kom ud af Husene.* —

Naar jeg har tilladt mig at fremkomme med ovenstående, er det for det første, fordi jeg synes, at Kold i de nævnte Beretninger om denne Begivenhed er bleven tegnet som altfor vankelmodig og usikker, og det tror jeg er forkert. Det var just Kolds Styrke, denne faste og overbevisende Tro på, at hvem der ledes af Guds Ånd, har intet at frygte, men kan gå trøstigt fremad. Og det var ved denne sin Tro, at han blev det store Redskab til at hjælpe så mange af os unge til at finde vor Styrke sammesteds.

Og dernæst gav allerede denne Eksamen mig en dunkel Følelse af, hvad Livet senere hen flere Gange har overbevist mig om, at hvis Højskolen i Fremtiden skal vedblive at være et Værn for det frie Folkeliv og en Vejleder for kommende Slægter, så må den aldrig opgive sin frie Stllling, men selvfølgelig heller aldrig misbruge den. Denne Overbevisning har været min Ledestjerne under de mange Brydninger, som i den sidste Menneskealder er gået hen over vort Folk. Og det er mit Ønske, at de yngre trods al anden Forskellighed må følge os ældre i dette og så, om muligt, gøre Arbejdet endnu bedre, end vi fik gjort det. Og hertil ønsker jeg dem Lykke og Guds Velsignelse.

Høng Højskole, den 5/8 1901. **Anders Jørgensen.**

Af Grundtvigs efterladte Papirer

ved **Holger Begtrup.**

I *Fortalen* til »*Nyaarsmorgen*« omtaler Grundtvig, at han i Vinteren 1823—24 havde arbejdet ivrigt paa et Forsvarsskrift for Kristendommen, men at det aldrig vilde lykkes ham at give det en tilfredsstillende Form, og at han tilsidst med Forskrækkelse saa', at alt Livet var forsvundet deraf, samtidig med at han følte med Glæde, at han selv var bleven levende igen i Aanden.

Alle de forskellige Udkast til dette Skrift ligger gemte blandt Grundtvigs efterladte Papirer, og der turde være adskilligt i dem, som fortjener at blive almindelig kendt til Oplysning af Grundtvigs aandelige Udvikling. Især gælder det om hans sidste store Forsøg fra Foraaret 1824, der er dannet som en *Brevveksling mellem* »*Kristianshavn*« *og* »*Nørrejylland*«.

Hvem der ønsker nærmere Underretning herom, vil jeg henvise til min Bog om *Grundtvigs kirkelige Syn 1825*, hvori jeg har gjort Rede for Brevvekslingens Gang og Indhold. Men her skal jeg meddele et Uddrag af *det første Brev* fra *Kristianshavn*, der har et særegent Værd, fordi Grundtvig deri giver *et Tilbageblik over sin egen Udvikling* i de forløbne Aar. — »Nørrejyden« har indledet Brevvekslingen med nogle venlige Spørgsmaal til Grundtvig om hans personlige Stilling til Tidens Tanker, og Grundtvig svarer da saaledes fra »*Kristianshavn*«:

De vil høre mine Tanker om Tiden og min Bane, begge Dele betragtede i Forhold til, hvad jeg anser for Menneskevel, og da det i alle Maader er mit Kald at tale om det store Anliggende, til hvem jeg tør haabe vil høre, saa har De meget rigtig dømt, at jeg nødvendig maatte tage mig Stunder til at besvare Deres Brev saa udførlig, som De kan ønske. — Saa vidt jeg kan skønne, gør jeg mit bedste, naar jeg giver Dem et Billede af min Bane, saa tro og klart, som det staar i min Magt, og det vil jeg gøre.

Jeg er opvokset paa den jydske Hede under gammeldags Undervisning i Kristendom og Sprog, men jeg kender af egen Erfaring ej det mindste til den Aandsforkuelse og Trældom, som man saa dyrt har svoret paa, var dermed uadskillelig forbunden. Tværtimod har jeg aldrig set og kan ej tænke mig en mere fri Udvikling til andet end Dagdriver end den, jeg har nydt, og maa derfor nødvendig alle mine Dage snart harmes over, snart smile ad den Blæst, der gøres med de nye Methoder, som om den fri Udvikling var manet ind i dem, ja, som om man ej kan slaas lige tyrannisk og lige tankeløst, over hvilken Læst det skal være. — Min Lyst drev mig fra Barnsben mest til Historien, især Kirkens og Fædrenelandets, og da jeg her næsten udelukkende blev en Discipel af *Holberg* og *Hvitfeld*, indser De let, jeg hverken dannedes til kirkelig Zelot eller til Sværmer for Nordens Oldtid. Derimod gav saadan Læsning, i Forbindelse med en fri Opdragelse, mig nødvendig en Dristighed i at følge og forsvare min egen Overbevisning uden alt Hensyn paa, hvad andre mente, som hos Drengen ej var paa sit rette Sted, og som, blevet til anden Natur, selv hos Manden støder og leder i det mindste let til Overilelse. Af egen Erfaring kender jeg da saavel den fri Opdragelses svage som dens gode Sider, og deraf kommer det, at jeg, som ellers ikke synes stemt for Middelvejen, dog i alt, hvad der paa nogen Maade angaar Udvikling og Opdragelse, i det store saavel som i det smaa, stemmer ene paa den.

Efter dette Blik paa mine Drengeaar, i hvilke jeg alt stiftede Bekendtskab med Døgnbladene og den deri herskende Tone, vil det næppe forundre Dem, at jeg i Latinskolen ivrig forsvarede den gammeldags Kristendom, som da endnu var min, og at jeg som Student ej blot straks henreves af Strømmen og kaarede en Tankegang, som man kalder den *fri* og har for saa vidt Ret, at man i den kun bryder sig lidt om Tænkningens evige Love, men sætter dristig sit eget Tykke som en ufejlbar Overbevisning mod alle Love. Jeg veed af egen Erfaring, hvad der dog ej trænger til at bekræftes af den, at selv naar man har skikkelige Forkundskaber, megen Læselyst og en god Del Ærgerrighed, skal Videnskaberne ikke rose sig af den Grundighed, hvortil den saa berømte Fordomsfrihed fører, og da jeg siden har lært, hvortil en kristelig Synsmaade driver, maa jeg i det mindste nødvendig smile, naar man snakker om den kristelige Ensidighed som en Hindring for sund Oplysning og videnskabelig Grundighed.

Da jeg blev 22 Aar, forstyrrede min Naturalisme sig selv, og jeg veed, det kom deraf, at jeg under Ringeagten for alle andre

Love bevarede Ærbødighed for Samvittighedens Kongelov, og jeg maa da nødvendig erklære det for en utvivlsom Erfaringssandhed, at naar man blot lidt alvorlig vil holde Regnskab med sig selv, skal man snart opdage, det er idel Vind, alt hvad man fortæller om vore naturlige Kræfter til at fyldestgøre Renheds og Kærligheds uforanderlige Lov, og at det er tankeløs Eftersnakken eller nedrig Bagtalelse, at man ved Tro paa Frelseren bliver enten ligegyldig mod Loven eller svagere til at opfylde den. At man derimod, naar man er letsindig eller falsk nok dertil, ligesaa vel kan være lastefuld, naar man tilbeder, som naar man spotter Kristus, er vistnok unægteligt, men beviser dog vel ikke andet, end hvad Kristus selv udtrykkelig vidner, at det ej blot beror paa Sæden, men ogsaa paa Jorden, om Høsten skal vorde velsignet.

Saa snart jeg nu var helbredet for den ulyksalige Vildfarelse, at det er Menneskets Ære for nær at være sin Svaghed bekendt og bede Gud hjælpe sig, stod ogsaa Kristendommen for mig i hele sin Glans, og jeg maatte nødvendig bøje mig dybt for *Aarsagen* til alle de store, unægtelige Velgerninger, jeg af den kristne Kirkes Historie kendte; thi jeg har, Gud ske Lov, kun en meget dunkel Forestilling om den Mulighed at trodse soleklar Sandhed, og naar man ser *Kristi* Mirakler, da at sige: han driver Djævle ud ved Beelzebub; eller er det vel andet, naar man siger, at Troen paa Kristus, som overalt, hvor den annammedes, forstyrrede Djævelens Rige, at den er dog selv en Overtro, et Mørkheds Barn!

Nu blev jeg Skribent, og for saa vidt var Loddet kastet, at hvad jeg end sagde og syslede med, maatte jeg i Forhold til den Grad af Alvor, jeg havde, vogte mig for at modsige og gribe hver Lejlighed til at anprise Kristendommen, og mine opmærksomme Læsere veed, at det har al min Skrift tilfælles; men at den iøvrigt bestaar af tre Hovedstykker: et *mythologisk*, et *theologisk* og et *historisk*.

Til det *mythologiske* hører ej blot min Nordens Mythologi, men alt hvad jeg skrev før 1811, min Dimisprædiken selv kun halvt undtaget. Andre vil maaske hellere kalde dette Stykke af min Bane det *poetiske*, [men jeg gør det ikke], thi egentlig hvad jeg tror, man bør kalde Digter, har jeg næppe nogensinde været, og et poetisk Element findes der enten i ingen af mine Skrifter eller i dem alle. Mythologisk derimod var i Begyndelsen min hele Betragtning af Menneskelivet, thi den Sandhed, at alt, hvad der er ædelt, stort og kraftigt i Mennesket, er en Guddomsvirkning, og at det legemlige først vinder Værd og Betydning, naar det betragtes som et Billede af og et Redskab for det aandelige, denne Sandhed, som egentlig alle Mythologier har tilfælles med Kristendommen,

var aabenbart den Middelpunkt, hvorom al min Tale drejede sig, og selv den Kristendommen mer ejendommelige Betragtning af det timelige Liv som en Forberedelse til det evige var hos mig mere *eddisk* end *bibelsk*. Kristendommen stod da for mig som Idealet for alle Mythologier, hvilket de mer eller mindre havde nærmet sig, men som paa naturlig Maade var uopnaaeligt og derfor, i Tidens Fylde, neddalet fra det høje. Forstaar man ved Mythologi blot en Samling af Æventyr eller dog en Blanding af sande og falske Forestillinger om det aandelige, da var Kristendommen vist nok ingen saadan for mig, thi baade antog jeg Kristi hele vidunderlige Liv for historisk Sandhed og Kristendommen for en ren, uforfalsket Fremstilling af det aandelige; men jeg forstod ved Mythologi et Landkort over Aandens Rige og Vejen dertil, som kunde være mer eller mindre ufuldkomment, og i denne Betydning var Kristendommen mig hverken mer eller mindre end en *fuldkommen Mythologi*. Hvad jeg derfor ikke kunde tillade mig med Kristi Historie, der maatte være ren historisk Sandhed for at trykke Seglet paa hans Lærdom, det tillod jeg mig derimod med Lærdommen selv og med det gamle Testamentes Historie, idet jeg her betragtede Ordene som Gaadebilleder, hvis Betydning det var en Opgave at udfinde, og det er den rette Forskel mellem en *Mythologi* og en *Aabenbaring*, at i hin skal det, i denne maa det ingenlunde saa være. Hvor man nemlig skal gætte sig frem om Ordenes Bemærkelse, der har man *ingen Aabenbaring*, men en Mythe eller Hieroglyf for sig, og saa længe man derfor bygger sin saakaldte kristelige Betragtning af Guds Raad til vor Salighed paa en egen Forklaring eller Omskrivning af Bibelens Ord, behandler man aabenbart Kristendommen som en Mythologi og tilintetgør derved Nytten af dens historiske Besegling, thi et Ord, vi selv skal forklare, maa nødvendig efter Menneskenes og Tidernes Forskellighed forklares højst forskellig og kan da umulig være en sikker Ledestjerne for nogen af os. En guddommelig Besegling af et saadant Ord kunde umulig finde Sted, thi for at tro deraf, hvad man selv finder rimeligt, behøver man dog tilvisse ej at anse det anderledes for Guds Ord end alle de Ord, han har lagt paa Mennesketunger.

Kender De noget til Kirkehistorien, vil De vel halv forskrækkes over den Dristighed, hvormed jeg herved erklærer en hel Skare af berømte Theologer og selv Kirkefædre for *kristelige Mythologer;* men De vil dog let indse, at da jeg for Alvor maa tage mig selv med, er der ingen Grund til Ubilligbed, og er den angivne Forskel mellem *Aabenbaring* og *Mythe*, som jeg tror, indlysende, nytter det kun lidt at forblinde sig selv.

Min anden Periode, til 1815, kalder jeg den *theologiske*, skønt man vel næppe vil regne noget af, hvad jeg skrev, undtagen mine Prædikener, som endda udkom senere, til Theologien; men jeg kalder den saa, fordi al min Skrift fra den Tid drejer sig om enfoldig Tro paa Skriften som et *aabenbar[e]t Guds Ord* og den deraf flydende Tro paa *Jesum Kristum* som det eneste Salighedsmiddel for syndige Mennesker. Om denne Del af min Bane giver mine Skrifter i Grunden al den Oplysning, jeg kan give, thi hvem der efter at have læst dem tvivler om, at *jeg talede, fordi jeg troede*, ham vil min gentagne Forsikring vist ikke tilfredsstille, og han hører overalt til de Folk, med hvem jeg intet har at tale. Herom kan da mellem os intet Spørgsmaal være, og hvad De ønsker at vide, maa da enten være, om jeg endnu har samme Tro, eller hvad jeg nu tænker om min Fremgangsmaade ved Kundgørelsen og Forsvarelsen af denne foragtede Tro. Hvad det første angaar, da, siden De har hørt, jeg prædiker endnu som forhen, kan De vel ikke være uvis om mit Svar; men jeg mener, at om De end slet ikke havde hørt andet, end at jeg er Præst, maatte det være Dem Vidnesbyrd nok, saa længe De tror, jeg er værd at tale til; thi De kender jo vel dog saa meget til den *Augsburgske Konfession*, at De veed, hvad den lærer om Skriften og Troen paa Kristum, og hvilket Afskum maatte jeg ikke være, om jeg, efter en Bane som min, vilde snige mig ind i en Kirke, hvis højeste Grundsætning jeg ej bifaldt af Hjertens Grund. Jeg kan i det mindste forsikre Dem, at jeg som Præst vilde nedlægge mit Embede i samme Øjeblik, man befalede mig at lære noget, der i mine Øjne var en Vildfarelse, og nu, da jeg, 1821, stod udenfor Kirken, med Sysler, jeg elskede, og med Frihed til at vælge mit Opholdssted, hvor jeg kunde sysle friest og tjene mit Brød, nu skulde jeg, for et Stykke Brød, have solgt Sjæl og Salighed. Nej, en saadan Lumpenhed uden al anden Grund end den Lyst at være lumpen kan De umulig tiltro mig, og Deres Spørgsmaal maa da vel ene gælde min Fremgangsmaade eller dog kun tillige Bisætninger, som De ikke anser for uadskillelige fra min Tros Grundsætning. At der nu kan være saadanne Bisætninger, som jeg fordum mer eller mindre udtrykkelig paastod, men nu ikke længer vedkender mig, tør jeg vel ikke nægte, da Skriftens Ufejlbarhed i alle Maader tilintetgør vores, men dog veed jeg slet ingen Trossætninger, hvormed det er Tilfældet, og maa altsaa bie, til saadanne foreholdes mig. Om min Fremgangsmaade har jeg heller ikke stort at sige, thi saa vidt jeg veed, gives der i den Henseende ingen almindelig Regel uden den, at vi skal gaa sømmelig frem, og den tror jeg at have fulgt. —

Eller er det virkelig usømmeligt for en Kristen, naar han skriver et *kort Begreb af Verdenskrøniken*, da i Kristenhed[en] fornemmelig at betragte Folkenes og Skribenternes Forhold til Kristendommen og bedømme det efter Bibelens klare Ord, og hvad andet har man fundet paa min Bog at laste, eller hvad andet end denne Bog kunde man misbillige, naar man ej vilde forlange, at jeg skulde lade den nedrive og forhaane uden at tage til Genmæle. Vil De, jeg skal sige, det var et meget ufuldkomment Forsøg paa en historisk Apologi for Kristendommen, som viste, der var mange Huller i Forfatterens Kundskab og meget manglende i hans Indsigt, da glemmer De, at det sagde jeg alt i Fortalen og beviste i Tillægget. Men det var maaske dog alt for ufuldkomment, selv som Forsøg umodent. Maaske, men jeg tror det ikke, thi alt saadant maa bedømmes forholdsvis, og en Bog, der blandt de lærde fandt saa megen Modsigelse og saa lidet Mesterskab, maa, betragtet i sin Tid, have været et forsvarligt Arbejde, det vilde jeg sige, om Bogen havde været en andens, det samme maa jeg sige, skønt den er min egen. Nu kunde jeg ikke skrive den saaledes, dertil har jeg, om ikke for megen Kundskab, saa dog for liden Fyrighed; men just derfor er jeg glad ved, at jeg ikke biede til nu, da en lignende Bog af mig vel vilde være vanskeligere at angribe, men ogsaa langt mindre værd at forsvare.

Min tredje Periode, fra 1815, kalder jeg min *historiske*, og deri vil man vel være enig med mig, da alt, hvad jeg i den har skrevet, drejer sig om den Paastand, at det ogsaa i det store kun er af Erfaring, man bliver klog, og at derfor Historien er noget, der saa vidt muligt skal være alle bekendt, at den, som ene omfatter alt menneskeligt, ogsaa kan og skal forbinde og forklare det. Her ser De Baandet, der sammenknytter *Dannevirke* med *Bjovulfs Drape*, *Udsigten* over *Verdenskrøniken* for lærde Folk med *Fordanskningen* af *Nordens Krøniker* for Menigmand, og er min Paastand om Historien saa uigendrivelig, som jeg anser den for, da maa det være let at udfinde Sammenhængen mellem mine sidste Perioder, thi de forholder sig da til hinanden som Oplysning til Opbyggelse.

Hvad der forundrer Dem, er imidlertid vel dels, at jeg kunde afbryde saa vigtig en Strid som den om Troen i en erklæret vantro Tid, dels at jeg kunde sætte mig rolig hen og fordanske, ikke *Eusebii* Kirkehistorie eller *Irenæi* Bog mod Kætterne, men *Saksos* og *Snorros* halvhedenske Folkekrøniker og et ditto angelsaksisk Æventyr. Jeg skal heller ikke nægte, det klinger lidt besynderligt, og revet ud af sin Sammenhæng kunde det se ud som Bevis paa,

at min Strid for Kristendommen var kun en Episode i min Kamp for gamle Norden og da maaske noget, jeg selv ansaa for en Overilelse. Alt dette indrømmer jeg; men Sagen er: *jeg afbrød ikke Striden,* men forlod kun Kampplads en, da ingen vilde holde Stand, da man havde opgivet at gendrive og var ked af at haane mig. Under disse Omstændigheder var det, jeg tændte Natlampen over Anguls Kvad og Nordens Krøniker, men vedblev dog lige til 1819, især i Dannevirke, at kaste Handsken til enhver, som i Historien vilde kæmpe med mig om Kirkens Ære og min Kristendoms Ægthed. Ingen vilde, ingen syntes nu mer at bryde sig det mindste om, enten Troen var sand eller falsk, klog eller dum, og hvad skulde da en kristelig Præst uden Kirke, som in partibus infidelium, ej have Stunder til, naar det kun var uskyldigt, om det saa slet ikke havde anden Nytte end at beskæftige og opmuntre ham. Om jeg havde anvendt de Aar til at gøre Svovlstikker, kunde jeg forsvaret det for mine samtidige, uden at nogen med Rette kunde sige, det vidnede om, jeg havde skiftet Tro eller var bange for at drages om Reb med de stærke; hvor meget mer skulde jeg da ikke kunne forsvare at anvende dem paa et Arbejde, der efter min Overbevisning burde gøres engang, som jeg vel heller vilde gjort sidst, men burde gøre, saa snart jeg ej havde andet at bestille. Jeg vil slet ikke prøve paa at overbevise Dem om Arbejdets Vigtighed, thi jeg ser bestandig klarere, det er kommet for tidlig til at yndes af mange andre end Børn; men det er bedre, end om det var kommet for silde til at yndes af andre end Oldinger, og da jeg har overstridt min egen Utaalmodighed, overlader jeg dets Bedømmelse lige saa rolig til Tiden, som jeg overlod min Tid til Udførelsen.

F. F. Falkenstjerne.

Et Livsbillede fra sidste Halvdel af det nittende Aarhundrede.

Af **Jacob Marstrand.**

Barndom.

Falkenstjerne paa sin Faders Skød.

I.

SLAGET ved Isted var meget blodigt. Hver tolvte Mand blev dræbt eller saaret. Alene paa dansk Side var der 2362 saarede, som skulde plejes. Der blev derfor indrettet Lasaretter overalt, hvor der fandtes passende

Rum og blandt andre Steder ogsaa i Borgerforeningen i Flensborg. Bestyrerinden Sophie Feddersen kom derved i dagligt Samarbejde med Lasaretsergenten Frederik Ferdinand Falkenstjerne.

Sergent Falkenstjerne var født i Sletten 1825. Slægten skal stamme fra Sverrig. Hans Fader var en i sin Tid i Nordsjælland meget bekendt Spillemand, Hans Ludvig Falkenstjerne, der ernærede sig og sin talrige Familie ved at spille Violin til Bryllupper og Dans. Han var en Kæmpenatur, som trods sit urolige omflakkende Liv blev over halvfemsindstyve Aar gammel. Moderen døde, da Frederik Ferdinand var seks Aar, og udover det at spille Violin lærte han ikke stort, før han efter Konfirmationen blev indskreven som Spillemand ved Garden til Fods. Her fik han den almindelige Underofficersuddannelse og lærte at slaa Tromme og spille Bygelhorn. Som Tambur deltog han i Felttoget 1848 med Garden og slog Honnørmarchen for Frederik den syvende ved Kongerevuen udenfor Vejle den 18. September.

Under Opholdet i Vejle var Garderne Genstand for megen Hyldest fra Befolkningens Side, og den unge Tambur fik sig en Kæreste. Dennes Fader, Gæstgiver Kaysen, som trængte til Hjælp i sin Forretning, lovede Falkenstjerne baade Bryllup og Levebrød, hvis han kunde blive fri for Militærtjenesten, og han, der gerne vilde giftes, søgte straks Afsked og fik den virkelig under Vaabenhvilen ved kongelig Resolution. Brylluppet blev fejret i Juni 1849. Saaledes kom han ind paa Gæstgivervirksomheden.

Inden et Aar var omme, var dog den hele Herlighed forbi. Den unge Kone døde i Barselseng efter at have født en Søn til Verden, og Enkemanden meldte sig paany til Armeen og blev ansat som Lasaretsergent i Flensborg.

Falkenstjerne var den Gang femogtyve Aar, en køn, velvoksen og letbenet Enkemand. Sophie Feddersen

var Datter af Klosterfoged Feddersen. Det til Hospital omdannede gamle Helligaandskloster kaldtes endnu den Gang »Klosteret«. Hun hørte til en borgerlig Slægt, var endnu ung og smuk, med et rigt guldgult Haar, vel begavet og godt oplært, en dygtig Natur med de solide borgerlige Vaner og Egenskaber, der udmærkede det driftige, husholderiske og modige flensborgske Borgerskab.

Sejren ved Isted og Genobringen af Dannevirkestillingen havde vakt en umaadelig Glæde i hele Folket. For Soldaterne, som havde baaret Dagens Hede og Byrde og »sat Leddet i Lave«, blev Ærens Kranse bundne i Tale og Sang. De saarede paa Lasaretterne var ikke mindst modtagelige for denne Stemning. Smerten mildnes, Haabet styrkes og Helbredelsen fremmes, naar Sindet er lyst. Sejrsglæden lyste op, saa Bitterheden forsvandt, og Livets Krav vandt Overhaand over Dødens og Smertens mørke Tanker. Falkenstjerne glemte snart sin Enkemandssorg over Sophie Feddersens lyse Skikkelse, og hun modstod ikke længe hans ungdommelige Livsglæde og kønne Mandighed; og skønt et saadant Ægteskab baade i Henseende til Familieforbindelser, Dannelsestrin og Stilling maatte være en betænkelig Sag for hendes Familie og vel nærmest var, hvad man den Gang kaldte, en Mesalliance, saa overvandt hun dog alle Hindringer.

Brylluppet blev holdt 1851, efter at Falkenstjerne var sat i Stand til at leje et Gæstgiveri i Vejle. Den korte Tid, deres Samliv varede, gik det dog godt. Med sin solide Dygtighed og overlegne Karakter formaaede hun at holde det ustadige og overfladiske i hans Natur i Ave. Den 27. November 1854 fødte hun en Søn, og en Maaned efter var hun død. Drengen blev døbt paa sin Moders Begravelsesdag, og opkaldt efter Faderen kom han til at hedde Frederik Ferdinand.

Der var ikke gaaet ni Maaneder efter den anden Kones Død, inden Falkenstjerne giftede sig for tredie Gang. Bruden var Frøken Julie Augusta Binderup, Datter af Overkrigskommissær Branddirektør Binderup paa Thorasminde ved Vejle. Atter havde han vundet en Hustru, som stod over ham i Dannelse, og som dog med Mod og Lyst tog fat paa den for hende saa uvante Virksomhed som Gæstgiverske. Hun har dog næppe haft den Magt over ham som Sophie Feddersen. Allerede Aaret efter flyttede han til Fredericia for at overtage Restaurationen i Officersklubben »Prinsens Palais«. Det lød jo nok saa fint, men var kun en daarlig Forretning, og Falkenstjerne maatte snart se sig om efter et bedre Levebrød. Ved Venners Hjælp blev han sat i Stand til at forpagte Behrendts Hotel i Middelfart, og derhen flyttede han saa med sin Familie i 1857.

Middelfart havde den Gang endnu Betydning som Overfartssted mellem Øerne og Jylland. Dampskibene havde vel begyndt at føre de rejsende direkte til de jyske Byer; men indtil Jernbanen kom og kørte hele Strømmen »Hus forbi«, var der Liv i Middelfart. Det ældgamle Marsvinsfangerlav og Marsvinsjagten bidrog til at give Byens Forretningsliv sit Særpræg. Der var flere store Købmandsforretninger. Uagtet Byen, som ligger paa en Halvø, er uden Opland, havde den dog en ikke ringe Velstand.

Behrendts Hotel var Midtpunktet for Samfundslivet. Hver Aften henad Klokken 9, naar man kunde vente Morgenposten fra København, samledes Byens Købmænd paa Hotellet for selv at modtage Posten saa hurtigt som muligt; saa kunde man med det samme tilfredsstille sin Nysgerrighed ved at høre nyt og se de rejsende, som gjorde en halv Times Ophold paa Hotellet, inden de med Mads Brobæks store Færge »Slughalsen« drog videre over Bæltet til Snoghøj. Naar saa de

rejsende var borte, kom Samtalen i Gang og Spillebordene frem.

Falkenstjerne var en dreven Kortspiller og aldrig bange for at spille højt. Han var som Vært kvik og forekommende, forstod altid at sætte noget i Gang, der kunde holde Gæster til Huse. Ved Aftenunderholdninger spillede han selv Violin. Han dirigerede Byens Sangforening og dansede som den bedste paa de Baller og Maskerader, han fik sat i Scene. Kort sagt, han forstod at gøre sig gældende og uundværlig for alle, der vilde more sig. Men han var letlevende, og de Penge, som kom let, gik let, saa der var kun Gæld, da han døde. En Foraarsdag havde han forkølet sig paa en Sejltur; han fik Gigtfeber, der efterlod et Hjærteonde, hvoraf han døde i Oktober 1861 paa Frederiks Hospital i København.

Hjemmet blev opløst, al Ting solgt. Enken tog en Plads som Asylmoder paa det Classenske Fideikommis' Godser paa Falster, og Slægtninge maatte tage sig af de to Sønner. Frederik Ferdinand kom til sin Morbroder, Købmand Feddersen i Flensborg.

Aarsag til sin Moders Død, døbt paa hendes Begravelsesdag, havde han fra ganske spæd maattet savne den Omhu og Pleje, som kun en Moder kan yde. Hendes gode Egenskaber, som var ham i Kødet baarne, havde hun ikke faaet Lov til at opelske og værne mod den forstyrrende Indflydelse af Faderens rastløse og overfladiske Natur. Enheden i hans Væsen blev truet under Udfoldelsen af de stridende Elementer, han havde taget i Arv, og hans Stedmoder, der var optaget af sit vanskelige Hverv, havde ikke Mulighed for at øjne den skjulte Fare. Børn, der har Stedmoder, bliver sig gerne bevidst som dem, der har Krav, som ikke opfyldes, de bliver usikre, prøvende, indesluttede, og den lille Frederik blev et gammelklogt Barn, der altfor tidlig lærte

at skelne mellem godt og ondt. Stedmoderen var en ærlig og god Kvinde, som kun vilde sine Stedbørns Vel, men disse var som Børn af hver sin Moder allerede af Natur højst forskellige, og under de vanskelige Forhold i et Gæstgiveri, hvor Konen maatte tage saa stor Part i Forretningen, og Grænsen mellem Hjem og Gæstestue ikke kunde opretholdes, fik de Lov til at færdes frit og modtog mangfoldige Indtryk, som de heller burde være skaanede for. Frederiks Nervesystem, der var sart fra Fødslen, fik ikke den Ro under Opvæksten, som vilde have baadet det bedst.

En kold og trist Dag sidst i November 1861 blev den syv Aars Dreng efter at være ført over til Jylland, sat ind i den sydgaaende Postvogn; ene mellem fremmede kørte han ind i det ubekendte, fast besluttet paa ikke at give nogen Indblik i sit Inderste.

II.

I Flensborg var der Liv og Kamp. Det danske Sprog var i rask Fremgang. I den frie danske Menighed havde Pastor Graae samlet henved 500 Familier af »Nordens« Købmænd, Haandværkere og Skippere om dansk Forkyndelse og Salmesang, og Degnen, Hans Mikkelsen Tofte, en djærv og hjærtensgod Mand og en stor Børneven, af sønderjysk Bondeslægt, havde oparbejdet den danske Borgerskole. Eleverne fyldte allerede to Skolebygninger, og der kom stadig flere. Hos de dansksindede Flensborgere bankede Hjærterne varmere for alt, hvad dansk var, end nogen Steds Nord for Kongeaaen, og de følte sig som dem, hvem Fremtiden tilhørte. Hadets Flammer fra Oprørskrigen var dæmpede, men ikke slukkede, bag Husenes Façader ulmede de mange Steder, og Kampen mellem Dansk og Tysk var staaende.

Flensborgs Borgere var trods deres Sprog af ægte

dansk Race og havde Aarhundreder igennem udmærket sig ved udholdende Trofasthed, stor Driftighed og en bred Gemytlighed.

Frederik den syvende var ret en Konge efter deres Hjærte. Han satte paa sin Side lige saa stor Pris paa sine flensborgske Venner og var ofte deres Gæst i Borgerforeningen. I denne Forening var Købmand Feddersen blandt de ledende, og han var, skønt hans Tale var plattysk, en ærlig dansk Mand, højttalende, meget heftig og ikke saa lidt paaholdende. Hans Hustru Sophie var Københavnerinde, Datter af Kapelmusikus Hansen, den berømte Arkitekt Theophilus Hansens Broder. Hun var lille og væver, altid paa Færde for at udrette noget for andre, smilende venlig og meget gæstfri. Hendes Hjem var pillent og dog meget hyggeligt, men det egentlige Husvæsen og Omsorgen for Børnene overlod hun gerne til et betroet Tyende, som havde hendes fulde Tillid.

Tanten tog venligt imod Frederik og forsøgte paa sin Maade at gøre det godt for ham, men det var ikke let. Der var naturligvis meget, som gav Anledning til Irettesættelser, hvis Formaal han ikke forstod. Han skulde begynde Skolegang og blev sat i en Pigeskole, og, hvad der særlig krænkede ham, han fik ikke Lov til at færdes frit, som han var vant til, men maatte pænt gaa Tur med de andre Børn, der alle var mindre, under Opsyn af Barnepigen. Dog, det var han vel, trods sit sygelige Hang til at føle sig forurettet, kommen over; men da han snart blev klog paa, at den meget betroede Pige, som skulde vaage over ham, kun var en Øjentjener, som bedrog sin Frue og forledte Børnene til Løgn for at skjule, hvad hun ikke ønskede frem, saa oprørtes han i sit redelige Sind, og da saa Tanten holdt med Pigen imod ham og gjorde ham virkelig Uret, idet han blev behandlet som den, der løj, og truet med Straf,

saa blev Byrden ham for tung, og han løb bort uden Maal og Méd ud i den vide Verden, kun bort. I tre Døgn var han borte, inden han, forsulten og forkommen, blev indfanget langt fra Hjemmet og bragt tilbage. Han følte det som et Martyrium atter at maatte bøje sig ind under Pigens Regimente, der varede, saa længe Tanten levede, og det gjorde ham kun mere indesluttet og fremmede hans sygelige Hang til Selvbetragtning. Snart efter kom han i Latinskolen, hvor Undervisningen med den smaaligste Omhu var ordnet saaledes, at de to stridende Sprog fik lige Ret. Der undervistes i Aritmetik paa Tysk, Geometri paa Dansk, i Græsk paa Tysk, i Latin paa Dansk, men da Lærerne var dansksindede, var det jo lige fedt.

Blandt andre arbejdede senere Rigsarkivar A. D. Jørgensen ved Skolen. Han vakte Falkenstjerne til national Bevidsthed, og da Krigen udbrød, var han derfor moden til at føle og lide som dansk.

I Efteraaret 1863 kom Frederik den syvende til Sønderjylland for at se til Arbejderne ved Dannevirke. Paa sin Tur fra og til Glücksborg kom han daglig gennem Flensborg. Befolkningen hilste ham med Begejstring. Borgerforeningen gjorde en Fest til hans Ære, hvori han sammen med Grevinde Danner deltog sidst i Oktober.

Faa Uger efter var Kongen død. —

Den dybeste Sorg bredte sig gennem Landet ved Budskabet herom. Danmark var i Fare. Folket følte umiddelbart, at der var Uvejr i Luften. De Værnepligtige blev indkaldte, og snart drog Regiment efter Regiment afsted gennem Flensborg til Dannevirke.

Dannevirke rummede i det Øjeblik alt, hvad Folket ejede af Ungdom, Haab og Mod, af Poesi og Kærlighed, og saa — — — — en Morgen var Dannevirke forladt, opgivet uden Kamp. Ingen Troløshed har ramt et Folk

dybere. Det var et Hjærteslag, der gjorde alle dem, der oplevede det, til andre Mennesker. Ingen dansk gik usaaret ud af denne Dags Kummer.

Kampen ved Sankelmark hindrede Flensborgerne i at synke sammen i sløv Følesløshed som saa mange, der stod Krigsskuepladsen fjernere.

Atter fyldtes Flensborg med saarede og udmattede Soldater, atter blev Borgerforeningens Lokaler omdannede til Lasaret, og atter mødtes her en Sophie Feddersen og en Frederik Ferdinand Falkenstjerne i Samarbejde ved Sygesengen. Men denne Gang var det en ni Aars Dreng, der gik sin Tante til Haande, løb Ærinder for Soldaterne, læste for dem og skrev Breve for de haardt saarede. Ingen Sejrsglæde mildnede deres Smerter. Hver Gang Haabet atter rejste Hovedet, blev det slaaet ned af Kendsgerningerne. Som Flod og Ebbe steg og faldt Stemningen i Flensborg.

Haabet paa Dybbølstillingen — og Faldet den 18. April!

Haabet paa Londonnerkonferencen — og Skuffelsen!

Haabet paa Alsstillingen — og Skammen!

Haabet paa Freden — og Sorgen!

Og hver Gang det gik galt for de dansksindede, lyste Hadet med tusinde Flammer ud fra alle Vinduer hos de tysksindede, der illuminerede for Prøjsseres og Østerrigeres Sejre.

Selv en mindre begavet Dreng, et mindre fintmærkende Sind maatte præges for Livet. Falkenstjerne forvandt aldrig den Tids Oplevelser. Krigens Begivenheder havde drevet hans nationale Følelse til Kogepunktet. Han var bleven politisk vakt i en altfor ung Alder. Under Kanonernes Torden blev Spiren til hans Ungdoms revolutionære Drømmerier indpodet i hans Sjæl ved Overmagtens Tryk, Prøjssernes Hensynsløshed og Hjemmetyskernes Haan. Hvad han havde set paa Sankelmarks Valplads og Lasarettets Sygestuer, havde uddybet

hans Følelse for de lidende og undertrykte. Hans Nervesystem var bleven saaledes overspændt, at det aldrig mere kom til at virke sundt og naturligt.

I Opvæksten og de unge Aar bidrog denne Overspænding til at gøre hans Sindstilstand ujævn og voldsom med pludselige Omslag.

Da Flensborgerne efter Krigen var kommen nogenlunde til Ro, blev Falkenstjerne sat i Holdts Realskole, hvor den nuværende Rigsdagsmand, Gustav Johannsen, var hans Lærer en Tid. Her blev man snart opmærksom paa Drengens ganske ualmindelig gode Evner. Hans Tante, der efterhaanden var bleven klog paa, at han først og fremmest trængte til Ro, om der nogensinde skulde blive et helt Menneske af ham, besluttede sig straks til at sætte al sin Kraft ind paa at faa ham optaget i en lærd Kostskole i Danmark. Efter at have skaffet ham Tilbud paa en halv Friplads paa Herlufsholm, aftvang hun sin Mand et Løfte om at udrede, hvad der iøvrigt krævedes, og dermed var det afgjort, at Falkenstjerne efter Sommerferien 1868 skulde i Herlufsholms lærde Skole.

III.

Midt i Sydsjællands frugtbareste Egne ved Susaaens Bred ligger Herlufsholm. Skoven lukker sig helt om Skolens Bygninger og spærrer enhver Udsigt. Saaledes har Munkene villet det, og saaledes er det endnu. I den ældgamle Kirke træder Fortiden én i Møde ved hvert Skridt; fra hensovede Abbeders Ligstene taler den i sære latinske Vendinger. Bag Altret ligger Skolens Stiftere Herluf Trolle og Birgitte Gøje begravne. Over dem er rejst et prægtigt Mindesmærke; legemsstore hviler de i evig Marmor.

Gennem Aarhundreder har Klostertraditionen bevaret

sit Herredømme over Sindene. Slægt efter Slægt er Børn under Byrden af den sorte Skoles Munkelærdom, den klosterlige Afspærring, Lærernes Prygl og Kammeraternes Raahed, bleven pint og plaget, mange Gange forkrøblede for Livstid.

Skønt Falkenstjernes Kundskaber var mangelfulde, tilkæmpede han sig dog allerede efter en Maaneds Forløb Duksens Plads i sin Klasse.

Han var overordentlig letnem, saa at han som Regel endog var langt forud og undgik de Prygl, der haglede ned over Kammeraternes Rygstykker. Det vilde have irriteret hans ømtaalige Sind, men tillige hærdet ham og maaske hæmmet hans Hang til sygelig Tungsindighed, hvis han stundom havde paadraget sig en legemlig Revselse for en drengeagtig Forsømmelse, men han var udmærket i alt, selv i Skrivning; han bevarede alle Dage en tydelig, flydende, noget dameagtig Haandskrift.

Den Dreng, han fortrængte fra Dukseværdigheden, var en Læsehest, der arbejdede i sit Ansigts Sved for hele Klassen, som efter ham afskrev Løsningerne paa de givne Opgaver. Han gik under Navnet »Faaret«, og var saa lammefrom, at han fandt det rimeligt, da han en Gang fik Prygl af Kammeraterne, fordi han havde begaaet en Fejl i en matematisk Løsning og derved var bleven Aarsag til Snyderiets Opdagelse.

Falkenstjerne var af en anden Støbning. Han kom paa Herlufsholm ind i den Klasse, som i 1868 havde fire Aar tilbage til Studenterexamen. Han var meget pillen med sin Person, ikke oplagt til Drengestreger og gjorde intet for at vinde Kammeraterne; men snart aftvang han dem Respekt ved sin Dygtighed, sit Mod og sin Ridderlighed. Han maatte, som alle andre, finde sig i de ældre Klassers raa Plagerier, det krævede

Drengemoralen; men hvor han kunde, var han rede til at gaa i Ilden for det, som han ansaa for Ret. Han blev de smaas Beskytter og bidrog meget til at forbedre Tonen, da han selv rykkede op. Som Regel alvorlig og indesluttet kunde han undertiden forbavse ved overstadig Kaadhed. Han kunde være opofrende kærlig, men forfulgte han en Sag, kunde han ogsaa blive despotisk haard; han bandt derfor nogle lige saa stærkt, som han frastødte andre.

Rektor Listov var en lærd Stivstikker uden Sans for Barnenaturens Krav og Farer. Han var hovmodig overfor Lærerne, særlig de Lærere, der havde en dybere Opfattelse af Skolens Opgave, og som i Falkenstjerne fandt en villig Medarbejder. Der udviklede sig derfor ganske naturligt et Fjendskab mellem Rektor og Falkenstjerne, de frastødte hinanden, og det blev aldrig godt, saa længe Skoletiden varede. Fru Listov, der var meget yngre end Manden, havde Godhed for den forældreløse Dreng; men hun magtede ikke at omstemme sin Mand.

I næstøverste Klasse var Falkenstjerne og flere af hans Kammerater stærkt optagne af den fransk-tyske Krig, af Ibsen og Bjørnson og meget mere, der laa ud over Lektierne. Klokken kunde da ofte blive over elleve, inden de kom i Seng, og det kneb saa med at komme op Kl. 6 de mørke, kolde Vintermorgener. Alle Eleverne sov paa Sovesale, og det hændte da nogle Gange, at de samme Elever kom for sent op og kun med Nød og næppe naaede inden for Døren til Morgensang. Den Lærer, som kaldte, fandt da paa at lukke af for dem, saa deres Forsømmelse blev godtgjort. Under den herskende Krigstilstand maatte denne Tort gengældes. Efter en gammel herloviansk Overlevering blev Hævnen udført paa den Maade, at alle Eleverne, efter at have sunget de to første Vers af Morgensangen med pludselig tav og saaledes narrede Læreren til at synge »Lovsang«

alene. Rektor gik straks i Gang med Forhør og Undersøgelse for at finde Ophavsmændene; men da det meget mere var et umiddelbart Udtryk for Misbilligelse end en egentlig Sammensværgelse, kunde han ikke finde de skyldige. Da han imidlertid ansaa det for ganske nødvendigt at sætte en Stopper for den Slags Meningstilkendegivelser, truede han med at bortvise to ganske uskyldige, men mindre dygtige Elever. Det vilde Falkenstjerne ikke tillade, og han og en af hans Venner meldte sig derfor som dem, der havde været den oprindelige Aarsag til Skandalen. Da de begge hørte til Skolens flinkeste Elever, kunde Rektor ikke godt bortvise dem, men han valgte da at fratage dem deres Fripladser under Paaskud af, at de havde gjort sig skyldige i Gudsbespottelse.

For Falkenstjerne, der ved sin Dygtighed havde erhvervet Ret til en hel Friplads, var dette ensbetydende med en Bortvisning, da han ikke kunde vente stor Hjælp mere fra Flensborg. Hans Tante var død, og han havde alt i Aar og Dag maattet undervise »Sinker« for at tjene lidt til sit øvrige Behov. Men Eleverne i øverste Klasse var bleven saa oprørte over Rektors, efter deres Mening, ganske uforsvarlige Fremfærd, at de indgav en Fremstilling af Sagens rette Sammenhæng til Skolens Forstander, Geheimeraad Hall, der fandt sig foranlediget til at kassere den trufne Afgørelse og gengive de to Syndere deres Fripladser. Saaledes endte denne Krig til Spot og Spe for Rektor.

Efter Fru Feddersens Død følte Falkenstjerne sig ganske hjemløs. Det er en af de farligste Sider af Livet paa disse Skoler, at de forrykker Drengenes Forhold til det andet Køn. Dette Forhold, som i et Hjem udvikler sig naturligt, bliver under denne kunstige Afspærring let sygt. Endogsaa Drenge, som har deres gode Hjem maaske kun faa Mil fra Skolen og kan besøge det

paa Ferie- og Fridage, eller som kan veksle Breve med en Moder eller Søster, kan lide uhyre under det daglige Afsavn af kvindelig Omgang.

Falkenstjerne stod ganske ene i Verden. Naar han lejlighedsvis med en Kammerat havde været paa Besøg i hans Hjem, kunde Følelsen af hans egen Hjemløshed blive saa overvældende, at det i Uger gjorde ham utilgængelig selv for hans nærmeste Venner. Han kunde til Tider være saa plaget af tungsindige Grublerier, at det drev ham ud af Sengen om Natten, han kunde da flakke om i Skoven i Timevis opfyldt af Klager og Selvanklager. Hans skrøbelige Nervesystem, der var Aarsag til hans ujævne Sindstilstand, blev ikke bedre under disse Forhold, saa det var et Vidunder, at han kunde hævde sin Plads som Nummer 1 hele Skolen igennem; men hans Evner til at optage Kundskaber var lige saa særegne som hans øvrige Sindstilstand.

I denne Nød kom Oldfruen Frk. Luthera Stenberg ham til Hjælp. Hun var en gammel Pige, der ved Bekendtskab med Forstanderen havde faaet denne Stilling. I sin Egenskab af Oldfrue kom hun i Berøring med alle Eleverne, naar de afleverede og hentede deres Tøj. Men hun kunde ikke nøjes hermed, hun baade saa og hørte og fik snart en Følelse af, at her var en Gerning at gøre for hende. Hendes Hjem blev et Tilflugtssted for Elever, store som smaa, der led under det nøgterne Kaserneliv og Kammeraternes Raahed. I Overlærer Leth fandt hun en Medarbejder, og adskillige Elever skylder disse to, at de ikke gik til Grunde. Hun havde kendt mange af sin Tids betydeligste Mænd og var levende interesseret i literære og religiøse Spørgsmaal, og saa havde hun den uvurderlige Evne at kunne tale med Drenge, at frigøre dem, saa de aabnede sig for hende. Det var hende, der førte Falkenstjerne ind paa Læsning af Grundtvigs Skrifter, og det var hende, som fik ham

til at søge religiøs Opbyggelse i Rønnebæk, hvor den Gang C. J. Brandt var Præst.

Eleverne skulde hveranden Søndag stille til Højmesse i Klosterkirken, men denne tvungne Kirkegang var uden Indflydelse paa Falkenstjerne. Pastor Brandts formfulde og overlegne Personlighed gjorde derimod et stærkt Indtryk paa ham, og hans Ord faldt i god Jord. Den hemmelige Angst, den religiøse Ansvarsfølelse, som indtil da havde trykket ham dybere og dybere ned i Tungsind, blev nu gennemskinnet af den grundtvigske Forkyndelses glade og lyse Haab; han kom ind i en stærk religiøs Bevægelse, fik Mod paa Livet og Formaal. Han bestemte sig for Theologien og higede efter at komme til at høre Grundtvig, naar han snart kom til København.

Allerede fra Flensborg havde Falkenstjerne en levende Interesse for de politiske Begivenheder ude og hjemme. Paa Herlufsholm var det kun gennem »Fædrelandet« og »Dagbladet« han kunde komme i Forhold til den virkelige Verden; men disse Blade studerede han saa til Gengæld saa meget ivrigere. Det laa i Forholdene den Gang, at en Latinskoledreng maatte være Tilhænger af de »Nationalliberale«, og særlig paa Herlufsholm, som havde selve Hall til Forstander, hvem Falkenstjerne oven i Købet stod i Taknemlighedsgæld til. Venstre og Socialisterne var derfor nødvendigvis Fjenderne. Da det store Socialistmøde paa »Nørrefælled« Maj 1872 var indvarslet af Pio, fik Falkenstjerne Kammeraterne til at skyde sammen og sende en Delegeret til København, som kunde bringe paalidelig Efterretning om Begivenhedernes Gang. Kort Tid efter slog Befrielsens Time: Falkenstjerne blev Student med Udmærkelse.

Ungdom.

I.

Da Falkenstjerne som Student kom til København i Efteraaret 1872, endnu ikke fuldt atten Aar gammel, var han en køn slank Yngling med aabne Øjne og Øren, ærgerrig og modig, men meget fattig. Han var lige saa hurtig til Forargelse som til Begejstring, umoden, ufærdig og dog rede til at omdanne Verden.

Netop i de Dage døde Grundtvig. Der var det Aar ligesom de foregaaende Aar indvarslet til »Vennemøde« omkring den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag. Budskabet om hans Død, otte Dage før han vilde have fyldt 89 Aar, forøgede Tilstrømningen. Vor Frelsers Kirke paa Kristianshavn kunde paa langt nær ikke rumme alle dem, som ønskede at være med den 10. til Begravelsen. Tusinder maatte blive udenfor. Falkenstjerne havde med Studenterforeningen Plads i Kirken. Her talte de mest fremragende af Grundtvigs Lærlinge om Grundtvigs Liv og Gerning, Haab og Tro. Særlig Peter Rørdam gjorde et dybt Indtryk ved sit troværdige og aandfulde Vidnesbyrd; ved sin knappe Form og sit sære Ordvalg prentede han sine Sætninger ind i Tilhørernes Erindring.

Med Studenterforeningen i Spidsen gik Sørgetoget over Langebro. Kisten fulgtes af flere Hundrede Præster og en uoverskuelig Folkemængde.

Ved Vartov Kirke standsede Toget, og medens Orglet lød gennem Kirkens aabne Døre, brød Salmen »Krist

stod op af Døde,« frem fra Tusinder af taknemmelige Hjærter med en Enhed og Kraft, der rev alle med i en stor og frydefuld Stemning, som gjorde et stærkt og uudsletteligt Indtryk ikke mindst paa Falkenstjerne. Under Salmesang førtes Kisten videre til Jernbanestationen. Aldrig havde Københavnerne drømt om en saadan Masseudfoldelse af disse underlige Mennesker, som de nærmest kendte fra Knud Valløs Karikaturer. »Saa mange bløde Hatte havde aldrig været samlet paa ét Sted,« hed det i de Dage. Aldrig havde man hørt Salmesang paa aaben Gade, det vakte Opmærksomhed.

Grundtvig skulde begraves ved Gamle Køgegaard, og Falkenstjerne var naturligvis blandt dem, som fulgte til det sidste. Ved Graven lød Hostrups Sang: »Kimer, I Klokker! Nys sluktes en Sol over Mulde,« der var skrevet ud af et taknemmeligt Hjerte, og atter fulgte Taler og Sange. Bjørnstjerne Bjørnson, som var med i Følget, bragte en Tak fra Norge. Han gav sin Stemning Udtryk i følgende Ord: »Da Ligtoget i Dag bruste hidover paa Jernbanen, saa jeg en Arbejdsmand forlade sin Ager, hvor han pløjede, stige nogle Skridt ned mod Toget, stryge Huen af og staa der rank, mens det rejste. Da tænkte jeg paa mangen ensom Mand og Kvinde hjemme, hvor Folket bor saa spredt, som enten i Dag, hvis de have faaet Tidenden saa tidlig, eller naar de engang faa den, slippe Arbejdet og se efter Toget. Ti kanske have de baade Præst og Lærer mod sig i denne Sag og heller ingen Ven at gaa til med sin Taknemlighed og Sorg. Disse de ensommes Tak maa jeg her frembære, og jeg vil lægge til en Tak fra dem, som i Modsætning leve det store Liv med og tale til alle. En Tak fra dem, for hvad de af Grundtvig have faaet for sin Folkegerning!« Mod Slutningen af Talen udbrød han: »Det mener jeg derfor, at medens der ved andre Grave

lyses Fred, bør der lyses Kamp over denne! Kamp for det, vi elsker, og elsker ved ham!«

To Dage efter samledes saa mange, som Kasinos store Sal kunde rumme, til »Vennemøde«. Under Pastor Brandts Ledelse talte Skat Rørdam, Peter Fenger, Vilhelm Birkedal, Termansen og Ludvig Schrøder og vidnede sammen med norske og svenske Mænd om Grundtvigs Betydning. Som Brus af store Vinger lød Sangen:

Ligesom Vølven i Nord-Folkets Gry
steg over Sagnenes Vande,
talte om alt under Hav, over Sky,
dukked som synkende Lande, —
Talen tilbage, evindelig ny,
skulde stande; —

Saadan i Nord-Folkets Ny-Tid han staar, —
under nys dukked hans Pande, —
Synerne efter som Sol-Skyer gaar
over de havslagne Lande; —
Nord-Folkets Udsigt i tusinde Aar
skal de rande.

Ikke fra Drømmenes taagede Strand
samled sig Grublerens Syner;
nej, af det Kærligheds Havdyb, hvis Rand
Evigheds-Haabene bryner; —
Aanderne aner et glimtende Gran,
naar det lyner.

Synerne tog ham; — for mægtige Haand
Hjerternes Strænge-Leg bæved,
Folkene rejste sig, Fædrenes Aand,
»Kamp-Aanden«, Kamp-Raabet hæved;
synligt det blev paa de bristende Baand,
at den leved.

Yndig igen som i sommergrøn Li
slynged sig Sangene stille,
spejled med Morgenens Rødme sig i

Daabs-Ordets viede Kilde,
lokked hvert Haab med Guds-Længsel i
did, det vilde.

Nordiske Folk, vi ved Seerens Grav
synker i Knæ for vor Fader,
raaber, at Han, som os Synerne gav,
Vejene ogsaa oplader!
Vantroens Strømme skil med Din Stav,
Du, vor Fader!

Bjørnson, som dybt grebet havde digtet dette mærkelige Kvad, talte senere. Men da han lagde Vennerne paa Sinde at blive Grundtvig lig i Rummelighed, og han stillede den Fordring, at Rummelighed skulde øves ogsaa mod Tyskerne, brød der en Storm af Uvillie løs. Det lykkedes ganske vist Pastor Brandt at besværge Stormen den Dag, saa at Mødet kunde slutte under Vindstille. Men Stemningen var brudt, den indre Spænding kom for Dagen, og nu, Høvdingen var borte, udviklede Modsætningerne sig hurtigt.

Bjørnson havde lyst Kamp over Graven, den kom, og han selv blev under den ved Mangel paa Rummelighed tvunget længere og længere bort fra den Kreds, hvis Stemning han under Vennemødet havde givet det skønneste Udtryk.

1872 var et uroligt Aar. Treserne havde været Skuffelsernes Tid, Halvfjerdserne blev Nybegyndelsernes. Med Slaget ved Sedan var der gjort afgørende Ende paa alle Drømmerier om Gengældelse.

Den anden Menneskealder af det nittende Aarhundrede var løben ud, dens Mænd var gamle, tildels døde. De Ideer, hvorpaa de havde levet, var falmede, deres Politik havde lidt Skibbrud. Tyskland var bleven et Kejserrige, Frankrig en Republik. Kommuneopstanden i Paris havde rejst en radikal Bølge, som med Jernbanefart naaede København.

Allerede i Efteraaret 1871 holdt Georg Brandes de Forelæsninger over »Hovedstrømninger i den europæiske Literatur«, hvori han uden Skaansel angreb de literære, religiøse og moralske Begreber, hvorpaa den københavnske Dannelse levede. Det vakte et umaadeligt Røre ikke mindst i Studenterverdenen, hvor flere unge begavede Mænd sluttede sig til ham. I 1872 var Kampen i fuld Gang.

I 1870 havde de fleste Landborepræsentanter paa Rigsdagen trods store Forskelligheder, under Navnet »Det forenede Venstre«, sluttet sig sammen. Ved Valget i 1872 fik dette Parti Flertal i Folketinget, og uden Hensyn til den indre Spænding begyndte det forenede Venstre under Bergs Ledelse den Kamppolitik mod Landstinget, som endnu uafgjort vedvarer.

Og samtidigt rejste Pio den socialistiske Arbejderbevægelse. Læren om, at alles Vel var betinget af den fri Væddekamp mellem alle, der den Gang var eneherskende og blev anset for lige saa uomstødelig som en Naturlov, blev angreben i sin Grundvold, og skønt Pio og hans Hjælpere, Brix og Geleff, var fængslede og Bevægelsen hæmmet, følte alle dog godt, at hermed var Spørgsmaalet ikke løst. Der var slaaet til Lyd for de socialistiske Lærdomme, Arbejderbefolkningen var bleven opmærksom, og Arbejderne forberedte sig paa selv at tage Sagen i Haand.

Den københavnske Presse, som den Gang helt var i Højres Hænder, rasede mod Venstre, Socialister og Fritænkere. Aldrig har der i København været et saadant Røre som i de Aar.

Paa alle Omraader var nye Problemer sat under Debat. Kritikken var levende og kom til Orde gennem Tidsskrifter og literære Arbejder, medens Dagspressen forsvarede det bestaaende med alle Sprogets Kraftudtryk.

Det var en farlig Tid for en ung Student med et klart Hoved og et tungt Sind, med Lyst til at sætte al Ting paa Spidsen og en levende Trang til at opponere mod Magthaverne.

Falkenstjernes Fattigdom tvang ham til straks at søge Arbejde for at leve. Han underviste i Matematik, samtidigt med at han hørte filosofiske Forelæsninger, men det kneb at tjene til det nødvendigste. Da han skulde op til filosofisk Eksamen, var det ham umuligt at skaffe eller laane de tyve Kroner, som det kostede. Han gik da til Professor Rasmus Nielsen og meddelte ham sin Forlegenhed, og Professoren klarede det for ham med de Ord: »Det skal De saamænd ikke bryde Dem om, det gaar kun ud over mig, gaa De kun op.« Han tog levende Del i alle Rørelser, og inden en Maaned var han bleven Venstremand, uagtet de nationalliberale Hjem havde modtaget den unge lovende Student med aabne Arme.

Sammen med nogle af Kammeraterne fra Herlufsholm havde han dannet en Forening. De mødtes en Gang om Maaneden til Forhandling om de brændende Spørgsmaal. En af dem indledede med et Foredrag. Medlemmerne var saa godt som alle udgaaede fra solide dannede Hjem og havde den Ballast af Tradition og Minder, der giver Holdning og gør konservativ. Falkenstjerne var uden saadan Ballast, hans Erfaringer havde været sørgelige. For ham stod Barndommen ikke i Erindringens Lys som Paradistiden, hans Drømmes Slot laa i Fremtiden, hans Ærgerrighed drev ham frem. Verden skulde omskabes, han vidste hvordan. Først gjaldt det Studenterforeningen, den trængte til en grundig Reform. Falkenstjerne fik sammenkaldt et Møde paa Borchs Kollegium, men Reformen løb naturligvis ud i Sandet. Mellem sine Venner var han den eneste revolutionære, han forbavsede dem ideligt ved de

radikale Anskuelser, som han forsvarede med ungdommeligt Liv og med stor Lyst til Overdrivelse.

Under al denne Uro laa der en ideel Trang, men det kneb for ham under de mangfoldige Indtryk og under sit urolige Sinds Tilskyndelser at fastholde et Formaal.

Teologiens Ørken blev ham hurtig for tør. Kravet om personlig Sandhed, som var rejst saa stærkt, gjorde ham tvivlende og usikker. Hans skrøbelige Helbred led ved det anspændte Liv, han førte, medens han kæmpede for Udkommet. Alt dette tilsammen overvældede ham tilsidst saaledes, at han med Begærlighed greb en Lejlighed til at komme bort fra Byen ind under mere rolige Forhold. Et Tilbud om en Plads som Lærer for Pastor Hostrups Børn gjorde Udslaget. Han higede efter at komme til at leve med i et Hjem, og Hostrups Hus stod for ham som det bedste, han kunde tænke sig.

III.

Hostrup var i København højt skattet som Komedieforfatter og Visedigter. Ingen havde som han forherliget Ungdomstiden. Studenterne var fra hans Tid bleven Københavnernes Kælebørn. Hostrup havde den Gang allerede i mange Aar været Præst, først i Silkeborg og efter 1862 i Hillerød. Hans Evne til at opfatte Mennesker i andre Samfundskredse med Kærlighed og Lune kom ham ogsaa tilgode under de ny Forhold. Han, Københavneren og Studentersangeren, lærte som ingen af hans samtidige at forstaa og værdsætte den danske Bondes Tanke- og Følelsesliv. Men det fjernede ham fra hans københavnske Venner og gjorde ham til Folkets Talsmand. Mer og mer nærmede han sig i religiøs og folkelig Synsmaade til Grundtvig. Som Præst vandt han mange Venner ved sin Jævnhed og Inderlighed. I sine folkelige Foredrag forstod han paa en

tiltalende Maade at slynge Skæmten omkring de alvorlige Grundtanker, og i Folkesangen brød hans Digterevner sig ny Baner. Gennem Højskolerne blev hans Sange vidt og bredt kendte. Han vidste, hvad han vilde, og kunde sejgt fastholde sit Formaal. Med sund Dømmekraft forbandt han et usædvanligt Frisind og lod sig aldrig forlede til at anvende Magt i aandelige eller personlige Spørgsmaal. Hostrups Fremtræden var beskeden og stilfærdig, men han kunde, naar han blev oprørt over noget, blive meget heftig. Han var dansk i Sind og Skind, der stod Glans om Hostrups Navn over det ganske Land.

Hvis Falkenstjerne havde tænkt sig i Hostrups Hus at finde en tryg Havn, hvor der herskede evigt Vindstille, saa havde han taget mærkelig fejl. Fru Hostrup var Livet i Huset. Der var noget norsk ved hendes Ildhu og dramatiske Fremtræden, som gav Hjemmet Præg. Paa denne vulkanske Jordbund, der ofte rystede under Bulder og Brag, var Hostrups Sjælefrugter voksede og modnede som »Lacrymæ Christi« paa Vesuv. Naar Veltalenhedens Strømme som en Vaarflom satte selve Arken i Fare, kunde Hostrup med sit godmodige og dog rammende Vid pludselig kaste Lys over Vandene og klare Skæret. Fru Hostrup var i bogstavelig Forstand et Hjærtemenneske; ikke alene strømmede hendes Følelse som fra Uendelighedens Hav, men alle hendes Tanker var som badede i Hjærteblod. Hendes Tro var umiddelbar uden Mellembestemmelser. For hende var der kun to Muligheder, enten Liv eller Død, enten god eller ond, og Valget traf hun ud fra sin Følelse, sit Moderinstinkt. Det moderlige var Livet, hvad der stod det imod, var Døden, det onde; dermed var alt klaret, Kampen kunde begynde, hun var altid rede.

Opofrende, ja hensynsløs mod sig selv, naar det gjaldt et Menneskes Redning, havde den Skæbne, at hun mi-

stede sine tre ældste Børn, en efter en, drevet hendes Angest, hendes Ømhed for dem, hun havde tilbage, til et Overmaal, hvor hun var døv for enhver Indvending eller Forestilling ud fra almene Erfaringer.

Selv vilde hun vaage over sine Børn. Hun saa overalt Farer, der truede dem, og turde ikke slippe dem af Syne. De maatte ikke komme i Skole, og Falkenstjerne skulde hjælpe hende med Undervisningen i Hjemmet. I ham havde hun fundet den Hedspore, hun kunde bruge. Han samstemmede med hende i Opfattelsen af den sorte Skoles Fordærvelighed. Med Begejstring tog han fat paa at virkeliggøre den ideale Friskole.

I Fru Hostrup var de grundtvigske Ideer bleven Kød og Blod, hun levede i dem og virkeliggjorde dem efter bedste Evne. Hendes urokkelige Tro paa alle Menneskers Evighedsværd gjorde hende jævn og sanddru, ens overfor alle. Det var hende, som kun kendte »to Slags Mennesker, Mænd og Kvinder,« og hun vidste at værge Kvindernes Ligestilling. Fru Hostrup blev Falkenstjernes Fylgje. Han tilegnede sig hendes Tro, hendes Formaal, ja hendes Tankegang og Udtryk, men han kunde ikke tilegne sig hendes Natur, hendes Umiddelbarhed og Kæmpekræfter. Den ideale Fordring, som Dag for Dag blev stillet, kunde han ikke indløse, Tvivl og Selvbebrejdelser tog Overhaand, og Tungsindet, som lurede paa Bunden af hans Væsen, brød frem. Den Vin, som bødes ham, var for stærk for hans skrøbelige Kar, han blev syg, syg til Døden, og i sin Svaghed betroede han al sin Nød til Fru Hostrup. Hendes Moderfølelse blev vakt over for denne moderløse, og med hele sin Ildsjæl og al sin ubegrænsede Kærlighedsfylde kastede hun sig ind i den Gerning at rejse ham legemlig og aandelig. For Falkenstjerne blev det som en Skærsild, i hvilken megen Skrøbelighed blev udbrændt, og en ny Tro, et nyt Formaal opbygget, men det blev ikke Helsebod

Hans Tilstand krævede Ro, først og fremmest Ro, og den var ikke at finde for en Sjæl som hans i Fru Hostrups Nærhed. Han maatte bort for en Tid. Falkenstjerne tog en Plads som Lærer for Arbejdernes Børn og nogle Lærlinge ved Sukkerfabriken Laaland ved Holeby. Der var han et Aar. Saa maatte han trække i Garderuniformen og aftjene sin Værnepligt. Efter denne Kur, som bekom ham meget vel, søgte han atter til Hostrups. Han følte, at der levede han nær ved de Kilder, hvoraf han maatte øse, hvis han nogensinde skulde bringe noget helt ud af sit Liv.

IV.

Paa den Tid boede Folketingsmand C. Berg i Hillerød, hvor han samlede en større Kreds af Politikere, Forfattere og venstresindede Borgere i sit Hjem.

Det forenede Venstre havde fra sin Tilblivelse lidt under kun at være en Sammenslutning og intet Parti med fælles Grundsyn og Formaal. Men efter at Hørup i 1876 var valgt ind i Rigsdagen, kunde det ikke længe holde sammen. Hørup virkede i Partiet som Osteløbe i Mælk.

Modsætningen blev aabenbar, han æggede den frem ved sine udprægede Anskuelser, sin nøgterne Logik og ætsende Spot. For Hørup stod Struensee som en Statsmand, hvis Efterfølger altfor længe havde ladet vente paa sig.

Da Estrup udstedte sit første Provisorium i 1877, saa Hørup straks, at det var et Skridt ud af Vrøvlet. Nu kunde Historien begynde.

Medens den største Del af Venstres Mænd veg tilbage for at tage Følgerne af den udæskende Politik, de havde drevet, og søgte Forlig med Højre, stemte Berg og Hørup med nogle faa trofaste imod den Overenskomst,

som Flertallet sluttede med Landsting og Regering, det saakaldte »Novemberforlig«. Berg blev derved tvungen til at søge Støtte hos Hørups radikale Venner, hvor han i Virkeligheden efter sin Natur, sin Grundanskuelse og sine Formaal aldeles ikke hørte hjemme. Det »literære Venstre« kom til at give de Bergske Aftenselskaber deres Særpræg i de Aar. For Falkenstjerne tilbød der sig her en sjælden god Lejlighed til at se og høre. Hans gamle politiske Medværen fik ny Næring. Men Politiken ikunde dog ikke fastholde ham, de Livsstrømninger, som han i det hostrupske Hjem førtes ind i, blev bestemmende for hans Udvikling.

Den grundtvigske Højskoletanke var efter nogle famlende Forsøg ført ud i Livet af den meget ejendommelige, jydskfødte og vidtberejste Friskolelærer Kristen Kold. Den Maade, hvorpaa han tog Oplysningsarbejdet op, blev bestemmende for Efterfølgerne, særlig for Ernst Trier paa Vallekilde, der videre udviklede Skolen som religiøs og folkelig Vækkelsesskole. Højskoleforstanderen ordnede Livet paa Skolen, der altid var Kostskole, saaledes, at Eleverne saa lidt som muligt følte Overgangen fra det tilvante i Bolig, Kost og daglig Omgang. De grundtvigske Forestillinger var eneraadende. Gennem Myther og bibelhistoriske Fortællinger søgte Læreren Tilknytning til den Idekreds, i hvilken Eleverne var vante til at færdes, og ved sin Billedtale søgte han at vække deres Sans for det store og dybe i Menneskelivet. Sang og Tale skulde mane og male.

Der kom Vaartid i Sindene. Eleverne vaagnede som af dyb Slummer og saa sig undrende og jublende om i Verden, der tyktes dem større og lysere end tilforn, og hvert Aar søgte flere og flere til Højskolerne, hvor de undergørende Kilder sprang.

Hostrup og hans Hustru var levende med, det var en Kristendomsforkyndelse efter deres Sind. I deres Hjem

holdt de selv Møder med aaben Adgang for alle. Man sang, og Hostrup holdt Foredrag, der vakte de slumrende Livsaander, som kun han kunde. Her mødtes rige og fattige, fornemme og ringe, og Falkenstjerne blev dybt greben af den milde Kristendom og skønne Poesi i dette Oplysningsarbejde, der stod i saa skærende Modsætning til det, han havde lært at kende i den sorte Skole paa Herlufsholm.

I Frerslev, tre Fjerdingvej fra Hillerød, holdt Morten Pontoppidan Højskole. Han havde opgivet sin Præstestilling for at kunne ofre al sin Kraft i Folkehøjskolens Tjeneste. Præstegerningen var gaaet i Arv i hans Slægt i Aarhundreder. Det præstelige var ham i Kødet baaret og i Klæderne skaaret, men samtidigt havde han en sjælden Selvstændighedstrang, en Lede ved at blive slaaet i Hartkorn med andre, en Egenskab, som tidligt gjorde ham til en Urovækker iblandt Grundtvigianerne. Han var for sund en Natur, for bredt anlagt til at kunne bøje sig ind under Partier og Dogmekrav. Det var de grundtvigske Frihedstanker, kirkelige, folkelige og politiske, den store Rummelighed, som havde grebet ham. Dybt religiøs, som han var, krævede han den personlige Frihed anerkendt helt ud som Forudsætning for Broderskabet. Med et aabent Øje for de smaa Ting i Livet forbandt han en sjælden Evne til at forme sine Indtryk i Billeder og Tanker. Kærnesund og modig var han altid rede til at sætte sin Person ind for sin Overbevisning.

Mellem Falkenstjerne og Pontoppidan udviklede der sig snart et fortroligt Venskab, de opflammede gensidig hinanden. Falkenstjerne blev Lærer ved Højskolen, han følte Evnerne vokse, og Gerningen greb ham for hver Dag mere. Naar de to Venner for hinanden udmalede deres Fremtidsplaner, kunde det hænde, at de kom Vejen mellem Hillerød og Frerslev flere Gange frem og

tilbage, inden de kunde skilles. Efterhaanden groede da den Tanke fast i Falkenstjerne, at han vilde oprette en Højskole i København for at gøre den store Bys Ungdom delagtig i det Liv, der rørte sig ude i Landet og satte sit Præg paa Arbejdet og i Hjemmene.

Det theologiske Studium havde hvilet i alle disse Aar; nu ønskede han at føre det til Ende. Da Hostrup imidlertid blev syg og maatte rejse uden Lands, blev Falkenstjerne endnu en Tid i Hostrups Hus som Huslærer; og det var først i Efteraaret 1879, at han kom til København for at høre nogle dogmatiske Forelæsninger. Hostrup havde været hans Lærer i Kristendom, det nødvendige theologiske Stof tilegnede han sig, med sine vidunderlige Evner til at lære, i meget kort Tid og tog i Januar 1880 sin Embedseksamen med bedste Karakter.

Manddom.

I.

Paa gamle Kongevej lejede Falkenstjerne en Stue-etage med mange Værelser og gik saa ud for at indbyde unge Haandværkere til at komme paa Højskole. Han talte i Rømersgade, i Studenterforeningen, i Industriforeningen, overalt søgte han Længslen efter Frihed, Sandhed og Kundskab. Han talte om Højskolen, dens Maal og dens Midler. Han vilde vække de unge, rejse

deres Mod og vise dem Vejen til Sandhed, til personlig Frigørelse og Kundskab. Men der var ingen Ørenlyd for hans Tale.

Den socialdemokratiske Arbejderbevægelse havde allerede bredt sig saa stærkt, at den lagde Beslag paa al fremadstræbende Evne indenfor Arbejdernes Kreds.

Som Modbevægelse mod Maskinerne og den sig sammenhobende Kapitals Magt maatte den søge sin Styrke i Sammenslutning af alle Arbejdere. Fællesskabet blev det første fornødne. Lighed i Kaar gav Lighed i Krav. Broderskab blev Slagordet, og Retfærdighed det straalende Formaal. Som man frygtede Kirkens Indflydelse, naar den vilde bortlede Arbejdernes Opmærksomhed fra de jordiske Formaal, saaledes frygtede man den grundtvigske Højskoles Arbejde som farligt for Enheden. Man kan ikke blæse og have Mel i Munden paa samme Tid. Arbejderbevægelsens Ledere kunde ikke fastholde Arbejdernes faste Sammenslutning i et Parti, som det eneste virkelig praktiske Middel til at skaffe Arbejdernes Krav Sejren, og samtidig se med venlige Øjne til en Bevægelse, der vilde naa Maalet, et sundt og kraftigt Folkeliv, ved at rejse det enkelte Menneske til fri og selvstændig Handling, og som satte den personlige Frihed som det først fornødne.

Paa et Møde talte Falkenstjerne mod den spredte mangfoldige Viden, mod Værdien af de Draaber af Videnskabens Hav, som kunde falde i Arbejdernes Bæger, i Sammenligning med Værdien af den Visdom, som overgaar al Forstand, og som ene er tjenlig til at frigøre et Menneske til et jævnt og virksomt, muntert Liv paa Jord. Men en Arbejder svarede, at en Draabe af Videnskabens Hav var mere værd end en halv Bajer af Falkenstjernes Livsens Vand.

Ikke bedre gik det ham i de brandesianske Kredse. Som religiøs Vækkelsesskole var den grundtvigske Høj-

skole paa Forhaand en fjendtlig Magt, et Fordummelsesseminarium. For dem var Videnskaben det ene fornødne. Sandhed i Betydning af videnskabelige Sandheder var Maalet; Stræben derefter den højeste Aandsform; Livets Hvorfor et aabent Spørgsmaal.

Ja, selv i de gamle herskende Kredse saa man med Mistillid og Frygt til Højskolerne, der lærte de unge at rejse Hovedet og føle sig som Mennesker; den var egentlig i deres Øjne ikke mindre farlig end Socialismen.

Under disse Forhold maatte Falkenstjerne være glad ved at kunne aabne sin Skole med syv Elever af forskellig Alder og med forskellige Forudsætninger, de fleste Haandværkere, men ikke to af samme Fag.

Falkenstjerne tog fat med frejdigt Haab. Han havde knyttet polyteknisk Kandidat P. V. Jensen til Skolen som Lærer i saadanne Fag og Færdigheder, der havde særlig Interesse for Haandværkere. Selv vilde han føre Eleverne ind paa Frigørelsens Vej.

Han talte over bibelhistoriske og historiske Emner. Abraham var et Yndlingstema. Men altid brugte han disse Fortællinger som et Middel til at belyse, forklare og indprente den menneskelige Frigørelseslov, at Mennesket kun bliver frigjort fra Jordens Baand ved at knytte Baandet med Himlen. Giv mig et fast Punkt udenfor Jorden, og jeg skal bevæge den, havde allerede Arkimedes sagt. Et saadant fast Punkt er Forudsætning for enhver Religion, der bygger paa Tro. Naar han fortalte om, hvorledes Jøderne, trætte af Dommertidens Uro og Kamp, gik til Samuel for at faa en Konge, saa formede det sig til et Billede paa Overgangstiden fra Ungdom til Manddom, en Advarsel til de unge mod at gøre Ende paa Gæringen og Uroen i deres Sind ved at give sig ind under en eller anden jordisk Konge i Aandens eller Haandens Verden eller slippe Ansvaret

og falde til Ro under en eller anden Myndigheds skærmende Vinger, i Stedet for at føre et frit Liv under Guds faderlige Førelse, det er: i sin egen Samvittigheds Stemme at erkende Guds Røst og bøje sig i Lydighed.

Naar han talte om Abraham, saa var det om Frigørelsen, først fra Verdenslivet og Slægtskabets Baand i Ur, saa fra Velværet med dets Farer i Ægypten, fra Udslettelsens og fra Dødens Frygt.

Naar han talte om Grundtvig, da var det hans Kamp for Folkets Frigørelse fra den sorte Skoles Dødbideri, fra den tyske Dannelses Fremmedherredømme, fra Rationalismens Forstandsdyrkelse, som han fremhævede. Mennesket skulde udfolde sig frit og skønt i Overensstemmelse med sit guddommelige Kald.

Men først i det historiske fandt han ret sit Omraade. Naar han talte om Revolutionen, da kunde han fange Elevernes Øre og faa deres Hjerte til at banke for dette uhyre Udbrud af den menneskelige Trang til Frigørelse.

Falkenstjerne havde lært Historie paa Flensborgs Gader, den var ikke for ham et Uddrag af gamle Bøger, men en Virkelighed, han følte sig som levende Led i, og hans Ord, der fødtes ud af den inderligste Forstaaelse, flød let, malende og skabende som Ordet, der er Daad.

Falkenstjerne omfattede sin Skolegerning med hele sin Sjæls Ildhu, og han havde adskillige Betingelser som Leder af en Højskole.

Han havde en rig almen Dannelse og var ikke alene vel bevandret i den danske, men lige saa godt i den tyske Literatur, og hans historiske Viden var ret omfattende. Han havde store Evner til at styre og lede og et vidunderligt Greb paa at skabe Lyst hos andre til at arbejde med og skaffe Midler til denne lidet indbringende Virksomhed. Men disse Evner kunde under

de smaa Forhold ikke veje op imod hans Mangel paa indgaaende Kendskab til de Samfundslag, som han særlig vilde arbejde med. Han havde aldrig levet med eller iblandt Arbejdere, han forstod dem derfor ikke til Bunds, og han manglede Ernst Triers Evne til at gaa ind og ud af Elevernes Fortrolighed og blev derved udelukket fra at lære dem at kende under sin Virksomhed. Han var ikke jævn og ligefrem. Den ungdommelige udfordrende Maade, hvorpaa han som nybagt Kandidat søgte at lægge sin Folkelighed for Dagen ved Tarvelighed i Dragt, ved selv at slæbe sine Flyttesager gennem Gaderne, viste, at han var umoden og uklar. Efterhaanden blev han dog ogsaa paa dette Omraade frigjort, og hans sande Væsen kom frem. Han var af Naturen snarere indesluttet end aabenhjærtig, var lige saa pillen med sin Person som med sin Skrift, røg ikke Tobak, maatte have det hyggeligt omkring sig og havde liden Sans for Humor; umiddelbar Kraftudfoldelse skræmmede ham. Han manglede Bredde, Lune og Fantasi, og paa disse Mangler kunde hans sjældne Retfærdighedssans, hans levende Medværen, hans store personlige Mod ikke helt raade Bod.

Blandt de syv første Elever var der et stakkels Menneske, som under ulykkelige Forhold i Hjemmet var bleven forsømt og forfalden. Ham ofrede Falkenstjerne sin særlige Omhu. Da han var godt begavet og mente at finde sin Plads i Livet, naar han kom til at studere, læste Falkenstjerne med ham og hjalp ham frem til Studentereksamen. Men her blev han vist bort for Forsøg paa Snyderi. Alt syntes saaledes tabt — han kunde ikke vente endnu et Aar, og Falkenstjerne, som mente, at der var sket ham Uret, ilede øjeblikkelig op til Kultusministeren, den Gang Scavenius, og talte saa indtrængende og overbevisende, saa myndigt, at han aftvang ham en Tilladelse mod alle Regler til at lade

den ulykkelige Synder forsøge om igen saa betids, at han kunde komme med til den mundtlige Eksamen, hvor han bestod.

Saaledes kunde han sætte alle Hensyn til Side, naar det gjaldt at værge og værne sine, og det vandt ham mange Elevers Hjærter, skønt han hele sit Liv beholdt den Egenskab at frastøde nogle lige saa stærkt, som han tiltrak andre.

Af de syv lever de fleste endnu her i København dels som Haandværksmestre, dels i lønnede Stillinger. De bevarer Skoletiden hos Falkenstjerne i taknemlig Erindring. Nogle af dem kommer til Stadighed sammen og glæder sig ved Minderne fra Højskoletiden.

II.

Grundtvig vilde have sin store Højskole i Sorø, ikke i København. Skønt Hovedstaden bød saa mange Fordele ved den lette Adgang til Samlinger, til Biblioteker og Lærerkræfter, saa han dog klart, at det frem for alt kom an paa at lægge Højskolen et Sted, hvor Adspredelsens Fristelser ikke var for mange og for store for de unge. Den grundtvigske Højskole var skabt paa Landet og kunde ikke uden en Forandring af sin Virkemaade og Virkeform overføres til Hovedstaden. Samlivet mellem Eleverne under Opholdet paa Skolen var et umisteligt Led i Arbejdet. Under de landlige Forhold kunde Eleverne holdes sammen ogsaa udenfor de Tider, hvor der blev undervist eller holdt Foredrag, og det var i høj Grad dette Samfundsliv i jævne og enkle Former under en beundret Mands Indflydelse og stadigt Fællesskab i Indtryk og Oplevelser, der gav Højskoletiden dens Præg af Søndag. Frigjorte fra den daglige Donts Trædemølle rettede Eleverne Ryggen, løftede Hovedet og aabnede Øjet og Øret. De spredende Indtryk

var faa og magtesløse. Anderledes i København, hvor saa meget kaldte uden at kunne afvises som værdiløst. Allerede de indskrænkede Beboelsesforhold, som den høje Husleje paanødte, gjorde det umuligt at holde sammen paa Eleverne. Skulde de røre sig, var de straks uden for Skolens Synskreds, udsatte for alle den store Bys tusinde tilfældige Indtryk og Oplevelser. Det var derfor dristigt at haabe, at Landboerne skulde sende deres unge Sønner og Døtre paa Højskole i København. Deres hjemlige Højskole var i alle Henseender at foretrække. Men Falkenstjerne maatte søge Støtte hos de grundtvigske Kredse ude i Landet, om han skulde føre Sagen videre. Trods sine sjældne Evner til at komme ud af det med lidt, led han dog meget under Pengetrang, og han maatte stadig have andet Arbejde ved Siden af for at tjene til det nødvendigste. Han skrev i forskellige Blade og arbejdede paa en Oversættelse af Herodot. Men det tog paa hans Kræfter, som var smaa i Forvejen. Helt rask var han aldrig, kunde ikke taale almindelig Mad. Ro til at passe sin Gerning kunde han heller ikke faa. Fra mange Hold kaldtes der paa ham. Understøttelsesforeningen hvervede ham som Undersøger, det kunde han ikke vise fra sig, da det gav ham en velkommen Lejlighed til at komme i nær Berøring med den Befolkning, som han vilde virke iblandt, og som han kendte saa lidt.

Den politiske Strid tilspidsedes mere og mere i de Aar. Falkenstjerne kunde ikke holde sig fornemt uden for, naar han vilde have Haab om at vinde Indgang blandt københavnske Arbejdere. Det var hans egne Frihedskrav, hvorom Striden stod. Han kunde tale og havde Mod til at træde frem; og den Slags Folk var der knap Tid paa i København den Gang. Snart blev han derfor revet med i den politiske Bevægelse. Og saaledes droges han til mange Sider.

Det havde været det klogeste, om han efter den ringe Tilslutning, han havde vundet, i al Fald foreløbig havde opgivet at føre Højskolen videre. Men saadan var Falkenstjerne ikke. Han kunde ikke, vilde ikke se, at der krævedes andre Former for Oplysningsværket i København. Saa drog han ud i det ganske Land og talte fra By til By om sine Planer og vandt mange Venner, men kun faa Elever; dog saa mange, at han turde haabe at faa flere end den forløbne Vinter, og med dette Haab lagde han ud paa ny.

Først giftede Falkenstjerne sig. Allerede i 1875 var hans Skolekammerat, Georg Mønster, bleven forlovet med en Datter af Pastor Fritz i Jersie. I Mønsters Hjem traf Falkenstjerne Henriette Fritz, Søster til Mønsters Kæreste. Hun havde været paa Askov Højskole og var stærkt optaget af alt, hvad hun der havde set og hørt. Frøken Henriette og Falkenstjerne fordybede sig snart i ivrig Samtale om Højskolelivets Herlighed, de blev ikke færdige den Dag, men tog fat den næste igen, og ingen af dem gik usaaret ud af de Dages Skærmydsler.

Pastor Fritz var af den gamle Skole, meget konservativ og aaben Modstander af alt det grundtvigianske, og han saa derfor ikke med Velvillie paa Falkenstjerne og hans dumdristige Fremtidsplaner. Han gjorde, hvad han kunde, for at slukke Ilden i Datterens Hjærte, men forgæves. Da Falkenstjerne havde faaet sin Højskole i Gang, vilde han ikke vente længer. Han førte sin Villie igennem og holdt Bryllup i Juni 1881.

Falkenstjerne fik i Henriette Fritz den Hustru, som han tiltrængte. Hun gik frejdig ud i Livet ved hans Side uden smaaligt at spørge om, hvor det bar hen, eller hvad de skulde leve af, uden nogen Sinde under de kommende Aars Vanskeligheder at rette Bebrejdelser mod ham; altid lige optaget af ham og hvad hans var til det sidste. Hun har bidraget overmaade meget til

at lette ham hans tunge Vej gennem Sygdom og Kamp for Udkommet og til at holde Tungsindet borte fra ham i de Aar, hvor det vilde have været mest rimeligt, om det havde meldt sig.

Saa gik da Arbejdet sin Gang, men snart følte han sig trykket af de uheldige Beboelsesforhold, og han tog da straks fat paa at bygge sig en Skolebygning. Det blev en stor rød Bygning bag Landbohøjskolens Have med Læsestuer, Elevkamre og en Gymnastik- og Foredragssal, der kunde rumme flere Hundrede Mennesker.

Alt dette satte han paa Benene uden selv at eje en Øre, og i Oktober 1882 blev Skolen højtidelig indviet. Hostrups Digt:

»Der, hvor vi stred og sang,
der, hvor vort Ord har Klang o. s. v.«

er skrevet til denne Fest. Falkenstjerne takkede i sin Tale alle Venner; de ængstelige, fordi de havde tvunget ham til atter og atter at overveje den Sag, han vilde føre frem, og det Foretagende, som nu var lykkelig fuldendt; de frejdige og opmuntrende, som delte hans lyse Haab og varme Kærlighed til Højskolesagen, og som havde hjulpet ham med at bygge den stolte Bygning. Den staar nu med den Fordring til Københavnerne, at de skal indrømme, at de trænger til en Højskole, at den ikke er en Skole for Bønder, men en Skole, der kan og skal være fælles for hele Folket.

Aar efter Aar samlede Falkenstjerne paa dette Sted en lille Flok af opmærksomme lyttende Elever, Piger om Sommeren, unge Mænd om Vinteren, saa godt som alle fra Landet, men aldrig saa mange, at Virksomheden kunde bære sig selv og frigøre Forstanderen for andet Erhvervsarbejde. Han maatte til Stadighed være om sig for at skaffe Penge og alt for meget af hans Kraft og Arbejdsevne blev ødt i denne Kamp.

Spredt over Landet træffes Falkenstjernes Elever, og det vil ofte spørges, at deres Forstaaelse og Taknemmelighed overfor ham og hans Gerning er vokset med Aarene.

En af de mange, der har høstet Udbytte af hans Historieundervisning, Peter Alsted, udtalte ved Falkenstjernes Død sin Taknemlighed i et smukt Mindedigt, hvori det hedder:

»Endnu jeg husker det grant, saa rolig han stod paa Katedret
og med de jævneste Ord skildred' den henfarne Tid.
Oldtidens Menneskehav med dets vældig brydende Bølger,
hvor imod Himlen de steg, hvordan i Mørket de sank.
Grækenlands herlige Skikkelser maned han frem for vort Øje,
Moses, der førte sit Folk frem til Forjættelsens Land.....

.....Hans Gerning iblandt os, den synker ej med ham i Graven,
er ej et Minde blot; den er en levende Kraft.
Thi de mange, som han gav opladte, vaagne Øjne
for, hvor Livet er rigt, for, hvor Guds Verden er stor,
ja, og enhver, han har givet sin faste Tro: at det gode
trænger sig fremad til Sejr, Sejr trods Urettens Magt,
de hører nu til den Fane, som ærlig og trofast han fulgte
fremad i Striden, trods alt, frem mod de lysende Maal.«

De bosiddende Københavnere fik Falkenstjerne dog aldrig til at besøge Skolen som Elever eller til at sende deres Børn. Men ved de Møder, som han aabnede alle Adgang til, fik han mange i Tale, og han samlede derved efterhaanden en stor Kreds af Venner om Skolen. Foruden Falkenstjerne, der gerne holdt historiske Foredrag, talte altid en eller flere særlig af den grundtvigske Højskoles betydeligere Mænd ved Møderne. Københavnerne fik derved Lejlighed til at lære disse Mænd at kende, og mange Baand knyttedes mellem Land og By, som siden har holdt.

I denne Virksomhed blev Pastor Hostrup ham en god Medhjælper. Efter at Hostrup var flyttet til København,

prædikede han i en Aarrække en Gang om Maaneden i Falkenstjernes kønne og lyse Foredragssal. Ved sin milde, menneskekærlige Forkyndelse vandt han mange Hjærter, der under de forløbne Aars Stormløb mod Kirken var blevne fremmede og kolde overfor de Kristnes Haab.

Endnu større Kredse fik Falkenstjerne i Tale gennem sit Blad, som han sammen med Morten Pontoppidan udgav under Navnet »Tidens Strøm«.

III.

Før Provisoriet af 1877 kunde Venstremændene i København alle rummes paa »Morgenbladet«s Kontor. Men var det ikke lykkedes for »Morgenbladet«, der stod som eneste Venstreblad i København, at vende Stemningen, saa fik Estrup, ganske vist mod sin Villie, bedre Held. Ved Provisoriet blev mange vakte til Forstaaelse af Kampens Betydning, og fra det Tidspunkt gik det stadig fremad for Venstre.

I Begyndelsen var det særlig yngre Videnskabsmænd, hvis Studietid var falden i Halvfjerdserne, der sluttede sig til Venstre, og efter Novemberforliget kom der, som tidligere berørt, et nøje Samarbejde i Stand mellem de radikale Kredse og den bergske Gruppe i Folketinget. I 1881 blev Hørup endog Redaktør og E. Brandes Medarbejder ved »Morgenbladet«, som under deres Ledelse vandt større og større Indflydelse, men ogsaa mer og mer blev Udtryk for den brandesianske Radikalisme. Dr. Pingels Afskedigelse havde vakt megen Misfornøjelse. Arbejderne havde allerede begyndt at opstille deres egne Tillidsmænd i flere Kredse, og Indenrigsminister Skeels uheldige Handelspolitik bragte selv adstadige Børsfolk til at snakke ilde om Ministeriet. Efter flere Tilløb til Dannelsen af en oppositionel Vælgerforening blev Begyndelsen gjort paa Frederiksberg, og

Højesteretsassessor Nyholm naaede et betydeligt Stemmetal, da han i 1883 stillede sig til Valg mod Philip Schou.

Det var dog først, da Etatsraad Tietgen følte sig truet i sin Magtstilling af Ministeriet og underhaanden støttede Dannelsen af Københavns liberale Vælgerforening, at det lykkedes at bryde gennem alle Fordomme, og ved Kasinomødet i December 1883 blev det aabenbart, at der var foregaaet en Strømkæntring, som ved Valget den følgende Sommer førte til Venstres og Socialdemokraternes Sejr. Ved enigt Samarbejde lykkedes det at fravriste Højre Halvdelen af Kredsene i København og paa Frederiksberg. Højre følte sig truet, og dets Blade begyndte at tale om Ministerskifte.

Hundredaarsdagen for Grundtvigs Fødsel, den 8. Sept. 1883, blev fejret i København med et flere Dages Vennemøde, med Besøg i Udby Præstegaard og ved Grundtvigs Grav udenfor Køge. Mødet begyndte med en Højtidelighed ved Marmorkirken, hvor Spiret netop var rejst.

I over hundrede Aar havde den paabegyndte Marmorkirke staaet som en Ruin. Nu havde Tietgen bygget den op og ønskede, at den skulde blive en Slags grundtvigiansk Domkirke, et stort og talende Mindesmærke for den Mand, hvem Danmark, ogsaa efter hans Mening, skyldte sin Oprejsning baade i religiøs og borgerlig Henseende.

Over hele Landet blev Dagen fejret som en national Mærkedag. Kun »Morgenbladet« var ikke med. Det indeholdt samme Dags Morgen en Opsats af Edv. Brandes, der ikke passede ind i Feststemningen, og som Berg maatte høre meget ilde for.

Denne ukloge Artikel bidrog sikkert ikke lidet til, at den Tanke at skille sig fra Hørup og Brandes modnedes hos Berg, som allerede længe havde følt sig i fremmed Selskab. At den kom til Udførelse derved, at

Berg opsagde Hørup som Redaktør af »Morgenladet«, hængte uden Tvivl sammen med visse Muligheder for et Venstreministerium, som paa det Tidspunkt blev foregøglet Berg, hvis han vilde skille sig fra de radikale Rigsdagsmænd.

Den 8. November forlod Berg med tyve Rigsdagsmænd det radikale Parti og dannede sammen med Bojsen det saakaldte danske Venstre, og snart bekæmpede »Danskerne« og »Evropæerne« hinanden med saa stor Heftighed, at Estrup fik Vind i Sejlene.

Bergs Politik blev skæbnesvanger. For anden Gang var det lykkedes Estrup og hans Hjælpere at splitte Venstre i det afgørende Øjeblik, og Følgerne viste sig snart.

Havde Berg og Hørup staaet sammen efter det gunstige Valg i 1884, kunde meget have artet sig anderledes. Nu havde Berg lagt sig paa tværs af den nyvakte københavnske Bevægelse og derved tvunget Hørup til at skabe et særligt Dagblad, hvori han kunde kæmpe for sine Formaal. »Politiken« samlede snart Opmærksomheden om sig ved det Talent, hvormed den blev skreven, ved sin hensynsløse Spot og sin stejle Antimilitarisme, og »Morgenbladet« tabte mer og mer sin Betydning som Hovedstadsblad.

Efter Valget i 1884 kneb det for Højre, men Scavenius stivede Estrup af. Forsvarssagen blev taget op som en Livssag, der stod over Forfatningen.

Maalet blev derfor at lokke Folketinget til at optræde saaledes, at Ministeriet kunde faa Kongen med til et Provisorium. I det afgørende Øjeblik manglede Berg Mod til at handle klogt. Da Hørup under de givne Forhold, hvor det drejede sig om en Militærbevilling, vilde have let ved at angribe ham for Svaghed, og da Estrup havde udstedt Provisoriet og saaledes faaet fri Hænder efter sit Ønske, manglede Berg Dumdristighed til at rejse en virkelig Modstand, han nøjedes med Ord, men

Ordenes Tid var forbi. Berg, der i sin Naivitet og Kraft ofte mindede om Thor, kom ved denne Lejlighed ogsaa til at ligne det nationale Forbillede. Han slog Kæmpeslag, stak Benene gennem Baaden, men Midgaardsormen fik han ikke Ram til. Berg udrettede intet og naaede kun selv at komme i Fængsel, hvor han mistede sin Sundhed, medens hans politiske Magtstilling blev undergravet.

Trods al Elendigheden havde det ny Provisorium dog rejst en saa stærk Bevægelse over det hele Land, at det saa ret tvivlsomt ud for Estrup. Men saa faldt det ulykkelige Skud, der var bestemt for Estrup, men ramte Venstre. Denne sindssvage Handling af et stakkels ungt Menneske, som var bleven forstyrret ved visse Blades Skriverier, blev udnyttet saa godt af Estrup til ved Tvangslove at hæmme Venstre og ved Demonstrationer at opildne Højre, at al fornuftig Politik blev umulig. Det var i denne mørke Tid, da Hostrup skrev sit Digt »I Farens Stund«, da Berg, Morten Pontoppidan, Hørup og mange flere blev dømt til Fængsel, da Majestætsfornærmelsessager rejstes for uærbødig Omgang med Gibsbuster, og Højskolerne blev berøvet deres Anerkendelse, at Ernst Trier formaaede Falkenstjerne til at søge Valg i Odsherred, hvor den gamle Rigsdagsmand ikke mer var Stillingen voksen. Falkenstjerne faldt, medens den bergske Kandidat blev valgt. Men nu havde han faaet Blod paa Tanden, og faa Maaneder efter stillede Falkenstjerne sig ved et Erstatningsvalg i sin Fødeby Vejle, og her blev han valgt i Marts 1887.

Han havde gode Forudsætninger for et nyttigt Rigsdagsarbejde. Med et indgaaende Kendskab til vor politiske Historie, en klar Forstand og en ganske uselvisk Interesse for Politik forbandt han en fast og afklaret Overbevisning, der gav hans Ord Vægt. Men han savnede det mest fornødne for en parlamentarisk Po-

litiker i vanskelige Tider, en god Fordøjelse og et sundt Nervesystem.

Valgkampene med deres Møder og Ophidselse og Rigsdagslivet med dets Intriger og Skuffelser tog altfor stærkt paa hans i Forvejen skrøbelige Nerver. Mellem Samlingerne søgte han forgæves at oprette, hvad Vinteren havde nedbrudt. Ofte var han syg og sengeliggende under selve Samlingerne, og Ophold i Udlandet ved Kursteder hjalp intet.

Sin Skole maatte han opgive, da den stadig gav Underskud, som han ikke ved Arkivarbejde og anden lønnet Beskæftigelse formaaede at dække, og saaledes kom han efterhaanden til at mangle baade legemlige Kræfter og den Baggrund af borgerlig Selvstændighed, som en Rigsdagsmand daarligt kan undvære. Han burde aldrig have stillet sig til Rigsdagen, men i de Aar, hvor alt det stod paa Spil, som han elskede og arbejdede for, er det hans Ære, at han ikke skaanede sig selv men ofrede sine sidste Kræfter i den Kamp for Folkets Ret, som stod paa. Han talte ikke ofte, og naar undtages praktiske Sager, der vedrørte hans Valgkreds, væsentlig om almene folkelige, kirkelige og politiske Spørgsmaal. Han kæmpede for Højskolernes Frihed og saa en Fare i den levende Interesse, som Staten, efter forgæves at have bekæmpet dem, efterhaanden fik for dem. Han frygtede, at deres Frihed skulde lide ved det Herredømme, som Staten ved sit direkte Tilskud kom til at udøve. Estrup havde ødelagt Pontoppidans Skole ved at nægte de Elever, der søgte den, Understøttelse, og saaledes kunde det gaa flere. Galt var det i Kirken, hvor Staten hævdede sit Formynderskab og hæmmede den kirkelige Frihed. Falkenstjerne ønskede en tidssvarende kirkelig Lovgivning med Præstefrihed og med friere Benyttelsesret af Kirkerne, som nu staar tomme de halvfems hundrede Dele af Aaret. Han ønskede, at

Lægprædikanterne skulde have Lov at tale i Kirkerne, at Lægfolk skulde have Adgang til at blive Præster uden at være tvungne til at underkaste sig det tiaarige Skolestudium, som nu gør Adgangen til Præsternes statsbeskyttede Fagforening saa usmagelig for ældre Folk. Han ønskede Præsterne fritagne for kirkelige Handlinger, der stred mod deres Overbevisning, og Lægfolk Ret til at være dem foruden ved Begravelser og til selv at tale over deres kære. Han bebrejdede den danske Folkekirke dens Ubevægelighed, den forstod ikke, som den katholske Kirke havde forstaaet overfor saa mangfoldige reformatoriske Bevægelser, at tage dem til Indtægt for Kirken og derved forny Kraften og Livet inden for den. Han talte for Menighedernes Valg af deres Præster som et første Skridt til den Kirkeforfatning, som Grundloven havde stillet i Udsigt, og som vi maatte have, hvis Folkekirken skulde faa den lange og lykkelige Fremtid, som han ønskede den.

I Forsvarssagen udtalte han: »Det gælder her i Landet om at gøre vort til at opretholde Forsvarsvillien og Forsvarsevnen i vort Folk, og jeg deler ogsaa den Grundbetragtning, at for at gøre det maa vi ikke bygge vort Forsvar paa enkelte Dele af Landet, end mindre paa Landets Hovedstad alene, men opretholde i Folket en Følelse af, at der vil blive ført en Kamp for hele Landet, først og fremmest af Hensyn til Jylland.« Tillid til de militære Udtalelser om Københavns Befæstning kunde man ikke vente af et Folk, der havde oplevet Dannevirkestillingens Rømning uden Sværdslag, trods alle militære Lovtaler og alle Sange om Gærdet, der var bragt i Lave.

Falkenstjerne stod i flere Aar uden for de bestaaende Partier, Danskerne og Evropæerne. Han havde ikke været med i den Politik, som havde ført til Provisoriet, og havde aldrig billiget Visnepolitiken. Han var ikke i

Overensstemmelte med nogen af de ledende Politikere. Den, som han efterhaanden fandt mest Forstaaelse hos, var Edvard Brandes; med sin nøgterne klare Forstand og Uhildethed af de Lidenskaber og Hensyn, der bestemte de fleste Rigsdagsmænds Politik, dømte han ædrueligt og sundt om de politiske Forhold og de Veje, som Rigsdagens Venstre kunde og burde gaa. Men han var lige saa lidt som Falkenstjerne i Stand til at bringe sine Tanker til Sejr og bøjede sig partitro for sine Førere. Efter at Berg og Hørup havde fundet hinanden i Bestræbelsen for at hindre et uklogt og uhæderligt Forlig, sluttede Falkenstjerne sig ogsaa til dem. Grundloven af 1866, som Berg havde stemt for, bygger paa Forliget som den nødvendige Forudsætning for at komme udover enhver Meningsstrid mellem de to Ting. Men et Forlig efter et saa voldsomt Overgreb fra Regeringens Side, burde, efter Falkenstjernes Mening, ikke sluttes uden grundlovsmæssige Garantier mod en Gentagelse, en Grundlovsforandring, der muliggjorde en lovlig Afgørelse, og hvorpaa der kunde bygges en forstandig Politik.

Fra alle Sider havde man til forskellig Tid arbejdet paa Forlig; kun Berg, der var kommen uden for Spillet under sin Fængselstid, hævdede stadig en Kamppolitik. »Man maatte aldrig gaa paa Forlig med Uretten,« hed det, og hans Politik gik da nærmest ud paa at tømme Statskassen og saaledes udsulte Fjenden.

Den 28. November 1891 døde Berg, og ved Valget den 20. April 1892 faldt Hørup mod Alberti i Køge. De farligste Modstandere mod et Forlig var borte. De Moderate fik saaledes Held til at gennemføre deres Planer og dermed Ansvaret for Forliget af 1. April 1894, der blev vedtaget med 54 Ja mod 39 Nej. Alberti stemte i sidste Øjeblik Nej og kunde, idet han saaledes friede sig for det formelle Ansvar, bagefter optræde som Bojsens Modstander. Efter at have fortrængt Hørup fra Rigsdagen

gik hans Bestræbelser ud paa at umuliggøre Bojsens Politik, og det lykkedes ham kun altfor let.

I Vinteren 1894 var Falkenstjerne meget syg. Ved Venners Hjælp blev han sat i Stand til en Rejse til Syden, og han var saaledes borte, da Forliget blev sluttet. Ved Albertis Politik og de Moderates Forhippelse blev Forliget meget ringere, end det kunde og burde være blevet, saa ringe, at der intet blev fastslaaet til Sikring for en fremtidig sund Politik, men Estrup gik frank og fri ud af sin Provisoriepolitik med alle dens Udskejelser. Saaledes løb den lange Kamp ud i Sandet. Den havde i en Aarrække holdt Folk i Aande. Smaaligheden og Standsinteresserne var bleven holdt nede under Kampen mod den estrupske Efterligning af Bismarck, men nu svømmede Selviskheden oven paa, og under Navn af »Reform« søgte enhver at rane saa meget som muligt til sig af Nationens Fællesbo.

Falkenstjerne kunde intet mere udrette paa Rigsdagen, han var træt og trak sig tilbage inden Valget i 1895.

„Tidens Strøm".

Allerede medens Falkenstjerne opholdt sig i Hillerød, var han begyndt at skrive i »Højskolebladet«, hvor særlig nogle meget læseværdige Artikler om Præsteuddannelse vakte Opmærksomhed, og efter den Tid skrev han ret hyppigt i forskellige Blade. Han havde en behagelig og letflydende Stil, der nøje svarede til hans Personlighed. Han brugte ikke stærke Farver eller overraskende Billeder. Med sikker Haand førte han Udviklingen mod det tilsigtede Maal. Bag den beherskede Holdning følte man den indre Varme som en bærende Understrøm, men den gennembrød sjældent den rolige Overflade.

»Højskolebladet« var stiftet 1876 og blev snart Tumleplads for alle skrivelystne Højskolefolk. Her afhandledes kirkelige og folkelige Spørgsmaal indenfor Rammen af den grundtvigske Idekreds, hvor Dogmedannelsen var godt i Gang og begyndte at sætte Skel. Da Pastor Jungersen havde taget Ordet for en videre Udførelse af de i Protestantismen liggende Krav, blev han sat i Knæ af V. Birkedal, den »kirkelige Anskuelses» uforfærdede og uforsonlige Talsmand, og Bjørnson, der var kommen i Tvivl om Djævlen som Personlighed, blev simpelthen sat i Ban.

Morten Pontoppidan havde blandt andet i »Højskolebladet« bebrejdet Højskolerne, at de med Flid holdt

deres Elever borte fra den nye Literatur, og opfordret Eleverne til med frejdigt Mod at tage fat og ikke lukke sig ude fra de Strømninger i Tiden, som Fritænkerne var Ordførere for. Dette vakte megen Modsigelse og Kamp, og efterhaanden som Spændingen under de politiske og literære Stridigheder i Begyndelsen af Firserne steg, følte Pontoppidan sig hæmmet i sin Flugt ved de Baand, som »Højskolebladets« ledende Kræfter paalagde Medarbejderne. Han var selv stærkt greben af Tidens Tanker og ønskede at gøre dem frugtbare for de grundtvigske Kredse. Han var i stærk Gæring og trængte til at meddele sig for en større Kreds.

Pontoppidan frygtede det dogmatiske Fæstningsbyggeri, der vilde indsnævre Synskredsen, og blev da enig med Falkenstjerne om, at de sammen skulde udgive et Ugeblad, der paa en bredere Grund tog alle Tidens brændende Spørgsmaal op til Behandling og ikke udelukkede hverken Døgnets Politik eller den videnskabelige Kritik. Med Bjørnsons Ord ved Grundtvigs Jordfærd: »Kamp for det, vi elsker,« og Rummelighed som Program og under Navnet »Tidens Strøm« udgik det første Numer af det nye Blad 3. Oktober 1884.

Samme Dag brændte Kristiansborg Slot.

Rigsdagen, Højesteret og Nationalgalleriet blev husvilde, og Kongen mistede sine Repræsentationslokaler. Det stolte Slot, Enevoldsmagtens Residens, var ikke mere. Kun de mægtige Mure stod tilbage som triste Minder om svundne Tiders Storhed. Ilden, der rasede hele Natten, truede Rigsarkivet, det store kongelige Bibliothek og Thorvaldsens Museum. Flere Kunstværker og store Værdier gik tabte. Branden, der ramte Konge, Folk og Rigsdag lige føleligt, gjorde et stærkt Indtryk. Mange var tilbøjelige til i denne Begivenhed at se et Varsel om onde Tider for Danmark. Man henviste til

de Ulykker, der var fulgte efter Kristiansborgs Brand i 1795 og efter Frederiksborg Slots Brand i 1859. Birkedal saa et talende Tegn deri, at Ilden var udbrudt i Folketingets Lokaler og først havde fortæret Riddersalen. Det var efter hans Udlægning Ridderaandens Baldersbaal. Men selv for mere nøgterne Aander kunde der have været Anledning til at tage dette Vidnesbyrd om de løsslupne Kræfters Magt som en Advarsel.

Den ufrivillige Lejlighed, som Rigsdagsmændene fik til endnu en Gang at overveje deres Politik, medens der blev indrettet et nyt Samlingssted for Folke- og Landsting i Fredericiagade, burde have været benyttet til alvorlig Selvprøvelse, men i Stedet fortsatte man med gensidige Bebrejdelser, og Højrepressen undlod intet, der kunde ophidse og saare Folketingets Venstre og dets Formand Berg. Det bekræftedes atter, at af Skade bliver man hverken rig eller klog.

»Tidens Strøm« kom til Verden et halvt Aar før Provisoriet af 1885 og overlevede Forliget et Aar. Den er derved bleven som en Dagbog, hvor man Uge for Uge kan følge Tildragelser og Stemninger i disse bevægede Kampaar. Falkenstjerne skrev selv de fleste politiske Artikler, i Begyndelsen som den udenforstaaende, kritiserende og ganske uafhængige, senere, da han selv var bleven Folketingsmand, vejledende overfor Læserne med Hensyn til Rigsdagspolitiken, til det sidste altid selvstændigt, frisindet og ædrueligt.

Falkenstjerne har ofret meget Arbejde paa »Tidens Strøm«. Han har skrevet overordentlig meget dels uden Navn, dels under Navn eller Mærke, men ogsaa under paatagne Navne som Søren Nordby, Peter Simple, altid underholdende og tankevækkende. I sammenhængende Artikelrækker søgte han at lægge vor politiske Stilling saavel udadtil som indenfor vore egne Landemærker til

Rette for Læserne; det var en Udvidelse og Fortsættelse af hans Virksomhed som Højskolelærer. Der er nedlagt ikke ubetydeligt Arbejde i mange af disse Afhandlinger, som omhandlede de afgørende Vendepunkter i vor nyere Historie. Saaledes i Afhandlingen om den grundlovgivende Rigsdag og Londonnerkonferencen, eller i Skildringer af ledende Mænd som i Artikelrækken »Grundtvig og Tscherning«. Hans Domme om Øjeblikkets Politik var altid opbyggede med denne hans historiske Viden som Grundlag og aldrig Øjebliksspolitik, og selv om der ingen Hensyn blev tagen til »Tidens Strøm« i de Dage, har dens gennem ti Aar fortsatte Arbejde for en jævn og ædruelig dansk Politik næppe været uden Indflydelse blandt dens mange Læsere Landet over. »Tidens Strøm« har gjort sit til at forberede den rolige og ægte danske Politik, som nu føres af Folketingets Venstre, og som J. C. Christensen ikke alene er Leder af, men et levende Udtryk for, bramfri og dygtig uden store Ord eller nervøs Forhippelse, som han er. Det er dansk Politik i Falkenstjernes Aand.

Snart var da »Tidens Strøm« i Kamp til alle Sider: mod Hørup og »Politiken« i Forsvarssagen, mod Berg om Rigsdagspolitiken, mod Estrup om hans vilkaarlige Regimente og mod »Højskolebladet« og Askov om Højskolesagen. Det var Morten Pontoppidan, der indledede Kampen mod Højskolekredsen med en Artikel, som han kaldte »Højskolearbejdet i Strømning med Tiden«, og hvori han tog Ordet for en ny Arbejdsmaade paa Højskolerne, der efter hans Mening alt for længe havde levet højt paa Feststemningerne fra Himmelbjerget og Skamlingsbanken.

»Vort Land er i Færd med at gennemgaa en politisk Krise af den alvorligste Betydning; vort borgerlige Liv er nær ved at være i Opløsning; vi staar — som hele Verden — overfor sociale Rystelser, som ikke vil ude-

blive. Vi skriver — kort sagt — 1884. Det er 20 Aar efter 1864. 18 Aar efter 1866 og 14 Aar efter 1870. Og dog skulde den grundtvigske Højskole ikke have sluttet sit første Festkapitel endnu. — .. ...Ti det er ikke Meningen, at den skal være standset for evig, Folkefesten i »den grønne Lund«, den Folkelivets Fest, som indvarsledes saa herligt af den oehlenschlägerske Digtning. Men Meningen er, at den grundtvigske Folkehøjskole i Stedet for at holde Gilde paa Bærmen og Skæggelevningerne fra den Folkefest, som stod i Gaar, hellere skal skænke sig et Glas koldt Vand, holde Frokost paa en ramsaltet Sild og derefter gaa i Arbejde med at tænke paa, hvorledes der kan brygges en ny Mjød for det danske Folk i Stedet for den af Anno 39, der saa fuldstændigt er sluppen op for os.« —

Stilen var djærv; det var Tidens Strømninger, han vilde aabne Vej for. Højskolen skulde blive en Borgerskole i dette Ords bedste Betydning efter Grundtvigs Anvisning, ikke blot en Vækkelsesskole. Pontoppidan var ladet med Harme, med Mod og Planer, og saa godt som hvert Nummer bragte veltalende tankevækkende Artikler fra ham. Saa var det Strindberg, der fik en Overhaling for en flot Bemærkning i »Politiken« om Kristendommens dødelige Afgang; saa gik han i Ilden for Forsvarssagen. Snart gav han en poetisk fin Skildring, snart en alvorlig kristelig Betragtning. Snart slog han i Bordet for Sandhed og Ret. Saaledes var det »Kirkens Genmæle«, han skrev mod Estrup den 29. Januar 1886 efter alle Straffeprovisorierne, efter at Bergs Dom var falden; det ender med følgende Ord: »Er der en Folkekirke i Danmark med en levende Blodsdraabe i sig, og har den en *summus episcopus*[1] med udøvende Magt, da maa den nu gaa til ham og sige: Skaf denne Forargelse bort! Hjælp os nu først

[1] Kongen.

at faa reddet Guds Ære, da skal vi i hans Navn hjælpe med til at faa stiftet Fred mellem Landets Børn!« —

Estrup, som ikke kunde komme ham til Livs ad Kriminalrettens Vej, anlagde privat Injuriesøgsmaal mod Pontoppidan og fik ham dømt til tre Maaneders simpelt Fængsel; han berøvede dernæst hans Skole Understøttelsen. Men Pontoppidan vedblev at følge sin Overbevisnings Vej baade før og efter Fængslet.

Den 20. November 1887 tog han i et alvorligt Indlæg Afstand fra den grundtvigske Paastand om Daabsordets Oprindelse. Dette vakte stor Forbitrelse i de grundtvigske Kredse. Man faar et klart Indtryk af, hvor alvorlig Sagen blev anset for at være, ved at læse Ernst Triers nedenstaaende Brev.

Vallekilde, den 20. November 1887.

Kære Falkenstjerne!

Mortens Stykker i »Tidens Strøm« om Daabspagten har rigtig bedrøvet mig og gjort et Indtryk paa mig, større og anderledes end De vel kan sætte Dem ind i! Nu har jeg glædet mig i nogle Aar over at staa ikke blot i venligt Forhold til Dem personligt, men ogsaa til Deres Virksomhed. Men nu er det jo forbi. — Naar én af dem, der udgiver »Tidens Strøm«, ligefrem stiller sig i Række mellem dem, der har været og er den kirkelige Anskuelses Modstandere, saa er det jo forbi.

Det falder mig naturligst at skrive om dette til Dem og ikke til Morten, dels fordi jeg har staaet Dem nærmest, dels fordi det har været *Deres* Virksomhed, der har knyttet mig til Bladet, *De* udgav, mens jeg ofte har været ligefrem forbitret over Mortens Udtalelser, navnlig om Skole-Sagen.

Men jeg har syntes, jeg kunde endda finde mig i alt dette, fordi jeg — aldeles forskellig fra Morten — har

følt mig stærkt knyttet til dem, jeg ikke alene delte Tro, men *ogsaa kirkelig Anskuelse* med. Under *den* Forudsætning — men ogsaa kun under den — kunde jeg holde ud.

Men nu er den borte, og det gør mig ondt at vide, at nu er det Samarbejde forbi, og det gør mig saa meget mere ondt at maatte sende Dem dette Brev, som jeg tillige maa bede Dem endelig, saa sandt De har noget tilovers for mig, gøre Deres til at dette ikke fører til en længere eller kortere Brevveksling, og det er slet ikke rart at maatte sende et Brev af Sted som dette og maatte føje dette til, for det kan være, at jeg kommer til at gøre Dem ligesom Uret derved eller i alt Fald krænke Dem. Men som De ved det, har jeg i Sommer været meget alvorlig syg, og endnu er jeg ikke helt helbredet. Min Arbejdskraft er lammet og min Helbredelse afhængig af den Ro, jeg indvendig og udvortes maa kunne faa. — Den *lille* Arbejdskraft, jeg har at raade over, vil jeg gerne anvende helt og holdent til det velsignede opbyggende Arbejde her paa Skolen i *grundtvigsk* Retning.

Men jeg kunde jo lade rént være at skrive til Dem?

Nej, det *kan* jeg ikke, naar jeg vil være ærlig overfor Dem, at De næste Gang, vi mødes, maa vide, hvorledes jeg stiller mig til Deres Virksomhed. Jeg kan ligesom ikke luske fra det Forhold, hvori jeg har staaet dertil. Og overfor andre! Min Virksomhed maa ogsaa have Lov til at være aaben og fri. Det er mig om at gøre, at *den* ikke skal tildunkles, at andre ogsaa skal vide, i *hvilken Grad* jeg misbilliger Mortens Stykker. Nu har disse *nødsaget* mig til at sige Bladet af og bede Dem ikke sende Skolen her mere noget Fri-Exemplar. De kan tro, at det er bedrøveligt at skrive dette til en, man holder af. Men jeg kan ikke se andet, end, at skal min Virksomhed være ærlig og aaben og min

Samvittighed fri i dette Stykke for mig, maa jeg gøre det. Grundtvig var nemlig efter min Opfattelse ikke en af disse Stormænd, der en Gang fik et Indfald, som han saa stadigt fastholdt til Trods for alt, hvad videnskabelig Undersøgelse og sund Menneskeforstand havde at indvende derimod. Han var et ydmygt *Aandens* Redskab. Vi vil ikke gøre ham til en Afgud ved at prise hans store Naturbegavelse eller hans geniale Indfald, glimrende Taler og Digte. Men jeg vil være med at prise **Gud,** fordi han brugte Grundtvig som et Redskab til at lyse velsignet op for os her i det høje Nord over det levende Guds Ord, knyttet til den hellige Daab og den hellige Nadver. Tiden skal sikkert vise Sandheden af denne Oplysning. Jeg kan vente meget mere end femten Aar endnu, og jeg indrømmer aldeles ikke, at Morten har Ret i, at der er allerede bragt det frem, der *maa* rokke vor Overbevisning derom. De maa kunne forstaa, hvorledes jeg opfatter Angreb paa og Modstand mod *denne* Oplysning, naar jeg siger, at jeg daglig selv takker Gud for den, og naar jeg tilføjer, at den er Midtpunktet i det danske fri Menighedsliv, og den største Velsignelse er givet ved og med den det danske Folk.

Skrækkeligt, om vort Folk viser fra sig de Velgerninger, som *Gud* gennem Stormænd, han har oprejst mellem os, har givet det!!! *Gud* se i Naade til det danske Folk, at det maa besinde sig derpaa!

Ja, anderledes kan jeg ikke staa, kære Falkenstjerne! Det har været et svært Slag at faa for én som mig, der ikke er kampdygtig, at se de unge Mænd, man troede var Kampfæller, vende sig fra den Sag, vi troede var fælles, som Morten har gjort det efter mit Skøn imod den.

Tænk saa venligt paa

Ernst Trier.

Saaledes tænkte og følte de bedste Mænd blandt Grundtvigianerne, og mange fulgte Trier og opsagde Bladet; men skønt dette var galt nok, gik det dog værst ud over Pontoppidan for hans Kætteri.

De grundtvigske Hjem sendte ikke mere deres Børn til hans Højskole, og Forholdet til den fri Menighed, der havde samlet sig om ham i Hjørlunde, blev ham snart uudholdeligt. Han afstod da Skolen til en anden og flyttede til Hovedstaden, hvor han sammen med en Kreds af Mænd, hvoriblandt Professor Høffding, Herman Trier, Pingel og Falkenstjerne, gjorde et nyt Forsøg paa at rejse en Højskole i København under noget ændrede Former og paa et bredere Grundlag. Samtidigt traadte han tilbage som Medudgiver af »Tidens Strøm«. Da han efter et Par Aars forgæves Anstrengelse saa sig nødsaget til at opgive ogsaa denne Skole, paabegyndte han selv et religiøst Ugeblad under Navn af »Frit Vidnesbyrd«.

Han havde været en uvurderlig Kraft i »Tidens Strøm«, og hans Bortgang følte stærkt. Ganske vist havde han skaffet Bladet adskillige Bryderier og Fjender, som Falkenstjerne havde undgaaet uden ham; men han var dog Søndagen i Bladet mod de seks Hverdage, det jævne solide Arbejde, der ellers fyldte »Tidens Strøm«. Mange Mænd gav fra Tid til anden Bidrag, og mange Kampe førte det, ingen med saa meget Humør, saa stort Mod og saa stor sproglig Kunst som Pontoppidans.

I de første Aar stod der en stadig Kamp mellem »Politiken« og »Tidens Strøm« om Forsvarssagen, hvori blandt andre A. D. Jørgensen tog Del. Bibelkritiken havde i A. Plenge og den begavede og lærde Skolelærer S. K. Sørensen ivrige Forsvarere. Pastor Brücker førte ofte Pennen i »Tidens Strøm« for sine Særmeninger, der i mange Aar hindrede ham i at faa Anerkendelse som Præst i Folkekirken. Det var Kvindebevægelsens

Dage, og den bjørnsonske Kamp mod Mangegifte satte talrige Penne i Bevægelse. »Tidens Strøms« Levnedsløb falder mellem Udgivelsen af »Vildanden« og »Lille Eyolf«, det var ogsaa paa Bogverdenens Omraade bevægede Aar, og saa godt som alle betydelige literære og historiske Arbejder er behandlede og bedømte af forskellige Mænd og Kvinder altid under Synspunktet af, hvad de bød til Næring og Belæring for jævne Læsere, medens ingen Vægt blev lagt paa det, som man den Gang betegnede som »Kaviar for Hoben«, Literatur for Literater.

I de ti og et halvt Aar, som Bladet bestod, døde mange af de Mænd, der havde givet Aarhundredet sit Præg efter 1848, og Falkenstjerne har i korte læseværdige Skildringer sat dem »Mindesmærker« i »Tidens Strøm«. Af Politikere døde i det Tidsrum Monrad, Hall, Ploug, Berg og Termansen, af Præster Niels Lindberg, Vilhelm Birkedal, C. J. Brandt, Hostrup og Biskop Kierkegaard, Digteren Goldschmidt, Højskolemændene Jens Bek og Ernst Trier. Om Trier skrev Falkenstjerne, nogle Maaneder før. »Tidens Strøm« gik ind, da han selv var syg og havde lidt Skibbrud som Højskolelærer, nogle Ord, der skal gengives, fordi de viser, at Falkenstjerne ikke havde svigtet sin Ungdoms Idealer, ikke havde opgivet Troen paa den Sag, han havde viet sine bedste Kræfter, fordi han selv ikke havde formaaet at løfte den Sten, hvorunder Sejerssværdet laa:

»Under Krigen 1864 var jeg den 26. April bleven udnævnt til Feltdegn,« saaledes begynder Ernst Trier den Skildring af sine »25 Aars Skolevirksomhed i Vallekilde«, han i 1890 lod trykke »for Venner«. Det er heri, han selv ser Begyndelsen til sin senere Virksomhed som Højskolemand; det var Krigen i 1864 med dens sørgelige Udfald, der aabnede hans Øje for Nødvendigheden af et Folkerejsningsarbejde, der tog fat

fra Grunden af, og det var Virksomheden som Feltdegn, der bragte den københavnske Tømmerhandlersøn og Theolog af Jødeslægt til først at tale til danske Bønderkarle og knytte de Traade, der senere førte ham til Vallekilde.

Krigen 1864 virkede jo meget forskelligt paa den Slægt, der da stod i sin Ungdom. Kun altfor mange var de, der havde bygget deres Hus paa Sand og nu saa det hele ramle overende. Den æsthetisk-romantiske Livsanskuelse, som var raadende i den Tids dannede Kredse, gav ikke megen Modstandskraft over for saa haarde Stød som Nederlagene i 1864. Men Trier havde fastere Grund under Fødderne; han havde ikke for intet siddet under Grundtvigs Prædikestol og af ham lært at holde Haabet om Liv og Lys fast selv i de Øjeblikke, da det saa ud, som om Død og Mørke nu fuldstændigt havde vundet Sejr, og hvad han der havde lært, faldt i god Jord hos ham, der som Jøde hørte til en Race, der havde vist sig sejgere i Modgang end nogen anden og selv i Fornedrelsens og Undertrykkelsens værste Dage aldrig havde sluppet Troen paa sit høje Kald og Haabet om at naa frem til det forjættede Land. Grundtvig, der hele sit Liv igennem havde maattet døje Haan og Spot for sit »urimelige Haab« for Danmark, bar dette frelst igennem Prøvelsen 1864, og det blev af uberegnelig Betydning for det Folkerejsningsarbejde, der nu begyndte, at han endnu levede en Aarrække og kunde styrke sine unge Disciple i den Tro og det Haab, de havde hentet hos ham. De kunde vel trænge hertil paa en Tid, da der var Dyrtid paa Haab for Folk og Land, og i et Arbejde, der havde saa store Vanskeligheder at kæmpe med som det Folkeoplysnings- og Oprejsningsarbejde, de drog ud for at tage op.

Et Folkerejsningsarbejde udføres ikke med Pen og Bog. Det burde være en kendt Ting; thi naar vi i

Historien ser et saadant blive udført, da ser vi det ske ved den Magt, de store og stærke Personligheder øver gennem deres Ord og deres Liv; Pennen er kun en Nødhjælp. Grundtvig havde tidtnok gjort opmærksom herpaa uden at blive forstaaet; men hans Ord herom bekræftedes fuldtud efter 1864. Det vilde lidet have nyttet, om hans Disciple havde taget Pennen i Haand og skrevet de fortrinligste Bøger, der tilfredsstillede alle den strengeste Kritiks Fordringer; de kunde da maaske have skaffet sig en Kreds af literære Beundrere og være bleven oversat paa fremmede Sprog, men noget Folkeoprejsningsarbejde var der ikke bleven af. Hvorledes et saadant udføres — nu som alle Dage — faar man et mærkeligt levende Billede af i den Bog om Trier, der ovenfor er nævnt, og som man ikke noksom kan glæde sig over, at han fik Lejlighed til at skrive, inden Døden saa brat rev ham bort fra hans store Gerning.

De, der nu ser Folkehøjskolen staa som en Magt i vort Samfund, en Magt, som Staten har maattet stille sig paa en venskabelig Fod med, og som ingen — Uvenner saa lidt som Venner — kan lade være at regne med, vil med nogen Undren tænke paa, at det kun er 30 Aar siden, at den endnu stod i sin første Begyndelse og maatte kæmpe sig frem under de største Vanskeligheder.

Man vil ikke finde en friskere og livligere Skildring af en Højskolemands Arbejde paa den Tid for at vinde Jord mellem danske Bønder, end den Ernst Trier giver. Der er ikke Stænk af Selvbehagelighed derover, intet Bavl og ingen hule Fraser, det er en kærnesund, højbaaren og ædel Mands Fortælling om, hvorledes han vandt frem til den Gerning, der blev hans Livs Glæde, og det er lige tiltalende at følge ham, naar han med sit Tornister paa Nakken traver om fra Gaard til Gaard, fra Landsby til Landsby, for at samle Elever til sin

Skole, og antages for at være en farende Svend, eller hvor han indretter sin første Skole i Peter Frederiksens Storstue.

Det er dog ingenlunde alene eller særlig ved de Oplysninger, Bogen giver om en af de betydeligste Højskolemænds første Virkeaar, at den har Betydning og holder Læserne fangen. Skønt man ikke kan skille Højskolemanden Ernst Trier fra Mennesket Ernst Trier — de hører saa inderligt sammen, fordi Triers Højskolegerning netop bestod i at give sig selv hen, lukke sig selv op for sine Elever — saa er det dog fuldt saa meget det Menneskeliv, Bogen giver Læserne Indblik i, der gør den saa tiltrækkende, at man har ondt ved at rive sig løs fra den, og naar man er færdig, sætter den paa en Plads, hvor man ikke har alt for vanskeligt ved at tage den igen.

Naar man læser moderne Romaner, de ældres som de yngres, kan man fortvivle over de Mennesker, særlig den Ungdom, man træffer i dem. Det er, som om de kun kender én Side af Tilværelsen: Kønslivet; det fanger dem, næsten inden de er kønsmodne, og som oftest slipper de ikke af det Fangenskab, før al Saft og Kraft er suget ud af dem.

Skulde man tro vore saakaldte »Digtere«, saa er der ingen Ungdom her i Landet, der vil noget, der har et værdigt Maal for sit Liv og Kræfter til at sætte ind derpaa.

Heldigvis er det nu næppe saa galt, som disse Forfattere vil gøre det: de har selv intet Maal, ingen Sandhed og Kraft at sætte ind derpaa, og saa finder de det heller ikke hos andre, leder vel heller ikke der, hvor det er at finde.

Hvor er det ikke velgørende overfor al denne Usseldom at følge en Mand som Ernst Trier paa hans første Manddomsfærd!

Der ligger en sund og ren Ungdom bag ved den

Sundhed og Kraft, det Livsmod og det Troshaab, hvormed han, Københavneren og Jøden, drager ud paa Landet og planter sin Fane i dansk Bondejord, hvor den efter 25 Aars Virksomhed vajer over en By, af hvilken ikke én Sten var lagt, da han kom til Stedet, og hvor den endnu efter hans Død vajer over Arbejdet, der fortsættes i hans Aand.

Trier fortæller ikke selv om sit Ungdomsliv, men hans Ven Ludvig Schrøder har i en lille Bog meddelt en Del Træk om det Ungdomsliv, de to sammen med en Kreds af ligesindede levede i København sidst i 50'erne og først i 60'erne, et Ungdomsliv, der i mange Maader blev Forbilledet for det, de — lempet efter Forholdene — søgte at skaffe den Ungdom, de senere blev Lærere for. Det var Samlivet om Tidens store Tanker og Spørgsmaal i Folkeliv og Kirke, i Kunst og Literatur, der sammen med deres Arbejde og sund ungdommelig Fornøjelse gjorde den Tid rig for dem, saa den gav dem et Fond af Indtryk og Minder, de kunde øse af Livet igennem. Og vil man have et levende Vidnesbyrd om Aanden i denne Kreds, saa læs Triers egen Skildring af hans Kærlighed til Marie Abel, deres Forlovelse og Brudefærd. Et renere, finere, yndefuldere Billede skal man lede om.

Det blev det sidste, Trier naaede at faa skrevet. Han havde haabet i fem Hefter at skildre sin 25aarige Virksomhed i Vallekilde, men fik kun skrevet de to. I andet Hefte med dets Skildring af Marie Abel og hendes Fader, den gamle fromme, myndige og dog milde rationalistiske Provst Abel i Dalum, viser Trier sig fra en Side, som mange maaske ikke havde tiltroet ham, saa fint forstaaende over for Naturer, der er ham modsatte, og saa øm og varsom i Fremstillingen af sin Kærlighedshistorie, at det er en ublandet Glæde at læse den; der er mere Poesi og Skønhed i den end i

adskillige Lispund moderne Digte paa fineste Velin. Man forstaar, at Ernst Trier kunde vinde unges og gamles Hjærter, og at Ungdommen fra hele Landet strømmede til hans Skole, og man har Lov til at tro og haabe, at der i den Skare, der flokkedes om hans Ord, og hvem han derigennem gav det bedste, hans Sjæl ejede, findes adskillige Mænd og Kvinder, i hvis Liv og Gerning det vil kendes, hvad de har hentet hos ham, og som en Gang vil vise, at der endnu er dansk Ungdom, der duer.«

30. Novbr. 1894.

Da Falkenstjerne i Februar 1894 maatte rejse til Syden for sit Helbreds Skyld, blev en ung Mand ved Navn Jens Sørensen antaget som Redaktionssekretær og Ansvarshavende ved »Tidens Strøm«. Han var bondefødt, et godt Hoved og skrev let og flydende. Han kunde med stor Færdighed forme Tanker og Domme, som blev ham givet, til læseværdige Bladartikler, men han var et ulykkeligt Menneske uden Ballast og Modstandskraft over for sit Sinds Tilskyndelser. Han hørte til dem, som havde taget de politiske Fraser for Alvor, og som, da Ordene skulde indløses med Handling og der intet skete, som vel var, fik Knæk, som de aldrig forvandt.

Da Falkenstjerne kom lige saa syg hjem, som han var rejst bort, vedblev Sørensen at være knyttet til Bladet, hvor han havde alt det Arbejde, som følger med Udgivelsen af et saadant Blad, med Bogtrykker, Korrektur o. s. v., og han skrev ogsaa fremdeles af og til. Han blev paa forskellig Maade støttet til Fortsættelse af sine Studier, men hans Livsmod var brudt, der hørte ikke meget til, for at han skulde give tabt. Forliget var sluttet, og Falkenstjerne traadte ud af Rigsdagen, og da Borgerrepræsentantvalgene i København, efter for

første Gang i 1893 at være faldet ud til Fordel for Venstre, i 1895 for anden Gang gav Højre Sejren, gik Jens Sørensen ud i Frederiksberg Have og skød sig.

Falkenstjerne var sengeliggende, da det frygtelige Budskab blev bragt ham. Endnu den 22. Marts havde »Tidens Strøm« haft Opfordring til Holderne om at forny deres Bestilling hos Postvæsenet. Den 29. Marts læste man i Bladet: »Med dette Nummer byder »Tidens Strøm« sine Læsere Farvel.«

Det kom som en Overraskelse for »Tidens Strøms« mange Venner, der følte det som Tabet af en god Ven, med hvem de havde delt Tanker og Forhaabninger i mange Aar.

»Tidens Strøm« indtager en selvstændig Plads blandt de mange Tidsskrifter og Ugeblade, som har set Lyset i Danmark, og det har til i Dag ikke faaet en Efterfølger, der erstatter det.

Der hviler en trist Skæbne over Falkenstjernes Liv. Forældrene fandt hinanden under Stemningsbølgen fra Isted ved de saarede Soldaters Leje; tidligt stod han fader- og moderløs. Krigen i 1864 maatte han gennemleve som Øjenvidne. Hans Skoletid var tung; da han endelig blev Student, var det første Indtryk, der mødte ham, Grundtvigs Begravelse. Han kom til at opleve Grundlovens Tilsidesættelse, og hans Rigsdagsvirksomhed endte med Forliget. Og endelig sluttede hans Virksomhed i Hovedstaden med et Selvmord.

Hæmmet af et skrøbeligt Helbred kæmpede han trods Modgang og Skuffelser med aldrig svigtende Tro og Haab. Under andre Forhold, i et lykkeligere Tidsrum, vilde han kunne have ydet betydeligt ogsaa i rent udvortes Forstand, nu maatte hans Livsværk blive ringe i sit synlige Udbytte, hans Nervesystem var for sart til at tage det op med det politiske Volds-Regimente. Men

trods alt fik han dog gjort et Arbejde, som ikke har været spildt, og frem for alt, han opgav aldrig Haabet, han mistede aldrig Lysten til Livet, og han døde som en Kæmper.

Han staar som et Vidne om al den Noblesse, der blev fortæret i den fortvivlede politiske Kamp, hvor saa mange rige Evner blev lagt øde, men tillige om »at alt tjener den til Gode, der elsker Gud.« —

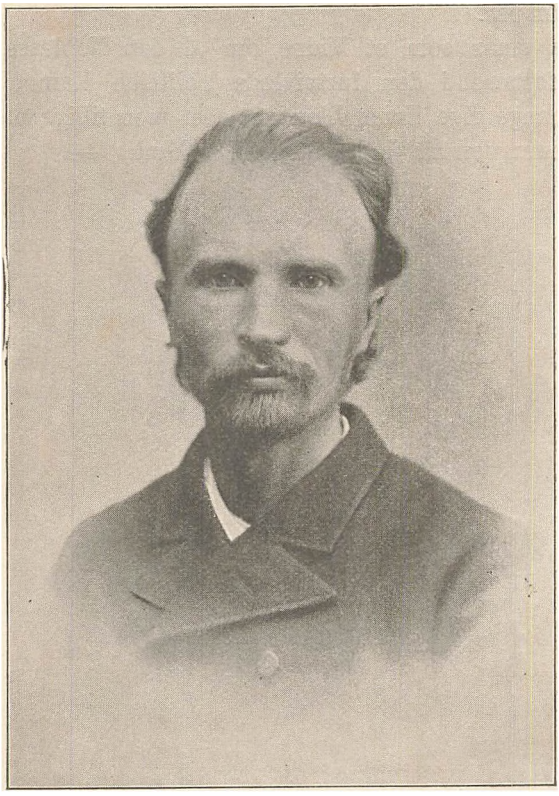

F. F. Falkenstjerne. (Fra de sidste Aar.)

Præsten.

Der Skud, som standsede »Tidens Strøm«, løste ogsaa det sidste Baand, som bandt Falkenstjerne til Hovedstaden.

Brydningerne havde været saa stærke, Sindene saa

optagne af sociale, literære og politiske Opgaver, at der ikke havde været Ørenlyd for hans Ord. Han havde ofret sin Manddoms Kraft for sine Ideer, nu kunde han ikke mere og følte sig frigjort for Ansvaret.

Præst havde han tidligere ikke villet være, han havde ikke følt sig saaledes frigjort, at han havde kunnet give sig selv helt, lægge hele sin Personlighed blot for andre. Nu kunde han det, og det blev da hans Haab, at det maatte forundes ham at ofre sine sidste Kræfter i den danske Folkekirkes Tjeneste.

Sommeren 1895 tilbragte han paa Refsnæs, og her fik han Lejlighed til at prædike gentagne Gange i Raklev Kirke. En Gang talte han om Tolderen og Farisæeren med dyb Forstaaelse af Selvretfærdighedens Magt i Menneskenes Sind. En anden Gang om det bundne Sjælelivs Frigørelse. Hans Helt var Paulus, det frigjorte Menneske i sin Storhed, Kraft og Ydmyghed.

Sin Dimisprædiken holdt han om Efteraaret i Frue Kirke for Prof. Fr. Nielsen og Slotspræst Poulsen. Det var ham umuligt at prædike for de to lærde Herrer, og hans Tale over Teksten, Pauli Brev til Romerne 1.16, kom da til at lyde, som følger:

»Det er mærkeligt beskedne Ord, Apostlen Paulus her bruger, Ord, der vel kan minde os om, at det laa fjernt fra Apostlene, som overhovedet fra den første Tids Kristne at tale om dem selv og deres Virksomhed i Evangeliets Tjeneste. Man skulde tro, at en Mand som Paulus var højt hævet over enhver Mistanke om at skamme sig ved Evangeliet; han stod jo ikke længer som en nys omvendt, men havde mange Aars Liv og Arbejde i Evangeliet bag sig, havde forkyndt Evangeliet om Guds Naade i Kristus for Hedninger som for Jøder, havde ikke skammet sig ved efter sin Omvendelse at møde frem for sine jødiske Landsmænd for at bekende Kristus, skønt han vel vidste, hvilket Had og hvilken Haan der vilde møde

ham, Overløberen, som nys havde været den ivrigste af dem, der rasede mod Evangeliet; og lige saa lidt havde han skammet sig ved at forkynde i selve Hedenskabets Centrer, Antiokia, Efesos, Athen og Korinth. Og dog fik han her ikke alene Kamp med den hedenske Religion, men ogsaa med Tidens højeste Oplysning, den helleniske eller hellenistiske »Visdom«, der alle Vegne i de store Byer havde sine blomstrende Skoler og store Lærere, der vel skulde vide at vende al deres Skarpsindighed og Spot imod den ny Lære, der kom fra det overtroiske Østerland. Vi kender jo fra Ap. Gern. Pauli Sammenstød med Artemisdyrkerne i Efesos og med Sofisterne paa Torvet i Athen.

Men den Følelse at skamme sig ved Evangeliet maa sikkert have ligget nær for den Tids Kristne, siden Paulus føler sig nødt til at fralægge sig den og forsikre Roms Kristne, at de ikke heri maa søge Grunden til, at han endnu ikke er kommet til Rom. Og dette kan ikke undre os. Der hører altid noget Mod til at foretage et Brud med alt det, man er opvokset i og knyttet til ved Tusinder af Traade, der først ret mærkes den Dag, de skal brydes. Skønt vi lever i et kristent Land, hvor Evangeliet i et Aartusinde har virket som Surdejgen i Folkelivet, saa kender vi dog alle fra det daglige Livs Forhold nok, hvor det fører til Brud paa mange Hold, naar nogen, der gribes af Evangeliet, vil leve sit Liv helt deri og derefter, og hvor der tit og ofte kan være en Fristelse til at skamme sig ved Evangeliet. Men hvor langt stærkere var dette ikke Tilfældet i den første kristne Tid. Evangeliet var da det ny og ukendte, et Ord, der blev baaret frem af ukendte Mænd, fordums Fiskere og en Teltmager. Det havde ingen Fortid at vise hen til, ingen prægtige Templer med en rig Gudsdyrkelse, intet mægtigt Præsteskab, ingen store Skoler med

berømte Lærere, kun et Ord af en jødisk Profet, en Tømmermand, der endte sit Liv som en Forbryder paa Korset. — Kort sagt, Evangeliet savnede alt det, der gør det forstaaeligt for Folk, som de er flest, at man slutter sig til det; og over for det stod Jødedommen med sin ærværdige Lov, sit Tempel i Jerusalem med dets Præsteskab og Gudsdyrkelse, med alle dets rige Overleveringer og Folkets store Fortid. Og ude i Hedningelandene mødte Evangeliet Hellenismen, denne aandelige Stormagt, der havde gennemsyret alle Folkeslag omkring Middelhavets Kyster, der havde gjort et mægtigt Kulturarbejde og ført Hedningeverdenen et stort Stykke frem i Menneskelighed, ja endog været stærkt nok til aandeligt at erobre selve Rom. Og dette Hedenskab havde gennemsyret alle Livets Forhold, knyttet Menneskene til sig med lige saa mange synlige og usynlige Traade, som Kirken nu til Dags. Et Brud med alt dette var af en Rækkevidde, som vi kun kan gøre os en svag Forestilling om, det blev dobbelt svært ved, at det nye mødte i saa ringe og uanselig udvortes Skikkelse og tilsyneladende led Nederlag paa Nederlag, idet dets Forkyndere og Bekendere haanedes, spottedes og forfulgtes, hvor de kom frem, medens de samtidig forkyndte det urimelige Haab, at deres Tro vilde erobre Verden, og at den Dag skulde komme, da alle Knæ skulde bøje sig i Jesu Navn. Hvad var mere skikket til at udæske Spotten end dette saa urimelige Haab? Det maa da ikke undre os, om der var mange af den Tids Kristne, der godt kendte Fristelsen til at skamme sig ved Evangeliet, og om der i Rom var Kristne, der tænkte, om Paulus nu ogsaa havde Mod til at møde Hedenskabet i dets Hovedstad Rom, den By, der havde lagt hele Verden for sine Fødder, hvor Hedenskabet, i det mindste tilsyneladende, vilde kunde yde stærkest

Modstand, hvis det overhovedet var muligt at skaffe Evangeliet saa vidt Ørenlyd, at den gamle Kulturs Bærere vilde tage en Kamp op med det.

Men Paulus beroliger de Romere, der muligvis har tænkt, at det var Følelser af den Art, der holdt ham borte fra Rom, med de jævne Ord: »Jeg skammer mig ikke ved Evangeliet.« Og da han skal vise, hvorfor han ikke skammer sig ved Evangeliet, viser han ikke hen til de mange Prøver paa Mod og Sjælsstyrke, han i sin Evangelisttjeneste havde aflagt, han ved, hvor skrøbeligt selv det stærkeste Menneske er. Selv Peter, Klippemanden, var jo bukket under og havde skammet sig ved Kristus i den Nat, da han blev forraadt, da han fornægtede ham. Derfor viser Paulus ikke hen til sit eget Mod og sin egen Kraft, men til Evangeliet. Han ved, at det er en Guds Kraft til Frelse for hver den, der tror. Det kender han, det har han selv erfaret i et langt og bevæget Liv, og det har han lært andre at bygge paa og set, at det bar dem oppe. Ja, han kender Evangeliet og ved, at der er ingen Grund til at skamme sig ved det hverken over for Jøder eller Hellener. Han ved, at det giver, hvad hverken Jødedom eller Hellenisme kan give: Kraften fra Gud til Frelse fra Synd og Død. Herom er det jo, at hans Liv og Kamp har staaet, det er for ham det ene fornødne. Og naar han her vidner, at den Frelse kun er at finde i Evangeliet, at der maa saavel Jøder som Hellener søge den, men der kan de ogsaa være fuldt visse paa at finde den, saa taler han i alleregentligste Forstand som den erfarne Mand. Han kendte baade Jødedom og Hellenisme fra første Haand, ikke som den, der udefra har lært den at kende ved Iagttagelse og Studium, men som den, der har gennemlevet dem for i dem at finde Føde for sin Sjæl og vel fundet meget, men dog ikke det, der

kunde stille hans Sjæls dybeste Trang: *Trangen til Retfærdighed, Fred og Glæde.*

Vi kender jo saa vel af Apostlenes Gerninger som af Pauli egne Breve hans Nidkærhed for Mose Lov; ingen Farisæer kunde maale sig med ham i hellig Iver for at opfylde dens Bud og derigennem vinde den Retfærdighed og Sjælefred, han higede efter. Men vi kender ogsaa af hans egen Skildring, hvorledes det brast for ham, og han maatte udbryde: »Det gode, som jeg vil, gør jeg ikke, og det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg. Hvem skal dog udfri mig fra dette Dødens Legeme?« Da var han aandelig færdig med Jødedommen, og Kristus kunde aabenbare sig for ham og i Troen paa Guds Naade skænke ham den Retfærdighed, Fred og Glæde, han forgæves havde søgt at vinde under Loven. Derfor blev Paulus den store Evangelist, der altid var paa Post imod dem, der vilde bringe hans Menigheder ind under Lovens Trældom, og han blev aldrig træt af at forkynde Troen paa Guds Naade i Kristus som den eneste Vej til Frelse.

Men han kendte ogsaa Hellenismen til Bunds. Hans Breve vidner noksom om, hvor dybt han havde drukket af dens Kilder; han oversaa ikke, hvad den havde udrettet til at berede Jorden for Evangeliet; men han vidste ogsaa, at den intet havde at byde til at stille Sjælens dybeste Trang. Gud var for den den store ubekendte, hvor mange Guder og Gudinder den end havde skabt, og Synd og Død var Fjender, som den forgæves søgte Frelse fra i religiøse Mysterier og filosofiske Systemer, der i bedste Tilfælde kun gjorde Savnet og Trangen mere levende, men ikke stillede den. Den gribende Skildring, Paulus i den sidste Del af dette Kapitel giver af den sædelige Tilstand inden for Hedenskabet, som fuldtud bekræftes af dettes egne Forfattere, viser noksom,

at Hellenismen ikke kunde bringe Paulus til at skamme sig ved Evangeliet. Og naar mange af den Tids Kristne alligevel fristedes til at skamme sig ved Evangeliet, laa det i, at Hedenskabet havde stærkere Magt over deres Sjæl end over Paulus's, og at Troslivet endnu var svagere i dem end i ham. Men vi, det nittende Aarhundredes Kristne, har ikke noget at rose os af over for den første Tids Kristne, og vi maa ikke tro, at vi ere voksede fra Følelsen af at skamme os ved Evangeliet. Den Følelse ligger altid nær i Tider, da det er, som Aanden er borte fra os, og Gud skjuler sit Faderaasyn for os. Da synes Livets Ord os blegt som et Lig og dør paa vor Tunge, naar vi prøver at bekende det. Da forekommer det os lige saa dumdristigt at tro paa Evangeliet som at vove os ud paa skør Is eller som at gaa paa Havet. Vi tør ikke tro paa dets Evne til at bære os, og da kan vi vel fristes til at skamme os ved Evangeliet over for dettes Modstandere, der den Dag i Dag er de samme som i Pauli Dage, paa den ene Side dem, der vil smedde os paa ny i Lovens Lænker, fordi Evangeliet i sin Renhed er dem en Forargelse, paa den anden Side dem, der raaber til os, at Evangeliet om Guds Naade i Kristus er Daarskab, idel Daarskab, som intet oplyst og dannet Menneske kan være bekendt at tro paa.

Men det er ikke Evangeliet, vi har Grund til at skamme os over; det er det samme, selv om vi ikke føler dets Kraft. Det er heller ikke Guds Naade og Kærlighed; det er os selv, vi maa skamme os over; vor Vantro og vort kolde Hjerte. Og det kan hverken Loven eller Videnskaben bøde paa; det kan kun Guds Aand ved at tage Bo i os og gøre sin Gerning der. Men bier vi paa Guds Time, da kommer ogsaa for os den Tid, da vi med Salmisten kan synge:

Blegt som et Lig var Livets Ord,
dødt det os laa paa Tunge,

Aand dog fra Herren i det fo'r,
Engle derom vil sjunge.

Saa bede vi da Dig, almægtige Gud og Fader, at Du vil lade din Aand bo hos os, at vi ikke maa skamme os ved dit Naadesord, men det Ord er en Guds Kraft til Frelse for hver den, der tror. Amen.«

Ved Juletid blev han af Bardenfleth, som da var Kultusminister, kaldet til Sognepræst i Hornslet, nogle Mil Nord for Aarhus i en smuk Egn tæt ved Skov og Strand.

Ordinationsdagen var en svær Dag. Falkenstjerne havde lært at holde tilraade med sine Kræfter, at opsamle dem og anvende dem efter sin Villie, saa de, som ikke kendte ham nøje, havde ondt ved at mærke, hvor svag han var. Til det sidste var hans Hoved klart og hans Haand fast, naar han skrev. Men de, som kendte ham, saa, hvor det kostede ham at gennemgaa de lange angribende Ceremonier ved Ordinationen, som rummer saa megen Højtidelighed. Det gik dog godt, og han havde den Glæde for første Gang i sit Ægteskab at modtage et hjerteligt »til Lykke og Velsignelse« af sin Svigerfader, den gamle Pastor Fritz. Ved sin Tiltrædelse som Sognepræst i Hornslet lød hans Ord saaledes[1]:

(Tekst: Mariæ Bebudelse.)

»Blandt Aarets Festdage har Mariæ Bebudelsesdag her i vor Kirke en beskeden Plads. Er den end ikke helt sat i Skammekrogen, saa er dog dens Plads saa ubemærket som vel muligt, og den overskygges ganske af de store kirkelige Mindefester, Paasken, Pinsen og Julen. Og dog minder denne Dag os om en Begivenhed, der ligger til Grund for de Ting, som vi mindes paa de andre større Festdage, og uden hvilken disse ikke vilde være fremkomne. Dagen er nemlig en Mindedag om Englebudskabet til Marie om Frelserens Fødsel.

[1] Opskrevet af en Tilhører.

Endnu den Dag i Dag bringes der ofte Englebudskab mellem Himmel og Jord, mellem det høje og det lave. Guds Engle endnu saavel som før gør alt, hvad han vil beslutte. De bringer os Besked fra Gud og skyder os Raad i Sinde.

Israels Folk havde et stort Haab, nemlig Messiashaabet. Naar dette Haab i Trængsels- og Forfaldstider ligesom var svundet ind og var uden Liv, da stod hellige Profeter frem og opmandede Folket og gød nyt Liv i det gamle Messiashaab. Længselen og Forventningen om Messias blev stedse stærkere og stod netop paa det højeste, da Tidens Fylde kom. Især var det de fromme i Israel, de stille i Landet, der besjæledes af Længselen og Haabet. Der var spaaet, at Messias skulde fødes af en Kvinde; og mangen en israelitisk Kvinde har vel drømt det som sit Livs skønneste Drøm at blive Moder til den Messias, der skulde komme.

Marie hørte netop til disse fromme, stille israelitiske Kvinder. Maaske har ogsaa hun drømt om at blive Moder til Frelseren; maaske har det været hendes lønligste Tanke og højeste Ideal. Vi ved det ikke, men har Lov til at antage det. Og nu kommer Englebudet til hende, at hun havde fundet Naade hos Gud og skulde blive Frelserens Moder. Man kunde have ventet, at Marie var brudt ud i jublende Lovsange over, at hendes Ønske og Haab skulde opfyldes. Man kunde antage, at hun havde glædet sig som et Barn, der ikke kunde lægge Skjul paa sin Glæde, naar det faar sit højeste Ønske opfyldt. Men tværtimod. Marie bliver stille og ydmyg. Nu da Haabet skal opfyldes, og Opgaven ligger for, nærer hun Frygt og Tvivl og kommer frem med sine Betænkeligheder. Tilsidst giver hun Løfte om at tage Opgaven paa sig, men hun er stadig ydmyg. Hun har ikke for store Tanker om sig selv, men føler sig som Herrens Tjenerinde.

Som det gik Marie, gaar det sikkert mange Mennesker.

Vi gaar hver med vore Længsler og Drømme og synes ofte, at naar det, vi haaber paa, bliver opfyldt, saa vil vi blive lykkelige. Ofte giver Livet os ikke Opfyldelse for vore Planer. Livet rummer saa mange Skuffelser og saa megen Modgang. Men det hænder ogsaa, at netop vore kæreste Haab opfyldes, og da tror jeg, gaar det os som Marie, at vi i Stedet for at bryde ud i Glæde som et Barn, bliver stille og føler os saa smaa.

I Dag staar jeg her for at begynde en Gerning som Præst iblandt Eder; min Gerning er hidtil falden paa andre Omraader, men i den senere Tid har jeg mere og mere følt Lyst og Trang til Præstevirksomhed. Jeg føler, at Herren til denne Gerning har kaldet paa mig paa den Maade, som han nu kalder paa Mennesker, og jeg har snarere været for sen end for hurtig til at efterkomme Kaldet. Nu har jeg faaet Opfyldelse for mit Ønske om at blive Præst, men jeg føler i dette Øjeblik Ydmygheden stærkere end Glæden. Det er, som om alt, hvad jeg ellers kan og ved, i dette Øjeblik svinder ind og bliver til intet over for den Opgave, der ligger for mig.

Det er min store Sorg, at jeg skal møde blandt Dem med et skrøbeligt Helbred; men jeg haaber, at De vil vise Imødekommenhed og Overbærenhed imod mig. Jeg begynder da min Gerning som Herrens Tjener her med Haab og Bøn til Gud om Naade, Kraft og Velsignelse fra det Høje til min Gerning.«

Han blev modtagen med megen Velvillie, men det var for sent, han blev aldrig saa rask, at han kunde røgte sit Embede, og maatte straks antage en Medhjælper. Ikke desto mindre vandt han i den korte Tid, han levede i Hornslet Menighed, en Vennekreds, der med Opmærksomhed lyttede til hans Ord de faa Gange, han talte. De følte, at her bag Ordene stod en Mand, som havde kæmpet og lidt og bevaret Troen. Han, som saa dybt

havde følt Syndens Magt og Forkrænkelighedens Baand og fundet Freden, han kunde tale Trøstens og Haabets Ord.

Der døde en ung Pige i Sognet, og Falkenstjerne holdt Talen ved hendes Jordfæstelse, det var faa og simple Ord, og det var en af hans sidste Glæder her i Livet at modtage de Efterlevendes varme Tak herfor.[1]

»Livets Vilkaar er saare forskellige for Menneskene, men et er fælles for alle: Døden. Vi ved saa sikkert alle, at Døden tidligt eller sent vil komme til os; vi kan slaa Tankerne om Døden hen og leve, som om Døden ikke var, men den kommer alligevel.

Men Døden er ikke blot den Begivenhed, at Sjælen og Legemet adskilles. Tidlig begynder Døden sit Nedbrydningsarbejde hos os Mennesker. Al Sygdom og Nød, alle Furer og Rynker, alle Mærker af Sorg og Smerte er Dødens Arbejde. Hver Gang vort Livsmod knækkes og vor Aands Vinger stækkes, da er det Døden, som har sine klamme Fingre ude efter os. Alt, hvad der svækker vor Livskraft og vor Virkelyst, er Døden. Han er en Fjende af alt Menneskeliv. I vort Liv maa vi føre en stadig Kamp mod denne Fjende. Ved at bekæmpe Synden, Tungsindet og Livsleden bekæmper vi ogsaa Døden; men een Gang vil han faa Bugt med os i denne Kamp, naar vi drager vort sidste Suk, og han har lagt sidste Haand paa sit Nedbrydelsesværk.

Denne unge Pige, hvis Legeme hviler her, og om hvis Baare Slægt og Venner nu staar samlede med Sorg, hørte til dem, hvem Døden tidlig havde mærket. Hun elskede Livet; og hun tog derfor en alvorlig Kamp op mod Livets Fjende. Gang efter Gang saa det ud til, at hun skulde bukke under i Kampen, men Livet sejrede dog indtil denne sidste afgørende Kamp.

[1] Opskrevet af en Tilhører.

Men det skal vidnes her, at Livet ikke er forbi, fordi Døden har taget vort skrøbelige Legeme. Livet er stærkere end Døden. Vi Kristne tror paa en Opstandelse og et evigt Liv, et Liv, hvor Døden ikke kan ramme os længere, og hvor der ikke er Synd, Sorg og Sygdom mere. Der er Kampen endt, saa Livet kan leves i Fuldkommenhed.

Der er det vort Haab at samles; thi Guds Naade er ens mod alle hans Børn.«

Sit Hvilested havde Falkenstjerne udsøgt paa Kirkegaarden, og han kunde udtale sin Glæde, naar Solen faldt varmt og livgivende over det Græs og de Blomster, som dækkede det.

Den 18. December 1896 døde han stille i sit Hjem i Præstegaarden.

Sognekirken var fuld af Venner fra fjærn og nær, da hans Ungdoms Ven og Manddoms Kampfælle Morten Pontoppidan sagde Falkenstjerne det sidste Farvel i følgende Ord:

»Jeg har engang læst om en stor Fugl — en Kondor var det —, som var fanget og sat i en Have. For det meste sad den stille paa den Pæl, den var lænket til. Men af og til glemte den, at den var Fange, bredte sine Vinger ud og hævede sig til Flugt. Men straks strammedes Lænken, og Kondoren faldt tungt til Jorden, hvorefter den atter krøb op paa sin Pæl og sad atter taalmodig med lukkede Øjne. Den Tilskuer, der fortalte derom, havde faaet et smerteligt Indtryk af at se dette gentage sig flere Gange.

Et lignende smerteligt Indtryk har vi faaet, som har været Tilskuere til Falkenstjernes Liv og Strid.

Falkenstjernes Aand havde et bredt Vingefang, og der var i ham en stærk Higen, en stor Trang til at virke og udrette. Og han *har* virket — mere end de fleste

af hans jævnaldrende. Han *har* udrettet — mere end hvad der i Hast kan paavises. Jeg skal ikke her søge at gøre Rede for hans Betydning, men vil kun henvise til, at der er ikke saa ganske faa rundt om i Landet, der har en stærk Følelse af, at der er blevet en tom Plads, hvor Falkenstjerne stod. Denne Følelse er et tilstrækkeligt Vidnesbyrd om, at denne Mand betød noget og har udrettet noget.

Men alligevel — det ser ud, som om det, han mest blev opøvet i her i Verden, var at give Afkald paa at faa udrettet, hvad han gerne vilde. Gang efter Gang, naar han havde faaet Vingerne spredt til Flugt, rykkede Lænken, og han blev nedkastet paa Jorden.

Denne higende Aand var bundet til et Legeme, der satte sig imod, holdt igen, rykkede tilbage. Aldrig ret mange Vingeslag skulde han gøre, før Legemssvagheden gjorde sig gældende. Og saa maatte han lukke sine Øjne og sætte sig hen og være taalmodig.

I et Digt af Goethe hedder det om en vingeskudt Ørn, at den sad i et Krat og »aad sin Smerte« Nætter og Dage igennem. Ja, det er sandt. En Ørn klager ikke. Den sidder stille og æder sin Smerte.

Men man kan æde sin Smerte paa to Maader — i bitter Trods eller i stille Gudhengivenhed. Og den sidste Maade var Falkenstjernes Maade. Han lærtes op til at æde sin Smerte som et beskikket dagligt Brød.

Ja, Falkenstjerne, jeg mindes dig fra den Tid, da vi begge var unge virkelystne Mænd — hvordan vi gik timevis sammen i Skovene ved Frederiksborg og meddelte hinanden vore Tanker om, hvorledes vi vilde tage fat paa Højskoleværket, du i Hovedstaden og jeg paa Landet. Jeg mindes, hvor du var varm og begejstret.

Men jeg mindes dig fra andre Tider, naar du laa og ikke havde andet at gøre end at være taalmodig. Hvor

syg du var — altid var din Aand lys og klar, og du var altid mild.

Mangen Gang har jeg sagt: Falkenstjerne er blandt mine Venner Taaleren, den store Taaler.

Men du havde en god Hjælp. Thi du var lykkelig i dit Hjem. Godt, at du dog naaede hjem at dø i Kredsen af dine kære.

Og flyv nu, Falk, nu har du faaet Vingefang.«

Paa hans Grav har Venner sat en Mindesten af rød Sandsten med Grundtvigs Ord:

Udrundne er de gamle Dage
som Floder i det store Hav,
og hvor sig hviler nu den svage,
der fandt den stærke og sin Grav.
Men lovet være Himlens Gud,
de ædles Æt dør aldrig ud.

EFTERSKRIFT.

Det er paa Højskoleforstander Begtrups Opfordring, at jeg har vovet at give en Fremstilling af Falkenstjernes Liv og Gjerning.

Jeg stod ham meget nær og føler endnu Savnet, og netop derfor har jeg hidtil vægret mig ved at skrive om ham. Jeg havde ondt ved at faa ham saa meget paa Afstand, at jeg kunde tage et samlende Overblik, jeg havde Vanskelighed ved at finde en Form for det, jeg kunde ønske at meddele, en Form, som gjorde det muligt at lade ham træde ud af de Skygger, som de mange Nederlag kastede over hans Vej.

Begtrup, har som Falkenstjerne i »Tidens Strøm«s Dage, sat mig i Gang. — Jeg er ham taknemlig derfor, og det er mit Haab, at Falkenstjernes Venner ogsaa vil være det.

København, 1. Juni 1901.

Jacob Marstrand.

Mindestenen.

Kunsten i Hjem og Skole.

Tale ved et Skolemøde

af **Helge Hostrup.**

Der er det ejendommelige ved vor Tids Aandsliv, at Kløften staar ikke imellem dannede og udannede, men imellem to Slags Dannelse, to Kulturstrømme. Den ene er den ethisk-religiøse og den anden den æsthetisk-filosofiske. De har begge faaet rigelig Næring i det nu udløbne nittende Aarhundrede, og de staar ved Overgangen til et nyt Tidsafsnit i udpræget og afgjort Modsætning.

Den æsthetisk-filosofiske Strøm udgaar lige fra Henrik Steffens og Romantikerne og ledes videre af Heiberg og Georg Brandes. Og den tæller i sin Hær næsten alle Tidens kloge Hoveder og fremragende Begavelser. Det er den ny Adel, Aandsaristokratiet, der har taget Arv efter den gamle Fødselsadel.

Den anden Strømning brydes igennem af Grundtvig og føres videre af Bjørnson og alle Højskolens Smaafolk. Naar man undtager de to Stormænd, der ganske vist kan veje en Del Heiberger og Holger Drachmanner op, saa bestaar den Flok vel væsentlig af varmhjærtede og jævne, men tillige geniløse Mænd og Kvinder. Det er Demokratiet, de almindelige Menneskers Vækst.

Æsthetikeren maa i Grunden være produktiv. Er han ikke det, vil han let forfalde til Selvproduktion, at

producere sit eget Liv. Han lever da i en Selvbeskuelse og Selvnydelse, der er ganske opløsende. Ibsens Hedda Gabler eller Hilde i Bygmester Solnes er typiske. Livets Værd er dets Intensitet, og i sin Iver for at faa Glans og Farver over det, digter man omkring sin egen Skæbne. Man er paa en Gang Tilskuer og Skuespiller og nyder sin egen Sorg saa vel som sin Glæde.

Vi har set saadanne Æsthetikere — især imellem Kvinder — der endogsaa har tabt Evnen til at holde af andre Mennesker. Og dog er den inderlige Kærlighed, den stærke Glød, deres Evangelium. Men de elsker ikke Mennesker, de elsker Kærlighedens Ide, elsker den store Følelse, de selv gaar og plejer og kæler for. Og jo flere Hindringer der er, i Retning af Ægteskab og andre borgerlige Baand, desto skønnere synes Lidenskaben, naar den sejrrigt bryder igennem.

Derfor gentager Historien om Titania, Alfedronningen, der elsker Rending med Æselshovedet, sig saa tit i vore Dage. Thi jo større hans Æselshode er, desto mere ophøjet er den Følelse, desto mere intens er den Elskov, der fylder Hjærtet med Fryd. Det er ikke Blindheden, det er Elskoven trods Genstandens Uværdighed, der beundres. Poesidyrkelsen har i vore Dage naaet sin Karrikatur.

Den ethisk-religiøst dannede er ikke udsat for den Art Forvildelser. For ham bliver Livet regelret og fast. Kampen imellem godt og ondt er traadt i Stedet for Begæret efter Skønhed. Men det, der styrker Karakteren, det lukker den tillige. Det, der binder, begrænser. Derfor bliver Tillukketheden, den stærke Begrænsning, Bornertheden, den snævre Horisont de Fejl, vi møder iblandt den Retnings Mænd. Thi Dumhed og Ufordragelighed, den bristende Evne til at forstaa og respektere andres Tanker, det er alt Vrangsiden af den fast sluttede Livsanskuelse. Der voxer deraf en militaristisk

Tilbøjelighed til at gøre Mennesker ens. Én Tankegang, én Tro, én bestemt formuleret, enkelt Moral synes dem den evige Sandheds Udtryk. Her er Dampen spærret inde i den snævre Cylinder, og her maa den hugge Stemplet frem og tilbage — altid i én Retning — frem og tilbage.

Hos de andre sejler den som lette, hvide Skyer igennem Luften.

Det synes, som Folk nødig vil anerkende nogen Mellemting imellem disse to Yderligheder. Har man stærke æsthetiske Interesser og lidt kunstnerisk Dannelse, saa jages man ud til den ene Side, røber man religiøs Sans, strax bliver man puttet i den anden Skuffe. De to har delt Fortidens Efterladenskaber imellem sig. Og adskillige af os maa derfor finde os i i Folks Omdømme at foretage en bestandig Pendulsvingning imellem de to Punkter. Og det er ikke frit for, at lidt af den samme Svingning kan findes i os selv.

Vi, der har tilbragt vor Ungdom iblandt Æsthetikerne og tidlig faaet Sansen for Kunst kultiveret, vi har maaske senere faaet vor Manddomsgerning iblandt de ethisk-religiøse. Og vi kan ikke bryde Broen af til nogen af Siderne.

Men det kan i Øjeblikket føles som en Dobbelthed, som om man bar Kappen paa begge Skuldre, idet man vilde forlige i sig selv det uforligelige. Det kan synes en, som man forsøgte at være Aristokrat og Demokrat paa én Gang.

Thi Aristokraten sidder i mangen en æsthetisk dannet Mand, og naar Talen er om Kunst, saa melder han sig strax. »Kunsten,« siger han, »er absolut. Den har sit Maal i sig selv, den er Kulturens Top. Og kan Folk ikke bruge den i dens ophøjede Ligegyldighed, saa kan de lade være. Den store Masse er højst dens Klakører. Kunsten nedlader sig ikke til at bejle til dens Gunst eller spørge

om dens Behov. Lad Digteren sidde og krystallisere sine Tanker; om nogen har Brug for de Tanker, det rager ikke ham. Kunsten er til ikke for Menneskers Skyld, men for sin egen Skyld.«

Men naar Aristokraten selvfølende og hovent har udtalt sig, saa melder Demokraten sig. Han kommer med Bud fra alle de Øjne, der spørgende er rettede mod Ordførerne. De trænger til noget! De vil have noget! Giv dem, hvad de trænger til. »Kunsten er til for Menneskers Skyld, kan den gavne og styrke dem, glæde dem, varme dem, eller overhovedet gøre dem noget godt, saa er den paa sin Plads — ellers ikke. Den er et Middel i Folkeopdragelsen, og derfor er Spørgsmaalet om Kunst væsentligt et moralsk Spørgsmaal. Kun den moralsk styrkende Kunst er god Kunst.«

Saadan omtrent staar Striden om os og tit ogsaa i os. Jeg giver imidlertid ingen af dem Ret. Kun saa meget synes mig klart, at der er en Pjedestal, en og anden af os skal ned af. Det er aldrig rart at skulle kravle ned, naar man er kommen til Vejrs, men der er ikke andet for.

Thi ganske vist er Kunstens Maal ikke det moralske Foredrag. Og det er ikke Kunstnerens Sag at udtale sine Anskuelser — lige saa lidt i et Digterværk som i et Musikstykke. Jo mere han henfalder dertil, desto mere vil Kunstværket i Reglen flades ud. Det er i hans Maade at se Mennesker paa, at hans Forhold til dem viser sig, ikke i de Ord, han lægger dem i Munden. Heller ikke maa et Kunstværk bedømmes efter, om det forstaas af mange eller faa.

Det kan have sin fulde Berettigelse, om det kun virker paa ganske enkelte. Men virke maa det, et Spor maa det drage, ellers er det betydningsløst. Alt hvad der frembringes af Mennesker, Aandens eller Haandens Arbejde, faar kun sin Berettigelse ved, at det kan bruges

af Mennesker. Det kan gavne faa eller mange, gavne maa det. En Digtning maa skærpe Forstaaelsen eller udvide Synskredsen, eller vække en Stemningsrigdom, hvad man vil, men noget maa den vække og skærpe. Kunsten er alligevel til for Menneskers Skyld.

Og Kunsten er jo Tidens Værk. Forskellig Tid, forskellig Kunst. Der var en Tid, da den Træblok, Ægypterne satte en Knop paa, der skulde forestille et Hode, var Kunst. Og alt det, vi nu kalder Kunst, vil engang gennem det historisk interessante glide ud i det barnagtige. Kunsten har ingen Evighed. Den er som alt menneskeligt en Tids Barn. Den kan leve lidt længere eller lidt kortere, men engang forsvinder den. Selve Ægyptens Pyramider slides op af Luftens Strømme, og naar det sidste Spor af dem er vejret hen, hvad tror man da, der vil være af vore Malerier og Billedstøtter eller Bøger. Om faa Menneskealdre er Oehlenschläger maaske kun kendt af Litteraturhistorikerne — tilsidst ikke engang af dem. Det beror paa, hvilket Liv nye Tiders Litteratur vil begrave ham under. Thorvaldsen forekommer vel allerede den nulevende Slægt en Smule for barnlig.

Og som Kunsten er Tidens Produkt, er den individuel. Hvad der er Kunst for den ene, er ikke Kunst for den anden. Thi kun det er Kunst for mig, der kan illudere, vække min Fantasi og tage Form for den. Og enten den kaldes første Rangs eller anden Rangs, er ganske ligegyldigt.

Hvis nu en Digter skrev en Oehlenschlägersk Tragedie, saa var det ikke Kunst for vore Dages Æsthetikere. En Ingemannsk Roman vilde synes usmagelig for os, der er uddannede ved J. P. Jacobsens Fortællinger og Henrik Ibsens Skuespil. Og det er slet ikke, fordi det var Efterligning. Forfatterne optræder hyppig knippevis med de samme Tanker og det samme Sprog. Vi vilde

henføre den Art Digtning til anden—tredie Rang, thi den samme Bog, der er anden Rangs Digtning nu, vilde have været af første Rang, om den var skrevet for 50 Aar siden.

Men den store Flok læser helst de gamle Bøger, og træffer vi noget nyt hos dem, saa er det højst det næstbedste. Og det er naturligt. Det er Kunst for dem. Hvem vilde byde et Barn Henrik Ibsens »Gengangere«. Enhver vilde finde det meget naturligt, at han satte mere Pris paa P. P.s »Tordenskjold«. Og naar en Bondekarl kommer og siger om et af vore kunstnerisk fineste Værker: »Det er en daarlig Bog!« saa har han Ret. Det er en død Skat for ham. Men det skal Pædagogerne huske paa, naar de møder Talen om Kunst i Skole og Hjem. Vi skal ikke søge gennem vor mulige Autoritet at paatrykke Folk »den store Kunst« i Hjemmene eller i Skolen. Thi gør vi det, opnaar vi et af to. Enten har de en fuldstændig værdiløs Ejendom i saadan et Kunstværk, de ikke forstaar. Og det avler kun dorsk Sløvhed at have noget for Øje, man bestandig maa gaa uden om, fordi man ikke kan trænge ind i det. Eller ogsaa skaber det den snobbede Modeforgudelse, som trives saa fedt i vor Hovedstads Selskabsliv. Det ser vi jo, hvordan de, der har faaet Etiketten »Frigjort« heftet paa sig, atter og atter røber sig som de tarveligste Eftersnakkere. Og vi studser over den Jubel over Kejserens ny Klæder, der aldrig synes at forstumme. En ny Bog af et Stornavn beundres næsegrus, om man ikke kan gribe et Ord deraf. Og dog vilde den samme Bog maaske være en Fiasko, om den kom fra en Debutant. Hvor det udraabte Navn staar bag, der ser man to Gange, eller rettere, man ser slet ikke, man kryber.

Saa langt hellere en enfoldig Kunstopfattelse, der er ægte.

Landbefolkningen har hidtil været velsignet fri for Snobberi. Lad os vogte os for at friste den i den Retning. Den har haft sin egen stille Dannelse. Det er ikke Bøger og fremmede Tanker, der har pløjet Sindene. Og dog finder man maaske den fineste Sjælsdannelse hos Folk, der næppe kan skrive en Linie orthografisk. Det er Savnets, Selvfornægtelsens Dannelse, de har faaet. Den har præget dem Slægt efter Slægt. Og det, de har, er ægte.

Men de trænger til større Udsigter. Og dem kan de faa fra den Kunst, de kan tilegne sig.

Thi Kunsten udtaler noget af det, som det fattige Menneskeord aldrig kan ramme. Det ligger i Tonerne, i Penselstrøgene, i Versenes Rytmer. Og disse Folk, hvis Sprog er saa uhyre snævert, de trænger til, at Kunsten skal lukke op for dem. Men Spørgsmaalet er et pædagogisk — ikke særlig æsthetisk. Det skal være de Bøger og Billeder, der kan vække deres Fantasi, som de skal have. De er de bedste for dem.

Og den Kunstens Misdannelse, som vort Aandsaristokrati udmarves ved, kunde de gerne skaanes for.

Et Neu-Ruppinsk Billede kan maaske for en fattig Arbejder være at foretrække for en Villumsensk Tegning. Skønt det er aldrig Kunst, der ikke er født af et Menneskes Følelse.

Pehr Henrik Ling.

Et foredrag

af **A. Nordahl-Petersen.**

Till kämpasalens lekar
han landets ungdom drog;
han vilde fostra ekar
uti den unga skog,
han vilde styrkan lifva
hos oss på nytt igen,
han vilde Norden gifva
tillbaka sina män.
(H. Säthergerg.)

I.

Der har været en tid, da menneskene mente, at det menneskelige legeme var noget *livet* ret uvedkommende. Ja, ufornuften har, som bekendt, til tider endog gået så vidt, at man mente, legemet var sjælens og livets fjende.

I sådanne tider tænkte man selvfølgelig ikke på at opdrage legemet, men kun på at pine det. At spæge og plage sin krop, »at døde sit kød«, blev da en Gud velbehagelig gærning. Den i mange henseender lyse og og ungdomsstærke middelalder er det mørke punkt i menneskelegemets historie. At opdrage mennesker blev for hine dages skolastiske læremestre ensbetydende med at opdrage sjæle, og at legemets udvikling skulde kunne få indflydelse på sjælens opdragelse var for hine pædagoger en uhørt tale. Ganske snurrigt er det for et nutidsmenneske at høre en opdrager (Trotzendorf) endnu så sent som i det sekstende århundrede advare sine disciple mod »om sommeren at bade sig i det kolde

vand, om vinteren at betro sig til isen og kaste med snebolde.«

Den inderlige nøje forbindelse mellem sjæl og legeme, som de fleste af oldtidens kulturfolk havde forstået eller i alt fald sluttet sig til, og som de havde taget i betragtning ved deres opdragelsesmetode, havde man tabt af syne i midalderens dage. Den gamle romer Juvenals ord om »mens sana in corpore sano«[1] havde man skrevet i glemmebogen. Men forbindelsen mellem sjæl og legeme hører nu en gang med til de menneskelige grundejendommeligheder, og sådanne kan man vel for en tid tilsidesætte og glemme, men før eller senere vil de gøre deres ret og krav gældende.

»*Naturam furca pellas ex*[2] —
hun kommer dog igen, den heks« —

som digteren Jens Baggesen siger.

Og den kom, den tid, da legemets opdragelse fik sin renæssance, sin genfødelse, ligesom tidligere *kunsten* havde oplevet sin. Allerede samtidig med den ovenfor nævnte Trotzendorf levede der en skolemand, Johan Amos Comenius, som havde et åbent øje for legemets opdragelse gennem legemsøvelser, leg og håndværk (sløjd). Men ellers var det dog først i slutningen af det 18. hundredår og begyndelsen af det 19., at den legemlige opdragelses renæssancetid for alvor begyndte. Da vågner der, omtrent på samme tid, i flere lande en forståelse af legemets ret til udvikling og opdragelse, og rundt om begyndes der på et arbejde for at gøre lange tiders uret god igen. Famlende og prøvende tog man fat, og mange greb vel fejl og kørte i stå. Men der var dem, der holdt ud. Og de førte kravet, naturens eget krav, videre og videre, indtil sagen var rodfæstet i folkene.

[1] »en sund sjæl i et sundt legeme«. [2] Driv naturen ud med en fork.

Iblandt dem, der holdt ud, trofaste og aldrig trættede, stod han, som de efterfølgende linjer skulde prøve at tegne et billede af — svenskeren Pehr Henrik Ling.

II.

Pehr Henrik Ling er en præstesøn fra det sydsvenske landskab Småland. Han er født i Ljunga præstegård den 15. november 1776.

Hans fødeegn er temmelig vild og barsk. Største delen af Småland er fattig og øde. Fortids store skove er ryddede på de flade vidder og de ikke synderlig høje bjærgkamme, og lyngen har bredt sig. På mange steder er jorden i høj grad stenet, og svenskerne fortæller det sagn, at da Vorherre havde skabt Småland og var i færd med at så og plante, kom Fanden for at hjælpe til; men han havde kun sten i sin kurv og såede således sten ved sten.

»En af Sverigs *mest svenske* egne« — kalder digteren Atterbom Ljunga sogn i sin mindetale over Ling[1], og han tegner derpaa et rask billede af dennes hjemegn:

»En af Skandinaviens vildeste hedeegne, Ljunga sogn i Småland, har en plet, der ligesom en oase stikker af mod den omgrænsende ørken; paa denne plet, i den ved siden af kirkegården liggende præstegård, fødtes Ling. Det første, der mødte drengens øje, så snart han skuede ud fra sit fædrebo, var en parklignende lund af løvtræer med kirken i midten og en strandfager indsø, hvorfra en å bugter sig i bløde slyngninger, men da hans lege og barnlige strejftog begyndte at strække sig bort fra denne fredens plet, dette solbestrålede afbillede af Glasers lystgård med de gyldne løver, blev det nærmeste, han mødte, lutter kolde sandsletter og lyngmarker.«

[1] P. D. A. Atterbom: Minnesteckningar og tal (Stockholm 1868).

Den karrige natur og den hårde kamp for tilværelsen har imidlertid opdraget den smålandske bonde til sejg udholdenhed og støt viljekraft. »Smålændingen kan føde sig på en klippe i havet, om man sætter ham did,« siger et svensk mundheld. Smålændingerne selv har et ordsprog, der siger: »Det er godt at have stenen til nabo.«

Det er en selvfølge, at både naturen omkring præstegården og befolkningens karakter og færd har været med til at præge den lille Pehrs sjæl. Senere i livet, da modgang og skuffelser prøvede på at knække hans livsmod, har han sikkert mangen gang tænkt tilbage på hine slidsomme, støtte skikkelser omkring barndomshjemmet og følt sig styrket derved.

Fra sin fader har han uden tvivl taget i arv den begejstringens ævne og det noget stridige sind, som fulgte ham til det sidste. Faderens farfader var en »Karolin«, én af Karl den tolvtes ildtilbedere, og hos disse var begejstringen for »hjältekungen« jo næsten sygeligt udviklet.

Da Ling var to år gammel, mistede han sin fader, og ikke længe efter fulgte moderen, der havde ægtet efterfølgeren i præsteembedet, sin første mand i graven. Om sin fader havde han ingen erindring, om sin moder kun en utydelig, et vagt billede af en øm og kærlig kvinde. Kun mindet om hendes begravelse havde præget sig fast i hans sjæl, og aldrig glemte han den dødssalmes toner, der havde lydt over hendes kiste.

Hvordan Lings barndomsliv ellers udfoldede sig, ved man saa godt som intet om. Stiffaderen opfostrede drengen strængt, måske nok strængere end nødvendigt, og det ligger nær at antage, at dette har bidraget til at udvikle Pehrs trodsige tilbøjelighed. Rimeligvis har også dette ført ham til tidlig at leve med sig selv, et ensomt liv, hvortil døren var lukket fast i lås. At han

dog senere i sit liv følte sig stærkt knyttet til stiffaderen, synes at fremgå af et brev, han sendte denne sammen med sit første poetiske forsøg. Her skriver han:

»Medfølgende lille arbejde har jeg vovet at tilegne en far, hvem jeg skylder alt, — *moraliter dictum*. O, et ringe vederlag! Jeg erkender, at mine forpligtelser mod den, som dannede min fremtid, ikke ejer nogen grænse. Hvordan skulde jeg da kunne fyldestgøre dem?«

Måske det dog kan være tilladeligt at tænke, at glæden over det første arbejdes offentlige fremkomst har lagt Ling stærkere ord i munden, end han ellers vilde have brugt.

III.

Forholdsvis tidlig blev Ling sendt til den lærde skole i Vexiø. Det var stiffaderens ønske, at han skulde være præst; men så lidt tiltaltes den raske dreng af denne tanke, at han hellere vilde dø. På almindelig vis at berøve sig selv livet fandt han dog fejgt og utilladeligt, og derfor forsøgte han en anden udvej. På en hundekold vinterdag gik han i tynde klæder en langsom tur på en halv mil uden for byen i håb om at pådrage sig en så hæftig forkølelse, at døden kunde blive følgen deraf. Forsøget mislykkedes imidlertid; han opnåede kun at skaffe sig lidt snue og hoste. Men gennem dette resultat foranledigedes han bl. a. til at anstille sine første betragtninger over menneskelegemets hærdning. I ferierne måtte han til fods tilbagelægge den flere mil lange vej fra skolen til hjemmet, og når skolen igen begyndte, måtte han gå bag efter den vogn eller slæde, som fragtede hans »djeknekost« (hans tørmad o. s. v.) til byen.

I skolen udmærkede han sig ved sine rige sjælsgaver, ved sin ubrydelige vilje og ved en tidlig lyst til selv at

bane sig nye veje. Men også hans hæftige sind og urolige lunefuldhed var kendte egenskaber i skolen. Og mere end én gang havde disse stødt sammen med skolens orden. Da skete det, at Ling blev indviklet i en handling — man ved ikke hvilken — som lærerne mente at burde straffe på det hårdeste. Han idømtes en legemlig revselse, og da han nægtede at underkaste sig en sådan, blev han bortvist fra skolen.

Til fods forlod han, som han plejede, den by, i hvilken han fra dreng var vokset til yngling. Til fædrehjemmet vilde han ikke tilbage, hvilket jo ikke tyder på noget synderlig inderligt forhold til stiffaderen; men hvorhen han skulde vende sine fjed, vidste han ikke selv.

Under sin vildsomme vanken kom han først til en ældre broder, som var bosat på landet. Som en fremmed eller som én, der var uværdig til at indtræde under frænders tag, bankede han på broderens dør.

»En plet klæber ved mit navn,« sagde han; »men jeg skal aftvætte den.«

Han vilde ikke modtage broderens tilbud om at blive, men bad kun om en smule at spise og lidt understøttelse til rejsen. Maden fik han, men penge havde broderen ingen af. Så gav han Pehr en sølvske og sine bædste ønsker med på vejen.

Fra denne tid stammer de første opbevarede forsøg af Lings digtning. Man ser af disse, hvor mørkt livet har syntes ham, hvor trælsomt vejen har været at vandre. Et par vers[1] kan vise det:

Natlige tåger indhyller min himmel,
aldrig, o aldrig det dages!
Grusomt min skude i bølgernes vrimmel
rundt om af storme nu jages.
O, hvilken hvirvel, som rejser sig der,

[1] Af hensyn til de mange, som endnu er bange for at give sig i lag med et stykke svensk, har jeg oversat disse vers. Forf.

kaster min skude fra skær imod skær,
ve mig, min køl det nu bryder.
Ve, kun en planke mig bær',
ensom på denne jeg flyder.

Se, der i havblikket, fjærnt fra mit øje,
skuder som knejsende svaner.
Havn har de nået, fra masterne høje
vifter de guldsmykte faner.
Mon jeg ej denne bjærgkløft kan nå,
råbe ... O, nej! ... ingen hjælp kan jeg få,
himmel og jord mig forskyder!
Tåren, som faldt, ej almagten så,
hører ej sukket, som lyder!«

Det er fortvivlede toner. Men det er vel ikke at undres over, at en sekstenårs gut, der pludselig føler sig revet ud af hele sit hidtidige liv, og som står ene, ganske ene i verden, kan være på fortvivlelsens rand. Men sorgens dage er tit indvielsens højtidsstunder, og i hine mørke timer i den tidlige ungdom har Ling uden tvivl fået en gavnlig indvielse til de kampe, hans liv fra nu af blev så rigt på. De stærke kæmper skal tidligt »presses mellem skjolde«, og hos Ling var der meget, der trængte til ave. Hans trodsige sindelag havde så vist ydmygelsen behov for at renses fra selviskhedens slagger, og Ling var af de lykkelige naturer, hos hvem barnligheden bevaredes gennem de ydmygende tilskikkelser, så han virkelig lærte af disse at se bort fra sig selv og at kende sig selv som den lille.

Den 28. marts 1793 — rimeligvis kort efter besøget hos broderen — blev Ling student i Lund. Hvorfra han har faaet understøttelse til sine videre studier, ved man ikke, lige så lidt som det er kendt, hvorfor han efter en måneds forløb rejste fra Lund og lod sig indskrive ved universitetet i Upsala.

I det hele er det yderst lidt, man sikkert ved om hans liv i tiden fra 1793 til 1805, da han blev ansat

som fægtemester ved den lærde højskole i Lund. Sandsynligvis er de første år tilbragte med roligt studium — sprogligt og teologisk — i Upsala, hvor han i 1797 underkastede sig den teologiske embedsprøve.

Fra samme år er opbevaret et brev til stiffaderen, afsendt fra Stockholm, hvor Ling opholdt sig som privatlærer og oversætter. Han beretter i dette brev, at han oversætter stykker til det kongelige teater, og at et af ham selv forfattet stykke er antaget til opførelse. For bædre at få ro til sine literære sysler tænker han på at tinge sig i kost hos én eller anden landsbypræst og så udelukkende skrive for teatret. Hans helbred trængte også til landluft. »Mit bryst er uheldigvis gået ind i det hektiske system« — skriver han.

Denne plan blev imidlertid ikke til virkelighed. Dreven af en indre uro og længsel efter at komme ud i den vide verden forlader han i foråret 1799 sit fædreland. De efterfølgende år er optagne af æventyrlige vandringer, over hvilke der hviler et hemmelighedsfuldt slør. Af de spredte træk, han selv og andre har fremdraget fra denne tid, skønner man, at han har befundet sig i en rastløs omskiften af underlige livsstillinger, næsten stadig pint af fattigdom, ikke sjælden endog af af den mest trykkende nød og elendighed. Selv kaldte han disse år sit livs sagntid, men netop i denne tid er det, at han ad underlige veje, stadigt famlende sig frem, vinder begyndende klarhed over sit livs store mål.

IV.

Skønt det som sagt kun er lidt, man med sikkerhed ved om disse vandringer, kunde der dog maaske — især for danske — være grund til at dvæle ved den smule, man ved.

Rimeligvis lige ved begyndelsen af det 19. hundredår er Ling kommen til København. Han er indskrevet ved universitetet som filologisk (sprogvidenskabelig) student og har levet her i længere tid, bl. a. under kampen på Københavns red den 2. april 1801. Uden tvivl har han både der og ved andre lejligheder truffet sammen med nogle af de ungersvende, der senere som mænd skulde føre an i vort folks udvikling. I deres omgang — ligger det nær at antage — er sandsynligvis den vækkelse foregået, igennem hvilken han første gang skimtede den tanke, der skulde blive hans livs bærende ide. Så vidt vides, har han været tilhører ved de åndfulde taler, Henrik Steffens holdt i vinteren 1803—4. Han har der siddet i en kreds af kække ynglinge, med hvem han har så mange lighedspunkter. Især er der én af disse, med hvem man gang efter gang fristes til at sammenligne ham.[1] Det er St. St. Blicher. Ligesom de bægge søger helbredelse for sygdom ved deres legemers hærdning, således søgte de også bægge senere i livet et helsemiddel for folkenes svagheder i en genopfrisken af fortids kraft og styrke. At vejen er vist dem bægge i hine ungdomsår i København — ved Steffens' tale og i omgang med Oehlenschläger, Grundtvig og andre af tidens lovende unge mænd — synes uden for al tvivl. Netop dér er sikkert den kæmpetanke født i Lings sjæl, som Atterbom så træffende karakteriserer, når han siger, at Ling gjorde det til sit dobbelte mål at opfinde sange til genvækkelse af heltemindet og legemsøvelser til genvindelse af heltekraften.

Forøvrigt er det rimeligt at antage, at Ling her i landet også første gang har stiftet bekendtskab med egentlig *gymnastik*. Legemets udvikling var bleven et tidens spørgsmål Evropa over. Den franske tænker *J. J. Rousseau*

[1] Dette er da også allerede gjort af hr. Otto Borchsenius i »Fra Fyrrerne« (anden række, s. 129).

havde i sin bog om opdragelsen »Emile« slået til lyd for legemets ret til udvikling og opdragelse, og ideerne, dette punkt vedrørende, havde bredt sig videre om. De bekendte pædagoger Pestalozzi og Basedow havde bægge i deres »forsøgsskoler« indført leg og idræt som led i undervisningen, og her hjemme var spørgsmålet rejst af en ung mand ved navn Nachtegall, der også havde studeret teologi. Det er da såre naturligt, at Ling, der som en opvakt og videbegærlig ung mand har stræbt efter at følge med tiden, også er kommen i berøring med dette spørgsmål. Hvor meget eller hvor lidt han forøvrigt har lært af Nachtegall, kan selvfølgelig ikke afgøres. Endnu var hans tanker heller ikke således klarede, at han egentlig vidste, hvorledes kampen for heltekraftens genvinden bædst skulde gribes an. Men at han i København har kunnet modtage — og sikkert også har modtaget — stærke stød hen imod sin store livsopgave, vil næppe nogen kunne omtviste.

Efter at have forladt Danmark har Ling besøgt forskellige evropæiske lande, bl. a. Tyskland og Frankrig. Føden har han rimeligvis skaffet sig dels som hovmester, dels som kriger. »Jeg har tjænt fem konger,« plejede han at sige, og med vished ved man, at han har gjort krigstjæneste både i den prøjsiske hær og under prinsen af Condé. At han i denne tid har brugt ikke blot sit sværd, men også sin pen, ser man deraf, at han har skrevet digte både på dansk, tysk og fransk. Men hverken sværdet eller pennen skabte ham glimrende kår. Ofte måtte han under denne omflakken lide sult og nød. Således er det fortalt, at en gang, da han opholdt sig i Hamborg, måtte han selv vaske det eneste stykke linned, han ejede. Det var ved vintertid, og han havde ikke råd til at købe sig brænde, kunde derfor ikke få sin skjorte tørret. Så lagde han den i sængen og sig

selv oven på, og på den måde fik han den endelig gjort brugelig.

Dette ene træk viser i grunden, af hvilken støbning Ling var. Han var i besiddelse af den kæmpesejghed, der aldrig giver tabt, men som udholdende slider sig igennem, der hvor andre lister udenom.

På sine farter blev Ling temmelig godt hjemme i flere evropæiske sprog. Da han efter nogen tids omflakken kom tilbage til København, tænkte han derfor på at nedsætte sig her som sproglærer. Om det var gået, som han havde tænkt, kunde hans liv fra nu af være blevet et jævnt, skikkeligt hverdagsmenneskes liv; men »nornerne« vilde det anderledes. Han blev hjemsøgt af svære gigtsmærter — især i den ene arm —, og lægerne søgte forgæves at helbrede ham. Da kom han på den tanke, om ikke det skulde være muligt at skaffe armen dens kraft igen ved ihærdig brug af musklerne. Desårsag begyndte han at tage undervisning i fægteøvelser hos et par franske emigranter, som opholdt sig i vor hovedstad, og det varede ikke længe, før Ling mærkede en heldig virkning i armen. Han fortsatte nu sin uddannelse i fægtekunsten og vandt snart ry som en ypperlig fægtemester.

I håbet om som sådan at kunne skaffe sig sit udkomme vendte han endelig i foråret 1805 tilbage til sit fædreland. Han slog sig ned i Lund, ved hvis universitet der var en gammel fægtemester, som rimeligvis snart måtte takke af. Det varede da heller ikke længe, før pladsen blev ledig, og efter ønske fik Ling den. Dermed er hans livs sagntid forbi.

V.

»Nu stod han ved begyndelsen af den bane, som skulde blive *hans*« — siger Atterbom — »han kendte

det, i en anelse, der klarede sig mer og mer, og gik fremad med kæmpeskridt. Længe varede det ikke, før det mål, mod hvilket han stilede, begyndte at fremstille sig i forstørret skikkelse og under mere vidt rækkende synskreds. Gennem sin erfaring om fægteøvelsernes lykkelige indvirkning på så vel legemets som sjælens sundhed bragtes han på en ny tanke.....Det var den forestilling, at en fuldstændig uddannelse af menneskelegemets bevægelsesævne, gennemskuet og gennemtænkt i hele sammenhængen af dens ytringers vekselvirken, burde indgå som en grundbestanddel i den almene samfundsopfostring og derigennem genopvække en nordisk folkekraft, der kunde stå mål med svundne, herligere tiders. For hans indre blik fremstod i stigende glans billedet af en menneskestamme, nyfødt såvel i hårdførhed, smidighed og våbenfærdighed som frem for alt i sundhed, styrke og skønhed; og hans hjærte slog af en henrykkelse, hvis ungdommelighed årene aldrig formåede at kølne, når han tænkte sig, hvorledes der på fædrelandets jord skulde opblomstre et nyt Mandhjem ved slig anvendelse af den urgamle heltelære, at en sund sjæl bor kun i et sundt legeme.«

Det var under knappe kår, ene og uforstået, at Ling kæmpede sig frem til klar forståelse af sit livs kæmpemæssige idé. Fægtemesterstillingen gav ikke meget, og kun ved ihærdig lærervirksomhed i fremmede sprog skaffede han sig det nødvendige til livets behov. Det er en træffende bemærkning af Beskow, at ordet »vellevnet« ikke fandtes i Lings ordbog. Selv siger han: »Jeg kan ærligt forsikre, at jeg har skaffet mig føden i mit ansigts sved. Få daglejere har gjort så svære dagsgærninger som jeg.«

Men utrættelig arbejdede Ling for både at skaffe sig apparater til gymnastikken og for at øge sine kundskaber i de videnskabsgrene, der kunde sikre hans

gymnastik en *rationel karakter*. Allerede 1806 begyndte han at studere anatomi. Om denne videnskab udtaler han sig i begejstrede ord. »Anatomien« — skriver han — »denne hellige genesis, som lægger skaberens storværk frem for menneskets øje, som lærer det på en gang, hvor lille og dog hvor stort det er, den må være gymnastens kæreste videnskab. Men han må anvende de livløse former, ikke som sådanne, men betragtende dem i fuldt liv med sandt seerblik, virkende, ikke som masse, men som gudevæsenets (åndens) ytringsmiddel, af samme på hvert punkt besjælet.«[1]

Det var i kraft af disse studier, at Ling formåede at skabe en virkelig rationel gymnastik, et øvelsessæt og en øvelsesordning, der helt igennem er bygget paa naturens krav og naturens anvisninger.

»At forvisse sig om, hvad der var den mest fuldendte ligevægt i den menneskelige organisme, at opdage hver afvigelse og uorden i maskineriet, at anvende den passende sum af bevægelse, at få den anvendt på det sted, hvor den er tjænlig, og ikke at undlade at tage særligt hensyn til individuelle krav på grund af legemsbygning o. s. v. — det er de formål, Ling satte sig, og som hans system satte ham i stand til fuldstændig at tilfredsstille.«[2]

Det er Lings umistelige ære, at han har skabt grundlaget for en *gymnastikvidenskab*. Så vel tyskeren Gutsmuths som danskeren Nachtegalls system var mer eller mindre *tilfældig* sammensatte øvelsesrækker; Ling fører gymnastikken ind på naturvidenskabens grund. —

Hans arbejde i Lund grænsede næsten til det utrolige. Adskillige timer hver dag gav han undervisning i fægtning, gymnastik og sprog. To gange om ugen gik han de tre mil til Malmø og hjem igen. I denne by var han

[1] Ling: Gymnastikkens allmänna grunder. [2] A biographical sketch of P. H. Ling by A. Georgii.

bleven opfordret til også at undervise. Og samtidig dyrkede han med stor iver studiet af anatomi og fysiologi. I Kristiansstad og Gøteborg gav han kursus i ferierne. Og dog fik han tid til at gøre et betydeligt agitationsarbejde blandt studenterne. Blandt disse vandt han mange tilhængere, både for sin gymnastik og for sine ideer om den nordiske digtnings genfødelse.

VI.

I året 1813 blev Ling forflyttet til Stockholm, idet han udnævntes til lærer i fægtekunsten ved krigsakademiet på Karlberg. Det var sikkert med glæde, Ling foretog denne flytning til rigets hovedstad, ikke blot fordi hans økonomiske kår derved bædredes, men også fordi han håbede derved bædre at kunne arbejde for en plan, han allerede i Lund havde fostret, planen om et *gymnastisk institut*. En sådan anstalt skulde tjæne til at pleje og videre udvikle selve gymnastikken, samt i særdeleshed til at uddanne teoretisk og praktisk dygtige gymnastiklærere.

Da Ling første gang henvendte sig til regeringen om støtte for sin plan, fik han et meget overlegent afslag gennem en universitetskansler, hvor det bl. a. hed: »Vi har allerede tilstrækkeligt af jonglører og linedansere, så vi ikke for eders skyld behøver at bebyrde statskassen.« Men Ling gav ikke tabt. Han indgav fornyet andragende, viste nærmere, hvad han tilstræbte med sin gymnastik, og gjorde det klart, at denne intet havde til fælles med hine akrobatiske kunster. Og da endelig lykkedes det ham at vinde regeringen for sin plan.

I følge kgl. ordre af 5. maj 1813 blev der givet befaling til instituttets oprettelse. Der blev anvist stifteren 500 rdl. i årlig gage, 100 rdl. til bolig og 400 rdl. til

anskaffelse af apparater og til tekniske forbædringer. 14. marts 1814 blev anstaltens statutter lovformelig fastsatte, og allerede i juni samme år åbnedes »centralinstituttet«, som det kaldes.[1]

Senere er dette blevet betydelig udvidet, og allerede i Lings levetid blev tilskuddet dertil flere gange forhøjet.

Ling havde dog fremdeles meget at kæmpe imod. Mange fordomme skulde udryddes, megen dumhed overvindes. »Hver nyskabelse er svær, ikke mindst i vort fædreland« — siger Beskow i sin fortale til Lings samlede værker. ».....Endnu levende samtidige fra hine dage erindrer uden tvivl, at benævnelserne: fantast, charlatan og lignende hånsnavne blev der ikke sparet på over for dem, som vilde bryde banen for en videnskab, hvoraf få eller ingen da klart indså betydningen.«

I statsmanden Wirsèn var endelig Ling så heldig at finde en forstående og en formående ven, som anbefalede ham til kongen og kronprinsen. En professortitel og en Nordstjærne-orden var vidnesbyrd om, at hans ideer og hans arbejde blev anerkendt på de højeste steder.

En særlig anerkendelse blev der ydet ham i 1821, da en over ham præget skuemønt i et festligt lag af lærlinger, beundrere og venner overraktes ham af en af den svenske hærs mest ansete officerer.

Men hvad der glædede Ling mere end alle ydre udmærkelser, var den kendsgærning, at hans gymnastik — både frisk- og sygegymnastikken — vandt frem, videre og videre. En særlig tilfredsstillelse var det ham således at se adskillige af dem, der både privat og offentligt havde modarbejdet hans foretagende, komme ind på centralinstituttet for der at søge deres sundhed fornyet, når alle andre midler havde glippet. Ofte morede

[1] Gedenkrede auf P. H. Ling — übersetzt und mit beilagen versehen v. Hugo Rothstein (S. 22).

han sig med at fortælle, hvorledes en berømt læge og en velkendt journalist, som benyttede hans sygegymnastik, hver morgen bad om forladelse for den ringeagt, de havde vist ham.

VII.

Den gymnastiske virksomhed er imidlertid kun én side af Lings livsvirke. Det mål, han i ungdommen satte sig, var et dobbelt: han vilde ikke blot arbejde for gennem legemsøvelser og alskens idræt at genopfriske Nordens heltekraft fra oldtidsdage, men han vilde ogsaa gennem sang og digt genopvække den slumrende Nordens ånd. Under sit ophold i København var han ved omgang med Oehlenschläger, Grundtvig o. fl. bleven gjort opmærksom på Nordens mytologi. Oehlenschläger forelæste ham således selv sin »Thors rejse til Jotunhejm«. Og under studiet af de gamle myter og sagn fyldtes hans sjæl med store indtryk, og kæmpemæssige planer fødtes i hans sjæl. Han vilde som en nordisk Homer skænke sine landsmænd et storslået billede af de henfarne tiders liv, således som det spejler sig i de nordiske gude- og heltesagn.

Gennem sit store — af fire afdelinger bestående — digt »Asarne« har han forsøgt at virkeliggøre sin plan. Dette digt ligner ikke Oehlenschlägers »Nordens guder«. I form kan det ikke måle sig med den danske skjalds indsmigrende romancer; men i tankedybde og i plan er det langt det betydeligste.

Det, der besjælede Ling, var »forestillingen om et drapa over det skandinaviske Norden, udsunget af et gammelsvensk hjærtes dyb, og tagende alt det væsentlige, alt det ejendommelige i natur, saga, myter, historie, i en skildring, ej mindre sand og troværdig end sindrigt opfunden og lifligt fremstillet. Fra Sverige skulde

derigennem til poesiens verdenshav sendes én af jordens vældigste sangstrømme, og af denne skulde siden blandt asernes ætlinge fædrelandsvennen, digtelskeren, historiegranskeren, kunstneren med lige stor fortryllelse hente deres indgivelser; også maleren og billedhuggeren skulde der finde næring og æmner.«[1]

Men Ling drømte ikke blot om at blive Nordens Homer. Han vilde også på en måde være Sveriges Shakespeare. Ligesom denne digter har skænket »old England« en række ypperlige historiske skuespil, således vilde også Ling give sit fædreland i dramatisk form en række billeder af landets historie indtil Karl den tolvtes dage. »Engelbreth«, »Den hellige Birgitta«, »Ingiald Illråda och Ivar Vidfadme«, »Styrbjørn Starke« — det er navne på en del af disse dramatiske billeder. De er ligesom »Asarne« bårne af en ægte fædrelandsk ånd; men karakterskildringen er gennemgående bristet. Ling var alt for lyrisk en natur til at kunne gennemføre en objektiv karaktertegning, og i almindelighed er da også stykkernes personer helt ud i slægt med hans egen sjæls toner og stemninger.

Hans digtning vandt aldrig de manges bifald. Han var, som Atterbom siger i mindetalen — »af hoben ladt alene med sin ære«. Men blandt digtekunstens dyrkere og velyndere skattedes han højt. »Svenska Akademien« gav ham alle de udmærkelser, det råder over, og i året 1835 optoges han som medlem.

At det pinte Ling, at han ikke fandt sangbund i folket, er selvfølgeligt. Han havde netop tænkt sig at blive *folkets* sanger. Men selve poesien — skaberævnen — har sikkert ydet ham en stadig trøst, og han vidste med sig selv, at han aldrig havde svigtet sit kald for at vinde mængdens gunst. Han siger selv: »Man har troet, at jeg ikke turde være andet end en daglejer, og man har

[1] Atterbom: Minnesteckningar och tal II. 31.

let ad alt, som viste sig i en anden skikkelse. Alligevel ved jeg, at jeg, så ussel jeg er, ved Guds hjælp har virket på mer end én vis til mit lands og min slægts åndelige fremgang. Lidt har man ydet mig derfor; men den skæbne bærer jeg ikke alene. Jeg ved, at jeg har fulgt et kald, meddelt af en højere magt end min.«

Et par vers, den danske digter *Hauch* skrev om sig selv, kan godt anvendes om Ling:

»I skoven synger den vilde fugl
så langt fra den banede sti,
dog mængden kender den ikke,
den kommer ej der forbi.

— »Og kender end mængden mig ikke,
det skal ej forstyrre min fred,
så højt vil jeg hæve min stemme,
at våren skal smile derved....«

VII.

Ling var to gange gift. I året 1809 ægtede han en smuk, elskværdig syttenårig pige ved navn Sofia Maria Rosenquist. Hun døde allerede 1817 efter at have skænket ham to sønner, som døde i den spæde alder, samt en datter, der under hans livs mange sorger var ham til megen trøst og glæde. Denne datter, Julie, blev gift med dr. med. P. J. Liedbeck og har skrevet en »lefnadsteckning« af sin fader. Lings anden livsledsagerinde var en øm og forstandig kvinde Charlotta Catharina Nettelbladt, som i høj grad bidrog til at forskønne hans liv. Hun overlevede ham og skænkede ham syv børn. I den kreds, som dannedes af hende og børnene af bægge ægteskaber, fandt han vederkvægelse i de mørke timer, da han begyndte at mærke alderens nedbrydende kræfter. Blandt disse kære levede han lyse stunder på sit prægtige landsted »Annelund«, som lå nær ved

hovedstaden på Brunsvikens strand. Herude havde han plantet og bygget ret efter sit eget hoved og gjort pladsen til et sammendrag af al svensk landskabsherlighed — desværre med bekostninger, der langt oversteg hans ævne. Her havde han også indrettet et gravsted, hvor han bestemte en gang at ville stedes til hvile. »...På en odde ved den løvrige strand redte han selv den grav, som en gang skulde slutte i sin fredfyldte favn støvet af den rastløse genganger fra den grå oldtid« — siger datteren i sin levnedstegning.

Om den gamle kæmpes sidste stunder skriver hun videre:

»Påskedag 1839 lagdes han på sit sidste sygeleje. I mange år havde den uhelbredelige sygdom, som han allerede i yngre år havde pådraget sig, stadig forværret sig. En tilstødende sygdom i leveren forårsagede hans opløsning. Nu som al tid bøjende sig for den højestes vilje så han med frimodighed døden i møde. Han lod ved sit dødsleje oplæse den salme, han havde hørt synge ved sin moders grav, og som endnu genlød i hans indre efter alle livets prøvelser og kampe, og bestemte selv, at den skulde afsynges, når hans støv nedsænkedes i det tyste muld. Da han med hustru og børn sidste gang havde nydt forsoningsmåltidet, velsignede han dem og gav dem hver et afskedsord at gemme i et trofast hjærte. — Den sekstende årsdag efter hans sidste hvilesteds indvielse, den 3. maj, en klar, mild og herlig dag, da årets almindelige slutningsøvelser med ungdommen begyndtes ved centralinstituttet, endte dets stifter sin omskiftelsesrige, mangesidige og virksomme livsbane. Den 9. maj fulgtes hans støv af lærlinge, venner og pårørende til det sidste hvilested. Lings heltedigt var sluttet. Følgende ord af »Asarne« var ristede på hans kiste:

»Striden er slut,
tröttade anden

hvile sig ut
i de himmelska landen.«

Ved jordfæstelsen holdt hofpræst F. A. Fröst en gribende mindetale, knyttet til ordene: »Og der kom mange folk til ham, og de havde med sig halte og værkbrudne, og han helbredte dem.« År 1848 oprejstes på hans grav en stor grå bavtasten, anskaffet for bidrag, der var indkomne fra hele landet. På dens utilhugne flade læses blot indskriften:

LING
1776—1839.

IX.

Ling var en *kæmpenatur*. I en muskelstærk og hærdet krop udviklede sig tidligt en ildsjæl, som helst færdedes blandt den nordiske forverdens minder. Han følte sig som »den sidste kæmpe« og havde ret dertil, siger Atterbom.

Hans energi og udholdenhed var forbavsende. Skønt få har forstået at nytte tiden bædre end han, blev dagen ham dog tit for kort. En af de yngre lærere, som boede hos Ling, fortæller, at han ofte midt om natten vækkedes af den gamle med de ord: »Er herren færdig til at skrive nu?« Selv optegnede han tit i mørket, når han lå i sængen, sine tanker, idet han så lod blyanten følge venstre tommelfinger for at holde nogenlunde rette linier. I et brev til historikeren Geijer siger han: »Alt i mig er rettet mod det samme mål, og jeg *kan* ikke *hvile*. Være sig gymnastik, fægtning, byggeri, plantning eller rimeri — skabe må jeg.«

Og hans Energi holdt ud, selv da hans legeme ikke længere kunde modstå den brystsvaghed, han havde

gået med fra ungdommen. Herom fortæller Gustav Nyblæus: »Jeg mindes, hvorledes en gang i den sidste tid — efter at alle andre havde forladt fægtesalen — han gav mig en særlig fægtelektion med den skarpt gennemtrængende og henrivende kommandostemme, som kun ene han var i besiddelse af, i forening med den ro og ædle nøjagtighed, som gjorde en sådan stund til et uforglemmeligt og frugtbart livsminde. Et halvt år efter var han død, og ved obduktionen fandtes det, at kun en ubetydelig del af den i årenes løb fortærede lunge havde til sidst været i brugbar stand. Det var dermed, han havde frembragt den herlige kommando, hvoraf jeg henreves.«

Som ofte er tilfældet med kæmper, var Ling en barnlig natur. »Ofte sagde han: Jeg vil være barn, så længe jeg lever. Det var han, til sjæl og hjærte, trods sin mandige karakter. Selv i de sidste år af sit liv adspredte han sig fra sit anstrængende arbejde med at lege med børn og sprang, uagtet sine hårde gigtsmærter omkring på alle fire, jagende de små rundt i værelset.«[1] Netop i hans sidste år var det, som om barnet fik mer og mer råderum i hans sjæl. Det hårde og stridige i hans karakter blev bøjet; men hans mandige personlighed forklaredes derved.

Ling elskede naturen. Han kunde glæde sig over en smuk solnedgang som over et kønt landskab, over fuglenes sang som over blomsternes duft. I det alt så han den uendeliges værk. Ti han var en dybt religiøs natur. En levende gudsfrygt holdt ham oppe under livets mange sorger. Endnu ved sit livs aften læste han hver kvæld sin aftenbøn med samme inderlige andagt, som da hans barnelæbe lærte at stamme den. »Gudsfrygt,« sagde han til de unge, »er det eneste rejsepas, som forvisser én om en lykkelig og tryg vandring

[1] Beskows fortale til Lings samlede værker.

fra vuggen til graven. Lyt til åndens røst inde i jer! Hvad han siger, gør det og frygt intet.«

Som alle betydelige ånder kendte vel også Ling sit eget værd, og sikkerlig havde han også under sit livs megen modgang god brug for troen på sig selv. Men han vidste også, at det største, et menneske kan nå, er ikke at lade sig tjæne, men selv at tjæne.

En gang var Ling i besøg hos kronprins Oscar sammen med en del andre herrer. Han sad ubemærket i en kakkelovnskrog, og prinsen havde en tid spejdet efter ham uden at få øje på ham. Da Oscar omsider opdagede ham, ytrede han smilende: »Hvorfor lader Ling sig ikke se?« Hvorpå den gamle svarede: »Eders kongelige højhed! Jeg vil helst lige som kakkelovnen varme uden at blive lagt mærke til.«

Hans iver og kamplyst var taget i ideernes tjæneste; han søgte ikke sit eget. Det er det, der gør Ling til en idealskikkelse, det er det, der forsoner med de vrange sider, der kan findes i hans — som i alle store mænds — liv.

Han kunde måske til tider synes påståelig og anmassende; men det var ideen, han kæmpede for, og ikke egen ære. Med rette kan han sige: »Modstandere! står frem på min grav og sværg, om I kan det, med hånden på hjærtet, at det slår renere for Norden, end mit slog — at I vil hellere opofre jeres egen person, end jeg har villet det.«

I et mindedigt »Vid Lings graf« synger J. Nybom:

»Han egnade oss allt — sin sång, sitt lif,
sin mödas guld och sina nätters vaka,
han, som ej hade tid till tidsfördrif,
hvars *lif* var sjunga, kämpa och försaka,
hvars sång var denna djupets perleskatt,
den dykaren tog upp ur Sagans natt.

Så länge ännu lefver i vår Nord
en känsla för det sköna, sanna, rätta,
med helig andakt skall en fosterjord
gå till hans tysta grafhög ut och sätta
de skönsta blommor kring hans bautasten,
hans minne vörda, vårdande hans ben.«

Djurslands folkehøjskole 1901.

Kold og de fynske Friskoler.

Et Bidrag til Friskolens Historie

af **Jørgen Nielsen.**

II.

Kolds frugtbare Friskoletanke opildnede mange, og, som vi har set, opstod der snart flere Friskoler. En hel Skare af unge Mænd blev saa opildnede af hans stærke Ord, at de prøvede paa i Livet at virkeliggøre de Tanker, han havde lært dem at elske. Af deres Modstandere blev de spottende kaldt »Koldungerne«. Paa et Par Undtagelser nær var Lærerne ved de Friskoler, der fremstod, Kolds Lærlinge, og de faa, om hvem det ikke kan siges, havde dog alligevel modtaget Paavirkning af den mærkelige Mand.

Ved Friskolen i *Vejstrup,* der blev oprettet 1856, virkede i omtrent 27 Aar *Rasmus Hansen,* en Bondekarl fra Svendborgegnen. Han havde ikke faaet anden Udnelse end den, han havde modtaget paa Kolds Højskole i Dalby. Da han skulde til at begynde sin Skolegærning, sagde Kold til ham: »Det passer saa godt, at De nu kommer til at holde Skole for Deres By'sbørn; De sidder saa i Skolen i Deres Bondedragt, Børnene siger »Du« til Dem, og De kan tale vejstrupsk med dem.« Rasmus Hansen var en velbegavet og ejendommelig Mand med megen Sans for Historien og i Besiddelse af en større historisk Kundskab, end de fleste Børnelærere kan rose sig af. Han var en Mindernes Mand,

og han skal have fortalt ypperligt for de mange Børn, der i hans Tid besøgte Vejstrup Friskole. Desuden fik han ogsaa Tid til at skrive en Del. »Gamle Minder« og »Minder og Dagbogsblade fra 1848—50« er Titlerne paa to Bøger, han har skrevet.

I *Sødinge* Friskole, oprettet i 1857 af Præsten J. Schjørring, der ogsaa i dens første Aar var dens Lærer, arbejdede *Knud Rasmussen*. Han havde hentet sin Uddannelse dels paa Højskolen i Sødinge og dels paa Kolds Skole i Dalum. Hans Arbejde i Sødinge har været til Gavn og Glæde for mange. Ved Siden af Skolen fik han et Børnehjem i Gang, og med opofrende Kærlighed tog han sig af de hjemløse Smaa og øvede en velsignet Gærning. Knud Rasmussen var ogsaa en god Fortæller, og ved sit alvorlige, milde og hjærtelige Væsen vandt han i en sjælden Grad Børnenes Kærlighed. Knud Rasmussen var som Rasmus Hansen godt kendt med Kolds Tankegang i det hele, og som faa eller ingen af Friskolelærerne var han fortrolig med Grundtvigs Skrifter, dem han fra sin Ungdom af havde elsket og gjort sig kendt med.

Ryslinge Friskole, der at begynde med havde gaaet noget smaat, kom omkring ved 1860 godt op. Men den, der da kom til at lede den, var ogsaa en Mand, der var vel skikket til at sætte Fart i en Sag. Det var Sønderjyden *Kristjan Appel*. Han var Seminarist fra Jællinge Seminarium og kom først senere i Berøring med Kold. Appel var meget original og en ildfuld Natur. Hans Valgsprog var dette: »Hvem der vil være noget, maa lide noget.« Han forstod at sætte Liv i Folk. I næsten en Menneskealder virkede han i Ryslinge, og han mindes endnu med Taknemmelighed af mange af sine gamle Elever. Halv Krigskarl og brændende af Kærlighed til sit Fædreland, arbejdede han med megen Ihærdighed i mange Aar for Skyttesagen; han

var ivrig for, at Børnene og de Unge kunde blive øvet i Gymnastik og Vaabenbrug. Hans Yndlingsfag i Skolen var Danmarks Historie, som han fortalte mesterligt. Han var ingen veltalende Mand, men der var Ild i hans Ord, og naar han blev varm for en Sag — f. Eks. Skyttesagen — rev han tit Folk med sig. Ved Friskolemøderne var han en af de flittigste Deltagere i Forhandlingerne, og det var ofte vægtige Indlæg, han havde at komme med.

Højby Friskole begyndte ogsaa i meget smaa Kaar, men naaede en Tid at blive en af Landets største Friskoler. Dens første Lærer fra 1859—61 var den brave og elskværdige *Diderik Johansen,* en af Kolds flinkeste og livligste Elever. Han havde baade historisk og poetisk Sans, var ualmindelig godt hjemme i sin Historie og skrev flere Fortællinger og Smaadigte. Ved sin »jævne og bramfri Optræden« vandt han alles Tillid og Hengivenhed. Han var en af vore bedste Børnelærere. Kun en Vinter og en Sommer havde han været hos Kold i Dalby; men med sin store Kundskabstrang arbejdede han saa selv videre paa sin Uddannelse; men han kunde dog ikke lade være en Gang »alvorlig at bebrejde Kold, at han sendte saa umodne Svende som ham og hans Lige ud at holde Skole; og han spurgte ham om, hvor han turde det. »Ja,« svarede Kold sagtmodig, »jeg er ogsaa ængstelig, hver Gang jeg sender saadan en lille Fyr ud. Men naar »disse« tier, maa selv Stenene raabe. Med Dem gik det jo godt, og det gør det da i Reglen. Den gode Vilje drager et stort Læs. I udvikles under Arbejdet med de smaa Børn og den lille Skole, til I efterhaanden magter mere, og ét, véd jeg, staar I da ikke Fare for: at bilde jer ind, I er færdige.« — Diderik Johansen skrev godt for sig, men var ikke Taler.

Det var derimod i en fortrinlig Grad hans Eftermand i Højby, *Klavs Berntsen,* der var Styrer af Friskolen

der i tyve Aar (1862—82). Med sit vindende Væsen vandt han Store og Smaa. Han havde forberedt sig til sin Skolegærning hos Kr. Appel og været paa Schjørrings og Kolds Højskoler. Han var ualmindelig afholdt af Børnene, for hvem det i de Dage var en Fest at komme i Skole. Som de fleste af Kolds Disciple, der blev Lærere, var han en udmærket livlig Fortæller. Sin største Styrke havde han i den bibelhistoriske Fortælling. Med den kunde han fængsle Børnene som Forældrene, hvem han flere Gange samlede til Aftenmøder i Friskolen. Han var Taleren blandt Friskolelærerne. Med sin ualmindelige Veltalenhed var han godt skikket til at deltage i Skolemøderne, og han var da ogsaa i mange Aar en af Friskolemødernes stadigste Deltagere. Fra 1872—86 var han Ordstyrer ved de store Fastelavnsmøder i Odense, og i Fyn som ogsaa andre Steder tog han Del i Forhandlinger, som vedrørte Skolesagen. Han skrev ligeledes i flere Blade om Friskolesagen. Blev den fri Skole angrebet, var han gærne en af de første, der mødte paa Skansen til Forsvar for den. Flere Gange har han med Dygtighed talt dens Sag. Det politiske Liv drog ham desværre tidlig bort fra Skolen. Men Kærligheden til den Skole, der havde hans Ungdomsvarme, har han aldrig sluppet, og han ser den Dag i Dag tilbage paa den Tid, han var Friskolelærer, som den skønneste Tid i sit Liv. — Klavs Berntsen har udgivet flere Skrifter, af hvilke kan nævnes »Folke-Æventyr«. For Tiden arbejder han nok paa et Skrift om Friskolen.

Hans Nielsen fra Stige og *Hans Jakobsen,* Palleshave, (som Rasmus Hansen, Knud Rasmussen, Diderik Johansen og Klavs Berntsen fynske Bondesønner) hørte ogsaa til Kolds Lærlinge, og det samme kan vel ogsaa for en Del siges om *P. Olsen,* Lunde, der, skønt Seminarist, dog kom under stærk Paavirkning af Kold.

Til det ældste Kuld af Lærerne i den fri Børneskole hører *Morten Eskesen,* Lærer i Rudme 1858—63 og fra 63—84 i Odense. Eskesen hører dog ikke til Kolds Disciple, skønt han ogsaa har modtaget en Del fra ham. Han er udgaaet fra Ranum Seminarium og er en af Ludv. Kr. Müllers »Fostersønner«. Tidlig fik han Øje for den fri Skoles Betydning og med stor Offervillighed og Uegennyttighed stod han i mange Aar i dens Tjeneste. Skønt en god Fortæller havde han dog især sin Styrke i Sangen. Med sin Kæmpevisesang har han glædet mange Mennesker. Jeg husker endnu saa tydelig, hvorledes han ved en Børnefest i Tarup den 25. Juli 1869 sang for os Friskolebørn: »Hr. Bonde han bor sig ude ved Aa.« Det var os en sand Fryd at høre ham synge om Hr. Vismer. Eskesen har udgivet »Minder og Udsigter fra 40 Aars Skoleliv« og flere andre Bøger, ligesom han ogsaa har skrevet en Del Sange. Mest kendt af det, han har udgivet, er dog hans Sangbog, der udkom i elleve Oplag og i mange Aar var den Sangbog, der blev brugt hyppigst trindt om i Landet.

Endnu maa der fra Friskolens Barndoms- og Ungdomstid nævnes en Mand, som — om end Lærer i Almueskolen — blev én af Friskolens ældste og bedste Venner. Det er den elskelige *Jesper Jensen* fra Vejle mellem Odense og Faaborg. Han var en hjærtensgod Mand og havde som faa Forstaaelse af den Sag, hvis Hovedmand Kold var. Har nogen »holdt Friskole i Statsskolen«, saa har det været Jensen. Han var en Nørrejyde af Fødsel og Lærer i Vejle fra 1858—74. Han drev Undervisningen paa samme Maade, som man brugte det i Friskolen. Den gammeldags Religionsundervisning med Udenadslæsning og Ramseri var ham en Gru. Han fortalte for Børnene og talte med dem om de Ting, der hører til Guds Rige, hvad han kunde gøre som faa, da han var en inderlig from og alvorlig

Hjærtekristen. »Han var et Hjærte dybere end de fleste,« sagde Birkedal, til hvem han havde løst Sognebaand, ved hans Jordefærd. Mange i Vejle Sogn, for hvem det Liv, Jensen deltog i, var fremmed, forstod ham ikke; men alle saa alligevel op til ham for hans retskafne Færd, og de maatte indrømme, at han i sit eget Liv altid lod Ord og Gærning følges ad. — Med Hensyn til hans Maade at lede Undervisningen paa kan bemærkes, at »Skoletilsynet godkendte i Vejle Skole, at Børnene ikke havde noget tillært at svare med, men svarede ud af deres egne Tanker.« — Under denne ægte frisindede Danemands Billede — som man finder i mange Huse i Vejle og N. Broby Sogne — har Eskesen skrevet de smukke Linjer:

»Barn i Tro og Mand i Tale
blev han Barnelivets Tolk,
mens hans Ord som Dug i Dale
og som Sol oplived Folk.«

Mange Gange talte denne udmærkede Mand Friskolens Sag. Første Gang var ved et stort Statsskolelærermøde i Odense 1862. Friskolen blev her angrebet meget heftigt, og en af Talerne hundsede den paa en meget raa Maade. Da traadte Jensen op som dens Forsvarer. »Skønt han ikke havde saa let ved at udtale sig offentlig, vovede han sig alligevel frem, og han udtalte, at det var underligt, at de Herrer sparkede saa galt til et Væsen, som de efter deres egne Udtalelser saa ned paa med dyb Foragt, og om hvilket de mente, at det var dødspræget i sin Fødsel; han kunde ikke forstaa denne Vrede paa anden Maade, end at de dog vist maatte være bange for den. Ved denne Udtalelse rejste der sig en forskrækkelig Modsigelse, og en af de vældigste brølte: »Smid ham ud!« Men Jensen lod sig ikke skræmme.« Hvad der for ham stod som Sandhed og Ret, kæmpede han uforfærdet for.

Mens største Delen af de fynske Præster var ivrige Modstandere af den koldske Friskole, var der dog ogsaa enkelte, der var dens gode Venner. Vi har set, at adskillige af dem var med at oprette »Selskabet for den danske Almueskole«. I nærværende Skildring skal dog kun nævnes de Præster, som var med at bære Friskolen frem i Kolds Dage. *Viktor Bloch,* Kerteminde, *C. F. Viborg,* Rynkeby, *Kofoed,* S. Næraa (der i en stærk Grad følte sig tiltalt af Kold), *Brandt,* Ollerup, *M. T. Lange,* Nyborg, *M. Melbye,* Asperup, *L. Helveg,* Odense, og *V. Birkedal,* Ryslinge. Særlig de to sidstnævnte har ikke haft saa lidt med Friskolen at gøre. Birkedal var jo Næstformand i det omtalte »Selskab«, og han var med til at oprette en af de første Friskoler i Ryslinge Menighed, nemlig Friskolen i selve Ryslinge. Med Raad og Daad har han støttet den fri Børneskole, og han var i mange Aar en af dens »varmeste Talsmænd«. Ved flere Friskolemøder og Friskoleindvielser har han haft gode Ord at møde frem med. Det samme gælder om den ædle og frisindede Dr. Ludv. Helveg. Han var i mange Aar en stadig Foredragsholder ved de store Fastelavnsmøder i Odense, lige som han ogsaa flere Gange deltog i Diskussionen ved disse Møder. Men ikke alene i Ord, ogsaa i Gærning støttede han den fri Skole — noget Eskesen kan bevidne. Helveg hørte, efter hans Ord til »Sagens udholdende Venner«. — Den Dag i Dag har da for Resten Friskolen Venner blandt de fynske Præster.

Sine fleste Venner har Friskolen haft paa Landet, blandt Bønderne; kun i et Par af Byerne, Odense og Kerteminde, har Borgerne sluttet sig til Sagen og oprettet Friskoler. Af Venner paa Landet, som har været med fra første Færd, er der tre, hvis Navne ikke maa savnes i denne Skildring. Det er Gaardejerne *Tyge Hansen* i Ferritslev, *Jens Jensen,* Trunderup, og *Kristen*

Hansen, Vejstrup. De har alle tre været i livlig Berøring med Kold, og de har i al den Tid, Friskolen har bestaaet, hørt til dens mest trofaste Venner, og endnu i deres høje Alder — de er alle højt oppe i Firserne — omfatter de Sagen med Kærlighed.

Blandt Rigsdagsmændene har der hele Tiden været ikke saa faa, som har haft Kærlighed til og Forstaa else af den danske Friskole. Det maa maaske være tilladt her, hvor Talen egentlig kun er om den fynske Friskole, at nævne nogle af de fynske Tingmænd, der al deres Tid har vist Interesse og Varme for Sagen. Foruden *Klavs Berntsen, Jørgen Pedersen* og *Kr. R. Stenbæk* (der ogsaa har været Friskolelærere): *Anders Tange, Cornelius Petersen, Sofus Høgsbro, Harald Holm, Rosager, Kr. Jensen* og *Jensen Aadal.* Men endnu en fynsk (langelandsk) Folketingsmand er der, som ikke maa glemmes, og det er Malermester *P. E. Olsen* fra Skelskør. Han var en ivrig Ven af kirkelig og folkelig Frihed og ham skyldes det, at Loven af 30. September 1864, hvori der, som omtalt, blev tildelt Friskolen mere Frihed, blev ført igennem. »Denne lille men vigtige Lov vil til alle Tider staa som et smukt Minde om hans Rigsdagsvirksomhed« (Dansk Folketid. 1876).

Af friskolevenlige Blade skal jeg ikke undlade at nævne: »*Dansk Folketidende*«, »*Dansk Kirketidende*«, »*Fyns Tidende*«, »*Højskolebladet*« og selvfølgelig Skolens egne Blade »*Fylla*« og »*Friskolens Tidende*«.

Hvorledes stillede nu den danske Kirkes ypperste, Danmarks mest frisindede Mand: *N. F. S. Grundtvig* sig til den fri Børneskole? Ja, dette Spørgsmaal er i Grunden overflødigt; for da han vilde have Frihed paa alle Omraader, vilde han selvfølgelig ogsaa have det paa Skolens Omraade. Han, Højskolens Fader, »Danmarks eneste pædagogiske Geni«, har allerede tidlig udtalt sig

om Skoler for Voksne og Børn (»Skolen for Livet«, »Ordets Friskole«), og han har, som bekendt, ogsaa skrevet flere Bøger til Brug i Børneskolen. Her skal fremdrages lidt om hans Stilling til Friskolen og Børneskolen i det hele.

Da der paa den grundlovgivende Rigsdag blev talt om Skolesagen, udtalte han sig mod Tvangen til at søge Almueskolen eller Afretningsanstalten. Han vedkendte sig *i alle Maader* at have en gruelig Sky for alt, hvad der kan kaldes Skoletvang, og det var hans Overbevisning, at naar man kunde gøre noget for at udbrede *folkelig Oplysning og Dannelse,* da behøver man ikke saadanne *Afretningsanstalter,* som Almueskolen har været, og hvorved der sjælden vandtes noget af den Dannelse og Oplysning, som er værd at nævne.

Paa Rigsdagen 1854—55, da Skolesagen igen var til Behandling, talte han atter; han lagde heller ikke nu Dølgsmaal paa sit Had til »al Skoletrældom«, og han hævdede Forældrenes Ret til selv at oplære deres Børn eller lade dem oplære ved andre.

I næste Rigsdagssamling 1855—56 udtalte han sig udførligt om Skolesagen. Den egentlige Oplysningstid var Ungdomstiden. I Barnealderen maatte man hjælpe Børnene til Rette saa godt, som det var muligt; men det skulde ske uden Skoletvang. Han udtalte sig stærkt mod *Udenadslæsning* og *Lektielæren* i Skolerne. »Der har vist ikke været noget mere *fordærveligt* for *Kristendommen* og for *al Religion,* end at *Troessagen* er bleven gjort dertil.« — *Skoletvang* og *Monopolet* for Seminarierne skulde afskaffes: Istedenfor »*Seminarieprøve,* som er ingen Ting uden Attest for, hvilke Bøger man har læst,« skulde Prøven for den faste Lærer ved en Skole være *den,* at han først i nogle Aar havde været *Hjælpelærer* og som saadan, efter troværdige Vidnesbyrd, bevist sin Dygtighed,« og Hjælpelærer burde

man kunne blive, hvor man saa var dannet, om det saa var paa *Grundtvigs Højskole.*« —— Han mente ellers, at Skolelærernes Uddannelse kunde blive noget lignende som den, de Unge kunde vinde paa Rødding Højskole, der var indrettet efter hans Anskuelser »*uden* Baand og Indskrænkninger, *uden* Eksamen og deslige.« Hvad den Sag angik, om en Børneskole kunde gaa uden Tvang og Mulkt, da nævnte han Dronningens Asylskole, »en *Almueskole*, som jeg i over ti Aar har haft den Ære at styre, og som er gaaet i over ti Aar uden alle *Mulkter,* og uden al *Lektietrældom, Timetabeller* og deslige.« —

I sine fortrinlige Skrifter »Krønikerim«, »Mundsmag af Danmarks Krønike« og »Historisk Børnelærdom« har han skrevet ypperligt om Ting, som vedrører Børneskolen; navnlig om Hjemmeundervisningen for Børn. De Vink, han giver, er ogsaa virkelig praktiske. Historien skal man først meddele *mundtlig* med stadig Henblik paa de historiske Kort, og naar dette var gjort, mente han, at lette og livlige historiske Rim, der leverer Omridset til en Universal-Rimkrønnike, kunde være til Nytte. Dem kunde saa Børnene lære udenad. »Vi er saa vante til at lade Børn lære Bøger udenad, at naar de er korte og nogenlunde læselige, har vi sædvanlig ej mindste Betænkelighed derved; men vi maa dog lære ogsaa at spørge, hvorvidt *Børnene* kan være fornøjede dermed og høste Nytte deraf, hvad, efter mine Tanker, med den sædvanlige Udenadslæsning slet ikke er Tilfældet.«..... Man skal fortælle for Børnene, og Bogen skal kun være »et Hjælpemiddel for Børnene til at indprænte sig Forestillingen om de store Omskiftelser i Tidens Løb.«.....»*Bogen i og Munden op!* det er den *ny* Skolelov, vi endelig maa lære at rette os efter, naar vi vil fortjene mange Tak af Børnene, og da først kan gode Bøger rigtig gøre Gavn, som gode Venner i

Baghaanden.« Hans Bøger skal være til »levende Skolebrug«, og det er ikke Grundtvigs Mening, at Børnene skal lære f. Eks. hans Mundsmag som en almindelig Lærebog. »Som en Pegepind til at skatte og bruge den Rigdom, vi har, navnlig i Sakses Danmarks Krønnike, ønsker han sin lille Bog betragtet, og den vil tjene de Børn bedst, der læser mindst i den, naar den kun opmuntrer de Ældre til at fortælle dem, hvad de véd, og lægge sig paa Kundskab om mér, for at meddele det til de Smaa paa den jævneste og fornøjeligste Maade, de kan, thi baade Nytten og Forstanden vil da i betimelig Tid komme af sig selv.«

Da Grundtvig og Kold saa mødtes, blev det et venligt Møde. I kirkelig Henseende havde Kold i mange Aar været Grundtvigs Discipel. Ej heller var han ukendt med hans Skoletanker og folkelige Betragtning i det hele. De Tanker, Kold selv havde gjort sig om Skoler for Børn og Voksne, faldt godt sammen med Grundtvigs egne, og Grundtvig betænkte sig da ikke paa at støtte ham, saa han kunde faa en Skole i Gang. Grundtvig kom til at holde meget af Kold, og det varede ikke længe, førend han kom til at sætte megen Pris paa ham som Skolemand. Hans Mening om Kolds Skole var den, at den var den aller bedste af alle Landets Folkeskoler, og at han gennem sin Skole for Voksne og Børn udrettede langt mere for Menneskelivets og Folkelivets lykkelige Udvikling end Rødding eller Hindholm. Han tænkte endogsaa paa at faa ham til Forstander for sin Højskole. Flere Gange forhandlede de med hinanden om Skolesager.

Den 4—6. Avgust 1860 blev der holdt et Friskolemøde i København — vistnok det eneste af den Art, som er bleven afholdt dér. Aldrig har man ved noget Friskolemøde haft saadanne Talere som ved dette; for selve Høvdingerne Grundtvig og Kold var til Stede og

deltog i Forhandlingerne. Kold holdt ved dette Møde et helt Foredrag om Livs- og Dødsskolen. Han udtalte bl. a., at de fri Børneskoler desværre flere Steder var bleven for store; han holdt i Reglen paa, at smaa Børneskoler var de bedste, da Lærerens Hovedopgave i de store Skoler let blev at holde Styr, hvorved det hjærtelige Forhold mellem Lærer og Børn bortfaldt, hvorhos Børnene, naar de kom saa mange sammen, lærte hinanden Uartigheder. — Grundtvig udtalte, at Indbildningskraften var den eneste Evne, som var ret levende og virksom hos Barnet, saa, naar kun Undervisningen beskæftigede denne, saa havde den udrettet, hvad den formaaede, og som Følge deraf kunde han heller ikke lægge den Vægt paa de *smaa* Børneskoler som Kold, da Skolen aldrig maatte indbilde sig, at den med Hensyn til det hjærtelige Forhold kunde træde i Forældrenes Sted. Naar Børneantallet i en Skole blot kunde høre, hvad der blev sagt, antog han ikke, det var for stort.....Han kunde ikke lægge saa stor Vægt paa Tallet. — Der blev af *N. J. Jensen* spurgt, om man skulde raade unge Mennesker fra eller til at uddanne sig til Lærere ved de offentlige Skoler, hvortil Grundtvig svarede, at man skal hverken raade fra eller til, da det er saa afhængigt af Forholdene, om der kan udrettes noget. — Kold raadte ved dette Møde Folk til at danne en Friskoleforening (»Danebrog« 1860).

Kold kom i de Aar flere Gange til København. Han var saaledes Deltager i de tre første kirkelige Vennemøder 1863, 65 og 66. Ved Mødet 1865 talte han ved ét af Aftenmøderne, og det var ved dette Vennemøde, Grundtvig i en lille Tale om Skolen, som han ønskede, »at Nordens Aand maatte komme til at raade i ligesom Herrens i Kirken« — sluttede med at sige: »Det har undret mig, ja næsten bedrøvet mig, at her, hvor

der tales om Skolen for Livet og dens Fremskridt hos os, ikke er hørt nævne en Mand, som har arbejdet og arbejder med Kraft og Held for denne Sag, thi en Hovedmand for Friskolen i Nordens Aand hos os, det er *Kold* i Fyn, ja, ham er det!«

Ved Vennemødet 1866 var det saa Kold »modtog sin offentlige Anerkendelse i den store grundtvigske Vennekreds«, idet Grundtvig paa Mødets anden Dag endte sin Tale med følgende Ord: »Jeg har derfor bedt Kold, den menneskelige og folkelige Oplysnings Hovedmand i Fyn, være saa god at fortælle os, hvorledes han kom ind paa sin frugtbare Løbebane, og hvorledes han betragter Skolesagen i det hele, baade Børneskolen og Skolen for de Voksne, og jeg vil da kun føje en Begæring til, som jeg ellers aldrig gør til nogen Taler, den nemlig, at han ikke vil fatte sig for kort; thi denne Mand har tiet saa længe, at han vistnok har en god Del at sige os, og vi har, tror jeg, ogsaa gode Stunder at høre.« Kold holdt saa sin store og mærkelige Tale, hvori han i klare og livlige Træk fremdrog sit Livs Historie. Talen, der varede ikke mindre end to Timer, blev hørt med den største Opmærksomhed. »Han traadte op paa sin jævne Vis med Sandheder, det nok var værd at gemme paa,« siger Professor *Fr. Hammerich*. Man kan læse denne mærkelige Tale Gang efter Gang uden at trættes. Men naar det er saaledes, hvorledes maa den da ikke have virket paa dem, der hørte den! — Grundtvig glædede sig højlig over at høre Kold, »hos hvem Ordets store Skolevirksomhed havde begyndt.«

Grundtvig, der aldrig slap Skolen af Syne, vedblev ogsaa at følge den fri Skole med kærlig Opmærksomhed. Ja, en af de allersidste Gange (1869), han aabnede Marielyst Højskole, drejede hele hans Tale sig endog saa godt som ene om Friskolen. »En Friskolelærer i Jylland har om Skolegærningen stillet to Spørgsmaal

til mig.....Det første Spørgsmaal er, om ikke Friskolen, som arbejder paa at vække og nære Folkelivet, er væsentlig forskellig fra Tvangsskolen, der arbejder paa at meddele og indskærpe en vis Bogkundskab. Det andet Spørgsmaal er, om ikke Udenadslæsningen paa Ramse af Troens Ord er at tage Guds Navn forfængelig.

Begge disse Spørgsmaal maa jeg efter min fulde Overbevisning besvare med Jo..... Forskellen mellem vore Friskoler og de gamle eller ny Tvangsskoler er ingenlunde hverken Forskellen mellem lidt mer eller mindre Umage og lidt mer eller mindre Kundskab eller Lys og Mørke, men den er som Forskellen mellem Liv og Død, der umulig kan forliges, men maa strides, hvor de mødes, til den ene falder og forsvinder.

Den fri Folkeskole er da ogsaa kun blevet mulig ved Troen paa ham, der selv er Livet og har overvundet Døden for os, saa i Folkeskolen oplyses det, hvad Kristendommen gør for det timelige, ligesom det i Kirkeskolen oplyses, hvad den gør for Menneskets evige Liv. Det maa derfor ikke forundre os, at vi lige saa vel i Folkeskolen som i Kirken har Dødbideriet imod os, og at vi derimod i Folkeskolen kan have dem med os, som i Kirkeskolen er stik imod os.«

Dette er, saa vidt jeg véd, den sidste offentlige Udtalelse, man har fra Grundtvig om Friskolen.

Lige som Grundtvig har skrevet Højskolens Sang: »Hvad Solskin er for det sorte Muld«, saaledes har han ogsaa skrevet Friskolens: »Der skinner en Sol i Lys og Løn«.

Det var i disse Tider efter de haarde Nederlag for Folket i 1864 og 1866 — to af de sørgeligste Aar i vor Historie — at Højskolesagen rigtig tog til at blomstre her i Landet. Men ved Siden af de fri Skoler for Voksne stod Højskolens »lille Broder«, Friskolen. Ogsaa

den tog, særlig da paa Fyn, stærk Fart i disse Aar. Det var som en Vaartid. Friskolernes Antal paa Fyn, der for nogle Aar siden kun havde været 10—12, var i Slutningen af Treserne naaet til mellem 20—30. Der blev indviet den ene Skole efter den anden. Det var en saare skøn Tid for Friskolen. Vel var dens økonomiske Kaar ikke alle Steder saa gode, som man kunde ønske det; men man havde Begejstring for og Tro til Sagen, og de unge Mænd, som viede deres Liv til Friskolegærningen, paatog sig maaske nok i Almindelighed megen Besvær og store Savn; men de tog fat med god Tro og Haab, og i Reglen blev deres Tro da heller ikke gjort til Skamme eller deres Haab beskæmmet. Var Kredsen lille og havde ondt ved at klare det med Udgifterne, blev man mere end én Gang støttet af Venner i den grundtvigske Kreds. Kom der f. Eks. Overskud fra de kirkelige Vennemøder, kunde det komme Friskolerne til Gode. Eller, hvad der er sket flere Gange, der blev udgivet smaa Bøger, som saa blev solgt til Fordel for en eller anden af de fri Skoler. Saadanne »Gaver« er med Bidrag af forskellige bleven udgivet af *Ernst Trier, Klavs Berntsen* o. fl. Og disse Bidrag af forskellige gode Mænd var ikke ubetydelige Sager. Trier fik saaledes til sin Bog Bidrag som Grundtvigs Salme: »Lille Guds Barn, hvad skader dig«, Brandts »Et Foredrag om Grundtvigianisme« og Hostrups »Et Foredrag om Spøgelser«. I Flugt med dette kan nævnes, at enkelte Mænd har støttet Friskolen ved større Gaver. Saaledes stiftede Gaardejer *Niels Knudsen* i N. Søby et Legat paa 2000 Kr., hvis aarlige Renter skal tilfalde Friskolelæreren i Palleshave. Gaardejer *Jens Hansen* i Havndrup betænkte ved sin Død Friskolerne i Søllinge, Ferritslev og S. Næraa med en Gave paa flere Tusende Kroner.

I Slutningen af Treserne begynder man paa de Fri-

skolemøder i Odense, der siden voksede og blev saa store. Det var Kr. Appel, Kl. Berntsen og M. Eskesen, der fik disse Møder i Gang. Til de første af dem var der kun nogle faa Hundrede Mennesker samlede, men efter nogle Aars Forløb var Tallet øget til henimod 2000. Lige siden 1870 har man, naar et enkelt Aar undtages, altid holdt Møderne Fastelavns Mandag og altid kunnet glæde sig ved en stærk Tilslutning. Folk fra alle Egne af Fyn mødes den Dag i Odense, og mange kan godt sige saaledes: »Ja, mødes vi ikke før, saa mødes vi nok ved Fastelavnsmødet i Odense!«

Af andre Møder, som har haft Betydning for Friskolesagen, maa omtales de to aarlige Møder paa Kolds Skole, der blev holdt tredje Paaskedag og Mikkelsdag; Høstmøderne eller Lærermøderne paa samme Skole, og Friskolelærermøderne i Sødinge og andre Steder. Særlig Lærermøderne paa Dalum har haft stor Betydning for mange. Det var naturligvis Kold, der her var Hovedmanden, og hans Foredrag, som der altid hvilede et stærkt Oprindelighedens Præg over, gjorde et mægtigt Indtryk paa Deltagerne. Mange af dem mindedes siden efter disse Møder med stor Glæde, og de stod for dem som noget af det indholdsrigeste, de havde oplevet. Lærermøderne i Dalum var besøgt af Folk fra alle Egne i Landet, af: Præster, Lærere og Borgere. Ved de to aarlige Møder var det Friskolefolkene fra de forskellige Egne, der kom til Dalum, nærmest for at høre Kolds Foredrag. Friskolemøderne var, som Navnet tyder paa, nærmest Lærermøder. Man samledes her og forhandlede om Friskolesagen, og hvad dermed stod i Forbindelse, Undervisningen i Skolerne o. s. v., og Fællesskabsfølelsen blev styrket hos Deltagerne.

Som et Slags »Budbærer« mellem Friskolefolkene paa Fyn virkede fra 1869—76 Ugebladet »*Folkebladet Fylla*«, der blev udgivet af et Selskab og ledet af Morten Eskesen.

Det var i disse Aar Friskolevennernes Organ. Her kunde man læse Artikler om Friskolen, om dens Trivsel og Vækst, og hvad der ellers stod i Forbindelse med den. Det var for en stor Del selve Friskolelærerne, der skrev i Bladet. Naar man undtager Udgiveren, fra hvem de fleste Artikler hidrørte, var Rasmus Hansen i Vejstrup Bladets flittigste Medarbejder. Han skrev »Gamle Minder« og mange Artikler om Skolesagen. I et enkelt Aar (1872) fandtes fra hans Haand ikke mindre end 22 (!) Artikler, hvoraf flere var ret udførlige.[1]

Den 6. April 1870 døde Kristen Kold, kun 54 Aar gammel. Kun faa Skolemænd har virket til saa stor Velsignelse, som han. Hans Jordefærd fandt Sted den 12. April, og ikke mindre end 2000 Mænd og Kvinder fra alle Landets Kanter havde givet Møde for at vise ham den sidste Ære. L. Helveg anvendte paa Kold Ordene: »En Høvding er falden i Israel«, og baade han og de andre Præster og Højskolelærere, der tog Ordet ved denne Lejlighed, talte smukt om hans store Betydning for den danske Skole. Kl. Berntsen udtalte paa Friskolens Vegne en Tak til Kold, »for hvad han havde været for Fædre og Mødre, men især for de Smaa, for danske Drenge og Piger.«

Den Tanke, Kold havde ført ud i Livet, døde ikke, fordi Høvdingen blev bortkaldt. Nej, i de nærmeste Aar efter hans Død fremstod der netop ikke saa faa Friskoler. Og hverken Angrebene paa dem, som stadig fortsattes, eller en ministeriel Skrivelse om, at Børnene i de private Skoler skulde lære passende Afsnit af én af de avtoriserede Religionsbøger »saaledes, at de kunde gøre Rede for de deri indeholdte Religionslærdomme,

[1] Et Par Gange senere, først i Firserne og siden i Halvfemserne, har man prøvet paa at faa en Friskoletidende i Gang. Men begge Gange er Forsøgene mislykkedes. Tilslutningen har været for ringe til, at et saadant Blad kunde holde sig.

baade af Troslæren og Sædelæren og udenad fremsige de Skriftsteder, med hvilke Lærdommene i Lærebogen er belagte« — kunde hindre Friskolernes Fremvækst. Ministerskrivelsen fik, saa vidt vides, ingen Betydning, og forresten maa det da ogsaa siges, at det langt fra var alle Myndigheder, der, som den daværende Kirkeminister, stillede sig vrangvillige over for den fri Børneskole. Stiftamtmanden paa Fyn f. Eks. stillede sig altid særdeles velvilligt over for den. Da en Præst saaledes en Gang sidst i Halvfjerdserne vilde have kvalt Friskolen i Skalbjærg og allerede lige frem havde erklæret den for lukket, fordi Børnene ved en Eksamen efter hans Mening ikke besad de Kundskaber og Færdigheder, som deres Jævnaldrende i den offentlige Skole var i Besiddelse af, og fordi han var bleven vred paa Læreren — saa klagede man til Stiftamtmand Heltzen. Det hjalp. Skoledirektionen med Stiftamtmanden i Spidsen undersøgte nu selv Forholdene i Skalbjærg Friskole. Hele Undersøgelsen faldt da ud til Friskolens Fordel; i et enkelt Fag — Skrivning — var Friskolens Børn endogsaa fremmeligere end Statsskolens. Præsten fik saa »en Næse«, mens Friskolen vandt Anerkendelse og fik Lov til at leve og fortsætte sin Virksomhed.

Angrebene paa Friskolen blev tilbageviste med Fynd og Klem. Saaledes paa Skolemødet i Odense 1870, hvor Friskolen var Genstand for de heftigste Angreb af dens Modstandere; den blev da forsvaret med Dygtighed af Kr. Appel (der ligefrem stillede Forslag om at nedlægge de offentlige Skoler paa Landet), L. Helveg, J. Lund, Kl. Berntsen o. fl.

Kampen mellem de to Skoler fortsattes i de følgende Aar. Især blev der i 1872 ført en meget livlig Fejde mellem disse Skolers Talsmænd. Denne Fejde, der nærmest udkæmpedes i »Fylla«, blev kaldt for »den lille Borgerkrig«. Det var Rasmus Hansen, Vejstrup,

der aabnede Kampen med et Stykke, hvori han varmt fremhævede Friskolens Betydning og udtalte sit gode Haab for dens Fremtid. Almueskolen kritiserede han meget skarpt. Den var saa ilde sét af Befolkningen, at »den vilde dø, hvis den blot et Aar mistede sine tvungne Indtægter.« Men med Friskolen, »der er groet op af det danske Folkehjærtes egen Grund, har det ingen Nød; den er noget nær den bedste Skole, Jorden for Tiden ejer, og den vil nok komme til at bestaa trods Fjendernes Haan og Spot og Vennernes bange Raad.« Flere af Statsskolens Lærere fo'r nu i Harnisk og huggede løs paa R. Hansen. Han bed dog godt fra sig og blev kraftig støttet af sine Venner, Kr. Appel og Kl. Berntsen m. fl. De lagde ikke Løv imellem, naar de skrev, disse Mænd, og der blev under Striden sagt Modstanderne, »Tvangsskolelærerne«, adskillige drøje Sandheder. Striden, hvoraf der gik en Del Ry, mærkedes helt over paa Fastlandet (Jylland) og varede til langt hen i Sommeren.

Friskolesagen blev, som sædvanlig, behandlet paa fynske Skolemøder; men ikke alene det, ogsaa ved Skolemøder i Jylland blev den nu bragt paa Bane. Saaledes i Marts 1872 ved et Skolemøde i Vejle, hvor den udmærkede Seminarieforstander *Svendsen* fra Jælling udtalte sin Glæde over Friskolen. »Selv om Statsskolelærerne krympede sig derved, maatte Friskolen frem, indtil den en Gang kan gøre Statsskolen overflødig.« Svendsen og den ypperlige *Ludv. Kr. Müller* er to Seminarieforstandere, der, som bekendt, har haft stor Betydning for Friskolen, der med Glæde tæller dem blandt sine bedste Venner. — Og senere i Maj Maaned ved et Skolemøde i Lunderskov var ogsaa Friskolen stærkt paa Tale. Baade *Termansen*[1] og *L. Schrøder*

[1] Termansen havde et Par Aar tidligere i en fortrinlig Artikel i »Dansk Folketidende« hævdet Friskolens Grundtanker, og det

fra Askov omtalte den venligt og forstaaende. Schrøder hævdede paa det bestemteste, at »Børnelærdommen er Forældrenes Sag,« og at »ingen har Ret til med sin kolde Haand at gribe ind mellem Forældre og Børn.« Han vilde ikke sende sin Søn i en Statsskole, om den end laa lige ved Siden af ham, og Læreren var hans bedste Ven; thi han maatte da gaa sammen med Børn, der var tvungne i Skole. Fra Fyn var til dette Møde Kl. Berntsen og Kr. Appel komne til Stede, og de hævdede naturligvis Friskolens Sag efter bedste Evne. — Som Schrøder stillede saa godt som alle andre fremragende Højskolemænd sig over for Friskolen. I *Nørregaard, Trier* og *Grove* m. fl. havde Friskolen til enhver Tid varme Talsmænd.

Som i sin første Tid var Friskolen stadig Genstand for megen Modstand og Miskendelse. Tiden i Halvfjerdserne var jo stærk politisk. Der førtes i de Dage en meget ivrig Kamp mellem »det forenede Venstre« og »Højre«. Største Delen af Friskolefolket lige saa vel som de allerfleste af Skolens Lærere var Venstremænd. Men dette var ogsaa en af Grundene til, at mange stillede sig fjendtligt over for den fri Skole og dens Lærere. Selv en Mand som Fr. Hammerich, der var en af Grundtvigs ældste Disciple og en god Ven af Oplysningssagen, finder nu Tegnene for Friskolen lidt »tvetydige«. Han skriver saaledes: »En Yndlingstanke hos Grundtvigs Venner er *Friskolen,* og dens Betydning er ikke ringe; hvor den er, som den bør være, kan den løfte de Unges Sind. Hvis blot Tegnene alt ikke var blevne lidt tvetydige, Forældrene vel paaholdende og de »livlige« Friskolelærere vel lystne efter Skoler og vel livlige til mangehaande smaa Ærinder, f. Eks. for det »forenede«.« (Fr. Hammerich: Grundtvig og det forenede

med en Overbevisningens Varme, der gør, at man læser hans Artikel med den største Glæde.

Venstre). Karl Ploug, der vel aldrig havde delt Grundtvigs Syn hverken paa Skole eller Kirke, men dog i enkelte af de store Spørgsmaal været velvillig stemt over for Grundtvigs Venner og de Krav, de stillede frem, var i disse Aar meget vred paa Friskolelærernes »brogede og ubændige Skare«. Da H. Holm udgav Kolds Bog om Børneskolen, fandt »Fædrelandet« dette »mere besynderligt end forstandigt,« og det udbrød: »Gud naade og bevare os for at faa Landet fyldt med koldske Friskoler!« Og i Landstinget udtalte han under en Skolelovsforhandling: »Det er et aldeles blødagtigt Forlangende, at der skal være et Kærlighedsforhold mellem enhver Lærer og Børnene og mellem ham og Børnenes Forældre.....Det, man skal have i Skolerne, er ikke Lys og Liv, men det er Kundskab, og det er ikke sandt, at der er udbredt Død og Mørke; det, der fattes, er, at der ikke er udbredt Kundskaber nok... ..Friskolevæsenet skilte Befolkningen ad; thi kun den, der kan betale, kan sætte sine Børn i Friskolen, men den Fattige er nødt til at søge den Skole, hvor Undervisningen gives frit.« Og han foreslog ligefrem, at der i Loven skulde tages den Bestemmelse, at ingen maatte oprette en privat Børneskole uden for København uden at have Vidnesbyrd om hæderlig Vandel og uden at faa Skolekommissionens Tilladelse, og at de private Skoler altid skulde staa aabne for Tilsynet.

»Fyns Stiftstidende« udtalte i en Artikel sin Glæde over, at »Friskolepartiet med dets nedbrydende Bestræbelser ikke havde mødt synderlig Indgang i Folket.«

I »Nationaltidende« (1879) paastod en Indsender, at »før 1848 havde det danske Folk raget højt frem over største Delen af Evropa; men nu var vi sakket langt bagud, og deri var Højskolerne og Friskolerne Skyld. Paa Højskolerne lærer man som bekendt fortrinsvis Bragesnak, hvis man overhovedet da lærer noget; i

i Friskolerne vil man ofte finde et saadant Lavmaal af Dannelse, en saadan Raahed i Fremstillingen hos Lærerne, og en saa grænseløs Uvidenhed, Umodenhed og Uopmærksomhed hos Børnene, at det er forbavsende, Tilsynet kan lade det gaa. Principet er, som en fynsk Friskolelærer en Gang troskyldigt forsikrede mig: »Ve' di lære novet, ka' di, ve' di itte, ka' di la' væer.« Den gamle Læresætning, at i Danmark kan ethvert voksent Menneske læse og skrive ordentligt, eller — som det vel bør forstaas — opfatte andres og gengive sine egne Tanker klart, kan ikke længer høre til de fundamentale Trossætninger. Man behøver ikke at kende meget til den danske Landalmue for at vide dette.« Og han fremdrager saa nogle Attester, skrevne af Gaardmænd og Sogneraadsmedlemmer, der skal bevise Rigtigheden af hans Paastand. Men han glemte, som »Højskolebladet« bemærkede, at oplyse, om de nævnte Gaardmænd og Sogneraadsmedlemmer havde gaaet i Friskole og Højskole, eller om de mulig havde faaet deres Uddannelse i den gamle Almueskole af 1814. Det hørte maaske dog nok til Sjældenhederne at træffe paa saadanne Vrængebilleder af Friskolen, som det der her blev givet til Bedste. Naturligvis var Indsenderen navnløs!

Friskolesagen gik trods alt saadant sin Gang, og dens Lærere røgtede deres Gærning, som de fandt det forsvarligt og rigtigt. — Inden for Friskolens egen Kreds var der paa denne Tid flere Spørgsmaal oppe, og de blev drøftede meget livligt, særligt ved et Friskolemøde i Nyborg 1874. Først var der et Spørgsmaal, som Schrøder havde opkastet, og som gik ud paa, om det var heldigt, at »de Børnelærere, der vitterlig havde gjort deres Sager godt i deres Stilling og vundet Anerkendelse derfor og baade indvortes og udvortes havde haft deres gode Levebrød derved, saa alligevel opgav Børne-

skolen delvis eller helt.« (Se »Fylla« 1873, Nr. 51.) Eskesen, L. B. Povlsen, Bovlund, og Jørg. Pedersen forsvarede dette; hvorimod Kr. Appel og Kl. Berntsen, Olsen og Pastor Clausen mente, at det i Reglen vilde være rigtigt, om Børnelærere holdt ud og efter Evne tjente Sagen med Troskab.

Dernæst var der Spørgsmaalet om Friskolelærernes Uddannelse. Nuværende Valgmenighedspræst *Fr. Jungersen* meddelte, at Dr. Rode i Forening med ham og Kand. Sørensen havde tænkt sammen med en almindelig Højskolegærning at oprette en Udannelsesskole for Friskolelærere. Han ønskede nu, at høre Folks Mening derom. Appel, Pastor Clausen og Kand. Sørensen anbefalede Planen, mens Olsen, J. Pedersen og Kl. Berntsen fraraadte den. (Spørgsmaalet om Friskolelærernes Uddannelse havde forresten ogsaa været paa Tale ved Friskolemødet i Odense to Aar før, og Clausen havde da gjort sig til Tolk for Tanken om en Uddannelsesskole for Friskolelærere. Men L. Helveg, Kl. Berntsen og Jensen fra Vejle havde udtalt sig mod en saadan Skole. Helveg »kunde ikke ønske, at der oprettedes en saadan Frilærerskole; men derimod kunde han ønske en stor Højskole i Sorø.« Jensen mente »det var skadeligt at stuves sammen saaledes, som det sker paa Lærerskolerne, for at samle Kundskaber, mens man alt for meget er skilt fra Folkelivet. En Mand kan komme lige fra Ploven og blive bedre Lærer end den, der kommer fra Lærerskolen; thi den første kan bag Ploven have samlet en virkelig Kundskab til Folkelivet og meget bedre have vedligeholdt Samfølelsen med Folket.«)

Kr. Appel talte om »Idrætter«, og alle Talerne var godt enige om deres Betydning for Børnene og de Unge. Heller ikke har nogen mere end netop Friskolefolkene arbejdet for Skyttesagen og Gymnastiksagen i det hele. I flere Friskoler indførte man de saakaldte Salonbøsser

og øvede Drengene i Skydning, Hugning og allehaande Legemsfærdigheder. Da man til Fremme af Gymnastiken begyndte at opføre Øvelseshuse, var det ogsaa Venner af den fri Skole, der gik i Spidsen. Saaledes i Ryslinge, hvor det første Gymnastikhus paa Landet blev opført (1871), og i Ferritslev, Palleshave, Sødinge og mange flere Steder.

I 1878 var der gaaet 25 Aar, siden Kold begyndte sin Friskole i Dalby. I den Anledning afholdt man den 3. og 4. September et større Friskolemøde dér. Skønt Dalby ligger noget afsides, mødte der dog ikke mindre end »henved 1000 Mænd og Kvinder paa Kolds gamle Skolegaard, hvor der nu foruden Børneskolen findes en Valgmenighedskirke og et Øvelses- og Forsamlingshus.« Det blev et prægtigt Møde, der nærmest formede sig som »en Mindefest for Kold og et Vennemøde for Friskolens Venner«. *Povlsen Dal* fortalte her den første Børnefriskoles Historie (saa godt som alt, hvad der i nærværende Afhandling er meddelt om Friskolen i Dalby, er taget efter denne Tale.) Foruden Poulsen talte N. Lindberg, Trier, Harald Holm og Kl. Berntsen.

Samme Aar kom ved det store Fastelavnsmøde i Odense en Sag paa Bane, der mærkelig nok fandt ringe Genklang i Forsamlingen. Det blev foreslaaet at oprette en Friskoleforening, hvorigennem man kunde støtte Friskolelærerne, naar de blev gamle og ikke kunde arbejde længere. Den, der første Forslaget frem, var nuværende Landstingsmand, Redaktør Jørg. Pedersen, Kolds Medhjælper i Dalum gennem mange Aar og en god Ven af Friskolen. Han blev støttet af Kl. Berntsen og N. Lindberg; men Kr. Appel m. fl. udtalte sig mod Forslaget, som saa foreløbig blev stillet i Bero. Sagen kom vel atter for fire Aar efter (1882). Det var den samme Mand, der igen bar den frem; men skønt han talte varmt og dygtigt for Sagen, og skønt hans Forslag fik

Tilslutning hos de fleste — selv Appel var nu ogsaa med — kom der ikke endnu videre ud af det. Folk var ikke med paa Sagen, og i Løbet af et Aar naaede man kun at faa indsamlet 210 Kr., og deraf var nok endda de 100 skænket af en Mand uden for den grundtvigske Kreds. Man var bange for alt, hvad der smagte af Organisation, og der skulde endnu gaa adskillige Aar hen, inden en Friskoleforening kunde blive dannet.

Paa den Tid, her er Tale om, d. v. s. først i Firserne, var Friskolernes Antal naaet op til flere Hundrede. De fri Skoler var tit paa Tale; fra én Side mødte de stadig megen Modstand, mens de saa fra anden Side blev omfattet med megen Varme og Interesse. Paa de nordiske Skolemøder var Friskolen ogsaa flere Gange paa Tapetet. I Kristiania 1874 blev den stærkt anbefalet af flere af Mødets Talere, bl. a. ogsaa af *O. Arvesen*, der udtalte, at han »var en inderlig Friskoleven, uden at han dog derfor vilde lægge den mindste Sten i Vejen for den trællende Myretue, som kaldes Almueskolen. Den har sandelig stort Læs nok at bære alligevel. Han syntes ikke, det var noget at fare i Harnisk for, fordi Forældrene ikke vilde sende deres Børn til den første Lærer, Regeringen sender os, men til den, de havde Tillid til.« Angreb manglede det naturligvis heller ikke paa her, lige saa lidt som i København 1877, hvor en Lærer Kristensen kom med den Paastand, at Friskolen var ikke en Skole »for alle, og den bidrog kun til at skille Befolkningen i en Rigmands- og Fattigmandsklasse, og dens Lærere maa ofte søge Embede i Almueskolen for at kunne leve.« Kristensens »grundfalske Fremstilling af Friskolen« blev der nedlagt en bestemt Indsigelse imod af Kl. Berntsen, der paa den Tid stod som Friskolens mest fremragende Talsmand. Naar Kristensen havde paastaaet, at »Friskolen var en Rigmandsskole, og at Fattigfolks Børn var udelukkede derfra,« da stemte

dette slet ikke med de virkelige Forhold. »Ti det er netop en Kendsgærning ved Friskolen, at dens Døre er lige saa aabne for de Fattige som for de Riges Børn, og at den fortrinsvis har været søgt at Fattigfolks Børn.« — —

Der var nu gaaet en Menneskealder siden Friskolens Fremkomst. Dens første Udvikling var afsluttet. Den havde forlængst traadt sine Børnesko; dens Barndoms- og Ungdomstid var omme, og den var ved at rykke ind i Manddomstiden. Flere Ting syntes at tyde paa, at den nu ved dette Tidspunkt, først i Firserne, stod ved Indgangen til en ny Tid.

Fra Romantikens Tidsalder i Friskolens Historie var man i Færd med at komme ind i Realismens. Det gjaldt om at fortsætte og udvikle det gode Arbejde, der hidtil havde været gjort i den danske Friskole. Her, som paa ethvert Omraade, gjaldt det om at arbejde videre; blot man blev i det rette Spor, som en Gang for alle var givet, var dette jo ogsaa i sin særdeles gode Orden.

Flere Mænd inden for den grundtvigske Kreds kommer nu med Udtalelser om den fri Børneskole, som adskillige maaske nok i Førstningen studsede ved, men som man ved nærmere Eftersyn om ikke i et og alt saa dog i det væsentlige maatte give sin Tilslutning. Jeg tænker herved paa tre Mænd, som i disse Aar udtaler sig om Friskolen. I 1880 skriver *Otto Møller* »Nogle Bemærkninger om Børneskolen«, i 1884 holder *Jens Nørregaard* ved Friskolemødet i Odense et Foredrag om »Den danske Friskole«, og endelig i 1887 taler *Holger Begtrup* ved et Friskolemøde i Kolding om »Tidens Krav til Friskolen«. Alle tre Mænd var Friskolens varme og trofaste Venner, og de udtalte sig ogsaa anerkendende om det Arbejde, den danske Friskole

gennem mange Aar havde ydet. Men de forlangte mere »*Orden og Regelmæssighed* i Arbejdet,« »et mere *lovordnet Arbejde* paa alle Omraader. Og Friskolelærernes Løn maa forbedres.[1] »En Friskolelærers Løn bør være mindst 1000 Kr. Han bør ikke leve ringere, end en Gaardmand gør.« Begtrup udtalte sin Glæde over, at en *dansk Friskoleforening* var bleven dannet.

Ja, her ved Oprettelsen af »*Dansk Friskoleforening*« (1886) staar vi ved Indgangen til Friskolens Manddomstid, til dens anden Menneskealder. Men man kan vist være sikker paa, at baade Otto Møllers Artikler og Nørregaards Tale i Odense har bidraget til, at Friskoleforeningen, hvis Formaal var »at tjene som Middel til Forbindelse, Sammenhold og Samvirken mellem Friskolevenner over hele Landet«, blev dannet. Tanken om at danne en Friskoleforening havde, som vi har sét, allerede været fremme hos Kold. Mere end én Gang havde han slaaet til Lyd for en saadan; men han havde aldrig kunnet faa sine Venner til at gaa med paa Tanken. Kold vilde have en Forening, hvis Medlemmer skulde yde et fast aarligt Tilskud af Penge til Friskolernes Tarv; men hans Venner vilde ikke gaa med dertil; de vilde have, man skulde nøjes med at holde Møder dels hos ham og dels andre Steder og ved disse indsamle Bidrag til Friskolen. Kold maatte saa give efter, men han kunde dog ikke lade være »at stikle lidt paa de høje Aander (hvormed han især sigtede til Appel og Eskesen)«, som mente, at en saadan Forening var unødvendig. I Steden for en Friskoleforening kom saa de to tidligere omtalte Møder paa Kolds Skole, hvor der altid blev samlet Penge ind til Friskolerne. Men

[1] I 1880 blev det oplyst, at den allermindste Del af Friskolelærerne havde en aarlig Indtægt af 500 Kr., alt iberegnet, at de aller fleste end ikke naaede til 400 Kr., og at ikke saa faa havde under 350 Kr.

endnu længe efter Kolds Død, ja lige til højt op i Firserne, var mange betænkelige ved Tanken om en Organisation, saa de Mænd, der arbejdede for Dannelsen af en Friskoleforening, havde ikke saa lidt Modstand at overvinde. Men det lykkedes dog Hovedmanden for Arbejdet, Friskolelærer *Lavrs Rasmussen*, Ringe, og de Mænd, der støttede ham, at overvinde denne, og i Efteraaret 1886 var Tanken om en Friskoleforening bleven til Virkelighed. Den begyndte med nogle Hundrede Medlemmer, men er nu vokset til omtrent 1800 Medlemmer.

At skildre, hvilken Betydning »Dansk Friskoleforening« har haft for Friskolesagen, eller hvad der ellers siden 1886 har rørt sig paa Friskolens Omraade — ligger uden for denne Afhandlings Grænse. Hensigten med den har kun været at fortælle om den fynske Friskoles Fremkomst og første Udvikling. Derfor maa der sluttes af ved Friskoleforeningens Oprettelse; for da er Friskolens første Udvikling, dens første Menneskealder, endt.

Endnu blot et Par Bemærkninger om Friskolen i sin Almindelighed.

Den fri Børneskole, Kold fik rejst her i vort Land, har haft Betydning saa vel udad som indad. Dens Indflydelse har kunnet spores i Almueskolen, hvor Tilstandene nu er en Del forskellig fra tidligere Tid. Brugen af det mundtlige Ord er ogsaa dér kommen mere til sin Ret, om der end endnu staar meget tilbage i den Retning. Men især inden for den grundtvigske Kreds har dens Gærning været til Gavn og Glæde. Otto Møller har sikkert Ret, naar han i sine »Bemærkninger« skriver: »Vi kan trøstig forudsætte, at saa længe der her i vort Folk er Rest tilbage af det Liv, som Grundtvig vakte, saa længe vil Friskolen være en Nødvendighed.«

Den har nu i snart 50 Aar virket som en Hjemmets Skole. Gøre sig selv overflødig, saa det blev Hjemmene selv, der overtog Skolegærningen — noget man i dens første Tid talte en Del om — har den ikke opnaaet, og opnaar vel heller aldrig. Og det var vist heller ikke rigtigt, om dette skete. Faa eller ingen Hjem vil kunne magte den Opgave, og det er ogsaa meget tvivlsomt, om det vilde være til Børnenes Gavn, at de fik hele deres Opdragelse og Undervisning i Hjemmet. Børn vil jo netop have særdeles godt af at komme i Skole sammen med andre Børn. Der er Kanter, som *dér* bedst bliver slebne af dem, og de staar ikke saa let Fare for at blive vigtige og indbildske, som de gør, naar de skal have hele deres Opdragelse og Undervisning i Hjemmet. Men Haand i Haand maa Friskolen og Hjemmene arbejde. Det maa, som det altid har været, ogsaa i Fremtiden være Friskolens Styrke, at den nøje føler sig knyttet til Hjemmene. Saa meget som muligt maa dens Børn hentes fra ensartede Hjem; helt kan dette jo ikke gennemføres; men Friskolen maa stadig være paa sin Post, at den ikke tager Børn ind fra alle mulige Hjem, ligegyldigt, hvordan disse saa er. I saa Fald vilde det let gaa galt; hvad Friskolen da vilde vinde i Tal, vilde den igen tabe i virkelig Styrke.

Naar man har sagt, at Friskolen var en Gaardmandsskole, da passer dette paa ingen Maade. Den har netop virket meget just i demokratisk Retning og hjulpet godt til med at nedbryde den hæslige Standsforskel, der kan være og mange Steder er mellem Gaardmænd og Husmænd. Det er, som kendt, netop Husmænd og Gaardmænd, der i Forening har oprettet Friskolerne paa Landet. Deres Børn sidder paa Skolebænk sammen; deres Forældre mødes til fælles Sammenkomster, og der vil vist saa godt som aldrig mærkes til nogen Standsforskel

inden for en Friskolekreds — noget enhver Ven af Frihed og Folkelighed maa glæde sig over.

Der er bleven talt saa meget om Friskolelærernes usle Løn. Og det er sandt, den kan være lille nok mange Steder. Men det maa dog ikke overses, at Kredsene ogsaa mange Steder er meget smaa. Husker man paa det og lægger Mærke til, hvilke Ofre Forældrene tit har maattet bringe for at faa deres Børn underviste paa den Maade, de nu synes, er den bedste — da vil man raabe mindre højt om den ringe Løn, der bliver Lærerne i de fri Skoler til Del. Det maa siges, at Friskolefolket virkelig har bragt store Ofre; for det maa det vel nok kaldes, naar en Gaardmand betaler fra 40 indtil 100 Kr. aarlig, eller en Husmand fra 10 op til 30—40 Kr. for at faa deres Børn underviste i den fri Skole. Der er i Grunden noget rørende i at se Folk — deriblandt adskillige, som ikke har Børn at sende i Skolen — Aar efter Aar med Glæde lægge deres Bidrag frem til Støtte for den Sag, der har faaet deres Kærlighed. — Forresten er Lærernes Kaar mange Steder i de senere Aar forbedrede en Del, og Statstilskudet vil forhaabentlig yderligere virke i den Retning.

Friskolernes Antal for Tiden kan vel anslaas til godt 150 — deraf omtrent 50 paa Fyn. Børnetallet bliver vel ca. 6000 eller gennemsnitlig 40 Børn i hver Skole. Af Lærerne er en Del Seminarister, og en Del uddannet paa Højskolerne. Paa Fyn er det sidste vistnok Tilfældet med godt Halvparten.

Friskolens Gærning og Betydning blev, som alle véd, anerkendt i den nye Skolelov, der udkom 1899. Efter denne Lov vil der i Fremtiden aarlig blive udredet 35000 Kr. til Friskolerne Landet over. Og at man paa højere Steder nu ogsaa tager Hensyn til den Maade, man i Friskolen har undervist paa, og til de grundtvigske Skoletanker i det hele, viser Ministeriets Cirkulære fra

Maj 1900. En Del af Cirkulærets Indhold er som skrevet ud af Grundtvig og Kold. Dette gælder saaledes særlig Afsnittene, der handler om Religion, Historie og Geografi. Hvad dér er udviklet, vil enhver Friskoleven læse med Glæde: »Kristendommens Historie bør være Grundlaget for Religionsundervisningen;« »igennem anskuelig og livlig Fortælling bør de historiske Personer og Begivenheder stilles Børnene for Øje,« »Hovedvægten (i Geografi) bør lægges ikke paa Meddelelse af Boglærdom, men paa, at Børnene faar anskuelig og rigtig Forestilling om de forskellige Naturforhold og om den nøje Sammenslutning mellem disse og det menneskelige Kulturliv.« Er alt dette ikke i god Overensstemmelse med, hvad Grundtvig og Kold lærte?

Det er at ønske og haabe, at den fri Skole, som nu i halvanden Menneskealder har virket til Gavn og Nytte — fremdeles maa faa Held og Lykke til at øve en god og glædelig Gærning i vort Folk!

Skrifter, hvori Oplysninger om Friskolesagen kan hentes, er: *Lars Frederiksen:* Friskolebevægelsen i 1852 og de følgende Aar, *Carl Grove:* Friskolerne paa Landet, *Kr. R. Stenbæk:* Bidrag til Kolds Levnedstegning, *M. Eskesen:* Rasmus Hansens Mindebog, *samme:* Samliv med Kold, *Kl. Berntsen:* Mindeblade i Mindekransen over Kold, *F. Linderberg:* Kr. M. Kold, *Fr. Nygaard:* Kr. Kold. Desuden kan man i Blade som P. E. Olsens »Dannebrog«, »Fylla«, »Dansk Folketidende«, »Højskolebladet«, »Fyns Tidende« m. fl. finde ikke saa lidt, som vedrører Friskolen. Fra disse Bøger og Blade er det meste af det her meddelte hentet. Adskilligt skyldes dog ogsaa mundtlig Beretning, og enkelte Træk er, hvad jeg selv har oplevet eller iagttaget.

N. Lyndelse i Oktober 1900.

Rettelse.

I første Stykke om Kold og de fynske Friskoler S. 130, L. 10 f. n., udgaar Ordene: »taget fast Ophold dér og«

Jørgen Nielsen.

Nogle Breve fra Fr. Paludan-Müller

ved **Holger Begtrup.**

Digteren Frederik Paludan-Müller levede som bekendt meget stille og tilbagetrukkent efter sit Giftermaal med den begavede Charite Borch, der gjorde det til sin Livsopgave at frede om hans Tilværelse som Tænker og Forfatter. Ikke en Gang gennem Breve stod han i noget betydningsfuldt Forhold til sine fjernere Omgivelser, og hvad der er efterladt til Oplysning om hans personlige Liv, skal være saare lidt, ogsaa fordi hans Enke med Flid lod saa meget som muligt deraf gaa i Kakkelovnen, for ikke at give nysgerrige Mennesker Lejlighed til efter det barnløse Ægtepars Død at trænge ind i det stille Bo og diske op med dets afblegede Minder for et uvedkommende Publikum.

Men selv om man ærer Hjemlivets Fred, har man dog Ret til at kalde det for noget andet og bedre end tom Nysgerrighed, naar Efterslægten ønsker at se sine store Mænd i deres personlige Færd, thi det hjælper ofte til en bedre Forstaaelse af deres Livsgerning, især naar Talen, som her, er om en Mand, der digtede ud af sin Livserfaring og havde samme Værdimaaler paa Livet og Kunsten.

Under disse Omstændigheder mener jeg, at nedenstaaende Breve fortjener at offentliggøres. De handler ganske vist ikke om dybe Spørgsmaal; men de giver et elsk-

værdigt Billede af Digterens Ridderlighed mod en gammel Veninde og oplyser desuden om, at han ikke var saa upraktisk, som mange maaske vilde tænke.

Brevene er alle skrevne til min Faster, Frk. *Frederikke Begtrup,* født 1803 og død 1892. Hendes Fader, *Jens Worm Begtrup,* født 1762 † 1841, havde i sine unge Dage været Pagehovmester og Bibliothekar hos Enkedronning Juliane Marie indtil hendes Død 1796 og havde som en Slags Efterløn opnaaet Fribolig paa Livstid i »Kavalerlængen« paa Fredensborg Slot. Hans Enke fik Lov at bo paa samme Sted indtil sin Død 1860, og deres to ugifte Døtre, Christiane og Frederikke, fik derefter, mod en ubetydelig aarlig Lejeafgift, Bolig i den sydlige Ende af »Gartnerlængen« sammesteds, hvor de i mange Aar boede Dør om Dør med Paludan-Müller, der fra 1858 til sin Død havde Sommerlejlighed i Fredensborg, først paa Slottet, senere paa Veksebogaard, og fra 1863 atter paa Slottet i den nævnte Sidelænge.

Naar Frederik Paludan-Müller og Frederikke Begtrup straks kom i venskabeligt Forhold til hinanden, saa hænger det vistnok sammen med, at de kendte noget til hinanden fra Ungdomsaarene, da hans Fader var Biskop i Aarhus, medens hun var Lærerinde i Herredsfoged Willemoes' Hjem sammesteds. De har sikkert derovre ofte mødtes i Familiekredse og ved festlige Lejligheder, hvor han glimrede i Dansesalen, og hun var en af de smukkeste unge Damer. — Forøvrigt var hendes Liv hengaaet stille. Hun hørte til det Selskab af gamle Fredensborgdamer, som var Paludan-Müllers Omgangskreds derude, — »ikke ret mange og med ydre Fortrin ikke stærkt udstyrede Damer,« som G. Brandes lidt ugalant skriver om dem. Hun var imidlertid en dannet Kvinde, der ikke blot flittig læste den tyske, engelske og franske Literatur, men som endog paa sine gamle Dage lagde sig efter den italienske. Hendes

stadselige Skikkelse bar Spor af Ungdommens Skønhed, og hun var fin, mild og meget elskværdig at være sammen med. Selvfølgelig satte hun megen Pris paa sit Venskabsforhold til Paludan-Müllers og har foruden Brevene gemt andre smaa Minder derom, deriblandt følgende Sang, skrevet med Digterens egen faste og smukke Haand og underskrevet med hans Navn og Datoen: Fredensborg d. 28. Juli 1857. Anledningen er mig ubekendt, og det lader sig næppe afgøre, om den er et Led i en større Helhed, eller, som jeg snarere tror, et Lejlighedsdigt, der er skrevet som Udtryk for en af Digterens unge Veninders Stemning ved hendes Fæstemands Bortrejse.

Sang.

Her, hvor ham Skibet bortførte,
Her, langs den eensomme Strandbred jeg vanker,
Bærer hans Billed i Tanker,
Gjenta'r hvert Ord, som til Afsked jeg hørte.

Skyer, som efter ham drage,
Bring ham mit Suk! Og I strømmende Bølger,
I, hvem mit Længselsblik følger,
Bring ham som Trækfuglen atter tilbage!

Næste Gang Svalerne leire
Sig paa vort Huustag for Reden at bygge,
Hjem han da vende med Lykke!
Hjem for i Vaaren vort Bryllup at feire!

Næste Aar var det, Paludan-Müllers blev faste Sommergæster paa Fredensborg, og efter Tilbagekomsten til København skriver han sit første Brev til Frederikke Begtrup.

1.

Kjøbenhavn, den 21. Decbr. 1858.

Hermed kjære Frøken Begtrup, har jeg den Fornøielse at sende Dem Deres Lorgnetter, som jeg ret ønsker maatte være Deres Øine til Gavn og Glæde. Glasset er Numer 10, som De selv bestemte det, og Manden erindrede meget godt, at han i Sommer havde talt med Dem om Sagen. Gid De nu maatte faae mange lyse Udsigter gjennem disse Glas, og Verden derigjennem vise sig skjøn og tiltrækkende for Dem! —

Min Kone, saavelsom jeg selv, sender Dem og Deres elskværdige gamle Moder vore bedste Jule- og Nytaarsønsker, og beder Dem have os i venskabelig Erindring til vi atter gjensees paa Fredensborg. Ogsaa Deres Søster beder jeg Dem hilse, hvis hun ikke allerede er taget her til Byen.

Deres oprigtig hengivne

Fr. Paludan Müller.

S. T.

Frøken Frederikke Begtrup.

2.

Medens det første Brev kun drejer sig om en lille Kommission, som Professoren har paataget sig at besørge, viser de følgende tre, at han i en vigtig Velfærdssag havde Vilje og Evne til at tjene sine Venner. Sagen var, at Kong *Frederik den Syvende* ved Frederiksborg Slots Brand var bleven husvild og derfor havde bestemt at flytte til Fredensborg Slot, der i mange Aar ikke havde huset noget kongeligt Herskab. Men denne Beslutning truede adskillige Familier, deriblandt den Begtrupske, med Tabet af deres Fribolig paa Slottet. Hvad Paludan-Müller udrettede i denne Sag, især ved sin Anseelse og Indflydelse hos de højere Embedsmænd, fremgaar af Brevene.

Khvn. 10. Febr. 1860.

Kære Frøken Begtrup!

Uagtet Kongen endnu Intet har resolveret, betræffende Boligerne paa Fredensborg Slot, og en slig Resolution

maaskee længe kan lade vente paa sig, vil jeg dog allerede nu give Dem Underretning om, hvorledes Sagerne staae og hvilke Skridt der foreløbig ere foretagne, at De ikke skal overraskes af hvad der muligviis kan indtræffe, men i god Tid tage Deres Beslutning med Hensyn til Fremtiden.

Det er endnu Kongens Villie, at ville have Slottet saavel til Sommer- som Vinterresidents; men efter Finantsministerens Yttringer, vilde han neppe kunne tage det i Besiddelse før til Efteraaret, og saalænge maatte altsaa i hvert Tilfælde Beboerne kunne vente Udsættelse med Fraflytningen, naar de fornødne Skridt i saa Henseende foretoges, jeg formoder gjennem Slotsforvalteren.

Hvad der fra min Side er skeet i denne Sag, skal jeg nu berette. Først skrev jeg det for Dem omtalte Brev til Finantsministeren, indeholdende alle de Oplysninger jeg havde erholdt under mit sidste Ophold paa Fredensborg og hvad jeg selv vidste, betræffende de paagjeldende Personer. Dernæst foreslog jeg, at bevare den gamle og nye Cavaleer-Længe som Friboliger for 7 og lade de Øvrige tilflyde en Understøttelse, enten en aarlig mindre, eller en større, eengang for alle. Efter at have givet Ministeren tilbørlig Tid til at betænke Forslaget, gik jeg forleden til ham og talte mundtlig om Sagen, hvorved jeg fik Leilighed til at supplere Et og Andet. Han var i høi Grad velvillig stemt for Slotsbeboerne og Forslaget, og Ministerens Handlinger maatte aldeles ikke svare til hans Ord, om han ikke gjorde Alt, hvad der stod i hans Magt, for at reservere Beboerne de nævnte Friboliger; derimod yttrede han sig mere betænkelig, med Hensyn til en aarlig Understøttelse. Men, som sagt: Kongen har endnu ingen Resolution taget. Naar dette Tidspunkt kom, vilde Ministeren forelægge ham de gjorte Forslag, tale varmt for dem og forestille Kongen det Odieuse i, ved sin Inflytning at

gjøre dem husvilde, der før havde havt Fribolig paa Slottet. Han mente nok, det vilde gaae, uagtet jeg fortalte ham, at jeg samme Dag havde mødt Etatsraad Trap (Cabinetssecretairen) som havde givet mig den Underretning, at Kongen havde sagt med Hensyn til Slotsbeboerne: Ja, de maae bort! Dog føiede Trap til, at navnlig Fru Begtrup sikkert vilde faae en Erstatning af Civillisten, eller paa anden Maade.

See saaledes, kjære Frøken Begtrup, staae Sagerne. Ministeren haabede selv at komme ud til Fredensborg til Foraaret. See da, at faae ham itale. Jeg nævnte Deres Navn for ham med Bøn om, at Deres Moders Fribolig maatte engang gaae i Arv til Dem. Dette, mente han, burde ikke berøres for Kongen. Havde Deres Moder først Boligen, vilde Tingen let kunne lade sig arrangere. Nu Farvel! Min Kone og jeg hilse Deres elskværdige gamle Moder, Deres Søster og Dem selv paa det venligste.

Deres hengivne

Fr. Palludan Müller.

3.

Kjøbhvn. d. 20. Marts 1860.

Deres Brev, kjære Frøken Begtrup, modtog jeg igaar, og jeg har idag talt med Conferentsraad Johnsen, den Mand i Finantsetaten under hvem Sagen sorterer. Finantsministeriet havde indstillet til Kongen omtrent hvad jeg sidst tilskrev Dem: at to Bygninger ud til Ridebanen — deriblandt Cavaleerlængen, hvor De boer — maatte reserveres Slotsbeboerne; paa hvilken Proposition Kongen ganske tørt havde resolveret, at derom vilde han indtil videre udsætte at tage Bestemmelse. Meningen er

formodentlig, at Grevinden først vil see Leiligheden og Personerne an. Det er jo uheldigt nok, at De ikke endnu kan faae reen Besked; men derved er for Øjeblikket Intet at gjøre. Kommer Kongen i Person ud til Fredensborg, forat see til Bygningsarbeidet (hvad man mener snart vil være Tilfældet) maa De enten personlig see at faae ham i Tale, eller faae en paalidelig Mand, f. Ex. Neergaard, til at tale Deres Sag. Fortæl ham, at Deres Moder har haft Fribolig paa Slottet førend han blev født, saa bringer De ham nok til Fornuft; thi ond er han jo ikke, og han er nu allerede bearbeidet fra flere Sider ogsaa af den sidst afgaaede Minister Westenholz, der fortalte mig, at han kort før sin Afsked havde lagt Kongen Sagen paa Hjerte. — Conferentsraad Johnsen, med hvem jeg talte meget saavel om Deres Moder som om Dem selv, gav mig Haanden paa, at hvad der fra Finantsministeriets Side kunde gjøres, skulde der blive gjort. Til denne Mand, hvem Deres Moders Navn var vel bekjendt, vil De derfor altid frit kunne henvende Dem og være sikker paa et villigt Øre. I hans Contoir beroer ogsaa mit Brev til den forrige Finantsminister, betræffende Slotsbeboerne og deres Adkomst til Fribolig. Forresten er det jo ærgerligt, at en saa let afgjørlig[1] Sag skal foraarsage Dem og de Andre saamegen Uvished og Bekymring — men hvis er Skylden? Kongens og hans Omgivelsers! —

Mit forrige Brev, som jeg af Feiltagelse daterede d. 10de istedetfor 9de Febr., og som De vel modtog samtidig med Efterretningen om Rottwits Død, maa have forundret Dem. Jeg taler vidt og bredt om mine Forhandlinger med et Ministerium, der allerede var opløst. Men det vidste jeg først 3 Timer efter at jeg havde afsendt Brevet. Min Samtale med Westenholz fandt Sted

[1] Der er først skrevet: »en saa ubetydelig«, men dette Ord er omhyggelig overstreget.

d. 7. Febr., hvilket jeg godt erindrer, da det var paa min Fødselsdag.

Det var med stor Deeltagelse, at baade min Kone og jeg erfarede Deres Moders vedvarende Sygdom. Gid hun ikke maa lide formeget! Og gid De selv og Deres Søster maae bevare Modet og Kraften i denne Prøvelsestid!

En kjærlig Hilsen til Dem Alle fra min Kone og Deres

hengivne

Fr. Paludan Müller.

4.

Khvn. d. 31. Marts 1860.

Kjære Frøken Begtrup! Deres Brev modtog jeg imorges og har nu atter været hos Conferentsraad Johnsen, hvem jeg meddeelte Brevets Indhold. Han haabede nok at kunne skaffe Deres Moder og Dem den omhandlede Bolig, naar De vilde indsende Deres Ansøgning derom til Finantsministeriet. I Ansøgningen maatte udtrykkelig nævnes, 1) at Kongen under sit sidste Ophold i Fredensborg havde yttret, at Gartnerlængen kunde overlades Slotsbeboerne, da han selv ingen Brug havde for den; 2) Florentzens Bolig nævnes, som den Fru Begtrup ønsker leiet til sig og sine 2 Døttre for samme Leie hun nu betaler, nemlig 30 Rd. aarlig. Har De andre Ting, De vil have sagt, saa føi det kun til: men gjør forresten Ansøgningen ikke for lang. — Igjennem Slotsforvalteren vil De kunne erfare, til hvilket Departement af Finantsministeriet Ansøgningen skal indsendes. At De nævner Deres Moders Alder, samt hvorlænge hun har boet paa Slottet, er jo en Selvfølge. —

Farvel! og undskyld disse afjagede Linier, men jeg har ikke megen Tid idag. Hils Deres elskværdige

gamle Moder og Deres Søster paa det Venligste fra min Kone og mig. Selv hilses De af Deres oprigtig hengivne

FR. PALUDAN MÜLLER.

De bedste Ønsker for Deres Moders Helbred!

Til
Frøken Frederikke Begtrup.

Moderen døde 5 Dage senere i sin gamle Bolig i Kavalerlængen; men Døtrene fik den omtalte Lejlighed i Gartnerlængen, hvor de boede til deres Død. — Medens de foregaaende Breve viser os Digteren som en hjælpsom og forretningsdygtig Mand, giver de følgende et lille Billede af hans mere personlige Egenskaber som ridderlig og elskværdig Ven.

5.

Kjøbenhavn. November 1862.

Hermed, kjære Frøken Begtrup, har jeg den Fornøielse at sende Dem mit Paradiis[1] med det Ønske, at De og Deres kjære Søster maae befinde Dem vel under Opholdet deri, og allerhelst, at De maae ønske at vende tilbage dertil, naar De først have forladt det og ere komne udenfor Portene. Vær ikke bange for Cheruben med Sværdet! mod Dem og Deres Søster tør han ikke bruge det — idetmindste ikke efter min Tilladelse.

Et Par Ord har De lovet mig til Gjengjeld for Bogen; men skriv nu aldeles oprigtig og uden Forbehold, ellers gjør De mig ingen Fornøielse, og et lille Smæk taaler

[1] Paradiset blev trykt første og anden Gang 1861 i Nye Digte 1. og 2. Oplag, tredje Gang 1862 i en særskilt Bog.

jeg gjerne af en saa elskværdig Haand som Deres. Min Kone, der idag maae holde Sengen af en stærk Forkølelse, men forøvrigt er vel, sender Dem og Frøken Christiane sin venskabelige Hilsen. En glædelig Juul og Vinter ønskes Dem Begge af

Deres
bestandig hengivne
Fr. Paludan Müller.

Til
Frøken Frederikke Begtrup.

6.

Kjøbenhavn d. 20. Decembr. 1863.

Kjære Frøken Begtrup!

Det var da en lang Vei Deres Brev af 26de August maatte løbe inden det traf os: det halve Europa rundt, og saa ligesaa langt tilbage! Deres Varme og oprigtige Hengivenhed for min Kone og mig, der lyste frem af Brevet, havde dog ingen Skade taget paa den lange Reise, uagtet Hengivenheden ikke hermetisk var tillukket, men blot indsvøbt i tyndt Papir. Den Varme og Hengivenhed maa have været ægte! — Tak, kjære Frøken Frederikke! og Tak, kjære Frøken Christiane! for Deres Deeltagelse i vor Sølvbryllupsfest og for de gode Ønsker De i den Anledning sendte os til Strassborg, skjøndt vi af tilfældige Aarsager paa den Dag først vare komne til Hamborg. Bring ogsaa de gode Venner og Bekjendte, med hvem de vare samlede hos Frøken Preus, en venlig Hilsen fra min Kone og mig. Vi skjønne i Sandhed paa Fredensborgernes og Borgerindernes Venskab, og haabe aldrig at miste det.

Veed De vel, at vi — hvis Fru Brønsteds Leilighed endnu maatte være ledig — maaskee nok kunde have

Lyst til at leie den og krybe i Skjul (sa'e Peer Juul) i det røde Annex til Fredensborg Slot. Nu er jo Konen død paa Vexebogaarden, saa vi kunne ikke vide, om vi ikke til Foraaret blive opsagte, hvis Manden igjen gifter sig, og den nye Kone ikke vil nøies med Kjelderen, men vil op i Stadsestuerne — dog herom er det vel for tidligt at tale, og vi bør jo ogsaa troe, at Mathias Jensen har holdt formeget af sin afdøde Kone, til at han saasnart kan gjøre venstre omkring, skjøndt Bønderne ikke ere at stole paa i dette Capitel — ja, ikke blot Bønderne; thi hvorledes gik det ikke gamle Grundtvig osv. osv.? —

Hvor det glæder mig for Dem, at De, som De skriver, har faaet en af Deres Ungdomsveninder tilbage til Fredensborg. Det er virkelig en heel Skat, som De der har faaet, og Omgang med dem, der have kjendt og deelt Ens Ungdom, bringer altid — naar det da ikke er rene Dødbidere — noget af denne Ungdoms Liv og Fylde tilbage. Ogsaa jeg glæder mig over at have kjendt Dem i Ungdommen, og kunde vi nu som ældre voxe frem i et oprigtigt Venskab, vilde jeg prise mig meget lykkelig.

Deres oprigtig hengivne

Fr. Paludan Müller.

Paa samme Brevark fortsætter Fru Charite Paludan-Müller saaledes:

Tillad ogsaa mig kjere Frøken Begtrup! ret af Hjertet at takke Dem for de kjerlige og venskabelige Ønsker til vor Sölvbryllups Dag! Uagtet jeg ikke, som Paludan Müller, har kjendt Dem i Deres og min Ungdom, saa er det mig dog som om jeg var i Slægtskab med baade Dem og Deres Søster, derfor føler jeg mig altid saa fri og let i Deres Selskab, som om jeg forud vidste

at vi dog sympathiserede i Alt Væsentligt, og ikke behøvede at frygte for at blive misforstaaet, om man end ei altid udtrykker sig saa klart eller nøiagtigt som man burde. Ja jeg anseer det for en Vinding, efter at have lidt saa mange Tab af kjere Slægtninge, at jeg paa de ældre Dage har gjort Bekjendtskab med Dem og Deres kjere Søster! Lad os da vedblive altid at holde dette Venskab vedlige og, som Paludan-Müller siger, lad det voxe frem i stadig Vext fra nu af lige til vor Død!

Deres hengivne
CHARITE.

7.

Kjøbenhavn d. 17 Novbr. 1866.

Her, kjære Frøken Begtrup! gjør min Ivar Lykke Dem sin Opvartning.[1] Det er hans Faders Ønske, at De hverken maae finde ham for todset eller for klodset. Naar De engang ved Leilighed siger mig Deres oprigtige Mening om ham (jeg er aldeles ikke ømskindet) saa glem ikke med det Samme at fortælle lidt om, hvordan De og Deres Søster har levet siden vi skiltes, og hvordan Deres Dagmar-Fest løb af. Vores herinde — i hvilken min Kone og jeg deeltoge — var meget animeret, og vi vare saa heldige, ved Festens Slutning at blive beærede med et Par Ord af Kongen og Dronningen, for hvem jeg præsenterede min Kone, der lykkeligviis var godt klædt og havde en god Samvittighed — med Hensyn nemlig til hendes Loyalitet. Hun sender Dem Begge, kjære Frøken Frederikke og kjære

[1] Første Del af »Ivar Lykkes Historie fortalt af Frederik Paludan-Müller« udkom 1866. Ogsaa anden og tredje Del, der udkom 1869 og 1873, modtog Frk. Frederikke Begtrup »med Højagtelse og Venskab fra Forfatteren«.

Frøken Christiane, sin venligste Hilsen og i sin husmoderlige Omsorg beder hun Dem at tømme et fyldt Vandglas, hun ved Bortreisen efterlod i mit Værelse, at ikke Vinterkulden med sin Iis skal sprænge Glasset.

Deres oprigtige Ven

Fr. Paludan Müller.
Ny-Adelgade No. 4.

P. S. Vi have drukket 3 Gange Champagne siden vi toge fra Fredensborg — hvormange Gange har De?

8.

Khvn. d. 7. Novbr. 1867.

Hermed, kjære Frøken Frederikke, følger Uhret. Uhrmageren sagde at det var et godt Glas, uagtet det ikke var tykt. Den smalle Indfatning forbød nemlig at indsætte et tykt Glas, som jeg havde ønsket, forat gjøre det muligt for Dem, efter sædvanlig Skik, at hvile Deres Albue paa det. Denne gode gamle Skik maae De nu see til at afskaffe, hvormegen Umage og hvormange Taarer det end skal koste Dem. Men med et dagligt Forsæt og en fast Villie kan der udrettes Meget.

Min Kone, der i disse Dage mest lever for at pakke ud hvad hun i Fredensborg pakkede ind, sender Dem og Deres kjære Søster mange venlige og varme Hilsener, hvortil jeg føier mine egne; ogsaa Husets unge Damer, der efter Commando, og ikke af Hjertets Drift, fulgte os til Døren og Vognen, beder jeg hilset — saavel hende med de klare, som hende med de bløde Øine.

Og nu for Alvor, lev vel og hav det godt i denne Vinter!

Deres
oprigtig hengivne

Fr. Paludan Müller.

9.

Kjøbenhavn d. 9. Mai 1870.

Kjære Frøken! Da vi sidst havde den Fornøielse at see Dem, klagede De over et Halsonde, som allerede i længere Tid havde besværet Dem, især naar De skulde læse høit. Vi raadede Dem til at consulere en paalidelig Læge her i Byen, da Deres Husdoctor ikke mente, at der for Øieblikket var Noget at gjøre ved Sagen, det vil sige ved Halsen. De svarede, at De havde tænkt at raadspørge Dr. Willemoes i Frederiksborg og agtede at bruge hvad han foreskrev Dem, da De meget længtes efter at faae Plageaanden paa Døren. Saaledes stod Sagen da vi sidst saaes; men nu hørte vi forleden af en Reisende, at De endnu ikke var bleven Deres Djævel qvit, hvilket bekymrede os, da vi af Erfaring veed, hvor delicat et Legemsparti Halsen er, og hvor længe man kan plages af en forsømt Halssygdom. Min Kone formaner Dem paa det Ivrigste til daglig at tage Caraghenmos, hvad der har gjort hende fortrinlig Nytte i en lang Periode af hendes Liv. Jeg selv har desværre intet probat Raad at meddele — thi at ligge med Uldent om Halsen om Natten har De vel allerede forsøgt, og De har vel ogsaa indskrænket Deres Læsning for Andre saameget som muligt. Derimod har jeg i min Raadløshed en stor Begjærlighed efter at erfare af Dem selv — om end nok saa kort — hvorledes De har det, hvad Raad Willemoes har givet Dem, hvad De bruger, og om De synes, at det gaaer fremad. I en Sag som denne, er det saa vigtigt, ikke at forsømme de rette Midler og i rette Tid.

Min Kone hilser Dem og Deres Søster paa det Venligste. Førend vi reise, hører De et Par Ord fra hende.

Ogsaa jeg sender Dem begge en varm Hilsen og forbliver som hidtil Deres

oprigtige Ven

Fr. Paludan Müller.
Ny-Adelgade 4. 2. Sal.

Vil De hilse den kjære Fru Larsen med Datter og Søn hjertelig fra os.

Til
Frøken Frederikke Begtrup.

I et Brev fra Fru Paludan-Müller af 22de Maj 1870 ses det, at Ægteparret omkring d. 1. Juni s. A. agtede at tiltræde en større Udenlandsrejse. — Fra de sidste 6 Aar af Digterens Liv findes der ingen Breve opbevarede til hans Veninde i Fredensborg.

Til det her meddelte kan jeg føje den personlige Erindring, at Paludan-Müller en smuk Sommerdag besøgte mine Forældre i Birkerød Præstegaard, vistnok medens »Tanterne fra Fredensborg« holdt Ferie hos os. Jeg husker hans fine og behagelige Væsen, der var krydret med meget muntert Vid. Blandt andet fortalte han ved Kaffebordet i Haven om en berømt Sangerinde, der satte et H foran alle Vokaler, og sang efter hende med udslagne Arme:

Min helskede Herik!
(ɔ: min elskede Erik!)

En Gang, da min Moder var i Fredensborg, gjorde hun Visit hos Paludan-Müllers, og de kom bl. a. til at tale om Fjerpenne og Staalpenne. Moder sagde, at de haarde, spidse Staalpenne ikke føjede sig nær saa

godt efter Tanker og Følelser som de gamle bløde Pennefjer, og heri gav Paludan-Müller hende fuldkommen Ret. Han brugte altid Fjerpenne selv. Senere paa Dagen sendte han hende sit Visitkort med følgende Vers paa Bagsiden:

Lad Andre bruge Staal
For Ord i Stiil at bringe,
Jeg naaer det samme Maal
ved Hjelp af Gaasens Vinge.
Og er end Gaasens Aand
I Vid og Kløgt tilbage,
Dens Fjer i Qvindens Haand
Kan Flugt mod Himlen tage.

Hvad jeg her har meddelt om Fr. Paludan-Müller, er jo i det hele kun Smaating; men jeg synes, at man i hvert af de smaa Træk faar et fint lille Bidrag til Forstaaelsen af den store Digters elskværdige Personlighed.

Vi kan have godt af at mindes om, at et virkeligt Geni ikke behøver at være et fordringsfuldt og ansvarsløst Væsen, der stormer vildt omkring uden for den almindelige Morals Grænser, men at de høje Tanker trives nok saa godt under Hjemmets Værn, i de daglige Stuers rene Luft og gode, stilfærdige Selskab.

Den 24. Juli 1901.

Vort Folk har faaet en ny og glædelig Mærkedag i sin Historie, og det 20. Aarhundredes første Aar har vundet en særegen Betydning derved, at Kongen den 24. Juli har udnævnt et nyt Ministerium af Folkepartiets anerkendte Ledere.

Rent politisk er dette en stor Sejer for Venstre, der nu i en Menneskealder har haft Vælgernes Flertal paa sin Side, men som hidtil forgæves havde stræbt at gennemføre sit Krav paa folkeligt Selvstyre. Vi, der fra Halvfjerdserne har været med til at arbejde for dette, har ikke haft let ved straks at fatte, at det nu virkelig er sket, det store, som i mange Aar stod for os som Kampens Maal. Vi har læst Ministerlisten, med de kendte Navne paa de dygtige, men jævne Mænd, i en Følelse af, at det hele maatte være en Drøm, og da vi omsider vandt Tiltro til Sagens Virkelighed, var der vel ogsaa dem iblandt os, der med en ydmyg Følelse maatte takke Verdens Styrer, fordi han nu som altid har lempet vore Kaar paa bedste Maade og, som Grundtvig plejede at sige, sent men sødt ført os til Maalet.

Vi har ikke set Estrup, Provisoriets Ophavsmand, højtidelig dømt og straffet, vi har vel endog faaet Stunder til at erkende, at mange Provisorister virkelig ikke indsaa deres store Uret, men troede, at de paa en Maade havde Loven med sig, og at de i al Fald gavnede Fædrelandet med deres Overgreb. Mange af os har længe vidst, at

de, der i 1894 forlod Venstre for at slutte Forlig med vore Modstandere, dermed troede at tjene Folkets Sag og ikke var saa fule Forrædere, som de ofte er blevne gjorte til. Men vi har først og fremmest med Glæde set, at det dog blev dem, der ikke gik paa Akkord med Uretten, som kom til Styret nu, da den sidste Modstand var brudt, og jeg tror, de fleste Venstremænd siger som jeg: Politisk set er det godt og rigtigt, at ikke blot vor Hovedfører, den jydske Bergianer *J. C. Christensen,* men ogsaa den indflydelsesrige Formand for den sællandske Bondestands Sparekasse, *Alberti,* og den radikale Venstremand, Københavnernes beundrede Pennefører, *Viggo Hørup,* kom med i Kongens Raad, selv om vi ser, at den Hat, hvorunder Ministeriets Hoveder nu skal holdes sammen, bliver trekantet paa mer end een Maade.

I det hele maa det glæde enhver Venstremand, at Systemskiftet er gjort saa fuldt ud, at vi saa rundt har opnaaet, hvad vi maatte ønske, og at vor gamle Konge saa klart og uforbeholdent har kronet Værket ved sin Tilslutning til Folkets Krav. Derfor har det store Folketog den 1. September med den jydske Gaardmands jævne Tale, Kongens gode Svar og Førsteministerens smukke Redegørelse for den nye Regerings Program gjort mange danske Hjerter glade; thi man begriber ikke, hvorledes nogen kan knurre over, at vi gerne siger Kongen Tak, fordi han omsider har sluttet sig til Folkets store Flertal og derved har beseglet den Fred paa Lovens Grund, som herefter forhaabentlig vil raade uanfægtet i vort Land. Hvad Folket vil og Kongen siger ja til, det er vel saa stærkt i Danmark, at ingen skal kunne rokke derved. Havde Grundtvig levet, vilde han have udsunget sin Tak derfor i dybe, hjertelige Toner.

Men selv om Demokratiet er kommet til Magten, og det parlamentariske Selvstyre nu er anerkendt, er der

selvfølgelig endnu langt igen, inden den sande Folkelighed har sejret.

Demokratiet kan lige saa vel som Aristokratiet misregere Landet. Derfor gælder det nu mere end nogen Sinde at kæmpe for aandelig Frihed og folkelig Oplysning. Og her er det vi Højskolemænd har vor store Opgave.

Højskolen som saadan har intet med Politik at gøre. Men i et stort historisk Øjeblik som dette skimter man dog let, at den folkelige Ungdomsskole ogsaa har sin Fortjeneste af det, som nu er sket. — Havde vi ikke haft Højskoler i Danmark, saa var det vist utænkeligt, at en jydsk Skolelærer og en sællandsk Gaardmand var komne i Kongens Raad, og denne Kendsgerning er for mange det glædeligste og det vigtigste Fremskridt som er gjort. — Men skal det gaa godt under det ny Styre, skal vort lille Fædreland se de gode Dage, vi ønsker, hvor Danskhed, Jævnhed, Frisind og Broderlighed præger Samfundet mere og mere, og hvor Højhed og Klarhed lyser over dem, der kaldes til at staa for Styret, da maa vi mer end nogensinde lægge Folkets Ungdom paa Sinde, at Adel kan en Bonde være, og at Adel forpligter. — Hvilke vide Udsigter har der ikke aabnet sig for dem, som opvokser af Folkets brede Lag! Hvor mange Skranker maa der ikke falde, nu da de gamle Standsforskelle ikke længer spærrer Vejen til de højeste Stillinger for »Folkets Børn«! Men hvor langt er der dog ikke igen, inden Flertallet har naaet den Oplysning og den aandelige Dannelse, som giver Mod og Held til at træde de Veje, som nu er banet! — Derfor vil den danske Folkehøjskole nu mere end nogensinde have det Kald at forberede de unge til at blive dygtige, frisindede, oplyste Mennesker, der med Ære kan tage deres Plads i det frie Borgersamfund, hvor Loven er ens for alle, og Folkets Vilje den øverste Lov. — Gid vi maa faa Aandens uundværlige Hjælp til dette ansvarsfulde Kald!

Holger Begtrup.

C. Hostrup
og Højskolesagen i Frederiksborg Amt

af

Holger Begtrup.

Præstegaarden i Hillerød.

Nordsælland har længe henligget som et aandeligt Overdrev, hvor det var svært for den grundtvigske Folkehøjskole at faa Ploven sat ret i Gang.

I Frederiksborg Amts sydvestlige og nordvestlige Hjørner blev der vel for en Del Aar tilbage grundlagt nogle saakaldte »højere Bondeskoler«, men de fik ringe Betydning og er nu forsvundne. — Det var først da *C. Hostrup* i 1862 blev Præst i Frederiksborg og Herløv,

at der ved hans Ord hist og her blev »lyst op i Taagen«. Han blev den Ordfører, hvis Navn altid maa mindes først, naar der spørges om Livsoplysningen i denne Egn af vort Fædreland.

Som Præst for Købstaden lykkedes det straks Hostrup at samle sig [en temmelig stor og fast Tilhørerkreds i Slotskirken. Derimod var det hans stadige Sorg, at han, der i Silkeborg var kommen i saa god Forstaaelse med Landboerne, ikke paa nogen Maade kunde vinde Ørenlyd hos de skikkelige Bønder i hans Landsogn Herløv. Efter nogle Aars Forløb fandt han dog en Vennekreds blandt Kulsvierne, som bor længere Nord paa, Vest for den store Gribskov. Han fortæller selv saaledes derom i sine *Senere Livserindringer:* »I Græsted og Maarum Sogne ved den nordlige Ende af Gribskov var der kommen en ung Kapellan af den indre Missions Retning ved Navn Jeanson, der ved sine Dommedagsprædikener trak mange til Kirke. Han fik det mærkelige Indfald at indbyde mig til at deltage i et af de gudelige Møder, han af og til holdt en Sommereftermiddag i Skoven, og jeg talte saa dér sammen med ham og en ganske menneskelig Kolportør. Efter Mødet kom jeg saa til at tale med en lille Kreds af Bønderfolk, som ikke var slugt af det indre Missionsvæsen, og som var glade ved, hvad jeg havde sagt. De var fra Landsbyen Højbjerg i Helsinge Sogn og blev fra denne Dag af mine varme Venner. De var velstaaende Gaardmandsfolk, men ganske fri baade for den Forfinelse og den aandelige Sløvhed, som fra Hovedstaden bredte sig i flere Miles Omkreds; de var tarvelige og gammeldags i deres Klædedragt og Levevis, men hjertelige, opvakte Mennesker, der var modtagelige for enhver god aandelig Paavirkning. De kom nu meget jævnlig i Frederiksborg Slotskirke og til Møderne paa Frerslev Højskole, efterhaanden fik de flere

med af deres Slægt og Venner, og skønt nogle af disse boede i andre Byer og Sogne, og der ogsaa sluttede sig flere flinke Skolelærerfamilier til, vedblev vi at kalde dem med eet Navn: »Højbjergerne«. Deres unge Karle og Piger søgte alle til Højskole, især til Triers i Vallekilde, vore nærmeste Venner i Hillerød blev ogsaa deres, og ligesom de alt imellem besøgte os, besøgte vi ogsaa dem og havde paa begge Sider megen Glæde deraf. For mig var det en stor Trøst for mine skuffede Forhaabninger i Herløv Sogn iblandt sællandske Bønder at finde en saadan Kreds af menneskeligt udviklede, modtagelige, oplyste og frisindede Mennesker, som i ingen Henseende stod tilbage for de jydske, paa hvem jeg havde sat saa megen Pris.«

Om dette Skovmøde, som Hostrup her omtaler, og som blev Indledning til hans venlige Forbindelse med Folk der fra Egnen, fortæller *Zakarias Nielsen,* som da var ung Lærer i Helsinge Sogn[1]:

»En stærk religiøs Bevægelse i pietistisk Retning gik i disse Aar hen over Nordsællands gamle Kulsvierbyer. — Ofte blev der i Skovene holdt Gudstjeneste med Taler af forskellige Præster. Ved en af disse kirkelige Sammenkomster skulde der tales af to indremissionske Præster og af Grundtvigianeren H. Mange var i Uro for, at dette Møde skulde spænde lidt uheldigt af. Men det spændte godt af, helt udmærket. De to førstnævnte Præster, begge unge og ivrige, talte den Dag forholdsvis mildt og kønt, men dog uden den Klang, der faar Hjerterne til rigtig at aabne Kamrene. Saa traadte H. frem, stilfærdig som altid, men med dette milde Udtryk, der taler om den indre lyse Fred. Som Emne havde han valgt Salmen: »Her vil ties, her vil bies«, til hvis fire Vers han knyttede en usædvanlig lang, men tillige

[1] »Et Par Minder om Hostrup« i Wisbechs Almanak for 1902.

usædvanlig hjertegribende Tale om kristne Menneskers aandelige Kaar her paa Jorden. Aldrig før havde nogen Prædiken gjort et saa stærkt Indtryk paa mig som denne dybe, aandfulde Skovtale. Led for Led tog han Salmens Ord for sig og viste, hvorledes vi Kristne har gyldne Høsttider, men ogsaa trange Ventetider, i hvilket Hjertet maa tie og bie, hvorledes vi i saadanne Tider sender Længselens Due ind over Gærdet, ind i det Fremtidsland, vi tror paa, hvorledes vi stadig med gudbevæget Sind gaar og venter paa, at Duen skal vende tilbage med Oljebladet, Freden, det sikre Tegn paa, at Landet *er* der, og hvorledes den Forvisning lidt efter lidt tager til at bæve saligt i Sindet: jeg vil snart blive glad. Saadan omtrent var Gangen i Talen. Men hvor lidt siger dog disse fattige Linjer om den Rigdom paa Tanker, der strømmede gennem Talen, den kristelige Erfaringsfylde, den Inderlighed, den lyse, milde, stærke Tro, der bølgede frem med Ordene. Der var aandeløs Stilhed i Forsamlingen, Vinden viftede af og til med Træernes brede Grene, et fint, dæmpet Orgelspil af Fuglestemmer lød inde fra Skovens Tykninger — og Stilhed og Tale, Luftninger og Fugletriller og Salmesang slog sig sammen og gjorde Mødet til den herligste Løvsalsfest. Det var, som mit »svage Sind«, der saa længe havde ventet paa Foraarsvind, aandede op med det Haab, at Duen nu vilde komme. Mere end nogensinde følte jeg inderst, at Kristendommen, ret tolket og ret tilegnet, er »Glæde i Gud«. Og det begyndte at dæmre op for mig, hvad jeg aldrig før havde tænkt rigtigt over: Kristendommen er jo fuld af den fineste og skønneste Poesi, der er i Verden. Mulig, at det gik mange andre som mig, mulig, at der var flere end jeg, der paa Hjemvejen nynnede med bevæget Sind:

Se, nu er Stunden næsten oprunden,
Næsten oprunden, som gør mig glad!

Endnu den Dag i Dag siger jeg: »Gud ske Tak for dette Møde!« Et Ungdomsminde af denne Art er som en fin, duftende Blomst for Sjælen.«

Naar man sammenholder Talerens og Tilhørerens Omtale af dette Skovmøde, faar man det Indtryk, som kan stadfæstes af mange andre Deltagere, at der her gjordes en underlig stemningsfuld og følgerig Begyndelse til det aandelige Livs Opvækkelse i Nordsællands Skovegne. Zakarias Nielsens smukke Skildring giver os tillige et fint og ægte Anslag af den Grundtone, der kom til at herske i det Vennelag, der samledes om Hostrup. — Jeg gemmer selv de samme Stemninger i mit Sind fra den Tid, jeg som ganske ung havde den Lykke at komme ind i den Hostrupske Kreds. Vi var ikke saa faa fra min Fødeby Birkerød, der, ligesom Højbergerne, blev flittige Gæster i Frederiksborg Slotskirke og Præstegaard i Slutningen af Halvfjerdserne. I Vinteren 1876—77 kom jeg desuden hver Torsdag Aften i Hostrups Hjem for at læse Oldnordisk med hans Søn Helge, der nu er Højskoleforstander i Ry. Til Birkerød kom Hostrup for at besøge sin Svoger Johan Mantzius. Vi havde den Ære at have ham til Tilskuer, naar vi opførte et af hans Skuespil paa Mantzius' Skole, han talte ved Folkemøder i det nærliggende Bidstruphegn, og Samkvemmet var i det hele overmaade livligt i mine Studenteraar, der falder sammen med hans sidste Præsteaar i Hillerød. Ved at høre Hostrups Taler og ved at deltage i Samtalerne i hans Hjem, hvor det var hans varmhjertede og begavede Hustru, der især førte Ordet, fik jeg mine stærkeste Ungdomsindtryk og blev paa en skøn og glædelig Maade forberedt til min senere Livsgerning. Jeg siger det derfor af personlig Erfaring, og er vis paa,

at alle Grundtvigs Venner i min Hjemegn samstemmer deri, at Hostrup er den rette Ophavsmand til den kristelige Folkeoplysning her i Nordsælland.

Først og fremmest var det hans Forkyndelse i Kirken, der forberedte Jordbunden og dybest virkede til Livets Opvækkelse. Det var en Højtid at samles til Gudstjenesten i den pragtfulde Slotskirke, hvor alt Guldet og Sølvet og Farverne kun var en kostbar Indfatning om Ordet, der blev frembaaret jævnt og klart i den ægte evangeliske Aand. Der udgik fine og rene Lysstrømme fra den Kirke til Taagelandet udenfor. Hans Tale var gennemaandet af hans dybe Kærlighed til Menneskelivet. For ham var Kristendommen ikke andet end den uundværlige Hjælp til den faldne Menneskeslægts Oprejsning i Jesus Kristus, Guds Svar paa det sønderknuste Menneskehjertes Bøn om Frelse. En umenneskelig Kristendom var i hans Øjne ingen Kristendom.

Derfor forkyndte han, at Frelserens Gerning er hele det faldne Menneskelivs Fornyelse og Helliggørelse. Alt ægte Folkeliv hører med til Troens Frugter. Livsoplysningen udstraaler fra Guds Ord og Alter for at gennemskinne Verdens Mørke, lyse op i hver en Vraa og genføde alt, hvad Menneskehjertet elsker, og som sukker under Syndens Lov og Dødens Kulde. I dette Lys saa han alt Arbejde for folkelig Opvækkelse og aandelig Fremgang, og det maatte falde ham naturligt at gøre, hvad han kunde, for en god menneskelig Oplysning ogsaa udenfor Kirken.

Efter 1864 tog han fat med Folkemøder rundt omkring i Frederiksborg Amt. Til disse Sammenkomster digtede han flere af de Folkesange, der siden er blevne sungne Landet over, og dér holdt han de Foredrag, som han siden har udgivet. Herigennem kom han til at forberede Jordbunden for det egentlige Højskolearbejde, og

i 1867 lykkedes det ham at faa en Højskole oprettet i sit Annekssogn Herløv, hvor han forgæves havde søgt at vinde Indgang med sin Præken i Kirken.

Frerslev Højskoles Historie har han fortalt saaledes om i sine »Senere Livserindringer«:

»Højskolebevægelsen er i mine Tanker den sundeste og frugtbareste af alle de Strømninger, der er gaaet

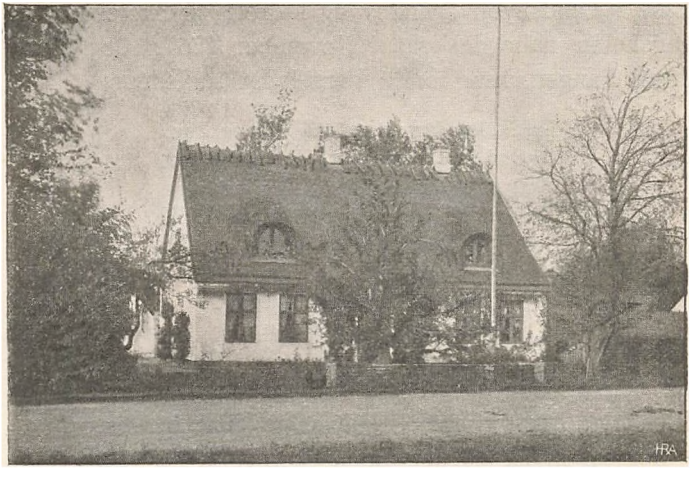

Frerslev Højskole.

igennem vort Folk i de sidste tredive Aar; den har ved opofrende Deltagelse og trofast Sammenhold fra Landboernes Side efterhaanden beskæmmet al den kaade Spot, der i lang Tid fra Hovedstaden rejste sig imod den, og jeg sluttede mig straks til den med levende Interesse. — — Cand. theol. *Otto Jacobsen*, som jeg kendte fra Silkeborg, hvor han, medens jeg var Præst dér, havde stiftet en Børneskole, var, da denne blev nedlagt, flyttet til København, og under et Besøg hos mig i Hillerød foreslog han at gøre et Forsøg paa, om der

ikke lod sig oprette en Folkehøjskole i mit Landsogn. Hvis han kunde vække Interesse derfor hos Egnens Landbefolkning, saa det i økonomisk Henseende blev muligt at begynde et saadant Foretagende, lovede jeg ham at støtte dette efter bedste Evne. Saa rejste han omkring og fik virkelig ogsaa hos de større Bønder i Omegnen indsamlet saa stor en Kapital, saa en lille Privatejendom med Have, men uden Jord, lod sig indkøbe i Landsbyen Frerslev og indrette til Skolebrug, og Højskolen aabnedes saa i November 1867. Jeg skrev dertil Sangen, hvis første Vers lyder saaledes:

Er Skolen for andre end Pilt og Pog,
Og hvi skal Karle dens Bænke slide?
Skal atter de spændes i Pebling-Aag,
Som alt er slupne fra Remsens Kvide?
Nej, Spændetrøjer
Os ej fornøjer,
Og ingen Bure for Papegøjer
Vi flette her.

Og denne Sang blev i mange Aar brugt ved de mange Højskoler ligesom næsten alle mine Viser fra disse Aar.«

Jeg vil indskyde den Bemærkning, at da vi begyndte her paa Frederiksborg Højskole, en halv Mil Nord for den nedlagte Frerslev Højskole, optog vi den nævnte Sang som et lovligt Arvegods og regner den nu for vor Skoles særlige Ejendom.

Hostrup fortsætter: »Begyndelsen i Frerslev var ganske lovende; saa længe Vinteren stod paa, talte jeg dér en Aften hver Uge, og Huset var ved disse Møder i Regelen saa fuldt, som det kunde være. Men Elevantallet, som aldrig havde været stort, aftog hurtigt, og mit Haab om at faa bragt Herløvbønderne i Forbindelse med noget af det bedste, der rørte sig i det danske Folk, opfyldtes ikke. Jeg havde ogsaa haabet, at Højskolen muligvis

kunde have banet Vej for min Præstevirksomhed iblandt dem; men det lod ikke til, at deres Tid var kommen, i alt Fald var jeg ikke den rette Mand for dem. Efter flere Aars udholdende Kamp maatte Jacobsen opgive sin Virksomhed dér og søge Præstekald i Jylland, og Frerslev Højskole stod nu ledig, til en ny Forstander meldte sig.«

»Den første var en jydsk Seminarist *Povlsen,* en Elev og Beundrer af den bekendte Højskoleforstander Kold i Fyn. Han var en velbegavet Mand, som for en Tid bragte Skolen i Gang igen; men det varede ikke længe, saa slappedes Interessen paany, og trods Povlsens utrolige Nøjsomhed maatte han tilsidst opgive Højskolen og flytte til Jylland, hvor han blev Lærer ved en Sogneskole. Det saa' nu længe ud, som om Frerslev Højskole, der aldrig havde viist synderlig Livskraft eller fundet nogen stor Støtte hos Egnens Befolkning, var dødsdømt: da kom pludselig en begavet, frisk og varm ung Mand med Tro til Sagen; han hævede Skolen til en Højde, den aldrig før havde naaet. Det var *Morten Pontoppidan,* som havde et lille gejstligt Embede i Helsingør og derfra i nogen Tid havde kendt og besøgt mig.[1] Han søgte sin Afsked som Præst for at overtage Frerslev Højskole [1878], og nu kom der et Opsving til den, saa jeg virkelig begyndte at tro, at den tilsidst skulde sejre. Skolebygningen var imidlertid altfor lille og ubekvem, den hverken havde eller kunde faa Plads til at udvide sig, og Højskolen vandt fremdeles ingen synderlig Sympathi i Herløv Sogn og de Sogne, der

[1] Jeg saa' og hørte M. Pontoppidan første Gang 1877 ved et Møde i Frederiksborg Præstegaard, hvor han tog Del i en Forhandling, der fulgte efter Hostrups Foredrag. Jeg troede, han var en ung Bondekarl, og syntes svært godt om hans frejdige Ord.
H. B.

nærmest omgav dette, udenfor den lille Landsby, hvori den laa.«

»Et Par Mil derfra i Hjørlunde Sogn ved Slangerup fandtes derimod en Befolkning, i hvilken der ved deres Præsts, Arboes, ihærdige og mangeaarige Virksomhed var vakt noget kristeligt Liv, og til denne, som stadigt havde søgt til Møderne i Frerslev, flyttede nu Pontoppidan sin Højskole [1880]. I Hjørlunde Sogn havde han købt en Landejendom med Jord til, og ved Tilbygning til Vaaningshuset fik han dette rummeligt nok til et langt større Antal Elever, end der havde været Plads til i Frerslev, og vandt en stor og smuk Forsamlingssal. Skønt det gjorde mig meget ondt, at han flyttede fra mit Pastorat, og jeg straks mente, at han maaske alt for tidlig opgav Frerslev, saa kom jeg dog snart til at at indse, at han havde gjort ret, og hans Højskole kom hurtig i Hjørlunde til en Blomstring, den næppe nogensinde vilde have naaet i Frerslev, og hverken dens gamle Venner i Hillerødkredsen eller jeg, mens jeg endnu boede i denne By, lod os af den længere Vej afskrække fra at gæste Højskolen ved dens offentlige Møder.«

I de Aar, før Pontoppidan kom til Frerslev, optog Hostrup noget af den afbrudte Højskolevirksomhed i sit Hjem, idet han en Aften om Maaneden aabnede Præstegaardens Stuer for alle, som ønskede at komme der, og ved samme Lejlighed holdt et folkeligt Foredrag, der gerne efterfulgtes af et fornøjeligt Ordskifte og Sang. Siden blev der frembaaret et rigeligt Maaltid med store Stege for dem af Deltagerne, som havde langt hjem, og Aftenen sluttede med en livlig Samtale, hvori Fru Hostrup næsten altid var Sjælen, mens Hostrup hørte til med sit lune Smil, og kun nu og da indskød en lille aandfuld eller vittig Bemærkning. Disse Sammenkomster var besøgte af saa mange, som Præstegaardens store

Stuer kunde rumme, og her mødtes Købstadsfolk og Landboer til fælles Fornøjelse. For os unge fik Møderne en lignende Betydning, som Højskolelivet ellers plejer at have.

Ved samme Tid var det, at *C. Berg* oprettede »Frederiksborg Amts Avis« og selv flyttede til Hillerød med sin Familie, og vi unge, som ved ham fik vor politiske Vækkelse, frydede os ret over at se det venskabelige og elskværdige Forhold, der herskede mellem Hostrup og Berg, saa forskellige de for Resten var i mange Henseender. Vi hørte paa deres lærerige Samtaler om borgerlige og menneskelige Spørgsmaal; vi jublede, naar vi fik dem med i vor Ungdomsleg og saa' dem svinge sig i Dansen, Hostrup med smidige og gratiøse Bevægelser, Berg med taktfast, gravetisk Værdighed.

For Hostrup var det en Glæde, at Berg som en vældig Urostifter havde slaaet sig ned paa vor »døde Plet« for at bringe Røre i Forholdene. Det var ved Afskedsfesten for Berg i 1884, at han digtede sin berømte Vise om *Andemaden,* der sluttede med de ægte Hostrupske Ord:

Oprør vi priser ej, nej stop!
Men — Skaal for ham, som rører op!

Der blev virkelig i hine Aar paa mange Maader rørt op i Andemaden, og der gik ligesom et frisk Foraarspust gennem Nordsællands Skove. Men desværre kom der en Standsning i alt dette, da Hostrup i 1881 paa Grund af Svagelighed maatte tage Afsked fra sit Præsteembede og rejste til København.

Højskolens Lysestage var Aaret forud flyttet af Morten Pontoppidan til Hjørlunde, og dermed var Amtets nordlige Egne kommet i folkeligt Tusmørke paany, thi Hjørlunde ligger for langt i Sydvest til at kunne danne et

aandeligt Centrum for hele Nordsælland. Til Gengæld samlede Pontoppidan snart Elever fra Landets andre Egne, og Højskolens nærmeste Naboer dannede i nogle Aar et af de skønneste Vennelag, som man kunde finde her til Lands, som en lille Prøve paa, hvad den nordsællandske Befolkning kan udvikle sig til, naar den bliver kristelig opvakt og menneskelig oplyst. I Firserne var Pontoppidan, som Hostrups folkelige Arvetager, Oplysningens Hovedmand her i Amtet, og han vil altid mindes ved Siden af Hostrup som Banebryder for Højskolesagen i disse Egne.

Men da saa ogsaa han i 1891, efter mange Brydninger og Vanskeligheder, som det ikke her er Sagen at oprede, solgte sin Skole og flyttede bort fra Amtet, syntes det næsten, som den friske Strøm igen var standset, og at Andemaden skulde faa Lov til at brede sig uforstyrret over det stillestaaende Vand.

Aaret efter døde Hostrup. Men han skulde endnu i sit sidste Leveaar faa Lejlighed til at aflægge et Vidnesbyrd om sit store Haab for Højskolesagen, der ikke blev uden Betydning for Arbejdets Genoptagelse paa det Sted, hvor han i saa mange Aar havde virket.

Det var i September 1892, at Hostrup sidste Gang talte i en offentlig Forsamling ved Indvielsen af hans Søns Højskole i Ry. Paa Mødets første Dag havde han holdt sin egentlige Festtale og havde haft en stor Mængde Tilhørere fra sin gamle Kreds i Silkeborgegnen. Men da der de følgende Dage kom nye Folk til Mødet, som fremfor alt ønskede at høre »gamle Hostrup«, maatte han atter frem. Den anden Dags Aften blev han lokket ind i et Ordskifte om den ægte Dannelse, og den tredje Dag kom han frem for sidste Gang ved Mødets Slutning. Der var Skumring i Salen og pakkende fuldt af Mennesker. Jeg ser endnu hans ejendommelige Skikkelse

rage op over Mængden, mens han skyder Hovedet frem og vugger langsomt frem og tilbage med Kroppen under Talens Gang. Hans lange Haar var bleven tyndt, Ansigtets Furer dybe, og Halsen mager. Stemmen, der havde været saa ren og klar, var sunket ned i et dybere, dunklere Tonelag, men kunde dog let høres under den store Stilhed, der herskede, og alt som han talte, glemte man Alderdommens Svaghedstegn over Aandens Ungdom i denne Afskedstale, hvori han gav os sit rige Livshaab til Arv.

Han begyndte med at udtale sit gode Haab for den Skole, som hans Søn nu skulde holde, og føjede dertil, at han altid havde sat et stort Haab til den danske Folkehøjskole i det hele. Den havde gjort sit til, at han selv havde kunnet bevare sin Tro til Folkets Fremtid gennem de trange Tider, han havde oplevet sammen med det. Han maatte vidne, at hans Ungdomshaab ikke var blevet skuffet, men at det var vokset gennem Trængslerne, og at det aldrig havde været større end nu, da det lakkede mod Enden med hans Liv her paa Jorden. »Saa længe der er Liv, er der Haab,« og jo rigere Livet bliver, des større bliver Haabet. Derfor var det hans Overbevisning, at Haabet ogsaa efter Døden vilde være i stadig Vækst. Ved en Misforstaaelse af Apostelen Paulus' Ord var det kommet til at lyde i en af vore Salmer, at »Tro og Haab forgaar, men Kærlighed bestaar.« Det passer ikke, sagde Hostrup, Kærligheden er det største, for den er Livet selv hos Gud Fader, men vi lever kun i Guds Kærlighed ved Troen og Haabet, ved at bygge trygt paa hans Faderlighed og ved at haabe alt af den. Vil man indvende, at Troen er en fast Overbevisning om det, som *ikke ses*, og at i det evige Liv, der *ser* vi jo Gud og behøver altsaa ikke Troen, saa svarer jeg, at det er Troens

Blindhed, der bortfalder, men Troen selv, den beholder vi. Og paa samme Maade følger Haabet os ind i Evigheden. Vil nogen dertil sige, at Haabet maa forsvinde, naar alt det er naaet, som vi higede efter, saa svarer jeg, at naar de Krav er opfyldte, som Hjertet her har kunnet stille, saa skabes der med Livsfylden en Trang til endnu mere Liv, saa at der fødes et altid større og rigere Haab. Og vil man endelig spørge, hvorledes de evig nye Haab kan opfyldes, saa Sjælens stigende Trang stadig kan mættes, saa peger jeg paa det evige Livs uendelige Fylde, der aldrig lader sig udtømme. Saligheden er ikke en evig Ro uden Haab og uden Udvikling; men det er Salighed, naar vi i Haab over Haab lever os altid dybere ind i Gud Faders evige Kærlighed!

Jeg er vis paa, at denne Tale gjorde et uforglemmeligt Indtryk paa mange af Tilhørerne, som den gjorde det paa mig. Maaske vil nogen have svært ved at stige saa højt i deres Haab om Menneskelivets evige Udvikling; men Hostrups Sjæl havde jo ogsaa stærke Vinger. Ikke alene som Digter, men ogsaa som Præst og Menneskeven havde han Lærkens Natur og kunde hæve sig over Døgnets Taager og Vinterens Kulde, saa han øjnede den evige Vaar, hvorefter vi stunder. Derfor sang han med Lærken:

Jeg stiger saa højt,
Jeg skuer saa vidt,
Bag Taagen der omme
Jeg øjner det komme
Med snare Skridt.
Alt hører jeg vaagne,
Hvad slumred saa fast;
Det døde og dovne
Da flyr i Hast!

Dette store Haab for Menneskelivets lyse Fremtid i Danmark nærede han især ogsaa for den Egn af vort Fædreland, hvor han havde virket sin længste Tid, og det gav han i Arv til os, der er voksede op blandt Nordsællands Skove med hans milde Ord til Vejledning i Kirke- og Folkeliv.

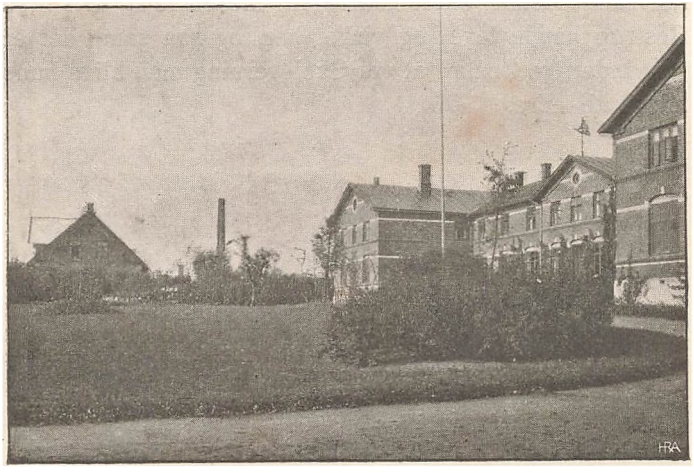

Frederiksborg Højskole.

Derfor var det vel, at det fik en saa mærkelig Betydning for mig, da jeg en Formiddag i Askov Højskoles Forstue fik at høre af Ludvig Schrøder, at Hostrup var død, den 21. November 1892. Ved dette Budskab var det, som om alle de kære Ungdomsminder vaagnede til nyt Liv hos mig: Kirkefærden til Frederiksborg Slot, Besøgene i Hostrups Hjem, de stemningsfulde Spasereture i Skovene der omkring. Det var, som om jeg oplevede det altsammen igen. Hostrups Sange lød i mit Indre. Hans Tanker, hans Taler og hans elskelige Personlighed var underlig nærværende for mig. Og ved

disse Hostrupske Minder klarede det sig for mig, at nu var Tiden snart kommen, da jeg maatte hjem til min Fødeegn for at tage hans folkelige Gerning op, saa godt som jeg kunde.

Tre Aar efter blev *Frederiksborg Højskole* indviet, og vilde vi give den et Kendingsnavn til Ære for en enkelt Mand, saa maatte den kaldes »Hostrupsminde«, saa sandt denne Skole aldrig var bleven rejst, hvis ikke Hostrup havde levet og virket her, og saa sandt det er vort inderlige Ønske, at vor Skolegerning maa blive hans Minde til Ære.

Fra Firserne og Halvfemserne.

(Ungdomsminder).

Det ligger nu allerede længere tilbage. Det er en mørk Efteraarsaften paa Frueplads udenfor Universitetet. I Lygteskæret ses en stor Menneskemængde, der midt paa Pladsen spreder sig vidt ud, men op mod Universitetstrappen trænger sig sammen, tættere og tættere, saa hele Mængdens Form er som en Vifte, hvis Spids er vendt ind mod den store, aflaasede Dør.

Dr. *Georg Brandes* vil denne Aften begynde en Række Forelæsninger over fransk Litteratur.

Blandt de unge Mennesker, der her er stuvede sammen, findes ogsaa en Del theologiske Studenter fra grundtvigske Hjem. De er stærkt optagne af det forestaaende. Der er over dem denne vibrerende Stemning, der altid fremkaldes, naar man staar i Begreb med at vove sig udenfor de tilvante Forhold, udenfor den hjemlige Kres. Naar enkelte af dem senere i Livet foretog deres første Udenlandsrejse, kunde de maaske igen mærke noget af denne Aftens Stemning, i det Øjeblik Danmarks Kyster svandt bag Bølgerne. Man trække ikke paa Smilebaandet ad dette. De var unge, og det er desuden kendt nok, at for ikke saa faa unge, kanske for gamle med, blev Dr. Brandes's Optræden Skyld i, at Hjemmet tabtes af Syne.

Saa, endelig, aabnes Universitetets Dør. En ubeskrivelig Trængsel opstaar. Damer hviner, Paraplyer knækkes,

Knaphuller flænges, og Trøjer krænges, saa hvide Skjorteærmer kommer til Syne. Gennem Forhallen og op ad Trappen gaar det i vildt Løb. Og ved Døren til Høresal Nr. 10 gentages derpaa Scenen fra Hovedindgangen. — Og nu er man indenfor: alle Siddepladser fyldes i et Nu, derpaa Bordene og endelig Vindueskarmene. Ansigterne er vendt mod Døren. Et Øjeblik efter at alle er komne paa Plads, træder Doktoren ind: En lille sort Mand med nervøse Trækninger i det blege Ansigt. Med smaa, hastige Skridt gaar han op paa Kathedret, læner sig lidt tilbage, ser ud over Forsamlingen med Øjne, der tydeligt nok ikke saa meget gælder denne som ham selv — og begynder at tale, eller rettere: med stor Kunst at fremsige, hvad Manuskriptet indeholder.

Det første Indtryk af denne Taler, især naar det er modtaget i den pure Ungdom, udviskes sent; især da hos dem, der gennem ham første Gang ret kom i Berøring med »Evropa«, første Gang fik et Pust fra Verdens-Aandslivet ind gennem det lille danske Hjems Vinduer. Det var saa fuldstændig nyt, dette. Hvad man fik at se, havde man aldrig drømt om før. Det var, som havde man hidtil levet i et Hus, hvor kun enkelte Stuer havde staaet til Afbenyttelse. Heller ikke havde man vidst, at der fandtes flere af Betydenhed. Nu sloges med ét vældige Fløjdøre op, man saa' ind i herligt oplyste Sale, den ene bag ved den anden i et uendeligt Perspektiv. Fra Lysekronerne og Lamperne straalede et mangefarvet Lys over det fornemme, aristokratiske Indbo, som alene Aandens Udkaarne turde tage i Brug. Man følte sig pludselig saa underlig stymperagtig ubegavet, saa altfor klodset til at betræde disse Haller, hvor den funklende Intelligens, den lysende Genialitet alene gav Adkomst.

Men hvor fornemt der nu end var, gerne, grumme gerne var man lidt med dér. Det maatte vel kunne

lykkes at ryste Klodsetheden af; det var vel muligt, naar man søgte andre Steder hen end hidtil, da at udvikle noget af denne sjældne Aandfuldhed. Den »folkelige« Luft, man hidtil havde indaandet, var ikke særdeles gunstig i saa Henseende. Intelligensen, for ikke at tale om Genialiteten, vantrivedes dér.

Man maatte jo vist ud af de altfor snævre Forhold, hvori man hidtil havde levet. Den navnkundige Doktor dér paa Kathedret sagde det jo og sagde det saaledes, at det ikke paa nogen Maade kunde overhøres, at det angik en personlig. Hans Ord var ikke til at blive fri for. De slyngedes en i Hovedet som smaa, blinkende Kastespyd. En Gang imellem kunde man nok faa Lyst til at gribe dem og sende dem tilbage i Hovedet paa ham selv. Men det var saa vanskeligt at ramme denne evige, lidenskabelige Uro. Det var, som alle Værdier blev forandrede. Menneskene dømtes efter en splinterny Maalestok. Doktoren dér saa' visselig ikke paa Hjertet. Hans Tale henvendte sig ingenlunde til de fattige i Aanden, lovpriste dem ejheller. Nej, det var Aandens Rigmænd, de store Begavelsers Millionærer, der beaandede Taleren. Der dvæledes ikke ved dem, der i ydmyg Følelse af egen Vanmagt søgte om Hjælp — nej, det var helst og mest dem, der i trodsig Selvfølelse, sikre paa egne Evners enegyldige Bærekraft tiltvang sig Herredømmet blandt Menneskene. Det var et Frigørelsens Evangelium, der forkyndtes, men Frigørelsen skulde ene komme fra Tanken. Med Tankens lysende Fakkel i Hænde steg de til Vejrs, hine rigt udstyrede Overmennesker. Og kunde de ikke følge med, de andre dernede, lodes de tilbage i Mørket, ja, saa fik de blive der, thi Fakkelbærerne kunde ikke standse for deres Skyld.

Og alt mens Talen skred frem, tegnedes hine Stores Skikkelser. Der faldt hen over dem et Lys saa skarpt og klart som det elektriske, og koldt som dette. Der

var Lidenskab i Talen, det er sandt, og den meddelte sig til Tilhørerne, gjorde dem hede i Hovedet, men ikke varme om Hjertet.

Dersom Veltalenhed først og fremmest er Evnen til at fange Menneskers Opmærksomhed, saa hver Nerve er spændt, mens der høres, saa var dette Veltalenhed. Ikke et Ord vilde man lade undslippe. Det mærkedes jo hurtigt, at alt her var udarbejdet med den sikreste Kunst, saa Ordene passede ind i hverandre som Stenene i en Bygning. Der var »Arkitektur« i dette. Tankepaladserne steg frem i sikre, tydelige Linjer; hver Afsats mærkedes i Forhold til sin Betydning; rige, fremmedartede Slyngninger smykkede Fladerne og brød dem, hvor de ellers vilde føles for stærkt; og Taarne og Tinder afsluttede foroven og borede sig op i den høje, kølige Luft.

Rimeligvis vilde mange have været mindre betagne, om de havde hørt noget mer af den Art tidligere eller havde været ældre. Men en ung maatte gribes. Maaske ikke mindst unge theologiske Studenter. Det var jo noget saa vidt forskelligt fra det, der til Dagligbrug hørtes i denne samme Høresal Nr. 10, netop Theologernes! Hvad man end vilde mene derom — det havde Forhold til Livet. Og dette kunde ingenlunde altid siges om Forelæsningerne ved det theologiske Fakultet. Indrømmet, at det daglige, skolemæssige Arbejde er noget ganske andet end et æsthetisk Foredrag, saa kunde det dog maaske nok fordres, at de Mænd, der hver Dag stod paa Kathedret og talte til unge Sjæle, vidste noget om, at Ungdommen kræver noget, der kan fylde den, sætte den i Forbindelse med det Liv, den efter endt Skoletid skal midt ud i. Universitetslivet skulde jo være andet end tør Skolegang. Der taltes saa meget om »det fri Studium«, der skulde drives, naar Latinskolelænkerne var sprængte. Men blev man egentlig hjulpen i nævne-

værdig Grad til dette? Vilde det skade, om man, blot en enkelt Gang, fra det højærværdige Katheder fik en Tale, der aabnede nye Synsvidder og slog et Slag mod alt støvet Pedanteri? Var der ikke noget i det, som en gammel Grundtvigianer (Birkedal) etsteds havde sagt, at Professorerne ikke først og fremmest skulde glæde sig, naar de hørte Pennene skratte henover Kollegiehefternes Blade, men snarere burde føle det som en stor Opmuntring, naar Pennene en for en lagdes til Side, Øjnene fæstedes paa Taleren, og Ansigterne begyndte at lyse? — Naar man engang imellem havde bebrejdet de grundtvigske Studenter, at de, med deres Respekt for »det levende Ord«, dog hellere blev siddende hjemme og læste Ordene end rendte til Forelæsninger for at høre dem, da var denne Bebrejdelse noget ubeføjet. Det Ord, der her dikteredes til Nedskrivning, var Livet for længst gaaet af, om det ellers nogensinde havde været der. Man kunde undertiden blive ondskabsfuld og tænke som saa: Var det ikke, i hvert Fald overfor nogle Forelæsningsrækker, billigere for Staten, om den lejede f. Ex. et Bybud til at oplæse disse. Saa kunde desuden Studenterne forhandle med Manden om at læse saa tilpas langsomt, at de kunde faa alt med og blive fri for disse berygtede, slemme Huller i Heftet. Men, det skal villigt indrømmes, Tanken var ondskabsfuld.

Saa meget er imidlertid temmelig sikkert: det, de fleste Theologer virkelig tog med fra deres Universitetsophold, var Mindet om en enkelt Taler, der for det meste kunde faa Forbindelse med sine Tilhørere, og saa de enkelte Øjeblikke i de øvriges Virksomhed, hvor baade Talere og Tilhørere — glemte deres Hefter.

Og nu kom man altsaa fra disse Forelæsninger om Formiddagen til Dr. Brandes's om Aftenen. Forskellen var unægtelig til at mærke. Og mens man om Formiddagen gik hjem med sit Hefte under Armen, sandt at

sige med Tankerne optagne af, hos hvilken Kammerat man skulde faa Hullerne udbedrede fra i Dag og forrige Dage, saa var det helt andre Tanker der myldrede frem paa Hjemvejen fra disse Aftenforedrag.

Det brødes i ens Indre, alt det, man nu havde hørt, og det man ellers havde sit Liv i. Var der noget, den Mand kunde lære en, syntes man, saa var det at tænke, at tage Spørgsmaal op, at »sætte under Debat«. Der var tænkt altfor lidt. Saa overmaade meget var taget paa blot Autoritet. Man gik og slæbte paa meget gammelt Skrammel, der ikke var til nogen Verdens Nytte. Der maatte nok ryddes op i Pulterkamret. Ja, der maatte tænkes, ganske anderledes energisk end hidtil. Der var saa meget, der var bleven liggende ubesvaret, ja uden at være i mindste Maade undersøgt. Naar Blikket gled tilbage over det maaske forholdsvis korte Spand af Aar, man havde levet, saa huskedes dog de hundrede Lejligheder, hvor der havde været Bud efter Tanke-Energien. Men den var ikke kommen til Stede. Der var bleven drømt, maaske herlige Drømme, der i og for sig ikke kunde fortrydes. Men alligevel: for megen Tid var gaaet dermed, og Tanken, den her priste klare, stærke, befriende Tanke, var ikke bleven opøvet; derfor var den nu saa lidet virksom. Derfor laa der bagved en saa mange Ruiner, ufuldfærdige Tankebygninger, som man var rendt fra i Stedet for at tvinge sig selv til at gøre dem færdige og derved udvikle sine Kræfter. Det var jo dog ikke alene gennem Følelsen og Fantasien, de afgørende Resultater naaedes. Forstandsvirksomheden maatte atter og atter kaldes til Hjælp, om der skulde blive en fast formet Personlighed ud af de mange gærende Kræfter. Et personligt Stade skulde erobres, ogsaa ved Tankens Hjælp.

Og nu med Hensyn til det, der her mødte. Det gjorde sig gældende med en saadan Kraft, at man ikke kunde

luske sig fra det. Det syntes, som her maatte helt antages eller helt forkastes. Enten — eller. Var det nu rigtigt, at Forholdet mellem Livsanskuelserne, f. Ex. de to, der her brødes, kunde gøres op ved, at man, som Hegel (anført af Brandes) havde sagt, »stillede sig paa den rene Tanke, man kunde sige stillede sig paa Hovedet«? Dette var Spørgsmaalet, som nu slog ned, i dette Tilfælde midt i en romantisk-grundtvigsk Ungdom og gav den fuldt op at at tænke paa.

Det er ikke Meningen her at komme ind paa, hvorledes alene Livet selv til sidst kunde klare dette og vel ogsaa klarede det. Her skal kun slaas fast, at Dr. Brandes's Forelæsninger utvivlsomt var i høj Grad medvirkende for mange til at fremkalde den »Brydningstime«, som de færreste har godt af at slippe helt uden om. Det vides jo ogsaa, at for en Del efterfulgtes den af Skumring, for en anden Del af et stærkere Gry. Det blev noget af en Skærsild, hvori meget opbrændtes af det, der ikke var bedre værd, og tit mere end det. Men de, der slap nogenlunde uskadte fra det, vil aldrig undlade at tænke tilbage paa hin Tid med Taknemmelighed. De vil bl. a. glædes over, at det, de før Sammenstødet havde rent umiddelbart, efter dette bevidst toges i Besiddelse. Bjørnson siger i »Det flager«: »Kun den Uskyldighed, der *kender* Farerne, er stærk«. Saaledes følte det vist af mange, at kun den Livsopfattelse, der havde været ude i Stormen, kunde blive det Skib, man for Alvor vilde betro sig til.

Sammenstødet, der her er omtalt, var naturligvis det gamle mellem Tro og Vantro. Men skulde man for de her omtalte unges Vedkommende give det Navn efter Mennesker, blev det Grundtvig og Georg Brandes. For den helt unge vil altid let bestemte Mænd træde i Forgrunden. Og det tør nok siges, at større Modsætninger end disse to Mænd findes ikke i Danmarks Historie.

Man affinder sig med ingen af dem ved at give en Sludder for en Sladder. Den unge, der hidtil har staaet under Grundtvigs Indflydelse og nu møder Brandes's, maa, som sagt, føle noget af en Revolutions Kampe i sit Indre. Og det kunde være, at han gik ud af Kampen med den Overbevisning, at han hverken vilde have undværet den ene eller den anden af nævnte Mænd.

Det var jo den saakaldte *Realisme,* der mødte frem med Brandes som sin mest udmærkede Ordfører. I denne Realisme gemtes en god Del af den ny Tids Aand, den de unge selv var Børn af, men hvis Forhold til den gamle de ingenlunde var klare over. Midt i den realistiske Tid levede mange af dem romantisk. De skulde, som alle andre Mennesker, blive voksne, d. v. s. blive nogenlunde klare over sig selv, leve sig fra den ungdommelige Begejstrings-Tro over i den modne Virkelighedstro. Maaske dette ikke mindst er nødvendigt for dem, der tidligt, ja fra deres første Tid har levet i grundtvigsk Luft. Der er over »den grundvigske Opdragelse«, heldigvis, netop det, der kan stemme Sindet, det, der taler stærkt til Følelse og Fantasi. Det er ikke sært, om mange fra Hjem, hvor den Aand raadede, ofte syntes, at der var gaaet som mægtige Brus henover deres Sjæls Harpestrænge. Ja, har de ret mødt Grundtvig selv gennem et enkelt eller flere af hans mægtige historisk-poetiske Værker, da har han nok faaet et varigt Tag i dem. Maaske det vilde være dem mere end vanskeligt at sige, *hvad* det var hos Grundtvig, der drog dem saa stærkt. En vilde nævne et, en anden et andet. Ret betegnende turde det være, naar nogle henviste til Indledningsdigtet til »Nordens Mythologi« som det Basunstød, der jog dem op af Dvale. Som bekendt begynder det: »Sønner og Døtre af Nordens Aand!« Og det er overfor denne Tilhørerkres, disse »Højskoleelever«, at Grundtvig tordner løs af inderste

Hjærte mod al død Aandløshed. Han spruder Ild mod Jætter og Thurser, alt spidsborgerligt, der ikke bryder sig om Livets Kærne, men sidder snusfornuftigen og knækker de tomme Skaller. Der manes til Kamp for alt levende. Og i denne Kamp, hvor Kræfterne skal slippes løs, hævder Grundtvig i glødende Ord *Friheden* som den uomgængelige Betingelse for Sejrvindingen, den Frihed, hvor man kun bøjer sig for det levende Ord, men foragter alle Penneslikkere.

Det er sikkert, at den Vælde, hvormed dette Digt bruser frem, har grebet mange. De har følt det, som gik der et stort Uvejr hen over Hovederne, naar de kom i Berøring med det. De higede efter med Grundtvig at færdes i

> Tankens og Troens og Vidskabens Land,
> ligest af synlige Ting dog en Strand,
> hvor kun i Blæst man ser Bjergtoppen hvid,
> og hvor kun Livet sig rører i Strid,
> hvor, selv naar Kraften sig hyller i Damp,
> lydt den udraaber: mit Liv er i Kamp!
> Tankens og Troens og Vidskabens Hav,
> som uden Frihed er Asernes Grav,
> men, som, naar Kræfterne kappes om Rang,
> ligner en blomstrende, bølgende Vang,
> pranger med Borge og skyhøje Bjærge,
> vrimler af Aser og Alfer og Dværge,
> hæver sig over, hvad Hænder kan naa,
> og selv hvad Ørnen i Højheden saa,
> vækker, som Asernes Odel i Nord,
> Ærefrygt dyb for det levende Ord!

Dette var rensende, styrkende Stormluft at indaande. Men den kunde til Tider næsten være for stærk og Stormen tage Benene fra en, saa man løftedes noget for højt over Jorden. Meget blev da »jætteagtigt«, som havde fortjent et bedre Navn, meget syntes smaaligt, forstandstørt, som dog ikke kunde overses, om det store

skulde naas. Fantasi og Følelse svulmede og herskede enevældigt. Den forstandige Eftertænken, den sondrende Kritik, den erfarne Sans for og Forstaaelse af Verden, som den er, var i ringere Kurs. *Livets* Realisme havde endnu ej ret kunnet gøre sig gældende, og nu bankede den Realisme, der senere viste sig som æsthetisk i sit Væsen, paa Døren. Den svang sine gnistrende Fakler og afskød sine Brandpile. Der gik Ild i Huset, hvori man boede; det saa en Tid ud, som om alt skulde lægges øde. Men da Røgen drev bort, opdagedes det heldigvis for manges Vedkommende, at der var bleven en god Del levnet. Huset var til at kende endnu. Og man boede egentlig tryggere i det; det syntes jo, at det tildels var ildfast.

Der er i vort Land ikke faa, der har lyst Brandes og Realismen i Ban, som i al dens Gerning kun har set Djævelens Værk. En Del af de gamle Grundtvigianere rystede paa Hovedet og fordømte glat væk. De forstod ikke, at Tiderne havde skiftet, at alt maatte tage sig anderledes ud, nu da de store Autoriteter var borte. Disse gamle var ikke paa langt nær saa frisindede som Grundtvig. Han var aldrig i Tvivl om, at Sejren var dér, hvor den sande Aandsmagt findes, og at man ikke behøver ræd at stænge sig inde bag tykke Mure. Der kunde nok nævnes Exempler paa, hvorledes grundtvigske Forældre overfor deres Børn og den ny Tid ikke syntes i mindste Maade at kunne føre deres Frisind ud i Virkeligheden. Det kneb svært med at tilstaa Loke den samme Ytringsfrihed, som Thor glædede sig ved. Der krævedes jo ogsaa langt mere af den Vare end i tidligere Tid. Da svævede de store Vennemøders Aand over Vandene, og enhver Mislyd opløstes, saa snart man mærkede dens Vingeslag over Hovederne. Man var frisindet *ogsaa* af den Grund (vi er jo alle Mennesker!), at man selv behøvede Fri-

sind. Og man havde endnu ikke antruffet Loke i sin egen Lejr.

Men Tiden gik sin Gang, og »Idealismen« tørnede mod Realismen. Og selv om Realismen gennem mange af sine Ordførere kom som den aabenbare Fjende, med hvem der i Evighed ikke kunde sluttes Forlig, saa kom den dog ogsaa som et Udslag af Historiens Nødvendighed, som den berettigede Modbevægelse. Den *maatte* faa den opvoksende Slægts Øren, thi den var denne Slægts Samtidige. Og lad Tidsperioderne fra fordums Dage være nok saa betydningsfulde: ingen Tid har dog saaledes Krav paa vor fulde Opmærksomhed, som den, hvoraf vi selv er Børn, den, hvori vi selv er med at skabe Historie. Vi var Usselrygge, om vi ikke bestilte andet end jamre over vor egen Tid, den i hvilken vi *skal* have vor Udvikling,

Dog, der blev jamret ikke saa lidt. Og der kunde maaske nok nuomstunder blandt de radikaleste Navne findes dem, hvem de uforstandige Veklager og Fordømmelsen af alt, hvad Tidens var, drev bort fra den Livsanskuelse, de som unge endnu ej var voksede fast i. Det var ikke alle ældre, der som gamle *Hostrup* kunde synge og leve efter Ordene:

> Lad det bryde, lad det gære,
> stem ej Strømmen,
> taal dens Brag,
> den skal bære Grøde til en Sommerdag!

Var det godt med en Grundtvig for det ældre Slægtled, saa var det næsten lige saa godt med en Hostrup for det yngre. *Han* forstod Kunsten at gaa ud i den standende Strid, udvikles gennem den, tage den Lære, den bød ham, og føre det bedste frelst igennem den. Ære være hans Minde, ikke mindst fordi han saaledes gik med de unge. Til ham kunde de, Tidens Børn, vise hen, han forstod dem:

Følg ej med Strømmen, *men følg med Tiden,*
hvis Du vil holde Dig ung i Striden.
Kan Strømmen ta' Dig, da vil den sluge Dig,
Gaar Tiden fra Dig, kan den ej bruge Dig!

Ja, det var det, man trængte til at høre. Saa havde man jo Lov at søge sin Næring overalt, hvor Livets Kræfter rørte sig, og man kunde gøre det, som Hostrup, uden at sætte det bedste til.

Det er vist ikke nær nok paaagtet, hvor meget en stor Del af dem, der nu er modne Mænd, skylder Hostrup i saa Henseende. Han holdt sig jo aldrig tilbage, han kom udenfor sin Dør, han talte, han sang, midt inde i den haardeste politiske Strid endogsaa, hvis demokratiske Realisme kyste en Del bort, der burde have været selvskrevne i Demokratiets Rækker. I denne Strid, hvori de unge tog saa ivrigt Del, efter at det var gaaet op for dem, hvor meget der var paa Spil, i den var Hostrup saa lidt bange for at vove Skindet, at han, som bekendt, endogsaa blev Venstres Kandidat i København. Der er dem, der aldrig glemmer hin graamørke Eftermiddag i Kasino (1887), da Valgresultatet skulde bekendtgøres. Da sad der unge Mænd paa Bænkene med Taarer i Øjnene og Hjærter, der bankede i voldsom Spænding. Og det var et haardt Slag, et af dem, der netop føles saa stærkt i den pure Ungdom, hvor Stemningerne gaar højt, da det forkyndtes, at Tvermoes havde sejret.

Skal nu i disse Tider de Mænd nævnes, der mægtigt har bidraget til at vejlede og fastholde i det frisindede, folkelige Spor, da maa Hostrups Navn med. Det fordrer vi, der ved, hvad det betød netop for os i den Sag.

Det kan vel nok siges, at Hostrups Stilling til den ny Tid, til Realismen, om man vil, ogsaa blev de danske Højskolemænds. Ogsaa de forstod, paa hvilke Punkter der maatte læres af denne Tid og af den særlige

Realisme. Ikke mindst for øvrigt af Dr. Georg Brandes selv. — Det er sikkert nok, at denne Mand, naar Spørgsmaalet rejses om Livets bærende Kræfter og om dets egentlige Maal, da kun har negative Svar at give. Og det er lige saa vist, at hans Betydning, naar alt kommer til alt, er æsthetisk, ingenlunde ethisk. Men paa det æsthetiske Omraade er han saa ogsaa en Læremester af høj Rang, og det kan siges uden Overdrivelse, at nutildags behandles faa danske Digtere fra nyere Tid f. Ex. paa Højskolerne uden Hensyntagen til ham og den kritiske, sjæleundersøgende Methode, han har ført ind i Landet. Og de Billeder, han har tegnet af danske Digtere, hører, som saa ofte sagt, til vor Litteraturs ypperste. Det røber derfor ejheller noget stort eller frit Syn paa Tingene, naar man ikke har ydet ham den Anerkendelse, han paa dette Omraade utvivlsomt fortjener, ved at give ham den offentlige Ansættelse, som hans enestaaende Evner har godtgjort hans Ret til.

Der er noget trist i, at hverken denne højt begavede Mand eller hans Skole kunde faa virkelig Indflydelse paa Folket; at det egentlig kun blev gennem den Modstand, de vakte, gennem de Kræfter, der rejste sig for at bekæmpe dem, at de fik noget af en folkeopdragende Betydning. De var jo lige fra først af uden virkelig Forstaaelse af eller Forbindelse med deres Folk. Det var ganske vist med rette, de hævdede, at vi, ikke mindst efter 1864, skulde blive Virkelighedsmennesker, at vi skulde lære at se sandt paa os selv, se os selv i vor tarvelige Dragt, fri for al romantisk Udstaffering. Og kunde deres Digtning have hjulpet os her til Gavns, vilde deres Arbejdes Virkninger have forplantet sig ind i det 20. Aarhundrede Disse Mænd var vel, ret beset, slet ikke Realister i dette Ords gode Betydning. Thi i saa Tilfælde havde de forstaaet, at kun

den har Udsigt til at øve forsvarlig Virkeligheds-Gerning, der for Alvor vil gøre sig fortrolig med det Folks Anlæg, Tarv og Trang, hvori han arbejder. De troede vel nok, en Del af dem, at de kendte Folket. Det er jo f. Ex. endnu en fastslaaet Opfattelse blandt dem, at Schandorph kendte den sællandske Bonde, medens Sandheden er den, at Sch. forstod visse ydre Sider af denne Bonde, men aldrig begreb hans egenlige Væsen. Derfor kunde hans Forfatterskab ejheller faa ringeste Betydning for Bonden, kunde ikke bidrage til at hjælpe ham frem i nogen Retning.

Men som det kan siges om denne Forfatter, kan det med ikke mindre Ret siges om de fleste af de andre: de var ikke og de blev aldrig Folkets Mænd i god Forstand. Som i Dr. Brandes's ovenfor skildrede Foredrag var Aandsaristokratiet fremherskende overalt hos den af ham understøttede Skole. Der skreves Bøger nok, men kun faa, der havde mere end rent æsthetisk Interesse. De sædelige Værdier mærkedes der lidet til uden for saa vidt som de »sattes under Debat«, som det hed. — Hvilken Højskolelærer vil ikke indrømme, at han gør bedst i at standse sin Fremstilling af dansk Litteraturhistorie ved 1870? Hellere end gerne viste vi vore Elever hen til deres Samtids Digtere. Men hvem af dem, der her er paa Tale, skulde vi med virkeligt Udbytte fortælle dem om og henvise dem til? Vi er ogsaa Realister, og dette viser sig blandt andet deri, at vi søger efter Næring i Litteraturen. Er der meget af den Slags i Bøgerne fra 70 og følgende Aar? Taler vi til vore Elever om Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann, Blicher, Paludan-Müller osv., saa er der nok at dvæle ved, nok at fordybe sig i. Og det kommer af, at disse Mænd *vilde noget* med deres Digtning. De vilde lære deres Folk at *leve,* ikke blot med denne Tilværelse for Øje, men — saa realistiske var de dog!

— »under Evighedens Synspunkt.« Der var med andre Ord »Livsværdier« i deres Digtning, d. v. s.' der var det, som gjorde Livsglæden rigere, den ægte Livslyst stærkere.

Men hos de Mænd fra 70 er der saa lidt at hente af dette. Forstaar man det ikke umiddelbart, da prøve man blot at holde Skole paa dem, saaledes som Højskolens Mænd er oplærte til Skolegerning. Da skal man snart erfare Sandheden deraf. Det har her lidet at sige, at maaske enkelte Skolemænd overfor deres Elever klimprer videre paa de af J. P. Jacobsen anslaaede sarte Strænge; dette kan højest opfattes som en Privatfornøjelse. Ingen bilde sig ind, at Eleverne med Udbytte kan indvies f. Ex. i »Niels Lyhnes« i øvrigt saa genialt fortalte Spekulationer. Denne Bog og Jabobsens Forfatterskab i det hele vil altid være for den lille, snævre, æsthetisk kultiverede Kres. Den har ingen Adresse til Folket. Og naar alt kommer til alt — er det saa ikke Kunstnerens største Ros, naar det, han frembringer, har Evne til, i Tidens Løb i det mindste, at komme alle til gode, fordi der i Kunstværket banker noget af Folkets eget Hjærteblod? Som Poul M. Møller siger det:

> Og det skal være Blod af Stammens Aarer,
> som flyder i den brave Sangers Bryst,
> og det skal være Folkets Fryd og Taarer,
> som klinger i den danske Digters Røst.

Ja, om mere end en af hine Realister kan man med Poul Møller tilføje:

> Og danske Mænd, som høre paa hans Toner,
> forundret spørge: hvilken sælsom Lyd?
> Er det den danske Røst i Egens Kroner?
> En det en sjællandsk Piges Hjærtensfryd?

For at sige det kort: det er dette, disse Forfattere savner, den Klang, hvori man hører Genlyden af Fol-

kets Glæde og Folkets Sorg. De har ikke fundet denne Klang; derfor bliver deres Digtning den lille Klikes Fornøjelse. Men saa tilhører Værkerne ejheller den store Kunst, om den end kan have mange herlige Egenskaber, som gør den til en Ørens- og Øjenslyst for Kendere. Den gaar ikke ind som et Led i Folkets Udvikling.

Men »Gennembruddet« i 70erne *skulde* jo ogsaa være et *Brud* med den rolige Udvikling. De friske, nye Strømninger fra Udlandet skulde »standse Reaktionen paa de Punkter, hvor dens Arbejde historisk er endt« (Brandes's Ord i Indledningsforedraget til »Hovedstrømninger«). Ulykken var den, at næsten alt bestaaende erklæredes for Reaktion og brødes ned. Og hvor grundigt dette Arbejde skulde gøres, derom kan man nemt danne sig en Forestilling, naar man husker, at Brandes selv ikke er tilfreds med Navnet »Realisme.« Nej, det skal hedde *Naturalisme*. Og herom skriver han saaledes: Dette Navn skal sige, at Standpunktet her er taget indenfor Alnaturen, ikke i det dogmatisk Overnaturlige. Livsanskuelsen hviler helt paa naturvidenskabeligt Grundlag.

For den, der kender vort Folk og ved, hvor dybt grundfæstet dets Standpunkt er i dette saakaldte »dogmatisk Overnaturlige«, er det selvsagt, at den naturalistiske Litteratur ikke kunde blive den folkelige.

Th. Birkedal Bredsdorff.

Ungdom og Idealitet.[1]

Tanker fra Foredrag,

holdte for Ungdommen paa Grand View College, Des Moines, Iowa.

Af **R. R. Vestergaard.**

I.

I vore Dage hører vi ikke megen Tale om Idealer og Idealitet. Derimod tidligere, den Gang man var romantisk, da man mere levede i Skyerne end paa Jorden, da raabte man paa Idealerne. Men siden vi er komne ned paa Jorden, er blevne realistiske, virkelighedtro, tydelig kan mærke den faste og solide Bund under Fødderne — vel stundom ogsaa den noget bløde og ikke altid helt rene Bund —, siden da taler man ikke saa meget om Idealerne. Der er bleven Tavshed omkring disse høje Magter. Det ideale betyder nemlig egentlig det fuldkomne, og siden man blev opmærksom paa Verdens og vor egen Ufuldkommenhed, har man slaaet af paa Idealerne eller helt begravet dem og sat et lille sort Kors ved dem med Paaskrift: »Gaa uden om«.

[1] Nedenstaaende offentliggøres ikke i nærværende Tidsskrift fordi det skulde indeholde noget særlig ejendommeligt og mindeværdigt, men kun som en Prøve paa, hvorledes vi her paa denne dansk-amerikanske Ungdomsskole søger at tiltale de unge, som er fødte og opvoksede i Amerika. Jeg har tænkt mig, at dette kunde interessere Tidsskriftets Læsere. Det er en Prøve paa *en enkelt Side* af det Arbejde, vi her øver. Der er en Del andre Forgreninger af Arbejdet, som det meddelte ikke giver nogen Forestilling om, og som jeg heller ikke ved denne Lejlighed kan komme ind paa. R. R. V.

Vi er blevne praktiske, og det praktiske Livs Evangelium er kort og letfatteligt. Det lyder: »Spyt i Næverne, min Dreng, og tag fat.« Saa bruger man baade Spyttet og Næverne, det bedste man har lært. Tidens Løsen er kort og fyndigt; det lyder: »Fremad«! Og fremad gaar det saa med Damp og Elektricitet til Vinge.

At sammenligne Livet med et Løb, en Bane, er et gammelt Billede og i og for sig et ypperligt Billede. I vore Dage er det nu fremfor alt et Kapløb. Vi løber af alle Livsens Kræfter, somme Tider over Evne, saa vi taber ikke blot Vejret, men baade Næse og Mund. Er der én foran os — og vi kan naa ham —, skal han naaes, om ikke med andet, saa med et Nakkedrag, saa han kan smutte, og vi vinde ind paa ham. Er der en jævnbyrdig ved Siden af os, holder vi heller ikke af det, man søger at kaste noget hen foran hans Fødder, lægge Stød for ham, saa han kan falde, og vi naa foran.

Vi bliver ved Billedet, at Livet er et Løb. Dette Løb begynder ganske sagte i vor Barndom, hvor vi kun tager smaa Skridt. Siden bliver Skridtene længere og hastigere, tilsidst gaar vi over til Stormløb, maaske i det Øjeblik, da vi passerer Livets Stormbro. Men til allersidst bliver Løbet igen sagte, atter smaa og usikre Skridt, til vor Pande dukker under Muld, og de, som var bag os, stormer over vor Grav. Det er vort Levnedsløb.

Paa et bestemt Punkt af Banen passerer vi, eller skulde i alt Fald gærne passere en Bro, den »lyslange Bro«, Højbroen, som fører fra vor Barndoms Land til vor Manddoms Virke. Denne Bro er et Billede paa vor Ungdom. Paa denne høje, buede Bro, som vor Ungdomstid unægtelig er, har vi Udsigt baade til det Land, vi forlod, bagved os, vor Barndom; og foran os til den Mark, hvor vor Gerning skal udfoldes, vor Manddom. Hvis et Menneske har Brug for Idealer, hvad jeg nu

mener, vi har, da er det under Overgangen over denne vor Ungdoms Bro. Det er *Hostrup,* som har kaldet Ungdomstiden en Bro. Det er *Bjørnson,* som har forsynet den med Lys ved at tale om den lyslange Bro. Vel tænker han derved nærmest paa Sangen. Men med Ungdommen oprinder Sangens Tid, hvis den i det hele kommer. Men hvorledes skulde der blive Sang, lysende Sang, paa en Ungdoms Bro, hvis vi ingen Idealer har, hvis vi er idé- og aandsforladte? Hvad skulde der da være at synge om? Kan man synge om Øde, Tomhed og Mørke? Ja, man kan vel synge Klagesange; men det er dog vel det, Ungdommen allermindst er oplagt til at synge. For nogle bliver Ungdomsbroen lang, for andre bliver den kort. Men derpaa ligger ingen Vægt. Sagen er kun den, om vi i det hele kommer over saadan en Bro, og om den er lyslagt.

Hostrup har om Ungdomsbroen sunget saaledes:

Ungdomstiden som en Bro
Til Livets Kampe for Barnero
Og Moderhjem os gaves;
Stundom bli'r den kun et Hul,
Hvori dets Arv begraves.

Ungdomstid er Gæringstid,
Da Liv skal klares gennem Strid,
Til det en Sommer føder;
Stundom bli'er den kun en Storm,
Der Fremtidsspiren døder.

Vi vil først nævne det, som Ungdomstiden ikke gærne skulde være. Det hænder stundom, siger Digteren, at Ungdomstiden slet ikke bliver til nogen Bro, end mindre til en lyslang Bro. Det hænder, at den bliver til »et Hul«; og dette Hul bliver et Begravelseshul, hvori man nedlægger sin Barndoms Arv. Vi kan vist udfylde Digterens Billede med at sige, at for ikke faa bliver deres

Ungdom til ret og slet et Hul, hvori ikke en Gang noget begraves, fordi man ikke havde noget at begrave, slet ikke havde nogen Arv fra Barndommen. Men for flere bliver det rigtignok til et Begravelseshul, hvori man kaster alle Barndommens skønneste Klenodier. Jeg ser en Ung staaende foran dette Hul og kaste det ene dejlige Smykke efter det andet, det ene kostbare Arvestykke efter det andet ned i denne Grav, dette Hul. Lokkende Røster lyder til ham: Kast det fra dig alt dette dumme barnagtige Tøjeri, gør dig fri, bliv selvstændig, vær en Mand, slaa med Nakken mod Guds Stjærner. Han slaar med Nakken og lader det første Klenodie falde ned i Graven. Det er alle hans forstandige erfarne Faders Formaninger. Han tager det næste, det er hans kærlige ømme Moders Lov; han aabner sin Haand og slipper ogsaa dette. Hvad vidste disse gamle godmodige Mennesker om moderne Tiders Krav. Der vil andet til nu om Dage. Han tager dernæst alle sin Barndoms uskyldige Forestillinger om Gud, alle de barnlige Bønner og Sange, han tager sit Fadervor, han tager sin Tro, lader det altsammen dumpe ned i Hullet. Tilsidst tager han alle de rene Følelser, ærlige, aabne Tanker, den ædle Tiltro til Gud og Mennesker, hvilket alt stod skrevet med klare Træk i hans Aasyn, han tager det og lader ogsaa dette dumpe ned i Hullet — ned i den Grav, hvorfra der ikke gives nogen Opstandelse. Endnu et sidste overbærende Blik kaster han tilbage til Barndommens Trylleland, nikker naadigt til sin Barndoms Linde, Haven, den venlige Stue, til Landsbyen, til Kirken, til Præsten og Degnen, de to dumme Skrog, som fyldte ham med Daarskab. Han vifter med Haanden og sætter Maskinen i Gang. Farten begynder. Hullet er passeret. Hans Manddom bliver klog og skarp, energisk, beundret, brolagt med Guld og Ære.

Eller han bliver en Filister, som sælger Svedsker i Provinsbyen eller feder Stude paa Landet, *ikke* som et *Middel* for en højere Tilværelse, men som Livets egentlige solide *Maal.*

Det var Hullet. Vi kommer derefter til Stormen.

> Stundom bli'r den kun en Storm,
> Der Fremtidsspiren døder.

Hvad kan der vel tænkes paa ved denne Storm? Digteren siger jo, at det er den, der døder Fremtidsspirerne, altsaa ligner den Storm, som i Forsommeren, Vaaren, dræber alle de lovende Spirer, ikke hærder dem, men dræber dem. Overført paa Menneskelivet, hvad er det saa vel andet end Lidenskaberne? Der er og andre Storme end disse. Det er sandt. Der kan gaa mange Storme hen over Livet, Storme, som ryster de dybeste Grundvolde, men Livet staar sig endda, ja styrkedes derved, uddybedes, berigedes. Men disse hører ikke Ungdommen til, ikke som Regel. Lidenskabernes Storme derimod, de melder sig straks ved Kysten af Ungdomshavet. De begynder som Nydelsernes lune, kælne Vinde, der lokker og leger, men tager til i Styrke, med Pust og Stød, Brusen og Hvirvlen, tilsidst som fejende Orkan.

Nu er det ganske vist saaledes, at lige saa lidt som alle Spirer i Naturen kommer til fuld Udfoldelse eller naar at sætte Frugt og Frø, lige saa lidt sker det i Menneskelivet, ikke i et eneste Menneskes Liv. Men der er Forskel paa, *hvor meget* der gaar til Grunde. Noget maa bukke under hos os alle, og det kan være pinligt, naar man kommer udover Ungdomsaarene, da at kaste Blikket tilbage og opdage de mange spildte Lejligheder, de forsømte Muligheder, de visnede Haab. Det kan give et Jag i En, som vilde man ile tilbage

for at begynde forfra og da tage Tiden bedre i Agt, vogte sig for dette og hint, som man desværre faldt over, og under Solskin og Sang dyrke de rige Muligheder i vor Natur —, men ak, Livet ruller ikke tilbage. Man luder lidt med Hovedet, faar saa en Næve i Siden — af Næver er der mange Slags —, man maa følge med Strømmen; der er ingen Tid til at standse. Den Stemning, man da bærer i sit Hjærte, kender Ungdommen ikke, og det er godt, den ikke gør det; men ingen har været Mand ret længe, før han af og til har følt noget af den Smærte. Den bøjer, ydmyger, men den knækker egentlig ikke. Den minder os om, at Livets egentlige Lykke ikke skal søges hernede.

Men —, der er, som sagt Forskel paa, hvor meget der gaar til Grunde. Der er dem, som i Ungdomstidens Storme sætter alt overstyr. En ung Mand kan i en Haandevending sætte en hel Formue til, ikke blot af Penge, som man daglig ser, men ogsaa af Aandsværdier. Det er morsomt at lege lidt med Guld mellem Fingrene, men det hænder stundom, at man taber det under Legen. Jeg ser for mig en ung Mand, ganske ung, Barnet sidder ham endnu i Ærmet, lyslokket og rødmusset er han, Liv og Forstand i Øjet, Høflighed i Holdning og Lader; han er opvokset i et Hjem med Gudsfrygt, Aand, Dannelse, Forstand. Han er i Løn Moderens Stolthed, sin Faders Fremtidshaab. Han er blot ikke forsøgt endnu. Men saa kommer Forsøgelsen; og se ham saa et Par Aar senere, du kender ham knap, hvert et Træk er forvrænget; hvad der ikke forvrængedes, hænger i slappe Muskler. Hvert et Udtryk, hver en Mine vidner om alt det, som gik under. Om det nu har været Kødets Lyst eller Øjets Lyst eller anden Lyst, hvad det end har været, saa har han været ude i en frygtelig Storm og ligger nu opskyllet som Vrag paa Stranden.

Eller du møder ham i en anden Skikkelse, som den der vel har været ude i Blæst, men mest i den Slags Blæst, som kaldes for det *vindige.* Han er blevet noget af en luftig og vindig ung Herre, som kan konversere en lige saa vindig ung Jomfru Gaas, klappe gamle Folk paa Skuldrene og spille Klogskaben paa Næsen. Sin egen Næse kan han sætte højt, og han kan slaa en Dør haardt i. Han kan gaa med spraglet Humbug og Laksko, og meget andet. Maaske gør han ikke noget af dette eller gør det paa en Maade, som ikke støder. Han er blot bleven forpjattet, kan snakke med om al Ting, men ikke til Bunds om nogen Ting, tager altid Skinnet for Virkeligheden, er overfladisk og upaalidelig. Det haabefulde er gaaet ganske af ham. Manddomsidealet sættes dybt under det oprindelige Maal. Han skulde have været Admiral, men blev Færgemand; han skulde have været Kunstner, men blev Stakitmaler.

Der kunde siges meget mere om Storm, Blæst og Vind. Men vi vil gemme det til en anden Gang og gaa over til Ungdomsidealiteten, Skildringen af den lyslange Bro, et Udtryk, som er laant fra Bjørnsons Sang: »Sangen har Lysning«.

II.

Ungdomstiden er altsaa en Bro. En Bro bygger man ikke for dens egen Skyld, men som en *Forbindelseslinie* mellem to Punkter. Ungdomstiden er ogsaa en Forbindelseslinie fra »Barnero og Moderhjem« til »Livets Kamp«, Manddommens Arbejdsmark, der hvor Slaget skal staa, det som er det egentlige Maal for vor Tilværelse, det Afsnit af vort Liv, som ikke blot her paa Jorden er det vigtigste, men som ogsaa gærne bliver altbestemmende for Evigheden, thi man bør kun have

ringe Tro til Gammelmands-Omvendelser. Timelig set kommer vi til Verden for at faa en Manddomsgerning, evig set kommer vi til Verden, for at vor Manddomsgerning kan bære Frugt for Evigheden. Dette Synspunkt maa fastholdes trods al Tale om, hvad der kan ske i den ellevte Time, hvis Betydning ikke nægtes, men hvor der *som Regel* ikke sker noget særligt.

Hvis nu Ungdomstiden, der altsaa er en Forbindelseslinie, enten bliver til et Hul eller et Stormbelte, da er der noget galt paa Færde. Netop naar Ungdomstiden betragtes som Livets egentlige Maal, er man udsat for at fare vild. En saadan Vildfarelse er udtrykt i de kendte Linier:

> Nyd Livet i din Ungdoms Vaar,
> Pluk Glædens Roser, før de forgaar,

tit ogsaa udtrykt i de spædlemmede poetiske Forsøg, som kan findes i unge Menneskers, navnlig unge Pigers, Stambøger eller, som de noget ironisk kaldes, Poesibøger. De deri forefundne, mere velmente end velformede og velbetænkte Ønsker gaar jo gærne ud paa, at vedkommende maa danse paa Tilje, svæve over Liljer og Roser, drikke Morgendug og slikke Solskin. Ofte klæder Opfordringen sig ogsaa i kraftigere, saftigere og mere reflekterede Udtryk, som dog ikke kan skrives i unge Pigers Stambøger, derimod nok paa et Plankeværk eller i en i Guldsnit indbunden Bog, som lægges paa Benglernes Julebord. Hvor, som sagt, Ungdomstiden opfattes som det egentlige Livsmaal, der ender man gerne enten i Hullet eller i Stormen. Anderledes derimod, naar vi betragter den som et Bindeled, en Bro, Gennemgangsleddet til vort Livsmaal.

Vi tænker os da staaende paa dette Punkt af vort Livsløb, hvor vi skal passere Ungdomsbroen. Her har

vi Brug for Idealerne; de er Lysene over Broen, som uden disse vilde hvile i Mørke. Det Billede af en Bro, som jeg da helst vil forestille mig, er ikke de massive, tunge, paa uhyre Murværk hvilende Broer, men de, som i en Bue, lidt kækt, slynger sig over Floden fra Bred til Bred, ligesom svæver i Luften, men dog støtter sig fast og sikker til begge Sider. Saaledes tænker jeg mig egentlig ogsaa Idealet, en Bue, der højner sig dristigt uden dog at savne Fodfæste paa Jorden. Jeg har ingen Tro til andre Idealer end dem, der staar fast og sikkert paa Jorden. Vi skal ikke bygge Luftkasteller eller gaa paa Opdagelsesrejser i Balloner, thi saa er vi atter i Vinden, og det var netop den, vi vilde undgaa. Idealitet og Aand er om ikke et og det samme, saa dog i Slægt med hinanden. Den, som derfor nægter det ideelle, er en moderne Saducæer, som nægter, at der er Aand til. Men at nægte det aandeliges Tilværelse er som et Forsøg paa at puste Stjærnerne ud.

Hvad det gælder om, er, at Ungdommen møder det ideelle, møder Aandsmagt, faar Øje paa Lyset, Solen og Maanen og alle Stjærner, der vel sidder højt, men dog skinner paa Jorden. Der er ingen, der forlanger af Ungdommen, at den skal skabe Idealitet, skal skabe Himmellysene; Ungdommen kan intet skabe. Den farer vild, hvor den vil skabe Aandsmagt. Det ligger over dens Evner. Men den kan gaa frem, lukke sig op, drage over den lyslange Bro. Ungdommens Ret, som der ofte tales saa meget om, bestaar ikke i at faa Lov til at vælte det bestaaende over Ende og slaa Verdensbohavet i Stykker, for at sætte noget nyt i Stedet. Ungdommen har intet nyt at sætte i Stedet. *Den skal forberede sig til at faa noget nyt,* eller rettere forberede sig til at mure nogle nye Skifter paa Menneskehedens Livsbygning. Det er, hvad den kan, og hvad

den skal. Den skal ikke være Herre i Huset. Det vil vi ældre være. Men Ungdommen skal forberede sig til at blive Herre i Huset. Det er Sagen, og den er vigtig. Der er derfor en Ret, som Ungdommen ubestridelig har, og det er: *at faa Adgang til at kende, til at mødes med det ypperste og bedste, Menneskeheden kender, Livets ædleste og højeste Aandsmagter.* Det er Ungdommens Ret. Hvis man kun giver Ungdommen, om jeg saa maa sige, alt det Kød, den kan æde, da har man sørget daarlig for den. Vi maa give den Adgang til at drikke af de aandelige Væld, de bedste og reneste aandelige Kilder, Historien kender. Dette er at give Ungdommen Syn og Sans for, Forstaaelse af og Smag for Idealitet. Vi vil ikke have Stjærnerne pustede ud. Vi har som aandelige Kaldæer Brug for dem som Vejledere paa vor Vandring. Den, som kun kender og kun længes efter Ægyptens Kødgryder, vil ende med at rave i al Ægyptens Mørke. Derfor: Lysene paa Stage, det er, hvad Ungdommen kan kræve.

Men for at ikke Ungdommen skal være som den blindfødte, der ingen Glæde vil faa af Lyset, er der to ideelle Magter, som maa bo i dens eget Bryst, og uden hvilke den intet vil se, hvor meget der saa peges paa de himmelske Lys, og det er Kærlighed til *Sandhed* og Kærlighed til *Renhed*. Det gælder ogsaa i Ungdommens Verden, at kun det lige kan fatte og forstaa det lige. Er der slet intet ideelt i den unges eget Bryst, hvorledes skal han da kunne forstaa en Henvisning til Idealitet og Aandsmagt? Jeg skal ikke fortabe mig i Idealernes Mangfoldighed, men blot holde mig til disse to: Sandhed og Renhed. Det er gamle velkendte Magter, lige saa gamle som den levende Gud, og paa Jorden saa gamle som Gudsbilledet i vort Væsen. Der skal ikke nogen med Rette kunne sige, at disse to Magter,

Sandhed og Renhed, er noget i det blaa og ubestemte, noget, som ligger i Skyerne og ikke har Fodfæste paa Jorden.

Vi betragter da først *Sandheds-Idealet*. Jeg kaldte det ovenfor Kærlighed til Sandhed for dermed at betone, at det ikke er noget, som ligger udenfor, men noget, som ligger inde i Personligheden. Jeg tænker ikke paa den uinteresserede Sandhed eller rettere de uinteresserede Sandheder, saadanne nemlig, som rummes i vor Erkendelse, som heller ikke griber dybere ind, saaledes alle mathematiske og naturvidenskabelige Sandheder, ydre historisk Viden og Kendskab til Samfundslivets Dannelser og Love, alt det, som kan gøre os kloge paa Verden og Timeligheden, men som ingen Rødder har i Samvittigheden og Hjærtelivet. Hvem vilde vel nægte disse Sandheders Betydning? Ingen af os kan helt undvære dem. Hvem vilde være saa taabelig at nægte Ungdommen Adgang til at tilegne sig saa meget af dem, som der er Brug for? Men selv om et Menneske evnede at rumme hele denne Viden til Fuldkommenhed, var det dermed givet, at han var et særligt elskeligt Menneske? Mange har siddet inde med et forbavsende Omfang af denne Viden og dog bidraget grumme lidt til deres egen og andres Forædling. Et apostolisk Ord lyder saaledes: »Havde jeg profetisk Gave og vidste alle Hemmeligheder og al Kundskab, og havde jeg al Tro, saa at jeg kunde flytte Bjerge, men havde ikke Kærlighed, da var jeg intet; og uddelte jeg alt mit Gods til de fattige og gav mit Legeme hen for at brændes, men havde ikke Kærlighed, da gavnede det mig intet.« Naar jeg altsaa kan sidde inde med de mest udmærkede og de herligste Evner, og dog være et intet, hvad da, om jeg har det, der ikke nær kommer op ved Siden af hint? Det er ikke min Hensigt

at synge Dumhedens og Uvidenhedens Pris. Det er endnu mindre min Mening at opfordre den uvidende til at haane den, som ved noget. Det er saa langtfra. Den Slags Kunster kan de uvidende saa godt finde paa uden at faa nogen Anvisning dertil. Herostrat kunde afbrænde Templet i Efesus, men han kunde ikke bygge det. En Kølle, ført af en raa Næve, kan i et Nu splintre et Kunstværk, som der skulde en Phidias eller en Thorvaldsen til at skabe. Den største Dumrians Stemme vejer i mangen Valgurne lige saa meget som den visestes, og saaledes fremdeles. Alt saadant er velkendt i i Verden og en Kilde til mange Ulykker og megen Ærgrelse. Men desuagtet gælder det, at et Menneske *kan* kende en Mængde af hine ydre Sandheder og dog være langt fra at være af Sandhed selv.

Men i denne Forbindelse er det det sidste, det kommer an paa, at være af Sandhed. Vor Herre sagde om Nathanael, da han saa ham for første Gang: »Sandelig, der er en Israelit, i hvem der ikke er Svig.« At være af Sandhed og at være uden Svig er ikke meget forskelligt. Men maaske er det sidste Udtryk det for os lettest forstaaelige. At være uden Svig er et dejligt Klenodie for en ung Mand, og en ung Kvinde med. Det er et Ideal, som maa hævdes med Klarhed og Styrke. Det maa holdes op for Ungdommen, og denne maa deri kunne kende sit eget Billede som i et Spejl. Den maa deri finde noget af sit eget Væsen og maa føle et Kald til at kæmpe for dets Bevarelse og Udvikling. Den Sandhed, der her er Tale om, er Sandhed i Hjærtedybet, Sandhed for Samvittigheden. Den forgrener sig ogsaa under andre Navne, som Trofasthed, Ærlighed, Oprigtighed, Afsky for Løgn og for Krogveje, Had til Uret og Undertrykkelse, Sands for Retfærdighed, Trang til at komme de lidende til Hjælp, ophjælpe de fattige,

Velvillighed mod alle, Kærlighed til de ædles Æt, og andet. Mon ikke det i Grunden er det samme som det, Herren kalder de store Bud i Loven, Kærlighed til Gud af hele Hjærte, Sjæl og Sind, hvilket er det første og store Bud, men det andet er som det første: du skal elske din Næste som dig selv? Det drejer sig jo nemlig ikke blot om det sidste Bud, men ogsaa om det første. Thi Verden har aldrig set nogen sand Kærlighed til Næsten uden hos dem, som kendte den eneste sande Gud og gærne vilde elske ham over alle Ting. Vi spørger ikke, om nogen kan opfylde disse Bud ved egen Kraft; men vi spørger, om man erkender *Budenes Berettigelse,* og om der er *en Trang til deres Opfyldelse.* Er denne Trang til Stede, da har man ogsaa det Sind, som er uden Svig, og det Hjærte, som er af Sandhed. Man har erkendt Idealet og har bøjet sig for det.

Hvis dette nu hører med til Gudsbilledet, maa det ogsaa findes hos Ungdommen; ja, Erfaringen lærer os, at det findes i en renere Skikkelse hos den unge end hos den ældre. Der findes hos den unge uprøvede en naturlig, medfødt Kærlighed til Sandhed og Afsky for Svig. Det falder aldrig en ung Mand ind fra først af at tænke sig denne Verden og Menneskene fulde af Svig og Lumskhed, og derfor møder han ej heller selv op med denne Vare til at begynde med. Første Gang en ung Mand skal til at sende en Løgn ud over Læberne, rødmer han; om det saa kun er en Kræmmersvend, der første Gang skal binde en Kunde en Historie paa Ærmet, gør han det hakkende og stammende, til stor Utilfredshed for Principalen, som saa iler den betrængte unge Mand til Hjælp og smører Løgnen, som var det en himmelsendt Sandhed. *Han* forstaar nemlig Kunsten. Den unge Mand skal lære den. I Butikkens Baggrund —

hele denne Verden er som en Butik med sin Baggrund —, der undervises han af Mesteren, der stryger Varen kælent med Haanden, mens Tungen løber som ti Kæppe i et Hjul, og hans Ansigt er som en Engels Ansigt. I forholdsvis kort Tid lærer den unge Mand i Butikkens Baggrund alle de Løgne, som han skal aflevere i Butikkens Forgrund uden Stammen, uden Blinken og uden Rødmen. Naar den unge Mand kan gøre dette tilfredsstillende, lægger Principalen paa hans Løn. En ny Opdagelse er gjort: det betaler sig. Men hvad blev der af de to store Bud i Loven? Tys, tal ikke om Loven. Nutidens Hedninger har ikke Loven, de er sig selv en Lov, men desværre, de viser ikke Lovens Gerninger skrevne i deres Hjærter. Det gjorde dog ellers de gamle Hedninger.

Saaledes kan en ung Mand lære Verdens Visdom paa en forholdsvis nem Maade. Men det hænder ogsaa, der maa betales Lærepenge. Lad os tage en ung Mand, der forsøger det med Aabenhed og Ærlighed, Sanddruhed og Oprigtighed, prøver at gaa den lige Vej i god Tro. Men ak, saa hænder det, at han bliver sveget. Han føler sig som stukken af et giftigt Insekt. Det gør ondt. Han tager sig til Hovedet og spørger lidt forvirret om Meningen. Han finder sagtens ingen Mening, men hører maaske Spottefuglenes Latter. Han begynder at faa Forstand, og efter lidt Nølen griber han selv de svigefulde Vaaben og bruger dem. Han mærker, det giver Respekt, han gaar videre og gaar mere og mere paa Akkord med Uretten. Han vilde egentlig have været en Sandhedens Ridder, men endte med at blive Løgnens Træl. Han bliver ganske vist selv saaret, men uddeler til Gengæld Saar igen. Det gør ham haard. Verden siger, han er bleven haard, men det smigrer

ham, thi Verden siger samtidig, han er dygtig. Men hvad bliver der af de store Bud i Loven?

Alt dette og andet dermed beslægtet burde ikke være. Ingen mere end den unge har Følelsen af, at det burde være anderledes. Ungdommen har en naturlig medfødt Kærlighed til Sandhedsidealet, og det er Ungdommens Ret, at denne medfødte Sands, som er af guddommelig Oprindelse, ikke sløves. Vi har intet Riddervæsen nu om Dage, ikke i hvert Fald i den Skikkelse, Middelalderen kendte det. Men den ridderlige Aand maatte ikke derfor forsvinde. Der er saa megen Ret og Sandhed ogsaa i vore Dage at forsvare; der er saa mange Vantro og saa mange Tyrker af alle Slags at bekæmpe ogsaa i vor Tid. I denne Kamp kan vi ikke undvære de ridderlige Vaaben. Og ingen er nærmere kaldet til at føre dem end Ungdommen. Kan der tænkes en skønnere Idræt for en ung Mand end den at ruste sig til at blive en Ridder i Aandens Verden, som gaar ud at stride for Sandhed og Ret? Højner sig ikke her den lyslange Bro, over hvilken Ungdommens ridderlige Skare skal drage i den blanke Rustning, med uplettet Skjold og med Lysets Vaaben? Vi har nylig hørt, at det blev tilraabt den tyske Ungdom: »hug ned, stik, skyd, giv ikke Pardon!« Hvilke Riddere kan der ikke uddannes efter denne Grundsætning! Hvis saa endda Tyskerne var ene om denne Betragtning, men den hyldes jo nu af alle store Lande. I ældre Tider begik store Lande ogsaa megen Uret, men baade store og smaa gjorde det i god Tro, mente, det var rigtigt. Nutildags ved man, det er Uret, og at det strider mod alle guddommelige og menneskelige Love; man ved, det er Skinhellighed og Hykleri, naar man siger, det gøres for den kristne Kulturs Skyld. Desuagtet gøres det alligevel. Der er derfor mere end Grund nok til at løfte Sandheds-

idealet op for Ungdommens Øje, at den dog ikke lader sig forblinde af dette mægtige Hykleri og ikke lader sig drage ind i den almindelige Pjaltethed. Taber et Menneske i Ungdomsdagene den aabne Sands for Sandhed og Retfærdighed, hvad kan man da vente sig af ham i hans Manddoms Dage. »Lys over Landet, det er det, vi vil«, er der bleven sagt med en flot Haandbevægelse. Saamænd, det kan være i sin Orden; men hvad kunde det saa hjælpe, at der var Lys over Landet, hvis der ikke var Lys i Samvittighederne? Maa man ikke her tænke paa Herrens Ord: »Øjet er Legemets Lys; hvis altsaa dit Øje er godt, vil hele dit Legeme sprede Lys; men dersom dit Øje er ondt, vil hele dit Legeme sprede Mørke; hvis nu altsaa det Lys, som er i dig, er Mørke, hvor stort er da ikke Mørket?« Det er Sandheden, som gør Øjet lyst, det er Løgnen, som gør Øjet mørkt. Desværre er der nok af Løgnens Herolder, som søger at hverve Ungdommen til at træde i Urettens Tjeneste. Men at lade sig hverve til en uretfærdig Krig er skændigt, hvad enten det saa er Krig i bogstavelig Forstand eller i en mere aandelig Betydning af Ordet.

III.

I vort mærkeligste Kvad fra den hedenske Oldtid hedder det:

Odin slængte
og skød blandt Mænd,
det var Folkedrab
først i Verden.
Brudt var Asa-
borgens Bolværk,
vidt over Slette
stormede Vaner.

Da gik Aser
alle til Tingstol,
hellige Guder
derom raadslog,
hvem havde Luften
med Løgn fyldt,
og Freja givet
i Fjenders Vold?

Thor svang Hammer
harm i Hu,
sjælden han sidder
naar sligt han hører;
brudt blev Eder,
Ord og Løfter,
intet blev ænset,
som aftalt var.

Det er i »Vølvens Spaadom«, dette udtales. I denne Digtning lader Vølven de høje hellige Guder, Aserne, fem Gange træde sammen til Tings, og hver Gang er der vigtige Sager at forhandle. De to første Gange er det for at bringe Orden i Lyset og Livet. Første Gang sættes der Skel mellem Mørke og Lys (for enhver hedensk Bevidsthed er Mørket det ældste, forud for Lyset); den anden Gang ordnes Menneskelivet, det vil sige først skabes Dværgene, siden Menneskene. Der er hidtil Fred baade i Gudernes og i Menneskenes Verden. Men saa kommer der en Forstyrrelse. Først kommer den blandt Guderne, »da med Spyd de *Guldveg* stødte« og derved tabte deres Uskyldighed, ødte den liflige Guldalder. Da traadte Guderne sammen for tredie Gang til Tings og raadslog, om de skulde »taale Tort og Skade eller have Bod for Brist.« Fjerde Gang Guderne træder sammen, er, da der kommer Forstyrrelse i Menneskeverdenen, da det onde har bredt sig over den hele Tilværelse. Da var Asaborgens Bolværk brudt. Det er dette, som skildres i de anførte Vers. *Luften er fyldt med Løgn,* Freja er givet i Fjenders Vold, det vil sige: Kvinden har mistet sin Glans og Ynde; Eder, Ord og Løfter brydes, Aftaler lades uænsede. Det er en slem Forstyrrelse i Menneskelivet. Løgn og Svig paa alle Kanter. Kvindens Stilling bliver utryg, selv pletter hun sin Dyd og er ikke mere at stole paa. Thi hvordan et Samfund er, kan man altid dømme efter dets Kvinder.

Samfundstilstandene sætter først deres Mærker paa hende. Det vidste allerede Israels Profeter; se saaledes Jesajas Skildring af Israels Kvinder i hans Bog Kap. 3. Det første, som rejser sig til Kamp imod alt dette, er *Ungdomskraften i Thors Skikkelse.* »Thor svang Hammer harm i Hu, sjælden han sidder, naar sligt han hører.« Thors-Hammeren er det Lysets Vaaben, som stedse svinges mod Mørkets Magter. Thor er ikke de dybe Tankers og de store Syners Gud, han er heller ikke Krigens Gud, men han er den *djærve Sandheds* Gud, som er den første til at opdage det, naar Luften fyldes med Løgn, og da ogsaa den første til at drage til Kamp derimod, som Lyn og Torden, der renser Luften. En bedre Anvendelse af Ungdomskraften kan næppe tænkes.

I dette lille Stykke Hedenskab — det er jo ikke alt Hedenskab, der er Djævelskab — er der noget for Ungdommen at spejle sig i, især for den Ungdom, som har sine Rødder i det gamle Norden. Men idet jeg forlader Hedenskabet, kunde jeg ønske at sige et Par Ord om det store Bud i Loven. Thi, som ovenfor bemærket, er der ogsaa deri noget, som har Ærende til Ungdommen. Vi ved alle, at hvor der prædikes, skal der forkyndes baade Lov og Evangelium. Det er nu min Opfattelse, at Ungdommen forstaar Loven bedre end Evangeliet. Naturligvis kan den ikke være døv for Evangeliet, det var ikke godt, den var det. Men der er Dybder i Evangeliet, som Ungdommen ikke kan magte, noget, som kristne Pædagoger ofte overser og derved tit kommer til at gøre Fortræd, vistnok meget mod deres Villie. Man kan træffe paa en Del af Ungdommen, som tidlig er bleven omvendt og har nemmet en Del, men ogsaa kun en Del af den omfattende og dybe Tale om Synd og Naade. Men man vil da tillige gøre den Opdagelse, at denne Ungdom aldrig kommer videre end

til at have forstaaet en lille Del af det store Evangelium. Den kommer heller ikke videre, naar den bliver ældre, ja, den kommer vistnok i Grunden aldrig videre, men bliver ved at snurre rundt paa det samme Sted. Hvoraf kommer nu dette? Det kommer deraf, at *Loven* aldrig er bleven forkyndt for dem, eller i hvert Fald kun i meget ringe Omfang. Denne Paastand vil maaske synes mange lidt mærkelig, idet man maaske netop vilde være tilbøjelig til at mene, at det just var Loven, som var bleven dem forkyndt, mens man forsømte at give dem Evangeliet. Men denne Betragtning er falsk. Ganske vist kan der nok være forkyndt Lov for disse unge, det nægtes ikke, men det vil vise sig at være en meget ringe Part af Loven, idet det nemlig kun er den Del af Loven, som indeholder *Truslerne,* og af disse igen maaske kun en ringe Del. Nu skal det ikke nægtes, at Loven indeholder Trusler, thi det maa al Lov gøre, men disse Trusler forstaas aldeles ikke, med mindre Lovens store omfattende Mening er udviklet. Truslerne er Slutningskapitlet i Loven, men den egentlige Lovbog er udviklet i en lang Række af forudgaaende Kapitler. Der tænkes selvfølgelig ikke paa nogen bestemt enkelt Lov, som f. Eks. Moseloven, men paa Loven taget i videre Forstand med fælles Træk for alle Menneskers Bevidsthed, men dog med forskellig historisk Udformning hos de forskellige Folkestammer og Tungemaal. Hvad er da Lovens egentlige Indhold? Paa dette Spørgsmaal kan jeg i denne Forbindelse kun give et kort Svar. Andetsteds haaber jeg at komme udførligere ind derpaa. Loven er Forsøg paa at tegne *Menneskets Ideal* eller maaske rettere *Idealet af det menneskelige,* saaledes som Gud har skabt Mennesket med Muligheder og Anlæg, ikke saaledes som det er forvrænget af Synden. Loven henvender sig til Samvittigheden og stræber at vinde dennes

Bifald for alt det sande, gode og skønne, det, hvori alt det ædle og rene menneskelige spejler sig. Derfra kan Bevidstheden om Gud ikke udelukkes. Thi der kan ingen Lov være uden en Lovgiver. *Lovens Ideal* er derfor ogsaa den fuldkomne Kærlighed til Gud og den deraf udspringende fuldkomne Kærlighed til Næsten. Dette er *de store Bud,* som, hvis de kunde virkeliggøres af Mennesket, vilde gøre Evangeliet overflødigt. Gudsbevidsthed er en Del af Lovbevidstheden, derimod ikke de uddybede kristelige Forestillinger.

Nu er der intet, man vinder lettere Indgang med hos Ungdommen, end med alt det sande, gode og skønne menneskelige i alle dets Forgreninger. Dertil hører altsaa ogsaa Forestillingen om Gud. En Ungdom, der ganske fornægter Tanken om en Gud, er modbydelig og fræk. Med denne for Ungdommen unaturlige Tilbøjelighed maa man vel vogte sig for at forveksle de kritiske Tider af Tvivl, som den unge ofte maa gennemgaa som de nødvendige Fødselsveer for Gennembrudet af en befæstet religiøs Overbevisning, Kampe, der gærne er saa meget stærkere, jo dybere Naturerne er. Det andet store Bud i Loven er at elske Næsten som sig selv. Ud af denne Grundsætning springer alt, som gør Menneskelivet rigt og skønt, baade alt det store og alt det herlige, alt det milde og kærlige. Jo renere Loven i denne Forstand kan komme frem i Menneskenaturen, desto nærmere kommer man Guds Rige. Det *er* ikke Guds Rige, men det er de Egne, som ligger lige uden for dets Porte. Loven er *en Opdrager* til Christus, medens mange opfatter den som en Indpisker til Guds Rige. I Lovens Slutning høres unægtelig den rullende Torden i usvækket Vælde, fordi hvert Menneske er en Lovovertræder. Men dette er i og for sig Lovens herlige Idealitet uvedkommende. Lovens Torden skal forstumme,

nemlig overfor Evangeliets Naade, men Loven i sig selv bliver staaende i ufordunklet Højhed og Renhed, indtil Bogstav og Tøddel. Fordi nu Loven holder Sandhedsidealet op for os i hele sin Klarhed, har den Ærende til Ungdommen. Derfor skal der prædikes Lov for Ungdommen, men i mere omfattende Mening end den sædvanlige.

At være af Sandhed, at elske Sandhed, at kæmpe for Sandhed, at lide for Sandhed, at elske Lyset og hade Mørket, at træde ærlig frem for Verden, at sky Svig og Underfundighed, dette bør være den unge Mands højeste menneskelige Ideal. Kæmpende under dette Mærke skal han sejre og komme frem i Verden. Den gamle Trællemoral, at man kommer bedst frem i Verden ved at bukke, tie og bukke igen, skal overvindes. Men den mere moderne Moral, at man skal bare være dygtig fræk og tude i Skrydehornet, skal ogsaa overvindes.

IV.

Vi gaar derefter over til *Renhedsidealet.* At være af Renhed staar i meget nøje Forbindelse med at være af Sandhed. Sandheden træder stedse frem i rene Klæder, og Renheden er Sandhedens kosteligste Smykke. Sandheden er som et blankt Vaaben, Renheden som en funklende Ædelsten. Det ligger jo mest for Manden at bruge Vaaben og for Kvinden at smykke sig. Det omvendte, at give Kvinderne Vaabnene og Smykkerne til Mændene, er en bagvendt Verden. Vi gaar da ud fra, at Sandheden er den unge Mands ypperste Vaaben, mens Renheden er den unge Kvindes kosteligste Smykke. Denne Fordeling af Idealerne er dog ikke absolut, saa at den unge Mand ikke skulde kende til Renhed, og den unge Kvinde ikke til Sandhed. Det er jo saa langt

fra. Men desuagtet beholder Fordelingen af Idealerne sin Gyldighed.

Bjørnson synger om Sangen, at

> .....den forsoner
> kamplystne Kræfter i samstemmig Trang,
> Trangen til *Skønhed, til Daad, til det rene!*

Det er sikkert betegnende for *ham*, at nævne Trillingkræfterne: *Skønhed, Daad* og *Renhed*. Saavidt vides, har han aldrig i nogen særlig Grad gjort sig til Talsmand for *Sandhed*, men derimod nok for Skønhed, Daad og Renhed. Naar han hævder Renheden, er det mest, fordi han har set, at den ganske rigtig er en Betingelse for *Sundhed og Kraft*, thi det er navnlig denne Side af Livet, han elsker og kæmper for; den kraftige Daad er skøn, og den kan ikke øves, uden Livet bevares i sin sunde Renhed. Om al denne Kraftudfoldelse er sand, er retfærdig i sin Fremfærd og i sine Maal, er det ham sikkert mindre om at gøre. De »kamplystne Kræfter« er hans Element. Han er selv en kamplysten Kraft, noget af en Bersærk, til hvis Førerskab man ikke uden videre kan betro sig. Han taler af og til Smaafolks Sag, men er selv personlig en Aristokrat. Han taler for den saakaldte Fredssag, men er selv personlig en meget krigersk Natur. Han prædiker Republik, men sætter Pris paa en kongelig Tilværelse for sin egen Person osv. Men hans Ord om Trangen til Skønhed, til Daad, til det rene, vil altid finde Genklang hos Ungdommen. Den unge Kvinde kræver hos den unge Mand Skønhed og Daad, det vil sige: i hendes Øjne gør Daaden ham skøn. Men selv tager hun Renheden og iører sig den, vel vidende, at det er den, som giver hende Skønhed.

I vore Dage, da Livet former sig saa broget, og da

en Mængde Adgange, som tidligere spærredes, aabnes ogsaa for Kvinderne, ser man dem jo rykke frem paa alle Arbejdets Felter baade i Haandens og Aandens Verden. Der er mange gode Sider i dette, men der er ogsaa mange daarlige. Det er ikke enhver Fremrykning af Kvinden, der er til hendes egen og Samfundets Fordel. Man lægger ogsaa Mærke til, at det er til de lettere Bestillinger, at Fremrykningen er stærkest, som f. Eks. dette at være noget paa et Kontor, at have en lille Bestilling i en Butik, eller lettere Arbejde paa en Fabrik, et lettere Haandværk, som Urmager, Bogbinder og lignende. Paa et Omraade har Fremrykningen været ualmindelig stærk, nemlig til Lærergerningen. Derimod efter det haarde Arbejde har Efterspørgslen ikke været saa stærk; at grave, at mure, at smede, at tømre, at være Fyrbøder, at være Minearbejder, at meje, at tærske, osv. overlades villigt og uden Knur til Mændene, for ikke at tale om at gøre Krigstjeneste. Vil man sige, at det ikke med Rimelighed kan forlanges af Kvinder at udføre sligt Arbejde, saa er dette ganske sandt. Men dermed er saa ogsaa givet, at den moderne Fordring om fuldstændig Ligestilling af Mand og Kvinde heller ikke med Rimelighed kan stilles. Vi vil dog ikke fordybe os heri, men blot bemærke, at med Kvindens lettere Adgang til alle Slags Erhverv, som i og for sig, naar en fornuftig Begrænsning for Kvindens egen Skyld iagttages, er et Gode, kort sagt med Kvindens mere uadvendte Stilling i det moderne Samfundsliv, følger der en Fare, som ikke maa overses, nemlig den, at den simple Enhed i det kvindelige Ideal fortones og udviskes.

Vi vil ikke her paatage os at tegne dette kvindelige Ideal i sin Helhed, men blot gøre opmærksom paa, at der er et Træk i det, som aldrig kan savnes, uden at det hele mister sin Glans og Ynde, og det er Renheden.

Ren i Hjærte, Sjæl og Sind, ubesmittet i Fantasi og Tanke, det maa en Kvinde fremfor alt være, navnlig den unge Kvinde. Er hun uren og besmittet, hjælper det ikke det mindste, hvilke Dyder og Evner hun ellers ejer.

Saa godt som alle Digtere har sunget til Kvindens Pris, dette gælder ogsaa de danske Digtere. Et Træk fremhæver de alle, og det er Kvindens Renhed, enten de saa synger om hende som ung Pige, som Brud, som Moder, hendes Renhed er hendes Smykke og Styrke. Naar den unge Mand optræder som Bejler, da vil han, hvis der er den mindste Ære i ham, kun bejle til den rene Kvinde. Den gifte Mand er stolt af sin rene Hustru og hendes Evne til at holde Hjemmets Luft ren. Voksne Sønner kysser med Ærbødighed deres rene Moder paa Haanden. Alle andre udmærkede Egenskaber hos en Kvinde, det dybe og fine Følelsesliv, den uskrømtede Fromhed, det milde og dog stærke, en klar Forstand med Aand og Vid, har kun deres Værd i Forbindelse med Renheden. Selv den skønneste og kosteligste Klædning er ganske værdiløs, hvis den er tildænget med Snavs.

Man mene nu ikke, at Renhedskravet er sket Fyldest, naar en Kvinde blot ikke er, hvad man forstaar ved en falden Kvinde. Der gives en vid Mark af Overgangsformer, hvor Faldet kun er i sin Vorden, men som desuagtet er farlige for det rene Sjæleliv. Vor Tids Mennesker, som skal vide Besked om alt muligt og umuligt, er saa vante lil at færdes paa alle Grænselinier, paa Grænserne af det tilladelige og det utilladelige, af det sømmelige og det usømmelige, af det ophøjede og det platte, af det alvorlige og det letsindige, af godt og ondt, af Himmerig og Helvede, saa at de har erhvervet sig en behændig Evne til at bevare Skinnet og lade det uafgjort, om Grænserne overskredes. Denne Evne støttes

af en mægtig Bevægelse i Tiden, som gaar ud paa at gøre alle Grænser flydende og ubestemte eller rent at udviske dem.

Midt ind i al denne Leflen med det sømmelige og usømmelige bør det raabes med Styrke: den unge *skal* holde sin Sti ren, og det skal paavises, hvorved den unge *kan* holde sin Sti ren. Dette Krav kan ikke fyldestgøres, uden at alle Grænser sættes klart og bestemt. Der bør være Skel mellem godt og ondt, mellem Guds Ord og Verdens Ord, mellem Himmerige og Helvede.

Dette store, velsignelsesrige, skønne Arbejde skal, om vi skal blive en *god* og en *kraftig* Slægt, begge Dele i Forening, udføres i Hjem, Kirke og Skole.

En Tale,

der ikke blev holdt ved

Højskolemødet i Ryslinge.

Venner!

Vi mødes sikkert alle i fælles Erkendelse af, i fælles Glæde over, at det har været en overordentlig vellykket Sammenkomst, vi i disse Dage har deltaget i. For noget nær alle vil dette Møde utvivlsomt komme til at høre til deres bedste Minder.

Dog er der nogen, der savner noget i én Retning, andre, der savner eller beklager noget i en anden. Jeg hører ikke til nogen af disse. Det forekommer mig, at vi intet kunde undvære af, hvad vi her har oplevet, naar Mødet skulde have sin fulde Værdi og Betydning, et Par enkelte mindre velovervejede Ytringer fraregnet. Lad mig prøve paa at samle, hvad jeg betragter som det væsentligste ved Mødet. Vi har her faaet Vidnesbyrd om, at den grundtvigske Højskoles Mænd fremdeles samles i dyb Alvor om den kristne Tro. Paa dens Grundlag lever og virker den hele Højskolebevægelse. Vidnesbyrdet om den ægte og sunde Kærne i denne Bevægelse har fundet Udtryk i

1) aarvaagen Selvkritik og Evne til Fornyelse af oprindelige Meninger,
2) den stærke Missionstrang,
3) Evnen til, trods stærkt afvigende Meninger, at føre saglig Forhandling uden at saare Personer,

4) Viljen til i Overensstemmelse med Bevægelsens Oprindelse først og fremmest at tjene de smaa i Samfundet.

Dette Vidnesbyrd lover godt for Fremtiden. Paa de anførte Punkter staar Højskolebevægelsen uendelig højt over den anden store Kulturbevægelse, som findes i Landet: Arbejderbevægelsen.

De to Bevægelser er paa det nærmeste lige gamle. Dog er Højskolebevægelsen den ældste. Forhaabentlig vil derfor ogsaa Arbejderbevægelsen naa at indhente, hvad den staar tilbage i.

Selvkritiken kom særlig frem gennem Dr. Nørregaards Foredrag. Han advarede med Rette imod at tillægge Højskolerne for meget af Æren for, hvad der var foregaaet i Danmark i den sidste Menneskealder. Det var et Ord i rette Tid. Ti intet er mere dræbende for en aandelig Bevægelse end — *Selvrosen*. Hvor Selvrosen tager Overhaand, lægger man sig efterhaanden til Hvile paa de vundne Laurbær og — Stagnationen kvæler det en Gang friske Liv. Hvor Selvkritiken er levende, der springer Foryngelsens Kilder.

Vidnesbyrdet om Evnen til Fornyelse af gamle hævdvundne Meninger aabenbarede sig gennem det med saa stor Opmærksomhed hørte Foredrag af Jannik Lindbæk om Kulturhistoriens Plads i Undervisningen. Taleren betegnede dette Spørgsmaal som et fredeligt Emne. Det er alt andet. Var det kommet frem paa Mødets første Dag, vilde der have staaet Gny omkring dette Foredrag.

Der staar her to skarpe Modsætninger overfor hinanden: paa den ene Side den aandfulde Opfattelse, der med mere eller mindre Ret kaldes Grundtvigs, paa den anden Side den ren materialistiske Opfattelse, som er udgaaet fra Karl Marx.

Grundtvig vil i Historiens Gang se Guds Førelse

med Folkene. Det er en skøn og poetisk Tanke. Anvendt med Grundtvigs Genialitet førte den den fra Hegel udgaaede Historieopfattelse et langt Skridt videre frem. Man opnaaede ud fra dette Synspunkt en Sammenhæng i de krydsende Begivenheders Mangfoldighed, der hører til de mest frugtbare Udslag af al Historiegranskning. Men man blev der saa lidt som paa noget andet Omraade paa en Gang færdig. Vi maa videre frem og dybere ned i historisk Erkendelse. Og vi er kommen videre frem. Vi har faaet Opmærksomheden skærpet for mange Kendsgerninger, som det sikkert vil falde vanskeligt, vist nok umuligt at tyde ud fra Opfattelsen om Guds umiddelbare Førelse af Folkene. Lad mig nævne et Par Eksempler. I Vikingetiden var det vilde Hedninger, der drog til kristne Lande og plyndrede Rigdommene og skændede Kvinderne. I den nyere Tid var det de kristne Folkeslag, der drog til Hedningelandene, afbrændte Byerne, røvede Menneskene og solgte dem som Slaver. Alene fra 1680 til 1786 røvedes og solgtes 2,130,000 Negre af Evropæere, langt overvejende af Englændere. Under Overfarten til Amerika blev de mishandlet saaledes, at ikke mindre end 12 pCt. døde paa Rejsen. Negerspørgsmaalet i Amerika gav senere i forrige Aarhundrede Anledning til en Borgerkrig, der kostede en halv Million Mennesker Livet.

Omkring ved Midten af det 19. Aarhundrede gav Misbrugen af Kvindearbejde Anledning til en saadan Børnedødelighed i England, at over en Fjerdedel af Børnene under et Aar døde i de værste Distrikter, medens den normale Børnedødelighed i de sunde Distrikter ikke en Gang udgjorde en Tiendedel.

Hvorledes mon det nu skulde være muligt at se Guds Førelse i saadanne historiske Begivenheder? Jeg tror, det er umuligt. Der er derfor ogsaa, i Modsætning til

denne »ideelle« Opfattelse af Historien rejst en afgjort modsat, som udleder alle Begivenheder af de rent materielle Forhold. Det er den, Dr. Gustav Bang i Kapitalismens Genembrud giver følgende Udtryk:

»Samfundet er en Organisme, er som et levende Væsen, sammensat af en Uendelighed af Celler, der alle virker sammen. Livsfornødenhedernes Tilvejebringelse er den store Nerve, der strækker sig igennem hele denne Organisme og forbinder alle dens enkelte Led med hverandre til en Helhed. Ethvert Kulturprodukt, selv det mest aandige, kan i sidste Instans spores tilbage hertil. Til enhver Ændring i den Maade, hvorpaa Livsfornødenhederne tilvejebringes og fordeles mellem Samfundets forskellige Led, svarer en Ændring i Samfundsbygningen, det vil sige et Stykke Udvikling. *Al Historie udspringer fra denne Kilde.*«*

Her har vi den krasse Modsætning til Grundtvigs Opfattelse af Historien. Det er saare let at se Overdrivelsen, Uholdbarheden i Dr. Bangs Opfattelse. Man kan let komme forbi den ved ganske i Forbigaaende at stæmple den som falsk. Men man opnaar ikke ret meget ad den Vej. Vil man vejlede de Millioner, der allerede lever paa denne Betragtning, saa faar man gøre sig den Ulejlighed at prøve paa at forstaa, hvad der ligger til Grund for Opfattelsen, hvorledes den søger at give Svar snart paa alle Livets højeste Spørgsmaal. Lad mig i Korthed prøve paa at skitsere en Række af dens Hovedled med Hensyn til den historiske Udvikling.

1) Paa det kendte laveste Trin lever Menneskene som Menneskeædere. Dette Led har hele Slægten gennemgaaet.

Aarsagen til Menneskeæderiet? Utiltrækkelige Under-

* udhævet her.

holdsmidler. Naar og hvor der er Underholdsmidler nok, hører Menneskeæderiet op.

2) Saa længe det volder Udgift at underholde Krigsfanger, slaar man dem ihjel. Naar de kan producere mere, end de selv fortærer, naar det altsaa lønner sig at lade dem leve, skænker man dem Livet og gør dem til Trælle.

3) Naar det lønner sig bedre at lade Trællene dyrke Jord for egen Regning end at holde dem som Trælle, gør man dem til Hoveribønder.

4) Naar det lønner sig bedre at holde Faar end Mennesker, udrydder man Bønderne og udlægger Jorden til Faarevange. Bevis: England, større Dele af Tyskland etc.

5) Hvor Negerslaveriet er fortsat i den nyere Tid, falder det først, naar det lønner sig bedst at have fri Lønarbejdere.

6) Jordbrugsaristokratiet er frihandlerisk, saa længe det udfører Korn; naar man under den voksende Befolkning begynder at indføre Korn, indfører det Toldbeskyttelse paa Korn.

7) Naar Industrien faar Brug for billig Arbejdskraft, afskaffer dens Repræsentanter Korntolden og indfører Frihandel.

8) Naar England ikke længere kan finde ny Markeder for billige Produkter, begynder det at forberede beskyttede Toldforbund.

Saaledes er Materialismen helt gennemført. Alle aandelige og hjærtelige Motiver er skaaret ud af Historien. Menneskene er kun Slaver af Materien og Egoismen. Man venter derfor heller intet af aandeligt opdragende Arbejde. Kun alene gennem andre materielle Vilkaar, gennem ny Produktionsformer skal Fornyelsen komme.

»Vi tror paa Menneskeslægtens Fremskridt og venter netop af den socialistiske Produktions- og Samfundsorden en samtidig moralsk Fuldkommengørelse af Menneskeheden.« (Social-Demokraten (30—1—96).)

Der gaar aldrig Røg af en Brand, uden at der er Ild i den. Det gælder ogsaa her. Der er en hel Del i alt dette. Her er en Side af Historien, som ikke kommer til sin Ret gennem den grundtvigske Opfattelse. Kun gennem Evolutionsstandpunktet vil man være i Stand til at rette og udfylde, hvad der er sandt og falsk i begge de to hinanden saa modsatte Anskuelser. Jeg hilser det derfor med Glæde, at vi har hørt Vidnesbyrd om, at ogsaa overfor Historien er Evnen til Selvprøvelse og Fornyelse levende inden for Højskolebevægelsen.

Og paa begge Dele lægger jeg den største Vægt. I mange Aar har jeg staaet med et Ben i hver af de to Lejre: Højskolebevægelsen og Arbejderbevægelsen. Det har saare langt fra al Tid været blot til Lyst og er det heller ikke endnu. Det kan mulig ogsaa blive ret farligt. Hvis det gaar med de to Bevægelser som med de Broer, der hejses op og trækkes til hver sin Side, gaar det ilde med dem, der har Fodfæste i begge Lejre. Den indtagne Stilling kan kun blive holdbar, hvis der kan tilvejebringes Forbindelse, der i Stedet for at skille i voksende Grad knytter de to Bevægelser sammen.

Det Kit, der skal binde, ligger gemt i den historiske Betragtning. Er der nogen Mulighed for, at det *væsentligste* henholdsvis i den historisk-poetiske og den rent materialistiske Opfattelse af Historien kan sammensmeltes og gaa op i en højere Enhed, saa er Betingelsen ogsaa givet for, at Højskolebevægelsen og Arbejderbevægelsen vil kunne mødes i Fællesskab som to hinanden supplerende Bevægelser. Er denne Sammensmeltning umulig, — ja saa er Kløften mellem de to Bevægelser uoverstigelig!

Det er paa Opfattelsen af den historiske Udvikling, at Slaget skal staa.

Man vil heraf tillige skønne, hvad det er, jeg mener, naar jeg ofte taler om, hvad Højskolen kan gøre med Hensyn til den sociale Sag. Jeg mener ingenlunde, at Højskolerne skal optage et nyt Fag: Undervisning i Socialisme, eller noget saadant. Hvad de kan og skal yde, det skal de overvejende yde i de Timer, de holder historiske Foredrag. Men for at kunne dette, maa de selv kende de forskellige historiske Betragtninger. De maa være inde i hele den Tankegang, der bærer den historiske Socialisme. De maa kunne erkende, hvad der er rigtigt i denne, de maa kunne klare for Eleverne de Følger, de Konsekvenser, som den historiske Udvikling medfører til hver given Tid.

Det følger heraf, at der af Højskolens Mænd kræves noget andet og mere end blot det at være Medlemmer af Selskabet: Det sociale Sekretariat & Bibliothek. Det er først ogfremmest Medarbejdere, der søges. Den af Dr. Bang citerede Opfattelse af Historien bærer hele den socialdemokratiske Partiagitation herhjemme. Paa samme Tid er der overfor denne Opfattelse et saa kritisk Arbejde i Gang iblandt Social-Demokratiets egne Repræsentanter i Udlandet, at en af Hovedkritikerne, Ludvig Woltmann, endog erklærer, at hvis Karl Marx ikke havde fremholdt for Arbejderne det straalende Ideal for Fremtidens Samfund, saa vilde den af ham forkyndte historiske Opfattelse være »den sørgeligste Livsbetragtning, der nogensinde er kommen frem i Verden.«

Men af den Art historisk Oplysning erfarer vore hjemlige Arbejdere intet. Paa dette og flere Omraader er vor Arbejderbevægelse yderst konservativ. Der holdes lige saa fast paa de gamle Fejltagelser som paa de gamle Rigtigheder.

Dette viser, hvor store Opgaver der foreligger for Højskolerne overfor den sociale Sag. Vi skal for det første tilegne os og lære andre, hvad der er *rigtigt* i den historiske Materialisme. Vi skal for det andet paavise, hvor den samme historiske Opfattelse er vrang og falsk. Vi skal som Oplysningens Bærere kæmpe mellem dobbelt Ild: skærpe Sandheder og rette Vildfarelser til forskellige Sider.

Men vi skal mere end dette. Vi skal lære andre, hvorledes man med stærkt modsatte Meninger kan forhandle med hinanden og dog optræde som Riddere! Hvor er det dog ikke almindeligt, at saglige Forskelle søges udjævnede ved at trække Modstanderne ned i Sølen! Kun saare sjældent er det de saglige Grunde, men derimod Slagfærdigheden som Debattører, Evnen til at gøre Modparten til Latter, der gør Udslaget i den offentlige Forhandling.

Her er det bleven vist, hvorledes en saglig Forhandling skal føres. Vi kan vel ikke sige os helt fri for uoverlagte Ord. Men fra ingen Side er der gjort det mindste Forsøg paa med Vilje at saare eller krænke dem, der var af en anden Mening.

Lad os bidrage vort til, at denne Forhandlingsmaade bliver almindelig. I samme Grad, som dette sker, vil megen Bitterhed forsvinde af det offentlige Liv.

Og lad det saa ogsaa nu ret for Alvor blive kendt, hvad Ludvig Schrøder paany slog fast: Folkehøjskolen er først og fremmest bestemt til at tjene de smaa i Samfundet. Ja, det er sandt, — den var fra sit Udspring først og fremmest en folkelig Bevægelse. Derfor, — ja netop derfor, har jeg aldrig kunnet forstaa det naturlige i, at denne folkelige Bevægelse skulde være afskaaret fra at naa ned i Arbejderkredsene. I ca. 20 Aar har jeg glædet mig over alt det løfterige, forhaabningsfulde,

der knyttede sig til Arbejderbevægelsen. Naar Arbejderne i deres 5te Juni-Processioner marcherede til Fest under flyvende Faner og klingende Spil, saa jeg deri ligesom et Billede paa hele det laveste Lags Fremmarsch mod lysere Tider, klarere Dag, højere Kultur, mere Livslykke i de tusinde Hjem. Men i den Ting, at Højskolebevægelsens Repræsentanter har staaet helt udenfor, at det var deres aandelige Modstandere, der satte det aandelige Præg paa Bevægelsen, saa jeg og ser jeg en Slagskygge hen over det lysende Tog, som jeg dybt og inderlig beklager. Her er en Gang for alle tabt noget, som selv i bedste Fald kun vil kunne genvindes gennem langt og udholdende energisk Arbejde. Maatte vi da prøve med saa meget mere Kraft at vinde paa Oplysningens Omraade, hvad vi har tabt paa Organisationens. Havde vi været med i den organisatoriske Bevægelse, vilde det have været saa meget lettere at vinde frem ogsaa med Oplysningsarbejdet. Nu vil der kræves dobbelt Kraft for blot at faa Adgang der. Lad os da aldrig glemme, hvor overordentlig meget der er at vinde. Vi er kun et lille Folk. Fortsættes Klassekrigen som hidtil, staar hele vor folkelige Tilværelse paa Spil.

Vort Haab til Fremtiden maa knytte sig til den Mulighed, at vi evner at knytte Arbejdernes Kulturbevægelse fast og inderlig til Samfundet. Vi maa komme dertil, at Arbejderne trods al god Verdensborgerlighed (Kosmopolisme) i første Række føler sig som danske Borgere, sætter en Stolthed i at være og optræde som Danske. Et af Midlerne dertil er, at vi gennem Oplysningsarbejde opdrager Mænd og Kvinder, der i lige Grad har Evne og Vilje til at kæmpe mod al gammel og nedarvet Uret, Evne og Vilje til at kæmpe for et Samfund, der — saa vidt det staar i menneskelig Magt — er

gennemtrængt af Retfærdigheden og gør Danmark til et Mønster for Verden.

Sluttelig en personlig Tak. Det har varet noget længe, før man begyndte rigtig at forstaa mig blandt mine Venner indenfor Højskolebevægelsen. Nu vilde jeg helst tro, at jeg er kommen over det døde Punkt. Tak for de mange venlige Udtalelser, der ogsaa i disse Dage er falden om min Virksomhed. Tak, fordi jeg nu kan føle mig hjemme i Højskolerepræsentanternes Række. Tak for de festlige Dage, vi har oplevet. Selv om vi ikke havde oplevet andet og mere af Højskolebevægelsens ejendommelige Liv, end hvad vi har deltaget i i disse Dage, kunde det maaske give Lyst nok til at stille sig under Højskolens Fane! Hvor meget mere da, naar man har smagt Højskolens Frugter alt for saa lang Tid tilbage, at adskillige, der nu som Forstandere staar i Højskolens Tjeneste, knap var fødte, da jeg første Gang var paa Højskole. Den Ild, der den Gang tændtes i min Sjæl, er aldrig senere bleven slukket. Det hører fremdeles til mine bedste Ønsker at tjene vort Land som Medarbejder ved den danske Højskole.

Det sociale Sekretariat & Bibliothek, Sagasvej 14, København, V, 10—9—01.

Fernando Linderberg.

Efterskrift

til

Levnedstegning af F. F. Falkenstjerne.

Det har været min Opgave at give et Billede af Falkenstjerne, ikke at skrive Historie; jeg har derfor taget det lettere med den historiske Baggrund, end om det havde været mit egentlige Formaal; saaledes har nogle Fejl indsneget sig, som kunde være undgaaet; men de er dog alle uden Betydning for mit Karakterbillede.

Jeg er bleven gjort opmærksom paa følgende. Det var ikke Ph. Schou, der faldt mod Nyholm i 1884 ved Folketingsvalget paa Frederiksberg, men nuværende Generalauditør Steffensen. Schou havde nedlagt sit Mandat Aaret før. Der var 44, ikke 39, Stemmer mod Forliget i 1894, og endelig stemte Berg og Hørup ikke mod Novemberforliget 1877 men sagde kun: »stemmer ikke«.

Af mere Betydning er maaske en Indsigelse mod min Fremstilling af Forholdene paa Herlufsholm. Jeg har dannet mig min Opfattelse paa Grundlag af de Indtryk, jeg har faaet igennem Falkenstjerne, har prøvet den ved Læsning af Viggo V. Holms Skildring af sin Skoletid der, og jeg har faaet den bekræftet gennem Schandorphs Skildring af Listov, ligesom ved Biografisk Leksikons Meddelelse om, at han ikke arbejdede godt sammen med Lærerne, særlig ikke de ældre. Dernæst har

jeg saavel ved mundtlige som skriftlige Henvendelser søgt at klare Enkeltheder, og endelig har jeg besøgt Herlufsholm for at danne mig et Billede af Sceneriet. Skolehistorien er oprindelig fremkommet i Højskolebladet, og blev den Gang ikke imødegaaet. Saaledes udrustet gik jeg til Skildringen, idet jeg tilstaar ikke at have søgt efter de lyse Sider, som vel altid kan findes; men til mit Formaal havde jeg mere Brug for de mørke Farver.

En Indsender har nu forsøgt at drage de lyse Farver frem. Det vil forhaabentlig interessere Tidsskriftets Læsere at se den gamle Sandhed bekræftet, at en Sag kan ses fra mere end *en* Side.

Jacob Marstrand.

Skønt der i det hele taget er Grund til at være tilfreds med Marstrands smukke Levnedstegning af Falkenstjerne, skal jeg dog tillade mig at rette en Indvending imod den deri fremsatte Opfattelse af Skolehistorien paa Herlufsholm i Efteraaret 1870 — en Indvending, som ikke gaar ud paa at nedsætte Falkenstjerne, men paa at forsvare Herlufsholm og især Rektor Listov mod Marstrands Angreb. Jeg havde forladt Herlufsholm i Sommeren 1870 og har altsaa ikke været Øjenvidne ved den omtalte Lejlighed, men dels har jeg endnu et Brev dateret November 1870 fra en af Deltagerne med en udførlig Skildring af Begivenhedernes Gang, dels har jeg ved Samtaler i afvigte Sommer med to af Deltagerne og ved Oplysninger fra Herlufsholms nuværende Rektor og andre kunnet sætte mig saaledes ind i Historien, at jeg, idet jeg iøvrigt sammenholder

de nævnte Kilder med mit Kendskab til alle de optrædende Personer, tør paastaa, at Marstrands Skildring er ukorrekt. — Her er Historien, nøgternt fortalt:

Disciplene havde baade før, under og efter den fransk-tyske Krig — som Marstrand nævner i denne Sammenhæng — ondt ved at komme op i rette Tid; i de to øverste Klasser, 7 B og 7 A, havde de Lov til at være oppe ttl Kl. 11, og det var næsten som en Vedtægt iblandt dem, at de ikke gerne gik i Seng, før de var nødte til det, og saa kunde det unægtelig være drøjt nok at blive vækket 20 Minutter før 6 næste Morgen; ikke desto mindre skulde de nok sørge for at møde paa Pletten, ɔ: i Lovsangssalen, Kl. 6 præcise, naar det var den gamle, strenge Overlærer Kielsens Inspektionsuge, men naar en af de yngre Adjunkter havde Inspektion, kunde der nok sløjes af. Saa lukkede altsaa, som M. fortæller, en ung Adjunkt en Morgen af for øverste Sovesal, efter at Disciplene et Par Morgener ikke havde gjort sig færdige i rette Tid, særlig var det saa godt som hele Falkenstjernes Klasse, 7 B, der blev indespærret. Da Disciplene paa Sovesalen hørte Kammeraterne synge Morgensang i Salen nedenunder, opløftede de deres Røst og sang med; derefter lykkedes det en af de udenfor værende »paa en behændig Maade« at fraliste en Gangkone hendes Nøgle til Vadskesalen, og han lukkede da de indespærrede ud igennem denne. Nu var der imidlertid ingen Mad at faa, thi den var af Inspektøren, Overlærer Leth, — der var tilstede ved Lovsangen sammen med den inspektionshavende Lærer — bleven sendt over til Økonomen med udtrykkelig Besked om, at der ikke maatte udleveres noget til Syvsoverne; en Del af disse — hvoriblandt F. ikke var — vandrede til det nærliggende Næstved og fik sig noget Hvedebrød samt »en Cigar og en Cognak«. Der van-

kede jo straks Ubehageligheder fra Rektors Side, og den inspektionshavende Adjunkt talte om, at Retten til at sidde oppe til Kl. 11 kunde blive frataget 7 B; de unge Mennesker kom for Alvor i Krigshumør, de besluttede at lægge deres Harme for Dagen, og Falkenstjerne var den, der raadede til, at dette skulde ske ved Aftenlovsangen, saaledes som han et Sted havde læst, det tidligere skulde være sket ved lignende Lejligheder. Øverste Klasse, 7 A, holdt sig tilbage, men uden at nogen bestemt Aftale egentlig var truffen, løb en geskæftig Person omkring og fik de mindre Disciple («Sinkerne«) opsatte paa at gøre saa megen Kommers som muligt. Der skulde den Aften synges en Salme paa tre Vers: første Vers blev sunget ordentligt, saa tav alle — med Undtagelse af nogle i øverste Klasse, som nynnede med — mens Orgelet spillede videre, og endelig brølede de af fuld Hals de to sidste Linier, og det blev ikke bedre, da Læreren bad dem om at synge sidste Vers om igen. — Rektor Listov tog nu kraftigt fat, han forlangte at vide, hvem Hovedmændene for Komplottet var, ellers vilde han lade det gaa ud over to, som havde været Klassens Ordførere under nogle Forhandlinger med den inspektionshavende Adjunkt. Der var imidlertid intet Komplot, meddeler Brevskriveren, men F. og en anden meldte sig, da de havde været de ivrigste til at agitere. Sagen gik videre til Hall, Skolens Forstander, og han dekreterede, at begge skulde miste deres Fripladser. Disciplene i 7 A indgav saa et *Bønskrift* (kfr. hos Marstrand: »en Fremstilling af Sagens rette Sammenhæng«) til Hall, og omsider fik begge paa fornyet Ansøgning fra Hjemmene deres Fripladser igen. Men naar Marstrand lader Krigen ende »til Spot og Spe for Rektor« er dette absolut urigtigt. Jeg tør ikke indestaa for, at Rektor Listov ikke kan have optraadt en Kende skarpere

end strengt nødvendigt, men der er intet, der tyder paa, at han har overskredet sin Kompetence, nogen formel eller faktisk Uret har han ikke begaaet mod F., og Krigen endte i Virkeligheden i Overensstemmelse med hans Udtalelser paa Lærermøderne og med hans over for Hall fremsatte Ønsker.

Marstrand har ikke alene taget fejl i det faktiske, men han har taget fra Herlufsholm og især fra Rektor Listov for at give til F. Herlufsholm var den Gang som nu anset for en god Skole, den havde sine Skavanker, og den passede ikke for alle — f. Ex. ikke for »Morten Jacques« —, men F. i hvert Fald havde meget at takke den for, blandt andet vandt han der baade blandt Kammerater og Lærere trofaste Venner, og at han selv betragtede Skolen som et Hjem — hvad da ogsaa var en stor Vinding for den hjemløse —, var jeg Vidne til den 14de November 1872, fire Maaneder efter at han var bleven Student; jeg gæstede sammen med ham og en eller to andre Studenter Skolen, og jeg saa, hvorledes F. lagde den mest uskrømtede Glæde for Dagen over atter at dvæle der, og hvorledes han optraadte, ganske som han var hjemme. At han forøvrigt var fuld af Kritik over Skolen, husker jeg godt, men hvilken Skole i Verden skulde kunnet passe for ham? Han var en i alle Maader lovende ung Mand, men hans Sind var saa gærende, og hans voldsomt opblussende Energi fik saa let Fart, at han trods sin gode Villie og sin Redelighed ofte optraadte ubesindigt; han fortalte mig selv, hvorledes hans gode Ven Adjunkt S. havde sagt til ham, at han ikke vilde undgaa adskillige Dukkerter, naar han kom til Kjøbenhavn.

Rektor Listov var en dygtig Filolog, en smagfuld Kender og Oversætter af den klassiske Litteratur og en saa vidt jeg skønner, oprigtig Beundrer af den klassiske

Dannelse; han var sikker i sine Anskuelser og bestemt i sin Optræden, og Disciplene havde stor Respekt for ham; der var noget højtideligt og formelt i hans Optræden, som jævnligt kunde blive mistydet. Det var ingen Hemmelighed, at der var et spændt Forhold mellem ham og Inspektøren, en iøvrigt fortræffelig og af Disciplene meget afholdt Mand (som ved den paagældende Lejlighed i Modsætning til Listov skal have stemt for, at de to Disciple skulde udvises), men det er ganske urigtigt deraf at slutte, at han var hovmodig overfor Lærerne, saaledes som M. uden Bevis meddeler; jeg har gennem mundtlige og skriftlige Udtalelser fra flere af hans Kolleger forvisset mig om, at han ogsaa paa den Tid stod paa en endogsaa særdeles god Fod med jeg tror at turde sige de allerfleste af dem, bl. a. ogsaa med den førnævnte Ven af F. At L. ved den paagældende Lejlighed optraadte med Strenghed, kan ikke dadles, Disciplenes Forseelse var aabenbar, og det var Rektors Pligt at hævde Skolens Orden, han kunde jo ikke godt tro andet, end at de to Disciple virkelig var Hovedmændene, og det har sikkert oprørt ham, at de ikke som Gratister har følt sig mere forpligtede overfor den gode Tone; og at han i Lovsangshistorien saa Tegn paa Ringeagt for Religionen, kan næppe undre dem, der kendte ham som en redelig og gudfrygtig Mand; mulig har han haft ondt ved at sætte sig ind i Disciplenes Tankegang og har ikke forstaaet, hvor overfladisk den kunde være i disse to Henseender; i det omtalte Brev findes intet, der tyder paa, at L. har begaaet nogen Uret. — At en i Virkeligheden saa human Mand skulde have baaret Nag til Falkenstjerne, tror jeg ikke; Falkenstjerne vedblev at komme i hans Hus og har ogsaa senere aflagt ham et venligt Besøg i Nykjøbing, hvor L. i 1872 var bleven Rektor. Jeg omgikkes F. næsten

daglig i hans Rusaar, og han fortalte mig meget om Herlufsholm, men jeg husker ikke, at han nogen Sinde omtalte L. nedsættende end sige med Nag.

At male Herlufsholm og Rektor Listov med mørke Farver for at lade Falkenstjernes Figur staa desto lysere er baade uberettiget og for dem, der har kendt F. i Ungdommen, overflødigt.

Bogø, 18. Oktober 1901.

Chr. Wad.

Tre Digte

af

J. P. Hansen-Kindvig.

En Blomst paa Heden.

Hvor Granen rækker sin Top mod Sky,
og Lyngen gror,
dér staar en Blomst under Træers Ly,
saa lille, saa myg, saa barnebly
paa Hedens Jord.

Mildt lyser den som en Himmel blaa
fra Barndomstid,
og aldrig den kære Blomst jeg saa',
før Hjærtet banked i Længsels Traa
mod Himlen did.

Hver Stund jeg kommer dens Bolig nær
i Skovens Gem,
for Øjet straaler et gyldent Skær,
thi Barnemindernes lyse Hær
den tryller frem.

Da gløder Lyngen paa Heden graa
som ildrødt Hav;
det er, som alle Guds Engle smaa
i hvide Klæder foran mig staa
ved Kæmpegrav.

Gud frede den Blomst mod Kuld og Blæst
med varsom Haand!
De svage elsker han allermest,
hvert lille Barn staar hans Hjerte næst
— og mindste Vaand.

Hvem nænner at træde en Blomst ihjel
paa fremmed Kyst,
som dog kan trøste hver ensom Sjæl
og kalde paa Længselens dybe Væld
i fattigt Bryst.

Jeg kysser dig paa dit zarte Blad,
Forglemmigej,
for du har gjort mit Hjerte saa glad
og splittet de tunge Skyer ad.
Gud signe dig!

Efteraarssuk.

Hvor var Guds Jord dog underskøn
i Sommerklædning fin og grøn;
— ak, Vintren med sin kolde Is
snart dække vil det Paradis.

End græder alle Blomster smaa,
tungsindig ligger Heden graa;
og Lyngen skinner brunlig-rød
i Aftensolens Lueglød.

En Hare løber dér omkring
i frygtsom Flugt, i bange Spring;
den har i Verden intet Sted,
hvor den er tryg, hvor den har Fred.

Ak, som den bange Hare hist
saa er min egen Sjæl for vist;
thi hvor jeg end i Verden gaar,
mit Hjerte dog i Angest slaar.

Kun eet Sted, veed jeg, det faar Ro:
naar jeg med Søskend smaa skal bo
i Faders Hjem — fri for al Nød,
ved Jesu Blod genløst fra Død.

O, Fader milde, ejegod!
vær naadig, rejs mit faldne Mod,
aftvæt min Skyld, at hvid som Sne
Du kan mig i din Himmel se!

Et Barneminde.

I Barndomstiden forlængst jeg saa'
en Stjerne klar;
blandt alle Stjerner paa Himlens Blaa
den skønnest var.

Den lyste for mig saa mangen Gang
med hellig Ild,
helst naar jeg hørte den kære Sang
om Herren mild,

Om Barnet, der laa i Krybberum
i Davids By,
mens hvide Engle sang højt derom
en Lovsang ny.

Og er jeg end siden vandret vild
fra Hus og Hjem,
jeg ser dog endnu den Stjernelil
fra Bethlehem.

Den smiler saa mildt til Jorden ned
hver Julekvæld
og straaler med Herrens Lys og Fred
til bange Sjæl.

Trøst mig, o Stjerne, i Sorg og Savn
i Ensomhed,
lær mig at bede i Herrens Navn
om Hjertefred,

Saa jeg kan mærke i Bønnens Væld
en Fader god,
som har forladt mig al Skyld og Gæld
for Jesu Blod,

En Fader for dem i trange Kaar,
fattig og syg,
for den, som beder sit »Fader vor«
hver Dag paa ny.

Og naar jeg lukker mit Øje til
i Dødens Gys, —
aa, Julestjerne saa barnemild,
vær da mit Lys!

Led mig til Barnet i Krybben hen,
min Herre skøn,
min Fader, min Gud, min Hjertens Ven,
Menneskens Søn!

At evig frelst jeg for ham maa staa
i Himmerig
og synge hans Lov med Brødre smaa
saa frydelig!

Kulsviernes Sankt-Hans-Vise.

(Ved Folkemødet paa Fruebjerg den 23. Juni 1901.)

Mel.: Velkommen i den grønne Lund.

Vi Folk, som rundt om denne Skov
har Overdrevet pløjet,
vi har fra gammel Tid det Lov,
at vi gaar rask i Tøjet.

De gamles Tid er nu forbi; —
de varme kom fra Ovnen;
drog de til Bys, saa havde de
den femte Kæp i Vognen.

Og endnu gaar jo sommetid
vort Blod gesvindt i Kroppen;
vi var da nok i Krigens Tid
de fremmeste i Troppen.

I Grunden er vi dog maaske
lidt gammeldags heroppe; —
det er ej altid nemt at se
for alle Skovens Toppe.

Men ved Sankt-Hans saa plejer vi
et Baal paa Bjerg at sanke; —
det hjælper godt mod Hekseri
at brænde Blus paa Banke.

Og naar vi staar i Baalets Skær
og ser omkring os nøje,
da hilses vi fra fjern og nær
af Blus fra andre Høje.

Det syner kønt ved Nattetid
naar Baalene de blinke,
som vilde de fra Mørkets Id
os frem for Lyset vinke.

Men vore egne Midnatsfyr
fra gamle Tjæretønder
de kan dog ikke holde Styr
paa alle Hekses Synder.

Vi trænger til, at Himlens Sol
lidt højere maa stige
og lyse over By og Bol
med Glans fra Aandens Rige.

Vi har ej nok i Mindets Glød
fra Folkets gamle Dage,
men ønsker, Solen morgenrød
vil over Skoven drage.

Og derfor samles vi til Fest
her ved Sankt-Hans-Dags-Tide;
thi *Dagens Lys* er altid bedst
for dem paa *Livets* Side!

Holger Begtrup.